МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

А. В. КОВАЛЕНКО

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗБИРАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Монографія

Київ • Алерта • 2024

УДК 343.14(477)(02)
К59

Рекомендовано до друку Вченою радою
Донецького державного університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 30.10.2024 року)

Рецензенти:

І. В. Гловюк – професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;

Р. Л. Степанюк – професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

В. М. Шевчук – завідувач кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України.

Коваленко А. В.

К59 Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: монографія. Київ: Алерта, 2024. 558 с.

ISBN 978-617-566-895-5

У монографії розглянуто теоретичні та праксеологічні основи окремого криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Для науковців, аспірантів (ад'юнктів), здобувачів вищої освіти, а також для співробітників органів досудового розслідування, прокурорів, адвокатів, суддів.

УДК 343.14(477)(02)

ISBN 978-617-566-895-5

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 4. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ

РОЗДІЛ 5. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ

ПЕРЕДМОВА

Головним завданням вітчизняного кримінального судочинства, відповідно до ст. 2 КПК України, є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень. Реалізується указане завдання, зокрема, шляхом здійснення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Основним же інструментом виконання такого завдання є доказова діяльність уповноважених учасників кримінального судочинства, спрямована на встановлення та доведення існування усіх суттєвих обставин кримінально-релевантної події.

В умовах невпинного поступального руху науково-технічного прогресу, змін структури й суттєвих ознак кримінально протиправної діяльності, а також частого оновлення профільного законодавства практики потребують актуальних рекомендацій щодо оптимізації їх доказової діяльності у кримінальному провадженні. Завдання розроблення таких рекомендацій, формулювання теоретичних засад та практичних інструментів доказування покладається на науковців – фахівців у сфері кримінальної юстиції.

Проблеми формування та застосування інструментарію збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному судочинстві традиційно й історично є предметом наукового інтересу вчених-криміналістів. Існуючі криміналістичні наукові дослідження щодо особливостей здійснення доказової діяльності в кримінальному судочинстві мають значний сумарний об’єм, розроблювалися на різних етапах розвитку українського суспільства та за різних режимів кримінального процесуального законодавства, а тому існує нагальна потреба в консолідації, методологічному обґрунтуванні та осучасненні накопиченого роками масиву криміналістичних знань у цій галузі.

З метою вирішення описаних практичних та доктринальних проблем у пропонованій монографії автором здійснено спробу розробки теоретичних та праксеологічних основ окремого криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Робота складається з передмови, 5 розділів, які містять 16 підрозділів, та списку використаних джерел. У першому розділі висвітлено концептуальні методологічні положення окремого криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: його цільову проблематику, об'єкт та предмет, суб'єктів формування, мету, завдання й функції, сукупність методів та методологічних підходів наукового пошуку, нормативні, теоретичні й емпіричні підвалини, власну термінологію, місце в системі криміналістики та співвідношення з окремими іншими сферами наукового знання, а також архітектоніку вчення. В другому розділі запропоновано авторський погляд на зміст і складові діяльності доказування за поточної моделі вітчизняного кримінального процесу, криміналістичну класифікацію доказів та місце криміналістичного інструментарію в системі засобів кримінального процесуального доказування. У третьому розділі розкрито сутність збирання доказів як операції з ними, що включає діяльність уповноважених осіб з виявлення джерел (носіїв) доказової інформації та фіксації отриманих від них відомостей. Четвертий розділ присвячено дослідженню доказів, як складовій доказування: автор демонструє сутність, процесуальні та криміналістичні засоби попереднього, судового й експертного дослідження доказів у кримінальному провадженні. В п'ятому розділі монографії запропоновано розуміння використання доказів у кримінальному судочинстві як сукупності логічних та інструментальних операцій уповноважених осіб з обґрунтування доказами (доказовою інформацією), прийняття та реалізації рішень з метою виконання певних завдань у кримінальному судочинстві. Здійснено класифікацію рішень у кримінальному провадженні та продемонстровано місце доказів (доказової інформації) у механізмі їх прийняття.

Сформульовані положення й висновки підкріплені результатами опрацювання належної емпіричної бази – рішень Європейського суду з прав людини, постанов Верховного Суду, вироків національних судів, 100 ухвал слідчих суддів місцевих судів, а також матеріалів анкетування 272 фахівців у сфері кримінальної юстиції (слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів, науковців та представників інших юридичних професій).

Видання призначене для науковців, аспірантів (ад'юнктів), здобувачів вищої юридичної освіти, а також для практиків – уповнова-

жених суб'єктів та учасників доказової діяльності в кримінальному судочинстві: співробітників органів досудового розслідування, оперативних співробітників, прокурорів, адвокатів, суддів, спеціалістів та судових експертів.

На завершення передмови автор висловлює щиру подяку й глибоку шану:

– своєму науковому Вчителю доктору юридичних наук, професору, дійсному члену (академіку) НАПрН України Володимиру Андрійовичу Журавлю – за цінні настанови, підтримку і довіру, а також за прищеплену любов до науки криміналістики;
– рецензентам монографії: докторці юридичних наук, професорці, Заслуженій юристці України Ірині Василівні Гловюк, доктору юридичних наук, професору Руслану Леонтійовичу Степанюку та доктору юридичних наук, професору, Заслуженому юристові України Віктору Михайловичу Шевчуку – за конструктивну критику, корисні поради й зауваження, які допомогли успішно завершити підготовку цієї праці;
– керівництву та колективу Донецького державного університету внутрішніх справ – за невпинну підтримку в усіх наукових, робочих та організаційних питаннях;
– науковцям та практикам, які знайшли час для надання відповідей на запропоновані автором монографії питання щодо актуальних проблем здійснення доказової діяльності у кримінальному судочинстві;
– коханій дружині, батькам та друзям – за віру, терпіння й натхнення.

РОЗДІЛ 1.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОКРЕМОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВЧЕННЯ ПРО ЗБИРАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

1.1. Генеза криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні на українських землях

Формування й накопичення криміналістичних знань щодо оптимізації процесу кримінального процесуального доказування розпочалося разом із запровадженням та усталенням найперших процедур переслідування злочинців. Сьогодні кожна нова криміналістична рекомендація, кожен технічний засіб і тактичний прийом спираються на багаторічний досвід правоохоронної діяльності, напрацювання теоретиків і практиків минулих років. Тому для формулювання теоретичних та праксеологічних основ сучасного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, подальшої розробки його наукових положень важливо опрацювати наявну джерельну базу в контексті історико-правових умов, у яких розвивалася ця сфера криміналістичних знань.

Масив накопичених роками наукових праць, які стосуються криміналістичних проблем доказування у кримінальному судочинстві, є значним, і тому перелічити, а тим більше, детально проаналізувати їх усі в межах лаконічного аналізу генези вчення практично неможливо. Натомість, вважаємо за доцільне здійснити короткий

огляд обставин, які істотно вплинули на формування вітчизняного наукового знання щодо криміналістичних аспектів доказової діяльності у кримінальному судочинстві, виокремити суттєві етапи розвитку цього криміналістичного вчення та навести окремі фундаментальні для кожного з етапів доктринальні джерела.

Зокрема, до факторів, що історично впливали на формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні та підстав виокремлення етапів його генези, можна віднести такі:

– стан загального розвитку науки й техніки, зокрема природничих наук, від яких запозичувалися та адаптувалися прийоми й методи відшукання і дослідження джерел кримінально-релевантної інформації для потреб кримінального судочинства;
– стан матеріального та процесуального кримінального законодавства. Криміналістика розпочала своє існування як технічна, службова дисципліна по відношенню до галузей кримінального права й процесу[1]. На ранніх етапах розвитку цієї науки рекомендації криміналістичного характеру закріплювалися безпосередньо у відповідних юридичних актах, а з часом – почали доповнювати й розширювати нормативні положення щодо доказової діяльності у кримінальному судочинстві. Із формуванням сталої законодавчої основи відповідність вимогам кримінального й кримінального процесуального кодексів та спрямованість на виконання завдань судочинства вважаються головними критеріями формування криміналістичних рекомендацій щодо доказування у кримінальному провадженні;
– стан правоохоронної та судової практики. До виокремлення криміналістики в самостійну науку всі новації у сфері процесуального доказування надходили з практики, передавалися від покоління до покоління правоохоронців та лише з часом почали закріплюватися в доктринальних і навчальних текстах. Водночас, уже від моменту видання найперших наукових криміналістичних праць існував консенсус, що саме практики є замовниками та адресатами відповідних рекомендацій;

[1] Саінчин О.С. Теорія та історія розвитку криміналістики за кордоном. *Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія*. 2020. Т. XXVI. С. 96.

– стан розвитку науки криміналістики, зокрема її загально-теоретичних положень, а також інших (суміжних) теорій та вчень.

За темпоральним принципом, залежно від наведених вище критеріїв, можливо виокремити такі суттєві етапи формування вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні: 1) донауковий (до другої половини XIX століття); 2) період становлення криміналістики як науки (від другої половини XIX століття до 1919 року на території східних та центральних регіонів України, до 1939 року – на території західних регіонів країни); 3) радянський (від 1919 та 1939 років, відповідно, до 1991 року); 4) період здобуття та утвердження Україною незалежності (1991–2019); 5) новітній або євроінтеграційний (від 2019 і до сьогодні). Кожен із наведених етапів, звичайно, піддається й подальшому поділу, зокрема у зв'язку із суттєвими змінами процесуального законодавства, реформами систем судових та правоохоронних органів, публікацією окремих фундаментальних наукових праць тощо, які відбувалися протягом указаних періодів.

Зауважимо також, що за змістовним критерієм у межах 2–5 етапів можливо виокремити наукові праці: а) присвячені загальним аспектам розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування; б) щодо певних різновидів криміналістичних засобів доказування (техніко-криміналістичних, тактико-організаційних чи методико-організаційних); в) кримінальні-процесуальні наукові розробки, які містять окремі рекомендації криміналістичного характеру.

1. Донауковий етап генези аналізованого вчення (до другої половини XIX століття). Формування криміналістичних положень щодо специфіки кримінального процесуального доказування розпочалося ще до оформлення цієї галузі як самостійної науки. За В. В. Юсуповим, криміналістика бере свої витоки із часу виникнення спеціальних знань в обізнаних осіб, які залучалися до процесу здійснення правосуддя у перших державних утвореннях[1]. Рекомендації криміналістичного характеру щодо здійснення кримінального переслідування напрацьовувалися практикою про-

[1] Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 46.

цесуальних протопроцедур та з часом знаходили певне закріплення у нормативних актах того періоду. Науковці наголошують, що описи окремих прийомів встановлення істини у судових (зокрема, кримінальних) процесах можна зустріти в релігійному письмі (Тора, Біблія, Коран), а також у давніх нормативних актах (у римських Законах XII таблиць, грецьких Законах Солона тощо)[1].

На території сучасної України чи не першим нормативним актом, який містив рекомендації криміналістичного характеру, можна визнати «Руську правду» (1016). У цьому документі було описано праобрази сучасних слідчих (розшукових) дій (заклич, звід, гоніння слідом)[2], наведено положення щодо використання спеціальних медичних знань для встановлення ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, виокремлено речові докази й показання як окремі форми доказів тощо[3].

Подальший розвиток вітчизняних первинних криміналістичних знань пов'язаний із перебуванням українських земель у складі різних держав (Великого князівства Литовського і Руського, Польського королівства, Речі Посполитої, Московського князівства та, з часом, російської імперії, Габсбурзької монархії тощо), їх правоохоронною практикою та процесуальним законодавством.

У завершення аналізованого періоду в Європі відбулася низка процесів, котрі опосередковано призвели до формування криміналістики як самостійної науки. Зокрема, від середини XVIII ст. у європейських країнах починається вибуховий розвиток науки й техніки, який отримав назву «індустріальна революція». Передові технології того часу почали застосовувати для задоволення потреб різноманітних сфер людської життєдіяльності, зокрема й кримінального судочинства. Як зазначає В. В. Юсупов, у цей період для встановлення обставин вчинення кримінально караних діянь усе більш активно залучають фахівців у галузях медицини, фармакології, хімії, математики, чистописання тощо[4]. Водночас в європейських країнах відбувається формування та кодифікація матеріаль-

[1] Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 11.

[2] Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження): автореф. дис. … д-ра. юдид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 11.

[3] Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 47.

[4] Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження): автореф. дис. … д-ра. юдид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 11.

ного й процесуального кримінального законодавства (австрійське Карне уложення, 1803; французький Кримінальний кодекс Наполеона, 1810; Баварський кримінальний кодекс, 1813; російський Статут кримінального судочинства, 1864 та ін.), що призводить до усталення процедур досудового розслідування й судового розгляду та накопичення досвіду щодо оптимізації процесу здійснення окремих процесуальних дій. Сформульовані на практиці криміналістичні прийоми й методи поступово знаходять своє закріплення у доктринальних джерелах. Зокрема в Німеччині, як зауважує О.С. Саінчин, окремі наукові праці, присвячені організації поліцейської діяльності з розкриття злочинів, видавалися ще з першої половини XIX століття[1]. Описані процеси прямо вплинули на формування криміналістичних знань на західноукраїнських землях, та опосередковано – на розвиток криміналістики на територіях, що перебували в складі російської імперії.

Підсумуємо, що в межах цього етапу на основі практичного досвіду сформувалися передвісники криміналістичних знань, які з часом виступлять базисом самостійного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

2. Період становлення науки криміналістики (друга половина XIX століття – 1919/1939 роки). У цей проміжок часу сучасні українські землі перебували в складі двох світових імперій (Австро-Угорської та російської), а західні регіони, пізніше, у структурі Польської Республіки. Тому стан формування вітчизняних криміналістичних знань визначався відповідними правовими режимами кримінального судочинства, особливостями правоохоронної практики та власними науковими традиціями цих держав. При тому, з огляду на наведені вище суспільні процеси, криміналістичні знання продовжили накопичуватися практикою та знаходити теоретичне оформлення в наукових працях аналізованого періоду.

Більш активним у межах наведеного етапу був розвиток європейської криміналістики, на здобутки якої орієнтувалися правоохоронці на західноукраїнських землях. Так формування наукових підвалин використання техніко-криміналістичних засобів доказування у кримінальному судочинстві розпочалося з розроблення засад судової фо-

[1] Саінчин О.С. Теорія та історія розвитку криміналістики за кордоном. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. XXVI. С. 97.

тозйомки[1] та кримінальної реєстрації осіб за ознаками зовнішності[2] (А. Бертільйон), реєстрації правопорушників за відбитками пальців їх рук (В. Гершель, 1877; Г. Фулдз, 1879–80; Ф. Гальтон, 1892–95; Е. Генрі, 1896–97 та ін.)[3] та основ криміналістичного почеркознавства (абат Мішон, 1872; Ч. Ломброзо, 1895; Е. Локар, 1915)[4].

Чи не першого науково-теоретичного оформлення положення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні набули із материнською наукою в цілому у фундаментальній праці австрійського професора Ганса Ґроса «Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik» («Керівництво для судових слідчих як система криміналістики») та її наступних доповнених і розширених виданнях[5]. У цій роботі учений запропонував загальноприйняту сьогодні назву науки криміналістики, визначив її систему; описав професійні компетентності судових слідчих; навів рекомендації з проведення допиту свідків та обвинувачених, огляду місця події, використання в судочинстві можливостей судових експертиз; висвітлив типові практики злочинців, їх сленг, забобони; охарактеризував сліди кримінальних правопорушень, будову зброї та способи її застосування; запропонував вказівки до процесу розслідування заподіяння тілесних ушкоджень, вбивств, отруєнь, незаконних абортів, крадіжок, грабежів, розбоїв, шахрайств, підроблення документів та інших злочинів.

Не можна оминути увагою здобутки німецького ученого Альберта Вайнґарта, який у праці «Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen» («Кримінальна тактика: посібник для розслідування злочинів»)[6], заклав наукові основи криміналістичної

[1] Bertillon, Alphonse. La Photographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l'identification anthropométriques. Paris: Gauthier-villars et fils, 1890. 144 p.

[2] Bertillon, Alphonse. Identification anthropométrique; instructions signalétiques. Nouvelle edition. Melun: Imprimerie administrative, 1893. 148 p.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 345.

[4] Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 13–14.

[5] Gross, Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. 544 p.; Gross, Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. II. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1914. 588 p.

[6] Weingart, Albert. Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen. Duncker & Humblot, 1904. 420 p.

тактики, розкрив специфіку проведення допитів, оглядів, обшуків та інших слідчих дій, а також висвітлив особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень (убивств, крадіжок, шахрайств, підпалів майна, підробки документів, приховування злочинів тощо). Суттєвий вплив на європейську школу криміналістики мала й робота Рудольфа Арчибальда Рейсса «Manuel de Police Scientifique (technique)» («Науковий посібник для поліції (техніка)»)[1], у якій автор навів типові ознаки осіб, котрі вчиняють крадіжки та вбивства, і сформулював рекомендації щодо розслідування таких злочинів.

Серед здобутків вітчизняних науковців того часу варто виокремити праці харківських професорів Л. Є. Владимирова («О значении врачей-экспертов в уголовном судопроизводстве», 1870; «Учение об уголовных доказательствах», 1881; «Защитительные речи и публичные лекции», 1892), М. С. Бокаріуса («Судебно-медицинские микроскопические и микрохимические исследования вещественных доказательств», 1910; «Краткий курс судебной медицины», 1911, «Судебная медицина в изложении для юристов», 1915); М. П. Чубинського («Статьи и речи по вопросам уголовного права и процесса», 1912) та ін. Значний вклад у формування аналізованого нами криміналістичного вчення також внесли й видані на теренах російської імперії роботи Є. Ф. Буринського «Судебная экспертиза документовъ, производство ея и пользованіе ею» (1903); І. Ф. Моргенштерна «Психо-графология или наука об определении внутреннего мира человека по его почерку» (1903); С. Н. Трегубова «Основы уголовной техники. Научно-технические приемы расследования преступлений» (1915) та ін. Розвиток криміналістичних знань призвів, зокрема, до відкриття у в 1913 році у Києві та Одесі кабінетів науково-судової експертизи, у яких проводилися дослідження з використанням передових на той час криміналістичних методів для потреб кримінального та цивільного судочинства[2].

Таким чином, у межах указаного періоду європейськими та вітчизняними вченими було закладено наукові підвалини використання засобів криміналістичної техніки, тактики й методики у кримінальному процесуальному доказуванні. Паралельно із цим, у міру

[1] Reiss, Rudolphe Archibald. Manuel de Police Scientifique (technique). Lausanne: Imperime en Suisse, 1911. 516 p.

[2] Комаха В. В. Кабінети науково-судової експертизи як перші криміналістичні установи в Україні на початку ХХ ст. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 36. С. 275.

формування сталого процесуального законодавства, розвивалися й кримінальні процесуальні теоретичні положення щодо доказів та доказування у кримінальному судочинстві. Водночас криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні ще не набуло ознак самостійної криміналістичної теорії.

3. Наукові праці радянського періоду (1919/1939–1991 роки). Ю. М. Мирошниченко слушно наголошує, що в названий проміжок часу формування криміналістики як науки продовжувалося і стану своєї зрілості ця сфера знань досягла лише у 80-тих роках XX-го століття[1]. Утім, істотні зміни в загальній державній ідеології, а також специфіка кримінального процесуального законодавства на українських землях у зв'язку із їх захопленням більшовиками та подальшим контролем із боку московської радянської влади дозволяють нам визначити цей період як суттєву віху розвитку вітчизняної криміналістики в цілому та криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні зокрема.

В указаний період зміст криміналістичних рекомендацій щодо доказової діяльності у кримінальному судочинстві насамперед визначався відповідним процесуальним законодавством: Декретами про суд (1917–1918 рр.), Кримінально-процесуальними кодексами УСРР 1922 та 1927 років, УРСР 1960 року (який з певними змінами діяв аж до 2012 року). Філософським підґрунтям абсолютно всіх доктринальних досліджень виступав марксизм-ленінізм, наука в цілому була ідеологізованою та підкореною комуністичній партійній номенклатурі. Зауважимо також, що праці цього періоду вирізнялися, серед іншого, відкиданням здобутків криміналістів європейських країн та США. Зокрема, дисертації радянського часу часто містили окремі підрозділи, присвячені критиці «імперіалістичної», «буржуазної» західної криміналістики.

Водночас саме на цей проміжок припала активна наукова діяльність плеяди видатних українських криміналістів, які здійснили значний внесок у справу формування криміналістичного знання про кримінальне процесуальне доказування. Зокрема, в основу сучасного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та ви-

[1] Мирошниченко Ю. М. Тактика суду в системі криміналістики: структурно-функціональний аналіз: монографія. Харків, 2019. С. 197.

користання доказів у кримінальному провадженні покладено праці М. П. Макаренка «Техника расследования преступлений: практическое руководство для судебных работников» (1925), М. М. Бокаріуса «К микродиагностике у входного кожного пулевого просвета при судебно-медицинском исследовании трупа» (1928), З. М. Соколовського «О применении следователем криминалистических знаний при исследовании вещественных доказательств» (1957), Л. Ю. Ароцкера «Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел» (1964), Г. Л. Грановського «Основы трасологии (часть общая)» (1965), О. Н. Колесніченка «Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений» (1967), М. Я. Сегая «Методология судебной идентификации» (1970), В. О. Коновалової «Организационные и психологические основы деятельности следователя» (1973), В. П. Колмакова «Идентификационные действия следователя» (1977), В. К. Лисиченка «Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике» (1979), М. В. Салтевського «Собирание криминалистической информации техническими средствами на предварительном следствии» (1980), В. Г. Гончаренка «Научно-технические средства в следственной практике» (1984), В. Г. Лукашевича «Общение в уголовном судопроизводстве: онтология, методология, практика» (1989) та низки інших українських криміналістів. Окремо варто відзначити здобутки вітчизняних учених-процесуалістів радянського періоду, які опосередковано сприяли формуванню аналізованого нами криміналістичного вчення: С. А. Альперта, М. І. Бажанова, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, А. Я. Дубинського, В. С. Зеленецького, П. П. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, А. Л. Ривліна, М. М. Смітієнка та ін.

Окрім того, на розвиток вітчизняної криміналістики радянського періоду значний (можливо, навіть панівний) вплив мали наукові праці представників інших союзних республік, насамперед російської. Причинами таких наукових відносин стали спільність ідеології (різних, залежно від періоду, течій та форм марксизму-ленінізму) та законодавства (за основу республіканських кримінально-процесуальних кодексів брались положення кодексів всесоюзних), а також «керівна» роль російської номенклатури і підконтрольної їй науки. Водночас, неможливо не виділити й позитивний внесок окремих наукових праць цієї категорії у розвиток

вітчизняної криміналістики тих часів. Зокрема, підвалини криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні були, серед інших, закладені роботами С. М. Потапова «Судебная фотография: Краткое систематическое руководство для органов дознания, следствия, суда, прокуратуры, правозаступников и экспертов» (1926), «Введение в криминалистику» (1946), В. Д. Арсеньєва «Вопросы общей теории судебных доказательств в советском уголовном процессе» (1964), Р. С. Бєлкіна «Собирание, исследование и оценка доказательств: сущность и методы» (1966), А. М. Ларіна «Работа следователя с доказательствами» (1966), І. М. Лузгіна «Расследование как процесс познания» (1968), О. А. Ейсмана «Логика доказывания» (1971), Р. С. Бєлкіна та А. І. Вінберга «Криминалистика и доказывание» (1973), Р. С. Бєлкіна, А. І. Вінберга та інших авторів «Теория доказательств в советском уголовном процессе» (1973), А. Н. Васильєва «Следственная тактика» (1976), О. Я. Баєва «Криминалистическая тактика и уголовно-процессуальный закон» (1977), С. А. Шейфера «Собирание доказательств в советском уголовном процессе: методологические и правовые проблемы» (1986) та низкою інших.

Таким чином, у радянський період відбулося оформлення вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні як самостійної криміналістичної теорії в умовах радянської ідеології та правової доктрини.

4. Період здобуття та утвердження Україною незалежності (1991–2019 роки). Головним трендом цього етапу слід визнати формування та подальше дозрівання власного вітчизняного законодавства у сфері кримінального судочинства. Українські криміналісти мали адаптувати наукові розробки до норм Конституції України (1996), нових кримінального матеріального (2001) та процесуального (2012) кодексів, низки реформ прокуратури (1991, 2015, 2019), судоустрою (2010, 2016), правоохоронних органів (2015 та ін.), поступової гуманізації та європеїзації процесуального законодавства, а відтак і практики доказування у кримінальному судочинстві.

Істотних змін зазнало й суспільство, на захисті якого стоїть вітчизняна правоохоронна система. З розвалом радянського союзу було декриміналізовано низку протиправних діянь та, навпаки, доповнено законодавство новими складами кримінальних правопорушень. Суттєво оновилися кількісні та якісні характеристики

кримінально протиправної діяльності, значно посилився негативний вплив транскордонної злочинності. У 2000-х рока відбулася комп'ютеризація практично всіх сфер людської життєдіяльності, що призвело до масового використання електронно-обчислювальної техніки як правопорушниками, так і правоохоронцями. Науковці та практики отримали доступ до передових західних розробок, зокрема зразків криміналістичної техніки, засобів фіксації доказової інформації, нових видів судових експертиз тощо.

Зауважимо також, що зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році продовжилися й міждержавні наукові зв'язки з росією у сфері формування криміналістичних знань. Негативним наслідком указаної взаємодії стало те, що вітчизняні учені часом відмовлялися від розробки теорій та положень, які вже були (з різним успіхом) розглянуті росіянами чи представниками інших пострадянських держав, що певною мірою сповільнювало розвиток української криміналістики. Так, наприклад, від моменту розпаду радянського союзу на території російської федерації було видано монографічні праці Н. Н. Лисова «Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений» (1995), А. Р. Бєлкіна «Теория доказывания» (1999), В. В. Новіка «Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам» (2005), О. В. Колдіна «Процессуально-криминалистические проблемы исследования источников информации» (2005) та ін. Своєю чергою вітчизняні науковці протягом указаного періоду не підготували жодної монографічної праці, котра б системно та комплексно висвітлювала теоретичні положення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Водночас із поступовим формуванням власного законодавства російські (а тим більш радянські) наукові здобутки у сфері кримінального процесуального доказування втрачали актуальність для українських реалій, тому в цій галузі вітчизняної криміналістики утворився певний науковий вакуум.

Утім, попри всі виклики аналізованого періоду, українським ученим усе ж вдалося сформувати теоретичні підвалини вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Зокрема, серед сучасних монографічних праць, присвячених окремим аспектам

розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування у кримінальному судочинстві можна навести роботи В. С. Кузьмічова «Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення» (1996)[1], А. В. Іщенка, І. П. Красюка, В. В. Матвієнка «Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів» (2002)[2], Л. А. Кірмач «Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів» (2003)[3], Є. Д. Лук'янчикова «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти)» (2005)[4], Ж. В. Удовенко «Криміналістичне забезпечення доказування на досудовому слідстві» (2004)[5], О. І. Чучукало «Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України» (2004)[6], Л. Д. Удалової «Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України» (2005)[7], І. І. Котюка «Судова гносеологія: проблеми методології та практики» (2008)[8], В. Г. Лукашевича та О. В. Юнацького «Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого» (2008)[9], С. А. Кириченка «Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення» (2009)[10], Ю. О. Ладенцової «Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими джерелами доказів у кримінальному судо-

[1] Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 36 с.

[2] Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.

[3] Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 13 с.

[4] Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2005. 38 с.

[5] Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

[6] Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

[7] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2005. 324 с.

[8] Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. …д-ра юрид. наук:12.00.09. Київ, 2008. 436 с.

[9] Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.

[10] Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 23 с.

чинстві» (2009)[1], В. М. Стратонова «Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого» (2010)[2], О. А. Кравченка «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (2012)[3], В. Г. Гончаренка «Доказування в кримінальному провадженні» (2014)[4], Ю. М. Чорноус «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів» (2017)[5], О. П. Ващук «Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади» (2018)[6], С. С. Баргана «Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти» (2024)[7] та ін. Крім наведеного, українськими вченими було підготовано низку фундаментальних підручників та навчальних посібників із криміналістики, а також масу наукових статей, тез доповідей на науково-практичних конференціях, публічних лекцій та інших виступів тощо, які розкривали окремі загально-теоретичні аспекти криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Більш активно відбувався розвиток наукового знання щодо проблематики розроблення та використання окремих різновидів криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування. Зокрема, питання застосування в доказовій діяльності інструментарію криміналістичної техніки були детально розкриті в роботах Г. К. Авдєєвої, В. В. Арешонкова, В. Д. Басая, В. В. Білоуса, В. С. Бондаря, Т. В. Варфоломеєвої, О. О. Волобуєвої, І. В. Гори, А. В. Іщенка, Н. І. Клименко, В. В. Коваленка, А. В. Кофанова, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Н. В. Нестор, О. О. Пунди, О. Г. Рувіна, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, Е. Б. Сімакової-Єфремян, Р. М. Шехавцова, М. Г. Щербаковського та інших вчених.

[1] Ланцедова Ю. О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими джерелами доказів у кримінальному судочинстві: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 229 с.

[2] Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 36 с.

[3] Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 21 с.

[4] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. 42 с.

[5] Чорноус Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

[6] Ващук О. П. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 510 с.

[7] Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти: дис. … д-ра філософії, 081 – Право. Кропивницький, 2024. 258 с.

Тактико-організаційні аспекти збирання, дослідження та використання доказів розглядали І. В. Басиста, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Ю. О. Булулуков, В. К. Весельський, В. І. Галаган, І. І. Когутич, В. О. Коновалова, В. В. Копча, Б. Є. Лук'янчиков, Є. Д. Лук'янчиков, Ю. М. Мирошниченко, В. М. Сущенко, К. О. Чаплинський, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько тощо. Методико-організаційні засоби кримінального процесуального доказування були розроблені П. Д. Біленчуком, І. В. Борисенком, А. Ф. Волобуєвим, В. Г. Дрозд, В. О. Гусєвою, В. А. Журавлем, В. В. Лисенком, В. О. Маляровою, Г. А. Матусовським, І. В. Пирогом, О. В. Пчеліною, О. В. Одерієм, Р. Л. Степанюком, В. В. Тіщенком, С. С. Чернявським, М. В. Шепітьком, Б. В. Щуром та багатьма іншими науковцями.

Варто також згадати напрацювання українських учених-процесуалістів, без кропіткої роботи яких формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні було б неможливим. Зокрема, загальні засади сучасної вітчизняної кримінальної процесуальної теорії доказів та доказування були закладені Ю. І. Азаровим, Ю. П. Алєніним, Л. І. Аркушею, О. В. Бауліним, В. В. Вапнярчуком, Н. В. Глинською, І. В. Гловюк, В. П. Гмирком, В. С. Гнатенко, М. С. Городецькою, Ю. М. Грошевим, О. М. Дроздовим, О. М. Дуфенюк, О. В. Капліною, В. В. Коваленком, С. О. Ковальчуком, М. В. Костицьким, Г. Р. Крет, С. А. Крушинським, Л. М. Лобойком, Т. О. Лоскутовим, О. В. Марочкіним, В. Т. Нором, А. В. Пановою, М. І. Пашковським, Д. П. Письменним, М. А. Погорецьким, Д. Б. Сергєєвою, Х. Р. Слюсарчук, О. С. Стареньким, С. М. Стахівським, В. М. Тертишником, Г. К. Тетерятник, І. А. Тітком, О. О. Торбасом, Т. Г. Фоміною, Ю. В. Циганюк, О. Г. Шило, М. Є. Шумилом, О. О. Юхном, О. Г. Яновською та іншими вченими.

Таким чином, від моменту здобуття Україною незалежності вітчизняна криміналістика розвивалася в умовах постійних змін соціальної обстановки та процесуального законодавства. Українськими вченими було видано низку наукових робіт, присвячених загальним аспектам розроблення й застосування криміналістичних засобів доказування у кримінальному судочинстві, а також особливостям використання в доказуванні засобів криміналістичних техніки, тактики й методики. Окремо варто відзначити титанічну роботу вітчизняних учених-процесуалістів, котрі сформували базову

для криміналістичних розробок кримінальну процесуальну теорію доказів і доказування.

Утім, протягом аналізованого періоду, на жаль, не було підготовано комплексних монографічних праць, які б систематизували та узагальнювали криміналістичні знання щодо доказування у кримінальному провадженні в реаліях сучасного українського процесуального законодавства та правоохоронної практики. Зокрема, криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні все ще потребує формулювання його теоретичних засад, систематизації та обґрунтування подальших напрямів розвитку.

5. Новітній етап (від 2019 року). Ключовими віхами поточного періоду розвитку вітчизняного криміналістичного вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні варто визнати внесення до Конституції України змін щодо утвердження курсу держави на європейську та північноатлантичну інтеграцію[1], а також початок неспровокованого широкомасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року.

Перша новація орієнтує вітчизняних практиків на запровадження європейських стандартів здійснення кримінального правосуддя, запозичення найкращих сучасних практик у процесуальному доказуванні, посилення міжнародної взаємодії у кримінальному судочинстві з країнами-членами Європейського Союзу та НАТО. Своєю чергою, учені-криміналісти зобов'язані швидко реагувати на такі зміни та забезпечувати науково-теоретичну підтримку запровадження передових зразків криміналістичної техніки, людиноцентричних підходів у тактиці проведення окремих процесуальних дій, нових вимог до якості встановлення й доведення суттєвих обставин кримінальних правопорушень під час їх розслідування та судового розгляду.

Що ж до другої ключової події, то неспровокована збройна агресія та чисельні воєнні злочини представників російської федерації, заангажованість російської науки (зокрема і юридичної) змушують українських учених повністю розірвати наукові зв'язки з росіянами, а також обмежити використання у власних дослідженнях іде-

[1] Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680–19#n6. (дата звернення: 11.09.2024).

ологізованих джерел радянського періоду. У таких умовах перед вітчизняними криміналістами постає стратегічне наукове завдання побудови самостійної, самодостатньої, незалежної від російського впливу доктрини української криміналістики. Важливе місце в цій теоретичній побудові належить і криміналістичному вченню про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, положення якого мають відповідати чинному українському законодавству, поточному стану правоохоронної й судової практики, та, водночас, бути вірними духу вітчизняної криміналістики, котра має багатовікову історію.

Підсумовуючи короткий огляд генези вітчизняного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні зауважимо, що указана сфера криміналістичних знань пройшла довгий та достатньо складний шлях власного розвитку. Найперші рекомендації криміналістичного характеру щодо доказової діяльності формувалися ще в прадавні часи та знаходили закріплення в релігійних і нормативних текстах. У період середньовіччя для виконання завдань кримінального судочинства почали все більш активно залучати носіїв спеціальних знань, а у Новий час індустріальна революція та кодифікація кримінального законодавства дозволили розширити арсенал доступних правоохоронцям технічних засобів, накопичити досвід оптимізації окремих процесуальних дій у кримінальному судочинстві та, у результаті, сформувати теоретичні основи науки криміналістики. У радянський період українська криміналістика формувалася в умовах жорсткої ідеологізації, своєрідного правового режиму та панівного впливу російської науки; складним був і етап розвитку цієї сфери знань після здобуття Україною незалежності. Протягом усього часу свого існування вітчизняне доктринальне знання про криміналістичні аспекти кримінального процесуального доказування постійно адаптувалося до актуальних реалій законодавства, правоохоронної практики, здобутків науки й техніки. Утім, попри всі виклики, українським ученим-криміналістам усе ж вдалося накопичити достатній обсяг цінних теоретичних положень, практичних рекомендацій, технічних розробок, спрямованих на підвищення ефективності доказової діяльності у кримінальному провадженні.

Наведене дає нам підстави стверджувати про існування в Україні самостійного, цілісного й зрілого криміналістичного вчення про

збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні, яке, притому, потребує узагальнення й подальшого теоретичного обґрунтування, а також постійного оновлення. Водночас варто наголосити, що запропонований погляд на проблематизацію та періодизацію розвитку цієї криміналістичної теорії, звичайно, не можна вважати вичерпним, а тому наведені питання заслуговують окремого ґрунтовного історико-криміналістичного дослідження.

1.2. Методологічні засади криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні

Так само як наявність власних об'єкта й предмету, методів, системи, понятійного апарату тощо є підставою визначення певного наукового знання як самостійної науки, так і кожне окреме криміналістичне вчення повинне характеризуватися специфічними методологічними засадами, котрі мають бути складовими методології материнської науки назагал. Відтак, варто погодитися з В. А. Журавлем, що окремі заявки та твердження про вже сформовану ту чи іншу нову теорію або необхідність створення такої мають бути максимально аргументованими, з огляду на те, що далеко не всі теоретичні побудови можуть претендувати на рівень окремих наукових вчень[1]. Очевидно, що й криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, як зріла самостійна криміналістична теорія, потребує формулювання та обґрунтування власних методологічних основ.

У філософії поняття «методологія» традиційно розглядається у двох аспектах. У вузькому значенні під цим терміном розуміють сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети. У широкому

[1] Журавель В. Формування та розвиток окремих криміналістичних теорій (учень). *Право України*. 2021. № 8. С. 68.

розумінні методологію визначають як галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів, способів, методів, прийомів та процедур у процесі наукового пізнання та практичної діяльності. Саме широкий підхід пов'язується з поняттям методології науки, як самостійної теоретичної дисципліни, яка вивчає весь комплекс явищ, що відносяться до інструментальної сфери науки та наукової діяльності[1].

Практика застосування цього терміна вітчизняними науковцями-криміналістами не є однорідною. Зокрема, В.О. Коновалова[2] та І.І. Когутич[3] писали про методологію криміналістики в її вузькому розумінні; М.В. Салтевський[4] та Ю.М. Чоноус[5] використали цей термін для позначення всього першого загальнотеоретичного розділу криміналістики, та водночас застосували й вузьке розуміння цього поняття як сукупності методів науки[6]; Р.В. Комісарчук розглядає методологію криміналістики саме в її широкому розумінні[7]. У цьому дискусійному питанні ми підтримуємо позицію В.В. Тіщенка, що методологія криміналістичної науки не може розглядатися виключно у вузькому розумінні та обмежуватись вичерпним переліком методів наукового пізнання та практичної діяльності[8]. При всьому, у широкому сенсі методологічні основи криміналістики можна розуміти як сукупність наукових положень про всі елементи пізнавального процесу – його предмет, об'єкт, суб'єкт, результати й методи дослідження тощо[9].

[1] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 374.

[2] Коновалова В.О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 214–219.

[3] Когутич І.І. Історія розвитку методології криміналістики. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 3. С. 242–243.

[4] Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 10.

[5] Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 42.

[6] Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. 416 с.; Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 42.

[7] Комісарчук Р. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 2 (30). Ч. 1. С. 166.

[8] Тіщенко В.В. Технологічний підхід як новаційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії.* Серія «Юридична». 2015. № . 2. С. 319.

[9] Комісарчук Р. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 2 (30). Ч. 1. С. 165.

За орієнтовну структуру методологічної бази аналізованого нами криміналістичного вчення варто взяти запропонований В. А. Журавлем достатньо конкретний перелік вимог, що ставляться до окремих криміналістичних теорій: наявність власних об'єкта, предмета та методів дослідження, положень, що розкривають зміст теорії та характер її стосунків з іншими теоріями (вченнями), сформульовані ціль, завдання, функції та визначене місце в системі криміналістики, побудованість на певній науковій гіпотезі та емпіричному підґрунті, а також достатня консолідованість, що дозволяє виділяти в рамках відповідної теорії певні закономірності, які доповнюють та уточнюють предмет криміналістики в цілому[1].

Визначення об'єкта й предмета, цілей та задач певного наукового знання має починатися зі з'ясування тієї актуальної проблематики, на вирішення якої воно спрямоване. Так, на думку Р. В. Комісарчука, евристичний потенціал, творчу роль та інтелектуальну продуктивність криміналістики як науки характеризує саме її здатність успішно розв'язувати певні проблеми[2]. І хоч серед юридичних наук криміналістика є однією із найбільш практично-орієнтованих, забезпечення практики сучасними та ефективними рекомендаціями неможливе без зрілих теоретичних та методологічних криміналістичних знань, які описують та пояснюють основні закономірності наукового пошуку в даній галузі[3]. Тому будь-яка криміналістична теорія повинна вирішувати певні проблемні завдання як практичного, так і теоретичного характеру.

В. А. Журавель указує, що розвиток наукового криміналістичного знання, а отже, і визначення основних напрямів наукового пошуку у криміналістиці, залежать від: 1) об'єктивних процесів, що відбуваються в самій науці й характеризують логіку її розвитку; 2) тенденцій науково-технічного прогресу, наявності інтегративних зв'язків криміналістики з іншими науками; 3) вдосконалення чинного законодавства; 4) запитів практики як вихідного пункту криміналістичного пізнання та сфери реалізації предметно-пере-

---

[1] Журавель В. А. Деякі проблеми інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 1 (36). С. 198.

[2] Комісарчук Р. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 2 (30). Ч. 1. С. 165.

[3] Коваленко А. В. Наукові передумови формування та розвитку криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 25.

творюючої функції криміналістики[1]. Вважаємо, що наведені групи загальних передумов наукового пошуку в криміналістиці можна використати як підґрунтя для визначення власної проблематики будь-якої окремої криміналістичної теорії.

Своєю чергою, і криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, як окрема сфера криміналістичних знань, має слугувати вирішенню конкретних практичних і теоретичних проблем, ідентифікація яких є першим кроком до побудови методологічних основ цієї сфери криміналістичних знань. Аналіз згаданої проблематики дозволить уточнити предмет і методи дослідження вчення, сформулювати мету, завдання та функції, сприятиме його системності й логічності, а виокремлення таких проблем серед загальної проблематики криміналістики допоможе визначити місце вчення в системі даної науки.

З урахуванням розглянутих вище загальних підходів, на основі вивчення потреб правозастосовної практики та поглядів науковців на сучасний стан та тенденції розвитку науки криміналістики можна виокремити дві групи наукових проблем, що виступають передумовами формування та подальшого розвитку окремого криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Першу з них складають питання загального характеру, які постають перед криміналістикою в цілому, та вирішенню яких згадане вчення може сприяти частково, опосередковано, у межах власного предмета дослідження. Другу категорію складають окремі (вузькі) науково-теоретичні й практичні проблеми, що стосуються діяльності уповноважених осіб зі збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, на вирішення яких відповідне криміналістичне вчення спрямоване безпосередньо.

До загальних наукових проблем криміналістики, які виступають передумовами формування й розвитку криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, можна віднести такі:

а) проблема впливу науково-технічного прогресу на кримінально протиправну діяльність та на діяльність із розкриття, роз-

[1] Журавель В. А. Науковий пошук у криміналістиці: засоби та шляхи здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 166.

слідування та протидії кримінальним правопорушенням, судового розгляду кримінальних проваджень (справ). Із поступальним розвитком науки й техніки трансформуються, у тому числі, й об'єкти протиправних посягань та способи й засоби, які використовуються порушниками під час вчинення їх діянь. Ознаки кримінально-караних деліктів майже завжди сприймаються уповноваженими суб'єктами ретроспективно, тому правоохоронна технологія часто відстає від нових можливостей правопорушників. Через це існуючі теоретичні криміналістичні підходи до доказування швидко застарівають та вже сьогодні не здатні повністю задовольнити вимоги практики в умовах постійного розвитку суспільства та невпинного руху науково-технічного прогресу.

Розвинене та сучасне криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні має забезпечувати розробку та швидке впровадження новітніх технічних рішень, тактико- й методико-організаційних рекомендацій у правозастосовну діяльність та, у такий спосіб, сприяти актуальності й своєчасності криміналістичних рекомендацій у цілому;

б) проблема відповідності наукових криміналістичних положень вимогам чинного законодавства. Діяльність уповноважених осіб із розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, а також здійснення судового розгляду кримінальних проваджень (справ) чітко регламентована нормативними актами, які постійно змінюються та вдосконалюються. Очевидно, що розроблювані ученими-криміналістами рекомендації мають повністю відповідати актуальним вимогам чинного Закону.

Найбільш чутливою криміналістика є до новел Кримінального кодексу України (котрі прямо впливають на перелік фактів, які підлягають з'ясуванню та доказуванню під час розслідування й судового розгляду окремих видів кримінальних правопорушень) та Кримінального процесуального кодексу України (нормами якого врегульовано процесуальну форму та вимоги до всіх стадій кримінального провадження). Серед основних тенденцій законодавчих змін у цих сферах можна навести такі: криміналізація нових діянь та зміна існуючих складів кримінальних правопорушень; подальше реформування кримінального процесу в дусі гласності і змагальності; гармонізація процесуального законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу; врахування в проце-

суальній діяльності практики Європейського суду з прав людини тощо. У контексті наведених трендів погоджуємося з А. Ф. Волобуєвим, що окремі наукові положення і практичні рекомендації криміналістики, які були викладені в науковій і навчальній спеціальній літературі минулих років, сьогодні потребують корекції[1].

Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні має першим реагувати на відповідні законодавчі зміни та формувати найбільш загальні рекомендації, які в подальшому будуть адаптовані й застосовані криміналістичною технікою, тактикою і методикою. До того ж, з урахуванням сучасних правотворчих, наукових та практичних тенденцій, вчення має запропонувати подальші зміни до процесуального законодавства, які сприятимуть гармонізації здобутків криміналістичної, кримінальної процесуальної наук та практики доказування у кримінальному судочинстві;

в) проблема відповідності теоретичних криміналістичних розробок вимогам практики та узагальнення практичного досвіду застосування криміналістичних рекомендацій у процесуальні діяльності. Будь-яка сучасна наука має бути орієнтованою на впровадження її надбань у людську життєдіяльність. Зв'язок криміналістики та кримінальної процесуальної практики є чи не найтіснішим серед юридичних сфер наукового знання. Теоретичні криміналістичні положення, висновки та рекомендації розробляються саме з метою забезпечення правоохоронців найбільш ефективними засобами боротьби з кримінально протиправною діяльністю. Так, на думку Р. В. Комісарчука, пріоритетними у криміналістиці є ті наукові здобутки, які безпосередньо затребувані та використовуються практикою, тобто криміналістичні методи, прийоми й засоби. Учені мають їх не тільки розробляти, а й забезпечувати їх впровадження у практичну діяльність[2]. Вважаємо, що криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні має на основі аналізу потреб та здобутків практики узагальнювати й вдосконалювати рекомендації щодо грамотного та ефективного використання технічних і тактичних засобів, способів, методів і прийомів виявлення, фіксації та дослідження дока-

[1] Волобуєв А. Ф. Криміналістика в умовах реформування кримінального судочинства. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 156.

[2] Комісарчук Р. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 2 (30). Ч. 1. С. 164.

зів, а також щодо тактично та методично грамотного використання доказів й інших інструментів доказування-обґрунтування під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. У такий спосіб учення в межах власного предмету дослідження сприятиме відповідності вимогам практики криміналістичних рекомендацій в цілому;

г) проблема інтеграції криміналістикою здобутків інших галузей знань. Кожного разу, коли спеціальні, не юридичні знання чи навички використовуються правопорушником, слідство й суд також мають отримати доступ до відповідних знань та ефективно застосувати їх з метою з'ясування обставин кримінального правопорушення. Тому використання здобутків природничих, комп'ютерно-технічних та суспільних наук є одним із основних напрямів розвитку криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування. Вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні має швидко й ефективно адаптувати надбання інших наук для розроблення конкретного інструментарію здійснення доказової діяльності, що сприятиме посиленню міжнаукових зв'язків криміналістики в цілому;

д) *проблема визначення системи криміналістики*. У наукових колах досі не сформовано єдиної позиції щодо системи криміналістики. Учені пояснюють відсутність консенсусу в даному питанні об'єктивними закономірностями розвитку цієї науки, істотними змінами уявлень про предмет її дослідження протягом останніх десятиліть[1], нерівномірністю розвитку різних галузей криміналістики[2], динамічністю її окремих теорій[3] тощо. І хоча криміналістичні наукові положення щодо доказування у кримінальному провадженні є достатньо популярним напрямом наукового пошуку, питання про місце цієї сфери знань у системі материнської науки лишається відкритим. Вважаємо, що розв'язання наведеної окремої проблеми, з'ясування й обґрунтування місця вчення про збирання, дослідження та використання доказів у структурі наукового криміналіс-

---

[1] Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 130.

[2] Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. С. 116.

[3] Клименко Н. И. Общая и частные криминалистические теории. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.* Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 231.

тичного знання певною мірою сприятиме й виконанню загального завдання щодо систематизування науки криміналістики.

До переліку власних наукових проблем, які виступають передумовою розвитку аналізованого нами криміналістичного вчення, можна віднести такі:

а) наявність великої кількості розрізнених наукових праць у даній сфері. Опрацювання генези вчення показало, що від моменту зародження науки криміналістики науковцями і практиками було присвячено багато уваги питанням, пов'язаним із підвищенням ефективності доказової діяльності у кримінальному процесі. Значна кількість окремих досліджень у цій галузі свідчить про активний інтерес учених до криміналістичних аспектів процесу доказування. Згадана сфера знань постійно живиться досягненнями науково-технічного прогресу, новими видами деліктів, відомостями про способи їх вчинення, новелами кримінального процесуального законодавства тощо, а відтак потребує узагальнення, систематизації та подальшого ґрунтовного наукового розроблення. Утім, існуючі криміналістичні наукові розробки щодо особливостей згаданих складових процесу доказування мають значний сумарний обсяг, готувалися на різних етапах розвитку суспільства і в умовах різного кримінального процесуального законодавства, а отже різняться за своєю актуальністю, структурою та методологічною базою. Водночас станом на сьогодні відсутні комплексні й ґрунтовні монографічні праці, присвячені криміналістичним аспектам доказової діяльності в кримінальному провадженні, які були б підготовані в умовах чинного вітчизняного законодавства та поточних реалій правозастосовної практики. Розв'язанню описаної проблеми сприятиме формування теоретичних і праксеологічних основ єдиного, цілісного криміналістичного вчення, яке консолідує дану сферу знань;

б) відсутність теоретичного обґрунтування зазначеного вчення, а також несформованість його методологічних засад. На даний момент немає єдності в позиціях науковців щодо теоретичних та праксеологічних підвалин діяльності зі збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, так само як і монографічних праць, які б узагальнювали та розвивали окремі теоретичні здобутки в галузях криміналістичної техніки, тактики та методики щодо названих складових доказування. Визначення та наукового обґрунтування потребують об'єкт, предмет, мета, функції, методи й система,

спеціальна термінологія вчення, його розмежування із кримінальною процесуальною теорією доказів і доказування, а також місце в системі науки криміналістики. Відтак, подальший логічний та системний розвиток криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні потребує формулювання та обґрунтування його методологічних основ;

в) потреба у формулюванні специфічних власне-криміналістичних поглядів на природу й структуру кримінального процесуального доказування, а також сутність засобів здійснення такої діяльності. З моменту виникнення наук кримінального процесу та криміналістики вчені намагаються розробляти спрямовані на практику рекомендації щодо ефективного здійснення процесу доказування у кримінальному судочинстві. Наука кримінального процесу в межах процесуальної теорії доказів та доказування сформулювала власні підходи до розуміння ключових понять і категорій цієї сфери людської діяльності. До кола наукових інтересів вчених-процесуалістів входять питання процесуальної форми та процесуальних джерел доказів, основних правових вимог процедури проведення заходів, спрямованих на їх збирання, оцінку та перевірку. Криміналістів же цікавлять технічні, тактичні та методичні аспекти оптимізації, підвищення ефективності здійснення основних операцій із доказами – їх збирання, дослідження та використання – на різних стадіях кримінального провадження. Видається, що криміналістика має запропонувати власний погляд на зміст процесу доказування, природу та класифікацію доказів, який, доповнюючи положення процесуальної теорії доказів та доказування, значно підвищить якість спрямованих на практику наукових рекомендацій;

г) потреба практиків у конкретних криміналістичних засобах здійснення їх доказової діяльності. Ця конкретна проблема випливає з наведеної вище загальної та зумовлює основне призначення криміналістичного вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні. В абсолютній більшості випадків нормативні положення щодо порядку проведення окремих процесуальних дій та форми здійснення кримінального провадження в цілому є недостатньо конкретними, щоб забезпечити реальне й ефективне виконання завдань кримінального провадження. Тому аналізоване нами вчення надає учасникам процесу доказування специфічний інструментарій техніко-криміналістич-

ного, тактико- й методико-організаційного характеру, спрямований на оптимізацію їх діяльності для досягнення загальних та індивідуальних цілей у кримінальному судочинстві.

Наведена проблематика дає підстави для визначення об'єкта й предмета аналізованої нами сфери знань. Вважаємо, що **об'єкт** криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні відповідає загальному об'єктові криміналістики, який, на думку вітчизняних учених, є двоєдиним та включає, з одного боку, кримінально протиправну діяльність (поведінку) та її наслідки, що відображаються у джерелах слідової інформації; з іншого – діяльність уповноважених осіб з виявлення, розслідування, попередження кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень (справ)[1]. Попри те, що, на перший погляд, дане криміналістичне вчення концентрується саме на другій формі діяльності, розроблення криміналістичного інструментарію доказування (як науково-технічних засобів, так і рекомендацій техніко-криміналістичного, тактико- й методико-організаційного характеру) має спиратися на вивчення закономірностей обох складових об'єкта дослідження науки криміналістики. Зокрема, професійна доказова діяльність правоохоронців та суду є адекватною реакцією держави на кримінально карану поведінку правопорушників, а відтак детермінується останньою. Своєю чергою, зміст доказової діяльності інших учасників кримінального судочинства так само визначається характерними особливостями кримінального правопорушення, яке є предметом провадження. Тому розроблення адекватних криміналістичних засобів доказування просто неможливе без пізнання й використання загальних закономірностей діяльності кримінально протиправної.

Безпосередній **предмет** учення є більш вузьким порівняно з предметом науки в цілому та виступає його складовою частиною. До нього варто віднести сукупність криміналістичних засобів збирання, дослідження й використання доказів, а також закономірності

---

[1] Див.: Тіщенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 145; Шепітько В. Ю. Сучасний стан та тенденції криміналістики в її прагматичному аспекті. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 12. С. 68; Даньшин М. В. Про об'єкт і предмет криміналістики та її зв'язки з іншими юридичними науками. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. Вип. 20. С. 101–102; Журавель В. А. Об'єкт і предмет криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. (90). С. 127.

їх розроблення ученими та застосування уповноваженими особами в межах кримінального процесуального доказування.

Водночас в сучасних умовах дискусійним є питання щодо переліку суб'єктів-адресатів наукових положень, пропонованих даним криміналістичним ученням, адже, як зауважив В. Ю. Шепітько, «розроблення та реалізація криміналістичних засобів залежить від їх конкретного споживача»[1]. Традиційно й історично криміналістика розглядалась як «слідча наука», покликана забезпечувати відповідними засобами діяльності саме представників органів досудового кримінального розслідування (переслідування). Утім, в умовах сучасного «перехідного до змагальності» вітчизняного кримінального процесу виникає необхідність забезпечення обох сторін кримінального провадження (*а також потерпілого й суду – А. К.*) криміналістичними прийомами, методами й засобами, що є підставою для формування й становлення так званої змагальної криміналістики, яка суттєво відрізняється від криміналістики, котра слугувала лише для органів досудового розслідування[2]. Учені-криміналісти все більше уваги приділяють проблемам криміналістичного забезпечення процесуальної діяльності прокурорів[3], адвокатів (захисників та юридичних представників)[4], а також суддів[5]. Відтак чітко

---

[1] Шепітько В. Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 68.

[2] Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 8.

[3] Див.: Крикливий Р. М. Деякі питання криміналістичного забезпечення підтримання державного обвинувачення в суді. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 47. С. 245–250; Сукач І. В., Копетюк М. І. Деякі особливості тактики підтримання прокурором державного обвинувачення в суді. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». Ужгород: Гельветика, 2013. Т. 3. Вип. 23. Ч. 2. С. 146–149; Когутич І. Поняття і місце методики підтримання державного обвинувачення в суді у системі криміналістики. *Вісник Львівського університету.* Серія «Юридична». 2014. Вип. 59. С. 334–342; Бишевець О. В. До питання про поняття тактики державного обвинувачення та її засоби. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 128–132.

[4] Див.: Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 112–123; Іваницький Я. О. Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 227 с.; Комісарчук Р. В. Криміналістична адвокатологія (технологія захисту у кримінальному провадженні України): навч. – метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 184 с.; Дульський О. Л. Основи криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником у кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 130–138.

[5] Див.: Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 40 с.;

простежується тенденція до розширення переліку учасників кримінального провадження, підвищення ефективності діяльності яких входить до сфери інтересів учених-криміналістів.

Наголосимо, що в цьому питанні наявний і зворотній зв'язок, адже результати проведеного нами опитування показують, що й самі практики потребують відповідних наукових криміналістичних рекомендацій щодо власної доказової діяльності. Зокрема, 90,8% слідчих, 92,9% прокурорів, 77,5% адвокатів та 78,4% суддів вважають, що їх доказова діяльність потребує відповідних науково-методичних криміналістичних рекомендацій. 91,4% анкетованих науковців переконані, що доцільною є розробка рекомендацій щодо оптимізації доказової діяльності «нетипових» споживачів криміналістичних засобів – сторони захисту, потерпілого, слідчого судді та суду. Водночас, на думку більшості респондентів (59,1%), якість науково-методичного забезпечення доказової діяльності у кримінальному судочинстві станом на сьогодні є недостатньою[1].

Тому ми переконані, що криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, як і наука криміналістика в цілому, має розробляти відповідний інструментарій для всіх уповноважених суб'єктів доказування (слідчого, дізнавача, детектива, прокурора, захисника, потерпілого, цивільного позивача й відповідача, слідчого судді та суду), а також для учасників процесу доказування, котрим можуть бути доручені окремі складові пізнавальної діяльності (оперативних співробітників, спеціалістів та експертів).

Суб'єктами формування вчення варто насамперед визнати учених-криміналістів, які здійснюють науковий пошук та продукують відповідні наукові положення. Водночас не можна применшувати роль у розвитку вчення окремих практиків-новаторів, які розробляють та впроваджують криміналістичні засоби доказування у свою професійну діяльність навіть за умови, що такі особи не публікують власні здобутки у формі наукових праць. У таких

Алєксєйчук В. І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 162–166; Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. 493 с.

[1] Емпіричною базою дослідження виступили результати опитування 272 фахівців у сфері кримінальної юстиції, серед яких 109 (40,1%) слідчих, 42 (15,4%) прокурори, 40 (14,7%) адвокатів, 37 (12,9%) суддів, 35 (12,9%) науковців та 9 (3,3%) представників інших юридичних професій.

випадках завданням дослідників є виявлення, опрацювання й наукове узагальнення найкращих практик у сфері доказової діяльності, які виникли «на землі», залучення правозастосовників до спільної наукової праці.

Суттєвою складовою методологічних засад криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні є його мета. Сьогодні прийнято вважати, що службове призначення криміналістики в цілому полягає в забезпеченні, сприянні своїми прийомами, методами та засобами справі боротьби із кримінально-протиправною діяльністю. Зважаючи на службове призначення науки, формулюються її більш конкретні задачі, спрямовані на удосконалення правозастосовної практики[1], а так само й цілі її окремих структурних елементів. Досліджуване нами окреме криміналістичне вчення, як складова материнської науки, і собі має виконувати певну частину її загальних завдань. З огляду на цільову проблематику, об'єкт і предмет вчення, його основною **метою** та призначенням варто визнати забезпечення практики доказування в кримінальному судочинстві відповідними криміналістичними засобами (інструментарієм) для оптимізації, підвищення ефективності такої діяльності.

На виконання сформульованої мети перед науковцями постають більш конкретизовані **завдання** вчення, які випливають із наведених вище проблем теорії криміналістики та практики доказової діяльності, що постають перед цією сферою знань. Як і завдання науки криміналістики в цілому[2], вони мають два рівні: 1) спрямовані на удосконалення теоретичних положень щодо криміналістичних засобів доказування; 2) направлені на розроблення й запровадження у практику конкретних криміналістичних засобів доказування.

У конденсованому вигляді основні завдання вчення першого рівня можна сформулювати так:

– з'ясування й пояснення закономірностей доказової діяльності уповноважених учасників кримінального провадження;

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С 290.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 290.

- вивчення реальних потреб практиків у науково-методичному забезпеченні їх доказової діяльності;
- обґрунтування сутності та призначення криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування, здійснення їх класифікації;
- формулювання та подальше удосконалення методологічних засад криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні;
- запозичення й адаптація здобутків природничих наук для потреб доказової практики у кримінальному судочинстві.

До ключових завдань учення другого рівня пропонуємо віднести такі:

- розроблення конкретних техніко-криміналістичних, тактико-організаційних та методико-організаційних засобів доказування;
- забезпечення впровадження конкретних криміналістичних засобів доказування у практику (що включає їх апробацію, навчання стейкхолдерів, отримання зворотного зв'язку щодо ефективності розробок тощо).

Окремі складові науково-теоретичного пошуку, який здійснюється на забезпечення виконання поставлених завдань, можливо згрупувати за напрямами його впливу на об'єкт та предмет дослідження вчення, тобто за **функціями** цієї сфери знань. На виконання *евристичної* функції учення науковці мають пізнавати нові (раніше невідомі або недостатньо пояснені) закономірності доказування в кримінальному провадженні взагалі та розробки й застосування криміналістичних засобів такої діяльності зокрема. *Практично-прикладна* функція цієї сфери знань виявляється в розробленні та впроваджені у практику конкретних криміналістичних засобів збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Прогностична* функція виражається в обґрунтованому передбаченні вченими майбутнього стану доказової практики у кримінальному судочинстві та розробці криміналістичних засобів доказування «на перспективу». У межах *комунікативної* функції відбувається обмін науковим знанням з іншими юридичними та неюридичними науками, насамперед з наукою кримінального процесу та її важливою складовою – кримінальною процесуальною теорією доказів та доказування, а також із низкою природничих, технічних та суспільних

сфер знань. *Виховна* функція виражається у формуванні в адресатів криміналістичних рекомендацій поваги до норм доказового права та ціннісних уявлень щодо значення ефективної діяльності суб'єктів доказування для виконання завдань кримінального судочинства. *Навчальна* функція вчення демонструє його зв'язок з юридичними навчальними дисциплінами («Криміналістика» й «Докази і доказування у кримінальному провадженні», низка спецкурсів криміналістичного спрямування) та реалізується науковцями шляхом виготовлення навчальної продукції (підручників, посібників, порадників, методичних рекомендацій) та викладення теоретичних положень у формі, обсязі й порядку, найбільш прийнятному для осіб, які отримують профільну освіту чи підвищують власну кваліфікацію.

На виконання наведених завдань криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні послуговується специфічним інструментарієм наукового пошуку, тобто сукупністю **методів** дослідження. При всьому, маємо погодитися з М. В. Салтевським, який писав, що наука криміналістика не розкриває і не розслідує кримінальних правопорушень, а своїми специфічними методами і засобами сприяє правоохоронній діяльності, підвищує її ефективність[1]. Відтак, цілком слушним є підхід А. Ф. Волобуєва[2], В. А. Журавля[3] та інших вітчизняних науковців, які наполягають на розрізненні методів наукового (теоретичного) пізнання в криміналістиці та методів практичного пізнання в кримінальному судочинстві. За такого поділу друга категорія методів є *результатом* наукового пошуку учених-криміналістів та знаходить вираз у конкретних практико-орієнтованих криміналістичних рекомендаціях. Методи наукового пошуку та практики доказування можуть як дублюватися (наприклад, спостереження, опис, моделювання хоч і своєрідно, але використовуються у межах обох форм діяльності), так і різнитися (зокрема, група соціологічних методів насамперед притаманна науково-теоретичному пошуку; своєю чергою методи судової фото- й відеозйомки вико-

[1] Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 8.

[2] Волобуєв А. Ф. Поєднання методів криміналістики та орд у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем*: матер. Всеукр. наук. – практ. конф. (м. Сєвєродонецьк, 19 трав. 2017 р.). Сєвєродонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 80.

[3] Журавель В. А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 28–29.

ристовуються ексклюзивно в практичній доказовій діяльності). Тому вважаємо за доцільне, з метою розроблення методологічних засад учення, навести саме методи науково-теоретичного пошуку, у той час як методи практичної доказової діяльності варто розглядати в ході обґрунтування криміналістичних засобів збирання, дослідження й використання доказів. І хоча питання щодо структури системи методів криміналістики ще не знайшло свого кінцевого вирішення в науковій літературі, за основу можна взяти відносно сталу та популярну серед вітчизняних науковців їх ієрархічну побудову: 1) філософські методи; 2) загальнонаукові методи емпіричного й теоретичного дослідження; 3) окремо наукові (спеціальні) методи, які включають і власні методи науки криміналістики[1].

На філософському рівні базовим для криміналістики, як і для інших юридичних наук, є загальний діалектичний метод[2], поєднаний із концепцією матеріалізму (ідея про те, що матерія є первинною, а свідомість – вторинною, похідною[3]. У його основу покладено принципи й закони діалектичної логіки – переходу кількісних змін у якісні, єдності і боротьби протилежностей, заперечення заперечення тощо[4]. В.О. Коновалова зауважила, що закони й категорії матеріалістичної діалектики забезпечують необхідний зв'язок між почуттєвим та логічним пізнанням (як у науково-теоретичному пошуку, так і в практичній діяльності), та конкретизуються в логічних прийомах аналізу й синтезу, дедукції та індукції, причини й слідства, сутності і явища, тотожності й розходження тощо[5]. При всьому самі прийоми формальної логіки науковці традиційно відносять до загальнонаукових методів[6].

[1] Див.: Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 17; Криміналістика: підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 42–51; Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової. Харків, 2017. С. 9. Журавель В.А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 25–26

[2] Коновалова В.О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19. 2017. С. 214.

[3] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 365.

[4] Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. С. 34.

[5] Коновалова В.О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19. 2017. С. 214.

[6] Див.: Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. С. 38; Журавель В.А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 25.

На загальнонауковому рівні криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні оперує низкою методів емпіричного й теоретичного дослідження. Серед першої категорії спостереження виступає основним інструментом пізнання закономірностей об’єкта дослідження. Воно може мати як безпосередній характер (власний практичний досвід науковця як учасника доказової діяльності, особиста присутність під час проведення окремих процесуальних дій), так і опосередкований (ознайомлення з результатами доказової діяльності – первинними й похідними доказами, процесуальними документами, спілкування з практиками тощо). Метод експерименту застосовується під час апробації розроблених дослідниками криміналістичних засобів доказування в наближених до реальних (змодельованих) умовах, а також на практиці. Зауважимо, що в межах експериментальних дій учені можуть використовувати й методи практичної доказової діяльності (ідентифікація, діагностика, версіювання, фізичні й хімічні методи виявлення слідів, вимірювання та ін.). Опис виступає засобом вербального кодування сприйнятої емпірично інформації та виведених логічно висновків.

Серед методів теоретичного дослідження чільне місце посідає моделювання, яке дозволяє науковцям будувати ідеальні (уявні) моделі окремих складових доказової діяльності. Саме на ньому засновані власне-криміналістичні методи науково-теоретичного пошуку (встановлення кореляційних залежностей, типізація ситуацій та версій, криміналістичне прогнозування тощо). Історичний (хронологічний) метод є основним інструментом опрацювання генези самого учення та динаміки змін у часі закономірностей практики доказової діяльності у кримінальному судочинстві. Сукупність прийомів формальної логіки (аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування, аналогія тощо) виступають ключовими інструментами формулювання теоретичних висновків.

На окремонауковому рівні сукупність методів соціології (анкетування, інтерв’ювання) слугує одним із інструментів опосередкованого спостереження за об’єктом дослідження. Найчастіше вони використовуються розробниками криміналістичних засобів доказування для з’ясування й узагальнення думок практиків і науковців щодо проблемних питань доказової діяльності у кримінальному судочинстві та окремих шляхів їх вирішення. Статистичні методи на-

дають інструменти для інтерпретації кількісних показників доказової діяльності в кримінальному судочинстві (кількість проваджень певних категорій, проведених процесуальних дій, сформованих доказів, складених документів тощо). Сукупність фізичних, хімічних, біологічних, медичних та інших методів природничих наук насамперед запозичується для розроблення техніко-криміналістичних засобів доказування та знаходить вираз у конкретних галузях криміналістичної техніки. Методи психології та фізіології є важливими для розроблення тактико-організаційних засобів доказування, науки управління – методико-організаційних тощо.

Ученими-криміналістами було сформовано й низку власних окремонаукових методів теоретичного пошуку, які є застосовними в межах формування криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. Серед них метод встановлення кореляційних залежностей[1] (він заснований на моделюванні, статистичному, математичному і соціологічному інструментарії) дозволяє виявити ймовірнісні зв'язки між окремими ознаками криміналістичної характеристики певного різновиду кримінальних правопорушень та, на основі цих даних, формулювати конкретні методико-організаційні рекомендації. Практичний метод версіювання трансформований науковцями у своєрідну форму методу побудови типових (для певних повторюваних ситуацій кримінального провадження) версій. Специфічним методом наукового пошуку можна також визнати криміналістичне прогнозування – інструментарій обґрунтованого передбачення науковцями майбутнього стану практики доказування у кримінальному судочинстві (за В. А. Журавлем, це криміналістичні прогнози в науці[2]) тощо.

Поряд з окремими методами вітчизняні учені виокремлюють також і підходи до здійснення наукового пошуку у криміналістиці. Зокрема, В. В. Тіщенко наполягає, що поняття «підхід» та «метод» не можуть бути ототожнені й потребують розмежування[3]. І хоча

[1] Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: Монографія / За ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля. Харків: Харків юридичний, 2005. С. 161.

[2] Журавель В. А. Криміналістична прогностика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31, № 3. С. 191.

[3] Тіщенко В. В. Технологічний підхід як новаційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії.* Серія «Юридична». 2015. № 2. С. 319.

проблема співвідношення указаних категорій станом на сьогодні ще не знайшла остаточного вирішення, на увагу заслуговує позиція Е. Л. Семенюка, який розумів підхід до наукового пізнання як логіко-гносеологічне і методологічне утворення, котре чітко виражає тільки спрямованість наукового дослідження, обмежуючи її, як правило, одним аспектом (принаймні, кількома взаємопов'язаними напрямами), та яке, на відміну від методу, принципово позбавлене будь-якого обмеження і навіть чіткої фіксації тих засобів, якими здійснюється дослідження[1]. Відтак, видається, що підхід є більш загальною категорією, яка визначає спрямованість дослідження і стає підставою для обрання й запозичення загальних і спеціальних, а також створення власних методів наукового пізнання відповідної науки або її окремої складової. З урахуванням цього вважаємо за доцільне прослідкувати вплив окремих методологічних підходів криміналістики на формування й розвиток криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Чи не найбільш розробленим та обґрунтованим серед підходів у криміналістиці є *діяльнісний*. Відповідно до нього, об'єктами пізнання цієї науки є два різновиди людської діяльності (поведінки), які мають власні відмінні від матеріальних фізичних процесів закономірності фізіологічного, психологічного, соціального та інших характерів.

За *системного підходу* (іноді розглядається як загальнонауковий системний метод) доказова діяльність уповноважених осіб (а також і кримінально-протиправна діяльність правопорушників) розуміється як складна структурована сукупність внутрішніх елементів (складових), котрі є взаємопов'язаними і взаємообумовленими. З урахуванням цього підходу ученим необхідно пізнавати й опрацьовувати як кожну окрему складову діяльності доказування у кримінальному провадженні, так і їх сукупність як цілісну систему.

Обґрунтований В. В. Тіщенком та А. А. Барицькою[2] *технологічний підхід* орієнтує науковців на розуміння доказової діяльності уповноважених осіб як комплексу взаємопов'язаних послідовних дій та процедур. За цієї логіки розроблені ученими криміналістичні

[1] Семенюк Э. Л. Общенаучные категории и подходы к познанию. Философский анализ. Львів: Вища школа, 1978. С. 55.

[2] Тіщенко В. В., Барицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 198 с.

засоби – рекомендації (орієнтовні програми дій) щодо оптимального здійснення уповноваженими суб'єктами окремих складових доказової діяльності варто вважати відповідними криміналістичними технологіями.

Нарешті з урахуванням сформульованих вище цілей і завдань криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, ключовим елементом його методологічної основи варто визнати *праксеологічний підхід*, зміст якого ми розглянемо більш детально. Теоретичною базою указаного підходу є праксеологія – програма комплексних наукових досліджень умов, засобів і принципів ефективної та якісної людської діяльності. До сучасних напрямів праксеологічних досліджень належать: загальна теорія раціональної діяльності, структура організації трудових колективів, принципи функціювання і правила управління трудовими колективами, продуктивність праці, типологія помилок і порушень у процесі праці, критерії оцінки результатів діяльності, способи раціонального використання ресурсів і, зрештою, розробка практичних рекомендацій щодо організації ефективної діяльності та створення оптимальних моделей певних галузей розумової і фізичної праці[1].

На думку В. М. Чайки, праксеологічний підхід забезпечує ефективне управління діяльністю через її всебічний самоаналіз, самооцінку, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на основі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду. Теорія праксеології відображає залежність результатів роботи насамперед від попередньої ретельної підготовки до її виконання, ступеня підготовленості дій у широкому розумінні, що охоплює оволодіння знаннями, свідомий вибір засобів, методів аналізу і регулювання, критерії емоційного і практичного оцінювання результатів[2]. Один із засновників сучасної праксеології польський філософ Т. Котарбинський писав, що з використанням згаданого підходу можна створити раціонально впорядковану збірку основних – як позитивних, так і негативних – рекоменда-

[1] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 512.

[2] Чайка В. М. Основні підходи до розробки концепції і системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2013. Вип. 2. С. 177.

цій, що стосуються різних галузей діяльності. Праксеологія в цілому, на його думку, спрямована на напрацювання техніки раціональної діяльності як такої, вказівок та застережень, що мають значення для дій, ефективність яких потрібно підвищити[1].

Наголосимо, що праксеологічна спрямованість була притаманна криміналістиці ще від часів її зародження. Г. Ґросс наголошував, що судовий слідчий має у своїй справі досягти успіху, а слідство має закінчитися повним вирішенням справи. Для цього уповноважений суб'єкт має із самого початку вести слідство таким чином, щоб зробити все, що перебуває в межах людських можливостей, і зупинитися лише коли всі засоби будуть вичерпані[2]. У своїй фундаментальній праці «Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik» («Керівництво для судових слідчих як система криміналістики») Г. Ґросс надає судовим слідчим рекомендації, безпосередньо спрямовані на підвищення ефективності їх діяльності, зокрема щодо планування розслідування, взаємодії з поліцейськими підрозділами, переконаності в кінцевому вирішенні кримінальної справи тощо[3].

Одним із перших наукові положення праксеології у криміналістиці застосовував польський учений В. Ґутенкуст у середині ХХ-го століття. Названий науковець запропонував праксеологічну концепцію криміналістики, відповідно до якої дана наука має досліджувати особливу теорію поведінки осіб, а її методологічною основою є фундаментальні принципи праксеології[4]. Використання праксеологічного підходу притаманне й сучасній польський школі криміналістики. Так Т. Ганаузек відносить праксеологію до основних джерел керівних принципів криміналістики. На його думку, криміналістика, й особливо криміналістична тактика, ґрунтується на положеннях про ефективні та цілеспрямовані дії людини. Такі положення були розроблені праксеологією, тому наука криміналістика перейняла з цієї дисципліни принципи оптимізації, ефективності та цілеспрямованих дій. Ці концепції застосовні як у тактиці,

[1] Kotarbinski T. Traktat o dobrej robocie. Wroclaw: Wroclawska Drukarnia Naukowa, 1973. S. 20.

[2] Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. P. 15

[3] Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. P.P. 17–25.

[4] Gutekunst W. Kryminalistyka. Warszawa. 1965. S. 14.

так і в криміналістичній техніці та методиці. Вони також широко розглядаються в межах криміналістичної стратегії[1].

На сучасному етапі всі криміналістичні наукові положення щодо здійснення доказування у кримінальному провадженні певним чином спрямовані на підвищення ефективності такої діяльності. При формуванні рекомендацій техніко-криміналістичного характеру праксеологічний підхід орієнтує науковців на розробку найбільш ефективних та раціональних науково-технічних засобів, техніко-криміналістичних прийомів та практичних методів збирання й дослідження доказів. У межах криміналістичної тактики цей підхід є однією із засад оптимізації організації досудового розслідування й судового розгляду, проведення окремих процесуальних дій. Зокрема, з погляду В. Ю. Шепітька, тактичним прийомом може виступати не будь-який, а лише найбільш ефективний спосіб здійснення процесуальної дії у певних умовах[2]. Важливим праксеологічний підхід є й для формулювання методико-організаційних засобів доказування. В. А. Журавель зазначає, що окрема криміналістична методика є набором рекомендацій щодо раціональної організації процесу збирання, оцінки й використання доказової інформації під час розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду кримінальних справ[3]. Видається, що раціоналізація такого процесу передбачає також забезпечення максимальної ефективності діяльності уповноважених осіб, що може бути досягнуто завдяки використанню здобутків праксеології при побудові рекомендацій методико-організаційного характеру.

З урахуванням викладеного праксеологічний підхід у криміналістиці можна визначити як форму наукового пізнання, за якого дослідження об'єкта цієї науки (кримінально-протиправної діяльності та діяльності із розкриття, розслідування й запобігання кримінальним правопорушенням, судового розгляду кримінальних проваджень), здійснюється з метою та в контексті розробки практично орієнтованих рекомендацій щодо оптимізації (підвищення ефективності) діяльності уповноважених осіб, спрямованої на виконання завдань кримінального судочинства.

[1] Hanausek T. Kryminalistyka. Zarys wykładu. Kraków. 2009. S. 45.

[2] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 34–35.

[3] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. Агенція «Апостиль». 2012. С. 24.

Наголосимо, що наведений перелік методів та методологічних підходів криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні не є вичерпним та потребує подальшого науково-теоретичного опрацювання.

Оскільки аналізоване нами вчення спрямоване на оптимізацію ретельно врегульованої законом процесуальної поведінки учасників доказової діяльності, будь-які наукові розробки в цій сфері мають спиратися на відповідну **юридичну базу** – сукупність чинних джерел права у сфері кримінального судочинства.

Конституція України[1], як найвищий юридичний акт, визначає основи конституційного ладу нашої держави, сукупність найважливіших охоронюваних законом прав та свобод людини й громадянина, засади діяльності центральних органів державної влади, принципи кримінальної відповідальності та системи судочинства тощо. Положення Конституції є нормами прямої дії та безпосередньо впливають на кримінальні процесуальні відносини й доказову діяльність у кримінальному судочинстві.

Наступною за юридичною силою групою суттєвих для вчення джерел права є сукупність ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів у сферах міжнародного права прав людини та міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Одним із найбільш актуальних у даному аспекті актів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (або Європейська конвенція прав людини, далі – Конвенція)[2], підписана Україною в листопаді 1995 року та ратифікована в липні 1997. Встановлені Конвенцією заборона катування, гарантовані права на життя, на свободу й особисту недоторканність, на справедливий суд, на повагу до особистого й сімейного життя тощо самі собою суттєво впливають на зміст рекомендацій техніко-криміналістичного й тактико-організаційного характеру.

Не менш цікавою в даному аспекті є практика створеного на підставі Конвенції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), котрій притаманний прецедентний характер та яка, відповідно до ст. ст. 8, 9 КПК України, має обов’язково враховуватися практи-

[1] Конституція України. Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення: 24.08.2024).

[2] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 24.08.2024).

ками при застосуванні принципу верховенства права та положень кримінального процесуального законодавства в кримінальному провадженні. Рішення ЄСПЛ, як джерела формування криміналістичних рекомендацій щодо збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, можна умовно поділити на дві категорії: 1) рішення, які впливають на процесуальні вимоги до доказування в цілому; 2) рішення, які впливають на конкретні тактичні чи методичні рекомендації щодо доказування у кримінальному судочинстві.

Як приклад першої категорії можна навести правові позиції ЄСПЛ у справах «Чміль проти України», «Гелетей проти України», «Закшевський проти України» та інші. Аналіз судової практики показав, що судді активно посилаються на перелічені та інші аналогічні рішення під час перевірки й оцінки доказів, поданих сторонами провадження[1]. Зокрема, у рішенні в справі «Зоріна та інші проти України»[2] ЄСПЛ формулює деякі критерії ефективності досудового розслідування, серед яких: належність слідчих дій, оперативність та розумна швидкість розслідування, залучення членів родини потерпілого, незалежність розслідування. Ще одним таким критерієм є ретельність розслідування, яка полягає в тому, що державні органи повинні вжити всі належні та доступні їм заходи для забезпечення збирання доказів щодо подій, у тому числі, inter alia, показання свідків та висновки судово-медичних експертиз. Таким чином, суворого дотримання уповноваженими особами вимог процесуального закону не достатньо для здійснення ефективного та швидкого досудового розслідування, збирання належної доказової бази та побудови в подальшому ефективної лінії обвинувачення щодо виявленого правопорушника. Загальна ефективність цієї стадії провадження вимагає професіоналізму уповноважених осіб, їх високого морального рівня та особистої вмотивованості. Тому надважливо, щоб слідчі (а також й інші практики) мали доступ до розроблених науковцями сучасних, обґрунтованих, практично-спрямованих

[1] Коваленко А. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело формування криміналістичних рекомендацій щодо збирання дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні*: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 року). Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 166.

[2] Справа «Зоріна та інші проти України» (Заява № 20295/07 та 3 інші заяви). *Європейський суд з прав людини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 974_e22.

криміналістичних рекомендацій щодо здійснення доказової діяльності у кримінальному судочинстві[1].

Як взірець другої категорії рішень, можна навести правову позицію, викладену ЄСПЛ щодо справи «А. В. проти України»[2] (Заява № 65032/09, рішення набуло статусу остаточного 29.04.2015). Так Суд в п. 60 рішення зазначив, що «…відмова від цього права [*права на доступ до захисника*] повинна, серед іншого, надаватися у недвозначний спосіб та супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Необхідні гарантії права на юридичну допомогу, окрім іншого, опосередковано закріплюють обов'язок органів влади встановити, що особа не бажала скористатися цим правом у конкретний проміжок часу». На підставі цитованої правової позиції для уповноважених осіб, які проводять процесуальні дії щодо підозрюваного, можна сформулювати тактичну рекомендацію наступного змісту. Якщо після того, як особі в порядку ч. 3 ст. 223 КПК України було роз'яснено її права, включаючи гарантоване ч.ч. 1, 2 ст. 20 КПК України право на правову допомогу з боку кваліфікованого захисника, особа самостійно не заявила про бажання скористатися таким правом чи про відмову від його використання, уповноважена особа має поставити допитуваному уточнююче питання щодо його бажання скористатися правом на захист, а відповідь зафіксувати у протоколі слідчої (розшукової) дії. Описані дії уповноваженої особи не тягнуть за собою серйозних додаткових процесуальних витрат, але дозволяють ефективно забезпечити гарантоване ст. 63 Конституції України, пп. «с» п. 3 ст. 6 ЄКПЛ та ст. 20 КПК України право підозрюваного, обвинуваченого на кваліфіковану юридичну допомогу захисника. Гарантування реалізації названого права є надважливим, адже його порушення, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 87 КПК України, є істотним порушенням прав та свобод людини та має невідворотно тягнути за собою визнання недопустимими доказів, отриманих у ході такої слідчої (розшукової) дії. На основі цього можемо дійти висновку, що практика Європейського суду з прав людини впливає як на процесуаль-

[1] Kovalenko A. Forensic recommendations for the pre-trial investigation as a means of ensuring the access to a fair trial in criminal proceedings. *International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development»*: conference proceedings, October 30–31, 2020. Lublin: Izdenieciba «Baltija Publishing», 2020. P.P. 354–355.

[2] Справа «А.В. проти України» (Заява № 65032/09) *Європейський суд з прав людини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a77.

ні вимоги щодо доказування в цілому, так і на конкретні криміналістичні наукові положення щодо доказування у кримінальному провадженні, а відтак є надважливим джерелом формування відповідних криміналістичних рекомендацій[1].

Крім того, на виконання прогностичної функції вчення та з урахуванням закріпленого в преамбулі Конституції України[2] стратегічного курсу нашої держави на євроінтеграцію, учені-криміналісти мають уже сьогодні враховувати у своїх розробках акти права Європейського Союзу щодо стандартів кримінального судочинства, навіть попри те, що наша держава ще не є учасницею цієї міжнародної організації.

На законодавчому рівні, звичайно, роль провідного нормативно-правового акта належить Кримінальному процесуальному кодексу України[3], який у питаннях регулювання кримінальних процесуальних відносин має юридичній пріоритет перед іншими Законами (ч. 3 ст. 9 КПК України). КПК України визначає процесуальні вимоги до доказової діяльності у кримінальному провадженні, які не можуть не враховуватися під час розробки відповідних криміналістичних засобів. Так у розд. І КПК України визначено завдання кримінального провадження та сферу дії кримінального процесуального законодавства (гл. 1), сформульовано загальні засади кримінального провадження, які розповсюджуються і на доказову діяльність (гл. 2.), регламентовано правовий статус суб'єктів та учасників доказування (гл. 3), визначено поняття, властивості та процесуальні джерела доказів, сутність доказування у кримінальному процесі (гл. 4), закріплено вимоги до фіксації ходу та результатів доказової діяльності (гл. 5). Розділ ІІ Кодексу визначає процесуальний порядок отримання тимчасового доступу до речей та документів, тимчасового вилучення та арешту майна, які є інструментами збирання доказів. Розділи ІІІ, IV, V встановлюють процесуальний порядок доказування на стадіях досудового розслідування, судового розгляду та провадження з перегляду судових

[1] Kovalenko A. The sources of forensic recommendations for collection, examinationand use of evidence in criminal proceedings. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 170–171.

[2] Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680–19. (дата звернення: 24.08.2024).

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17. (дата звернення: 21.07.2024).

рішень відповідно. Розділ VI КПК України регламентує специфіку доказування при застосуванні особливих порядків кримінального провадження, а розд. IX – можливості збирання доказів у межах міжнародного співробітництва.

Ключове значення для розроблення наукових криміналістичних положень щодо доказової діяльності в кримінальному провадженні мають положення законодавства України про кримінальну відповідальність. Нормами загальної частини Кримінального кодексу України[1] визначено основні правила кваліфікації кримінальних правопорушень, а статтями особливої частини – загальні ознаки конкретних їх складів. У межах побудови окремих методик розслідування, кримінально-правові дані про правопорушення виступають базою для формування криміналістичної характеристики діянь, а разом із процесуальними положеннями про предмет доказування – основою типових переліків обставин, що підлягають з'ясуванню й доказуванню в провадженні. Опосередковано, через криміналістичну методику, кримінально-правові нормативні положення впливають і на техніко-криміналістичні й тактико-організаційні рекомендації щодо доказування у кримінальному судочинстві. Зокрема, науковці прослідковують кореляційні зв'язки між найбільш загальними кримінально-правовими ознаками правопорушень та їх специфічним слідами, що породжує потребу в розробці рекомендацій для виявлення, дослідження й фіксації таких відображень; зміст обставин, які підлягають з'ясуванню в провадженні визначає завдання огляду, допиту та інших слідчих (розшукових) дій тощо[2].

Окрім того, досліджуване нами окреме вчення має спиратися на положення Законів, які регламентують діяльність учасників доказового процесу в кримінальному судочинстві: співробітників органів досудового розслідування[3] та оперативних

[1] Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14. (дата звернення: 21.07.2024).

[2] Kovalenko A. The sources of forensic recommendations for collection, examinationand use of evidence in criminal proceedings. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 169–170.

[3] Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580–19. (дата звернення: 25.07.2024); Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–12. (дата звернення: 25.07.2024); Про Державне бюро розслідувань. Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794–19. (дата звернення: 25.07.2024); Про Бюро економічної безпеки України. Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150–20. (дата звернення: 25.07.2024).

підрозділів[1], прокурорів[2], адвокатів[3], суддів[4], судових експертів[5] тощо.

На рівні підзаконного регулювання юридичну основу вчення складають нормативні акти Кабінету Міністрів України, Міністерств внутрішніх справ та юстиції, окремих правоохоронних органів, Державної судової адміністрації тощо, які прямо чи дотично регламентують доказову діяльність у кримінальному судочинстві.

Теоретичну основу криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні складає низка науково-теоретичних положень у таких сферах знань:

– загальні філософські підходи до розуміння навколишнього світу, його закономірностей, сутності й правил науково-теоретичного і практичного пізнання;
– теоретичні концепції загальної теорії держави та права, юридичних наук кримінально-правового циклу (кримінальне право та процес, кримінологія, кримінально-виконавче право, наука оперативно-розшукової діяльності) та деяких інших юридичних наукових сфер (науки конституційного й адміністративного права, цивільного, господарського, адміністративного процесів, судоустрою та прокурорської діяльності, судових медицини, психіатрії, психології, статистики, експертології тощо);
– здобутки природничих, точних, технічних, соціальних та інших наук, які запозичуються й використовуються для розроблення конкретних криміналістичних засобів кримінального-процесуального доказування;
– загально-теоретичні положення науки криміналістики, які є предтечою формування окремих сфер криміналістичних знань;

[1] Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135–12. (дата звернення: 25.07.2024).

[2] Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697–18. (дата звернення: 25.07.2024).

[3] Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17. (дата звернення: 25.07.2024).

[4] Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19. (дата звернення: 25.07.2024).

[5] Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038–12. (дата звернення: 25.07.2024).

– власні теоретичні положення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Зауважимо, що внутрішньо- та зовнішньонаукові зв'язки вчення доцільно більш детально розглянути окремо в межах опрацювання його місця в системі наукового знання.

Емпіричним підґрунтям розроблення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні є накопичений роками практичний досвід уповноважених осіб – учасників доказового процесу в кримінальному судочинстві. Щороку вітчизняні правоохоронці розпочинають, здійснюють та направляють до судів сотні тисяч кримінальних проваджень, які стають предметом судових розглядів. У кожному провадженні уповноважені особи вчиняють низку процесуальних дій, збирають, досліджують та використовують докази, складають процесуальні документи тощо. Усі наведені матеріали виступають цінними джерелами відомостей про поточний стан, потреби й проблеми практики доказування у кримінальному провадженні та обов'язково мають опрацьовуватися науковцями. Самі ж практики виступають «замовниками» та бенефіціарами криміналістичних засобів доказування, а отже при їх побудові варто акумулювати та узагальнювати думки представників усіх груп суб'єктів доказування щодо основних аспектів їхньої діяльності.

Окрім того, криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні має специфічний **понятійно-категорійний апарат**. До нього варто віднести низку власних, сформульованих та дефінійованих у межах учення термінів: «криміналістичні засоби доказування», «техніко-криміналістичні засоби доказування», «тактико-організаційні засоби доказування», «методико-організаційні засоби доказування», «криміналістичні рекомендації», «фіксація доказової інформації», «форма фіксації доказової інформації» тощо. Крім того, до термінології учення варто віднести низку уточнених з урахуванням його наукових положень понять, котрі стосуються діяльності учасників процесу доказування як об'єкта дослідження та які опрацьовуються також і низкою інших криміналістичних і процесуальних учень. До таких слід віднести терміни «доказування», «збирання доказів», «дослідження доказів», «формування доказів», «використання до-

казів», «докази», «джерела (носії) доказової інформації» тощо, а також похідні від них терміни (наприклад, «попереднє дослідження», «експертне дослідження», «судове дослідження») та багато інших.

З урахуванням наведеного, **криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні** можна визначити як сукупність наукових положень щодо сутності, видів та призначення криміналістичних засобів збирання, дослідження й використання доказів, а також основних закономірностей їх розробки ученими та застосування на практиці уповноваженими суб'єктами в межах кримінального процесуального доказування.

1.3. Місце криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні в системі наукового знання

Ще однією істотною складовою методології аналізованого нами вчення варто визнати його архітектоніку, тобто внутрішню структуру. Водночас для її формування та з'ясування змістовного наповнення криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні доцільно визначити його місце в системі наукового знання, зокрема систематизувати його в структурі науки криміналістики та ідентифікувати міжнаукові зв'язки з іншими юридичними та неюридичним науковими сферами.

Станом на сьогодні проблема з'ясування системи криміналістики ще не знайшла свого однозначного вирішення на доктринальному рівні. За спостереженням В. А. Журавля, в питанні визначення структури цієї науки сучасні учені тяжіють до трьох основних концепцій: 1) класична чотирьохелементна побудова (загальна теорія, техніка, тактика й методика); 2) доповнення чотирьохелементної моделі додатковими розділами; 3) повернення до двохелементної структури (загальна та особлива частини)[1].

[1] Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 131.

Додамо також, що, як альтернативний, четвертий спосіб систематизації криміналістичних знань, можна навести «західний» підхід. Так у країнах англосаксонської правової сім'ї досліджувана сукупність наукових положень розділена між двома відносно відокремленими галузями знань: судовою наукою (forensic science)[1], яка традиційно включає положення криміналістичної техніки, тактики проведення огляду місця події (science crime investigation) і судової експертології, з одного боку, та науки розслідування (investigative science), котра розробляє тактико- й методико-організаційні наукові засади розслідування кримінальних правопорушень, з іншого. Проте, українські вчені розглядають описану концепцію насамперед у контексті наближення вітчизняної криміналістики до британських та американських наукових розробок, а питання реформування системи науки на західний манер всерйоз не розглядається.

Не вступаючи в академічну дискусію щодо переваг та недоліків кожної з наведених концепцій, зауважимо, що місце вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні в системі криміналістики може бути визначене в межах кожної з них. Водночас, з метою побудови реальних, практико-орієнтованих криміналістичних рекомендацій, вважаємо за доцільне систематизувати вчення в найбільш поширеній та стабільній чотирьохелементній побудові науки, котра сьогодні використовується панівною більшістю вітчизняних учених як структурна основа їх криміналістичних розвідок. І хоча такий підхід є «сучасною класикою» криміналістики, у спеціальній літературі все ще точаться дискусії щодо змісту та співвідношення чотирьох розділів цієї науки. Відтак, доцільно надати кожному з них коротку характеристику, прослідкувати основні тенденції їх видозміни, і вже з урахуванням цих положень робити висновки про місце аналізованого нами вчення в системі материнської науки.

Як не парадоксально, але найменш сформованою складовою криміналістики варто визнати її загальну теорію. Вітчизняні учені наголошують, що указаний розділ науки «проходить самоіденти-

[1] Див.: Jackson Andrew R. W., Jackson Julie M. Forensic science. 3rd edition. Gosport: Ashford Colour Press Ltd., 2011. P. 1–3; Houck Max M., Siegel Jay A. Fundamentals of Forensic Science. Second Edition. Oxford: Elsevier, 2010. P. 4.

фікацію»[1], потребує подальшого філософського осмислення[2], і про остаточне розроблення концептуальних засад загальної теорії криміналістики говорити зарано[3]. Зокрема, сьогодні наукова дискусія торкається як внутрішньої структури цього розділу, так і змісту конкретних теоретичних побудов, котрі мають (чи не мають) до нього входити. Очевидно, що до системи загальної теорії криміналістики повинні включатися лише найбільш значущі, фундаментальні розробки, які стосуються предмету цієї науки. З погляду А. В. Іщенка, такими характеристиками володіють ті гіпотези, теорії, учення, принципи, закони, закономірності, терміни, категорії, на яких базується сама криміналістична наука і діяльність із втілення її результатів у практику[4].

На основі ґрунтовного аналізу поглядів вітчизняних науковців В. А. Журавель пропонує ієрархічну (вертикальну) трьохступеневу систему загальної теорії криміналістики. На її найвищому, першому щаблі перебувають криміналістичні теорії (вчення) епістемологічного спрямування, які охоплюють наукознавчі проблеми про об'єкт, предмет, методи, сферу дослідження, систему, природу, понятійний апарат і категорії криміналістики (її мову), міжнаукові зв'язки і місце в системі наукових знань, історію розвитку та сучасний стан. На другому рівні – криміналістичні теорії (вчення) загальнонаукового рівня, які охоплюють закономірності, що поширюються на весь предмет дослідження, входять до нього в цілому. На третьому – криміналістичні теорії (вчення) окремонаукового рівня, які стосуються дослідження закономірностей, що належать до окремих складових предмета криміналістики, розкривають його сутність і специфіку[5].

Водночас, як зауважує В. В. Тіщенко, теоретичні положення розглядаються і в інших розділах криміналістики: у криміналістич-

[1] Шевчук В. М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах епідемічних загроз та інформаційних впливів. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів*: матеріали VIII Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 5 червня 2020 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 149.

[2] Гончаренко В. Г. Право і криміналістика. *Вісник Академії прокуратури України*. 2004. Вип. 1. С. 40; Когутич І. І. Про актуалізацію філософського аспекту розвитку загальної теорії та методології криміналістики. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 41.

[3] Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. С. 13.

[4] Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. С. 112.

[5] Журавель В. Загальна теорія криміналістики: підходи до формування та розуміння. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2020. Т. 21. № 1. С. 19.

ній техніці, тактиці та методиці розслідування; до того ж навіть окремі підрозділи криміналістики (наприклад, трасологія, документознавство) містять відповідні теоретичні засади й термінологічні роз'яснення[1]. На думку Н. І. Клименко, загальні положення кожного розділу являють собою систему тих знань, тих елементів окремих криміналістичних теорій, які відносяться до даної конкретної сукупності засобів та прийомів[2]. При всьому, указані загальні положення чітко співвідносяться з предметами розділів криміналістики (техніки, тактики, методики), та можуть виступати предтечою або результатом формування окремих криміналістичних учень, котрі, своєю чергою, повинні мати вищий ступінь узагальнення та певну міжгалузеву спрямованість[3]. Відтак учення третього, найнижчого рівня узагальнення, котрі витікають із теорій другого щабля та конкретизують їх, і собі мають бути наскрізними, базовими одразу для декількох класичних розділів криміналістики, для того щоб претендувати на місце в пантеоні загальної теорії науки. Наприклад, як наголошує В. М. Шевчук, категорія «тактична операція» насамперед належить до засобів криміналістичної тактики і вже в цій ролі, як й інші тактико-криміналістичні засоби, реалізується у криміналістичній методиці[4]. З урахуванням цього науковець цілком справедливо відносить криміналістичне вчення про тактичні операції до складових загальної теорії криміналістики[5].

Підстави змістовного (горизонтального) поділу учень-складових загальної теорії криміналістики науковці переважно пов'язують із ключовими групами закономірностей, які формують предмет цієї науки, котрі вперше були сформульовані ще Г. Ґроссом[6] та були зацементовані в уявленнях учених стараннями радянського кримі-

[1] Тіщенко В. В. Щодо змісту і структури теорії криміналістики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 376.

[2] Клименко Н. И. Общая и частные криминалистические теории. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.* Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 227.

[3] Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 139.

[4] Шевчук В. М. Місце тактичних операцій у системі криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 28–29.

[5] Там само. С. 33.

[6] Тищенко В. В. Система криминалистики: история и современное сосотояние. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. Т. 7. С. 231.

наліста Р. С. Бєлкіна[1]. Такій класифікації піддаються вчення другого та третього рівня за описаним вище ієрархічним підходом. Їх можна поділити на наукові знання щодо 1) механізму кримінального правопорушення; 2) закономірностей його відображення в слідовій інформації; та 3) закономірностей діяльності уповноважених осіб із виявлення й використання таких відомостей в розслідуванні[2]. Водночас, як уже було зазначено, у наукових джерелах спостерігається стійка тенденція до поширення криміналістичних рекомендацій на представників обох сторін кримінального провадження, а також на потерпілого й суд. І хоча концептуальні засади змагальної криміналістики ще не знайшли належного обґрунтування на рівні загально-теоретичних криміналістичних розвідок, сьогодні саме цей тренд є головним рушієм новацій у сферах криміналістичної тактики й методики, а також, певною мірою, і техніки.

Останню варто визнати чи не найбільш стабільною складовою криміналістики. Криміналістична техніка – це розділ науки, що є системою теоретичних положень і розроблюваних на їх основі науково-технічних засобів, прийомів та методів, які призначені для збирання, дослідження й використання доказів[3]. Заразом із власними загальними (теоретичними) положеннями наведений розділ має чітку, кристалізовану роками систему традиційних галузей: судова фотографія та відеозапис, трасологія, судова балістика та криміналістична вибухотехніка, техніко-криміналістичне дослідження документів, криміналістичне дослідження письма, ідентифікація людини за ознаками зовнішності; кримінальна реєстрація тощо[4]. Основним трендом розвитку цієї частини криміналістики слід визнати розширення класичних та формування нових галузей у зв'язку з невпинним поступальним рухом науково-технічного прогресу:

[1] Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 8.

[2] Див.: Тіщенко В. В. Щодо змісту і структури теорії криміналістики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 377; Журавель В. Формування та розвиток окремих криміналістичних теорій (учень). *Право України*. 2021. № 8. С. 73; та ін.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 729.

[4] Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні. *Криміналістичний вісник.* 2019. № 2 (32). С. 9.

до нових та перспективних напрямів варто віднести криміналістичний ДНК-аналіз[1], криміналістичне дослідження електронних (цифрових) слідів[2], криміналістичне 3D-моделювання (сканування, реконструкцію, друк)[3], криміналістичну біометрику[4], ядерну криміналістику[5] тощо. Зауважимо також, що десь на перетині криміналістичної техніки, кримінології та науки оперативно-розшукової діяльності перебуває відносно нова й надактуальна галузь – кримінальний аналіз. Окрім того, поступовий розвиток змагальної криміналістики орієнтує учених на адаптацію існуючих та розробку нових науково-технічних засобів, призначених для інших, аніж сторона обвинувачення, учасників змагального процесу.

Третій розділ науки, криміналістичну тактику, І. І. Когутич визначив як систему наукових положень та розроблених на їх основі рекомендацій щодо підготовки (організації та планування) досудового розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду кримінальних справ, а також визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які здійснюють ці провадження (слідчого, прокурора, захисника, суду), шляхом використання ними відповідних криміналістичних засобів[6]. На думку В. Ю. Шепітька, за своїм змістом криміналістична тактика має трирівневу внутрішню структуру: 1) загальні положення (поняття і предмет криміналістичної тактики, її принципи, функції, елементи, планування й організацію розслідування і судового розгляду та ін.); 2) галузі (слідча тактика, судова тактика, тактика розшукової діяльності, тактика криміналь-

[1] Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості: навчальний посібник / Р. Л. Степанюк та ін. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. 144 с.

[2] Коваленко А. В. До питання виокремлення криміналістичного дослідження електронних (цифрових) слідів як самостійної галузі криміналістичної техніки. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Дніпро, 25 травня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 65–68.

[3] Коваленко А. В. Перспективи використання технологій 3D сканування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали II Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Київ, 19 листопада 2020 р.). Київ, 2020. С. 235–238.

[4] Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Юриспруденція». 2020. № 43. С. 149.

[5] Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 16–17.

[6] Когутич І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина І]. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. 1. С. 157.

но протиправної діяльності); 3) окремі наукові теорії (теорія прийняття тактичних рішень, теорія криміналістичного спілкування, теорія слідчої ситуації, теорія систематизації тактичних прийомів тощо)[1]. І хоча обидва цитовані науковці підтримують позицію щодо поширення тактико-організаційних криміналістичних рекомендацій на прокурора, суд та сторону захисту, концепція «змагальної» тактики ще не знайшла одноголосної підтримки в наукових колах, а вчені продовжують називати її новаторською[2].

Нарешті криміналістична методика (у її класичному розумінні) – завершальний, синтезуючий розділ науки, що являє собою систему наукових положень і розроблених на їх підставі практичних рекомендацій щодо оптимального здійснення виявлення та розслідування кримінальних правопорушень[3]. У структурі четвертого розділу криміналістики вчені традиційно виокремлюють його загальні положення (предмет криміналістичної методики, принципи формування її наукових рекомендацій, основи побудови й розроблення, критерії ефективності використання) та окремі методики розслідування – комплекси криміналістичних рекомендацій щодо найбільш ефективного розслідування певних різновидів (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень[4]. Заразом із загальними положеннями розділу (або замість них) науковці також пропонують виокремлювати «базову методику», котру В. А. Журавель визначив, як універсальну форму (модель), що служить орієнтиром для розроблення нижчих рівнів [*окремих*] методик[5]. Головними трендами новацій у четвертому розділі криміналістики варто ви-

[1] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 20.

[2] Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 136.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 476–477.

[4] Див.: Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 14; Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 416; Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. XIX. С. 368.

[5] Журавель В. А. Технології побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Науковий вісник Львівської комерційної академії.* Серія «Юридична». 2015. № 2. С. 306.

знати розроблення методик розслідування нових видів кримінальних правопорушень та оновлення існуючих окремих методик відповідно до поточного стану кримінально протиправної діяльності й вимог практики. До того ж у контексті розвитку змагальної криміналістики відбувається поступове розроблення окремих методик, орієнтованих на суддів, прокурорів та захисників.

При всьому, сама чотирьохелементна система криміналістики не є лінійною, однорівневою. Загальна теорія науки формулює поняття, методи, принципи, основні закономірності, які використовуються всіма іншими її розділами. Криміналістична тактика інкорпорує здобутки техніки в контексті особливостей використання науково-технічних засобів під час проведення окремих процесуальних (судових та досудових) дій. Криміналістична методика оперує досягненнями техніки й тактики застосовно до процесу досудового розслідування та судового розгляду окремих різновидів (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. Таким чином, у чотирьохелементній системі криміналістики кожен наступний розділ інтегрує здобутки попереднього на основі теоретичного базису, закладеного загальною теорією науки.

В описаній структурі криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні, вочевидь, має наскрізний, методологічний характер. За В.Ю. Шепітьком, криміналістика як така є наукою про формування доказової інформації. До її предмета традиційно належать закономірності, пов'язані з процесами доказування (збиранням, дослідженням, оцінюванням і використанням доказів)[1]. Як було продемонстровано в попередньому підрозділі роботи, об'єкт учення в цілому співпадає з об'єктом криміналістики, а його предмет є складовою частиною предмету материнської науки та пов'язаний з обома його суттєвими елементами: вчення ґрунтує власні висновки на закономірностях кримінально протиправної діяльності та спрямовує свої зусилля на розроблення інструментарію діяльності уповноважених осіб із виявлення й використання в доказуванні інформації про кримінальні правопорушення.

Чітко прослідковуються безпосередні наукові відносини аналізованої нами сфери наукового знання з трьома розділами материн-

[1] Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 12.

ської науки. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні формулює теоретичні положення щодо сутності, призначення та основних закономірностей розроблення й використання на практиці криміналістичних засобів доказування. Наведені положення конкретизуються загальнотеоретичними частинами криміналістичних техніки, тактики й методики відповідно до предметів цих розділів та реалізуються у формі конкретного практико-орієнтованого інструментарію (науково-технічних засобів чи криміналістичних рекомендацій) у відповідних підрозділах науки (галузях техніки, тактики, окремих криміналістичних методиках тощо). Таким чином, можливо констатувати вертикальний, ієрархічний науковий зв'язок між положеннями досліджуваного криміналістичного вчення, загальними положеннями трьох розділів науки та конкретними науковими результатами підрозділів науки криміналістики (за спаданням).

Указане дає підстави віднести криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні до складових загальної теорії науки криміналістики за критеріями співвідношення предмета вчення з предметом науки криміналістики, а також методологічності, наскрізності його наукових положень. За запропонованою В. А. Журавлем ієрархічною класифікацією досліджувана наукова побудова перебуває на другому рівні узагальнення та відноситься до категорії загальнонаукових окремих криміналістичних учень.

Аналізована нами сфера криміналістичних знань має достатньо широкий об'єкт дослідження, розуміння закономірностей якого є життєво необхідним для здійснення наукового пошуку щодо конкретного предмета вчення. Відтак, учені мають запозичувати й адаптувати наукові знання також і в інших складових науки криміналістики, адже, як зауважила Н. І. Клименко, одні й ті ж самі об'єкти досліджуються різними окремими криміналістичними теоріями та їх побудовами[1]. Тому визначення місця вчення в системі материнської науки не можливе без ідентифікації його внутрішньонаукових зв'язків з іншими окремими криміналістичними вченнями й

[1] Клименко Н. И. Общая и частные криминалистические теории. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.* Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 231.

науковими теоріями (як повністю або частково сформованими, так і перспективними).

Найбільш тісні взаємовідносини криміналістичне вчення про збирання, дослідження й використання доказів у кримінальному провадженні має з такими сферами криміналістичних знань. Вчення про механізм кримінального правопорушення формує знання про закономірності поведінки осіб, які вчиняють кримінально-протиправну діяльність; своєю чергою вчення про сліди й слідоутворення опрацьовує закономірності відображення такої діяльності в слідах матеріально-фіксованих та ідеальних. Указані групи закономірностей виступають необхідними передумовами для формування конкретних засобів виявлення, дослідження й використання в доказуванні слідової (в широкому розумінні терміна) інформації про подію кримінального правопорушення. Криміналістична ситуалогія надає інструментарій опрацювання й типізації ситуацій різних етапів та складових кримінальної процесуальної діяльності, що дозволяє оптимізувати й узагальнювати криміналістичні рекомендації з доказування відповідно до типових обставин та орієнтувати практиків на правильну оцінку й використання умов конкретної ситуації «на землі». Криміналістична телеологія (вчення про цілі та цілепокладання) покликана конкретизувати завдання учасників доказового процесу у відповідних ситуаціях, що сприяє вибору адекватних поставленим цілям інструментів їх досягнення. Криміналістичне вчення про прийняття рішень (з його найбільш сформованою складовою – теорією прийняття тактичних рішень й очевидним браком наукових розробок щодо їх інших різновидів) опрацьовує діяльність учасників процесу доказування як вольову, цілеспрямовану й закономірну поведінку та допомагає формулювати рекомендації щодо вибору уповноваженими суб'єктами оптимальних моделей поведінки в певних типових вихідних умовах. Нарешті перспективна криміналістична праксеологія має розробляти інструменти й критерії оцінки ефективності діяльності учасників доказового процесу в кримінальному судочинстві.

На міжнауковому рівні вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні в цілому слідує за зв'язками материнської науки криміналістики.

Найтісніші взаємини остання має з наукою кримінального процесу, яка досліджує кримінальне процесуальне право та процесу-

альну діяльність учасників кримінального судочинства[1]. М.В. Салтевський наголошував, що криміналістика поповнює процесуальні норми криміналістичним змістом. На його думку, будь-які криміналістичні рекомендації, створені технічні засоби й методики збирання, дослідження й використання доказів мають відповідати букві та духу кримінального процесуального закону[2]. Тому теоретичні положення процесуальної науки виступають необхідною передумовою формування будь-яких криміналістичних рекомендацій. Зі свого боку, наукові криміналістичні концепції та практичні рекомендації сприяють не лише оптимізації процедури досудового розслідування і судового провадження, а й удосконаленню кримінального процесуального законодавства[3].

Своєю чергою, криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні нерозривно пов'язане з кримінальною процесуальною теорією доказів та доказування. Об'єктом дослідження останньої є доказове право, практична доказова діяльність та кримінальні процесуальні правовідносини учасників процесу доказування в кримінальному судочинстві. Безпосереднім предметом цієї теорії, з погляду науковців, є закономірності доказового права та сучасна технологія доказової діяльності сторін кримінального провадження[4]. Процесуальна теорія орієнтується на дослідження й оптимізацію кримінальних процесуальних засобів доказування, насамперед стану їх правового регулювання, процесуальної форми, прав та обов'язків учасників процесуальних дій, а також юридичних (кримінальних процесуальних) властивостей результатів пізнавальної діяльності – доказів та їх процесуальних джерел. Тим часом криміналістичне вчення розробляє додатковий до процесуального криміналістичний інструментарій доказової діяльності, який розширює й деталізує достатньо лаконічні положення процесуального законодавства, допомагає практикам ефективно виконувати конкретні доказові завдання у кримінальному судочинстві. Найтіснішими описані зв'язки є в контексті

---

[1] Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С. 20.

[2] Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 45.

[3] Журавель В. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 3 (74). С. 233.

[4] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д.ю.н., професора В.М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 11.

розроблення окремих тактичних прийомів, операцій та комбінацій, рекомендацій з організації досудового розслідування й судового розгляду, а також визначення правового режиму застосування у кримінальному судочинстві окремих науково-технічних засобів.

Утім, можливо констатувати певну «відсутність взаємності» у науковій взаємодії представників процесуальної та криміналістичної наук. Як слушно зауважує І. І. Когутич, учені-процесуалісти неохоче у свої працях звертаються до криміналістичних аспектів реалізації положень кримінального процесуального законодавства, на відміну від учених-криміналістів, котрі регулярно формулюють пропозиції щодо оптимізації процесуального закону[1]. Як результат цього, процесуальні та криміналістичні наукові розробки в галузі практики доказування у кримінальному судочинстві часом є розірваними та недостатньо узгодженими. Тому перед науковцями, які цікавляться криміналістичними аспектами доказової діяльності у кримінальному провадженні, також постає й завдання сформулювати власні специфічно-криміналістичні погляди на сутність та складові доказування, призначення й класифікацію засобів його здійснення тощо.

Водночас наголосимо, що вищезгадана кримінальна процесуальна теорія є складовою більш широкої сфери знань – загальної теорії процесуального доказування, яка супроводжує міжгалузевий інтегрований інститут доказового права. Доказування в різних сферах судочинства (національних цивільному, господарському, адміністративному, кримінальному; міжнародних приватному, публічному й кримінальному) має як спільні закономірності, так і внутрішньогалузеву специфіку. Теорія процесуального доказування є міждисциплінарним напрямом наукового пошуку та інтегрованою сферою знань, яка з урахуванням окремих відмінностей різних судових процесів усе ж таки має керуватися загальними принципами та розвиватися консолідовано[2]. Утім, вітчизняні учені, за винятком окремих праць[3], на жаль, приділяють недостатньо

[1] Когутич І. І. Про окремі виклики криміналістиці та шляхи її усталення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 8.

[2] Коваленко А. В. Електронні докази у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 239.

[3] Див.: Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Харків: НЮАУ, 2007. 21 с.; Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практика: автореф. дис… д- ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 37 с.; Гвоздік О. І. Судо-

уваги опрацюванню спільних міжгалузевих проблем судового доказування.

Станом на сьогодні пропозиції учених щодо поширення об'єкта й предмета науки криміналістики на інші, аніж кримінальна, форми судочинства[1] або сприймаються в наукових колах достатньо негативно[2], або взагалі ігноруються. При всьому ми переконані, що криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні в межах власної прогностичної функції має також орієнтуватися на новації інших видів судових процесів (та відповідних процесуальних наук), адже такі положення з часом можуть бути запроваджені й до кримінального судочинства. Так, наприклад, норми Господарського процесуального, Цивільного процесуального Кодексів та Кодексу адміністративного судочинства у 2017 році отримали системні й взаємоузгоджені зміни, якими було визначено сутність, процесуальні джерела електронних доказів, а також порядок поводження уповноважених осіб із ними. Описані новели можуть виступити як моделлю для правової регламентації цієї категорії доказів у судочинстві кримінальному, так і певним орієнтиром для розроблення криміналістичних засобів їх збирання, дослідження й використання.

Продуктивними також є і зв'язки аналізованого нами криміналістичного вчення з наукою кримінального права. Теоретичні положення щодо кримінально-правової характеристики (зокрема складу), а також класифікації кримінальних деліктів формують передумови розроблення наукових засад криміналістичної характеристики й класифікації кримінально караних діянь, котрі, своєю чергою, виступають базисом розроблення окремих методик роз-

во-процесуальне доказування в логічному вимірі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 83–89; Виноградова А.І. Докази і доказування у кримінальному та цивільному процесах: порівняльний аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1–2. С. 156–169; Кравченко В. Доказування в господарському та кримінальному процесі: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2023. № 1 (7). С. 27–32.

[1] Гончаренко В.Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики. *Актуальні проблеми криміналістики*: матеріали міжнар. наук. – практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.). Харків: Гриф, 2003. С. 13; Гончаренко В.Г. Право і криміналістика. *Вісник Академії прокуратури України*. 2004. Вип. 1. С. 42; Клименко Н.І. Криміналістичні знання, їх вдосконалення і розвиток. *Вісник Академії прокуратури України*. 2008. Вип. 12. С. 78; Когутич І.І. Про окремі виклики криміналістиці та шляхи її усталення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 15.

[2] Журавель В. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2013. № 3 (74). С. 228–229.

слідування й судового розгляду. Із наукою оперативно-розшукової діяльності криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів взаємодіє в контексті розроблення засобів пошуку джерел (носіїв) доказової інформації, а також тактики проведення негласних (слідчих) розшукових дій, більшість із яких походить від давно відомих практиці оперативно-розшукових заходів. Зв'язки вчення із судовою експертологією виявляються у спільному опрацюванні судової експертизи як інструмента дослідження джерел (носіїв) доказової інформації у кримінальному провадженні.

За межами юридичних наук досліджуване нами криміналістичне вчення має тісні зв'язки із загальною психологією та її юридичною галуззю. Здобутки указаних наук виступають основою для розроблення методів й психологічних прийомів процесуального та позапроцесуального спілкування у кримінальному судочинстві, насамперед у межах формулювання криміналістичних рекомендацій тактико-організаційного характеру. Наукова взаємодія криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні з природничими науками реалізується в межах розроблення орієнтованих на доказову діяльність засобів криміналістичної техніки. Теоретичні положення сукупності медичних наук (анатомії, нормальної та патологічної фізіології, хірургії, стоматології тощо) виступають передумовами розроблення рекомендацій щодо дослідження тіла людини, як джерела (носія) доказових відомостей тощо.

Нарешті, з урахуванням усіх наведених методологічних засад вчення, з огляду на його внутрішньо- та зовнішньонаукові зв'язки, видається за можливе навести авторський погляд на його архітектоніку. Внутрішня структура окремого криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні складається з таких елементів.

1. Концептуально-теоретичні положення вчення (наукові й практичні передумови його формування; об'єкт та предмет; мета, завдання й функції; методи; термінологія, архітектоніка та місце в системі наукового знання тощо).

2. Наукові положення щодо специфічно-криміналістичних поглядів на сутність та складові доказування у кримінальному судочинстві, природу й класифікацію доказів та інших процесуальних засобів кримінального процесуального доказування. Наголоси-

мо, що існування указаного розділу вчення насамперед обумовлено вищезгаданою відносною розірваністю наукових досліджень кримінального процесу й криміналістики на поточному етапі. У перспективі такі проблемні питання можуть бути вирішені кримінальною процесуальною теорією доказів та доказування, а вчені криміналісти зможуть сконцентруватися на розробці конкретного криміналістичного інструментарію доказової діяльності.

3. Наукові положення щодо природи, призначення, класифікації, загальних закономірностей розроблення, апробації та застосування на практиці криміналістичних засобів доказування у кримінальному судочинстві.

4. Наукові положення щодо сутності криміналістичних засобів збирання доказів, закономірностей їх розроблення та використання на практиці (криміналістичні вчення окремонаукового рівня про виявлення джерел (носіїв) доказової інформації та про фіксування останньої).

5. Наукові положення щодо сутності криміналістичних засобів дослідження доказів, закономірностей їх розроблення та використання на практиці (котрі утворюють відповідне криміналістичне вчення окремонаукового рівня).

6. Наукові положення щодо сутності криміналістичних засобів (засад) використання доказів, закономірностей їх розроблення та використання на практиці (які й собі формують відповідне криміналістичне вчення окремонаукового рівня).

РОЗДІЛ 2.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

2.1. Сутність та складові кримінального процесуального доказування

Побудова будь-яких науково-теоретичних конструкцій, як у сфері кримінальної процесуальної теорії доказів та доказування, так і в царині криміналістичного учення про збирання, дослідження й використання доказів, не можлива без з'ясування сутності доказування як стрижневої складової процесуальної діяльності у кримінальному судочинстві.

Зауважимо, що ми не ставимо за мету здійснити ґрунтовний аналіз існуючих концепцій кримінального процесуального доказування або розробити радикально новий підхід до його розуміння. Натомість, призначенням цієї частини нашого дослідження є опрацювання засадничих положень, котрі відповідають чинній українській моделі кримінального процесу та доказування в ньому, та які можуть виступити підґрунтям формування наукових рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності доказової діяльності практиків сьогодні й у найближчій перспективі.

Стаття 2 КПК України серед завдань кримінального провадження називає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Виконання наведеного завдання вимагає отримання уповноваженими особами відомостей про неочевидні для них обставини вчинення кримінального правопорушення та осіб, які брали участь у такій події. У зв'язку із цим, кримінальна процесуальна діяльність на всіх своїх етапах прямо чи опосередковано пов'яза-

на із доказуванням, яке, за В. О. Коноваловою, є формою пізнання у кримінальному судочинстві[1].

На загальнофілософському рівні пізнання можна визначити як процес здобування, нагромадження й систематизації певного знання про природу, людину, її внутрішній світ[2]. Очевидно, що пізнання в різних сферах суспільного життя має власні характерні особливості, які можуть та мають бути вивчені й опрацьовані задля підвищення ефективності осіб, які його здійснюють.

Вітчизняні учені неодноразово приділяли увагу виокремленню специфічних ознак кримінального процесуального пізнання. Не заглиблюючись у наукову дискусію з цього приводу, наведемо окремі доктринальні положення, котрі є відносно безспірними серед учених процесуалістів та криміналістів, і які, на наше переконання, характеризують процесуальне пізнання за поточної моделі вітчизняного кримінального процесу.

1. Пізнання у кримінальному провадженні має переважно опосередкований характер[3]: як правило, воно є ретроспективним і являє собою процес досягнення знання про стани, прояви, обставини й причинно-наслідкові зв'язки конкретної події минулого[4], хоча в окремих випадках перед уповноваженими особами постає також завдання довести можливість існування певних неочевидних для суб'єкта доказування обставин у теперішньому чи майбутньому[5]. Зміст обставин, які пізнаються у кримінальному провадженні, випливає з його завдань (ст. 2 КПК України), конкретизується загальним (ч. 1 ст. 91 КПК України) та локальними предметами доказування під час прийняття окремих кримінальних процесуальних рішень.

Обставини, які становлять загальний предмет доказування у кримінальному провадженні, не можуть пізнаватися уповнова-

[1] Коновалова В. О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 217.

[2] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. С. 479.

[3] Див.: Грошевий Ю. М. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 3. С. 141; Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. С. 387.

[4] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 7.

[5] Див.: Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С30; Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 57.

женими суб'єктами безпосередньо. Особа, котра особисто сприймала подію кримінального правопорушення, має бути допитана як свідок, а тому не здатна виконувати функції слідчого (дізнавача, детектива), прокурора чи суду. Своєю чергою, підозрюваний чи обвинувачений, який, вірогідно, особисто брав участь в такій події, є зацікавленою особою та, з погляду правосуддя, не вважається надійним джерелом відомостей про неї.

Чи не єдиним винятком з цього правила є ситуації, коли органи досудового розслідування негласно сприймають та фіксують кримінально-релевантну подію в реальному часі (наприклад, у порядку ст. 271 КПК України). Проте й у таких випадках обов'язковою умовою обґрунтованості рішення про стеження за певною особою, відповідно до сталої практики Європейського суду з прав людини, є наявність доказів про її попередню злочинну діяльність[1]. Тобто, до моменту прийняття рішення про здійснення негласного спостереження за особою, місцем тощо, органи досудового розслідування мають у класичний (гласний та ретроспективний) спосіб зібрати та перевірити відомості про обставини попередньої злочинної діяльності вірогідного правопорушника.

2. Натомість у межах кримінального процесуального пізнання безпосередньо сприймаються тільки результати події, яка трапилася в минулому[2]. Кримінальне правопорушення із закономірною неминучістю завжди залишає по собі певні зміни в навколишньому світі: матеріальні – на різних речах і предметах, які зберегли на собі його відображення, та «ідеальні» – відомості в пам'яті людей, які певним чином стикалися з цією подією[3]. Усю сукупність змін у навколишньому середовищі, яка причинно пов'язана з кримінально-релевантною подією, у криміналістиці прийнято називати слідами кримінального правопорушення у їх широкому значенні[4]. Саме

[1] Див.: Case of Teixeira de Castro v. Portugal (44/1997/828/1034). *European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58193; Case of Malininas v. Lithuania (Application no. 10071/04). *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–87223; Case of Bannikova v. Russia (Application no. 18757/06). *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–101589 та ін.

[2] Коновалова В. О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 218.

[3] Лукашевич В. Г. Докази та доказування в кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони.* Серія «Право». 2016. № 1 (51). С. 75; Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 12.

[4] Див.: Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків, 1999. С. 112; Велика українська юридична енциклопедія: у 20 тт. Т. 20: Криміналістика, судова експерти-

ці сліди являють собою гносеологічну першооснову доказів у кримінальному провадженні[1].

Таким чином, відомості про неочевидні кримінально-релевантні обставини минулого, теперішнього чи майбутнього отримуються суб'єктами доказування шляхом безпосереднього сприйняття їх слідів чи інших наслідків та проявів (емпіричне пізнання), а також логічного пояснення причинно-наслідкових зв'язків шуканих обставин з їх слідами (раціональне пізнання).

3. Унаслідок сенсорного (з використанням органів відчуття) сприйняття інформації у свідомості особи утворюються чуттєві образи сприйнятого[2], як природна форма діяльності людської пам'яті. Зокрема, фізіологи визначають пам'ять людини як здатність нервової системи до кодування, зберігання й відтворення інформації. До її основних характеристик належать різна тривалість збереження даних, здатність до цілеспрямованого та мимовільного запам'ятовування й відтворення, процесу забування певної інформації[3]. Тобто, кожна людина протягом свого життя і мимовільно, і цілеспрямовано сприймає інформацію про навколишній світ та зберігає якусь її частину у своїй пам'яті.

При всьому, сенсорне сприйняття завжди обмежене як індивідуальними особливостями особи (станом здоров'я в цілому та органів відчуття зокрема, психологічно-емоційним станом тощо), так і зовнішніми умовами, у яких воно відбувається (відстань до об'єкта, кількість об'єктів, наявність перепон, стан освітлення і таке інше). У зв'язку із цим, «образ» сприйнятого об'єкта у свідомості особи не може ідеально точно відтворювати оригінал. Окрім того, як наголошує В. П. Гмирко, «сирі» сенсорні дані, отримані органами відчуття людини, у межах складних процесів сприйняття піддаються різним способам перероблення[4], які, своєю чергою, обумов-

за, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 746.

[1] Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі україни. Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. С. 354.

[2] Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. С. 194.

[3] Макарчук М. Ю., Куценко Т. В., Кравченко В. І., Данилов С. А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ: ООО «Інтерсервіс», 2011. С. 126.

[4] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 26.

люються інтелектуальним рівнем, знаннями, особистим досвідом, інтересами особи тощо. Це призводить до подальшого видозмінення й неминучого викривлення отриманої інформації.

Не заглиблюючись у дискусію щодо філософського осмислення концепції пізнання у кримінальному провадженні, підтримаємо вітчизняних учених, які опонують використанню «класичної» матеріалістичної теорії відбиття для пояснення когнітивних процесів отримання й запам'ятовування інформації людиною[1]. Зокрема, помилково стверджувати, що сприйнятий об'єкт *відбивається* в пам'яті особи, він, скоріше, *перетворюється* свідомістю, його окремі ознаки, які людина здатна сприйняти та зрозуміти, переносяться на утворений уявний (ідеальний) образ, що, повторимося, є природною формою діяльності людської психіки.

Водночас від моменту, коли людина цілеспрямовано осмислює цей уявний образ сприйнятого об'єкта, застосовує до нього певні логічні операції, він відповідає концепції моделі. Моделювання можна визначити як науковий метод непрямого (опосередкованого) дослідження об'єктів пізнання через їх моделі (від лат. modus – міра), які, у найбільш загальному розумінні, вважаються певним аналогом об'єкта-оригіналу. З погляду гносеології, модель є замінником, представником оригіналу в пізнанні[2].

Унаслідок здійснення пізнавальної діяльності, у свідомості уповноваженої особи утворюються ідеальні моделі кожного конкретного емпірично (сенсорно) сприйнятого об'єкта та раціонально пізнаної більш широкої картини. Тому правильною є позиція учених, що доказування у кримінальному провадженні є не відтворенням події минулого з ознаками кримінального правопорушення в реальному вимірі, а створенням інформаційної моделі цієї події з усіма її зв'язками і взаємообумовленостями[3]. Головним призна-

[1] Див.: Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. С. 190; Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 26; Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невломного» феномена доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 97; Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 65.

[2] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. С. 391.

[3] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Академія адвокатури України. Київ: Прецедент, 2014. С. 9.

ченням таких евристичних інформаційних моделей є виявлення зв'язків і відношень, які надають найбільш імовірне пояснення пізнаваної події[1]. Саме до цих моделей суб'єкти пізнання застосовують когнітивні операції аналізу, синтезу, індукції та дедукції, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо.

Описані моделі є *ідеальними*, адже існують як мисленнєві конструкції у свідомості та пам'яті особи; *динамічними*, бо формуються поступово й постійно уточнюються в міру накопичення доказової інформації; *складними (збірними)* – поєднують низку внутрішніх елементів (субмоделей окремих складових події, яка пізнається); *вірогідними* – поєднують емпірично отримані відомості з обґрунтованими (раціональними) припущеннями про інші неочевидні ознаки, а тому можуть бути неточними чи навіть помилковими; *альтернативними* – через високу кількість невідомих елементів суб'єкт пізнання формує у власній свідомості декілька конкуруючих моделей, які відрізняються між собою та по-різному пояснюють зв'язки між пізнаними емпірично наслідками (слідами) та виведеними раціонально першопричинами (складовими пізнаваної події).

Оскільки ідеальна модель шуканої події будується на основі обґрунтованих раціональних припущень про невідомі суб'єкту пізнання її ознаки, така модель відповідає традиційному розумінню криміналістичної версії, яка, на думку В. О. Коновалової, є найбільш обґрунтованою формою ідеально-мисленнєвої моделі[2]. Висування версій у кримінальному провадженні є однією з форм моделювання, котра передбачає побудову уявної або фрагментарно дійсної структури події, дії або явища[3]. Такі гіпотези формуються щодо обставин, які достеменно не відомі суб'єкту пізнання, але існування яких можливо логічно й обґрунтовано припустити на основі інших наявних відомостей. Як наголошує В. А. Журавель, версії у кримінальному провадженні можуть мати як ретроспективний, так і перспективний характер. У першому випадку вони звернені в минуле та пояснюють обставини вчинення кримінального правопорушення, поведінку його учасників; у другому – звернені в май-

[1] Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2011. С. 12.

[2] Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков; Консум, 2000. 175 с.

[3] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Хакрів: Право, 2008. С. 59.

бутнє та висуваються щодо фактів, обставин і явищ, пов’язаних із розслідуваною подією, які ще не відбулися, але з високою вірогідністю можуть відбутися[1]. Наприклад, до предмету доказування у провадженні щодо обрання запобіжного заходу відноситься наявність передбачених ст. 177 КПК України ризиків, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може [*в майбутньому*] вчинити нове правопорушення або дії, спрямовані на незаконну протидію досудовому розслідуванню чи судовому розгляду[2]. Тому, як було зазначено вище, у межах кримінального процесуального доказування може здійснюватися не тільки реконструкція подій минулого, а й моделювання (прогнозування) подій майбутнього. З урахуванням викладеного, криміналістичну версію можна визначити як спеціальний вид ідеальної (уявної) криміналістичної моделі певного об’єкта (події), окремі ознаки якого є невідомими та замінюються обґрунтованими логічними припущеннями про них.

Такі ідеальні моделі у свідомості уповноваженого суб’єкта виступають критерієм формування внутрішнього переконання та складають інформаційну основу прийняття його рішень. Зауважимо також, що метод моделювання є основою більшості форм фіксації доказової інформації в кримінальному провадженні.

4. Процесуальне пізнання являє собою діяльність, яка заразом із описаними вище розумовими (когнітивними) включає також і практичні складові. Отримання відомостей про кримінально-релевантну подію вимагає активної поведінки уповноваженого суб’єкта, яка проявляється в застосуванні інструментальних засобів відшукання носіїв слідової інформації, опрацювання їх ознак, збереження й закріплення набутих у такий спосіб даних тощо.

5. Пізнання у кримінальному судочинстві здійснюється у процесуальній формі доказування за допомогою засобів, визначених кримінальним процесуальним законодавством України[3]. Закон регламентує найбільш загальні засади такої діяльності (процесуальний порядок проведення дій пізнавального та організаційного характеру, вимоги до форм збереження доказової інформації тощо). Утім,

[1] Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування: монографія. Харків: Право, 1999. С. 274.

[2] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія Харків: Юрайт, 2017. С. 57.

[3] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., переоб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 74.

дотримання самих лише нормативних вимог не достатньо для забезпечення реальної ефективності доказової діяльності уповноважених учасників кримінального провадження. Тому, науковці у царині кримінального процесу досліджують сутність та зміст процесуального доказування, оцінюють ефективність його правового регулювання та формулюють рекомендації щодо оптимізації доказових процедур. Своєю чергою, наука криміналістика досліджує закономірності механізму кримінального правопорушення, закономірності виникнення й існування інформації про нього та закономірності одержання, дослідження, оцінки й використання таких відомостей у кримінальному процесуальному доказуванні[1]. На основі опрацювання указаних положень учені-криміналісти розробляють практико-орієнтовані рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності доказування у кримінальному провадженні.

6. Доказове пізнання здійснюється виключно уповноваженими особами (суб'єктами доказування), у функціональні обов'язки яких входить з'ясування обставин досліджуваної події[2], або для яких участь у доказуванні є засобом реалізації їх процесуального інтересу. За чинного законодавства до таких суб'єктів варто віднести суд, слідчого суддю[3], сторони кримінального провадження, потерпілого, цивільного позивача (їх представників, законних представників), цивільного відповідача (його представника), представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження[4]. Реалізація окремих складових пізнавальної діяльності може доручатися носіям спеціальних знань – спеціалістам та експертам, що, проте, не є підставою віднесення останніх до переліку суб'єктів доказування.

7. Пізнання у кримінальному провадженні обмежене строками[5]. Для стадії досудового розслідування такі строки визначені законом достатньо чітко, водночас судовий розгляд здійснюється в «розум-

[1] Журавель В. А. Закономірності які вивчає криміналістика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 242.

[2] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. С. 93.

[3] Зауважимо, що деякі вітчизняні науковці вважають, що суд та слідчого суддю не доцільно відносити до суб'єктів доказування, див. наприклад: Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 72.

[4] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 342.

[5] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. С. 96.

ний строк», який, на практиці, обмежується тільки строками давності притягнення до кримінальної відповідальності.

8. Пізнавальна діяльність сторони обвинувачення та суду відбувається в умовах можливої протидії зацікавлених осіб[1], яка, своєю чергою, може здійснюватися шляхом зловживання процесуальними правами (так звані процесуальні диверсії) чи безпосереднього порушення вимог закону.

9. Загальною метою пізнавальної діяльності у кримінальному судочинстві є одержання інформації, що має значення для вирішення кримінально-правового спору по суті[2] для її подальшого використання, а кінцевим адресатом доказування є суд[3], який на основі сформованих та поданих сторонами провадження доказів приймає підсумкове рішення у кримінальному провадженні. За змагального процесу сторони провадження намагаються юридичними засобами побудувати необхідну їм ідеальну модель кримінально-релевантної події у свідомості суду. Притому, питання допустимих меж пізнавальної активності самого суду щодо встановлення обставин кримінально-релевантної події в науковій літературі лишається дискусійним[4].

Таким чином, питання пізнавальної природи кримінального процесуального доказування видається відносно вирішеним у вітчизняній науковій літературі. Водночас пізнання (отримання) певної інформації у кримінальному провадженні не є та не може бути самоціллю доказування. Доказові відомості, отримані й опрацьовані уповноваженими суб’єктами, мають певним чином посприяти

---

[1] Чорноус Ю.М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 90; Плетенець В.М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 367.

[2] Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 74.

[3] Див.: Тіщенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. С. 93; Гмирко В. Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України). *Право України*. 2019. № 9. С. 35.

[4] Див.: Яновська О.Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 87–91; Шевчук М.І. Ініціатива суду та її межі у з’ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.; Drozdov O., Basysta I. Examination of evidence at the initiative of the court of appeal in criminal proceedings. *Social & Legal Studios*. 2023. № 6 (1). P.p. 25–32.

виконанню визначених ст. 2 КПК України завдань кримінального судочинства та досягненню індивідуальних процесуальних цілей його учасників. Зокрема, кожен суб'єкт доказування за результатами пізнавальної діяльності має сформувати власну позицію щодо всіх складових кримінально-правового спору та вчинити певні процесуальні дії для її реалізації й досягнення конкретного результату в кримінальному провадженні.

У зв'язку із цим, варто погодитися з В. В. Вапнярчуком, що доказування у кримінальному провадженні спрямоване не тільки на пізнання певних обставин (отримання знань), а також і на формування кожним суб'єктом доказування власних теоретико-інформаційних моделей (зокрема, у свідомості суб'єкта, тобто у його внутрішньому світі) та їх прояв (реалізацію) у світі зовнішньому[1]. М. Є. Шумило вважає, що в ході кримінальної процесуальної діяльності відбувається моделювання минулої соціальної реальності (кримінального правопорушення) з використанням юридичних конструкцій[2]; на його думку, «у доказуванні в кримінальній справі реально важливим є не так джерельна основа, як те, які саме висновки зробить суб'єкт доказування із отриманого доказового матеріалу»[3]. З погляду В. П. Гмирка, основним змістом кримінальної процесуальної діяльності як замкненої юридичної цілісності є вироблення (прийняття) кримінальних процесуальних рішень[4]. Своєю чергою, пізнавальна діяльність, на думку цитованого ученого, є інструментом, засобом вироблення рішень[5].

Відтак, поряд з пізнавальною складовою доказування вітчизняні учені також виокремлюють його другу сторону, яка іменується доказуванням-обґрунтуванням[6], формулюванням та обґрунтуван-

---

[1] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 68–69.

[2] Шумило М. Є. Викладання кримінального процесу: чи не час прощатися із методологічною спадщиною кримінального процесу тоталітарної доби? *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 153.

[3] Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 41.

[4] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 38.

[5] Там само. С. 20.

[6] Див.: Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев, 1984. С11; Крушинський С. А. Співвідношення пізнання та доказування у кримінально-процесуальній доктрині. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 4 (04). С. 134.

ням (обвинувальної чи виправдувальної) тези[1], доведенням[2] або проєктно-реалізаційною діяльністю[3] тощо. Хоча науковці й розкривають зміст цієї складової доказування дещо по-різному, її розуміння можливо звести до оперування пізнаними в межах доказування відомостями для реального виконання завдань кримінального провадження. Серед наведеного термінологічного різноманіття нам найбільше імпонує формулювання «проєктно-реалізаційна сторона доказування», яке містить у собі як мисленнєву (формування «проєктів» у свідомості суб'єкта та обґрунтування ними прийнятих рішень), так і практичну (реалізація рішень у поведінці особи) складову такої діяльності.

Що ж до безпосереднього змісту діяльності доказування у кримінальному провадженні, то у вітчизняній науковій літературі він найчастіше визначається шляхом формулювання «операціональних»[4] дефініцій, заснованих на переліченні певних операцій уповноважених осіб із доказами (доказовою інформацією, її джерелами чи носіями). У 2007 році Д. О. Бочаров виокремив два глобальних підходи до розуміння процесуального доказування (безвідносно конкретної галузі процесу): у вузькому розумінні ним вважається діяльність з одержання (збирання, формування) та дослідження (перевірки) юридичних доказів, а у широкому розумінні цей перелік доповнюється операціями оцінки та використання доказів[5]. Водночас у сучасних умовах, із закріпленням у ч. 2 ст. 91 чинного КПК України легального визначення доказування, ми пропонуємо типізувати підходи українських науковців до формулювання визначення кримінального процесуального доказування дещо іншим чином.

Зокрема, на поточному етапі розвитку наукової думки істотна частка вітчизняних учених (як процесуалістів, так і криміналістів) у питанні визначення змісту кримінального процесуального дока-

[1] Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О Юхна. Харків: ХНУВС, 2018. С. 39.

[2] Дєєв М. В. Кримінально-процесуальне доказування як різновид процесу пізнання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2015. Вип. 4. С. 321.

[3] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 20; Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 71.

[4] Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: НЮАУ, 2007. С. 10.

[5]Там само.

зування тяжіє до «класичної» трьохелементної схеми, що включає збирання, перевірку й оцінку як операції з доказами[1]. Зауважимо, що цю схему також переважно використовують й автори сучасних підручників з кримінального процесуального права[2]. Окрім того, більшість опитаних нами практиків та науковців (55,2%) визнала указану модель визначення доказування оптимальною. Наведена позиція респондентів та представників наукової спільноти є цілком зрозумілою, адже саме такий підхід використовується законодавцем у ч. 2 ст. 91 КПК України. Як зазначає М. Є. Шумило, ця концепція була розроблена німецькими процесуалістами ще наприкінці XIX століття і дійшла до нас транзитом через радянський кримінальний процес[3]. В. В. Вапнярчук назвав аналізовану дефініцію «раціонально-емпіричною» та зауважив, що вона є загальноприйнятою в доктрині кримінального судочинства[4]. Видається, що легальне визначення доказування є «юридичною конструкцією», яку не можна ігнорувати, принаймні, з огляду на її нормативне значення для правового регулювання кримінального провадження.

Інша група вітчизняних учених певною мірою модифікує схему «збирання, перевірка, оцінка», виключаючи одні та додаючи

[1] Див.: Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: Юридична література, 2013. С. 223; Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків: Фактор, 2013. С. 45; Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 24; Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. С. 9; Безкоровайний Б. В. Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред’явлення для впізнання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 60; Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. С. 26, та ін.

[2] Див.: Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. С. 120; Лобойко Л. М., Банчук О. А. Кримінальний процес: навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. С. 180, С. 184; Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. С. 145; Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша та ін. Одеса: Фенікс, 2020. С. 198; Кримінальний процес: підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. С. 303; Основи кримінального процесу: навч. посіб. / О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна, В. В. Романюк, Г. І. Глобенко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2023. С. 65.

[3] Шумило М. Є. Викладання кримінального процесу: чи не час прощатися із методологічною спадщиною кримінального процесу тоталітарної доби? *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 151–152.

[4] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 21.

інші елементи. Іноді такі модифікації супроводжуються критичними заувагами на адресу закріпленої в Законі дефініції: наприклад, М. Є. Шумило справедливо зазначає, що наявне в чинному КПК України визначення доказування спрощує його зміст та лишає за його межами логічну, психологічну, семантичну, комунікаційну складові частини такого виду діяльності[1]. У вітчизняних наукових джерелах можна зустріти такі модифіковані «формули»: збирання, перевірка, оцінка, прийняття та обґрунтування процесуального рішення[2], збирання (формування), перевірка, оцінка та висунення правових тез[3], збирання, перевірка, оцінка, використання[4]; збирання, дослідження, перевірка, оцінка та використання[5], отримання (замість збирання) та використання[6], отримання, перевірка, оцінка та використання[7], формування, дослідження, оцінка та оперування[8], а також інші комбінації. Трапляються в науковій літературі й достатньо екзотичні підходи до іменування складових кримінального процесуального доказування. Наприклад, Є. В. Павліченко та О. С. Анненко визначили доказування як діяльність із накопичення, автентифікації, підтвердження, оцінювання доказів, а також формування на їх основі та обґрунтування певних правових засад[9], у чому синонімічно прослідковуються добре відомі збирання, до-

[1] Шумило М. Є. Викладання кримінального процесу: чи не час прощатися із методологічною спадщиною кримінального процесу тоталітарної доби? *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 152.

[2] Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. С. 24.

[3] Щериця С. І. Докази й доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Вип. № 1 (II). С. 206.

[4] Ляш А. О. Теорія доказів, процес доказування і проблема істини у кримінальному провадженні. *Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства:* тези допов. Всеукр. наук. – практ. конф., Київ 25 березня 2016 р. У 2 чч. Ч. І. Київ, 2016. С. 452.

[5] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 66.

[6] Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 283; Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71.

[7] Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 150.

[8] Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. С. 393.

[9] Павліченко Є. В., Анненко О. С. Правові, організаційні й тактичні аспекти доказової діяльності захисника в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 144.

слідження, перевірка, оцінка й використання доказів. Зауважимо, що майже третина (29,6%) опитаних нами практиків і науковців підтримує ідею відмови від легального визначення процесу доказування у кримінальному судочинстві на користь переліку інших операцій із доказами.

Такий «модифікуючий» підхід до визначення змісту доказування у кримінальному провадженні є поширеним і серед учених-криміналістів. Зокрема, автори підручників з криміналістики частіше, порівняно з авторами навчальних видань із кримінального процесу, відходять від нормативно-закріпленої моделі кримінального процесуального доказування та, переважно, тяжіють до формули «збирання, дослідження та використання» з окремими її варіаціями[1]. У популярності саме такої схеми серед науковців-криміналістів можна прослідкувати вплив «класичного» визначення криміналістики як науки про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин та його учасників, а також закономірності збирання, оцінки та використання доказів, котре, як зазначає Ж. В. Удовенко, було сформульоване ще у 1968 році радянським ученим Р. С. Бєлкіним[2].

Ще одна група науковців (а також 15.2% анкетованих нами респондентів) пропонують в принципі відмовитися від «схематизму» у визначенні змісту кримінального процесуального доказування[3]. Зокрема, В. В. Вапнярчук аргументує, що визначені ч. 2 ст. 91 КПК України назви є умовними, а відповідні складові (етапи) доказування в чистому вигляді не існують. Цитований науковець ставить під сумнів виділення та аналіз етапів кримінального процесуального доказування та пропонує натомість опрацьовувати об'єктивні

[1] Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 12; Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. С. 10; Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 114; Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 8; Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 117.

[2] Удовенко Ж. В. Криміналістика: коспект лекцій. За заг. ред. Галагана В. І. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. С. 10.

[3] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 42–44; Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 170.

та суб'єктивні сторони діяльності доказування як юридично значущої поведінки[1].

Віддаючи належне елегантності запропонованого В.В. Вапнярчуком рішення щодо визначення змісту діяльності доказування (використана загаданим автором схема «об'єкт – об'єктивна сторона – суб'єкт – суб'єктивна сторона» давно застосовується для опису інших проявів юридично значущої поведінки, як правомірної, так і протиправної), пропонуємо все ж таки розмежувати складові частини діяльності доказування, котрі є взаємопов'язаними та переплетеними, але мають і власні характерні особливості.

Варто врахувати й тезу В.В. Вапнярчука, що жоден з «етапів» доказування один одного безпосередньо не змінює: вони можуть проявлятися на різних стадіях кримінального процесу в діяльності різних суб'єктів доказування й не обов'язково саме в такому [*названому ч. 2 ст. 91 КПК України*] порядку[2]. Своєю чергою, Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський писали, що називати елементи процесу доказування «етапами» не варто, адже етап розглядається як проміжок у часі, що має свій початок і кінець, а елемент – як нерозривна частина одного цілого[3]. Тому ми вважаємо, що в структурі кримінального процесуального доказування доцільно виокремлювати не етапи, а складові (елементи) такої діяльності, кожна з яких являє собою групу взаємопов'язаних інструментальних (практичних) та мисленнєвих (когнітивних і логічних) операцій із доказами (доказовою інформацією, її джерелами та носіями), і які разом становлять зміст доказування у кримінальному провадженні. При всьому, на наш погляд, саме формула «збирання, дослідження, використання» здатна найбільш компактно умістити в собі і пізнавальну, і проєктно-реалізаційну сторони кримінального процесуального доказування.

На стадії досудового розслідування пізнавальна сторона доказування, на нашу думку, насамперед реалізується в межах складових збирання й дослідження доказів, які нерозривно пов'язані між собою. Так суб'єкт доказування у кримінальному провадженні виявляє певне джерело (носій) доказової інформації (збирання), от-

[1] Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 170.

[2] Там само.

[3] Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С.Я. 2006. С. 49–50.

римує від нього потенційно-доказові відомості, зберігає їх у власній свідомості, з'ясовує їх зміст та значення для кримінального провадження (дослідження), а також фіксує отриману інформацію шляхом її перетворення у передбачену законом форму процесуального джерела доказів (ще одна складова збирання)[1]. Дослідження окремого доказу, як когнітивна операція, надалі повторюється кожного разу, коли новий доказ впливає на розуміння уповноваженою особою змісту та значення раніше зібраного[2]. За потреби суб'єкти доказування також можуть неодноразово здійснювати інструментальне (практичне) попереднє дослідження зібраних джерел та носіїв доказової інформації, щоб отримувати від них додаткові або уточнені відомості.

Своєю чергою, проєктно-реалізаційну сторону доказування можливо описати категорією використання доказів, яка включає сукупність логічних та інструментальних операцій, що полягають в обґрунтуванні доказами (доказовою інформацією), прийнятті та реалізації суб'єктами доказування рішень з метою виконання власних завдань у кримінальному провадженні[3]. Під час досудового розслідування інформація, яку несуть зібрані та/або досліджені уповноваженими суб'єктами докази, виступає головною передумовою формування їх внутрішнього переконання щодо певних обставин кримінального провадження та їх правової оцінки. На основі такого переконання процесуальні особи від сторони обвинувачення та слідчий суддя (у міру його повноважень) приймають та реалізовують процесуальні й непроцесуальні, а інші суб'єкти доказування тільки непроцесуальні рішення.

На стадії судового розгляду пізнавальні складові доказування є обмеженими та, насамперед, проявляються в отриманні незалежним і безстороннім судом інформації про кримінально-релевантну подію від сторін провадження. Своєю чергою, сторони сформували власний доказовий матеріал ще на стадії досудового розслідування та обмінялись ним у порядку ст. 290 КПК України і тому, за окреми-

[1] Коваленко А. В. Збирання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 2 (106). Ч. 2. С. 65–66.

[2] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 324.

[3] Коваленко А. В. Використання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 581.

ми винятками, нової доказової інформації в судовому провадженні не отримують. Утім, в окремих випадках, які будуть більш детально розглянуті наступному розділі цієї праці, під час судового розгляду можливе й збирання (виявлення та фіксація) нових доказів.

Проєктно-реалізаційна сторона доказування в судовому провадженні, на наш погляд, так само може бути описана категорією використання доказів. Сторони та інші учасники судового провадження оперують наявним у них доказовим матеріалом шляхом прийняття та реалізації рішень про його подання (презентацію) незалежному й безсторонньому судові для дослідження. Метою такої поведінки є опосередковане формування в останнього внутрішнього переконання про окремі обставини кримінального провадження, їх правову оцінку, та, у результаті, певний спосіб вирішення кримінально-правового спору. Своєю чергою, суд, досліджуючи подані сторонами докази та висловлені ними правові позиції, формує у своїй свідомості власну ідеальну модель кримінально-релевантної події та надає їй кримінально-правову оцінку (кваліфікацію). На основі сформованого під час дослідження доказів та судових дебатів переконання суд приймає низку проміжних процесуальних та непроцесуальних рішень, а також підсумкове процесуальне рішення у провадженні, яким і вирішує згаданий кримінально-правовий спір по суті. Зауважимо також, що поряд із доказами (доказовою інформацією) у доказуванні використовуються й інші знаряддя обґрунтування рішень: презумпції, преюдиції, загальновідомі та безспірні факти.

І хоча запропонований нами підхід відрізняється від нормативної моделі, закріпленої в ч. 2 ст. 91 КПК України, усі описані складові доказування все ж передбачені чинним законодавством (іноді під іншими назвами або без назв взагалі) та дійсно реалізуються в практиці кримінального судочинства. Детальна аргументація щодо змісту та взаємозв’язку збирання, дослідження та використання доказів як складових кримінального процесуального доказування буде наведена в наступних розділах цієї роботи.

У контексті викладеного окремої уваги заслуговує термін «формування доказів» (як мінімум, з огляду на його популярність серед вітчизняних науковців). Цінною в цьому контексті видається теза Д. О. Бочарова, що у вузькому розумінні доказове значення має лише факт, придатний для *використання* (курсив наш – А. К.)

в ролі аргументу[1]. На думку В. Г. Лукашевича, для того щоб зібрані докази можна було застосувати як засоби встановлення істини, їх необхідно дослідити, оцінити й тільки після цього використовувати для досягнення цілей судочинства[2]. Погоджуючись із викладеним, додамо, що сформованим ми вважаємо доказ, готовий до використання у кримінальному провадженні шляхом обґрунтування рішень суб'єкта доказування. Відтак, категорія «формування доказів» має включати збирання й дослідження як сукупність дій з їх приведення до готовності до використання. За такого підходу поняття «формування доказів» може застосовуватися як технічний термін для спільного позначення двох вищезгаданих груп операцій із доказами. Зауважимо, що в межах запропонованої концепції ми виходимо з того, що формування доказів у кримінальному провадженні відбувається окремо на досудовому розслідуванні та в судовому розгляді, що буде більш детально аргументовано в наступному підрозділі цієї праці.

2.2. Природа й криміналістична класифікація доказів та їх джерел

Доказування є основним засобом виконання закріпленого ст. 2 КПК України завдання притягувати до відповідальності кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення в міру його вини. Ключовим інструментом встановлення обставин кримінально-релевантної події та доведення винуватості дотичних до неї осіб є докази, які мають бути сформовані (зібрані й досліджені) сторонами провадження та представлені на оцінку судові в певній передбаченій законом процесуальній формі.

Легальне визначення поняття «докази» наведене в ч. 1 ст. 84 КПК України: це фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що

[1] Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. С. 16.

[2] Лукашевич В. Г. Доказування як процесуальна форма та криміналістичний метод пізнання. *Вісник Запорізького національного університету.* Юридичні науки. 2005. № 1. С. 189.

мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Вітчизняними вченими також було запропоновано низку доктринальних дефініцій цієї категорії, серед яких ми наведемо сформульоване М. Є. Шумилом енциклопедичне визначення: доказами у кримінальному провадженні вважаються одержані судом та сторонами із застосуванням належної правової процедури матеріали – усні й письмові повідомлення осіб, а також речі (предмети й документи), використання яких допустиме для цілей встановлення фактів і обґрунтування процесуальних рішень у кримінальному провадженні[1].

Питання сутності, властивостей і класифікації кримінальних процесуальних доказів є одними з найбільш спірних у теорії кримінального процесу, перебувають за межами предмету нашого дослідження та, очевидно, потребують окремого науково-теоретичного опрацювання. Тому ми зупинимось на висвітленні лише окремих дискусійних аспектів розуміння доказів, які є істотними для формування криміналістичних рекомендацій щодо доказування у кримінальному судочинстві.

Зокрема, надважливим для з'ясування сутності кримінальних процесуальних доказів та розроблення криміналістичних засобів їх збирання, дослідження та використання є питання моменту (або стадії провадження), у який відбувається їх формування.

Низка вітчизняних учених процесуалістів та криміналістів переконана, що доказами у кримінальному провадженні мають вважатися лише відомості, досліджені в судовому розгляді та використані судом на обґрунтування власного рішення[2]. За такого, певною

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 187.

[2] Див.: Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 2 (4). С. 9; Лукашевич В. Г. Докази та доказування в кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони.* Серія «Право». 2016. № 1 (51). С. 76; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Формування доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 126–127; Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2017. С. 14; Гмирко В. Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України). *Право України*. 2019. № 9. С. 37–38; Літкевич Д. О. Теоретико-правові основи використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальній процесуальній

мірою, новаторського підходу матеріали, сформовані уповноваженими суб'єктами на стадії досудового розслідування, вважаються своєрідною доказовою продукцією, юридичною «сировиною», яка може набути (або не набути) статусу доказів виключно за результатами змагальних судових процедур. У продовження цієї ідеї В. П. Гмирко[1] та М. Є. Шумило[2] достатньо радикально пропонують вважати пізнавальну діяльність органів досудового розслідування адміністративною, вивести її зі структури кримінального процесу, а під останнім розуміти виключно змагальні процедури судового провадження.

Варто концептуально погодитися з основним аргументом, який наводять науковці на користь такого розуміння доказів та моменту їх формування. Зокрема, як наголошують учені, ч. 2 ст. 23 КПК України встановлене загальне правило, що відомості, котрі містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, не можуть бути визнані доказами. Цитоване положення закону є засадничим, та, відповідно до ч. 6 ст. 9 КПК України, має вищу юридичну силу порівняно зі ст. ст. 84, 91, 94, 339, 358, 363 та ін. КПК України, котрі застосовують поняття «доказ» також і до матеріалів досудового розслідування. На переконання дослідників, які підтримують наведену концепцію, визнання доказами лише результатів судового пізнання підкреслює керівну роль судового розгляду в кримінальному провадженні, наповнює життям норми про змагальність сторін та наближує вітчизняне судочинство до найкращих світових практик.

І, дійсно, матеріали, сформовані сторонами провадження під час досудового розслідування (насамперед обвинуваченням), за окремими винятками втрачають своє доказове значення із переходом до стадії судового розгляду. Як зауважив В. В. Вапнярчук, доказова продукція, виготовлена на підготовчому доказовому провадженні, як правило, є значимою лише для забезпечення потреб досудового

формі: дис. …д-ра філос.: 081 – Право. Харків, 2020. С. 70; Шумило М. Десятиріччя дії Кримінального процесуального кодексу України 2012 року як нагода для осмислення нового і переосмислення старого. *Право України*. 2023. № 2. С. 121–123.

[1] Гмирко В. Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України). *Право України*. 2019. № 9. С. 45.

[2] Шумило М. Десятиріччя дії Кримінального процесуального кодексу України 2012 року як нагода для осмислення нового і переосмислення старого. *Право України*. 2023. № 2. С. 125.

(попереднього) провадження (зокрема, вирішення завдань, які стоять перед стадією досудового розслідування, формування правових позицій його суб'єктів, обґрунтування правильності прийнятих цими суб'єктами процесуальних рішень та правомірності проведення процесуальних дій); для головного ж доказового провадження вона має характер лише вихідного матеріалу[1].

Утім, серед опитаних нами фахівців у галузі кримінальної юстиції лише 11,3% респондентів визнали вищеописаний новаторський підхід таким, що найкраще описує поточну модель вітчизняного кримінального процесу і доказування в ньому. Найбільшу підтримку ця позиція отримала від суддів (21,6%) та науковців (17,1%); найменшу – від адвокатів (10%), слідчих, дізнавачів, детективів (7,3%) та прокурорів (4,7%).

Альтернативною ж та, певною мірою, більш традиційною, зокрема з огляду на її відповідність положенням ч. 1 ст. 84, ст. 91, ч. 1 ст. 94 та інших норм КПК України, є позиція про те, що сформовані на стадії досудового розслідування матеріали також мають визнаватися доказами у кримінальному судочинстві за умови їх належності, допустимості та достовірності. Зокрема, більше як половина опитаних (55,2%; серед них 60,6% слідчих, 54,8% прокурорів, 67,5% адвокатів, 48,6% суддів, 34,3% науковців та 88,9% представників інших юридичних професій) вважають, що докази в українському кримінальному судочинстві формуються під час їх збирання й дослідження на стадії досудового розслідування та надалі використовуються в судовому провадженні.

Так, попри очевидне пріоритетне значення судового розгляду, стадія досудового розслідування лишається обов'язковою складовою вітчизняного кримінального судочинства. Без «підготовчого» досудового провадження неможливе здійснення судового розгляду, так само як і досудове розслідування не має сенсу без подальшого змагального судового процесу. У цьому виражається певна специфіка кримінального судочинства порівняно з процесами цивільним, господарським (та певними формами адміністративного), котрі не мають обов'язкових підготовчих стадій, і де вся пізнавальна діяльність зосереджена в залі судових засідань. Тобто, судовий розгляд у кримінальному провадженні, певною мірою,

[1] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 47.

призначений для перевірки та надання юридичного значення результатам доказової діяльності сторін, здійсненої на попередньому етапі провадження. У цьому контексті цілком слушною є заувага Л. М. Лобойка: «Ясно, що суд має брати до уваги результати пізнавальної діяльності, здійсненої в стадії досудового розслідування. Інакше її не треба було б здійснювати»[1]. Окрім того, за умови, що доказами визнаються виключно судові матеріали, виникають дискусійні питання щодо процесу формування доказової інформації, пізнавальної цінності фактичних даних, отриманих під час досудового розслідування, та процесуальної регламентації доказування на різних стадіях кримінального провадження[2].

Слідчий, прокурор та слідчий суддя, як суб'єкти владних повноважень у кримінальному судочинстві, використовують сформовані (зібрані та досліджені) сторонами й потерпілим на цій стадії провадження матеріали для підготовки та прийняття власних процесуальних рішень, які істотно впливають на права та обов'язки інших учасників провадження. Зокрема, за чинного КПК України сторона обвинувачення на основі зібраних матеріалів здатна ухвалити рішення про початок чи припинення кримінального переслідування певної особи, закриття провадження в цілому (зокрема і з реабілітуючих підстав, що можна визнати певним аналогом виправдувального вироку суду), або, навпаки, про визнання досудового розслідування завершеним успішно та власну готовність відстоювати обвинувальну тезу в суді. Слідчий суддя на основі матеріалів досудового провадження за клопотанням сторін вирішує суттєві питання щодо застосування достатньо істотних обмежень прав і свобод до підозрюваних та деяких третіх осіб тощо. Саме на ідеї доказовості досудових матеріалів побудовані сучасні підходи до визначення законності й обґрунтованості таких рішень. Своєю чергою, сторона захисту та потерпілий також формують доказові матеріали, використовують їх для прийняття своїх непроцесуальних рішень, формування та обстоювання власних правових позицій перед стороною обвинувачення та слідчим суддею, у чому прослідковуються чіткі паралелі зі стадією судового розгляду.

[1] Лобойко Л. М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 2 (4). С. 9.

[2] Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 13.

Нарешті, саме сторони провадження (прокурор і захист) вирішують, які докази «перейдуть» до стадії судового розгляду та будуть запропоновані судові для дослідження. До таких матеріалів чинним законом встановлено однаково суворі вимоги (властивості доказів) на обох основних стадіях кримінального провадження; їхня вага для прийняття рішень під час досудового розслідування та судового розгляду є однаковою. Відтак, варто погодитися з позицією В.В. Вапнярчука, що за поточної моделі вітчизняного кримінального процесу певні фактичні дані набувають статусу доказу ще до передачі кримінального провадження до суду[1].

Таким чином, попри деякі очевидні переваги концепції «виключно судових доказів», вважаємо, що її запровадження в життя можливе лише в результаті ґрунтовного реформування вітчизняного кримінального процесу. З урахуванням війни та пріоритетності правових реформ, спрямованих на посилення обороноздатності держави, продовжуваних дискусій та відсутності єдиної наукової позиції з цього приводу, традиційної інертності вітчизняних законодавців прогнозуємо, що найближчим часом такі зміни не будуть впровадженні в життя. Своєю чергою, криміналістичні рекомендації щодо доказування у кримінальному провадженні мають ґрунтуватися на чинному законодавстві, бути спрямованими на актуальну правозастосовну практику та корисними для їх адресатів тут і зараз. Учені-криміналісти, на жаль, не можуть будувати власні розробки на ідеях та концепціях, які ще не знайшли закріплення в нормативній базі та застосування в практиці кримінального судочинства.

Тому в межах описаної наукової дискусії для потреб розроблення криміналістичних рекомендацій щодо здійснення доказової діяльності в кримінальному провадженні нам більше імпонує поміркована позиція, за якої розмежовуються судові докази та докази, котрі збираються (формуються) під час досудового розслідування[2]. Видається, що такий підхід якнайбільш точно описує поточну правозастосовну практику та чинне кримінальне процесуальне законодавство зі всіма колізіями норм його доказового інституту. Зокрема, ще у 2013 році М.Є. Шумило констатував, що в чинному КПК України законодавець поділяє докази у кримінальному

[1] Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія Харків: Юрайт, 2017. С. 61.

[2] Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 153.

провадженні на досудові й судові. У таких умовах процесуальна форма досудових доказів дає змогу використовувати їх виключно для потреб досудового розслідування, проте для суду вони є лише вихідним матеріалом, що підлягає дослідженню судовим методом. І лише за результатами інтерпретації сторонами провадження в судовому засіданні такі докази можуть визнаватися судовими[1]. Зауважимо, що наведену «поміркована» концепцію підтримали 33,5% респондентів (32,1% слідчих, 40,5% прокурорів, 22,5% адвокатів, 29,8% суддів, 48,6% науковців та 11,1% представників інших юридичних професій).

За такого підходу досудовими доказами сторони обвинувачення варто вважати зібрані й попередньо досліджені уповноваженими особами матеріали, які відповідають вимогам ч. 1 ст. 84 КПК України, є належними, допустимими, достовірними та достатніми для прийняття певного кримінального процесуального рішення. За загальним правилом такі матеріали повністю втрачають юридичне значення від моменту початку судового розгляду, крім окремих винятків, прямо передбачених кримінальним процесуальним законом. Окрім того, як слушно зауважив В. М. Трофименко, відкритим, в контексті колізії норм ч. 1 ст. 84 та ч. 3 ст. 93 КПК України, лишається питання щодо правової природи інформаційного матеріалу, який збирає захисник на стадії досудового розслідування[2]. Вважаємо, що матеріали сторони захисту можуть вважатися доказами від моменту їх використання шляхом подання стороні обвинувачення, слідчому судді під час досудового розслідування або судові під час судового розгляду. У судовому ж провадженні формування доказів, які будуть покладені в основу рішення по суті, відбувається наново шляхом подання матеріалів досудового розслідування судові та їх дослідження в межах передбачених законом змагальних процедур.

Описане розуміння сутності доказів та моменту їх формування дозволяє вченим-криміналістам диференційовано та цілеспрямовано формулювати актуальні практико-орієнтовні рекомендації щодо найбільш ефективного здійснення доказової діяльності під час досудового розслідування та в судовому провадженні. Наведе-

[1] Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 86.

[2] Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 165–168.

ний підхід також дає підстави сподіватися, що такі рекомендації не втратять своєї актуальності навіть за умови можливих майбутніх реформ вітчизняного кримінального судочинства.

Ще однією суттєвою для побудови криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні проблемою є питання їх класифікації, адже криміналістичні рекомендації щодо здійснення доказової діяльності у кримінальному судочинстві, вочевидь, мають враховувати специфіку поводження уповноважених осіб із кожним їх різновидом.

Підстави класифікації доказів були детально розглянуті в кримінальній процесуальній та криміналістичній науковій і навчальній літературі[1]. Серед них, традиційно, виокремлюються відношення доказу до обвинувальної тези (обвинувальні та виправдувальні), характер відображення події кримінального правопорушення (первинні та похідні), зв'язок із головними доказовими фактами (прямі та непрямі), спосіб формування (витребувані, отримані, вилучені тощо), стадію провадження, під час якої вони були сформовані та/або використані (досудові й судові), суб'єкта формування та низку інших.

У процесуальному контексті чи не найбільш значущим є поділ доказів за юридичною формою закріплення, тобто, за їх процесуальним джерелом. Відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України, процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Окрім того, ст. 298–1 КПК України визначає, що у провадженнях про кримінальні проступки процесуальними джерелами доказів також є пояснення осіб, результати медичного освідування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Утім, варто зазначити, що через недосконалість правового регулювання специфічні для дізнання процесуальні джерела доказів на практиці майже не використовуються.

[1] Див.: Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 23 с.; Малярова В. О. Питання класифікації доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 257–260; Ряшко О. В. Значення та використання обвинувальних та виправдувальних доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія «Юридична». 2014. № 2. С. 367–373; Гумін О. М., Коваль М. М. Докази у кримінальному процесі України: поняття та класифікація. *Приватне та публічне право*. 2018. № 3. С. 63–66; та ін.

За слушним зауваженням М. А. Погорецького, певний об'єкт – джерело інформації (фактичних даних) може стати процесуальним джерелом доказу лише в разі залучення його до кримінального процесу у встановленому процесуальним законом порядку, отримання від нього закріплених у відповідній процесуальній формі фактичних даних, що входять до предмета доказування у провадженні, та визнання їх доказами відповідною уповноваженою особою[1]. Варто погодитися з М. Є. Шумилом, що кожному виду джерел фактичних даних відповідають чітко визначені способи їх збирання, обумовлені механізмом і характером утворення слідів кримінального правопорушення[2]. Саме тому для формування різних процесуальних джерел доказів суб'єкти доказування мають застосовувати специфічні юридичні, технічні, організаційні та інші засоби. Ба більше, конкретні процесуальні та криміналістичні інструменти збирання й дослідження доказів обираються та використовуються уповноваженими суб'єктам з огляду на специфіку криміналістично значущої інформації та індивідуальні особливості об'єктів, від яких вона отримується.

Тому задля формулювання актуальних практично-орієнтованих криміналістичних рекомендацій щодо доказування у кримінальному провадженні доцільно розрізняти процесуальні джерела доказів та джерела доказової інформації[3]. Відповідно, для потреб розроблення криміналістичного учення про доказування винятково значущим є поділ доказів на різновиди за джерелом доказової інформації (у спеціальній літературі для йменування такої підстави класифікації також використовують формулювання «за джерелом походження» та «за механізмом формування»).

Джерела криміналістично значущої (доказової та орієнтуючої) інформації традиційно поділяють на особистісні та речові. До першої категорії відносять людей, які володіють певними криміналь-

---

[1] Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія».* Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 23.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 193.

[3] Коваленко А. В. Джерела доказової інформації та процесуальні джерела доказів: співвідношення і значення для формулювання криміналістичних рекомендацій. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 06.10.2023). С. 89.

но-релевантними відомостями, а до другої – матеріальні об'єкти в будь-якому агрегатному стані, певні характеристики яких є корисними для встановлення обставин кримінального провадження[1]. Для виявлення й отримання доказових відомостей від указаних джерел використовуються різні методи наукового пізнання. Дослідження речових джерел, насамперед, засноване на методі аудіовізуального спостереження, тим часом як головним способом опрацювання особистісних джерел є спілкування з такими особами.

Зауважимо, що в науковій літературі одночасно з поняттям «джерело доказової інформації» також застосовується термін «носій доказової інформації». Деякі учені їх ототожнюють, зокрема М. А. Погорецький вважає, що «оскільки в джерелах інформації відображені (містяться) відомості про факти (фактичні дані), то вони є її носіями»[2]. Інші вітчизняні фахівці наполягають на розмежуванні наведених категорій. Наприклад, В. М. Тертишник зауважує, що під джерелом розуміється те, що дає початок будь-чому, під носієм – те, що може слугувати засобом відображення, фіксації, збереження, переносу. Джерелом фактичних даних, на його думку, слід вважати такі незаборонені законом джерела інформації, від яких можуть надходити (потенційні джерела) або надходять (реальні джерела) доказові відомості (фактичні дані)[3]. На думку О. В. Бауліна під носієм фактичних даних (відомостей, інформації про факти) варто розуміє те, що може бути засобом відображення, фіксації, виразником чогось. Носіями слідів події кримінального правопорушення, на його думку, виступають об'єкти неживої природи, а стосовно показань носієм фактичних даних є жива особа, яка зберігає ці дані у своїй свідомості завдяки пам'яті[4].

Зауважимо, що, з погляду теорії криміналістичної ідентифікації[5] джерела та носії доказових відомостей усе ж варто розмежовувати. Зокрема, слідоутворюючий об'єкт за визначенням виступає

[1] Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: У 2-х чч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 115–116.

[2] Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 21–22.

[3] Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення втановлення істини в кримінальному процесі України: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. С. 354.

[4] Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 78.

[5] Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Киев, 1970. С. 89.

джерелом (походження) доказової інформації, а слідосприймаючий – її носієм, котрий буде опрацьований уповноваженою особою у кримінальному провадженні з метою отримання, фіксації й подальшого використання таких відомостей. Ця закономірність є справедливою і щодо матеріально-фіксованих, і щодо ідеальних слідів кримінального правопорушення.

Утім на практиці один і той самий об'єкт може одночасно виступати як джерелом відомостей про власні ознаки, так і носієм інформації про інші кримінально-релевантні об'єкти. Наприклад, під час матеріального слідоутворення найчастіше відбувається взаємне відображення (перенесення ознак) об'єктів, які взаємодіють, тому кожен із них одночасно є і слідосприймаючим, і слідоутворюючим; жива людина може виступати джерелом доказових відомостей про її власні ознаки (зовнішність, стан здоров'я, соціальний статус тощо) та носієм набутих унаслідок кримінального правопорушення характеристик – доказових відомостей про інших осіб та об'єкти, з якими вона контактувала (людей, яких бачила або чула, об'єктів, які залишили на її тілі матеріально-фіксовані сліди тощо). За такого підходу, первинні докази (речові й документи), а також живі люди й трупи, які мають специфічне процесуальне становище, можуть бути і джерелами, і носіями доказових відомостей, а похідні докази (матеріальні копії об'єктів, процесуальні документи) – лише носіями, у яких доказову інформацію закріпили уповноважені особи.

Для кожного конкретного об'єкта в індивідуальному кримінальному провадженні ці характеристики можливо розділити: встановити, які його оригінальні та які набуті у результаті кримінально-протиправної події ознаки мають доказове значення. Водночас розмежування категорій «джерело» й «носій» під час науково-теоретичного опрацювання окремих засобів доказування є нераціональним, адже будь-який процесуальний або криміналістичний інструмент може допомогти виявити, опрацювати й зафіксувати обидві наведені категорії ознак об'єкта. Тому для потреб формулювання криміналістичних рекомендацій щодо збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні ми будемо використовувати узагальнене формулювання «джерела (носії) доказової інформації», котрі ми розуміємо як матеріальні об'єкти, певні характеристики яких (оригінальні та набуті внаслідок кримінального правопорушення) мають значення для встановлення обставин кри-

мінального правопорушення, а також живих осіб, у пам'яті (свідомості) яких містяться кримінально-релевантні відомості.

З урахуванням викладеного, вважаємо за доцільне прослідкувати природу різних процесуальних джерел доказів та визначити, які об'єкти виступають джерелами (носіями) доказових відомостей для їх формування. Поділ доказів за критерієм джерела (носія) доказової інформації є найбільш криміналістично значущим та дозволяє формулювати конкретні практико-орієнтовані рекомендації щодо їх збирання, дослідження та використання у кримінальному провадженні.

Поняття **речових доказів** визначено ч. 1 ст. 98 КПК України. До цієї категорії віднесено матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, у тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення.

Матеріальні об'єкти, котрі відповідають вимогам ст. 98 КПК України, набувають статусу речових доказів тільки після певного процесуального опрацювання. Відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, речові докази, які були отримані або вилучені слідчим, прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Вважаємо, що об'єкт набуває статусу доказу (у процесуальній формі речового доказу) після здійснення уповноваженими особами щодо нього встановлених ч. 2 ст. 100 КПК України процедур. Притому, такий детальний огляд може бути проведено як самостійну процесуальну дію, або як складову інших (огляду місця події, обшуку, отримання тимчасового доступу до речей тощо).

У даному випадку джерелом (носієм) доказової інформації є певний матеріальний об'єкт, який був отриманий чи вилучений стороною обвинувачення (отриманий стороною захисту чи потерпілим) у порядку, передбаченому законом. Обрані уповноваженими особами прийоми, засоби й способи виявлення, дослідження й фіксації таких об'єктів залежать не від ознак процесуального джерела доказів, а від характеристик джерела (носія) доказової інформації. Зокрема, для виявлення й фіксування різних слідів кримінального

правопорушення потрібно обирати відповідні техніко-криміналістичні засоби тощо.

Інформаційну цінність матеріальних об'єктів, як потенційних речових доказів, визначають їх фізичні, хімічні інші ознаки, які певним чином вплинули на механізм кримінально-релевантної події (наприклад, були використані її учасниками), та/або утворилися чи змінилися унаслідок неї. Специфічні ознаки матеріальних об'єктів, набуті в результаті їх участі в механізмі кримінального правопорушення, прийнято вважати його матеріально фіксованими слідами. Наприклад, на певному предметі може бути низка набутих пошкоджень – подряпин, сколів, деформацій тощо, проте слідами кримінального правопорушення будуть вважатися лише ті зміни стану об'єкта, які причинно пов'язані з кримінально-протиправною подією. Бажаним способом фіксації матеріально-фіксованих слідів є вилучення слідосприймаючого об'єкта в натурі, який, унаслідок належного процесуального оформлення, набуває статусу первинного речового доказу. Якщо ж вилучення об'єкта в натурі є неможливим та, натомість, виготовляється його предметна копія (наприклад, гіпсовий зліпок), створений у такий спосіб об'єкт визнається похідним речовим доказом. До похідних речових доказів вітчизняні науковці також відносять зразки, які відбираються у випадках, коли сипучу, рідку чи іншу речовину неможливо або недоцільно вилучити повністю[1].

Схожим чином формуються й **документи** як процесуальні джерела доказів. Зауважимо, що побутове, доктринальне (криміналістичне) і легальне (кримінальне процесуальне) розуміння документа дещо різняться. Така відмінність пояснюється різним призначенням згаданих дефініцій: у побутовому значенні документ розуміється якнайбільш широко; доктринальне (криміналістичне) визначення має відобразити ознаки, суттєві для опрацювання документів у судово-слідчій практиці; легальне визначення намагається зафіксувати юридично-значущі ознаки документів. На побутовому рівні документ розуміється як щось написане, надруковане тощо, що є доказом або інформацією щодо будь-якої теми[2]. У теорії криміналістики документ традиційно визначають як письмовий акт або

[1] Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 120.

[2] Oxford English Dictionary. Third edition. (2010). *Oxford University Press.* P. 516.

спеціально виготовлений предмет, який закріплює знаками мовних систем письма або спеціальних наукових і технічних знакових систем конкретні волевиявлення та відомості функціонального характеру, практична значущість яких визначається нормами права[1].

Для правильного розуміння доказової сутності документів у кримінальному провадженні ключове значення має їх сучасне легальне розуміння. Воно сформульоване в ч. 1 ст. 99 КПК України та прив'язує юридичний статус документа до його змісту: процесуальними джерелами доказів можуть бути лише ті документи, що містять відомості, котрі можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Документи в такому розумінні також називають письмовими: вони мають доказове значення саме завдяки своєму змісту[2]. Інформаційна природа письмових документів визначається відомостями, які в них були певним чином зашифровані й збережені.

Відповідно до ч. 1 ст. 99 КПК України, документами є саме матеріальні об'єкти, хоча у світовій практиці до документальних доказів, уже традиційно, відносяться також їх електронні аналоги: текстові повідомлення, електронні листи, згенеровані комп'ютерами звіти тощо[3]. Частини 3, 4 ст. 99 КПК України указують, що документ, як джерело доказів у кримінальному провадженні, може бути електронним, що певним чином протирічить змісту ч. 1 даної норми. Через це проблема статусу електронних документів у кримінальному процесуальному законодавстві України лишається невирішеною. Водночас у науковій літературі окреслене питання визначене відносно однозначно: українські вчені, переважно, пропонують визнавати електронні документи окремою цифровою формою доказової інформації[4].

---

[1] Лисиченко В. К. Юридическое понятие документа и его значение. *Криминалистическая и судебная експертиза*. 1972. Вип. 9. С. 179.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 188.

[3] Ingram, Jefferson L. Criminal Evidence. 14th edition. Routledge, New York, 2021. P. 19.

[4] Див.: Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права.* 2016. № 1. С. 303; Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 14–15; Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії*

З огляду на наведене, вважаємо за доцільне поділити документи у кримінальному судочинстві на два різновиди за критеріями способу відображення інформації та характеру її зв'язку з носієм. Перший різновид – фізичні документи (або документи на матеріальних носіях) – характеризується тим, що інформація, яку вони містять, існує у формі, придатній до органолептичного сприйняття людиною, і невідривно пов'язана з її матеріальним носієм. Такі документи не можуть бути повністю відтворені в натурі, можливе лише створення їх копій (фотокопій, виписок, компіляцій тощо), які не можуть замінити оригінал. Другий різновид, електронні (цифрові) документи, характеризується тим, що інформація існує у формі, призначеній для обробки, пересилання й інтерпретування обчислювальними пристроями комп'ютерної техніки (і не може бути сприйнята органами відчуття людини), міститься на спеціальних запам'ятовувальних пристроях і може бути перенесена (скопійована) з оригінального носія без внесення змін до неї[1]. Зауважимо, що природа, способи й засоби дослідження фізичних та електронних документів суттєво різняться. Тому останні, як специфічне процесуальне джерело електронних (цифрових) доказів, будуть розглянуті нами окремо.

Додамо, що фізичні документи в кримінальному провадженні можуть також набувати статусу речових доказів, якщо вони відповідають ознакам, визначеним ч. 1 ст. 98 КПК України. Це означає, що документ вважається речовим доказом у випадках, коли цінну для кримінального провадження доказову інформацію несуть не його внутрішні ознаки (зміст зашифрованих у ньому даних), а зовнішні, матеріальні – факт його існування, спосіб виготовлення, роль у механізмі вчинення кримінального правопорушення тощо[2]. Водночас можливі ситуації, коли за своїми ознаками фізичний документ

правових наук України. 2017. № 1 (88). С. 184; Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 123; Гутник А.В., Хитра А.Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: колективна монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 34.

[1] Zhuravel V., Kovalenko A., Kovalenko V. From a piece of paper to court evidence: the means of collection and examination of physical documents in Ukrainian criminal justice. *Archives Des Sciences*. 2924. Vol. 74. Issue 2. P. 196.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 188.

у кримінальному провадженні одночасно є і письмовим документом, і речовим доказом.

За джерелом їх походження, письмові документи в кримінальному судочинстві можна поділити на дві категорії: 1) ті, що були створені поза межами кримінального провадження (первинні) та 2) ті, що були виготовлені в межах кримінального провадження його учасниками (вторинні або похідні). При всьому, вторинні документи, складені суб'єктами, уповноваженими здійснювати досудове розслідування й судовий розгляд, називають процесуальними.

Для того щоб первинний документ набув статусу процесуального джерела доказів, він має бути отриманий і досліджений у порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством. За загальним правилом, такою процедурою, аналогічно до речових доказів, є огляд (хоча ст. 100 КПК України і не вимагає оглядати отримані стороною обвинувачення документи). У даному випадку джерелами (носіями) доказової інформації є матеріальні об'єкти, спеціально створені для збереження чи передавання інформації, за умови, що вони відповідають вимогам ст. 99 КПК України. Згадані об'єкти стають процесуальними джерелами доказів – документами тільки після їх огляду та процесуального закріплення. Для належного збирання й дослідження первинних документів, як джерел доказової інформації, уповноважені особи мають обирати й застосовувати відповідні прийоми й засоби криміналістичної техніки і тактики.

Окрім того, у зв'язку зі збройною агресією російської федерації та тимчасовою окупацією окремих районів України, вітчизняні правоохоронці стикаються з проблемою визначення процесуального статусу документів, виданих окупаційними адміністраціями, їх незаконними правоохоронними органами, установами, підприємствами й організаціями. До таких можна віднести посвідчення про відбуття кримінального покарання на тимчасово окупованій території, акти, що посвідчують факти зміни цивільного стану (народження, шлюб, смерть), медичні документи тощо. Вивчення судової практики показує, що вітчизняні суди по-різному ставляться до згаданих документів та іноді визнають їх доказами у кримінальних провадженнях[1]. Вважає-

[1] Komarnytskyi V., Karchevskyi M., Yakovenko M., Kovalenko A., Kovalenko V. Restoration of criminal justice and introduction of transitional justice in the conditions of restoration of territorial integrity of Ukraine and reintegration of Donbas. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9. Issue 27. Pp. 354.

мо, що питання процесуального значення таких документів потребує додаткового опрацювання.

Вторинні (похідні) документи (пп. 2–4 ч. 2 ст. 99 КПК України) формуються (виготовляються) унаслідок проведення відповідних процесуальних дій. До них варто віднести протоколи й додатки до них, матеріали оперативно-розшукової діяльності та матеріали, отримані внаслідок здійснення міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, а також копії й дублікати первинних документів. Такі об’єкти є носіями доказових відомостей, які спеціально виготовляються уповноваженими особами з метою фіксації кримінально-релевантної інформації. Для протоколів та інших процесуальних документів їх джерелами можна вважати первинні докази, які збиралися чи досліджувалися під час проведення таких заходів, а для копій документів – їх оригінали. Вторинні документи набувають статусу процесуальних джерел доказів за фактом їх виготовлення належними суб’єктами в порядку, передбаченому законом.

Цікавим у даному контексті є **висновок експерта** – докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ст. 101 КПК України). За процесуальною природою висновок експерта можна вважати специфічним самостійним різновидом процесуального джерела доказів – похідного (процесуального) документа.

Для висновків експерта джерелами доказової інформації є об’єкти, що направляються уповноваженими особами для судово-експертного дослідження. Оскільки ч. 5 ст. 101 КПК України встановлює, що висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими, можна дійти переконання, що на дослідження можуть направлятися тільки об’єкти, котрі вже набули статусу процесуального джерела доказів. Судова експертиза виступає засобом поглибленого попереднього (експертного) дослідження таких об’єктів. Саме з огляду на специфіку відповідного джерела (носія) доказової інформації, який потребує експертного дослідження, уповноважена особа обирає вид експертизи, експерта (експертну установу) та питання, що ставляться на вирішення.

Схожу процесуальну природу (принаймні, теоретично) має і **висновок спеціаліста**. Відповідно до положень ч. 1 ст. 298–1,

ч. 2 ст. 298–4, ч. 1 ст. 300 КПК України, указане процесуальне джерело доказів може отримуватися й використовуватися в кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків, зокрема й до внесення відомостей до ЄРДР, та «має відповідати вимогам до висновку експерта». Водночас КПК України не містить норм, які б регламентувати сутність, зміст, процесуальний порядок отримання та способи використання таких висновків у доказуванні[1]. О. Д. Кувшинов зазначає, що, попри вкрай низьку якість правової регламентації такого процесуального джерела доказів, висновки спеціалістів безсистемно отримуються та використовуються в доказуванні у провадженнях щодо окремих кримінальних проступків та злочинів[2]. За аналогією із висновком експерта, висновок спеціаліста можна вважати похідним (процесуальним) документом, у якому наведено докладний опис проведених спеціалістом досліджень, зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на поставлені спеціалістові запитання. Крім того, законопроєктом № 10075[3] (був прийнятий за основу 21.08.2024) Верховна Рада України пропонує внести зміни до ч. 2 ст. 99 КПК України та віднести до категорії документів **довідки, висновки та інші документи** спеціалістів, що призведе до ще більшої плутанини у процесуальних документах, якими оформлюються результати проведених спеціалістами за дорученням суб'єктів доказування досліджень.

Своєю чергою, **електронні** документи, згадані в ч. ч. 3, 4 ст. 99 КПК України, не мають власної дефініції у кримінальному процесуальному законодавстві. Легальне визначення цього поняття наведене в ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», відповідно до якої електронний документ – це документ, інформація у якому зафіксована у вигляді

[1] Коваленко А. В. Висновок спеціаліста як нове процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні (проблеми та перспективи). *Актуальні питання розвитку права та законодавства*: наукові дискусії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 грудня 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 2. С. 188–189.

[2] Кувшинов О. Д. Отримання висновку спеціаліста як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 99.

[3] Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування від 20.09.2023 № 10075. *Верховна Рада України.* URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42822. (дата звернення: 01.10.2024).

електронних даних, включаючи обов’язкові реквізити документа[1]. Видається, що наведене визначення є в цілому актуальним і для потреб кримінального судочинства, адже КПК України, з урахуванням змін, внесених у 2022 році[2], оперує його дещо модифікованою ключовою складовою – поняттям «комп’ютерні (замість електронних) дані». Останні ми пропонуємо розуміти як інформацію, що міститься в запам’ятовуючому пристрої електронно-обчислювального приладу у форматі, придатному для обробки, пересилання й інтерпретування обчислювальними пристроями комп’ютерної техніки. Такі дані за своїм визначенням є нематеріальним об’єктом, характеристики котрого не можуть бути опрацьовані органами відчуття людини без додаткового перетворення (інтерпретації) за допомогою комп’ютерної техніки в аудіовізуальну форму, прийнятну для людини[3].

В умовах суцільної комп’ютеризації суспільного життя, особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, усе частіше у своїй протиправній діяльності використовують комп’ютерну техніку як об’єкти та знаряддя посягань, засоби спілкування й координації дій, джерела інформації тощо. Будь-які дії користувача призводять до утворення в пам’яті електронно-обчислювального пристрою нових чи зміни існуючих комп’ютерних даних. Тому операції правопорушника з комп’ютерною технікою можливо відслідкувати за змінами даних, що утворюються в пам’яті таких пристроїв. У випадку, якщо комп’ютерні дані, які зберігаються в пам’яті електронно-обчислювальної техніки, були створені або змінені правопорушником чи іншими особами у зв’язку зі вчиненням кримінального правопорушення, такі дані матимуть значення для провадження та можуть розглядатися як специфічні сліди кримінального правопорушення[4].

[1] Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851–15. (дата звернення: 01.08.2024).

[2] Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового […]. Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137–20. (дата звернення: 01.08.2024).

[3] Коваленко А. В. Огляд комп’ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). Ч. 2. С. 190–191.

[4] Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 230.

Механізм формування комп'ютерних даних має матеріальну природу. Г.К. Авдєєва та С.В. Стороженко слушно зазначають, що його основою слугують електромагнітні взаємодії двох і більше матеріальних об'єктів, кожен із яких є сукупністю електронного цифрового пристрою (комплексу пристроїв) і системи управління ним (набору програмних продуктів)[1]. У дещо спрощеній формі указаний механізм можна описати так. Унаслідок виконання електронно-обчислювальною технікою заздалегідь закладених алгоритмів та введених користувачем команд змінюються магнітно-електричні властивості речовин у запам'ятовуючому пристрої цієї техніки. Наприклад, два стани транзистора у флеш-диску можуть позначати «0» та «1». Комбінації мільйонів транзисторів зі змінними станами дозволяють зберігати та обробляти значні об'єми інформації. Властивості таких речовин у запам'ятовуючих пристроях відслідковуються процесорами та інтерпретуються (перекладаються) у форму, що може бути сприйнята людиною. Конкретний механізм запису, зберігання та зміни інформації залежить від типу носія (магнітні та оптичні носії, флеш-пам'ять, динамічна пам'ять тощо працюють по-різному). Водночас такі дані не мають жорсткого зв'язку зі своїм матеріальним носієм, що дозволяє виготовляти їх копії без втрати або зміни інформації.

Щодо їх змісту, то комп'ютерні дані несуть інформацію про стан та результати роботи певної комп'ютерної системи (електронно-обчислювального пристрою чи мережі пристроїв). Такі дані можуть містити інформацію, отриману комп'ютером від користувача (input) через пристрої введення інформації (клавіатуру, маніпулятори, сенсорі екрани, мікрофони, камери тощо) та пристрої й інтерфейси передавання даних (завантаження файлів через інтернет-з'єднання, копіювання даних із зовнішніх запам'ятовувальних пристроїв тощо); результати обробки даних від користувача; а також дані, що створюються операційною системою та іншим програмним забезпеченням в автоматичному режимі відповідно до заздалегідь закладених (запрограмованих) алгоритмів та зберігають дані про стан і роботу системи, її користувачів, виконані алгоритми, помилки, що виникли під час їх виконання та інше (log-файли, звіти про помилки, тимчасові фали, транзакційні бінарні файли, дампи даних тощо).

[1] Авдєєва Г.К., Стороженко С.В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 170.

Оскільки комп’ютерні дані спеціально створюються людиною (або комп’ютером за заздалегідь закладеним людиною алгоритмом) для збереження, обробки й передавання інформації у специфічній закодованій формі, вони відповідають загальним ознакам документа у його криміналістичному розумінні[1]. У зв’язку із цим можна дійти висновку, що будь-які кримінально-релевантні комп’ютерні дані, отримані й досліджені уповноваженими суб’єктами в передбаченому законом порядку, підпадають під кримінальне процесуальне розуміння електронного документа.

Комп’ютерні дані набувають статусу процесуального джерела доказів – електронного документа після їх огляду (ч. 1, 2 ст. 237 КПК України), за умови, що зміст таких даних відповідає вимогам ч. 1 ст. 99 КПК України (тобто вони спеціально створені з метою збереження інформації, містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження). У цьому контексті ми підтримуємо А. В. Гутник та А. Я. Хитру, котрі зазначили, що основною метою документа є збереження й передача інформації, а відтак відомості в електронній формі повинні вважатися електронними документами без прив’язки до їх фізичного носія як матеріального об’єкта[2]. Слушною є й позиція Д. М. Цехана, який наголошує, що самі комп’ютерні дані не можна визнати матеріальним об’єктом, і, як наслідок, речовим доказом або традиційним документом[3]. Своєю чергою, фізичні носії кримінально-релевантних комп’ютерних даних (HDD й SDD-диски, лазерні диски, флеш-карти пам’яті тощо), на думку вітчизняних науковців, вже ж мають вважатися речовими доказами у кримінальному провадженні[4].

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 117.

[2] Гутник. А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: колективна монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2022. С. 34.

[3] Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 247.

[4] Див.: Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. С. 45; Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 123; Щербаковський М. Процесуальні джерела електронних (цифрових) доказів. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту: досвід та пер-*

Варто констатувати, що якість процесуальної регламентації цієї нової форми існування доказової інформації у кримінальному судочинстві є низькою. У чинному КПК України передбачено лише існування електронних документів та комп'ютерних даних, а також процедури копіювання та огляду останніх. При всьому, новий різновид доказової інформації не був визнаний самостійною категорією доказів[1] та фактично лишається підвидом фізичних документів (чч. 1, 4, 5 ст. 99 КПК України).

Своєю чергою, до Господарського процесуального, Цивільного процесуального Кодексів та Кодексу адміністративного судочинства законодавцем ще у 2017 році було внесено зміни[2], якими передбачено існування та використання електронних доказів у відповідних процесах. У перелічених актах електронними доказами названо інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, які мають значення для справи, зокрема, електронні документи (у тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), вебсайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі, у тому числі в мережі Інтернет (ст. 100 ЦПК України, ст. 96 ГПК України, ст. 99 КАС України). Електронні, поряд із речовими та письмовими, визнаються окремим видом доказів (п. 1 ч. 2 ст. 76 ЦПК України). В указаних кодексах також врегульовано процедуру подання та дослідження

спективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 04 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 475; Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі): наук. – практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін, А. В. Шевчишен та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ: ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. С. 79.

[1] Фоміна Т. Г., Рачинський О. О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 102 (3) Ч. 2. С. 217.

[2] Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147–19. (дата звернення: 23.07.2024).

електронних доказів, зберігання та повернення їх оригіналів, статус їх копій тощо[1].

Очевидно, що аналогічні новели законодавчого регулювання не повинні оминути й кримінальний процес. Як зазначають Г. К. Авдєєва та Е. Живуцька-Козловська, до КПК України доцільно внести зміни, якими надати визначення новій категорії доказів, сформулювати ознаки їх процесуальних джерел, регламентувати способи їх збирання й дослідження та специфічні вимоги щодо їх допустимості[2].

Зауважимо, що термін «електронний доказ/слід», як й інше поширене формулювання «цифровий доказ/слід», не є оптимальним. Перша назва походить від негативно зарядженої елементарної частинки – електрона, рух якої покладено в основу всіх електричних приладів; друга – від англійського слова digital – цифровий (digit – цифра) та пояснюється тим, що практично всі сучасні комп'ютери використовують математичні алгоритми й комбінації цифр (найчастіше – бінарний код, поєднання «0» та «1») як універсальний засіб кодування, збереження й передавання будь-якої інформації. Водночас уже сьогодні існують системи кодування, що не побудовані на використанні цифр, а також обчислювальні пристрої й сучасні засоби передавання інформації, котрі не покладаються на рух електронів (деякі квантові комп'ютери, передавання даних за допомогою оптичних сигналів тощо)[3]. У сучасних умовах, на нашу думку, категорії «електронний» та «цифровий» по відношенню до слідів і доказів є рівнозначними та несуть однакове смислове навантаження. Тому до закріплення в чинному кримінальному процесуальному законодавстві легальних визначень досліджуваних понять, вважаємо за доцільне використовувати термін «електронні (цифрові) докази/сліди».

Актуальною (та достатньо проблемною на практиці) формою потенційних електронних (цифрових) слідів кримінальних пра-

[1] Коваленко А. В. Перспективи впровадження категорії «електронні докази» в кримінальний процес України. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*: збірник матеріалів Всеукр. наук. – практ. конф. (23.11.2018, м. Харків). Харків, ХНУВС, 2018. С. 50.

[2] Avdeeva G., Żywucka-Kozlowska E. Problems of Using Digital Evidence in Criminal Justice of Ukraine and the USA. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2023. Issue 1 (30). Pp. 141.

[3] Коваленко А. В. Цифрові чи електронні? До питання йменування нової категорії доказів та слідів кримінального правопорушення. *Застосування інформаційних технологій в правоохоронній діяльності*: матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2022 р.). Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. С. 48–49.

вопорушень є криптовалюти та інші форми віртуальних активів. Указані нематеріальні блага можуть виступати як об'єктом, так і предметом низки кримінальних правопорушень, а тому у правоохоронців виникає потреба у їх виявленні, вилученні, оцінці, належному збереженні тощо. Верховною Радою України було підтримано (а Президентом – підписано) профільний Закон України від 15.11.2022 № 2074-IX «Про віртуальні активи»[1], який, проте, станом на жовтень 2024 року так і не набрав чинності. Вважаємо, що закріпленню статусу віртуальних активів у кримінальному процесуальному законодавстві має передувати чітке визначення їх правового режиму у вітчизняній правовій системі в цілому[2]. Водночас криміналістичні рекомендації щодо належного поводження з такими нематеріальними благами у кримінальному судочинстві мають бути розроблені вже зараз.

Таким чином, варто констатувати, що вже сьогодні в кримінальному провадженні одночасно з традиційними речовими та особистісними збираються, досліджуються й використовуються докази нової категорії – електронні (цифрові). Процесуальною формою їх закріплення (процесуальним джерелом доказів) є електронний документ, джерелом доказових відомостей – комп'ютерні дані, які виступають електронними (цифровими) слідами кримінального правопорушення в широкому значенні цього терміна, а носієм – фізичний носій комп'ютерних даних. Електронні (цифрові) докази поєднують ознаки слідів у їх широкому криміналістичному розумінні (є результатом змін комп'ютерних даних, що причинно пов'язані з подією кримінального правопорушення) та документів (місять певні відомості у зашифрованій формі).

Своєрідну процесуальну природу має **людина** як джерело (носій) доказових відомостей у кримінальному судочинстві.

У ході кримінального провадження від людини (її тіла, пам'яті й свідомості) можна отримати такі категорії доказової та орієнтуючої інформації:

– про ознаки зовнішності: як власні (включаючи стать, вік, зріст та вагу, фізичний стан організму, анатомічні ознаки,

[1] Про віртуальні активи. Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074–20. (дата звернення: 01.10.2024).

[2] Karchevskyi M., Kovalenko A., Matviichuk A., Zavalnyi M. (2021). Legal aspects of cryptocurrency's circulation: international experience and possibilities of its application in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39 (70) Pp. 160.

особливі та помітні прикмети тощо), так і супутні (одяг і аксесуари). Крім наведеного, суттєве значення для кримінального провадження також можуть мати функціональні ознаки зовнішності живих людей: хода, міміка й жестикуляція, голос, мовлення, уміння та навички (у тому числі кримінальні), почерк тощо;

– про наявні на тілі, одязі чи внутрішніх органах (як живої людини, так і трупа) матеріально-фіксовані сліди: ушкодження та сліди нашарування. Опрацювання указаних слідів дозволяє опосередковано дослідити слідоутворюючі об'єкти та встановити механізм слідоутворення;
– про наявні в пам'яті живої людини ідеальні відображення (сліди пам'яті). Частини мозку, які відповідають за пам'ять, виступають своєрідними слідосприймаючими об'єктами: людина здатна сприйняти, запам'ятати та згодом відтворити характерні ознаки предметів, об'єктів та явищ, з якими раніше тим чи іншим чином контактувала. Зауважимо, що свідомість та пам'ять людини – це результати біохімічних та фізіологічних процесів у її організмі, насамперед діяльності центральної та периферійної нервових систем. Тому криміналістика давно використовує напрацювання наук фізіології та психології щодо механізмів роботи органів відчуття та мозку, нервових зв'язків між ними тощо. Унаслідок отримання ідеальних відображень із пам'яті та свідомості людини можна опосередковано дослідити об'єкти, події та явища, які ця особа раніше особисто сприймала та запам'ятала;
– про людину, як соціальну істоту: її освіту, професію, сімейний стан, соціальні зв'язки, вірування тощо. Указані дані можуть бути отримані як унаслідок спілкування з особою, так і в результаті дослідження її тіла (на предмет наявності специфічних татуювань, шрамів, прикрас, професійних травм і захворювань та іншого)[1].

Криміналістично значуща інформація, яка була отримана від тіла людини у передбаченій кримінальним процесуальним зако-

[1] Коваленко А. іВ. Людина як джерело криміналістично значущої інформації в кримінальному провадженні. *Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів:* мат. Всеукр. наук. – практ. конф. (м. Харків, 28 березня 2024 року). С. 102.

ном спосіб, має доказовий характер та потребує закріплення в певній процесуальній формі. Оскільки більшість криміналістично значущих ознак тіла людини неможливо вилучити в натурі (від людини не можна «відділити» та зберегти для потреб кримінального судочинства її ознаки зовнішності, стан здоров'я, думки та сліди пам'яті тощо), у результаті процесуального фіксування таких ознак створюються їх моделі (копії). Тому сформовані в такий спосіб докази, переважно, є похідними. Зокрема, характеристики тіла людини описуються в письмових документах (протоколах, висновках експертів та спеціалістів); наочні зображення – додаються до указаних документів як додатки; матеріальні копії – набувають статусу похідних речових доказів тощо. В окремих випадках за результатами дослідження тіла люди можуть бути сформовані й первинні речові докази (наприклад, вилучені з тіла сторонні предмети тощо).

Саме тіло людини, як джерело (носій) криміналістично значущої інформації, відповідно до чинного законодавства, не має чітко визначеної процесуальної (доказової) форми. Серед передбачених КПК України процесуальних джерел доказів, тіло людини (і живої, і мертвої) має найбільше спільних ознак із речовими доказами: воно теж є матеріальним об'єктом і також здатне нести на собі матеріально-фіксовані сліди кримінального правопорушення або інші відомості, котрі можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Утім, ані тіла живих людей, ані трупи, відповідно до чинного законодавства, не прирівнюється до речових доказів, насамперед з етичних міркувань. У суспільстві, де людина, її життя та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю, прирівнювання її тіла до неживої речі видається недопустимим. Водночас тіла людей не визнаються й самостійними категоріями процесуальних джерел доказів.

При всьому, КПК України передбачає низку кримінальних процесуальних інструментів, у межах застосування яких людина, її тіло та свідомість виступають об'єктами дослідження (аналогічно до речових доказів та їх джерел). Жива людина в цьому контексті найчастіше характеризується за її процесуальним статусом: допитуватися можуть свідки, потерпілі, підозрювані, обвинувачені та експерти (ч. 1 ст. 95 КПК України); піддаватися особистому обшуку – затримана людина та особа, присутня під час проведення

обшуку житла чи іншого володіння (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК України); об'єктом освідування може бути підозрюваний, свідок чи потерпілий (ч. 1 ст. 241 КПК України); об'єктом судової психіатричної експертизи – особа, яка, вірогідно, вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або підозрюваний, обвинувачений, який захворів на психічну хворобу після вчинення кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 509 КПК України) тощо. Під час проведення пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України) та слідчого експерименту (ст. 241 КПК України) можуть досліджуватися певні криміналістично значущі ознаки потерпілих, свідків та підозрюваних; об'єктами судово-медичної експертизи традиційно є потерпілі (іноді також підозрювані й обвинувачені). Варто зауважити, що більшість із наведених процедур можуть застосовуватися примусово, тобто з ігноруванням волі людини як об'єкта дослідження, що, з погляду моралі та етики, може бути оцінене як об'єктивізація живої, свідомої й вольової людини.

Тіла мертвих людей (трупи) також не мають чітко визначеного кримінального процесуального режиму, проте виступають об'єктами дослідження. Як і речові докази, вони вилучаються з місця їх виявлення (та, за потреби, навіть виймаються з місць офіційного захоронення), оглядаються з метою отримання від них певних криміналістично значущих відомостей (ст. ст. 238, 239 КПК України), пред'являються для впізнання (ст. 230 КПК України), а також направляються для проведення судово-медичних експертиз.

Попри описані вище морально-етичні перестороги, задля дотримання принципу правової визначеності пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 2 ст. 84 КПК України та визнати трупи людей (а також тварин) та їх частини окремою категорією процесуальних джерел доказів і встановити специфічний процесуальний режим поводження з ними. Водночас проблеми унормування процесуального (доказового) статусу людини виходять за межі предмету нашого дослідження й потребують окремого ґрунтовного осмислення.

Відомості, які отримуються із пам'яті (свідомості) особи у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку, набувають процесуального статусу **показань** чи **пояснень**.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 95 КПК України, показаннями визнаються відомості, які отримуються від особи (підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого, експерта) в усній чи письмовій

формі під час допиту щодо відомих їм обставин, що мають значення для цього кримінального провадження.

У межах інших (змішаних) слідчих (розшукових) дій від їх учасників можуть отримуватися пояснення, які не мають самостійного доказового значення (ч. 8 ст. 95 КПК України). Зокрема, об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду у своїй постанові чітко розмежувала показання особи та вербальні відомості, які отримуються від неї під час проведення слідчого експерименту[1]. Вважаємо, що за аналогією не можна визнавати показаннями й вербальну інформацію, отриману від учасників пред'явлення для впізнання, обшуку, освідування тощо. Такі пояснення закріплюються в протоколах відповідних процесуальних дій та набувають допоміжного доказового значення лише в контексті інших результатів застосування цих процесуальних заходів. Якщо ж у ході їх проведення отримується нова криміналістично значуща вербальна інформація, для її подальшого використання в доказуванні необхідно провести допит особи і в такий спосіб надати цим відомостям процесуального значення показань.

Пояснення як специфічне процесуальне джерело доказів у провадженнях щодо кримінальних проступків передбачені ч. 1 ст. 298–1 КПК України. Процесуальним механізмом їх формування є слідча (розшукова) дія «Відібрання пояснень» (п. 1 ч. 3 ст. 214, та ст. 300 КПК України). Утім, чинний КПК України не містить положень щодо процесуального порядку проведення цієї дії, сутності й доказового значення пояснень, способів їх використання в доказуванні, тому можливості застосування на практиці такого процесуального засобу є суттєво обмеженими.

Джерелом доказової інформації в такому випадку є матеріальні об'єкти, люди або явища, які особа раніше особисто сприймала, запам'ятала та може відтворити у вербальній формі показань чи пояснень. Якщо особа надає вербальні відомості щодо власного тіла, поведінки, соціальних ознак – джерелом доказових відомостей виступає вона сама. Якщо ж показання надаються з чужих слів, то джерелом доказових відомостей виступає зміст висловлювання іншої людини, яке допитувана особа раніше сприйняла, запам'ята-

[1] Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.09.2020 у справі № 740/3597/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91702552.

ла та відтворює під час досудового розслідування чи судового розгляду. Специфічну інформаційну природу мають висновки або думки особи, які ґрунтуються на її спеціальних знаннях (ч. ч. 6, 7 ст. 95 КПК України). У таких випадках допитувані особи не відтворюють обставини кримінального правопорушення, які раніше сприймали, а надають їм певну оцінку на основі власних неюридичних професійних знань.

Носієм доказової інформації є особа, а конкретно її пам'ять та свідомість. Зауважимо, що тактичні прийоми здійснення допиту, унаслідок якого будуть сформовані показання, обираються уповноваженими суб'єктами з огляду на психологічні, вікові, професійні та інші характеристики допитуваної особи як носія доказової інформації. Допит можна провести з різним ступенем успішності, і ті чи інші показання будуть сформовані, але їх якість, цінність для доказування значною мірою залежать від майстерності особи, котра проводить відповідну процесуальну дію. Не дарма учені-криміналісти приділяють активну увагу розробці тактичних рекомендацій щодо підготовки й проведення допитів у кримінальному провадженні.

Унаслідок проведення допиту, під час досудового розслідування фактично утворюється два процесуальних джерела доказів – показання як такі та протокол допиту як похідний процесуальний документ, що містить відомості про хід та результати проведення допиту, де результатами, власне, є отримані показання. Як зауважила О. Г. Шило, досудові показання мають доказове значення лише під час досудового розслідування та можуть використовуватися на обґрунтування процесуальних рішень уповноваженими особами на цій стадії кримінального провадження[1]. У межах судового розгляду показання мають обов'язково бути наново отримані шляхом проведення судового допиту (відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України, показання учасників кримінального провадження суд отримує усно). Протокол допиту, проведеного під час досудового розслідування, фактично втрачає доказове значення на стадії судового розгляду (за винятком окремих ситуацій, як-то перевірка показань свідка та випадків, передбачених ч. 11 ст. 615 КПК України).

Таким чином, сучасні криміналістичні рекомендації щодо здійснення доказової діяльності у кримінальному провадженні ґрунту-

[1] Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 153.

ються на актуальних нормативних і доктринальних положеннях щодо сутності, класифікації та процесуальних джерел доказів. Суттєвими в цьому контексті є ідеї розмежування досудових та судових доказів, а також джерел (носіїв) доказової інформації та процесуальних джерел доказів. Основою формування диференційованих криміналістичних рекомендацій щодо збирання, дослідження й використання доказів є поділ останніх за криміналістично значущим критерієм особливостей джерела (носія) доказових даних на речові, особистісні та електронні (цифрові). Кожен із наведених різновидів джерел (носіїв) доказової інформації потребує специфічного поводження, що має обов'язково враховуватися розробниками криміналістичних рекомендації щодо здійснення доказування у кримінальному провадженні.

2.3. Криміналістичні засоби збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні

Як і будь-яка інша форма людської діяльності, доказування у кримінальному провадженні реалізується уповноваженими особами завдяки використанню певного інструментарію, який у спеціальній літературі найчастіше асоціюється з поняттям «засоби кримінального процесуального доказування». З-поміж позицій вітчизняних учених-процесуалістів можливо виокремити вузький (обмежувальний) та широкий підходи до тлумачення цього терміна.

Прихильники обмежувального тлумачення під засобами кримінального процесуального доказування переважно розуміють лише докази (та/або їх процесуальні джерела), презумпції, преюдиції, безспірні й загальновідомі факти, тобто те, за допомогою чого обґрунтовуються правові позиції суб'єктів доказування. Як приклад означеної позиції, показовими є тези С. М. Стахівського, котрий, зі свого боку, послідовно розвинув погляди М. М. Міхеєнка[1]): «Якщо ми розглядаємо доказування як сукупність дій, розумових та практичних, то засобом доказування є те, за допомогою чого

[1] Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев, 1984. 132 с.

доводяться обставини, що входять до предмета доказування, відновлюється модель кримінальної події, котра мала місце в минулому»; «…засобами доказування у кримінальних справах виступають лише кримінально-процесуальні докази. Ніякі слідчі та інші процесуальні дії не вправі виступати як засоби доказування, оскільки вони є засобами збирання доказової інформації, а не доказування»[1]. Схожої позиції також дотримується й Л. Д. Удалова[2].

Такий обмежувальний підхід уже піддавався обґрунтованій критиці у спеціальній літературі[3]. На нашу думку, наведене вище вузьке тлумачення засобів кримінального процесуального доказування є виправданим лише за умови, що під доказуванням розуміється тільки його логічна, обґрунтовувальна складова. Засобом її реалізації дійсно виступають фактичні дані (інформація, відомості про факти), що отримуються уповноваженими особами із доказів та їх процесуальних джерел, презумпцій, преюдиційних судових рішень, безспірних і загальновідомих фактів та використовуються для формулювання й обґрунтування власних правових позицій.

Водночас, з огляду на пізнавальну складову доказування у кримінальному провадженні, діяльність уповноважених осіб зі збирання (отримання), процесуального закріплення, дослідження, перевірки, оцінки доказових відомостей, сформовані докази та їх процесуальні джерела виступають не стільки засобом, скільки *результатом* такої діяльності. Тому постає питання про те, за допомогою яких інструментів здійснюється згадана діяльність уповноважених суб'єктів доказування. Слушною в даному контексті є позиція В. П. Гмирка, котрий вважає, що звуження деякими авторами проблематики засобів доказування до теми процесуальних доказів можна пояснити впливом концептуального схематизму діяльності доказування за формулою «збирання» + «перевіряння»

[1] Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ, 2005. С. 170.

[2] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2005. С. 198.

[3] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. С. 197; Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 235; Лисаченко Є. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб кримінального процесуального доказування: дис. … д-ра філос., 081 – Право. Київ, 2021. С. 73–74; Бобченко Н. Р., Фігурський В. М. Поняття засобів кримінального процесуального доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 311.

+ «оцінювання» доказів[1]. Погоджуємося із процитованим автором також і в тому, що «сьогодні існують методологічні підстави до розширення каталогу засобів доказової діяльності», зокрема з огляду на діяльнісний та праксеологічний підходи до розуміння сутності кримінального процесуального доказування.

На основі викладеного більш ґрунтовним, на нашу думку, є широкий погляд на поняття «засоби кримінального процесуального доказування». Прихильники даної концепції, окрім доказів та їх процесуальних джерел, презумпцій, преюдицій, безспірних і загальновідомих фактів, включають до його змісту також інструментарій операцій уповноважених осіб, що здійснюються для формування та використання доказів (тобто способи їх збирання й дослідження, використання раніше сформованих доказів для збирання й дослідження нових), а також способи (форми) використання презумпцій, преюдицій, безспірних і загальновідомих фактів у пізнавальній складовій кримінального процесуального доказування.

Так Ю. М. Грошевий підтримав позицію про включення до переліку засобів доказування у кримінальному провадженні і фактичних даних, що містяться в передбачених законом джерелах (тобто доказів), і способів одержання, перевірки та використання доказів у кримінальному провадженні. До останніх він відніс слідчі та судові дії, витребування й отримання речей та документів, призначення ревізій, перевірку показань на місці, а також оперативно-розшукові заходи з використанням відеозапису, кіно-, фотозйомки і звукозапису, результати застосування яких можуть бути використані як докази[2]. І. І. Котюк до сукупності засобів процесуального доказування включив процесуальні дії, науково-технічні засоби, докази і їхні процесуальні джерела, а також процесуальні форми оперування ними[3]. В. В. Вапнярчук до засобів доказування відносить докази і способи їх одержання (способи доказування), правові презумпції, преюдиції, загальновідомі та визнані факти[4]. М. А. Погорецький

---

[1] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. С. 197.

[2] Грошевий Ю. М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 3. (10). С. 75.

[3] Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. С. 391.

[4] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 236.

та О. С. Старенький під засобами кримінального процесуального доказування розуміють процесуальні дії, які мають пізнавальний характер та виступають засобами отримання доказів (це слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) та деякі інші процесуальні дії) та загальновідомі й визнані (безспірні) факти, презумпції, преюдиції, фікції і докази, які використовуються для обґрунтування власної правової позиції уповноваженими суб'єктами кримінального процесуального доказування[1].

Чи не найширше серед вітчизняних науковців засоби кримінального процесуального доказування тлумачить В. П. Гмирко. Згаданий автор використав формулювання «засоби діяльності доказування» і дефініював його як систему функціонально спрямованих знань і технік, що використовуються в перебігу формування процесуального знання й виготовлення юридичних конструкцій, а також їх обстоювання в суді. Усі засоби діяльності доказування науковець поділив на юридичні та неюридичні. До першої групи він відніс конституційно-правні, кримінально-процесуальні, кримінально-правні, оперативно-розшукові, криміналістичні, адміністративно-правні та цивільно-правні засоби. До другої – засоби аксіології, юридичної етики, теорії оцінок, логіки доказування, загальної і юридичної психології, теорії вироблення рішень та судової риторики[2].

Нарешті на підтримку широкого підходу до тлумачення засобів кримінального процесуального доказування можна використати запропоновані тлумачними словниками української мови визначення слова «засіб»: це прийом, спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось, спосіб; те, що служить знаряддям у якій-небудь дії, справі[3]; прийом, спосіб дії, пристосування для здійснення певної діяльності[4]. У філософії поняття «засіб» є тісно пов'язаним із категорією «мета», а засоби визначаються як предме-

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 303.

[2] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. С. 198.

[3] Див.: Словник української мови: в 11 томах. / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 3. Київ: Наук. думка. 1972. С. 307; Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів; за ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків, ВД. «ШКОЛА», 2011. С. 506.

[4] Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків, «Фоліо», 2002. С. 145.

ти, способи дії, поведінки, соціальні інститути, за допомогою яких досягається певна мета; сукупність елементів діяльності, спрямованої на осмислення, покладання, реалізацію мети[1]. Тобто категорія «засіб» традиційно включає як певні знаряддя (матеріальні й фігуральні), так і певні операції, які суб'єкт здійснює з використанням цих знарядь.

Таким чином, вважаємо за доцільне до засобів кримінального процесуального доказування на правах рівноцінно важливих та взаємопов'язаних елементів віднести: 1) знаряддя доказування-обґрунтування – фактичні дані та їх джерела (докази, презумпції, преюдиції, безспірні та загальновідомі факти); 2) засоби діяльності доказування – певний порядок дій уповноважених осіб; способи збирання, дослідження, перевірки, оцінки й використання доказів та способи (форми) використання презумпцій, преюдицій, безспірних і загальновідомих фактів.

За наведеного підходу засоби діяльності доказування є основою пізнавальної та проєктно-реалізаційної поведінки уповноважених суб'єктів. Від ефективності застосування таких інструментів безпосередньо залежить виконання завдань доказування, зокрема і кримінального провадження назагал. Серед них варто виокремити процесуальні та непроцесуальні засоби доказування. До першої категорії відносяться передбачені законом процесуальні акти (дії та рішення) суб'єктів доказування, спрямовані на пізнання обставин кримінального провадження та/або формування й обґрунтування власних правових позицій щодо предмету кримінально-правового спору. До другої – додаткові, неюридичні та не регламентовані законом форми поведінки уповноважених суб'єктів, спрямовані на забезпечення виконання їх доказових завдань у кримінальному провадженні.

Наголосимо, що кримінальний процесуальний закон та доктрина кримінальної процесуальної теорії доказів і доказування лише найбільш загально регламентують процесуальну форму та порядок виконання згаданих процесуальних дій. Завдання формулювання більш конкретних, практично і праксеологічно орієнтованих рекомендацій щодо найбільш ефективного застосування засобів доказування у кримінальному провадженні традиційно покладається на науку криміналістики.

---

[1] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 371.

Варто погодитися з Ж.В. Удовенко, що процес доказування, насамперед пошук і збирання доказів, здійснюється за допомогою криміналістичних прийомів, методів і засобів; і практичний і розумовий аспекти діяльності суб'єктів доказування мають криміналістичний характер[1]. Так, на думку цитованої авторки, «криміналістика розробляє систему засобів, прийомів, методів збирання, дослідження, перевірки і використання доказів та є каналом впровадження науково-технічних досягнень у процес доказування для його удосконалення»[2]. В.Г. Гончаренко зазначав, що «рекомендації криміналістики використовуються органами розслідування, прокуратури, судом під час застосування норм [*кримінального процесуального*] доказового права, становлячи складову частину єдиного процесу доказування»[3]. На думку В.Ю. Шепітька, використання криміналістичних знань у змагальному кримінальному процесі покликане забезпечити сторони кримінального провадження належним інструментарієм, запобігти судовим помилкам, відновити справедливість[4]. За І.І. Когутичем, криміналістика повинна розробляти і розробляє різноманітні методи, технічні і тактичні засоби, що забезпечують, передусім, перевірку та оцінку (а іноді й виявлення, дослідження та фіксацію) інформації про факти, необхідні для побудови криміналістичної моделі доказування системи «злочин» та для конструювання системи процесуальних доказів[5]. Крім того, пристосування даних природних, технічних та гуманітарних наук до потреб кримінального судочинства здійснюється саме через положення криміналістичної науки, яка озброює слідчого, оперативного працівника, прокурора, суддю, а у вітчизняному кримінальному процесі, що набуває ознак змагальності, і захисника та слідчого суддю ефективними засобами й методами встановлення обставин вчиненого діяння, а отже, і доказування[6].

---

[1] Удовенко Ж.В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. С. 14.

[2] Там само. С. 11.

[3] Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 6.

[4] Шепітько В.Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 73.

[5] Когутич І.І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія. Львів: «Тріада плюс», 2008. С. 88.

[6] Шаповал О.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів як засіб доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 194.

Через очевидну спрямованість криміналістичних рекомендацій на підвищення ефективності доказової діяльності у кримінальному провадженні вважаємо за доцільне стверджувати про існування специфічних інструментів доказової діяльності – криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування. Такі інструменти розробляються вченими-криміналістами на основі кристалізування практичного досвіду здійснення доказової діяльності для забезпечення її найбільшої ефективності. При всьому, виокремлюючи «криміналістичні» засоби доказування, ми не ставимо за мету протиставити їх кримінальним процесуальним та іншим засобам; натомість вважаємо за потрібне додатково проілюструвати спрямованість положень науки криміналістики на розробку практичного інструментарію для суб'єктів, які здійснюють доказування або беруть у ньому участь. Формування та посилення згаданого інструментарію є одним із ключових завдань криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

За В. В. Тіщенком, криміналістичні засоби і методи у цілому являють собою «комплекс способів криміналістичного забезпечення вирішення завдань, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та використанням доказової інформації, який базується на теоретичних положеннях і наукових рекомендаціях криміналістики та нормах процесуального закону і спрямований на швидке, повне й неупереджене розслідування кримінальних правопорушень»[1]. Погоджуючись із наведеним, додамо, що на сучасному етапі криміналістичні засоби і методи розробляються для забезпечення виконання доказових завдань не тільки в ході досудового розслідування, а й під час судового розгляду.

На основі викладеного криміналістичні засоби кримінального процесуального доказування пропонується визначити як розроблені чи опрацьовані криміналістикою прийоми, способи, методи й науково-технічні засоби, практично-орієнтовані рекомендації щодо їх найбільш ефективного застосування уповноваженими особами (суб'єктами та учасниками доказування) під час збирання, дослідження та використання доказів з метою встановлення наявно-

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 301.

сті чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню[1].

Оскільки запропоновані вченими та практиками криміналістичні засоби існують та розробляються як доповнення до обов’язкових до виконання нормативних приписів кримінального процесуального закону, вони, переважно, мають рекомендаційний характер. В. П. Бахін визначив криміналістичну рекомендацію як результат розвитку науки та передової практики, сформульований у вигляді програми найбільш організованого та тактично доцільного провадження дій слідчого щодо отримання, дослідження та використання доказової інформації[2]. З урахуванням тенденції до формування змагальної криміналістики, наведене поняття можна трактувати більш широко, як науково-обґрунтовану та практично-апробовану пропозицію щодо найбільш ефективного порядку дій уповноваженого суб’єкта під час виконання його завдань у кримінальному провадженні. У цьому, власне, виявляється праксеологічна природа криміналістичних рекомендацій, які за своїм визначенням спрямовані на оптимізацію процесуальних та організаційних дій учасників кримінального судочинства.

Для поділу криміналістичних засобів кримінального процесуального доказування на певні різновиди пропонуємо застосувати сформульовані В. В. Тіщенком критерії класифікації засобів та методів криміналістики в цілому. Цитований науковець розподілив такі засоби й методи на теоретичні та практичні наукові ресурси; серед практичних він виокремив техніко-криміналістичні, тактико-організаційні та методико-організаційні криміналістичні засоби[3], що відповідає сталому у вітчизняній науці погляду на систему криміналістики. З огляду на їх цільову спрямованість, складові доказової діяльності, у межах яких вони застосовуються, а також на ступінь їх інтеграції в системі наукового знання пропонуємо такі три групи криміналістичних засобів доказування.

1. Техніко-криміналістичні засоби доказування – прийоми, способи й методи та науково-технічні засоби, що використовуються

[1] Коваленко А. В. Криміналістичні засоби кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 4. С. 299.

[2] Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002): монография. Киев: Охрана труда, 2002. С. 133.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 301.

для виявлення джерел потенційно-доказової (слідової) інформації, їх вилучення й фіксації, а також для попереднього та експертного дослідження доказів.

У структурі наведеної групи криміналістичних інструментів варто насамперед виокремити науково-технічні засоби та техніко-криміналістичні прийоми (рекомендації) щодо їх використання. Під науково-технічними засобами розуміють прилади, пристосування та матеріали, які використовуються для збирання, дослідження та використання доказів або створення умов, що ускладнюють вчинення кримінальних правопорушень. Сучасні науково-технічні засоби базуються на останніх досягненнях природознавства, математики, фізики й хімії, кібернетики та низки інших наук[1]. Техніко-криміналістичний прийом Д.В. Затенацький визначив як найбільш раціональний, ефективний та послідовний спосіб застосування науково-технічного засобу або виконання його окремих функцій, спрямованих на досягнення певної мети[2]. Такі прийоми переважно розробляються й викладаються у формі криміналістичних рекомендацій, які мають бути науково обґрунтованими, апробованими на практиці та спрямованими на підвищення ефективності діяльності уповноважених осіб зі збирання (виявлення та фіксації), а також дослідження доказів. Окрім того, криміналістичною технікою розробляються рекомендації (прийоми, способи й методи) опрацювання джерел (носіїв) доказової інформації з використанням органів відчуття уповноваженого суб'єкта, насамперед, зору та дотику, меншою мірою – нюху й смаку.

2. Тактико-організаційні криміналістичні засоби доказування – система прийомів та методів, спрямованих на найбільш ефективну організацію та здійснення досудового розслідування й судового розгляду, проведення окремих процесуальних досудових та судових дій з метою збирання й дослідження доказів у кримінальному провадженні[3]. За І.І. Когутичем, до криміналістичних (допоміжних по відношенню до процесуальних) тактичних засобів варто відне-

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 299.

[2] Затенацький Д.В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія. Харків: Право, 2010. С 100.

[3] Назимко Є.С., Коваленко А.В. Сучасні техніко-криміналістичні засоби доказування в кримінальному провадженні: навчально-методичний посібник. Київ: Алерта, 2024. С. 16.

сти тактичний прийом, тактичну комбінацію, тактичну операцію, тактичну (криміналістичну) рекомендацію і тактичне рішення[1]. Наголосимо також, що тактико-організаційні криміналістичні засоби доказування інтегрують техніко-криміналістичні засоби у виді рекомендацій щодо специфіки використання останніх під час проведення окремих досудових та судових процесуальних дій.

3. Методико-організаційні криміналістичні засоби доказування – наукові положення (рекомендації) щодо особливостей збирання, дослідження та використання доказів, з'ясування та доведення існування обставин, які становлять предмет доказування, під час досудового розслідування та судового розгляду окремих родів, видів, підвидів кримінальних правопорушень. Як зауважує Б. В. Щур, засоби криміналістичної методики побудовані на певних особливостях, які відрізняють роботу з доказами за різними видами кримінально караних діянь[2].

Методико-організаційні криміналістичні засоби доказування переважно мають комплексний характер та викладаються у формі окремих криміналістичних методик розслідування (а в перспективі й обвинувачення, захисту, судового розгляду) у кримінальних провадженнях певних категорій. Такі методики традиційно містять криміналістичну характеристику, орієнтовний видовий предмет доказування, опис типових слідчих ситуацій та версій як інформаційну основу для прийняття уповноваженими суб'єктами рішень, а також більш конкретизовані рекомендації щодо організації досудового розслідування та судового розгляду в цілому, найбільш ефективних техніко-криміналістичних прийомів, способів, методів та засобів, тактичних прийомів під час проведення окремих процесуальних дій пізнавального характеру. Тож методико-організаційні криміналістичні засоби доказування інтегрують доказові інструменти криміналістичної техніки й тактики застосовно до процесу доказування у кримінальних провадженнях щодо окремих категорій кримінальних правопорушень.

Таким чином, криміналістичні засоби кримінального процесуального доказування являють собою специфічний інструментарій

[1] Когутич І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина ІІ. Продовження]. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2018. Вип. 2. С. 197–198.

[2] Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. С. 24.

(прийоми, способи, методи й науково-технічні засоби, практично-орієнтовані рекомендації щодо їх застосування), який існує паралельно з кримінальними процесуальними та іншими засобами й розробляється з метою оптимізації, підвищення ефективності передбачених законом доказових процедур. На практиці описані криміналістичні інструменти використовуються суб'єктами та учасниками доказової діяльності в межах всіх її складових (збирання, дослідження й використання доказів), кожна з яких має власну специфіку. Тому вважаємо за доцільне більш детально розглянути сутність, закономірності застосування криміналістичних засобів доказування в контексті кожної з основних операцій уповноважених осіб з доказами, а також їх зв'язки з кримінальними процесуальними доказовими інструментами.

РОЗДІЛ 3. КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ

3.1. Поняття, сутність та засоби збирання доказів у кримінальному провадженні

Оскільки чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить доктринального визначення «збирання доказів», у наукових колах точаться жваві дискусії щодо значення та смислового наповнення цієї складової процесу доказування. Зміст наведеного поняття вітчизняні учені найчастіше розкривають через сукупність операцій з доказами (доказовою інформацією, її джерелами та носіями), які є складовими цієї діяльності. Зокрема, М.В. Салтевський до таких операцій відніс виявлення, фіксацію та вилучення[1]; Ю.М. Грошевий та С.М. Стахівський – виявлення та фіксування процесуальними засобами[2]; О.В. Капліна – виявлення, витребування, отримання, закріплення, збереження[3]; В.Г. Гончаренко – пошук, виявлення, одержання і процесуальне закріплення[4]; В.Ю. Шепітько – виявлення, фіксацію (закріплення), вилучення та зберігання[5]; С.О. Ковальчук – отримання і закріплення (фіксацію)[6]; М.Є. Шу-

---

[1] Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 7.

[2] Грошевий Ю.М., Стахівський С.М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С.Я. 2006. С. 50.

[3] Капліна О.В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: Юридична література, 2013. С. 223.

[4] Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Академія адвокатури України. Київ: Прецедент, 2014. С. 25.

[5] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 306.

[6] Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 161.

мило – виявлення, отримання і фіксацію[1]; Т.В. Лукашина – одержання і закріплення в формі, визначеній законом[2] тощо.

Заслуговують на увагу також і позиції вчених, які пропонують відмовитися від терміна «збирання доказів». Зокрема М.А. Погорецький вважає за доцільне натомість використовувати формулювання «отримання окремого процесуального доказу». Водночас і цю категорією цитований автор визначає через сукупність дій (операцій) суб'єктів доказування щодо пошуку, виявлення (встановлення), вилучення фактичних даних та їх джерел, а також перевірки й оцінки фактичних даних, їх джерел та процесуального оформлення (закріплення) й надання їм значення певного доказу[3]. Своєю чергою Ю.М. Середа, який визначає початковий етап доказування як «формування доказів», виокремлює в ньому операції з виявлення, отримання й фіксації доказової інформації[4].

Таким чином, переважна більшість доктринальних дефініцій збирання доказів зводяться до визначення цього терміна через певну комбінацію дій із виявлення (відшукання) та фіксації (закріплення) доказової інформації та її джерел (носіїв), з чим ми цілком погоджуємося. Окремі вчені доповнюють згадані операції іншими, модифікують їх назви, проте, видається, що саме названі складові є стрижнем діяльності уповноважених осіб зі збирання доказів.

Що ж до самого терміна «збирання», то цікавою є аргументація окремих учених на користь відмови від нього. Зокрема, на думку М.А. Погорецького, терміни «збирання доказів», «подання доказів» чи «надання доказів», які вживаються у юридичній літературі й були закріплені в низці норм КПК України 1960 року (*та наявні й у чинному КПК України – А. К.*), не відповідають сутності початкового етапу процесу доказування, оскільки процесуальних доказів у готовому вигляді не існує[5]. Схожу позицію займає й Ю.М. Се-

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 327.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 212.

[3] Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71.

[4] Середа Ю.М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. С. 7.

[5] Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. С. 502.

реда, який зауважив: «оскільки готових доказів у природі не існує, то суб'єкт доказування в ході кримінального провадження, відшукуючи інформацію (сліди злочину), котра має значення для справи, і фіксуючи її у процесуальних актах, формує процесуальні джерела доказів»[1]. Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков вважають, що формування доказів розпочинається з моменту виявлення ознак кримінально-караного діяння і продовжується, за участі всіх суб'єктів доказування, аж до завершення їх дослідження в суді[2]. Наведений підхід відповідає одному з літературних тлумачень дієслова «збирати» як «зриваючи або піднімаючи з землі, набирати чого-небудь у якійсь кількості»[3]. Описана в тлумачному словнику дія, очевидно, відноситься до чогось уже сформованого та «готового до вживання», і ми цілком погоджуємося з аргументацією вітчизняних учених на користь того, що докази такими не є, адже до моменту їх збирання (формування) вони існувати не можуть. Докази є абстракцією, яка використовується виключно в контексті судового (у даному випадку – кримінального) провадження та підготовчої до нього стадії досудового розслідування. За межами цього контексту може існувати лише інформація про певну подію, яка, проте, не має конкретної процесуальної форми. Тому за наведеного підходу використання поняття «збирання доказів» дійсно є умовним.

Водночас тлумачний словник загалом пропонує більше 12 традиційних для української мови значень слова «збирати». Серед них варто також розглянути такі: «складати що-небудь докупи, в одне місце»; «об'єднувати кого-, що-небудь»; «зосереджувати, скупчувати кого-, що- небудь в одному місці»; «з'єднуючи окремі частини, складати машини, механізми і т. ін.»; «поступово приєднувати, складати що-небудь одне до одного, частину до частини; нагромаджувати»; «виявляючи яким-небудь способом, записувати або запам'ятовувати певні відомості, матеріали»; «одержувати певну кількість чого-небудь»; «відбирати потрібні предмети з-поміж ін-

---

[1] Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. С. 7.

[2] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Формування доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2 (74). С. 126–127.

[3] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов., ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 441.

ших»; «брати що-небудь, охоплюючи цілком» тощо[1]. Тобто, в українській мові слово «збирати» достатньо широко застосовується для позначення дій, пов'язаних із синтезом, узагальненням, створенням чогось більш складного з використанням простіших елементів, накопиченням чогось. На нашу думку, описане цілком слушно характеризує операції з формування сукупності доказів, доказової бази в кримінальному провадженні, а також процес накопичення знань про кримінально-релевантну подію.

За такого розуміння, дійсно, не можна *зібрати* одиничний доказ, бо він не є чимось «готовим до вживання» та не складається з частин, як конструктор, проте можна *зібрати* (зосередити, звести до купи, поєднати, скласти одне до одного, систематизувати) їх сукупність, яка завжди необхідна для обґрунтування прийняття того чи іншого рішення в кримінальному провадженні.

Попри наведені семантичні перестороги, усе ж не вважаємо за необхідне відмовлятися від достатньо сталої назви «збирання», яка традиційно застосовується для позначення певної сукупності операцій уповноважених осіб із доказовою інформацією та її джерелами (носіями). Крім того, для зручності ми допускаємо використання терміна «збирання» по відношенню і до окремих доказів, і їх сукупності. Водночас, на нашу думку, все ж варто з'ясувати значення та зміст цього поняття, а також його співвідношення з іншими складовими доказування в кримінальному провадженні.

Як вихідну позицію для подальшої дискусії щодо змісту збирання доказів, використаємо тезу, висловлену В. В. Вапнярчуком[2], М. Є. Шумилом[3] та іншими вітчизняними вченими про те, що, за своєю суттю, збирання доказів полягає в переході доказових відомостей від їх джерела до суб'єкта доказування. На нашу думку, наведена позиція потребує уточнення. Зокрема, в означеному «переході доказових відомостей» в умовах сучасного «перехідного до змагальності» кримінального процесу ми вбачаємо дві достатньо розрізнені складові.

---

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов., ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 441.

[2] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 173–174.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 327.

Першою з них, очевидно, є перехід доказової інформації до свідомості суб'єкта доказування, у чому, власне, проявляється пізнавальна природа кримінального процесуального доказування. Суб'єкт, який збирає докази, дійсно отримує певну інформацію та на її основі створює у власній свідомості та пам'яті ідеальну модель кримінально-релевантної події. Достатні обсяг та якість цієї інформації призводять до формування в уповноваженої особи внутрішнього переконання щодо окремих фактичних обставин та їх правової оцінки. На основі такого переконання суб'єкт доказування приймає та реалізує рішення, які необхідні для досягнення поставлених перед ним процесуальних цілей у кримінальному провадженні.

Утім, в умовах кримінальної процесуальної змагальності наявності доказової інформації лише у свідомості суб'єкта її «збирання» недостатньо, адже в кримінальному судочинстві докази використовують також й інші суб'єкти доказування. Так, наприклад, окремий доказ може бути «зібраний» слідчим, після чого використаний прокурором для прийняття рішення про завершення досудового розслідування та наданий стороні захисту в межах ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, використаний і прокурором, і захистом шляхом подання судові на обстоювання їх правових позицій у кримінально-правовому спорі, і, нарешті, використаний самим судом на обґрунтування судового рішення. Очевидно, якщо б доказова інформація під час кримінального провадження існувала виключно у свідомості слідчого, який зібрав доказ у нашому прикладі, інші суб'єкти доказування не змогли б її використати.

М. А. Погорецький, характеризуючи процесуальні докази та матеріали ОРД, використав формулювання «знання не лише для себе»[1], яке, на нашу думку, чудово ілюструє призначення доказів та процесу доказування в кримінальному провадженні. Доказова інформація має переконати низку учасників кримінального провадження (як мінімум, сторону, яка нею оперує, та суд) у наявності чи відсутності фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Для цього фактичні дані мають набувати форми, яка дозволяє зберігати їх у незмінному стані, передавати іншим суб'єктам та неодноразово використову-

[1] Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. С. 494.

вати. У спеціальній літературі діяльність з «опредмечування» отриманої інформації та її пристосування до використання іншими суб'єктами кримінального процесу пов'язують із комунікативним та посвідчувальним елементами доказування, які реалізуються, насамперед, у ході збирання доказів[1]. Тому ми погоджуємося з тезою, що уповноважені особи під час збирання доказів перетворюють отриману ними інформацію на інформацію для інших осіб, шляхом її кодування в певний спосіб[2].

І хоча перехід доказової інформації у свідомість суб'єкта доказування є невід'ємною складовою збирання доказів, вважаємо, що він становить самостійну складову процесу доказування. Зокрема, ідеальна модель кожної обставини кримінально-релевантної події у свідомості суб'єкта доказування є динамічною. Вона змінюється, уточнюється та доповнюється з кожним новим зібраним у кримінальному провадженні доказом. Так само, у міру розширення доказової бази змінюється й обсяг та зміст доказової інформації, отриманої суб'єктом доказування від кожного окремого її джерела (носія), адже всякий новий доказ впливає на розуміння змісту раніше зібраних.

Крім того, доказове пізнання певних кримінально-релевантних обставин (перехід доказової інформації у свідомість особи) відбувається також і за межами операцій збирання доказів, на різних стадіях кримінального провадження та за участі різних суб'єктів (не тільки тих, які ці докази «зібрали»). Зокрема, описаний процес пізнання є невід'ємною складовою змагального судового розгляду, де сторони провадження подають судові для дослідження раніше зібрані ними докази. Наведене дає підстави визначити сукупність інструментальних дій та когнітивних процесів отримання й переходу у свідомість особи інформації від її джерела (носія) як дослідження доказів[3] та розмежувати його зі збиранням.

У зв'язку з викладеним, у «переході доказової інформації до суб'єкта доказування» варто виокремити й другу складову – пе-

[1] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 74–75.

[2] Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. С. 32.

[3] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 325.

ретворення таких відомостей у певну форму, яка дозволить їх зберегти на майбутнє та передати для використання іншим учасникам кримінального процесу, тобто її фіксацію. Зокрема, у результаті збирання кожного конкретного доказу вказана операція дає суб'єкту доказування можливість розпоряджатися доказовою інформацією також і за межами власної свідомості. Відтак, як зауважив В. А. Журавель, фіксація доказової інформації – це не суто розумова процедура запам'ятовування яких-небудь фактів, явищ, процесів, а система певних фізичних дій уповноважених осіб[1]. Результатом цих дій є формування передбачених законом процесуальних джерел доказів, які в подальшому будуть використовуватися в доказуванні. На наше переконання, саме ці дії є стрижневою складовою збирання доказів.

З урахуванням засади безпосередності дослідження судом доказів, оптимальною формою фіксації доказової інформації завжди є вилучення та збереження її джерела (носія) в натурі, тобто в оригінальному, незмінному вигляді. Як зазначає С. О. Ковальчук, за функціональним призначенням вилучення доказів спрямоване на забезпечення їх збереження для подальшого використання[2]. Так, наприклад, речовий доказ може бути вилучений з місця його виявлення, збережений та в подальшому в натурі представлений судові (а також іншим суб'єктам доказування), що повною мірою забезпечить безпосередність його дослідження. Описана форма фіксації доказової інформації є об'єктивною, адже кримінально-релевантні відомості зберігаються та консервуються разом з їх джерелом (носієм) у незмінному вигляді та не проходять при цьому через свідомість суб'єкта їх збирання. За умови дотримання кримінальної процесуальної процедури одержання таких об'єктів, вони набувають статусу первинних процесуальних джерел доказів – речових доказів чи документів. На основі вищевикладеного доходимо висновку, що вилучення джерела (носія) доказової інформації є однією з форм її фіксації та не має вважатися самостійною складовою збирання доказів.

Утім, існує низка випадків, коли вилучення джерела (носія) доказової інформації в натурі є ускладненим, недоцільним чи немож-

---

[1] Журавель В. А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми. *Юрист України*. 2011. № 1 (14). С. 34.

[2] Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 105.

ливим. Деякі об’єкти-носії доказових відомостей не можна відділити від навколишньої обстановки без їх руйнування чи видозмінення (наприклад, сипучі речовини, у яких залишені об’ємні сліди); інші об’єкти є надто великогабаритними (наприклад, будівельна техніка) або піддаються швидкому псуванню (продукти харчування), що робить їх вилучення та зберігання недоцільним, тощо. Можливі випадки, коли шкода від обмеження права власності у зв’язку з вилученням певного об’єкта перевищує позитивні наслідки для кримінального провадження: так, наприклад, вилучення комп’ютерної техніки, виробничого обладнання може призвести до зупинення роботи підприємства тощо. Специфічним джерелом (носієм) доказової інформації в цьому плані також є людина, адже інформація з пам’яті та свідомості особи не може бути отримана проти її волі[1], а з тілом живої людини, так само, як і з трупом, не можна поводитися, як із «неживим» речовим доказом, із міркувань моралі та совісті.

В описаних ситуаціях фіксація доказової інформації відбувається шляхом створення матеріальної або електронної (цифрової) моделі її джерела чи носія. Причому, на указану модель переносяться тільки ті ознаки, які, на думку суб’єкта доказування, є достатньо суттєвими для виконання завдань кримінального судочинства (наприклад, вербальному опису підлягають не абсолютно всі характеристики певного оглянутого об’єкта, а тільки ті, які можуть мати значення для кримінального провадження). Через це описана форма закріплення доказових відомостей завжди має певну суб’єктивну складову, адже інформація тією чи іншою мірою проходить через свідомість суб’єкта збирання доказу. В одних випадках доказові відомості повністю перетворюються свідомістю уповноваженої особи (під час вербального опису, складання схеми, замальовування тощо), в інших – суб’єктивізм виражається в обранні способів, прийомів та методів технічної фіксації доказової інформації. У результаті застосування криміналістичного моделювання утворюються похідні процесуальні джерела доказів – процесуальні

[1] Ученими розробляються науково-технічні засоби, які дозволять безпосередньо фіксувати та інтерпретувати мозкову діяльність особи. Наприклад, *Neuralink, FinalSpark* та низка інших компаній розробляє пристрої, що здатні виступити інтерфейсом між мозковими сигналами особи та комп’ютером, зчитати, інтерпретувати та перетворити ці сигнали в прийнятну для людини форму. І хоча на момент написання цієї праці «зчитування» думок і пам’яті людини видається, скоріше, науковою фантастикою, вважаємо створення та застосування в кримінальному провадженні таких технологій у майбутньому принципово можливим.

документи, зокрема й електронні, та похідні речові докази.

Водночас навіть у випадках, коли джерело доказової інформації може бути вилученим у натурі, обов'язково застосовуються й додаткові засоби фіксації таких відомостей. Так ч. 2 ст. 100 КПК України вимагає від сторони обвинувачення всі речові докази, які були ними вилучені в натурі, додатково фотографувати та докладно описувати в протоколі огляду. У випадках, коли використання додаткових форм фіксації доказової інформації, відповідно до закону, не є обов'язковим, вони застосовуються на розсуд суб'єкта збирання доказів.

Важливою вимогою до процесу фіксації доказової інформації є дотримання уповноваженими особами відповідної кримінальної процесуальної форми її закріплення, адже, як наголошують вітчизняні вчені, збирання доказів у спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законом та з дотриманням встановлених процедур, є необхідною умовою визнання їх допустимими[1]. Дотримання вимог закону під час збирання доказів сприяє недопущенню порушення прав людини, застосуванню науково-обґрунтованих та апробованих практикою способів і засобів збереження доказових відомостей. При цьому матеріальна фіксація і процесуальне закріплення доказової інформації співвідносяться як зміст і форма[2], які, своєю чергою, у сукупності складають відповідні передбачені законом процесуальні джерела доказів[3]. У зв'язку з цим варто погодитися з В. Г. Гончаренком, що процесуальне закріплення фактичних даних є не відокремленою акцією, а органічною складовою єдиного процесу збирання доказів[4]. Таким чином, процесуальне закріплен-

---

[1] Див.: Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2010. С. 10; Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. С. 96; Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Хакрів, 2016. С. 53; Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 105; та ін.

[2] Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації. Монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. С. 22.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 193.

[4] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 25.

ня доказів (доказової інформації, її джерел чи носіїв), на нашу думку, є невід'ємною складовою їх фіксації.

Якщо кримінальна процесуальна теорія доказів і доказування першочергово концентрується на дослідженні та покращенні процесуальної форми фіксування кримінального провадження, то суттєвою складовою предмету криміналістичного учення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні є форми та відповідні їм криміналістичні засоби фіксації доказів, які будуть більш детально розглянуті далі за текстом цього розділу.

Зауважимо також, що дії, пов'язані з фіксацією доказової інформації, суб'єкт доказування не завжди виконує самостійно – для цього можуть залучатися спеціалісти (або судові експерти, якщо первинні докази виявляються та фіксуються під час проведення судової експертизи), що, проте, не дозволяє прирівняти таких осіб до суб'єктів збирання доказів. Спеціалісти, як і судові експерти, не мають власного процесуального інтересу, діють на виконання завдань, поставлених перед ними уповноваженими суб'єктами доказування, та в межах повноважень останніх.

На основі викладеного фіксацію доказової інформації в кримінальному провадженні варто визначити як складову збирання доказів, діяльність уповноважених осіб зі збереження доказової інформації шляхом її перетворення в передбачену кримінальним процесуальним законом форму процесуальних джерел доказів із метою подальшого використання в доказуванні. Вилучення криміналістично значущих об'єктів у натурі є однією з форм фіксації доказової інформації, а процесуальне закріплення відомостей – її невід'ємним елементом. Тому ми переконані, що указані операції не варто відносити до самостійних складових збирання доказів.

Окремо варто наголосити, що обставини, які становлять предмет доказування в кримінальному провадженні, а також джерела (носії) інформації про них у переважній більшості випадків є для суб'єктів доказування неочевидними, прихованими. Тому, щоб отримати можливість опрацювати вказані джерела, уповноважені особи мають спочатку вдатися до певних інструментальних дій та/або розумової (когнітивної) активності, спрямованих на їх виявлення. Відтак, слушною є теза В. Г. Гончаренка, що зводити збирання доказів лише до їх процесуального закріплення нелогічно, адже

«без виявлення доказової інформації не буде чого закріплювати»[1].

Погодимось із С. О. Ковальчуком, що термін «виявлення доказів» є умовним, адже «виявляються суб'єктами доказування не докази, а джерела фактичних даних – ідеальні та матеріальні сліди кримінального правопорушення»[2]. Такі сліди, на думку Є. Д. Лук'янчикова, виступають джерелами інформації про певну кримінально-релевантну подію і можуть потенційно набути доказового значення тільки після їх опрацювання уповноваженими особами[3]. Відтак, безпосереднім об'єктом виявлення слід визнати джерела (носії) потенційно доказової інформації.

Як слушно зауважує В. В. Горошко, будь-якому вилученню (отриманню) майна передує отримання відомостей про нього, зокрема про сам факт існування цього об'єкта, його належність та зв'язок із предметом доказування, можливе місце знаходження та інші характеристики[4]. У межах виявлення доказів у свідомості суб'єкта доказування протікають когнітивні процеси пізнання (отримання нової інформації, «приведення неочевидного до стану очевидності»), аналогічні доказуванню в цілому. При цьому, якщо об'єктом доказового пізнання взагалі виступають відомості (фактичні дані) про подію кримінального правопорушення, то об'єктом пізнання під час виявлення доказів є дані про певне джерело (носій) потенційно доказової інформації. Наведене дозволяє розмежувати виявлення (як складову збирання) та дослідження доказів. У першому випадку, об'єктом пізнання виступають певні загальні відомості про джерело (носій) інформації, зокрема й факт його існування, а у другому – кримінально-релевантна інформація, яку несе таке джерело.

В. В. Вапнярчук слушно зауважує, що в багатьох випадках сприйняттю (одержанню) доказової інформації певними способами передує її відшукання в рамках цього ж способу, тобто деякі спо-

---

[1] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 25.

[2] Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 104.

[3] Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2005. С. 14.

[4] Горошко В. В. Порядок здійснення тимчасового вилучення майна під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 209.

соби сприйняття (одержання) доказової інформації є також і способами її відшукання[1]. Зокрема, низка слідчих (розшукових) дій має явний пошуковий характер: огляд місця події, обшук, допит, деякі НС(Р)Д тощо. У межах їх проведення уповноважені особи цілеспрямовано шукають нові джерела (носії) доказової інформації і, у разі їх виявлення, одразу отримують від них кримінально-релевантні відомості та фіксують їх. Зауважимо, що в окремих випадках нові первинні докази можуть виявлятися й під час проведення інших процесуальних дій. Наприклад, у межах слідчого експерименту, котрий має виражений перевірочний характер, може бути виявлено речовий доказ, який уповноважені особи не помітили під час попереднього огляду місця проведення цього експерименту.

На основі викладеного серед пізнавальних процесуальних дій ми пропонуємо виокремити пошукові, які насамперед спрямовані на відшукання та збирання нових доказів, та перевірочні – спрямовані на подальше дослідження вже наявних у розпорядженні суб'єкта доказування джерел (носіїв) доказової інформації.

Водночас вихідні дані про джерело (носій) потенційно доказової інформації можуть бути отримані в межах однієї процесуальної дії (чи взагалі у непроцесуальний спосіб), а фізичний доступ до цього джерела (носія), його дослідження та фіксація отриманої від нього інформації – здійснені в межах іншої. Так під час допиту свідок-очевидець може повідомити, що бачив підозрюваного зі знаряддям кримінального правопорушення в певному місці, про яке органам досудового розслідування раніше не було відомо. Отримана від свідка інформація стане підставою проведення огляду відповідного місця, де може бути відшукане, попередньо досліджене та зафіксоване згадане знаряддя та інші сліди кримінально-караного діяння. Відтак, у наведеному прикладі виявлення цього знаряддя склалось із кількох елементів: (1) отримання інформації про його існування та вірогідне місце перебування під час проведення допиту, (2) прийняття рішення про проведення нової С(Р)Д (огляду місця події) на підставі цієї інформації для її перевірки, (3) цілеспрямоване відшукання знаряддя під час проведення ОМП.

Цілеспрямований пошук доказової інформації є необхідною складовою пізнавальної діяльності з розкриття та розслідування

[1] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 174.

кримінального правопорушення, а виявлення доказів, як зауважив С. О. Ковальчук, – бажаним результатом пошукових дій[1]. Але слушною є й теза В. В. Вапнярчука про те, що цілеспрямоване відшукання доказової інформації, як компонент формування доказової основи, у деяких випадках може взагалі бути відсутнім (наприклад, при поданні доказів суб'єктові доказування)[2]. Проте, варто уточнити, що в більшості випадків навіть отримання доказів є результатом цілеспрямованих пошукових активностей суб'єкта доказування, адже часто особу, яка готова надати певні речі, документи чи відомості, спочатку треба відшукати та переконати поділитися інформацією. Тому, пошукові дії суб'єкта збирання доказів повністю відсутні тільки у випадках, коли інший учасник кримінального провадження самостійно та ініціативно передає йому якісь речі або документи, що на практиці трапляється дуже рідко.

Таким чином, вихідні дані про джерело (носій) доказової інформації можуть бути отримані суб'єктом доказування як у межах цілеспрямованого їх пошуку (відшукання об'єкта під час огляду місця події чи обшуку, отримання вербальної інформації про нього під час допиту, пошук інформації в криміналістичних обліках тощо), так і випадково, зокрема з волі інших осіб, які ініціативно повідомляють про існування певного об'єкта або надають його. Незалежно від способу отримання таких відомостей, у свідомості суб'єкта доказування відбуваються когнітивні процеси пізнання вихідних даних про джерело (носій) доказової інформації: його природу та форму існування, сутність, місце розташування, характер зв'язку з подією кримінального правопорушення тощо. На основі цих даних обираються способи пошуку додаткових відомостей про джерело (носій), процесуальні способи отримання до нього фізичного доступу, способи й засоби отримання від нього доказової інформації та її закріплення.

Тому виявлення доказів ми пропонуємо розуміти як складову збирання доказів, яка полягає в отриманні суб'єктом доказування відомостей про потенційні джерела (носії) доказової інформації

[1] Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 104.

[2] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 173.

унаслідок їх цілеспрямованого пошуку або ініціативного подання таких відомостей іншими учасниками кримінального провадження.

Зауважимо, що проблеми виявлення джерел (носіїв) доказової інформації в кримінальному провадженні, переважно, становлять предмет інтересу наук криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Своєю чергою, наука кримінального процесу вивчає процесуальну форму вчинення передбачених законодавством процесуальних дій пошукового характеру.

З урахуванням викладеного, збирання доказів у кримінальному провадженні можна визначити як складову доказування, процес виявлення уповноваженим суб'єктом певного джерела (носія) потенційно доказових відомостей та фіксації інформації, отриманої від нього, шляхом її перетворення в передбачену кримінальним процесуальним законом форму процесуальних джерел доказів із метою подальшого використання в доказуванні[1].

Наголосимо, що за обраного нами підходу, процеси збирання й дослідження кожного конкретного доказу нерозривно пов'язані між собою. Спочатку суб'єкт доказування виявляє певне джерело (носій) потенційно доказової інформації, після чого досліджує його, тобто отримує від нього відомості та зберігає їх у власній пам'яті, а далі – фіксує інформацію, яку несе досліджений об'єкт. На цьому процес збирання доказу завершується, проте його дослідження може продовжуватися й на наступних етапах і стадіях провадження зі збиранням та дослідженням інших доказів, які здатні вплинути на розуміння суб'єктом доказування змісту й значення раніше зібраних, а також із їх повторним дослідженням.

Необхідною умовою ефективності діяльності суб'єктів доказування (та залучених ними спеціалістів) з виявлення й фіксації доказів у кримінальному провадженні є грамотне застосування відповідних криміналістичних засобів. Водночас, як уже було зазначено, збирання доказів має здійснюватися виключно з суворим дотриманням передбаченої чинним законодавством кримінальної процесуальної форми. Тому криміналістичні засоби завжди є похідними від відповідних кримінальних процесуальних способів збирання доказів. Оскільки останні були неодноразово й докладно висвітле-

[1] Коваленко А. В. Збирання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 2 (106). Ч. 2. С. 65.

ні в спеціальній літературі, надамо їм коротку характеристику, що дозволить в подальшому розглянути криміналістичні засоби виявлення та фіксації доказової інформації в контексті передбачених законом процесуальних способів збирання доказів.

Стаття 93 КПК України визначає суб'єктів, які уповноважені збирати докази в кримінальному провадженні, а також доступні їм кримінальні процесуальні способи здійснення такої діяльності. Зокрема, до згаданих суб'єктів законом віднесено сторони кримінального провадження (обвинувачення й захисту), потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проте в окремих випадках до їх переліку можна віднести й суд. Своєю чергою, ч. ч. 2 та 3 ст. 93 КПК України диференціюють процесуальні способи збирання доказів, які доступні стороні обвинувачення, з однієї сторони, та іншим суб'єктам доказування в кримінальному провадженні, з іншої.

Так сторона обвинувачення з метою збирання доказів може проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, витребувати й отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок, а також проводити інші процесуальні дії, передбачені чинним КПК України.

Слідчі (розшукові) дії, найбільш поширену групу способів збирання доказів стороною обвинувачення, можна визначити як регламентовані кримінальним процесуальним законодавством процесуальні дії, спрямовані на збирання (закріплення) та перевірку вже отриманих досудових доказів у конкретному кримінальному провадженні[1]. С(Р)Д є одночасно основним способом і збирання, і попереднього (досудового) дослідження доказів. Такі процесуальні дії проводяться тільки стороною обвинувачення (слідчим, дізнавачем, детективом, прокурором та за їх письмовим дорученням – оперативним співробітником) під час досудового розслідування, а також за дорученням суду під час судового розгляду (ст. 333 КПК України).

Вичерпний перелік гласних слідчих розшукових дій визначено Главою 20 КПК України. До них відносяться допит (ст. 224–

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 774.

226, 232 КПК України), пред'явлення для впізнання (ст. 228–232 КПК України), обшук (ст. 234–236 КПК України), огляд (ст. 237–239 КПК України), слідчий експеримент (ст. 240 КПК України), освідування особи (ст. 241 КПК України), призначення судової експертизи[1] (ст. 242–243 КПК України), зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245–1 КПК України). Щодо передбаченого ст. 245 КПК України отримання зразків для експертизи, то в наукових колах відсутня єдина позиція щодо того, вважати цю дію самостійною С(Р)Д, складовою підготовки до призначення судової експертизи чи ЗЗКП[2]. Крім того, ст. 300 КПК України називає додаткові гласні слідчі (розшукові) дії, які можуть проводитися тільки в кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків: відібрання пояснень, проведення медичного освідування та отримання висновку спеціаліста. Водночас чинним кримінальним процесуальним законом не визначеного процесуальний порядок їх проведення і на практиці, за окремими виключеннями[3], вони не застосовуються.

Під час проведення слідчих (розшукових) дій уповноважені особи застосовують комплекс криміналістичних засобів виявлення та фіксації доказової інформації, а також засобів попереднього дослідження доказів. Так криміналістичні засоби виявлення доказової інформації, переважно, застосовуються під час проведення слідчих (розшукових) дій пошукового характеру (огляд місця події, обшук, освідування, допит тощо). Використання криміналістичних засобів фіксації доказової інформації є запорукою ефективності проведення усіх С(Р)Д.

Залежно від джерела (носія), який опрацьовується, та застосованих прийомів отримання й фіксації доказової інформації, слідчі (розшукові) дії поділяють на вербальні, невербальні (у науковій

[1] Ст. 244 КПК України визначено специфічний порядок ініціювання стороною захисту проведення судової експертизи шляхом звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді. На нашу думку, указана процесуальна дія не є слідчою (розшуковою).

[2] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Отримання зразків для експертизи за чинним КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 64.

[3] Коваленко В. В. Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів під час розслідування діянь, передбачених ч. 1 ст. 111–1 КК України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки:* збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 418–421.

літературі також використовується формулювання нонвербальні) та змішані[1].

Під час проведення вербальних С(Р)Д виявляється, отримується та фіксується доказова інформація зі свідомості та пам'яті осіб у вербальній (словесній) формі. До цієї категорії слідчих (розшукових) дій традиційно відносять лише допит, який є єдиним способом формування показань потерпілих, свідків та підозрюваних під час досудового розслідування. Отримані в таких спосіб показання, за загальним правилом, мають доказове значення тільки на стадії досудового розслідування, адже ч. 1 ст. 23 КПК України вимагає від суду отримувати показання учасників кримінального провадження безпосередньо й усно. У межах проведення допиту уповноважені особи можуть використовувати широкий спектр вербальних тактичних прийомів, методів допустимого психологічного впливу, а також науково-технічних засобів фіксації вербальної інформації.

Під час проведення невербальних С(Р)Д уповноважені особи отримують інформацію, що міститься в матеріальних об'єктах і виражається у їх просторово-геометричних ознаках, таких як форма, колір, обсяг тощо[2]. До цієї категорії процесуальних дій, традиційно, відносять огляд, обшук та освідування. У межах їх проведення можуть бути зібрані первинні речові докази й документи, а за їх результатами формуються похідні докази – процесуальні документи (протоколи) й додатки до них. До проведення перелічених С(Р)Д також можуть залучатися інші особи (потерпілий, підозрюваний, свідок), проте отримана від них вербальна інформація не має доказового значення. Для процесуального закріплення отриманих усних відомостей таких осіб потрібно допитати після проведення відповідної невербальної С(Р)Д. У ході проведення невербальних С(Р) Д уповноважені особи використовують низку тактичних прийомів, спрямованих на відшукання криміналістично значущих об'єктів, а також науково-технічні прийоми й засоби фіксації отриманої від них інформації.

Інші слідчі (розшукові) дії дозволяють одночасно отримувати й фіксувати інформацію і від об'єктів матеріального світу, і від свідомості (пам'яті) осіб, тому їх відносять до категорії змішаних. Під

[1] Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків: Право, 2018. С. 293.

[2] Кірмач Л.А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. С. 8.

час їх провадження застосовуються криміналістичні засоби як вербальної, так і невербальної природи.

Окремо зауважимо, що в межах проведення невербальних та змішаних слідчих (розшукових) дій, а також під час затримання особи сторона обвинувачення може застосовувати процесуальний механізм тимчасового вилучення майна (Глава 16 КПК України), який, на наш погляд, є однією з процесуальних форм натурної фіксації доказової інформації.

Достатньо специфічною С(Р)Д, яка доступна стороні обвинувачення як процесуальний інструмент збирання доказів, є призначення судової експертизи (ст. 242–243 КПК України). За результатами проведення експертного дослідження його ініціатор отримує висновок експерта, який є похідним процесуальним джерелом доказів, що містить докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Унаслідок проведення судової експертизи також можуть формуватися й інші похідні докази: виготовлені експертом копії або відібрані зразки досліджених об’єктів (наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи можуть бути отримані зразки для подальшого проведення судової молекулярно-генетичної експертизи; під час проведення судової автотехнічної експертизи можуть бути отримані зразки ґрунту, які містилися на певних частинах дослідженого транспортного засобу тощо). Крім того, в окремих випадках за результатами проведення судових експертиз можливе й отримання (формування) первинних доказів. Так, наприклад, під час проведення судово-медичної експертизи з трупа потерпілого може бути вилучена куля або інший сторонній предмет, які після вилучення, надання стороні обвинувачення та детального огляду набудуть статусу первинного речового доказу.

Водночас основним призначенням судової експертизи є отримання від наданого на дослідження об’єкта нових відомостей завдяки наявним у експерта спеціальним знанням. Тому ініціювання проведення судової експертизи є також і процесуальним засобом дослідження (перевірки) доказів у кримінальному провадженні[1].

[1] Коваленко А. В. Ініціювання проведення судової експертизи як засіб кримінального процесуального доказування. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: Матеріали міжнарод-

З огляду на викладене, криміналістичні засоби, асоційовані із застосуванням у доказуванні цього процесуального інструменту, будуть розглянуті окремо в контексті експертного дослідження доказів. Додамо, що, залежно від об'єкта дослідження, сама судова експертиза може мати як вербальний, так і невербальний чи змішаний характер.

Варто також зауважити, що електронні (цифрові) сліди кримінального правопорушення вимагають новітніх підходів до їх виявлення, вилучення та дослідження, а сформовані на основі їх опрацювання докази – своєрідного порядку використання в кримінальному провадженні[1]. Законом України № 2137-IX від 15.03.2022 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»[2] було запроваджено новий легальний різновид огляду в кримінальному провадженні, спрямований на виявлення, дослідження та фіксацію саме описаних вище електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення – огляд комп'ютерних даних. Відповідно до пояснювальної записки до згаданого Закону, метою законодавчих змін є посилення можливостей боротьби з кіберзлочинністю та покращення реагування правоохоронних органів на кримінальні правопорушення й затримання осіб, які їх вчинили, у тому числі під час режиму воєнного стану. Оскільки огляд комп'ютерних даних є новелою кримінального процесуального законодавства, вважаємо за доцільне більш детально розглянути особливості процесуального порядку його проведення.

Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, огляд комп'ютерних даних проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або в паперовій формі).

ної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р.). Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 129.

[1] Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4 (100). С. 227.

[2] Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового […]. Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137–20. (дата звернення: 01.08.2024).

Оскільки комп'ютерні дані самі собою не можуть бути сприйняті органами відчуття людини, вони потребують перекодування в певну аудіовізуальну форму. Така інтерпретація здійснюється засобами комп'ютерної техніки, після чого інформацію, яку несуть комп'ютерні дані, може бути відображено на екрані комп'ютера чи роздруковано в закодованій формі (байт-код, бінарний код, синтаксичний запис тощо). Комп'ютерні дані, що містять текст, зображення, звуки та інші аудіовізуальні форми інформації, можуть бути відтворені через пристрої виведення даних, а код, що містить алгоритми дій, може бути виконано (запущено програму). Аудіовізуальна форма відображення даних, як правило, доступна через використання спеціального (асоційованого) програмного забезпечення[1]. Тому варто наголосити, що огляд комп'ютерних даних може проводитися тільки із застосуванням електронно-обчислювальної техніки.

Саме за об'єктом дослідження варто відмежовувати огляд комп'ютерних даних від раніше відомого практиці огляду комп'ютерної техніки. Безпосереднім об'єктом огляду під час проведення останнього є комп'ютерна техніка – електронно-обчислювальні пристрої різноманітного призначення, зовнішні носії комп'ютерних даних, периферійні (допоміжні) прилади тощо. У результаті проведення огляду вилучені (отримані, витребувані) електронно-обчислювальні прилади, носії комп'ютерних даних можуть набути статусу речових доказів, за умови якщо вони відповідають вимогам ч. 1 ст. 98 КПК України. Під час проведення огляду комп'ютерної техніки дослідженню та фіксуванню підлягають апаратний комплекс (hardware), конфігурація обладнання, наявність та найменування периферійних пристроїв, стан та справність обладнання, наявність у пам'яті пристрою встановленого програмного забезпечення (software) й інших комп'ютерних даних. При цьому, на нашу думку, встановлення змісту й інших реквізитів самих комп'ютерних даних виходить за межі завдань огляду комп'ютерної техніки і має вважатися складовою огляду комп'ютерних даних[2]. У зв'язку із цим варто зазначити, що проведення огляду комп'ютерних даних

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусєва, В.В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 114.

[2] Коваленко А.В. До питання розмежування огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 квітня 2023 року).* Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2023. С. 111.

може як поєднуватися з оглядом комп'ютерної техніки, так і здійснюватися окремо.

Огляд комп'ютерних даних є легально визначеним різновидом огляду і процесуальні вимоги до його проведення безпосередньо встановлені абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України. Крім того, огляд є однією зі слідчих (розшукових) дій, тобто процесуальною дією, спрямованою на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України). Відтак, процесуальний порядок його проведення встановлено як статтями КПК України, що безпосередньо регулюють дану С(Р)Д (для огляду комп'ютерних даних – ст. 237), так і більш загальними положеннями – вимогами до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 223 КПК України), порядком до збирання й перевірки доказів (Глава 4 КПК України), засадами кримінального провадження (Глава 2 КПК України) тощо.

Суб'єктами проведення огляду комп'ютерних даних, як зазначено в абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, є слідчий та прокурор, а також дізнавач, котрий, відповідно до ч. 1 ст. 40–1 КПК України, при здійсненні дізнання наділяється повноваженнями слідчого. Проводити дану слідчу (розшукову) дію також можуть детективи НАБУ і БЕБ, які є представниками органів досудового розслідування в розумінні ч. 2 ст. 38 КПК України.

Крім того, за письмовим дорученням перелічених суб'єктів, відповідний різновид огляду можуть здійснювати співробітники оперативних підрозділів (ст. 41 КПК України). У цьому контексті цікавим є питання розмежування огляду комп'ютерних даних та зняття інформації з електронних інформаційних систем (далі – ЕІС), доступ до яких не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту, котрий так само здійснюється уповноваженими оперативними співробітниками. І. В. Басиста зазначає, що зняття інформації із загальнодоступних ресурсів не пов'язане із втручанням у приватне спілкування і тому не потребує дозволу слідчого судді[1]. О. П. Бабіков, відмежовуючи згадані вище процесуальні дії, наголошує, що положення абз. 2 ч. 2 ст. 237, ст. ст. 104, 105 КПК

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 349.

України надають право (повноваження) одержувати різноманітну інформацію, яка міститься в електронних інформаційних системах, їх частинах, за умов, що вона надається за згодою власника (добровільно), здійснюється гласно, без дотримання режиму секретності і не пов'язана з втручанням у приватне життя[1]. У цілому погоджуючись із цитованим автором, додамо, що дослідження комп'ютерних даних за умови фізичного доступу уповноваженої особи до їх носія, отримання цього носія гласно й у спосіб, передбачений законом (отримання, витребування, тимчасовий доступ, тимчасове вилучення під час огляду, вилучення під час обшуку тощо) має вважатися саме оглядом комп'ютерних даних і не містить негласної складової. Водночас не можемо підтримати позицію О. П. Бабікова щодо віднесення зняття інформації з електронної інформаційної системи за відома та *з дозволу* (курсив наш – А. К.) її власника до негласних слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, у розумінні ч. 2 ст. 93 КПК України, такі дії можна вважати отриманням електронних документів (доказів) від володільця системи з подальшим дослідженням відповідних комп'ютерних даних у порядку абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України. Щодо зняття інформації з ЕІС, доступ до яких не обмежується системою логічного захисту, О. П. Бабіков зазначає, що дана процесуальна дія може проводитися негласно або гласно, з присвоєнням грифу секретності на розсуд особи, яка проводить таку дію[2]. У цьому випадку розмежування огляду комп'ютерних даних та зняття інформації з ЕІС, на нашу думку, є достатньо умовним і здійснюється тільки за критерієм гласності та, власне, присвоєння чи не присвоєння грифу секретності на розсуд суб'єкта проведення.

На практиці також трапляються окремі випадки, коли дослідження публічно доступних вебресурсів здійснюється за процедурою зняття інформації з ЕІС, доступ до яких не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України). Зокрема, у межах досудового розслідування діянь, передбачених чч. 2, 6 ст. 111–1 КК України, слідчі НП України здійснили зняття й огляд інформації з ЕІС (як зазначено у вироку, «мережі Інтер-

[1] Бабіков О. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: правове регулювання, організація проведення, тактика, зразки процесуальних документів. Наук. – дослід. ін-т публіч. права. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. С. 188.

[2] Там само. С. 190.

нет»), доступ до яких не обмежується її власником та не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту, а саме з офіційного сайту Управління культури, освіти та спорту Великобурлуцької селищної ради. На указаному сайті, у вкладці «Очищення влади» слідчі виявили та дослідили наказ «Про проведення перевірки достовірності відомостей щодо застосування заборон, передбачених Законом України «Про очищення влади»», який містив відомості про особу, щодо якої здійснювалося досудове розслідування. Тобто, у порядку проведення негласної слідчої (розшукової) дії було отримано доступ до публічної інформації, яку відділ освіти Великобурлуцької селищної ради зобов'язаний публікувати відповідно до чинного законодавства і яка лишається публічно доступною на момент підготовки цієї доповіді. У дослідженому судом протоколі процесуальної дії було також описано застосовану слідчими процедуру її проведення: «…на портативному комп'ютері «Dell Inspirion 7000» був відкритий браузер «Google Chrome», у пошуковій строчці якого введена команда: «Відділ освіти Великобурлуцька селищна рада»…»[1].

У зв'язку із викладеним постає питання щодо правильності рішення слідчих про визначення проведеної дії саме як негласної слідчої (розшукової) – зняття інформації з ЕІС, адже ні спосіб, ні обставини отримання доступу до цих комп'ютерних даних не містять жодних ознак таємності, намагання приховати факт відвідування вебресурсу чи застосування спеціальних методів або прийомів отримання доступу до інформації. Видається, що в розглянутому випадку фактично було проведено огляд публічно доступних комп'ютерних даних, розміщених у мережі Інтернет, порядок здійснення якого визначений ч. 2 ст. 237 КПК України[2].

Щодо обов'язкової участі інших осіб у проведенні досліджуваної процесуальної дії, то, зважаючи на вимоги абз. 2 ч. 2, ч. 7 ст. 237 КПК України, залучення спеціаліста до проведення огляду комп'ютерних даних є не обов'язковим і слідчий, дізнавач, детектив, про-

[1] Вирок Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/1240/23 від 02 березня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109609026.

[2] Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних під час розслідування колабораційної діяльності: типові об'єкти та приклади з практики. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки:* збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 415–416.

курор можуть проводити дану слідчу (розшукову) дію самостійно за наявності необхідних знань та технічних навичок. Водночас ч. 4 ст. 99 КПК України вимагає участі спеціаліста у створенні копій комп'ютерних даних.

З урахуванням розуміння сутності огляду як слідчої (розшукової) дії, специфічного об'єкта огляду комп'ютерних даних та встановленого законом процесуального порядку його проведення, пропонуємо таку дефініцію досліджуваної процесуальної дії. Огляд комп'ютерних даних – гласна слідча (розшукова) дія, що проводиться стороною обвинувачення із використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіо-візуального виразу комп'ютерних даних з метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження[1].

Ще одну суттєву групу процесуальних способів збирання доказів стороною обвинувачення формують негласні слідчі (розшукові) дії. Такі дії є різновидом С(Р)Д, відомості про факт та методи яких не підлягають розголошенню та які характеризуються негласністю, неочевидністю й прихованістю від осіб, щодо яких вони проводяться[2]. Виключний перелік таких процесуальних дій наведений у Главі 21 КПК України. Унаслідок їх проведення, переважно, формуються похідні докази, хоча в окремих випадках (арешт та виїмка кореспонденції, негласне обстеження публічно недоступного місця тощо) можливі також виявлення і фіксація первинних доказів.

Методи, тактичні прийоми, а також спеціальні технічні засоби, які використовуються під час проведення НС(Р)Д, традиційно відносяться до предмету науки оперативно-розшукової діяльності. Відповідно до п. 4.12.3 Розділу ІІ Наказу СБУ від 23.12.2020 № 383[3], указані відомості становлять державну таємницю. При цьому особи, які провадять негласні слідчі (розшукові) дії, також

[1] Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102) Ч. 2. С. 195.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 501.

[3] Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052–21. (дата звернення: 23.03.2024).

застосовують і низку розроблених чи опрацьованих криміналістикою засобів, які, насамперед, пов'язані з фіксацією доказової інформації.

До способів збирання доказів також можна віднести здійснення оперативно-розшукової діяльності. Так, відповідно до ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», матеріали ОРД можуть використовуватися як приводи та підстави початку досудового розслідування, а також для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні[1]. Частина 2 ст. 98 КПК України визначає, що матеріали, у яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам цієї статті, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Водночас справедливим є зауваження В. М. Шевчука про те, що більшість негласних слідчих (розшукових) дій збігається із заходами, переліченими в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», що може призводити до складнощів із визначенням правового статусу отриманої таким чином інформації[2]. Щодо процесуальної природи оперативно-розшукових заходів та доказового значення їх результатів, у наукових колах точаться дискусії. За загальним правилом, результати ОРД потребують процесуального закріплення з використанням способів збирання доказів, визначених ч. 2 ст. 93 КПК України. Тому в сучасних умовах ми розглядаємо оперативно-розшукові заходи насамперед як один із непроцесуальних інструментів виявлення доказової інформації та її джерел (носіїв).

Ще одну суттєву групу процесуальних можливостей сторони обвинувачення збирати докази складають дії з витребування й отримання речей та різного роду документів у кримінальному провадженні. Витребування, за А. В. Крушеницьким, полягає у зверненні сторони кримінального провадження з вимогою до певного суб'єкта про добровільне надання певних речей чи документів, які є носіями інформації (відомостей), що має значення для кри-

[1] Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2135–12. (дата звернення: 23.03.2024).

[2] Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 4 (71). С. 323.

мінального провадження[1]. Отримання, як спосіб збирання доказів у кримінальному провадженні, О. В. Капліна розтлумачила як приймання уповноваженою особою певних об'єктів, які добровільно надаються, надсилаються, вручаються чи іншим чином передаються їх володільцем чи розпорядником[2].

Отримання речей та документів відбувається добровільно, за ініціативи володільця чи розпорядника об'єкта, що передається. Водночас витребування здійснюється за ініціативи суб'єкта доказування, проте примусового характеру така процесуальна дія на практиці не має. Як справедливо зауважує О. В. Одерій, обов'язок особи надати певні об'єкти на вимогу органу досудового розслідування є, скоріше, декларативним, адже законодавством не передбачено відповідальності за невиконання постанови слідчого про витребування речей чи документів[3]. Статтею 185–8 КУпАП встановлено адміністративну відповідальність за невиконання посадовою особою законних вимог прокурора[4], проте ефективність цієї норми є сумнівною, і, крім того, її дія не поширюється на приватних осіб. Ідея запровадження відповідальності для осіб, які відмовляються виконати законну вимогу прокурора, слідчого або дізнавача про надання речей чи документів, видається нам сумнівною у зв'язку зі складнощами встановлення суб'єктивної сторони такої відмови, доведення реальної наявності в особи витребуваних об'єктів тощо. Більш виправданим засобом посилення ефективності цієї процесуальної дії видається запропоноване А. В. Крушеницьким встановлення юридичних наслідків невиконання письмової вимоги про надання речей чи документів у виді права суб'єкта вимоги звернутися до слідчого судді, суду з клопотанням про отримання тимчасового доступу до речей та документів[5] (аналогічно до положень ст. 166

[1] Крушеницький А. В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні: дис. …доктора філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2023. С. 84.

[2] Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: Юридична література, 2013. С. 223.

[3] Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. С. 397.

[4] Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10. (дата звернення: 11.04.2024).

[5] Крушеницький А. В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання

КПК України, які регламентують право сторони провадження звернутися до слідчого судді за дозволом на проведення обшуку як наслідок відмови в наданні тимчасового доступу).

Речові докази й документи можуть бути отримані фактично від будь-якої особи, яка висловлює бажання добровільно передати їх стороні обвинувачення. Право ініціативно подавати докази під час досудового розслідування безпосередньо регламентоване для підозрюваного й обвинуваченого (п. 8 ч. 3 ст. 42 КПК України) а також їхніх законних представників і захисників (ч. 5 ст. 44, ч. 4 ст. 46 КПК України), потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 56 КПК України) та його представників, законних представників (ч. 4 ст. 58, ст. 59 КПК України), заявника (п. 2 ч. 2 ст. 60 КПК України) та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (п. 3 ч. 3 ст. 64–1 КПК України). Недоліком чинного кримінального процесуального законодавства варто визнати відсутність повноваження подавати стороні обвинувачення речі й документи свідками (ст. 66 КПК України), адже саме такий статус, на нашу думку, повинні мати будь-які інші особи, крім перелічених вище, у розпорядженні яких перебувають релевантні для кримінального провадження речі й документи.

Так обов'язковою складовою отримання речей та документів від особи має бути встановлення належності інформації, яку вони несуть, тобто її зв'язку з подією кримінального правопорушення. Для цього, на думку Т. М. Мирошниченко, необхідно з'ясувати позицію особи, яка подає певний об'єкт, щодо того, чому вона вважає інформацію, що в ньому міститься, такою, що має відношення до кримінального провадження[1]. Крім того, як зауважив В. В. Вапнярчук, інколи «заволодіння» об'єктом витребування чи отримання супроводжується відділенням його від навколишньої обстановки без його фіксації в ній (наприклад, громадянин, знайшов пістолет у місці або біля місця, де було вчинено кримінальне правопорушення, і відносить його до слідчого). Утім, зв'язок об'єкта з навколишньою обстановкою сам собою має доказову цінність[2]. Тому потріб-

доказів у кримінальному провадженні: дис. …доктора філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2023. С. 197.

[1] Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 136.

[2] Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 408.

но обов'язково з'ясувати походження витребуваного чи отриманого об'єкта, час та обставини його набуття цією особою тощо шляхом проведення її допиту. Своєю чергою, особа, якій відомі обставини, пов'язані з речами чи документами, що мають значення для кримінального провадження і яка допитується щодо цих обставин, за визначенням ст. 65 КПК України, є свідком. У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 66 КПК України новим пунктом такого змісту: *«10) подавати слідчому, дізнавачу, прокурору речі й документи, які, на думку свідка, можуть мати значення для кримінального провадження.»*.

Як справедливо зауважує Т. М. Мирошниченко, чинне кримінальне процесуальне законодавство не визначає процесуальну форму фіксації (закріплення) отриманих та витребуваних стороною обвинувачення речей та документів[1]. Водночас, з огляду на вимоги ч. 2 ст. 100 КПК України (усі речові докази, які отримані або вилучені слідчим (дізнавачем), прокурором, мають бути оглянуті, сфотографовані та докладно описані в протоколі огляду), вважаємо, що отримані речі та документи мають закріплюватися комбінацією протоколів їх огляду та допиту особи, яка їх подала, а витребувані – екземпляром постанови про їх витребування, протоколом їх огляду та, за потреби, протоколом допиту особи, від якої ці об'єкти були витребувані. Відтак, у межах процедур витребування й отримання речей та документів уповноважені особи використовують криміналістичні засоби асоційовані, відповідно, з оглядом речей (документів) та допитом.

За результатами отримання та витребування можуть бути зібрані речові докази та документи (у тому числі окремо згадані у ст. 93 КПК України висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок, а також не згадані окремо висновки спеціалістів). Зауважимо, що висновки експертів можуть неініціативно отримуватися стороною обвинувачення тільки внаслідок їх подання стороною захисту чи потерпілим. Єдиним ініціативним процесуальним засобом формування висновку експерта для слідчого, дізнавача та прокурора є передбачена ст. ст. 242, 243 КПК України слідча розшукова дія – призначення судової експертизи.

[1] Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 136.

Окремо варто звернути увагу на висновки ревізій та акти перевірок, як специфічні види документів, котрі можуть витребуватися та отримуватися в кримінальному провадженні. Указані офіційні документи складаються уповноваженими особами за результатами відповідних перевірочних дій та містять відомості про виявлені ними порушення законодавства. Ревізії є формою державного фінансового контролю діяльності суб'єктів господарювання[1], а перевірки, як більш широка категорія, є формами контролю певного тематичного спрямування (перевірка державних закупівель, податкова перевірка тощо)[2]. Протягом 2012–2014 років КПК України містив норми (п. 6 ч. 2 ст. 36, п. 4 ч. 2 ст. 40), які уповноважували прокурора та слідчого, відповідно, призначати позапланові ревізії та перевірки умотивованими постановами. Утім, у межах реформи Прокуратури України, у 2014 році указані положення були виключені з КПК України і з тих пір чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає процедури ініціювання органами досудового розслідування проведення позапланових перевірок чи ревізій[3]. Тому наразі висновки перевірок та акти ревізій можуть бути отримані суб'єктами доказування тільки після проведення контрольного заходу шляхом їх ініціативної передачі уповноваженим органом або витребування в нього відповідного документа.

Таким чином, необхідними складовими витребування й отримання речей та документів у кримінальному провадженні є допит особи, від якої вони витребуються (отримуються), а також огляд відповідних матеріальних об'єктів. Успішність проведення названих С(Р)Д, своєю чергою, залежить від майстерності уповноважених осіб у застосуванні необхідних криміналістичних засобів виявлення й фіксації доказової інформації, а також попереднього дослідження доказів. Крім того, витребуванню (а іноді й отриманню) речей та документів передує застосування уповноваженими

[1] Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 188.

[2] Шестерняк М. М. Методи і форми контролю: проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія Економічна. 2017. Вип. 26. Ч. 2. С. 156.

[3] Див.: Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні: дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 197; Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1 (97). С. 236.

особами низки криміналістичних інструментів виявлення доказової інформації та її джерел (носіїв).

Ще одним процесуальним способом збирання доказів, який доступний стороні обвинувачення, є тимчасовий доступ до речей та документів на підставі ухвали слідчого судді. Указана процесуальна дія є заходом забезпечення кримінального провадження, та, відповідно, не відноситься до категорії слідчих (розшукових). Її сутність полягає в наданні стороні кримінального провадження особою, у володінні якої перебувають речі чи документи, можливості ознайомитися з ними, зробити з них копії або вилучити їх (здійснити виїмку) за рішенням слідчого судді[1].

Водночас І. В. Гловюк та С. В. Андрусенко назвали тимчасовий доступ до речей і документів «заходом забезпечення кримінального провадження, спрямованим на збирання та перевірку доказів»[2], що, на нашу думку, чудово ілюструє двояку природу такого процесуального інструмента. В. А. Журавель із цього приводу зауважив, що процесуальна дія, яка, за КПК України 1960 року, називалась «виїмкою» та вважалася слідчою дією, у чинному Кодексі була віднесена до категорії забезпечувальних заходів та отримала доволі спірну назву «тимчасовий доступ до речей і документів». При цьому, цитований учений справедливо зауважує, що в межах згаданого заходу забезпечення кримінального провадження можливе збирання (отримання) прямих доказів, а не тільки зразків для експертного дослідження, що поріднює його з діями слідчими (розшуковими)[3]. Вітчизняними науковцями були здійснені окремі спроби формулювання тактико-організаційних засад отримання тимчасового доступу до речей та документів[4], проте проблематика криміналістичних

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 865.

[2] Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3–2. 2013. С. 293–297.

[3] Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 24.

[4] Див.: Калужна О. Тактика збирання речей і документів як доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2(40). С. 83–90; Лисаченко Є. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб кримінального процесуального доказування: дис. … д-ра філософії: 081. Київ, 2021. 210 с.; Рогатюк І. В. Удосконалення так-

засобів, які застосовуються під час проведення цієї процесуальної дії, на нашу думку лишається недостатньо розробленою.

Окрім того, речові докази й документи можуть бути одержані стороною обвинувачення на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження. Таке співробітництво реалізується за правилами, встановленими чинними міжнародними договорами та/або національним законодавством країни, на території якої проводяться відповідні процесуальні дії. Ю. В. Чорноус зазначила, що в межах надання міжнародної правової допомоги можуть проводитися як класичні процесуальні дії, передбачені КПК України, так і специфічні, регламентовані відповідними міжнародними договорами. У зв'язку із цим цитована авторка наголошує на потребі розробки тактичних рекомендацій щодо проведення обох згаданих категорій слідчих (розшукових) дій[1].

Зі свого боку сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України, здійснюють збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів.

Водночас, попри декларовану ст. 22 КПК України рівність прав сторін провадження на збирання та подання до суду речей, документів та доказів, більшість дослідників[2] погоджується, що доказо-

тики дій сторони обвинувачення та захисту під час проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (121). С. 66–73.

[1] Чорноус Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 291, С. 293.

[2] Див.: Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. С. 8; Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: Юридична література, 2013. С. 223; Яновська О. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 79; Мирошниченко Т. М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забез-

ві можливості сторін провадження насправді не є рівними. Системне тлумачення частин 2 та 3 ст. 93 КПК України, положень Глав 10, 20, 21 КПК України та інших норм кримінального процесуального права показує, що під час досудового розслідування сторона обвинувачення має низку переваг перед стороною захисту в контексті доступних засобів збирання, дослідження та використання доказів. Так основними способами збирання доказів, які доступні стороні захисту, потерпілому та представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, є витребування та отримання речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок.

У контексті отримання певних об'єктів (за ініціативи особи, яка їх добровільно передає), можливості сторін провадження, фактично, є рівними. Водночас процесуальний інструмент «витребування» для сторони захисту та інших суб'єктів збирання доказів є менш ефективним порівняно зі стороною обвинувачення. Відповідно до чинного законодавства, запити приватних осіб (підозрюваних, обвинувачених, потерпілих) щодо надання речей та документів, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні, не є обов'язковими до виконання адресатом. Виключеннями з цього правила є лише запити, направлені в порядку Законів України «Про звернення громадян»[1] і «Про доступ до публічної інформації»[2], проте якість та обсяг інформації, яка може бути отримана таким чином, є досить обмеженими.

Дещо більше процесуальних можливостей мають адвокати-захисники та представники потерпілих у кримінальному провадженні. Стаття 24 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську ді-

---

печення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 134; Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 42; Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 298; Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 13; Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні: монографія. Львів: растр-7, 2023. С. 232; та ін.

[1] Про звернення громадян. Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення: 11.04.2024).

[2] Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17. (дата звернення: 11.04.2024).

яльність»[1] наділяє вказаних осіб процесуальним інструментом «адвокатський запит», котрий визначається як письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності й підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правничої допомоги клієнту. Відповідні суб'єкти, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня його отримання надати адвокатові відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом. За неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит передбачено ч. 5 ст. 212–3 КУпАП адміністративно-правову відповідальність[2].

Зауважимо, що чинне законодавство в жодний спосіб не регламентує процесуальну форму витребування чи отримання речей, копій документів або відомостей указаними в ч. 3 ст. 93 КПК України суб'єктами.

З метою вирівнювання доказових можливостей сторін провадження законодавець надав стороні захисту (а також потерпілому та представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) право подавати відповідні клопотання та ініціювати проведення певних процесуальних дій стороною обвинувачення, а також оскаржувати необґрунтовані відмови в задоволенні таких клопотань. Утім, навіть за умови задоволення клопотання та здійснення слідчим, дізнавачем, прокурором певних процесуальних дій за ініціативи сторони захисту, належну старанність та тактичну грамотність, а відтак, й ефективність їх проведення забезпечити важко. Крім того, первинні докази, зібрані на виконання таких клопотань, лишаються в ефективному розпорядженні сторони обвинувачення. Тому варто погодитися з С. А. Крушинським, що в описаних випадках суб'єктом збирання доказів усе ж виступатиме слідчий, дізна-

---

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17. (дата звернення: 25.07.2024).

[2] Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10. (дата звернення: дата звернення: 11.04.2024).

вач чи прокурор, який задовольнив відповідне клопотання і провів певну процесуальну дію[1].

Чинне кримінальне процесуальне законодавство України також передбачає декілька випадків, коли захист, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, уповноважені вчиняти окремі процесуальні дії, які, традиційно, визнаються прерогативою сторони обвинувачення.

Так, наприклад, призначення судової експертизи стороною обвинувачення за визначенням та за розміщенням відповідних норм у Главі 20 КПК України є слідчою (розшуковою) дією. Проведення С(Р)Д так само, відповідно до змісту чч. 2, 3 ст. 93 та ст. 223 КПК України, є унікальним повноваженням сторони обвинувачення. Водночас, ст. ст. 242–244 КПК України передбачають механізми ініціювання проведення судових експертиз як стороною обвинувачення, так і стороною захисту та потерпілим. Крім того, захист на рівні зі стороною обвинувачення має право отримувати зразки для проведення експертизи в порядку чч. 1, 2 ст. 245 КПК України[2].

Варто також звернути увагу на ч. 1 ст. 229 КПК України, яка містить указівку, що перед пред'явленням для впізнання речі, слідчий, прокурор або *захисник* спочатку запитує в особи, яка впізнає, чи може вона впізнати цю річ, опитує про ознаки цієї речі й обставини, за яких вона цю річ бачила, про що складається протокол. Утім, як зауважує В. А. Журавель, реалізація цього положення на практиці є неможливою, адже захисник не уповноважений проводити допит, який передує пред'явленню для впізнання, а також складати протокол такої слідчої (розшукової) дії[3]. Важко сказати, чи є аналізовані положення ч. 1 ст. 229 КПК України невдалим намаганням законодавця надати стороні захисту можливість проводити пред'явлення речей для впізнання, чи лише технічною помилкою авторів Кодексу.

Сторона захисту та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, на рівні зі стороною обвинувачен-

[1] Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 299.

[2] Коваленко А. В. Рівність сторін кримінального провадження під час доказування: міф чи досяжна реальність? *Вимоги верховенства права і забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності та при здійсненні судочинства:* матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 23 листопада 2023 року). Кропивницький, 2024. С. 59.

[3] Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 25.

ня уповноважені у виключних випадках ініціювати перед слідчим суддею питання про допит осіб у порядку ст. 225 КПК України. Утім, згадане положення можна розцінити як перенесення на стадію досудового розслідування окремої судової процедури. При всьому, у стадії судового провадження засади рівності та змагальності в цілому реалізуються більш повно. порівняно із досудовим розслідуванням.

Ще одним процесуальним засобом збирання доказів, який доступний і стороні захисту, і стороні обвинувачення, є отримання тимчасового доступу до речей та документів на підставі ухвали слідчого судді. Указана процесуальна дія є заходом забезпечення кримінального провадження, та, відповідно, не відноситься до категорії слідчих (розшукових), хоч і має низку спільних із ними ознак. Зауважимо, що, за КПК України 1960 року[1], виїмка (аналог сучасного тимчасового доступу до речей і документів) була доступна тільки стороні обвинувачення. У сучасних умовах сторони провадження практично рівні в можливостях використання такого процесуального способу збирання доказів, у чому вбачається посилення засад рівності та змагальності в чинному КПК України, порівняно з КПК 1960 року.

Криміналістичним засобам збирання доказів стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у науковій літературі приділено значно менше уваги, порівняно з можливостями сторони обвинувачення. У своїй доказовій діяльності суб'єкти, названі в ч. 3 ст. 93 КПК України, також частково використовують традиційні криміналістичні засоби виявлення й фіксації доказової інформації. При цьому розроблення специфічних криміналістичних засобів збирання доказів такими суб'єктам сьогодні визнається одним із перспективних напрямів подальшого розвитку науки криміналістики[2].

[1] Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон від 28.12.1960 № 1001–05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001–05. (дата звернення: 23.03.2024).

[2] Див.: Шепітько В. Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. С. 69; Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2015. Вип. 15. С. 12; Іваницький Я. О. Сучасне розуміння предмета криміналістики. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 148; Дульський О. Л. Основи криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником у кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 137;

Вважаємо, що всі описані можливості збирання доказів стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не здатні нівелювати реальні переваги в доказуванні, які доступні стороні обвинувачення. Зокрема, слідчий, дізнавач і прокурор мають унікальні можливості витребувати оригінали документів, проводити гласні та негласні слідчі (розшукові) дії, застосовувати під час збирання доказів процесуальний примус (із дозволу слідчого судді та без нього) тощо, котрими не наділені інші суб'єкти доказування.

Наявність такого «обвинувального ухилу» кримінальної процесуальної змагальності може призводити до обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження на доступ до правосуддя та судовий захист. Одним із можливих шляхів вирішення означеної проблеми є розширення доказових можливостей сторони захисту та інших суб'єктів доказування в кримінальному провадженні. Вітчизняні науковці вже неодноразово приділяли увагу цьому питанню. Зокрема, В. О. Попелюшко[1], Ю. М. Середа[2] та низка інших учених розглядали опцію розширення доказових повноважень захисника в межах інституту адвокатського (паралельного) розслідування; О. Ю. Костюченко запропонувала надати потерпілому статус «приватного обвинувача» з відповідним розширенням його доказових повноважень, а запити про ініціювання проведення процесуальних дій від сторони захисту направляти слідчому судді, а не стороні обвинувачення[3]; О. В. Малахова обґрунтувала можливості посилення інституту сприяння захисту в українському кримінальному судочинстві[4]; Н. М. Ахтирська[5], О. В. Рибалка[6] та інші вчені до-

[1] Попелюшко В. О. Щодо питання інституту адвокатського розслідування та його джерельної бази. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2008. Вип. 20. С. 276–284.

[2] Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. С. 9.

[3] Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 42.

[4] Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12:00:09. Одеса, 2016. С. 13–14.

[5] Ахтирська Н. М. Безоплатна правова допомога та приватна детективна діяльність у змагальному кримінальному процесі України. *Віче*. 2011. № 24. С. 2–4.

[6] Рибалка О. В. Участь приватного детектива (детективного агентства) у збиранні доказів стороною захисту. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 259–263.

сліджували перспективи залучення приватних детективів (детективних агентств) до процесу збирання доказів у кримінальному провадженні, а Верховна Рада України навіть підтримала в першому читанні профільний законопроєкт[1] тощо.

Усі перелічені підходи мають свої аргументи «за» та «проти», детальний аналіз яких дещо виходить за межі предмету цього дослідження. Водночас, на нашу думку, на сучасному етапі розвитку української кримінальної юстиції оптимальним способом посилення засад рівності та змагальності в кримінальному провадженні є надання стороні захисту, потерпілому та представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, права здійснювати на стадії досудового розслідування окремі процесуальні дії, які станом на сьогодні може вчиняти виключно сторона обвинувачення. При цьому видається, що доказові можливості згаданих учасників кримінального провадження, можуть бути розширені лише за умови дотримання наступних засад.

1. Верифікованість результатів проведення процесуальної дії. З урахуванням очевидної зацікавленості сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у результатах досудового розслідування та судового розгляду, а також потенційної відсутності в згаданих осіб необхідних техніко- й тактико-криміналістичних знань, доцільно впровадити правові механізми, котрі дозволять стороні обвинувачення ефективно перевіряти зібрані цими суб'єктами докази. Для цього в КПК України мають бути встановлені мінімальні процесуальні вимоги до порядку проведення та фіксування ходу й результатів відповідних процесуальних дій.

2. Нестворення перешкод стороні обвинувачення. Проведення процесуальних дій стороною захисту та іншими суб'єктами збирання доказів не має обмежувати можливості сторони обвинувачення виконувати передбачений ч. 1 ст. 92 КПК України обов'язок встановлювати та доказувати обставини кримінального правопорушення. Зокрема, за вказаним критерієм стороною захисту не може проводитися пред'явлення для впізнання, адже це унеможливить повторне проведення такої процесуальної дії стороною обвинувачення.

---

[1] Проект Закону про приватну детективну діяльність від 04.02.2020 № 3010. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051. (дата звернення: 13.05.2024).

3. Корисність. У сторони захисту та інших суб'єктів доказування має бути реальна можливість використати результати проведеної ними процесуальної дії в доказуванні. Під час досудового розслідування таке використання можливе шляхом подання результатів процесуальної дії стороні обвинувачення (в обґрунтування клопотань та для використання в доказуванні), а також шляхом подання слідчому судді під час вирішення питань, віднесених до його повноважень. У випадку подання сформованих таким чином доказів стороні обвинувачення слідчий, дізнавач, прокурор будуть зобов'язані перевірити результати процесуальної дії (зокрема, за потреби, шляхом її повторного проведення) та за підтвердження таких відомостей використати їх у доказуванні. Під час судового розгляду захист, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, матимуть можливість використовувати результати проведених ними процесуальних дій на власний розсуд у межах чинної процедури судового дослідження доказів.

4. Незастосування примусу. Вважаємо, що застосування процесуального примусу має лишатися прерогативою держави в особі сторони обвинувачення, а відтак сторона захисту та інші суб'єкти доказування не можуть бути наділені можливостями застосовувати примусові заходи та обмежувати права інших осіб на власний розсуд. За цим критерієм стороні захисту не може бути надано повноважень проведення обшуку, примусового освідування, негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

За умови дотримання наведених критеріїв стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, потенційно можуть бути надані повноваження проводити огляд комп'ютерних даних, зокрема вебресурсів, допит свідків та підозрюваних з обов'язковою повною аудіо-, відеофіксацією, добровільне освідування, зокрема медичне, зняття показань технічних приладів та технічних засобів тощо. Проблеми правового врегулювання даного питання та розроблення тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення згаданих процесуальних дій можуть стати предметом наукового інтересу вчених процесуалістів та криміналістів[1].

Усі наведені вище процесуальні інструменти застосовуються сторонами провадження та іншими суб'єктами доказування на ста-

[1] Kovalenko A. Collection of evidence by the defense in Ukrainian criminal justice: an attempt to achieve equality of arms. *Academia Polonica*. 2024. Vol. 64 № 3. P. 169.

дії досудового розслідування та призводять до формування так званих досудових доказів, які, за загальним правилом, мають доказове значення лише на цій стадії кримінального провадження. Надалі всі сформовані суб'єктами доказування процесуальні джерела доказів мають бути подані судові для безпосереднього дослідження (а допитувані особи – викликані для давання показань у судовому провадженні), й остаточна доказовість таких даних буде визначатися вже в судовому провадженні. Тимчасовий (на період дії правового режиму воєнного стану) виняток з цього правила встановлено ч. 11 ст. 615 КПК України: отримані під час досудового розслідування показання свідка, потерпілого, підозрюваного (за участі захисника) можуть використовуватися в суді як докази якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації.

Водночас, можливі випадки, коли певні джерела інформації з незалежних від суб'єктів доказування причин можуть бути втрачені, пошкоджені чи змінені до початку судового розгляду. З метою дотримання засади безпосередності дослідження судом показань, речей і документів, до доказів може застосовуватися процедура депонування, яку І. О. Крицька визначила як подання стороною в кримінальному провадженні джерела передбачуваного доказу слідчому судді, перевірку його змісту за участю процесуального супротивника в змагальному порядку і, нарешті, фіксацію ходу й результатів дій суб'єктів доказування з формування доказу[1]. У результаті, за умови недоступності оригінального процесуального джерела, у судовому провадженні може бути взята до уваги ухвала слідчого судді за результатами його досудового дослідження. Таким чином, процедуру депонування можна визнати специфічним правовим режимом збирання й дослідження доказів у кримінальному провадженні.

Чинний КПК України регламентує процедуру депонування тільки відносно показань. Стаття 225 КПК України передбачає можливість проведення допиту свідка, потерпілого чи особи, стосовно якої прийнято рішення про її обмін як військовополоненого (у тому числі й одночасного допиту двох чи більше вже допитаних

[1] Крицька І. О. Доцільність поширення правового режиму депонування на речові докази під час досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук. – практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ, 2017. С. 32.

осіб) під час досудового розслідування в судовому провадженні за участі слідчого судді. Описана процедура може застосовуватися за клопотанням сторони кримінального провадження чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, лише у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань під час досудового розслідування через існування небезпеки для життя і здоров'я особи, її тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити її допит в суді або вплинути на повноту чи достовірність показань. Водночас варто погодитися з аргументами І. В. Гловюк на користь розширення переліку суб'єктів ініціювання проведення допитів у порядку ст. 225 КПК України за рахунок потерпілого[1]. Допит осіб у провадженні слідчого судді має низку процесуальних, тактичних та психологічних особливостей які вже стали предметом окремих наукових досліджень[2], проте потребують додаткової розробки. Крім того, зауважимо, що в наукових джерелах були висловлені аргументовані пропозиції щодо поширення процедури депонування також на речові докази й документи[3]. У випадку запровадження вказаних новел до КПК України перед ученими-криміналістами постане завдання щодо розроблення тактичних рекомендацій із проведення процесуальних дій, пов'язаних із депонуванням таких джерел доказів.

В окремих випадках збирання доказів може відбуватися й у межах стадії судового розгляду. Так С. О. Ковальчук наводить чотири процесуальні способи формування речових доказів під час судового розгляду, серед яких три можуть призвести до отримання нових

---

[1] Гловюк І. Депонування показань свідка, потерпілого за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Юридичний вісник*. 2014. № 16. С. 279.

[2] Див.: Смик С. І. Процесуальний порядок здійснення допиту свідка, потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 193–198; Гречана С. Тактичні прийоми допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею: криміналістична та психологічна характеристики. *Юридична психологія*. 2023. № 2. С. 71–78; Рогальська В. В. Національні та міжнародні стандарти проведення окремих видів допитів. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 275–278; Рогальська В. В., Броневицька О. М. Повноваження слідчого судді у кримінальному провадженні під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 165–169.

[3] Див.: Крицька І. О. Доцільність поширення правового режиму депонування на речові докази під час досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи:* матеріали міжвідом. наук. – практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ, 2017. С. 40; Кримінальний процесуальний Кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 426.

доказів, які були відсутні під час досудового розслідування, тобто підпадають під розуміння збирання доказів. Під час судового розгляду нові речові докази (*а також і документи* – А. К.) можуть бути зібрані шляхом: їх витребування судом; вилучення в ході отримання тимчасового доступу; вилучені під час проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням (ухвалою) суду[1]. Водночас варто наголосити, що відповідні норми КПК України (п. 4 ч. 2 ст. 315, ч. 2, 3 ст. 333 КПК України) не передбачають можливостей суду виявляти власну ініціативу в застосуванні наведених процесуальних засобів збирання доказів. Такі рішення приймаються виключно на основі клопотань сторін провадження. Відтак, суб'єктами збирання доказів за описаного сценарію слід визнати саме сторони кримінального провадження; суд у таких випадках виконує виключно забезпечувальну (у контексті застосування певних ступенів державного примусу) та контрольну (у контексті перевірки обґрунтованості отримання нових доказів після закінчення досудового розслідування) функції. Крім того, вербальна та наочно-образна (аудіо-, відео-) фіксація таких доказових відомостей здійснюється секретарем судового засідання.

Цікаву процесуальну природу має судовий допит. Під час судового розгляду доказові відомості від раніше допитаних осіб отримуються наново, адже, відповідно до ч. 1 ст. 23 КПК України, у своєму рішенні суд може посилатися лише на показання, отримані особисто. Відтак, принципова різниця між досудовим та судовим допитами полягає в тому, що останній у більшості випадків є, повторним. Сторонам судового провадження заздалегідь приблизно відома позиція допитуваної особи й орієнтовні відповіді на питання, які будуть їй поставлені. Своєю чергою, для суду показання допитуваних осіб завжди несуть нову інформацію, адже судді не беруть участь у провадженні на стадії досудового розслідування та не ознайомлюються з протоколами досудових допитів перед тим, як відповідна особа надасть показання в судовому розгляді.

Перелік осіб, які будуть допитані в судовому провадженні, крім обвинуваченого, який допитується обов'язково, якщо не відмовиться від давання показань, визначається в порядку ч. 2 ст. 349 КПК України ухвалою суду за пропозиціями сторін та інших учасників

[1] Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 230.

провадження. Уявляється, що в даному випадку суд не вповноважений за власною ініціативою викликати осіб для допиту.

Допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання, після чого його першим допитує прокурор, потім захисник, потерпілий та інші зацікавлені учасники судового розгляду (ч. 1 ст. 351 КПК України); на початку допиту свідка головуючий проводить підготовчі дії, які закінчуються приведенням допитуваного до присяги, після чого така особа допитується сторонами провадження (ч. ч. 1–6 ст. 352 КПК України); судовий допит потерпілого здійснюється за загальними правилами допиту свідка (ст. 353 КПК України); схожий порядок застосовується і під час допиту експерта (ст. 356 КПК України). У рамках усіх описаних процедур Закон дещо обмежує ініціативну участь суду у проведенні таких процесуальних дій: під час допитів головуючий може ставити допитуваним особам запитання для уточнення й доповнення їхніх відповідей (КПК України прямо унормовує це положення щодо допиту обвинуваченого, але на практиці судді користуються цим повноваженням також і під час допитів свідків, потерпілих та експертів). Крім того, головуючий уповноважений вимагати від допитуваних осіб конкретних відповідей – «так» чи «ні» на поставлені сторонами питання. Таким чином, у процесі судового допиту, активну й ініціативну роль відіграють сторони провадження, а роль суду зводиться до керування ходом цієї процесуальної дії та уточнення окремих питань.

Відтак, судовий допит осіб, які раніше допитувалися під час досудового розслідування, має подвійну природу. З одного боку, сторони провадження «презентують» судові показання допитуваних осіб, ставлячи питання відповідно до тактики судового допиту та розраховуючи на певні відповіді допитуваної особи. Тобто, такі показання використовуються сторонами провадження шляхом прийняття рішення про постановлення особі певних питань та представлення судові для дослідження відповідей на них. З іншого боку, така вербальна доказова інформація виявляється у свідомості особи, наново отримується та фіксується, що цілком відповідає запропонованому нами підходу до розуміння збирання доказів. Судові показання особи можуть відрізнятися від наданих під час досудового розслідування в статусі підозрюваного, що мають враховувати обидві сторони провадження. Крім того, у судовому провадженні

показання можуть отримуватися, зокрема, і від осіб, які не допитувалися під час досудового розслідування. У такому випадку отримувана від особи вербальна інформація є новою для всіх учасників судового розгляду і пізнавальна природа такого допиту в цілому відповідає допиту на стадії досудового розслідування.

З урахуванням викладеного, судовий допит можна віднести до процесуальних засобів збирання доказів у судовому провадженні. Суб'єктами збирання в даному випадку варто визнати сторони провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які висувають пропозиції щодо осіб, котрих треба викликати для допиту, а також активно й ініціативно ставлять питання допитуваній особі.

Аналізована процесуальна дія проводиться з урахуванням тактики судового допиту, яку науковці визначають як сукупність теоретичних положень і розроблених на їх основі рекомендацій стосовно найраціональніших тактичних прийомів, способів і засобів ефективної підготовки і проведення цієї процесуальної дії в судовому засіданні[1]. У її межах застосовується сукупність загальних та специфічних для цієї стадії провадження тактичних прийомів допиту. Окремо зауважимо, що власну специфіку можуть мати допити в судових розглядах різних видів кримінальних правопорушень (зокрема, у контексті предметів допиту, психологічних особливостей допитуваних осіб, типових ситуацій проведення таких процесуальних дій тощо). Указані закономірності в перспективі можуть висвітлюватися в окремих видових методиках судового розгляду. До того ж, під час судового допиту застосовуються науково-технічні засоби фіксації доказової інформації, які більш детально розглянуті далі за текстом цієї праці.

За власної ініціативи суду може бути проведено огляд на місці об'єктів, про які заявили сторони провадження (ч. 1 ст. 361 КПК України). У межах цієї процесуальної дії теоретично можуть бути виявлені нові речові докази чи документи. Проте очевидно, що застосування судом такого повноваження не має бути спрямоване на ініціативне відшукання нових доказів. Указаний різновид огляду здійснюється відповідно до загальних тактико-організаційних рекомендацій до проведення огляду місця події із застосуванням від-

[1] Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. С. 195.

повідних криміналістичних засобів виявлення та фіксації доказової інформації.

Крім того, під час судового розгляду можуть отримуватися (збиратися) висновки експертів. За клопотанням сторін чи потерпілого експертиза може призначатися судом тільки у випадках, передбачених ст. 242 КПК України. Власна ж ініціатива суду в призначенні судових експертиз обмежена трьома випадками, які наведені в ч. 2 ст. 332 КПК України: 1) якщо суду надані кілька висновків експертів, які суперечать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; 2) якщо під час під час судового розгляду виникли підстави, передбачені ч. 2 ст. 509 КПК України (потреба в призначенні стаціонарної судової психіатричної експертизи); 3) існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності.

Підсумуємо, що в судовому провадженні його сторони переважно використовують зібрані на стадії досудового розслідування докази шляхом їх подання для дослідження судові. Проте, в окремих випадках під час судового розгляду можливе й збирання нових доказів, зокрема шляхом витребування судом, вилучення в ході отримання тимчасового доступу, вилучення під час проведення С(Р)Д за дорученням суду, проведення огляду на місці та призначення судом судових експертиз. До процесуальних способів збирання доказів також варто віднести судовий допит, адже в ході його проведення показання осіб отримуються та фіксуються безпосередньо. Активна діяльність суб'єктів доказування з виявлення нової доказової інформації та її джерел (носіїв) під час судового збирання доказів обмежена, адже за загальним правилом предметом судового розгляду мають ставати обставини, з'ясовані сторонами провадження до його початку. Найбільш суворою ця вимога є до сторони обвинувачення, якій заборонено проводити слідчі (розшукові) дії після завершення досудового розслідування (ч. 8 ст. 223 КПК України). Водночас абсолютно вся доказова інформація, яка була отримана та досліджена в судовому провадженні, підлягає обов'язковій фіксації.

Ініціативна активність суду у збиранні доказів є, скоріше, винятком із загального правила. Як зауважує М.І. Шевчук, в умовах ві-

тчизняного «перехідного до змагальності» кримінального процесу, головним завданням суду є створення необхідних умов для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання обов'язків[1]. З цією метою суд організовує судове провадження та керує ним, а також бере участь у судових процедурах, у межах яких, зокрема, можуть збиратися нові докази. У цьому контексті слушною є думка В. В. Вапнярчука, що суд не вправі використовувати способи збирання доказів, які пов'язані з [*ініціативним*] відшуканням нової доказової інформації, оскільки така активність суду суперечила б і його процесуальному статусу, і процесуальні формі судового розгляду[2].

Таким чином, збирання доказів у кримінальному провадженні здійснюється в межах широкого переліку досудових та певної групи судових процедур. У межах їх реалізації одночасно зі збиранням доказів відбувається й їх дослідження (попереднє або судове). Запорукою ефективності виявлення та фіксації доказової інформації є застосування суб'єктами доказування, а також залученими обізнаними особами, низки криміналістичних засобів збирання доказів. До таких можна віднести:

– техніко-криміналістичні прийоми, способи й науково-технічні засоби пошуку потенційних джерел (носіїв) доказової інформації;
– техніко-криміналістичні прийоми, способи й науково-технічні засоби фіксації доказової інформації;
– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів;
– тактичні прийоми, тактичні операції й комбінації пошукового характеру;
– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо проведення судових допитів та призначення судових експертиз на стадії судового розгляду;
– методико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо видових (підвидових, міжвидових, родових) предметів доказування (обставин, що підлягають з'ясуванню);

[1] Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з'ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. С. 189.

[2] Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 407.

– методико-організаційні наукові положення (кореляційні дані) щодо типових способів, знарядь, слідів вчинення окремих видів (підвидів, родів) кримінальних правопорушень;
– методико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо особливостей виявлення джерел (носіїв) та фіксування доказової інформації під час розслідування окремих видів (підвидів, родів) кримінальних правопорушень[1]; рекомендації щодо проведення судових допитів під час судового розгляду за фактами окремих видів (підвидів, родів) кримінальних правопорушень.

Кримінальні процесуальні способи, а також відповідні їм криміналістичні засоби виявлення та фіксації доказової інформації будуть більш детально розглянуті далі на сторінках цього розділу нашої праці.

3.2. Кримінальні процесуальні та криміналістичні засоби виявлення доказів

Будь-яка взаємодія суб’єкта доказування з певним джерелом (носієм) доказової інформації починається з його виявлення, яке з погляду психології можна охарактеризувати як сукупність пізнавальних процесів отримання вихідних відомостей про такі об’єкти. Як уже зазначалося, виявлення доказів переважно відбувається внаслідок їх цілеспрямованого пошуку, який є невід’ємною складовою діяльності з розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 9 КПК України, учасники провадження від сторони обвинувачення зобов’язані виявляти обставини, які викривають та виправдовують особу, що притягається до кримінальної відповідальності. До цілеспрямованого активного відшукання доказів можуть також вдаватися й інші суб’єкти доказування (крім слідчого судді та суду), хоч їх процесуальні функції цього прямо й не вимагають.

[1] П. 5 ч. 2 Розділу IV Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події (затв. Наказом МВС від 03.11.2015 № 1339) визначає, що дії спеціалістів, які безпосередньо пов’язані з виявленням, закріпленням та вилученням слідів і речових доказів, здійснюються відповідно до тактики огляду місця події та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Утім, з погляду волі та усвідомленої діяльності суб'єкта доказування, виявлення доказів може бути не тільки результатом їх цілеспрямованого пошуку, а й, умовно кажучи, випадковим, «вдалим» збігом обставин (що, проте, на практиці трапляється досить нечасто). Зокрема, у ході проведення окремих процесуальних дій уповноважені особи можуть випадково натрапити на відомості про інші епізоди розслідуваного діяння чи абсолютно не пов'язані з розслідуваним кримінальні правопорушення (наприклад, у ході проведення обшуку у кримінальному провадженні щодо злочину проти власності можуть бути виявлені зброя, наркотичні засоби, сліди крові тощо, які прямо не пов'язані з розслідуваним діянням і становлять ознаки окремих кримінальних правопорушень). Ще одним сценарієм «випадкового» виявлення доказів можна вважати їх ініціативне подання іншим учасником кримінального провадження.

Вважаємо, що випадкове виявлення доказів не має специфіки, яка б входила до предмету науки криміналістики. Криміналістичні рекомендації мають бути спрямовані на дії суб'єктів доказування після такого виявлення. Зокрема, якщо уповноважена особа «натрапить» на джерело (носій) криміналістично значущих відомостей, вона має його належним чином дослідити та зафіксувати отриману від нього інформацію в порядку, який визначений законом, та з дотриманням відповідних техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій.

Своєю чергою, прийоми та засоби цілеспрямованого пошуку доказової інформації (її джерел та носіїв) традиційно входять до сфери інтересів учених-криміналістів. Р. Л. Степанюк нагадує, що криміналістичні засоби і методи завжди були орієнтовані не тільки на вирішення ідентифікаційних завдань, а й на пошук нових даних, необхідних для встановлення істини в справі[1]. Утім, на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки у вітчизняній науковій літературі загально-теоретичні питання цілеспрямованого відшукання доказової інформації та її джерел (носіїв) розкриті недостатньо. Українські учені, переважно, розглядають особливості виявлення окремих категорій слідів кримінальних правопорушень[2],

[1] Див.: Степанюк Р. Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 195.

[2] Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.; Кофанова О. С. Сучас-

специфіку відшукання доказової інформації під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій[1] та під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень[2] або пошуку (розшуку) правопорушника[3]. Відтак, з метою забезпечення розробки ефективних криміналістичних засобів збирання доказів у кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне більш детально розглянути кримінальні процесуальні та криміналістичні засоби пошуку доказової інформації, її джерел чи носіїв.

Насамперед пошук доказів, як складову їх збирання, варто відмежувати від деяких суміжних категорій. Однією з них є розшук, котрий в енциклопедичній літературі визначається як діяльність уповноважених органів чи посадових осіб, спрямована на встановлення місцезнаходження певних осіб, предметів чи документів[4]. Зауважимо, що суб'єктами, які можуть здійснювати розшук, є тільки уповноважені учасники кримінального провадження від сторони обвинувачення, тоді як цілеспрямований пошук джерел (носіїв) доказової інформації можуть здійснювати й інші суб'єкти доказування, а також залучені ними спеціалісти, експерти; об'єктом розшуку виступають конкретні матеріальні предмети чи особи, про зв'язок яких з подією кримінального правопорушення заздалегідь відомо, водночас об'єктом пошуку можуть виступати абстрактні потенцій-

ні можливості та новітні розробки в сфері виявлення слідів дактилоскопічного походження. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2017. Вип. 62. С. 228–235; Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження? *Криміналістичний вісник*. 2018. № 30 (2). С. 55–63; Волинець І. В. Петльовська С. І. Особливості виявлення, фіксації, вилучення та упакування мікрооб'єктів біологічного походження. *Науковий огляд.* 2019. Т. 7. № 60. URL: https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1892; та ін.

[1] Див.: Юхно О. О. Проблемні питання проведення огляду місця події та першочергових тактичних дій слідчого при розкритті й розслідуванні зґвалтувань. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1 (95). С. 311–320; Семеногов В. В. Тактичні особливості обшуку під час розслідування інсценованих вбивств. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 178–181; та ін.

[2] Див.: Мазурок О. Я. Виявлення, фіксація та вилучення слідів крові під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 99–103; Барвенко В. Пошук і встановлення джерел доказової інформації під час розслідування екологічних злочинів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 5. С. 187–189; Гусєва В. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 3–1 (31). С. 111–114; та ін.

[3] Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

[4] Юридична енциклопедія: У 6 т. Т. 5: П–С. Редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. С. 364.

но доказові відомості, неконкретизовані предмети й особи, які, вірогідно, пов'язані з кримінально-релевантною подією, сліди кримінального правопорушення, відомості у свідомості (пам'яті) особи тощо; нарешті для розшуку підозрюваного специфічний правовий режим встановлено ст. 280 КПК України, а для міжнародного розшуку осіб – чинними міжнародними договорами, поки пошук доказів здійснюється відповідно до загальних положень кримінального процесуального законодавства. Таким чином, цілеспрямований пошук джерел (носіїв) доказової інформації є більш широкою категорією порівняно з розшуком, а розшукова діяльність, як наголосила В. О. Малярова, є частиною пошукової[1].

Ще одним суміжним до пошуку доказів терміном можна визнати «розкриття кримінальних правопорушень». За М. А. Погорецьким, це поняття найчастіше застосовується у його вузькому розумінні як установлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила[2]. Вважаємо, що й цю категорію не варто ототожнювати з відшуканням доказової інформації. Головна відмінність аналізованих видів діяльності полягає в тому, що розкриття містить у своєму складі всі групи операцій з доказами (збирання, дослідження й використання), спрямовані на досягнення стороною обвинувачення конкретної проміжної мети під час досудового розслідування – отримання відомостей про ключові ознаки події кримінального правопорушення та особу, яка його вірогідно вчинила. Відтак, пошук доказової інформації є невід'ємною складовою діяльності з розкриття кримінальних правопорушень, але здійснюється також і за її межами.

Цілеспрямований пошук відомостей про джерела (носії) доказової інформації може здійснюватися як когнітивним (логічним), так й інструментальним шляхом, котрі, проте, застосовуються виключно в комплексі. Зокрема, когнітивні процеси свідомості уповноваженої особи мають знайти свій зовнішній прояв у практичній діяльності щодо відшукання та отримання фізичного доступу до джерела (носія) інформації. Інструментальна пошукова діяльність, своєю чергою, не можлива без логічних мисленнєвих процесів визначення напрямів застосування практичних методів і засобів пошуку.

[1] Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. С. 8.

[2] Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. С. 168.

Когнітивний (логічний) шлях пошуку доказової інформації заснований на існуванні певних закономірностей виникнення слідів кримінального правопорушення та їх знанні суб'єктом, який намагається відшукати доказові відомості. Як зазначає В. В. Тіщенко, існують залежності між вибором злочинцем відповідного способу дії, предмета посягання, жертви, знарядь, місця, часу, з одного боку, і слідами злочину, що залишаються, можливістю їхнього виявлення, отриманням і використанням доказової інформації про розслідувану подію, з іншого[1]. У зв'язку із цим, виявлення в ході розслідування будь-якого елемента системи [*ознак кримінального правопорушення*] з тим чи іншим ступенем імовірності може вказувати на існування іншого, ще не встановленого елемента й визначати напрями та засоби його пошуку[2].

На думку В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітька, сутність розумових завдань, пов'язаних із виявленням доказової інформації, полягає в прогнозуванні її можливих джерел[3]. Зокрема, суб'єкт доказування (або залучений ним спеціаліст), унаслідок осмислення та аналізу наявної в нього криміналістично значущої інформації, здатний висувати обґрунтовані припущення – версії про існування інших джерел (носіїв) доказової інформації, їх характер, місце розташування тощо. Надалі ці версії перевіряються шляхом застосування інструментальних засобів пошуку та збирання доказів.

Описана розумова діяльність уповноважених суб'єктів спирається на використання законів та прийомів формальної логіки, методів реконструкції та прогнозування, а також криміналістичних знань про механізм кримінального правопорушення взагалі та сліди, як його складову. Серед засобів логіки В. О. Коновалова виокремила категорії аналізу й синтезу, причині і слідства, сутності і явища, тотожності й розходження та ін.[4]. Незамінними для виконання розумових пошукових завдань є також логічні прийоми індукції та дедукції, які в поєднанні та сукупності дозволяють за окремими виявленими фактами робити висновки про існування

[1] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. С. 111.

[2] Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля. Харків: Харків юридичний, 2005. С. 94.

[3] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2008. С. 59.

[4] Коновалова В. О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету Одеска юридична академія*. 2017. Т. 19. С. 218.

певних загальних закономірностей та, навпаки, на основі загальних положень висувати обґрунтовані припущення про існування інших, поки невідомих суб'єктові окремих фактів[1]. При цьому пошукове мислення може бути спрямоване «від кримінального правопорушення до правопорушника» чи, навпаки, «від правопорушника до кримінального правопорушення»[2].

Таким чином, когнітивний (логічний) пошук джерел (носіїв) доказової інформації можна визначити як розумову діяльність уповноважених учасників кримінального провадження з аналізу наявної криміналістично значущої інформації та логічної побудови обґрунтованих припущень про існування та характеристики інших джерел (носіїв) доказової інформації.

Слушною є теза М. А. Погорецького про те, що цілеспрямована активна діяльність суб'єктів доказування з відшукання та виявлення фактичних даних, їх носіїв обумовлюється характером вчиненого кримінального правопорушення та конкретною слідчою ситуацією[3]. Зокрема, вихідні дані, отримані під час проведення початкових слідчих (розшукових) дій, можуть бути використані для побудови логічної схеми – від вивчення обстановки місця кримінального правопорушення до встановлення способу його вчинення, від способу злочину до пошуку нових слідів і встановлення підозрюваного тощо[4].

Загальний порядок побудови згаданих логічних зв'язків, на думку М. Я. Сегая, є таким: спочатку виявляються певні сліди, які є джерелами інформації про ідентифікаційні зв'язки; після цього здійснюється пошук об'єктів, які могли утворити ці зв'язки або сприяти їх утворенню[5]. Наприклад, як зауважив В. В. Коваленко, «у ході роботи зі слідами варто враховувати те, що прямі сліди можуть указувати на необхідність виявлення зворотних». Так наявність подовжніх ушкоджень на тілі потерпілої від зґвалтування може свід-

[1] Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 17–18.

[2] Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів в процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 101.

[3] Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71.

[4] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Заперечливі обставини та їх значення для встановлення інсценувань кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 240.

[5] Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Киев, 1970. С. 30.

чити про наявність у підозрюваного під нігтями часток її шкіри, й, навпаки, наявність під нігтями в потерпілої фрагментів (часток) шкіри свідчитиме про вірогідну наявність ушкоджень на тілі злочинця[1].

Описані когнітивні процеси відбуваються у свідомості суб'єкта доказування як під час проведення окремих процесуальних дій, так і в кримінальному провадженні в цілому. Зокрема, прогнозування можливих джерел (носіїв) доказової інформації є необхідною складовою планування та підготовки до проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. З огляду на такий прогноз, обираються час та місце їх проведення, залучені спеціалісти й технічні помічники, науково-технічні засоби тощо. Під час проведення конкретної процесуальної дії, прогнозування можливостей виявлення доказової інформації дозволяє серед доступного уповноваженій особі арсеналу засобів інструментального пошуку обрати найбільш ефективні в даній конкретній ситуації засоби. У кримінальному провадженні в цілому за результатом когнітивних процесів виявлення джерел (носіїв) доказової інформації обираються загальні стратегічні напрями розслідування, порядок проведення процесуальних дій, формуються пошукові завдання тактичного масштабу тощо. Аналогічні мисленнєві процеси відбуваються й у свідомості процесуальних осіб від сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Орієнтиром для когнітивного пошуку джерел (носіїв) доказової інформації можуть виступати типові логічні зв'язки та статистичні кореляційні залежності між слідами певної категорії кримінальних правопорушень та іншими елементами їх механізму (способом, знаряддям, ознаками правопорушника та потерпілого тощо). Згадані відомості в узагальненому вигляді наводяться в криміналістичних характеристиках кримінальних правопорушень у структурі окремих криміналістичних методик. Практичне інструментальне значення таких характеристик, на думку В. Л. Синчука, полягає в можливості використання узагальнених даних для розкриття конкретного кримінального правопорушення[2]. Зокрема В. В. Тіщенко

---

[1] Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведені слідчих дій: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. С. 134.

[2] Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля. Харків: Харків юридичний, 2005. С. 94.

наголошує, що зіставлення конкретної слідчої ситуації в кримінальному провадженні з криміналістичною характеристикою виду (групи) кримінальних правопорушень дає змогу побудувати вірогідну модель розслідуваного діяння, визначити напрями пошуку доказової інформації, якої ще не вистачає[1].

Своєю чергою, найбільш загальну спрямованість пошуку доказових відомостей можливо визначити за допомогою криміналістичних рекомендацій щодо типових обставин, які підлягають з'ясуванню (видового/родового предмета доказування) у кримінальних провадженнях щодо певного виду, роду кримінальних правопорушень. Згадані рекомендації формулюються вченими-криміналістами на основі загального предмету доказування (ч. 1 ст. 91 КПК України), кримінально-правової та криміналістичної характеристик конкретної групи кримінально караних діянь[2], а також результатів узагальнення судово-слідчої практики їх розслідування та судового розгляду.

Зауважимо також, що відносно нещодавно з'явилася нова категорія монографічних наукових праць, назви яких, переважно, містять формулювання «доказування у кримінальних провадженнях щодо/про…»[3], котрі, на нашу думку, можна віднести до специфічного різновиду окремих криміналістичних методик розслідування. Такі роботи, переважно, не містять криміналістичних характерис-

[1] Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. С. 51.

[2] Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 13.

[3] Див., наприклад: Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с.; Лисеюк А. М. Доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2018. 20 с.; Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з незаконним заволодінням землею: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 235 с.; Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 233 с.; Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 250 с.; Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. … д-ра філософії – 081 Право. Харків, 2023. 218 с.; Козаченко С. В. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї або боєприпасів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 234 с.; Козак І. А. Доказування у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2024. 233 с.; та ін.

тик відповідних кримінальних правопорушень і, замість тактичних засад організації й проведення окремих слідчих (розшукових) дій, надають загальну характеристику відповідних способів збирання доказів та можливостей їх використання під час досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Практична цінність рекомендацій такого типу є сумнівною, адже в них не наведені логічні та кореляційні статистичні зв'язки між окремими обставинами, що підлягають з'ясуванню, та типовими джерелами доказових відомостей про них. З огляду на це, вважаємо, що одним із перспективних напрямів оптимізації криміналістичних рекомендацій із розслідування кримінальних правопорушень є впровадження змістового блоку про типові джерела (носії) доказової інформації та алгоритми дій уповноважених осіб щодо їх відшукання. Водночас розробку згаданих вище квазіметодик, які не містять криміналістичних характеристик відповідних кримінально караних діянь, ми вважаємо контрпродуктивною.

Таким чином, криміналістичні методи версіювання, реконструкції та прогнозування, методико-організаційні рекомендації щодо типових слідів кримінального правопорушення, типових джерел доказової інформації у певних категоріях провадження, а також типові переліки обставин, які підлягають з'ясуванню (родові й видові предмети доказування) варто визнати криміналістичними засобами когнітивного пошуку доказової інформації, її джерел (носіїв) у межах збирання доказів у кримінальному провадженні.

Своєю чергою інструментальна складова цілеспрямованого пошуку доказової інформації є практичною діяльністю уповноважених осіб, яка полягає в застосуванні сукупності кримінальних процесуальних способів, оперативно-розшукових, криміналістичних та інших засобів відшукання її джерел (носів). Наголосимо, що невід'ємною умовою ефективного використання інструментальних засобів пошуку доказової інформації є застосовування описаних вище когнітивних прийомів та методів.

Цілеспрямований інструментальний пошук джерел (носіїв) доказової інформації може бути вибірковим або суцільним. У першому випадку, за наявності попередніх відомостей про місце розташування, зовнішній вигляд, форму, розміри чи інші характеристики певного об'єкта, суб'єкт доказування може на основі таких даних вчиняти пошукові дії вибірково й націлено. Описані вихідні відо-

мості значно звужують «поле пошуку» та дозволяють обрати відповідні засоби, специфічно спрямовані на відшукання конкретних об'єктів. І навпаки, якщо попередні відомості про певне джерело (носій) доказової інформації відсутні або є недостатніми, пошук здійснюється суцільно, увага суб'єкта доказування звертається на абсолютно всі об'єкти, які потенційно можуть нести кримінально-релевантні відомості. При здійсненні суцільного пошуку доказів додатковим орієнтиром для уповноваженого суб'єкта можуть виступати узагальнені дані про типові ознаки відповідного кримінального правопорушення, які традиційно викладаються в окремих криміналістичних методиках, зокрема відомості про типові сліди кримінального правопорушення. Зауважимо, що наведені закономірності пошуку застосовні як до окремих процесуальних дій, так і до процесу пошуку джерел (носіїв) доказової інформації у кримінальному провадженні в цілому.

Залежно від їх правового регулювання, дії суб'єктів доказування щодо відшукання доказової інформації, її джерел (носіїв) можна поділити на процесуальні та непроцесуальні. Відомості про докази, отримані в результаті застосування процесуальних засобів їх пошуку, самі собою мають доказове значення й можуть використовуватися як підстава (інформаційна основа) для прийняття процесуальних і непроцесуальних рішень, зокрема про проведення конкретних дій, спрямованих на дослідження виявленого джерела та фіксацію отриманої від нього інформації. Своєю чергою відомості про джерела (носії) доказової інформації, отримані в непроцесуальний спосіб, мають орієнтуюче значення та можуть виступати підставою прийняття непроцесуальних рішень, а також додатковою складовою інформаційної основи прийняття рішень процесуальних. У цьому контексті рішення суб'єктів доказування про обрання певних процесуальних способів чи криміналістичних засобів дослідження джерела та фіксації інформації є формою використанням таких вихідних даних.

До процесуальних інструментальних засобів пошуку доказової інформації варто віднести відповідні, передбачені КПК України, способи збирання доказів. Серед них, насамперед, можна виокремити процесуальні дії переважно пошукового характеру (огляд місця події, освідування, обшук, допит), сама сутність яких полягає в цілеспрямованому відшуканні, дослідженні й фіксації доказової інформації та її джерел (носіїв).

У межах проведення цих С(Р)Д уповноважені особи застосовують низку тактичних прийомів пошукового призначення, які варто віднести до тактико-організаційних криміналістичних засобів виявлення доказів. Наприклад, у ході огляду місця події, з метою відшукання слідів кримінального правопорушення та інших криміналістично значущих об'єктів, уповноважені особи можуть зіставляти первинні (вихідні) дані з дійсною обстановкою на місці огляду, аналізувати окремі виявлені сліди, моделювати подію, яка відбулася[1] тощо. У межах проведення обшуків застосовуються тактичні прийоми спостереження за обшукуваними, а також словесної розвідки, поставлення запитань присутнім особам та ін.[2]. Практично всі тактичні прийоми допиту тією чи іншою мірою спрямовані на виявлення певної доказової інформації у свідомості й пам'яті допитуваної особи. Так прийоми встановлення психологічного контакту покликані створити найбільш сприятливі психологічні умови для виявлення та одержання повних і об'єктивних показань[3]; постановлення запитань, як основний тактичний інструмент допиту, являє собою спонукання співрозмовника до повідомлення певних відомостей[4]; сукупність прийомів актуалізації пам'яті допитуваної особи дозволяє усунути добросовісні помилки і відновити дійсну картину події, яку вона сприймала[5]; тактичні прийоми виявлення неправдивих показань дозволяють виокремити викривлені відомості і спрямувати допит на відшукання та отримання достовірної інформації тощо.

В окремих випадках пошуковий характер мають і судові експертизи. Так у межах їх проведення в лабораторних умовах можливе виявлення нових криміналістично значущих об'єктів, які через свої властивості не можуть бути сприйняті і відтворені слідчим (спеціалістом) безпосередньо або за допомогою техніко-криміналістичних

[1] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 209.

[2] Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2010. С. 154–157.

[3] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 286–287.

[4] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20.: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 298.

[5] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія. Харків: Право, 2010. С. 103.

засобів[1]. Експертним шляхом можуть відшукуватися маловидимі й невидимі сліди, мікрооб'єкти тощо. Для цього перед судовим експертом має бути поставлене відповідне запитання діагностичного характеру: «Чи наявні на направленому на дослідження об'єкті [*сліди певної категорії*]?». У таких випадках судова експертиза виступає одночасно інструментом експертного дослідження направленого судовому експертові об'єкта та інструментальним засобом пошуку на цьому об'єкті нової потенційно доказової інформації.

Зауважимо, що й окремі НС(Р)Д мають пошуковий характер, зокрема аудіовідеоконтроль особи, огляд та виїмка кореспонденції, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, негласне обстеження приміщення та ін. Під час їх проведення також можуть застосовуватися специфічні пошукові тактичні прийоми.

Процесуальні дії переважно перевірочного характеру (пред'явлення для впізнання, слідчий експеримент, тимчасовий доступ до речей та документів, повторні огляди речей та документів, повторні допити, ідентифікаційні судові експертизи тощо) насамперед спрямовані на закріплення та перевірку раніше здобутих даних, проте й під час їх проведення можливе випадкове виявлення чи цілеспрямоване відшукання нових первинних доказів. З цією метою уповноважені особи здатні застосовувати описані вище та інші тактичні прийоми пошукової спрямованості.

Наголосимо також, що виявлення джерела інформації та дослідження й фіксація таких відомостей можливе як у ході проведення однієї процесуальної дії, так і в межах різних. Як зазначає В. О. Малярова, пошукова діяльність органів досудового розслідування може здійснюватися комплексно шляхом поєднання груп процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів[2]. Відтак, пошуковий характер можуть мати системи дій, у тому числі тактичні комбінації та операції. Зокрема, на думку В. М. Шевчука, тактичним операціям початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень у цілому властива пошуково-пізнавальна спрямованість. Їх загальними завданнями є виявлення і збирання необхідної доказової й

[1] Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. С. 187.

[2] Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. С. 8.

орієнтовної інформації та її джерел (носіїв)[1]. До тактичних операцій пошукової спрямованості можна віднести «Пошук доказів», «Пошук трупа», «Пошук майна», «Пошук правопорушника» тощо.

Крім того, у межах проведення процесуальних дій, з метою відшукання джерел (носіїв) доказової інформації, уповноважені особи застосовують низку науково-технічних засобів та техніко-криміналістичних прийомів (як специфічно-пошукового спрямування, так і загального призначення). До них можна віднести джерела видимого та невидимого світла, пристрої оптичного та цифрового збільшення, спеціальні засоби пошуку окремих видів об'єктів (слідів пальців рук, слідів біологічного походження, вибухових, наркотичних речовин тощо), щупи, ендоскопічні камери, металошукачі, ехолокатори й трали для дослідження дна водойм, безпілотні літальні й наземні апарати тощо. Указані НТЗ та прийоми їх застосування можна вважати техніко-криміналістичними засобами виявлення доказів.

Суб'єктами, які застосовують процесуальні засоби пошуку джерел (носіїв) доказової інформації, звичайно, є виключно уповноважені суб'єкти доказування, насамперед сторона обвинувачення, яка має право проводити слідчі (розшукові) дії. Водночас криміналістичні засоби відшукання доказової інформації (і тактичного, і техніко-криміналістичного характеру) можуть використовувати як суб'єкти доказування самостійно, так і залучені ними спеціалісти. Зокрема, як зауважує І. В. Пиріг, традиційним завданням спеціаліста-криміналіста, який залучається до проведення огляду місця події, є виявлення слідів різних категорій: контактної взаємодії, біологічного походження; взуття, папілярних візерунків рук, недопалків, знарядь вчинення злочину; загублених речей та документів тощо[2]. Вузькопрофільні спеціалісти (хіміки, біологи, ентомологи, екологи та ін.) можуть надавати допомогу з виявленням специфічних видів слідів та об'єктів, спеціалісти-психологи – ідеальних слідів у пам'яті допитуваних осіб тощо.

Щодо процесуальних способів збирання доказів, які доступні суб'єктам доказування, визначеним ч. 3 ст. 93 КПК України,

[1] Шевчук В. М. Вплив етапів розслідування на розробку тактичних операцій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4 (28). С. 49.

[2] Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 350.

то вони не мають яскраво вираженого пошукового призначення, що є певною мірою логічним, адже на указаних осіб законом не покладено обов'язку встановлення й доведення обставин кримінального правопорушення. Чи не єдиними процесуальними засобами, які доступні згаданим особам та спрямовані на пошук нових доказів, варто визнати запити про доступ до інформації, а також адвокатський запит. Через це цілеспрямоване відшукання доказів стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, відбувається переважно в непроцесуальній формі.

Нарешті суд, як було зазначено в минулому підрозділі цієї праці, відповідно до власного функціонального спрямування в змагальному процесі, не уповноважений вдаватися до активних дій із відшукання нової доказової інформації та її джерел (носіїв). Водночас маємо констатувати, що під час дослідження доказів у свідомості суду протікають психологічні процеси, аналогічні їх виявленню, адже суд вперше отримує інформацію про існування та значення для провадження певного поданого йому джерела (носія). У даному випадку когнітивні складові виявлення та дослідження доказів можливо розмежувати за їх цільовим призначенням, позаяк, за загальним правилом, процедури судового дослідження доказів не пов'язані з їх збиранням. Якщо ж в окремих випадках нові докази збираються в судовому провадженні, з погляду суду відбувається їх випадкове (не цілеспрямоване) виявлення.

Сукупність непроцесуальних інструментальних засобів цілеспрямованого пошуку джерел (носіїв) доказової інформації можна об'єднати під загальною назвою «кримінальна (криміналістична) розвідка», яку Р. Л. Степанюк визначив як діяльність зі збирання, обробки, аналізу та використання розвідувальної інформації з метою виявлення, розслідування та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. У діяльності з розкриття та розслідування конкретних кримінально караних діянь, на думку цитованого автора, використовуються оперативно-розшукова і техніко-криміналістична розвідки[1]. Зауважимо, що використання цих груп засобів у кримінальному провадженні є прерогативою сторони обвинува-

[1] Степанюк Р. Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 199.

чення. Причому, варто погодитися з Р. Л. Степанюком, що розмежування криміналістичних та оперативно-розшукових методів пошуку кримінально-релевантної інформації є, певною мірою, умовним та штучним[1], хоча ми впевнені, що ця теза знайде свій супротив у спеціальній літературі (насамперед з боку науковців у сфері ОРД).

Відтак, до інструментів пошуку джерел (носіїв) доказової інформації можна віднести оперативно-розшукову діяльність, у межах якої здійснюється оперативно-розшукова розвідка. Одним із ключових завдань ОРД, відповідно до ст. 1 профільного Закону, є пошук фактичних даних про кримінально-протиправні діяння окремих осіб та груп[2]. Таке призначення оперативно-розшукової діяльності склалося історично, адже ще в ст. 103 КПК України 1960 року було визначено, що органи дізнання вживають «необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили». У межах ОРД співробітники відповідних підрозділів, серед іншого, здійснюють «оперативний пошук», тобто діяльність із виявлення осіб та фактів, які становлять оперативний інтерес[3]. Водночас, як уже зазначалося, КПК України 2012 року унормував деякі оперативно-розшукові заходи як негласні (слідчі) розшукові дії – процесуальні засоби збирання й перевірки доказів, у зв'язку з чим питання доказового значення результатів оперативно-розшукової діяльності лишається дискусійним. З урахуванням цього додаткової ваги набула теза Л. А. Кірмач про те, що в межах ОРД досліджуються тільки джерела інформації, які потенційно можуть отримати статус доказів за умови застосування до них процесуальної процедури[4]. Тому ми вважаємо, що на сучасному етапі, із закріпленням у КПК України процесуального порядку проведення НС(Р)Д, оперативно-розшукова інформація у кримінальному провадженні насамперед є орієнтуючими відомостями про вірогідні джерела (носії) доказової інформації, а оперативно-розшукова діяльність, відповідно, – ефективним непроцесуальним інструментом пошуку

---

[1] Степанюк Р. Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 199.

[2] Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135–12. (дата звернення: 25.07.2024).

[3] Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів в процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 102.

[4] Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 13 с.

джерел (носіїв) доказової інформації. Такої ж думки щодо доказової природи оперативно-розшукової діяльності притримується й переважна більшість опитаних нами науковців та практиків (58,1%).

Одним з основних методів кримінальної (криміналістичної) розвідки слід визнати кримінальний аналіз. Р. В. Білоус, В. І. Василинчук і О. В. Таран визначають цю категорію як специфічний вид інформаційно-аналітичної діяльності, яка полягає в ідентифікації та якомога точнішому визначенні внутрішніх зв'язків між інформацією (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, їх використанням в інтересах ведення оперативно-розшукової та слідчої діяльності, їх аналітичної підтримки[1]. На думку А. В. Мовчана, у межах оперативно-розшукової аналітичної розвідки первинна інформація [*про кримінальне правопорушення*] може бути відшукана в мережі Інтернет, в автоматизована банках даних та інформаційних системах, у публікаціях ЗМІ тощо[2]. Пошук інформації та встановлення змістовних зв'язків між різними її блоками є необхідною передумовою когнітивних процесів прогнозування можливих джерел (носіїв) нових доказових відомостей у кримінальному провадженні. Тому вважаємо, що подальше розроблення методів кримінального аналізу є надперспективним напрямом розвитку наук криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

Суттєвим напрямом кримінальної (криміналістичної) розвідки є використання даних криміналістичних інформаційних систем (баз даних) для пошуку кримінально-релевантної інформації та її джерел (носіїв). Так одним із завдань криміналістичної реєстрації, на думку Ю. В. Чорноус, є сприяння розшуку об'єктів, дані про які містяться в криміналістичних обліках[3]. В. А. Журавель виокремлює інформаційно-довідкові, інформаційно-пошукові, інформаційно-модельні та інформаційно-консультативні системи[4],

[1] Білоус Р. В., Василинчук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 132.

[2] Мовчан А. В. Поняття та сутність аналітичної розвідки як особливої форми інформаційно-аналітичної роботи в ОРД. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* Серія юридична. 2012. № 3. С. 446.

[3] Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 343.

[4] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Апостіль, 2012. С. 242.

які містять окремі й узагальнені відомості про осіб, речі та сліди, пов'язані з раніше вчиненими кримінальними правопорушеннями, а також статистичні дані. Завдяки їх використанню, можливо отримати орієнтуючу криміналістично значущу інформацію, зокрема про зв'язок певного об'єкта чи особи з іншими кримінальними правопорушеннями, а відтак і зв'язок між самими кримінально-релевантними подіями, що дозволить у перспективі виявити нові доказові відомості. Надалі отримані таким чином дані про вірогідні джерела (носії) доказової інформації перевіряються шляхом застосування процесуальних засобів збирання доказів.

Серед засобів техніко-криміналістичної розвідки доцільно окремо звернути увагу на сукупність інструментів розвідки з відкритих джерел «OSINT», які доступні до використання як стороні обвинувачення, так й іншим суб'єктам збирання доказів у кримінальному провадженні. Зарубіжні учені визначають OSINT як процес збирання розвідувальних даних (або процес розвідки) з публічно доступних джерел із використанням нетаємних (відкритих) методів[1]. О. О. Торбас слушно пояснює, що розвідувальні дані в даному контексті варто тлумачити як сукупність обробленої певним чином інформації[2]. Своєю чергою, під відкритими джерелами (цифрової інформації) вітчизняні науковці пропонують розуміти медіа, соціальні медіа, вебсайти, геопросторові платформи, бази даних, офіційні дані та інші платформи, на яких можна спостерігати, купувати або запитувати загальнодоступну інформацію[3]. До переліку інструментів OSINT О. О. Торбас відносить використання пошукових сервісів, аналіз коду вебсторінок, контент-аналіз вебсторінок, аналітику соціальних мереж, пошук даних у глибокій та темній інтернет-мережі, аналіз окремих видів цифрового контенту (зображень, відеофайлів тощо), дослідження метаданих та ін.[4].

---

[1] Sampson, Fraser. Intelligent evidence: Using open source intelligence (OSINT) in criminal proceedings. *The Police Journal*. 2016. 90.

[2] Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 7.

[3] Басиста І. В., Гаврилюк Л. В., Гутник А. В., Хитра А. Я. Використання цифрових даних з відкритих джерел під час розслідування кримінальних правопорушень: окремі аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія: Право. 2024. Вип. 17 (29). С. 233.

[4] Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 65–94.

При всьому ми підтримуємо позицію І. В. Басистої, Л. В. Гаврилюк, А. В. Гутник та А. Я. Хитри[1], засновану, зокрема, на рекомендаціях протоколу Берклі[2], про те, що розвідку за відкритими джерелами не можна ототожнювати зі способами збирання доказів у кримінальному провадженні. У контексті кримінального процесуального доказування метою застосування OSINT-інструментів варто визнати пошук криміналістично значущої інформації у відкритих джерелах. За загальним правилом, отримані у такий спосіб відомості мають лише орієнтуюче значення[3]. Водночас, за певних умов, отриманим у таких спосіб відомостям можна надати доказового значення, тобто легалізувати їх. Для цього інструменти OSINT мають застосовуватися як засоби пошуку доказової інформації в межах використання процесуальних способів збирання доказів: огляду комп'ютерних даних, слідчого експерименту, деяких негласних слідчих (розшукових) дій тощо. При цьому фіксація виявлених у такий спосіб даних має обов'язково здійснюватися у передбачений кримінальним процесуальним законодавством спосіб та із дотриманням відповідних криміналістичних рекомендацій.

Зауважимо, що інструменти OSINT широко доступні стороні захисту, потерпілим та представникам юридичних осіб, щодо яких здійснюється провадження, а також особам, які не мають процесуального статусу у кримінальному провадженні (журналістам, блогерам, громадським організаціям тощо). Водночас не існує процесуальних механізмів легалізації суб'єктами, визначеними ч. 3 ст. 93 КПК України, виявлених у такий спосіб відомостей. З цією метою рекомендуємо згаданим процесуальним особам звертатися до сторони обвинувачення з клопотанням про проведення огляду комп'ютерних даних для фіксації та процесуального закріплення виявленої ними у мережі Інтернет інформації.

Однією з форм розвідки за відкритими даними варто визнати моніторинг органами досудового розслідування та співробітника-

[1] Басиста І. В., Гаврилюк Л. В., Гутник А. В., Хитра А. Я. Використання цифрових даних з відкритих джерел під час розслідування кримінальних правопорушень: окремі аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького:* Журнал. Серія: Право. 2024. Вип. 17 (29). С. 238.

[2] Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. The Human Rights Center at the University of California, Berkeley; UN Human Rights office of the High Commissioner. New York, Ceneva, 2022. 102 p.

[3] Одерій О. В., Кожевніков О. А. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 4 (73). С. 149.

ми оперативних підрозділів матеріалів засобів масової інформації, профілів користувачів у соціальних мережах, публічних груп у месенджерах тощо. У таких спосіб, зокрема, може бути виявлена вихідна інформація про ознаки кримінального правопорушення з її подальшим внесенням до ЄРДР. М. С. Городецька слушно зазначає, що для обґрунтування рішення про внесення відомостей про ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР та початку кримінального провадження достатньо найнижчого рівня підозри – підозри факту вчинення кримінального правопорушення[1]. Приводом для прийняття такого процесуального рішення виступає інформація про діяння, яке містить ознаки передбаченого особливою частиною КК України правопорушення, за умови, що вона була отримана з належного джерела. Відповідно до положень ч. 1 ст. 214 КПК України, належними джерелами вихідної інформації про ознаки кримінального правопорушення можна вважати заяву потерпілого, повідомлення від заявника, крім діянь, визначених у ст. 477 КПК України, та самостійне виявлення ознак уповноваженою особою (аналогічно за виключенням діянь, визначених ст. 477 КПК України). Тобто, інформація про ознаки кримінального правопорушення може бути отримана уповноваженими особами під час ознайомлення з відповідними інтернет-публікаціями (самосійне виявлення), так само як і внаслідок звернення журналістів та інших осіб до правоохоронців з повідомленнями про виявлені ними факти вчинення кримінально караних діянь.

Зокрема, як приклад такої форми взаємодії, дослідники наводять внесення до ЄРДР відомостей про факти кримінальних правопорушень у сфері земельних відносин за даними програм «Схеми: корупція в деталях» та «Бігус.info». У своїх матеріалах журналісти викривають механізм та основних учасників незаконних операцій із землею[2]. Моніторинг публікацій ЗМІ та соціальних мереж також є одним із типових способів виявлення ознак діянь, передбачених ст. 111–1 КК України[3].

---

[1] Городецька М. С. Застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика.* 2021. № 2 (2). С. 70.

[2] Mozol V., Balaban S., Kryzhanovskyi O., Oliinyk Y., Babiak A. Interaction of the National Police with other actors in the area of criminal justice in combating criminal offences in the area of land relations. *Amazonia Investiga*. 2021. 10(47). P. 232..

[3] Коваленко А. В. Особливості виявлення ознак колабораційної діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. № 3 (103). С. 169–170.

Під час здійснення досудового розслідування уповноваженими особами можуть бути виявлені та використані в доказуванні матеріали журналістських розслідувань та інші публікації ЗМІ. Зауважимо, що розслідування є популярним жанром журналістської творчості, і достатньо часто такі матеріали спрямовані на викриття та висвітлення ознак саме кримінально караних діянь. В. М. Сущенко визначає журналістське розслідування як професійну діяльність журналіста (кореспондента), який за дорученням ЗМІ або з власної ініціативи здійснює методами і засобами, дозволеними чинним законодавством України і нормами професійної журналістської етики, збір інформації щодо конкретної події (умов, обставин, учасників і свідків) протиправної поведінки окремих осіб для своєчасного і добросовісного інформування суспільства та надання інформаційної допомоги органам досудового слідства в розслідуванні такої події з метою публічного захисту конституційних прав та інтересів людини і громадянина[1]. За дотримання певного алгоритму дій[2], відомостям, які містяться в журналістських матеріалах, може бути надане доказове значення у кримінальному провадженні.

Окремо наголосимо, що низка з перелічених вище непроцесуальних засобів пошуку доказової інформації може також здійснюватися і в межах передбачених КПК України процедур. Наприклад, пошук кримінально-релевантних відомостей у інформаційних системах (базах даних) може здійснюватися шляхом призначення судових експертиз, зокрема дактилоскопічних, балістичних, трасологічних, молекулярно-генетичних тощо. Крім того, як зазначалося, здійснення OSINT-розвідки може відбуватися в ході проведення огляду комп'ютерних даних (вебресурсів), а також, як пропонують Р. Л. Степанюк[3] та М. Г. Щербаковський[4], у перспективі доручатися

[1] Сущенко В. М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія».* Юридичні науки. 2011. Т. 116. С. 28.

[2] Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. Т. 38. № 2. С. 52–53.

[3] Степанюк Р. Л. Криміналістична розвідка як напрям слідчої та судово-експертної діяльності. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 215.

[4] Щербаковський М. Г. Судова експертиза як засіб отримання доказової інформації з відкритих джерел інтернету. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 281.

судовим експертам. Водночас ми переконані, що наведені інструменти є, насамперед, непроцесуальними, й отримані з їх використанням відомості про потенційні джерела (носії) доказової інформації, за загальним правилом, є орієнтуючими.

Ще одним непроцесуальним засобом відшукання джерел (носіїв) доказової інформації у кримінальному провадженні є взаємодія суб'єктів доказування (насамперед, органів досудового розслідування) зі ЗМІ та громадськістю. Зокрема, через засоби масової інформації можуть бути поширені відомості про розшукуваних осіб та речі, запити про пошук очевидців кримінально-релевантних подій та інших потенційних свідків тощо. Нові інтернет-медіа та традиційні ЗМІ здатні швидко розповсюджувати серед населення інформацію, яка надається правоохоронцями. Такі можливості регулярно використовуються на практиці. Зокрема, В. Г. Севрук наголошує на ефективності використання ЗМІ під час організації розшукової роботи. На його думку, до провідних засобів масової інформації для опублікування можуть подаватися дані осіб, які ухиляються від органів досудового розслідування чи суду, а також безвісти зниклих осіб, невпізнаних трупів тощо[1].

Варто зауважити, що за названої форми взаємодії ЗМІ не виступають джерелом криміналістично значущої інформації, а є лише інструментом пошуку інших джерел потенційно доказових відомостей. Оптимальним способом організації такої взаємодії видається встановлення постійних робочих контактів між органами досудового розслідування та регіональними й всеукраїнськими ЗМІ. За відсутності налагоджених ділових зв'язків можливе направлення до редакцій ЗМІ індивідуальних запитів на розповсюдження наданої правоохоронцями інформації.

Під час використання можливостей ЗМІ уповноваженим особам варто пам'ятати про тактичні ризики, пов'язані з розголошенням відомостей досудового розслідування та надмірним інформуванням правопорушників. Описані ризики можуть виникати як у межах цілеспрямованої взаємодії з медіа, так і в результаті самостійного здійснення журналістами їх професійної діяльності (проведення журналістських розслідувань чи висвітлення резуль-

[1] Севрук В. Г. Взаємодія органів національної поліції України із засобами масової інформації, громадськістю, державними органами й недержавними структурами під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 3. С. 176.

татів боротьби правоохоронців із кримінально-протиправною діяльністю). Основним засобом подолання таких ризиків є належна організація взаємодії з авторами публікацій та редакцією й керівництвом ЗМІ. Зволікання зі встановленням таких контактів може призвести до неконтрольованого розповсюдження ЗМІ чутливих для досудового розслідування відомостей, інформування правопорушників про стан розслідування, унебезпечення чи ретравмування потерпілих тощо. На наявність подібних ризиків указують як автори вітчизняного посібника для журналістів-розслідувачів[1], так і європейські дослідники жанру журналістських розслідувань[2].

Прізвища та ім'я, певні контактні дані журналістів, як правило, указуються в текстах їх публікацій (за винятком анонімних матеріалів), а контактні дані редакції – на сайтах, у соціальних мережах ЗМІ, на титульних сторінках друкованих видань тощо. Подальший порядок дій залежить від бажання журналістів співпрацювати з правоохоронцями. Задля встановлення психологічного контакту з представниками ЗМІ доцільно під час спілкування наголосити на значимості їх роботи, вказати на важливість зібраної та поширюваної ними інформації для встановлення винних та притягнення їх до відповідальності, а також роз'яснити тактичні й процесуальні ризики, пов'язані з публічним розповсюдженням або приховуванням від правоохоронців криміналістично релевантної інформації тощо. Крім того, журналісти можуть бути попереджені про кримінальну відповідальність за розголошення даних досудового розслідування (ст. 387 КК України). Водночас варто враховувати сталу практику ЄСПЛ, відповідно до якої опублікування журналістами відомостей досудового розслідування не може визнаватися злочином, якщо публічний інтерес до таких даних переважає негативні наслідки їх розголошення[3].

Зауважимо, що взаємодіяти зі ЗМІ з метою розповсюдження відомостей про розшукуваних осіб чи речей можуть і суб'єкти доказування, названі ч. 3 ст. 93 КПК України. Наприклад, на сай-

[1] Бєль Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. С. 121, С. 124.

[2] Ruffio, Claire; Hubé, Nicolas. Crime News Under Digitization Process in French and German Newsrooms: Standardization and Diversification of News under Web-First Pressure. *Media and Communication.* 2022. Vol. 10, Issue 3. P. 78.

[3] Ksenia Kakareko, Jacek Sobczak. Ramy prawne działalności sprawozdawców sądowych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. *Studia Medioznawcze*. 2020. Vol. 21, Issue 4. P. 800.

ті «Магнолія-ТВ» існує окрема сторінка «Шукаю свідків»[1], на яку з відповідними оголошеннями звертаються також потерпілі та захисники-адвокати.

Крім того, ЗМІ можуть також використовуватися органами досудового розслідування для цілеспрямованого дезінформування правопорушників із метою подальшого виявлення відомостей про них[2]. І. М. Горбаньов та В. В. Кузнєцов наголошують, що особи, які вчинили кримінальні правопорушення, не тільки намагаються сховатися чи замаскуватися, але й пильно спостерігають за результатами розслідування, слідкують за повідомленнями про його хід у засобах масової інформації. Тому цитовані автори пропонують використовувати можливості ЗМІ, зокрема прес-конференції, як елемент тактичної операції з метою надання інформаційного поштовху з тим, щоб правопорушники або їхні спільники проявили чи виказали себе, вчинили дії, які допоможуть їх встановити, знайти та затримати[3]. Ю. В. Стеценко запропонував перелік основних видів тактичних прийомів, пов'язаних із використанням повідомлень ЗМІ під час розслідування кримінальних правопорушень: 1) тактичні прийоми, що полягають у використанні правомірного психологічного впливу на підозрюваного або обвинуваченого; 2) тактичні прийоми, направлені на активізацію вольових якостей учасників кримінального процесу; 3) тактичні прийоми, спрямовані на формування у підслідного помилкового уявлення про хід досудового розслідування; 4) тактичні прийоми, призначені для попередження та подолання протидії розслідуванню[4].

На практиці неподинокими є випадки використання можливостей засобів масової інформації під час імітування обстановки злочину. Яскравим прикладом проведення такої НС(Р)Д є інсценуван-

---

[1] Шукаю свідків! *Магнолія-ТВ*. URL: https://magnolia-tv.com/svidok. (дата звернення 03.08.2024).

[2] Коваленко А. В. Проблеми взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах правового режиму воєнного стану. *Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією рф проти України:* матер. науково-практичного семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2022. С. 87.

[3] Горбаньов І. М., Кузнєцов В. В. Використання можливостей прес-конференцій у ході розслідування злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 66–67.

[4] Стеценко Ю. В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів: дис. … канд.юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. С. 186

ня вбивства Аркадія Бабченка у травні 2018 року[1]. Тоді відомості про загибель журналіста були широко розповсюджені через засоби масової інформації з метою формування в замовника посягання впевненості у його успішності.

На відміну від описаних вище можливостей, розповсюдження через ЗМІ правдивої інформації, проведення тактичних операцій із залученням журналістів потребує більш ретельної підготовки й планування. Причому, з метою запобігання витоку інформації, під час цілеспрямованого розповсюдження викривленої інформації засоби масової інформації переважно використовуються «в темну». Після завершення реалізації такої тактичної операції рекомендується коротко повідомити залучені ЗМІ про те, що їх було використано з метою викриття правопорушників[2].

3.3. Процесуальна природа та криміналістичні засоби фіксації доказової інформації

3.3.1. Сутність та форми фіксації доказової інформації в кримінальному провадженні

Фіксація доказової інформації в кримінальному провадженні полягає в діяльності уповноважених осіб зі збереження доказової інформації шляхом її перетворення в передбачену кримінальним процесуальним законом форму процесуальних джерел доказів із метою подальшого використання у доказуванні. Така діяльність має обов'язково здійснюватися в порядку, визначеному кримінальним процесуальним законодавством. Проте, фіксація доказової інформації, як операція з доказами та складова їх збирання, безпосередньо не визначена чинним кримінальним процесуальним законодавством. Водночас КПК України містить норми, які складають інститут фіксування кримінального провадження. З метою уточнення сутності та правової регламентації фіксації доказової

[1] Бабченко живий: замах на нього був спецоперацією українських спецслужб. *Hromadske*. URL: https://hromadske.ua/posts/smert-zhurnalista-babchenka-instsenuvaly. (дата звернення: 25.09.2024).

[2] Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. Т. 38. № 2. С. 54.

інформації, таку діяльність уповноважених осіб варто розмежувати з фіксуванням кримінального провадження.

Частина 1 ст. 103 КПК України називає три форми фіксування кримінального провадження: у протоколі процесуальної дії, на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії, та в журналі судового засідання.

У контексті стадії судового розгляду зміст та об'єкти фіксування кримінального провадження, на нашу думку, є цілком зрозумілими. Так, і в журналі судового засідання, і з використанням технічних засобів фіксування мають бути збережені відомості про хід та результати проведення абсолютно всіх процесуальних дій, а також про зміст усіх рішень суду, постановлених без виходу до нарадчої кімнати усно (ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107, ст. 108 КПК України).

Водночас у контексті стадії досудового розслідування, буквальне тлумачення положень ч. 1 ст. 103 КПК України дозволяє дійти висновку, що фіксуванню підлягають лише процесуальні дії, за результатами яких складаються протоколи (гласні та негласні С(Р)Д, отримання тимчасового доступу до речей та документів, затримання особи, тимчасове вилучення майна обшуканої особи тощо), тоді як усі інші процесуальні дії уповноважених осіб (та процесуальні рішення, як їх різновиди) фіксуванню не підлягають.

При цьому, відповідно до положень ст. 104 КПК України, для тих процесуальних дій, за результатами яких протоколи все ж складаються, фіксуванню підлягають умови їх проведення (вступна частина протоколу); усі вчинені їх учасниками дії та вся отримана унаслідок цих дій (потенційно) доказова інформація (описова частина); а також вилучені/отримані матеріальні об'єкти, застосовані додаткові засоби збереження (потенційно) доказової інформації, спосіб ознайомлення зі змістом протоколу, зауваження і доповнення до нього (заключна частина).

Відтак, буквальне тлумачення ст. ст. 103 та 104 КПК України показує, що під час досудового розслідування фіксуванню підлягають дві групи відомостей: про здобуту в результаті проведення процесуальної дії (потенційно) доказову інформацію та про процесуальні умови її отримання. Своєю чергою, за такого підходу, результати процесуальних дій, які не спрямовані на збирання чи перевірку доказів, окрім затримання особи, фіксуванню не підлягають. Хоча й цей підхід не можна визнати системним. Так призначення судової

експертизи є слідчою (розшуковою) дією, яка має очевидну пізнавальну спрямованість, проте не вимагає складання протоколу. Чи означає це, що ця процесуальна дія не підлягає фіксуванню в розумінні ст. 103 КПК України? Вважаємо що ні, адже хід її проведення (дії суб'єкта доказування з ініціювання експертного дослідження) фактично фіксується в постанові про призначення експертизи, а результати – в окремому процесуальному джерелі доказів, вторинному процесуальному документі, висновку експерта.

Водночас у межах судового розгляду положення статей 27 та 108 КПК України вимагають фіксування ходу та результатів усіх судових дій: як пізнавальної, так і організаційної спрямованості. Указана різниця між підходами до фіксування кримінального провадження на його різних стадіях видається нам нелогічною.

Цікаво, що аналізовані положення ст. 103 КПК України розміщені в Главі 5 КПК України, яка називається «Фіксування кримінального провадження. Процесуальні рішення» і містить відповідні положення ст. 110 КПК України щодо, власне, процесуальних рішень. Процесуальні документи, якими ці рішення оформлюються, відповідно до ч. 5 ст. 110, ст. ст. 372, 374 КПК України, повинні містити відомості про місце й час прийняття рішення, дані уповноваженої особи (вступна частина); предмет рішення, обставини, які є підставою його прийняття (з огляду на зміст ст. 94 КПК України, ці обставини мають бути підтверджені достатньою сукупністю належних, достовірних і допустимих доказів), мотиви прийняття рішення та застосовані положення законодавства (мотивувальна частина); зміст прийнятого рішення, особливості його виконання та можливості й порядок його оскарження (резолютивна частина). Схожу структуру з певними застереженнями мають обвинувальний акт, як специфічний різновид процесуального рішення сторони обвинувачення, а також повідомлення про підозру, письмове доручення та деякі інші процесуальні документи.

Відтак і протоколи процесуальний дій, і документи, якими оформлюються процесуальні рішення, мають містити відомості про умови вчинення відповідної дії та прийняття відповідного рішення. Принципова різниця між змістом цих двох видів процесуальних документів полягає в тому, що в протоколі зазначаються відомості, які були отримані в результаті проведення конкретної процесуальної дії, а в документі, яким оформлено процесуальне рішення, – сукуп-

ність відомостей, які були отримані до моменту прийняття рішення та які є підставами його прийняття. Відтак, процесуальні рішення сторони обвинувачення та суду ми можемо на рівні з протоколами процесуальних дій віднести до форм фіксування кримінального провадження.

Глава 5 КПК України також містить положення про Інформаційно-комунікаційну систему досудового розслідування (ст. 106–1 КПК України, далі – ІТСДР), до якої вноситься інформація (відомості) про кримінальне провадження (фабула, встановлені під час досудового розслідування факти, учасники кримінального провадження, представники, кваліфікація кримінального правопорушення тощо), а також інша інформація (відомості), необхідні для автоматизації процесів досудового розслідування, зокрема інформація про речові докази, підготовку до слідчих (розшукових) дій тощо[1]. Указане дозволяє нам віднести ІТСДР «іКейс» до переліку форм фіксування кримінального провадження. З аналогічних міркувань формою фіксування кримінального провадження варто визнати й Єдиний реєстр досудових розслідувань, до якого вносяться відомості про низку процесуальних рішень організаційної спрямованості: початок досудового розслідування, затримання особи, повідомлення про підозру, оголошення розшуку підозрюваного, здійснення або скасування спеціального досудового розслідування тощо[2], а також реєстр матеріалів досудового розслідування (ст. 108 КПК України), який містить номер, найменування та час проведення всіх процесуальних дій під час досудового розслідування, реквізити всіх прийнятих процесуальних рішень, дату, строк і вид застосування всіх заходів забезпечення кримінального провадження.

Таким чином, на нашу думку, до ст. 103 КПК України доцільно застосовувати розширювальний та системний способи тлумачення в сукупності з положеннями ст. ст 27, 104, 106–1, 108, 110, 372, 374 та іншими нормами КПК України. За такого підходу формами фіксування кримінального провадження на стадії досудового роз-

[1] Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886–21. (дата звернення: 30.03.2024).

[2] Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905–20. (дата звернення: 30.03.2024).

слідування варто визнати протоколи процесуальних дій та додатки до них (у тому числі результати застосування технічних засобів фіксування ходу й результатів цих дій), Єдиний реєстр досудових розслідувань, Інформаційно-комунікаційну систему досудового розслідування, усі процесуальні акти (документи), які складаються за результатами прийняття стороною обвинувачення процесуальних рішень (постанови, письмові доручення, письмове повідомлення про підозру, обвинувальний акт тощо) та реєстр матеріалів досудового розслідування; для провадження слідчого судді також журнал судового засідання, технічний запис судового засідання та ухвали – акти (документи), якими оформлюються процесуальні рішення цього суб'єкта. До форм фіксування кримінального провадження на стадії судового розгляду доцільно віднести журнал судового засідання, технічний запис судового засідання та акти (документи), якими оформлюються процесуальні рішення суду – ухвали, вироки й постанови[1].

Своєю чергою, об'єктом фіксації доказової інформації потрібно насамперед визнати відомості, які акумулюються суб'єктами доказування під час збирання доказів (за умови, що вони відповідають вимогам ч. 1 ст. 84 КПК України). Очевидно, що фіксація доказової інформації, як складова збирання доказів, відбувається виключно в межах процесуальних дій пізнавальної спрямованості. Водночас, як уже зазначалося, необхідними умовами подальшого використання таких відомостей у доказуванні є дотримання належної правової процедури їх збирання. Тому, за слушним зауваженням В. А. Журавля, фіксація доказової інформації передбачає також і фіксування самого процесу отримання й засвідчення таких відомостей, тобто умов, суб'єктів, засобів і способів, які при цьому застосовувалися[2].

Таким чином, фіксація доказової інформації є невід'ємною складовою фіксування кримінального провадження, яке включає також і процес закріплення відомостей про хід та результати процесуальних дій організаційного, не пізнавального спрямування. Через це погодимося з О. В. Бауліним, що всі кримінальні процесуальні

[1] Коваленко А. В. До питання сутності та форм фіксування кримінального провадження. *Право на справедливий суд у кримінальному провадженні:* матеріали круглого столу (24 травня 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 148.

[2] Журавель В. А. Фіксація доказової інформації: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 165.

правила фіксування кримінального провадження застосовуються й до процедур фіксації доказової інформації[1].

Своєю чергою фіксування кримінального провадження здійснюється тільки уповноваженими представниками держави (стороною обвинувачення, судом та секретарем судового засідання), а фіксація доказової інформації – також і суб'єктами збирання доказів, які визначені ч. 3 ст. 93 КПК України. Утім, варто зауважити, що процесуальний порядок фіксації доказової інформації стороною захисту, потерпілим та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, законом не визначений, а відповідні криміналістичні засоби, які застосовуються названими суб'єктами, – недостатньо розвинені.

Якщо формами фіксування кримінального провадження є сукупність процесуальних способів закріплення інформації про хід та результати процесуальних дій, то форми фіксації доказової інформації можна визначити як сукупність прийомів, методів і засобів збереження й закріплення доказової інформації.

У теорії криміналістичної техніки форми фіксації криміналістично значущої, у тому числі й доказової, інформації прийнято виокремлювати за сукупністю методів та науково-технічних засобів, на застосуванні яких вони засновані. Питання класифікації та визначення їх сутності цікавили вчених-криміналістів ще з радянських часів, коли в спеціальній літературі було запропоновано низку підходів до їх класифікації[2]. На сучасному етапі, у найбільш узагальненому вигляді до форм фіксації доказової інформації вітчизняні науковці відносять вербальну (словесну), графічну, предметну та наочно-образну[3].

Варто зауважити, що в основу всіх сучасних форм фіксації доказової інформації, крім вилучення її джерела (носія) в натурі, покладено метод моделювання. Так словесний опис, фотознімок, відеозапис, 3D-модель, план-схема чи замальовка, матеріальна копія (зліпок, скопійований відбиток папілярного візерунку) кримі-

[1] Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 79.

[2] Див.: Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. С. 25–29.

[3] Див.: Журавель В. А. Фіксація доказової інформації: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 165; Білоус В. В. Вербальне та наочно-образне фіксування доказової інформації технічними засобами у законодавстві України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 215.

налістично значущого об'єкта є спеціально створеними моделями (замінниками оригіналу), які зберігаються в матеріалах кримінального провадження та використовуються в доказуванні.

В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько відносять метод моделювання до групи загальнонаукових і зауважують, що він активно використовується в ситуаціях, коли безпосереднє сприйняття ознак досліджуваного об'єкта є недоцільним чи неможливим[1]. Модель, на думку О. В. Юнацького, у процесі пізнання виступає у вигляді «середньої (з'єднувальної) ланки» між об'єктом пізнання, який існує в реальності, та суб'єктом, який його пізнає[2]. Відтак, моделі виступають інструментами, які дозволяють суб'єкту збирання доказів зберегти в часі (законсервувати) та презентувати іншим особам суттєві для доказування ознаки певних об'єктів.

У контексті фіксації доказової інформації, основним призначенням методу моделювання є створення інформаційних «замінників», які будуть використовуватися в доказуванні, замість оригіналів чи поряд із ними. Тому використання методу моделювання можна вважати окремим випадком криміналістичної теорії відображення, адже ознаки криміналістично значущих об'єктів у результаті їх фіксації переносяться на створену модель із певною мірою достовірності.

Причому, ідея повного відтворення певного об'єкта в моделі суперечить загальним принципам криміналістичної ідентифікації, де кожен об'єкт повністю тотожний тільки самому собі[3] та не відповідає сучасному рівню науково-технічного прогресу. Очевидно, спеціально створені моделі не можуть передавати ознаки фіксованого об'єкта з абсолютною точністю і повнотою. Тому варто погодитися з тезою, що модель має відтворювати тільки суттєві для особи, яка її використовує, ознаки оригінального об'єкта[4]. Так, наприклад,

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 490.

[2] Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. С. 12.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 331.

[4] Stachowiak H. Gedanken zu einer allgemeinen Theorie der Modelle. *Studium Generale*, 1965, H. 7. S. 438.

при складанні протоколу огляду місця події, до нього заносяться відомості тільки про ті ознаки оглянутої обстановки, які мають (або потенційно можуть мати) значення для розслідування кримінального правопорушення. Відповідно, моделі, які використовуються в діяльності з розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, відображають найбільш суттєві ознаки криміналістично значущих об'єктів. Доказове значення інформації, яку несе така модель, залежить від значущості ознак об'єкта для доказування (належність доказу), точності відображення моделлю ознак (достовірність доказу) та законності способів створення такої моделі (допустимість доказу).

Моделі, які використовуються в процесі фіксації доказової інформації, можна поділити за критерієм способу їх побудови (матеріальні, ідеальні, кібернетичні та інформаційно-комп'ютерні (дві останні категорії пропонуємо об'єднати під назвою «електронні (цифрові)»)[1], за фізичним характером (предметні, знакові (інформаційні) та мисленні)[2], а також за ступенем впливу свідомості особи на процес їх виготовлення (об'єктивні й суб'єктивні).

Матеріальними моделями є спеціально виготовлені матеріальні об'єкти, які передають (відображають) певну частину характерних ознак оригінального об'єкта. Серед них можна виокремити предметні моделі – фізичні копії оригінальних об'єктів (гіпсові та полімерні зліпки об'ємних слідів, плівки, на які скопійовані сліди нашарування, виготовлені з використанням 3D-принтерів полімерні копії об'єктів тощо). Головною вимогою до предметних матеріальних моделей у криміналістиці є їх розмірно-просторова подібність (ізоморфність) до оригінального об'єкта, яка досягається шляхом застосування відповідних апробованих практикою НТЗ. З погляду їх кримінальної процесуальної форми, такі моделі є похідними речовими доказами; у матеріалах кримінального провадження вони зберігаються як додатки до протоколів процесуальних дій, у межах яких вони були виготовлені.

Матеріальними також є знакові моделі на фізичних носіях – роздруковані на папері текстові описи й фотознімки, виготовлені на паперових та інших носіях замальовки й план-схеми тощо. Такі

[1] Юнацький О.В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. С. 13.

[2] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 391.

знакові матеріальні моделі в кримінальному провадженні мають процесуальну форму похідних (вторинних) документів.

Електронні (цифрові) моделі є знаковими моделями, сукупністю відомостей про характерні ознаки оригінального об'єкта, які зберігаються в зашифрованому вигляді як комп'ютерні дані та можуть бути створені й досліджені тільки з використанням комп'ютерної техніки. До них варто віднести електронні (цифрові) файли, які містять текстовий опис, фотознімки, відеозаписи оригінальних об'єктів, схеми й плани тощо. З погляду кримінальної процесуальної форми, такі моделі є електронними документами, які додаються до протоколів на певних носіях комп'ютерних даних (найчастіше флеш-накопичувачах чи лазерних дисках).

Розвиток технічних засобів, які можуть застосовуватися для фіксації криміналістично значущої інформації у кримінальному провадженні, дозволив створювати новий різновид електронних (цифрових) моделей – 3D-моделі оригінальних об'єктів. Таку модель можна визначити як електронне (цифрове), об'ємне зображення певного об'єкта, яке відображає його зовнішню будову та забарвлення, точно й пропорційно відтворює співвідношення його просторових ознак[1]. Тому такі моделі є одночасно й знаковими (бо інформація шифрується у формі комп'ютерних даних), і предметними (адже модель передає розмірно-просторові характеристики оригінального об'єкта), і наочними (зовнішні характеристики оригінального об'єкта можуть бути пізнані шляхом візуального сприйняття моделі).

Виготовлення 3D-моделі об'єкта полягає у створенні його цифрового тривимірного зображення. Можливе створення 3D-моделей лише об'єктів матеріального світу. Отримана модель може бути інтерпретована комп'ютером і наочно відображена на екрані монітору, гарнітур доповненої чи віртуальної реальності, роздрукована за допомогою 3D-принтера тощо. Основними форматами збереження 3D-моделей є obj, stl, fbx, ply, collada та інші.

За умови дотримання технології виготовлення, 3D-модель буде ізоморфною по відношенню до оригінального об'єкта, тобто буде точно та пропорційно відтворювати співвідношення його просто-

---

[1] Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 422.

рових ознак. 3D-модель може безпосередньо містити інформацію про форму, пропорції, колір та взаємне розміщення в просторі елементів оригінального об'єкта. Опосередковано, через дослідження ознак, що відображені в моделі безпосередньо, можна з'ясувати тип, функціональне призначення та інші супутні ознаки об'єкта-оригіналу, тобто здійснити його діагностику.

Найбільш розповсюдженими сьогодні є полігональні 3D-моделі. У таких моделях об'ємні характеристики оригінального об'єкту відтворюється за допомогою поєднання полігонів (від давньогрецького πολυγωνος – багатокутник). Рівень деталізації полігональної моделі, як правило, прямо пропорційний кількості полігонів, використаних для її побудови. Водночас із кількістю полігонів пропорційно збільшується і розмір файлу, у якому збережено модель, та навантаження на комп'ютер, який її прораховує.

Основними способами виготовлення 3D-моделей є реконструювання (моделювання), унаслідок застосування якого виготовляються суб'єктивні моделі, та сканування, з використанням якого створюються об'єктивні моделі. Названі способи виготовлення 3D-моделей криміналістично значущих об'єктів будуть більш детально розглянуті далі за текстом підрозділу.

Ідеальні (або уявні) моделі можна визначити як мисленні (когнітивні) образи оригінальних об'єктів, які формуються у свідомості та зберігаються в пам'яті особи. Такі моделі цілеспрямовано не використовуються як засіб фіксування доказової інформації в кримінальному провадженні. Досить умовно засобами фіксації доказової інформації можна визнати ідеальні моделі в пам'яті понятих, які залучаються до проведення процесуальних дій з метою особистого сприйняття органами відчуття, запам'ятовування та посвідчення ходу й результатів таких дій. У випадку виникнення сумнівів у правильності змісту протоколу, поняті можуть бути допитані як свідки проведення відповідної процесуальної дії.

Водночас формування у свідомості суб'єкта доказування ідеальних моделей є невід'ємним проміжним етапом застосування деяких способів створення матеріальних та електронних (цифрових) моделей. Так словесний (вербальний) опис певного об'єкта завжди є зовнішнім проявом його ідеальної моделі, яка сформувалася у свідомості відповідного суб'єкта. Моделі, які пройшли через свідомість певної особи, піддаються впливу через особливості роботи

її органів відчуття, когнітивних процесів та пам'яті й тому вважаються суб'єктивними, тобто залежними від суб'єкта.

Своєю чергою, моделі, які створені за допомогою певних технічних рішень (копії, зліпки, фотознімки та відеозаписи, 3D-моделі), можна умовно назвати об'єктивними (незалежними від суб'єкта їх створення). Вплив свідомості особи, яка застосовує відповідний науково-технічний засіб, на точність моделі обмежується, але цілком не виключається. Зокрема, важко погодитися з О. Ю. Фартушною у тому, що фотофіксування повністю позбавлене суб'єктивного впливу суб'єкта, який здійснює фіксування[1], адже, як зауважує Є. В. Зозуля, через керування науково-технічними засобами, що використовуються для фотозйомки, можна впливати на формування зображення та обсяг інформації, яка фіксується[2]. Так повне та ефективне фотофіксування криміналістично значущого об'єкта можливе тільки за умови, що уповноважена особа правильно обрала метод, ракурс зйомки, налаштування камери, освітлення, кількість знімків тощо. Недотримання загально-технічних та техніко-криміналістичних рекомендацій щодо здійснення судової фотозйомки може призвести до невимушених помилок або цілеспрямованого викривлення чи неякісного (неповного) фіксування інформації. Вважаємо цю тезу справедливою відносно всіх сучасних технічних засобів фіксування.

Залежно від типу моделі та способу її виготовлення можна також прослідкувати прямий та опосередкований шляхи її створення.

Прямий шлях створення моделей має місце у випадку перенесення ознак оригінального об'єкта безпосередньо на спеціально створену модель: від оригінального об'єкта до ідеальної моделі через сприйняття та осмислення інформації; від об'єкта до матеріальної моделі через механічне копіювання окремих ознак (наприклад, виготовлення гіпсового зліпка); від об'єкта до цифрової моделі через перетворення показників датчиків приладу (наприклад світлочутливих елементів матриці фотокамери) на електронний (цифровий) сигнал) тощо.

Опосередкований (непрямий) шлях формування відповідає випадкам, коли ознаки оригінального об'єкта спочатку переносяться

[1] Фартушна О. Ю. Засоби фіксації доказової інформації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. Вип. 3. С. 90.

[2] Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 122.

на проміжну модель, а від неї – до кінцевої моделі, яка буде використовуватися в доказуванні. Наприклад, можливе перенесення ознак криміналістично значущого об'єкта з ідеальної до матеріальної моделі (запис на папері вербального опису певного об'єкта); з ідеальної до електронної (цифрової) моделі (текстовий опис об'єкта, набраний з використанням комп'ютерної техніки); з електронної (цифрової) до матеріальної моделі (друк на папері електронного документа або цифрового фотознімку, друк 3D-моделі з використанням 3D-принтера) тощо. Процес опосередкованого створення кінцевої моделі криміналістично значущого об'єкта має бути обов'язково окремо відображений у протоколі відповідної процесуальної дії із зазначенням застосованих технічних засобів (наприклад, «цифрові фотознімки, виконані під час проведення огляду місця події, були роздруковані з використанням принтера …»; «відскановану 3D-модель було роздруковано в масштабі 1 до 1 з використанням 3D-принтера …» тощо).

Таким чином, фіксація доказової інформації в кримінальному провадженні може здійснюватися із застосуванням двох принципово різних, але невзаємовиключних підходів: 1) шляхом вилучення та збереження її джерела (носія) в натурі, «як є»; 2) шляхом перенесення окремих значущих ознак джерела (носія) інформації на спеціально створену модель.

Зауважимо, що загальноприйняте розуміння предметної форми фіксації доказової інформації включає обидва наведені вище підходи. Тому, вважаємо за доцільне виокремити натурну форму фіксації доказової інформації та розмежувати її з предметною. У першому випадку джерело (носій) доказової інформації вилучається з навколишньої обстановки, зберігається та використовується в доказуванні в наскільки це можливо незмінному вигляді. У другому – шляхом механічного перенесення (копіювання) ознак створюється матеріальна предметна модель об'єкта, яка ізоморфна (подібна) оригіналу за певною кількістю розмірно-просторових характеристик.

Крім того, на нашу думку, 3D-сканування, як новітній спосіб виготовлення об'ємних електронних (цифрових) 3D-моделей об'єктів, поєднує в собі ознаки й наочно-образної, і предметної форм фіксації доказової інформації. З одного боку, унаслідок застосування такого способу, створюється наочний образ (зображення) відсканованого об'єкта, що відповідає наочно-образній формі фіксації;

з іншого – таке зображення є об'ємним та передає всі основні розмірно-просторові ознаки оригінального об'єкта, що поріднює його з об'ємними матеріальними копіями, які створюються в результаті застосування предметної форми фіксації. Тому вважаємо за доцільне виокремити 3D-сканування як спосіб предметно-образної форми фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні.

Загальновизнаною є рекомендація щодо порядку застосування форм фіксації доказової інформації від найменш до найбільш інвазійних (руйнівних) з метою її максимального збереження. За цієї логіки, першочергово мають застосовуватися вербальна, наочно-образна, графічна та предметно-образна форми фіксації, і лише після їх виконання – натурна, а за неможливості її застосування – предметна. Саме в цьому порядку ми більш детально розглянемо перелічені форми фіксації доказової інформації, процесуальні форми їх використання та відповідні їм криміналістичні засоби.

3.3.2. Вербальна форма фіксації доказової інформації

Вербальна (словесна) форма фіксації полягає у використанні суб'єктами доказування засобів усного та письмового мовлення для кодування, збереження та передавання доказової інформації[1]. За загальним правилом (ст. 29 КПК України), з цією метою використовуються засоби державної української мови, якою складаються відповідні процесуальні документи. Але у випадках, коли інформація, яка збирається і фіксується у кримінальному провадженні, існує у вербальній формі іншими мовами (наприклад, письмові документи або показання осіб), для її опрацювання та фіксації має залучатися перекладач.

Зауважимо, що застосуванню вербальної форми фіксації, як правило, передує дослідження певного джерела (носія) доказової інформації, тобто отримання цієї інформації та її збереження у свідомості суб'єкта доказування шляхом формування суб'єктивної ідеальної моделі релевантного для кримінального провадження об'єкта. Далі цей суб'єкт з використанням засобів мовлення описує сприйняті ним ознаки дослідженого об'єкта та записує (набирає текст засобами комп'ютерної техніки) або висловлює їх усно. Тому

[1] Коваленко А. В. Фіксація доказової інформації у кримінальному провадженні у вербальній формі: сутність та способи. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (Дніпро, 30 травня 2024 р.). Дніпро: Дніпровський держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 40.

вербальну форму фіксації можна поділити на писемну та усну. Якщо на етапі дослідження джерела (носія) доказової інформації ключовими є методи спостереження, вимірювання, експерименту тощо, то на етапі фіксування отриманої таким чином інформації у вербальній формі головним є метод опису.

Так, наприклад, щоб описати виявлений на місці події об'єкт (речовий доказ, слід чи документ), уповноважений суб'єкт має сприйняти його ознаки за допомогою власних органів відчуття, сформувати у своїй свідомості уявний образ (ідеальну модель) такого об'єкта, використати засоби мовлення, щоб сформулювати словесний опис суттєвих для кримінального провадження ознак об'єкта та висловити їх усно або записати (набрати текст).

У цьому проявляється суб'єктивність досліджуваної форми фіксації доказової інформації, адже кримінально-релевантні відомості проходять через свідомість суб'єкта доказування та можуть викривлятися під дією низки факторів (стан органів відчуття та психіки особи, емоційний стан, рівень її знань, особиста зацікавленість у результатах провадження тощо). Окремо варто наголосити, що суб'єкти доказування можуть залучати спеціалістів, які на основі власних спеціальних знань допомагають описати певні досліджені за їх участі об'єкти. У такому випадку словесний опис проходить через свідомість двох, а іноді й більше осіб.

Суб'єктивність методу опису має долатися за рахунок використання уповноваженим суб'єктом максимально чітких виразів та сталої термінології, а також застосування додаткових засобів фіксації доказової інформації. Зокрема, як писав Г. Ґросс, у тексті протоколу варто уникати загальних виразів на кшталт «неподалік», «подалі», «у самому низу» тощо, адже вони є неконкретними та зрозумілими лише особі, яка бачить певну обстановку перед своїми очима. У випадку використання таких слів кожен, хто потім прочитає такий протокол, зрозуміє його зміст по-різному[1]. З цієї причини в криміналістиці розробляються конкретні правила словесного опису обстановки місця події, окремих матеріальних об'єктів, зовнішності людини тощо. Так, на думку В. А. Журавля, одним із напрямів удосконалення вербальної форми фіксації доказової інформації є стандартизація підходів до опису криміналістично зна-

[1] Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. P. 147.

чущих об'єктів, насамперед таких як тіло (частини тіла) людини, труп, комп'ютерна техніка, транспортні засоби, вогнепальна зброя, сліди ніг (взуття), сліди транспортних засобів тощо[1].

Інформація, отримувана від осіб у вербальній формі в межах процесуального спілкування (показання під час допиту, пояснення під час інших процесуальних дій), має фіксуватися прямо, без змін чи викривлень. Такі відомості можуть проходити через свідомість суб'єкта доказування (наприклад, якщо отримані на слух показання записує слідчий) або фіксуватися самостійно особою, яка надає інформацію (якщо допитуваний самостійно письмово викладає показання). У першому випадку суб'єктивність вербальної форми фіксації доказової інформації долається шляхом перевірки допитуваною особою змісту протоколу перед його підписанням, а також завдяки застосуванню відповідних технічних засобів аудіо-, відеозапису.

У більшості випадків доказова інформація у вербальній формі фіксується письмово в протоколах процесуальних дій (під час досудового розслідування та за результатами судового огляду на місці), а також у журналі судового засідання (у провадженні слідчого судді під час досудового розслідування та на стадії судового розгляду).

Протокол – це кримінальний процесуальний документ, який у випадках, передбачених КПК України, складається слідчим (дізнавачем), прокурором під час виконання процесуальної дії і у якому фіксуються факт її проведення, хід та одержані результати[2]. Законом визначено типову структуру та зміст протоколу процесуальної дії. Водночас ученими-криміналістами розробляються рекомендації щодо особливостей складання протоколів за результатами проведення окремих процесуальних дій та під час досудового розслідування окремих видів кримінальних правопорушень.

Відповідно до ч. 3 ст. 104 КПК України, у вступній частині протоколу зазначаються загальні відомості про процесуальну дію: місце, час проведення та назва, особу, яка її проводить, всіх присутніх осіб, а також інформацію про застосовані технічні засоби фіксуван-

[1] Журавель В. А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми. *Юрист України*. 2011. № 1 (14). С. 35–36.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 722–723.

ня та повідомлення усіх учасників дії про їх застосування. Указані дані дозволяють оцінити допустимість доказів, зібраних у ході цієї процесуальної дії (зокрема, в контексті дотримання деяких вимог процесуального закону, проведення процесуальної дії належним суб'єктом тощо).

Наприклад, за результатами огляду комп'ютерних даних у вступній частині відповідного протоколу з урахуванням вимог ч. 3 ст. 104 КПК України доцільно зазначати відомості про місце, час проведення огляду, уповноважену особу, котра його проводить, усіх присутніх осіб, зокрема й залучених спеціалістів, застосовані технічні засоби фіксації, їх технічні характеристики та використані носії інформації, відомості щодо повідомлення учасників С(Р)Д про застосування технічних засобів. У випадках коли здійснюється безперервне відеофіксування екрану електронно-обчислювального пристрою, за допомогою якого оглядаються комп'ютерні дані, у вступній частині протоколу має бути вказано модель та серійний номер використаної камери або назву та версію програмного забезпечення для захоплення зображення з екрану. Крім того, у даній частині протоколу рекомендується указувати відомості про технічні характеристики та серійні номери обладнання, назви й версії програмного забезпечення, що використовувались уповноваженими особами в ході огляду[1].

Описова частина протоколу у вербальній (текстовій) формі містить дві групи відомостей: про послідовність проведених дій та про отримані в їх результаті відомості, важливі для кримінального провадження, в тому числі виявлені та/або надані речі і документи. Перший блок відомостей дозволяє оцінити допустимість сформованих в результаті проведеної процесуальної дії доказів у контексті дотримання процедури їх збирання, а також їх достовірність – у контексті дотримання відповідних техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій. Другий блок відомостей, власне, містить зібрану в результаті проведення процесуальної дії доказову інформацію, зашифровану у вербальній (словесній) формі.

Конкретне наповнення описової частини протоколу залежить від змісту відомостей, які фіксуються у вербальній формі, та сут-

[1] Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2023. № 4. С. 56.

ності процесуальної дії, у межах якої вони були отримані.

Зокрема, у протоколах допиту мають бути якнайбільш точно й прямо викладені показання (зміст мовлення) допитуваної особи. У переважній більшості випадків показання сприймаються уповноваженою особою на слух (тобто досліджуються), після чого вона записує їх на папері чи набирає з використанням комп'ютерної техніки. В. Ю. Шепітько рекомендує записувати отримані відомості «від першої особи» та, за можливості, дослівно, зі збереженням стилістики мовлення допитуваного[1]. При цьому, порядок викладення показань у протоколі має чітко відповідати обраній уповноваженою особою формі допиту: інформація, отримана в межах вільної розповіді записуються як пряма мова особи; відомості, отримані у відповідь на запитання – у формі діалогу. В. А. Журавель зауважив, що слідчі часто навмисно не вносять до тексту протоколу його питально-відповідальну частину для того, щоб приховати неправильні й незаконні питання, недопустимий вплив на допитуваного тощо. Зокрема, такі протоколи мають вигляд вільної розповіді допитуваного, але у суворій відповідності до поставлених слідчим питань, які, проте, не знаходять відображення в тексті протоколу. Погоджуємося з цитованим ученим, що такий недолік варто визнати суттєвим[2].

Крім того, відповідно до ч. 7 ст. 224 КПК України, допитувана особа, за бажанням, має право викласти показання власноручно. У випадку письмового викладу показань, записаний допитуваним текст виконується на бланку протоколу допиту або на окремих аркушах, які додаються до описової частини протоколу. Вважаємо також, що допитуваній особі може бути запропоновано набрати текст власних показань в електронному виді з використанням комп'ютерної техніки. Цей текст у подальшому може бути внесений до змісту протоколу та роздрукований та підписаний допитуваним. Указана частина тексту має бути чітко позначена як набрана допитуваною особою власноручно.

Окремо варто зауважити, що текст показань може не вноситися до відповідного протоколу, за умови якщо допит фіксувався за допомогою технічних засобів (аудіо- чи відеозапису) і ніхто

[1] Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 335.

[2] Журавель В. А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми. *Юрист України*. 2011. № 1 (14). С. 34.

з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. Тоді описова частина протоколу допиту має містити вказівку на те, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього (абз. 2 ч. 2 ст. 104 КПК України).

Описові частини протоколів огляду місця події, обшуку та в деяких випадках слідчого експерименту повинні містити вербальний опис дослідженої уповноваженою особою речової обстановки (слідової картини). Ще Г. Ґросс зауважував, що опис оглянутої місцевості (приміщення) має здійснюватися методично, від загального до окремого, або навпаки, ніколи не повертаючись до раніше описаних ознак, щоб не заплутати читача протоколу[1]. Зокрема, у протоколі має бути описано умови проведення процесуальної дії (час та місце, погода, освітлення, температура повітря тощо), підходи до місця/приміщення, загальні характеристики приміщення (тип, кількість поверхів, наявність прибудов чи зовнішніх елементів), внутрішню структуру приміщення (під'їзд, сходи та/або ліфт, двері, замки та дверні ручки, кількість та конфігурація кімнат), обстановку кожної кімнати (найменування й кількість меблів, покриття підлоги, стін та стелі, вікна, балкони) і т. ін.

Далі за текстом протоколу мають бути відображені всі проведені уповноваженою особою дії та застосовані науково-технічні засоби, а також інформація, яка була отримана від кожного дослідженого об'єкта та його елементів. Виявлені ознаки окремих об'єктів доцільно описувати від загальних до окремих. Так у протоколі мають бути вказані тип та (за наявності) індивідуальне найменування предмета, його розмірні характеристики та вага, форма, колір, матеріал; наявність, локалізація, форма, колір і розміри окремих частин (елементів), написів, позначок, зображень; наявність, локалізація, форма, колір та розміри пошкоджень, слідів нашарування й інших окремих ознак[2]. Для виявлених рідких, сипучих речовин у протоколі описується місце їх виявлення, колір, консистенція, приблизна кількість (об'єм), вірогідний тип та склад тощо. Для матеріально-фіксованих слідів – тип, розміри, локалізація з прив'язкою до навколишніх статичних об'єктів, колір тощо. Також зауважимо, що ученими-криміналістами розро-

[1] Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. P. 147

[2] Коваленко А. В. Тактика огляду речей у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. № 82 (2). С. 81.

бляються правила вербального опису окремих видів матеріальних об'єктів – зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв, транспортних засобів, наркотичних речовин, об'єктів біологічного походження тощо.

За підсумками огляду фізичних документів, аналогічно з речами, в описовій частині протоколу доцільно навести дані, які ідентифікують оглянутий документ, джерело його походження, за потреби описати його пакування та спосіб розпакування. Далі за текстом протоколу мають бути відображені всі криміналістично значущі ознаки документа, а також, як зауважував М. В. Салтевський, хід огляду й дослідження, застосовані способи, прийоми й технічні засоби, а також одержані результати[1]. Зокрема, варто зафіксувати тип документа та, за наявності, його групову чи індивідуальну назву. Зовнішній вигляд документа, як правило, описується від загальних до окремих ознак: матеріал, спосіб кодування інформації (знаковий, графічний, схематичний тощо), спосіб нанесення інформації на матеріал, наявність окремих позначок, відміток, написів, наявність складок чи пошкоджень, явних ознак підробки тощо. Крім того, у протоколі доцільно відобразити зміст документа. Зокрема, для текстових документів зазначається наявність, локалізація та зміст окремих реквізитів (заголовків, зображень, підписів, вихідних друкарських даних, захисних елементів тощо), короткий виклад змісту документа та, за потреби, витримки (цитати) з нього. Для графічних, схематичних документів, у протоколі огляду наводиться короткий вербальний опис їх змісту.

Ознаки зовнішності людини (як живої, так і трупа) прийнято описувати за методом «словесний портрет». За своєю сутністю словесний портрет є суб'єктивною знаковою моделлю зовнішності певної особи. І. В. Жолнович пропонує в межах складання словесного портрету вербально описувати такі групи ознаки зовнішності особи: 1) фізично-демографічні (стать, вік, зріст, расову належність, національність, народність, етнічну група, статуру); 2) анатомічні (голову, обличчя загалом, волосяний покрив голови, шкіри, чоло, брови, очі, ніс, рот, губи, зуби, підборіддя, вушні раковини тощо); 3) функціональні (поставу, ходу, вираз обличчя, артикуляцію, жестикуляцію, міміку, мовлення, голос, погляд); 4) особливі

[1] Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 312

(особливості анатомічних ознак, а також хворобливі рухи, манери (звички) поведінки, особливості шкіри)[1].

Специфічним об'єктом дослідження та опису в кримінальному провадженні є комп'ютерні дані, які можуть містити суттєві відомості про ознаки кримінального правопорушення. До протоколу огляду таких даних, відповідно до вимог абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України, має бути занесено інформацію, яку містять оглянуті комп'ютерні дані «у формі, придатній для сприйняття їх змісту [*людиною*]». Одним із способів такої фіксації є вербальний опис аудіовізуального виразу досліджуваних даних.

Так до описової частини протоколу огляду комп'ютерних даних доцільно занести детальний опис дій/операцій уповноважених осіб і спеціалістів із комп'ютерною технікою та результати таких дій. До текстової складової описової частини протоколу можуть заноситися текстові описи, витримки, розшифровки ключових моментів електронних (цифрових) аудіо- та відеофайлів. У межах дослідження текстових електронних документів та комп'ютерного коду до описової частини протоколу можна включати виписки (цитати) ключових моментів або весь текстовий зміст оглянутих даних. За результатами дослідження зображень, вебсторінок до протоколу рекомендується заносити скриншоти[2] відповідних даних та їх текстові описи. Під час дослідження комп'ютерних програм (виконуваних файлів) опису підлягають основні елементи інтерфейсу програми, виконані користувачем (уповноваженою особою) дії та отримані від програми результати таких дій[3].

Свої особливості має вербальна фіксація комп'ютерних даних, які розміщені в мережі Інтернет (вебресурсів).

У протоколі огляду вебресурсів доцільно зафіксувати безпосередній об'єкт дослідження – вебсторінку чи публічний канал/групу в месенджері та пряме посилання на відповідний ресурс у форматі «https://_____________». У випадку, якщо досліджуються результати пошукової видачі, варто також указати використаний сервіс пошуку (наприклад: https://www.google.com/) та введений у пошуковий рядок запит.

[1] Жолнович І. В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за зовнішністю: автореф. дис. … канд. юрид. наук Київ, 2007. С. 11–12.

[2] Від англ. screenshot – знімок екрану, український неологічний відповідник – зняток.

[3] Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: Юридичні науки. 2023. № 4. С. 57.

Як правило, вебресурси містять контент таких основних категорій: текстовий вміст, зображення, відтворювані аудіовідеоматеріали та завантажувані файли.

Під час дослідження текстового вмісту вебсторінки доцільно зафіксувати в описовій частині протоколу її заголовок (за наявності), усі підзаголовки, активні посилання, основний текст, дані про автора та час створення публікації/повідомлення, наявні на сторінці коментарі тощо. Також у протоколі ОКД необхідно навести спосіб збереження досліджених текстових даних (копіювання, створення скриншоту, збереження всієї сторінки в форматі.html або.pdf, друк сторінки, відеофіксація тощо).

У результаті дослідження розміщених на вебресурсі зображень в описовій частині протоколу рекомендується указувати місце розміщення зображення на сторінці, пряме посилання на зображення, короткий текстовий опис зображення; спосіб збереження їх зображення, метадані файлу, що містить зображення. Так опис оглянутого зображення може виглядати таким чином: «Зображення № 1 розміщене у верхньому правому куті оглянутої сторінки, пряме посилання https://______________. Зображення № 1 містить портретний фотознімок чоловіка віком 40–45 років, із темним волоссям, короткою зачіскою… Зображення № 1 завантажене та збережене на флеш-диск DataTravaler 64 gb с/н _________. Назва файлу: _______; формат файлу: ___; розмір файлу: ______ mb.».

Під час дослідження розміщених на вебресурсі відтворюваних відеозаписів та анімацій, аудіозаписів в описовій частині протоколу фіксуванню підлягають місце розміщення медіафайлу на сторінці, пряме посилання на медіафайл, текстовий опис зображення-прев'ю відеозапису, текстовий опис змісту медіафайлу (із зазначенням тайм-кодів); спосіб збереження медіафайлу та його метадані. Наприклад, опис оглянутого відеозапису може виглядати таким чином: «Відеозапис № 1 розміщено в центральній частині вебсторінки, пряме посилання https://______________. На зображенні-прев'ю відображено чоловіка віком 40–50 років у камуфляжному одязі та напис «___________». У ході відтворення та перегляду відеофайлу встановлено: На відрізку 00:01–01:12 зображено________________________ (скриншот 1). На відрізку 10:21–11:33 зображено_________________________ (скриншот 2). Відеозапис № 1 завантажено на флеш-диск DataTravaler 64 gb с/н

_________. Назва файлу: _______; формат файлу: ___; розмір файлу: ______ mb, довжина відеозапису _______.».

Нарешті за результатами огляду завантажуваних файлів, посилання на які розміщені на вебресурсі, фіксуванню в описовій частині протоколу підлягає місце розташування посилання на завантажуваний файл, пряме посилання на файл, текстовий опис файлу на сторінці, зображення (прев'ю) що супроводжує файл; спосіб збереження файлу та його метадані. Спосіб подальшого дослідження вмісту завантаженого файлу залежить від його формату. Опис виявленого на веб-сторінці завантажуваного файлу може виглядати наступним чином: «У нижній частині веб сторінки після Відеозапису № 1 розміщено активне посилання на завантаження Файлу 1. Файл 1 завантажено на флеш-диск DataTravaler 64 gb с/н _________. Назва файлу: _______; формат файлу: ___; розмір файлу: ______ mb, інші метадані файлу _______________.»[1].

Водночас вважаємо, що в описовій частині протоколу огляду комп'ютерних даних доцільно відображати не абсолютно всю досліджену інформацію, а тільки ті дані, котрі, на думку уповноваженої особи, мають значення для кримінального провадження та можуть використовуватися в доказуванні. Водночас повні копії досліджених даних (зокрема для їх повторного чи судового дослідження) повинні міститися на носії комп'ютерних даних серед додатків до протоколу.

Описова частина протоколів змішаних слідчих (розшукових) дій (слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання), які мають і вербальні, і невербальні складові, повинна містити відомості про проведені дії, отриману від учасників процесуальної дій усну вербальну інформацію, а також детальний опис усіх виявлених, вилучених чи використаних предметів.

Нарешті, заключна частина протоколу, з огляду на вимоги п. 3 ч. 3 ст. 104 КПК України, має містити дані про вилучені в ході проведення процесуальної дії речі чи документи, спосіб їх пакування та ідентифікації, виготовлені копії досліджених об'єктів, спосіб ознайомлення учасників зі змістом протоколу, а також зауваження й доповнення до письмового протоколу з боку учасників процесуальної дії.

[1] Коваленко А. В. Особливості проведення огляду вебресурсів як різновиду огляду комп'ютерних даних. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу:* матеріали V Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.). КНДІСЕ, 2023. С. 199–202.

Крім того, доказова інформація в письмовій вербальній формі може бути зафіксована в текстових блоках додатків до протоколів (наприклад, у письмових поясненнях спеціалістів, стенограмах процесуальних дій, пояснювальних підписах до друкованих фото-таблиць, схем, зліпків тощо). Варто також зауважити, що, завдяки розвитку відповідних технічних засобів, сформувалася тенденція до поєднання письмової вербальної форми фіксації доказової інформації з наочно-образною. Так в описовій частині протоколу можуть бути наведені зображення, які пояснюють та ілюструють його зміст. Наприклад, до відповідної частини протоколу огляду комп'ютерних даних рекомендується вносити скриншоти оглянутих та описаних даних[1].

Письмова вербальна форма фіксації доказової інформації використовується також і під час проведення судових експертиз, а опис є одним із ключових методів, що застосовуються в межах експертних досліджень. Зокрема, ч. 1 ст. 101 КПК України визначає висновок експерта як докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. М. Г. Щербаковський із цього приводу пише, що в дослідницькій частині висновку експерт описує проведені ним досліди, у тому числі методи, методики, обладнання, режими роботи, застосовані матеріали, встановлені ознаки об'єктів, їх наукове тлумачення та інші дані, засновані на використанні його спеціальних знань[2], а детальний опис встановлених експертом властивостей об'єктів та їх наукова інтерпретація служать обґрунтуванням кінцевих висновків[3].

На стадії судового розгляду письмова вербальна фіксація доказової інформації здійснюється в журналі судового засідання – процесуальному документі, у якому відображаються процесуальні дії, що проводяться під час судового засідання, а також процесуальні рішення суду у формі ухвал[4]. Відповідно до ст. 108 КПК Укра-

[1] Розслідування колабораційної діяльності: практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ: ВД Дакор, 2023. С. 202.

[2] Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. С. 176–177.

[3] Там само. С. 173.

[4] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 249.

їни, під час судового засідання секретарем обов'язково ведеться відповідний журнал, до якого, серед іншого, заносяться відомості про час, номер та найменування кожної процесуальної дії, що проводиться під час судового засідання, а також передані суду під час процесуальної дії речі, документи, протоколи слідчих (розшукових) дій і додатки до них. Водночас, як зазначає В. В. Березюк, журнал судового засідання не виконує відтворюючу функцію, і, натомість, являє собою короткий опис процесуальних дій, які відбулися в судовому провадженні[1]. Відтак, указаний процесуальний документ не містить докладного опису досліджених матеріальних об'єктів або повного змісту показань, отриманих у судовому провадженні.

Таким чином, у результаті застосування письмової вербальної форми фіксації доказової інформації уповноваженими особами створюються матеріальні (на паперових носіях) суб'єктивні (сформовані через свідомість особи) знакові моделі фіксованих об'єктів. Процесуальною формою носіїв цих моделей є протоколи процесуальних дій та окремі додатки до них, а також журнал судового засідання.

З перспективним переходом до електронного документообігу в кримінальному провадженні, описані моделі стануть електронними (цифровими), адже міститимуться у зашифрованій формі комп'ютерних даних у відповідних електронних документах. Зауважимо, що процес цифровізації окремих кримінальних процесуальних документів уже розпочався із запровадженням Єдиного державного реєстру досудових розслідувань[2], Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд»[3] та Інформаційно-комунікаційної системи досудового розслідування іКейс[4] (ст. 106–1 КПК України). Можливим, на думку М. І. Пашковського,

[1] Березюк В. В. Фіксування судового провадження як гарантія права на справедливий суд у кримінальному процес і: дис. доктора філософії: 081 – «Право». Харків, 2022. С. 87.

[2] Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0298905–20. (дата звернення: 30.03.2024).

[3] Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15–21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910–21. (дата звернення: 30.03.2024).

[4] Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886–21. (дата звернення: 30.03.2024).

також є повноцінна інтеграція вітчизняної системи кримінальної юстиції з міжнародними цифровими базами даних (наприклад, Базою даних доказів основних міжнародних злочинів під егідою Євроюсту CICED)[1]. У межах проведеного дослідження ми попросили практиків та науковців оцінити перспективи переходу вітчизняного кримінального судочинства на електронний документообіг протягом наступних 10 років, і лише близько чверті (27,6%) респондентів прогнозують повну відмову від паперових процесуальних документів у вказаний період. Майже половина опитаних (47,3%) очікують часткового переходу на електронний документообіг із повною відмовою від складання окремих паперових документів, при чому найбільш оптимістичними щодо цього є науковці (65,8%), а найменш упевненими в перспективах діджиталізації – прокурори (38,1%). Водночас процес цифровізації кримінального судочинства можна сміливо визнати незворотнім, адже лише 0,5% анкетованих (усі з них слідчі) вважають вірогідним повне повернення до паперового документообігу.

Усна вербальна форма фіксації доказової інформації полягає у застосуванні технічних засобів для запису та збереження звукоряду усного мовлення людини. З цією метою можуть використовуватися як засоби аудіо(звуко)запису (мікрофон та певний записуючий пристрій, або комбінований технічний засіб – диктофон, рекордер, мобільний телефон), а також засоби відеозапису, які одночасно фіксують і звукоряд (практично всі сучасні фото- та відеокамери, мобільні телефони). Зауважимо, що використання технічних засобів для запису усного мовлення варто відносити до вербальної форми фіксації лише за умови, що доказове значення має саме зміст висловлювань особи. Своєю чергою, випадки, коли фіксується голос, манера мовлення, як функціональні ознаки зовнішності людини, а зміст самого мовлення не має доказового значення, на нашу думку, відповідають наочно-образній формі фіксації.

Чи не найбільшого значення аудіозапис, як спосіб усної вербальної фіксації доказової інформації, набуває під час проведення допитів. Здійснення аудіофіксації показань особи дозволяє виключити помилки та неточності у викладі змісту показань, значно

[1] Пашковський М. І. Питання цифровізації досудового провадження у стратегічних документах офісу прокурора міжнародного кримінального суду. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 645.

обмежити можливості незаконного та неетичного впливу на допитувану особу. За спостереженням Д. В. Затенацького, використання аудіо-, відеотехніки під час проведення допитів також сприяє суттєвому зменшенню кількості випадків подальшої зміни показань потерпілими та свідками[1]. Крім того, як уже зазначалося, фіксація допиту за допомогою технічних засобів (аудіозаписом та відео з аудіозаписом) дозволяє не вносити текст показань до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому, що значно спрощує роботу уповноважених осіб.

У межах проведення деяких НС(Р)Д (аудіо-, відеоконтроль особи та місця, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем, контроль за вчиненням злочину тощо) може отримуватися інформація вербального походження[2]. Фіксується така інформація (усне мовлення людей) з використанням технічних засобів аудіо(звуко)запису та відеозапису. Носії даних із такими записами набувають статусу додатків до протоколу проведення відповідної НС(Р)Д.

В інших випадках під час досудового розслідування аудіофіксування є допоміжним засобом усної вербальної фіксації доказової інформації та не може повністю замінити її письмове викладення в протоколі.

Аудіофіксування усної вербальної доказової інформації є невід'ємною складовою судового провадження. Так однією з неписаних засад кримінального судочинства є усність судового розгляду, яка полягає у вимозі до всіх учасників судового розгляду проговорювати в голос свої позиції, озвучувати подану й досліджену доказову інформацію. Указана вимога знаходить свій вираз у положеннях щодо усності отримання судом показань (ч. 1 ст. 23 КПК України), оголошення змісту документів (ч. 1 ст. 358 КПК України), відтворення звуко- й відеозаписів (ч. 1 ст. 359 КПК України) тощо. Хоча закон цього прямо й не вимагає, під час судового дослідження речових доказів їх характері ознаки також проговорюються стороною, яка їх подала, та судом. Н. І. Максимюк аргументує, що дотримання вимоги усності судового провадження є невід'ємною

[1] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія Харків: Право, 2010. С. 80.

[2] Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 32.

складовою реалізації засад права на справедливий суд, публічності та рівності сторін провадження[1]. Вимога усності також нерозривно пов'язана із засадою гласності, котра, на переконання В. А. Дем'янчука, проявляється у відкритому розгляді справи, який доступний до сприйняття суспільству[2].

Частина 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України, ч. 6 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»[3] вимагають застосовувати звуко- та відеозапис судового розгляду з використанням спеціальних технічних засобів – обладнання, яке забезпечує автоматизовану фіксацію на електронних носіях усього перебігу судового засідання[4]. При цьому, у журналі судового засідання не здійснюється повне фіксування вербальної доказової інформації, висловленої учасниками розгляду, адже презюмується, що виголошені усно відомості будуть зафіксовані за допомогою технічних засобів.

Таким чином, унаслідок застосування усної вербальної форми фіксації доказової інформації, уповноваженими особами створюються електронні (цифрові) суб'єктивні (сформовані через свідомість особи) знакові моделі фіксованих об'єктів. Процесуальною формою носіїв цих моделей є додатки до протоколів процесуальних дій, а також технічний запис судового засідання на відповідних носіях комп'ютерних даних.

Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, мають суттєво обмежені можливості застосування вербальної форми фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні. Доказові повноваження перелічених суб'єктів у цій сфері фактично зводяться до можливості ознайомлюватися зі змістом протоколів процесуальних дій та вносити до них зауваження чи доповнення (ч. ч. 3, 4, 5 ст. 104 КПК України). Так, наприклад, якщо захисник, присутній під час проведення процесуальної дії, виявить, що слідчий описав певні об'єкти у протоколі неточно або упустив певні їх ознаки, він

[1] Максимюк Н. І. Усність як гарантія права на справедливий суд. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 360.

[2] Дем'янчук В. А. Фіксація інформації при розгляді кримінальної справи у суді: автореф. дис. … канд. юрид. наук:12.00.09. Київ, 2009. С. 9.

[3] Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19. (дата звернення: 30.03.2024).

[4] Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання. Наказ ДСА України від 06.06.2022 № 156. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750–22. (дата звернення: 30.03.2024).

може зазначити про це на окремому аркуші та вимагати його доєднання до протоколу як доповнення.

Водночас з потенційним розширенням доказових повноважень сторони захисту та інших учасників кримінального провадження виникнуть нові можливості вербальної фіксації доказової інформації цими суб'єктами, які обов'язково мають бути опрацьовані й ученими-криміналістами.

3.3.3. Наочно-образна форма фіксації доказової інформації

Хоча основною (й обов'язковою) формою фіксації доказової інформації лишається вербальна, застосування інших, додаткових форм дозволяє більш повно та ефективно зберегти й відобразити хід та результати проведення кожної процесуальної дії. Як зауважив М. Є. Шумило, «писемність «обкрадає» географію пізнавальної діяльності», яка має розширятися за рахунок технічних засобів фіксування процесуальних дій[1]. В. Г. Гончаренко вбачав виключно важливим застосовувати у доказуванні способи збирання доказів, які б забезпечували введення в провадження об'єктивної інформації, не викривленої суб'єктивними чинниками, зокрема за рахунок застосування науково-технічних засобів та широкого залучення спеціалістів[2]. Допоміжні до протоколу засоби фіксації доказів' на думку О. Ю. Фартушної, покликані зменшити ймовірність втрати та викривлення доказової інформації' що можливе при протоколюванні, за рахунок збільшення кількості форм вираження інформаційних сигналів[3].

Особливо корисними в цьому контексті є способи фіксації, які дозволяють отримати наочне об'єктивне та, головне, стійке зображення оригінального об'єкта. Свого часу Г. Ґросс писав, що «часто величезна купа текстових протоколів не здатна дати стільки ж важливої інформації як ескіз, зменшена копія об'єкта чи інші подібні допоміжні матеріали»[4]. З часом у діяльність правоохоронців були

[1] Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 46.

[2] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 27.

[3] Фартушна О. Ю. Засоби фіксації доказової інформації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. Вип. 3. С. 89.

[4] Gross, H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. II. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1914. P 63.

впроваджені фотографічні методи, які стали першим способом наочно-образної фіксації доказових даних та суттєво розширили можливості збереження доказових відомостей.

На сучасному етапі розвитку криміналістичної техніки наочно-образна форма фіксації доказової інформації полягає в застосуванні уповноваженими особами науково-технічних засобів з метою виготовлення наочних об'єктивних стійких образів матеріальних джерел (носіїв) доказової інформації, які зберігають частину розмірно просторових та кольорових характеристик оригінального об'єкта.

Застосування цієї форми фіксації доказової інформації, звичайно, теж не позбавлене власних недоліків. Зокрема до проблем фотографування П. Д. Біленчук відніс площинний характер відображення, можливість виникнення перспективних викривлень, нечіткості знімків тощо. Водночас цитований учений справедливо зауважив, що в результаті розвитку судової фотографії, розробки нових засобів і прийомів фотографування ці її недоліки як засобу фіксації можуть бути повністю або в значній мірі усунені[1].

Основними способами наочно-образної фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні є судові фотозйомка та відеозапис. Крім того, наочні зображення криміналістично значущих об'єктів можуть отримуватися з використанням ультразвукових, ехолокаційних, рентгенівських та інших приладів.

Наочно-образній фіксації можуть піддаватися будь-які матеріальні об'єкти, включаючи речі, документи та тіла людей. Безпосереднім об'єктом фіксації виступають розмірно-просторові та кольорові характеристики матеріальних об'єктів. У результаті застосування цієї форми фіксації створюються наочні (візуальні) образи-моделі оригінальних об'єктів, які в подальшому можуть бути сприйняті органами зору людини чи проаналізовані з використанням комп'ютерних алгоритмів.

До наочно-образної форми фіксації, на нашу думку, також можна віднести звукозапис невербальної звукової інформації (наприклад, звуків роботи певних машин чи пристроїв), а також голосу й мовлення людини, за умови, що смислове наповнення фіксованих висловлювань не має доказового значення. У таких випадках

[1] Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. С. 33.

утворюються «звукові» образи інформації в акустичній формі, які в подальшому можуть бути сприйняті органами слуху людини або проаналізовані з використанням комп'ютерних алгоритмів.

Технічні пристрої, із використанням яких здійснюється наочно-образна фіксація доказової інформації, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві (ст. 107 КПК України) іменуються технічними засобами фіксування кримінального провадження.

Указані засоби можуть застосовуватися як особами, які проводять процесуальні дії самостійно, так і залученими спеціалістами. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 71 КПК України, спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбору зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду.

За загальним правилом, технічні засоби фіксування кримінального провадження застосовуються на розсуд особи, яка проводить відповідну процесуальну дію. Утім, кримінальне процесуальне законодавство передбачає і випадки їх обов'язкового застосування:

– обов'язковою є безперервна відеофіксація ходу проведення обшуку та огляду житлового приміщення (ч. 1 ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України);
– обов'язкова відеофіксація пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, у тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту та освідування особи є альтернативою залучення понятих до проведення цих слідчих (розшукових) дій (ч. 7 ст. 223 КПК України);
– за допомогою технічних засобів відеозапису фіксується хід і результати слідчих (розшукових) (ч. 9 ст. 232 КПК України) та судових (ч. 7 ст. 336 КПК України) дій, проведених у режимі відеоконференції;
– обов'язковою є аудіо- та відеофіксація судового засідання (ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України);
– обов'язково фіксуються за допомогою фотографування речові докази, які отримані або вилучені стороною обвинувачення (ч. 2 ст. 100 КПК України), за допомогою фото- або відеозапису фіксуються речові докази, які не можуть ефективно зберігатися (ч. 6 ст. 100 КПК України);

– застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим за клопотанням учасника процесуальної дії (ч. 1 ст. 107 КПК України).

Також варто зазначити, що сутність проведення більшості негласних (слідчих) розшукових дій за їх природою полягає в застосуванні тих чи інших технічних засобів фіксування.

Крім того, на підзаконному рівні Порядком взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини (затв. спільним наказом МВС, МОЗ та ГПУ від 29.09.2017 року № 807/1193/279)[1], а також Тимчасовим порядком, який діє на період правового режиму воєнного стану[2], встановлено, що огляд трупа з ознаками насильницької смерті та місця його виявлення має проводитися в порядку, передбаченому статтями 237, 238 Кримінального процесуального кодексу України, з обов'язковим застосуванням фотозйомки (за необхідності – відеозйомки).

Про застосування технічних засобів фіксування процесуальної дії заздалегідь повідомляються особи, які беруть у ній участь, про що обов'язково зазначається у вступній частині відповідного протоколу. Своєю чергою, незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у випадках, якщо воно є обов'язковим, тягне за собою недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними (ч. 6 ст. 107 КПК України).

Очевидно, що визначення законодавцем обов'язковими лише окремих випадків застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження продиктовано міркуваннями зручності та доцільності їх використання. Утім, відповідні технічні засоби з кожним днем стають усе більш доступними, як із погляду їх вар-

[1] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. Наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299–17. (дата звернення: 13.04.2024).

[2] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України. Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317–22. (дата звернення: 14.04.2024).

тості, так і з погляду простоти та зручності застосування. З огляду на явні переваги фіксування процесуальних дій за допомогою технічних засобів, пропонуємо розширити перелік випадків обов'язкового застосування відповідних засобів.

Зокрема, проведення всіх слідчих (розшукових) дій, незалежно від залучення понятих, виконання ухвали про тимчасовий доступ до речей та документів, а також затримання особи на підставі ухвали слідчого судді, на наш погляд, мають супроводжуватися безперервною відеофіксацією. Матеріали відповідного відеозапису мають бути невід'ємними та обов'язковими додатками до протоколів перелічених процесуальних дій. Дотримання наведеної вимоги забезпечить високий ступінь наочності фіксації доказової інформації, можливість перевірки законності дій уповноважених осіб, зменшить кількість необґрунтованих претензій сторони захисту щодо допущених правоохоронцями порушень тощо.

У контексті перспективи запровадження «електронного» досудового розслідування, у визначених законом випадках, стороні захисту та іншим учасникам провадження засобами інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування має надаватися доступ не тільки до протоколів проведених процесуальних дій, а й до їх електронних (цифрових) додатків, зокрема й відеозаписів[1].

Фотозйомка є найбільш розповсюдженим способом наочно-образної фіксації інформації, процесом одержання і збереження зображень за допомогою застосування спеціального пристрою (фотоапарату), принцип дії якого засновано на відображенні світла[2]. Сучасні цифрові фотоапарати переважно працюють за принципом перетворення відбитого від навколишніх об'єктів світла, яке потрапляє на світлочутливі датчики (сенсори), на електронний (цифровий) сигнал. У подальшому такий сигнал зберігається, декодується з використанням комп'ютерної техніки в наочне зображення, яке, своєю чергою, може бути продемонстровано на екрані комп'ютера чи роздруковано для його візуального сприйняття.

---

[1] Коваленко А. В. Щодо правової регламентації застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження:* матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.). Харків, 2021. С. 156–158.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 870.

Криміналістична фотографія, як галузь криміналістичної техніки, являє собою сукупність науково обґрунтованих способів та методів фотозйомки, які використовуються для збирання, фіксації та дослідження доказів у кримінальному провадженні[1]. На практиці в кримінальному судочинстві застосовується сукупність методів судово-оперативної (фіксуючої) та судово-дослідницької фотозйомки. Перша група методів, як писав В.Г. Гончаренко, спрямована на фіксацію об’єктів у тому вигляді, у якому його здатне сприйняти людське око. Їх метою є створення якнайбільш точної копії оригінального об’єкта. Своєю чергою, друга група методів дозволяє зафіксувати криміналістично значущий об’єкт у певним чином видозміненому стані, зокрема зберегти його ознаки, невидимі неозброєному оку людини[2]. Методи судово-дослідницької (експертної) фотозйомки переважно використовуються для фіксації результатів проведення судових експертиз, проте їх застосування не виключається й під час здійснення попереднього дослідження слідів, речей та документів.

Відеозапис є способом фіксації інформації, який полягає в послідовному збереженні та відтворенні серії фотознімків (як правило, від 24 до 60 кадрів на секунду для звичайного відеозапису; від 120 й до десятків тисяч кадрів на секунду – для сповільненого). Як зауважив В.Ю. Шепітько, відеозапис дозволяє водночас фіксувати і звук і зображення, а також відображати певні події у їх динаміці. Система видів, методів і прийомів відеозйомки, застосовуваних під час проведення слідчих (розшукових) і судових дій, оперативно-розшукових заходів і експертиз для розслідування злочинів і надання судові наочного доказового матеріалу, складає окрему галузь криміналістичної техніки – судовий відеозапис[3].

Фотофіксування може застосовуватися під час проведення будь-яких процесуальних дій, спрямованих на збирання доказів у кримінальному провадженні. Відеозйомка застосовується в розглянутих вище випадках, коли такий спосіб наочно-образної фіксації є обов’язковим, а також в інших ситуаціях, якщо необхідно зафік-

[1] Сабадаш В.П. Криміналістика: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. С. 28.

[2] Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. Киев: Вища школа, 1984. С. 55.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В.Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 104–105.

сувати динаміку певних процесів, або великі за розміром об'єкти, які незручно фіксувати методом фотозйомки. Крім того, сучасні відеозаписуючі пристрої дозволяють одночасно фіксувати й звукоряд. Тому судовий відеозапис є ефективним засобом фіксації ходу та результатів проведення допиту, обшуку, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання та низки негласних слідчих (розшукових) дій.

З метою наочно-образної фіксації речової обстановки місця події, окремих речей та фізичних документів застосовують комплекс прийомів та методів судово-оперативної фотозйомки і відеозапису. Зокрема, під час огляду місця події, обшуку та слідчого експерименту здійснюється орієнтуюча, оглядова та вузлова фотозйомка, у тому числі з прив'язкою місця проведення процесуальної дії до навколишніх статичних об'єктів та GPS-координат.

Відеозйомка в межах проведення перелічених процесуальних дій переважно застосовується для фіксації діяльності уповноважених осіб та динаміки змін фіксованої речової обстановки. Для цього використовуються портативні цифрові відеокамери або фотоапарати з можливістю відеозапису. М.Ф. Сокиран наголошує, що відеозйомка, зазвичай, здійснюється залученим спеціалістом-криміналістом. При цьому діями оператора має активно керувати особа, яка проводить процесуальну дію: зокрема, вона визначає обсяг, об'єкти, напрям зйомки тощо[1]. У виняткових випадках відеозапис може здійснюватися й уповноваженою особою самостійно. Так, наприклад, С.І. Перлін та С. М. Лозова рекомендують для фіксації ходу й результатів проведення оглядів місця події, обшуків, пред'явлення для впізнання та слідчих експериментів застосовувати портативні екшен-камери, зокрема «Insta 360 ONE X» з можливістю зйомки 360-градусного відео, що дозволить виготовляти динамічні сферичні відеопанорами[2]. Встановлення пари таких камер на високих (від 120 см) штативах дозволить без втручання людини здійснювати повну відеофіксацію достатньо великих площ. Перспективним є також використання режиму інтелектуального слідкування безпілотного літального апарату (далі – БПЛА), за якого дрон автоматично летить за визначеним рухомим об'єктом на заданій висоті

[1] Сокиран М.Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Вісник Академії адвокатури України.* 2011. Ч. 1 (20). С. 160.

[2] Перлін С.І., Лозова С.М. Перспективи використання сучасних засобів фото- та відеозйомки під час розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 104.

та відстані, для безперервної відеофіксації ходу слідчої (розшукової) дії. Так БПЛА може слідкувати за уповноваженою особою та в автоматичному режимі фіксувати всі її дії та навколишню обстановку. Однак обмежений час роботи БПЛА від одного заряду акумулятора поки що не дозволяє замінити ним окрему особу, яка здійснює відеозйомку з використанням ручної відеокамери[1].

Зауважимо, що в сучасних умовах через здешевлення та суттєве покращення їх технічних характеристик, БПЛА набувають усе більшого значення як засоби фіксації ходу та результатів процесуальних дій. Указані пристрої мають низку переваг перед традиційними технічними засобами. Безпілотний літальний апарат може зависати в повітрі на визначеній оператором висоті, що дозволяє здійснювати фотозйомку (відеозапис) з оптичною віссю камери перпендикулярно поверхні землі чи під будь-яким іншим довільним кутом. При цьому, залежно від розташування дрона та якості встановленої на ньому камери, можна ефективно оглядати та фіксувати значні за площею території. Завдяки поширенню БПЛА до правозастосовної практики повернулися методи аерофото- та відеозйомки, які можна визначити як наочне дистанційне фіксування криміналістично значущих об’єктів з верхньої точки, з використанням пілотованих чи безпілотних літальних апаратів.

Фото- та відеозйомка з використанням БПЛА може вестися з ракурсів та позицій, недоступних при використанні класичних камер. Переміщення дрона в повітрі дозволяє максимально зберегти слідову обстановку під час статичної стадії процесуальної дії, а дистанційне керування ним – отримати доступ до важкодоступних та небезпечних для життя людини ділянок. Зображення, які отримуються за допомогою БПЛА, у реальному часі передаються на смартфон чи планшет, під’єднаний до пульту керування дроном, автоматично прив’язуються до координат, завдяки системі геопозиціонування GPS та зберігаються в пам’яті дрона та під’єднаного до нього пристрою.

Водночас, дрони мають і деякі недоліки: неможливість використання за несприятливих погодних умов (атмосферні опади, сильний вітер, температура повітря нижча за –15 °С); відсутність

[1] Коваленко А. В. Щодо можливостей використання безпілотних літальних апаратів під час проведення огляду місця події. *Причорноморські публічно-правові читання*: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р.). Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 124.

власних джерел світла та, відповідно, низька ефективність в умовах поганого освітлення; обмежений час роботи на одному заряді акумулятора; потреба у спеціальних навичках особи, яка пілотує дрон тощо. Крім того, використання квадрокоптерів є ефективним тільки на відкритих просторах, вільних від великої кількості дерев, опор ліній електропередачі, дротів, будівель.

Як правило, для пілотування БПЛА та здійснення аерофото- та відеозйомки залучаються відповідні спеціалісти. Утім, сучасні квадрокоптери мають низку інтелектуальних режимів, які дозволяють особам із базовими навичками керування дронами ефективно здійснювати фіксацію ходу та результатів огляду місця події. Зокрема побутові БПЛА компанії DJI можуть в автоматичному режимі створювати сферичні та лінійні панорами, виконувати прольоти заданим маршрутом одночасно здійснюючи фото- чи відеозйомку, облітати об'єкти, фіксуючи їх зі всіх боків тощо[1]. При цьому навички пілотування БПЛА та здійснення криміналістичної аерофото-, відеозйомки, на нашу думку, на сучасному етапі мають стати однією з базових складових криміналістичної освіти.

Вважаємо, що в найближчій перспективі для фото- й відеофіксації значних за розмірами, а також небезпечних чи фізично недоступних місцевостей можливе застосування космічної (супутникової) зйомки. Для цього органи досудового розслідування мають отримати власні «службові» супутники, або доступ в реальному часі до даних комерційної супутникової фото-, відеозйомки[2]. Так, наприклад, американська аерокосмічна компанія Maxar Technologies на комерційних засадах надає доступ до супутникових фотознімків будь-якого куточка землі. Роздільна здатність комерційних знімків сягає 15 см (1 піксель на знімку відповідає квадратові 15х15 см на місцевості), технологія SAR (Synthetic Aperture Radar) дозволяє виконувати знімки в погану погоду та навіть вночі. За запевнення-

---

[1] Коваленко А. В. Щодо можливостей використання безпілотних літальних апаратів під час проведення огляду місця події. *Причорноморські публічно-правові читання:* матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р.). Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 122–124.

[2] Коваленко А. В. Перспективи використання космічної (супутникової) фотозйомки під час огляду місць застосування ракетної та артилерійської зброї. *Проблемні питання та особливості проведення судових вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної та артилерійської зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії*: зб. мат-лів міжнар. наук. – практ. конф. (Київ, 17.10.2024). Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 46.

ми Maxar, супутники фотографують найбільш змінювані місцевості до трьох разів на годину[1]. Зауважимо, що в умовах російсько-української війни супутникові зображення зони бойових дій у Maxar Technologies регулярно закуповують міністерства оборони та розвідки низки країн, а також волонтери й OSINT-розслідувачі. Тому можна припустити, що лінія бойового зіткнення, тимчасово окуповані українські території, а також російське прикордоння відносяться до територій, які супутники Maxar знімають найчастіше. Таким чином супутникова фотозйомка від Maxar Technologies, Airbus та інших аерокосмічних компаній може ефективно використовуватися як засіб наочно-образної фіксації доказових відомостей у кримінальному судочинстві.

Фотозйомка та відеозапис виступають також і основними способами наочно-образної фіксації окремих криміналістично значущих об'єктів. Зокрема, на загальній стадії огляду матеріального об'єкта здійснюється фотофіксування його загального вигляду та розмірних характеристик. Для наочного фіксування зовнішнього вигляду та розміру макрооб'єктів доцільно застосовувати вимірювальний метод фотозйомки з використанням масштабних лінійок, а для великогабаритних об'єктів – із використанням лінійних чи площинних масштабів. Оглядуваний об'єкт має бути зафіксований у всіх основних проєкціях, тобто сфотографований із різних сторін. Для отримання фотознімків окремих речей оптимальної якості в лабораторних умовах (під час повторного огляду) рекомендується використовувати якісні сучасні цифрові камери та застосовувати рівномірне (розсіяне) освітлення, а фіксовані об'єкти поміщувати у так звані фотобокси або на спеціальні поворотні предметні столики. На детальній стадії огляду речей доцільно здійснити детальну наочну фотозйомку окремих елементів оглядуваного предмета. Залежно від розмірів досліджуваних об'єктів, доцільним може бути використання методів макро- та мікрофотозйомки й відеозапису[2].

Для детальної наочно-образної фіксації фізичних документів, як правило, застосовуються методи репродукційної, вимірю-

[1] 659. Maxar Intelligence Releases First Images from Its Next-Generation WorldView Legion Satellites. Maxar Intelligence. URL: https://www.maxar.com/press-releases/maxar-intelligence-releases-first-images-from-its-next-generation-worldview-legion-satellites. (дата звернення 01.09.2024).

[2] Коваленко А. В. Тактика огляду речей у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2024. № 82 (2). С. 80–81.

вальної та макрофотозйомки. Крім того, з метою виготовлення фотокопій документів може використовуватися широкий спектр технічних пристроїв – від побутових фотокопіювальних апаратів, до спеціалізованих документ-сканерів. Для фіксування документів, які містять спеціальні захисні елементи або ознаки вірогідної матеріальної підробки, ефективним є використання мобільних відеоспектральних аналізаторів документів та цифрових USB-мікроскопів. Указані пристрої дозволяють оперативно здійснити фотозйомку в променях видимого та невидимого спектру світла з різним ступенем цифрового збільшення, та при цьому не потребують ґрунтовних спеціальних знань або специфічних навичок для використання.

У результаті наочно-образної фіксації ознак зовнішності людини створюються її об'єктивні портрети. З цією метою використовуються методи сигналетичної фотозйомки та відеозапису. Сигналетичний метод фотозйомки полягає у зйомці осіб з метою упізнавання, ідентифікації та створення криміналістичних фотокартотек і, певною мірою, є вимірювальним[1]. Фотозйомка людини дозволяє зафіксувати інформацію про колір та відносне розміщення ознак елементів її зовнішності з одного боку (в одній проєкції). Тому для більш повної фіксації зовнішності особи прийнято робити декілька знімків: спереду (анфас), правий профіль та іноді лівий напівпрофіль[2].

Способом наочно-образної фіксації ознак зовнішності людини також варто визнати дактилоскопіювання з використанням цифрових дактиклоскопічних сканерів. Унаслідок застосування цього методу, виготовляються електронні (цифрові) наочні зображення папілярних візерунків пальців рук дактилоскопійованої особи, які в подальшому можуть використовуватися для вирішення ідентифікаційних завдань.

Основним способом наочно-образної фіксації функціональних ознак зовнішності людини є відеозапис, а для голосу й мовлення особи – аудіозапис. Зокрема, відеозапис є оптимальним способом фіксації ходу й результатів слідчого експерименту, спрямованого на встановлення спеціальних чи професійних на-

[1] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 95.

[2] Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. С. 84.

вичок особи, адже дозволяє в динаміці зафіксувати виконані експериментальні дії[1].

Як слушно зауважує Д. О. Літкевич, на сучасному етапі технічні засоби фіксації ходу та результатів процесуальної дії відображають інформацію, що має значення для кримінального провадження, та зберігають її в електронно-цифровій формі, тобто у формі електронного документу[2]. Тому створені у такий спосіб моделі об'єктів-носіїв доказової інформації в переважній більшості випадків є електронними (цифровими). Носії комп'ютерних даних, які містять виготовлені в результаті проведення процесуальної дії фотознімки й відеозаписи долучаються до відповідного протоколу як його невід'ємні додатки. Водночас отримані в результаті фотофіксації доказової інформації фотознімки можуть існувати і в матеріальній формі (як роздруковані фототаблиці та ілюстративні матеріали в описовій частині протоколу). При цьому варто погодитися з ученими, які вважають, що на сучасному етапі, через обмеження максимального розміру фотозображень форматом стандартного аркушу паперу А4 та недостатньо високу якість поліграфічного друку, який використовується органами досудового розслідування, друковані фототаблиці скоріш слугують нагадуванням про наявність у матеріалах кримінального провадження результатів наочно-образного фіксування доказової інформації[3]. Натомість, більш доцільним є створення та подальше дослідження з використанням комп'ютерної техніки електронних (цифрових) зображень, що дозволить досягти вищого ступеня деталізації, використовувати цифрове наближення (зум) тощо.

Виготовлені під час проведення процесуальних дій відеозаписи на сучасному етапі розвитку науково-технічних засобів переважно існують в електронній (цифровій) формі, а тому поміщуються на носії комп'ютерних даних та разом із ними доєднуються до відповідних протоколів. Водночас, можливе й виготовлення друкова-

[1] Коваленко В. В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 151.

[2] Літкевич Д. О. Теоретико-правові основи використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальній процесуальній формі: дис. …доктора філософії: 081 – Право. Харків, 2020. С. 114.

[3] Когут А. А., Білоус В. В., Костенко Ю. О., Старостін Ю. О. Застосування безпілотних літальних апаратів під час досудового розслідування: практич. порадник. Харків: ФОП Бровін О. В., 2024. С. 49.

ної фототаблиці зі стоп-кадрами ключових моментів відеозапису, на якому зафіксовано доказову інформацію, та коротких текстових пояснень до них.

У наочно-образній формі можуть також фіксуватися й криміналістично значущі комп'ютерні дані, зокрема шляхом створення скриншотів, захоплення екрану (програмними чи апаратними засобами) та фото- чи відозйомки екрану, на який було виведено їх аудіовізуальний вираз.

Так до описової частини протоколу огляду комп'ютерних даних можна заносити скриншоти вебсторінок, текстових, табличних і графічних документів, програм, стопкадрів ключових моментів відеофайлів тощо. Стопкадри відеофайлів мають подаватися із указівкою на таймкод (часову відмітку, момент відео чи аудіозапису коли відбулася подія), назву файлу й каталог його розміщення на носії. Таймкоди дозволять уповноваженим особам в подальшому під час повторного огляду чи дослідження у судовому провадженні швидко перейти до ключових моментів аудіо-, відеозапису і не витрачати час на їх повне відтворення.

Скриншоти аудіовізуального виразу комп'ютерних даних можуть виконуватися як вбудованими засобами операційної системи службового комп'ютера (наприклад, в OS Windows – шляхом натискання клавіші PrintScreen), так і з використанням зовнішнього програмного забезпечення. З метою захоплення зображення екрану комп'ютера також можуть використовуватися зовнішні фотокамери, встановлені на штатив перед монітором (екраном мобільного пристрою). Зокрема, такий спосіб фіксації є бажаним у випадках, коли комп'ютерні дані оглядаються з використанням пристрою, у пам'яті якого вони містяться, адже створення скриншотів засобами самого пристрою призведе до зміни даних у його пам'яті.

У випадках, коли необхідно наочно зафіксувати великий обсяг комп'ютерних даних (наприклад, архів переписок у месенджері, який не можна скопіювати безпосередньо), доцільним може бути здійснення відеозахоплення (відеозйомки) екрану пристрою. З цією метою можуть використовуватися як програмні, так й апаратні засоби.

Виготовлені в описаний спосіб скриншоти й відеозаписи екрану мають бути поміщені на заздалегідь підготовлений носій комп'ютерних даних, який визнається невід'ємним додатком до протоколу процесуальної дії.

Електронні текстові документи, а також зображення, що оглядалися, також можуть бути безпосередньо роздруковані за допомогою службового принтера та додані до протоколу огляду як його невід'ємні додатки. Крім того, доцільним може бути створення друкованих фототаблиць, які містять скриншоти ключових елементів досліджених текстових чи табличних даних. Виготовлення такого додатку допоможе додатково проілюструвати основну частину протоколу та дозволить ознайомитися зі змістом оглянутих даних без використання комп'ютерної техніки.

Наочно-образна форма фіксації доказової інформації також використовується в процесі проведення судових експертиз. При цьому судові експерти застосовують методи оперативної (відображувальної, фіксуючої) та дослідницької фотозйомки, а також іноді і відеозапис. Методами оперативної фотозйомки фіксуються стан упакування, загальний вигляд та окремі елементи об'єктів, наданих на дослідження. Крім того, у судово-експертній діяльності використовується широкий спектр методів дослідницької фотозйомки, котрі, як зауважують В. В. Гарасимчук і О. Г. Волошин, насамперед призначені для виявлення прихованих, неочевидних властивостей та ознак слідів і речових доказів (наприклад, мікротрас на гільзі, деталей почерку, штрихів попередньої підготовки при виконанні підробленого підпису тощо)[1]. При всьому О. Ф. Самойлова та Я. Б. Береговець наголошують, що на сучасному етапі наочне ілюстрування застосованих методів та отриманих результатів експертного дослідження є обов'язковою вимогою до змісту висновку експерта. Зокрема, у випадках, коли висновки судового експерта повністю або в певній частині ґрунтуються на використаних ним судово-фотографічних методів дослідження, отримані фотознімки мають обов'язково бути наведені в їх дослідницькій частині або в ілюстративному додатку[2]. Таким чином, виконані судовим експертом фотознімки направлених йому на дослідження об'єктів поміщуються до дослідницької частини або до ілюстративних додатків до висновку експерта, який, сво-

---

[1] Гарасимчук В. В., Волошин О. Г. Історія криміналістичної фотографії. *Теорія та практика судово-експертної діяльності:* матеріали VIII Міжвідомчої конференції (27 листопада 2019 року, м. Київ). Київ: НАВС, 2019. С. 116.

[2] Самойлова О. Ф., Береговець Я. Б. Значення ілюстративного матеріала у висновках судових експертів. *International scientific e-journal ΛΌГOΣ. ONLINE*. 2020. № 16. DOI: https://doi.org/10.11232/2663–4139.16.07.

єю чергою, є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Відеозапис активно застосовується як засіб наочно-образної фіксації судового розгляду в кримінальному провадженні. Утім, відеокамери в залах судових засідань, як правило, встановлюються статично таким чином, щоб фіксувати загальну обстановку приміщення. При цьому цілеспрямована детальна відеофіксація речових доказів та документів, які досліджуються за участі суду, не здійснюється. Вважаємо, що з урахуванням сучасного рівня розвитку та загальної доступності відеозаписувальної техніки, доцільно регламентувати обов'язкову відеофіксацію всіх досліджених за участі суду матеріальних об'єктів. Така фіксація може здійснюватися шляхом демонстрації об'єктів на камеру судовим розпорядником перед їх наданням головуючому або самим головуючим. З цією метою камери можуть встановлюватися на штатив перед місцем головуючого або закріплюватися статично над поверхнею його столу. Думки опитаних нами професіоналів у галузі кримінальної юстиції щодо цієї пропозиції розділилися (48,8% – за, 51,2% – проти). При всьому, найбільш активно указану думку підтримали адвокати (72,5%) та науковці (62,9%), котрі, вочевидь, вбачають перспективи використання таких відеозаписів під час апеляційного та касаційного оскарження судових рішень. Своєю чергою переважна більшість прокурорів (78,6%) та суддів (62,2%) уважають запропоновану новацію зайвою. Можемо лише припустити, що прокурорів цілком влаштовує поточна практика фіксування результатів судового дослідження доказів, а судді здійснення предметної відеофіксації досліджених доказів пов'язують з додатковими витратами часу й зусиль.

Також варто наголосити, що під час проведення судового огляду на місці (ст. 361 КПК України), фотозйомка та відеозапис здійснюються відповідно до загальних криміналістичних рекомендацій щодо фіксації огляду місця події та огляду речей і документів.

За результатами застосування стороною обвинувачення, судом наочно-образної форми фіксації доказової інформації на сучасному етапі розвитку криміналістичної техніки уповноваженими особами в більшості випадків створюються електронні (цифрові) об'єктивні образні моделі джерел (носіїв) доказової інформації (електронні (цифрові) фотознімки, скриншоти й відеозаписи). Водночас

на практиці створюються й матеріальні об'єктивні наочні моделі – переважно у виді друкованих фототаблиць, як додатків до протоколів, та ілюстративних зображень в описовій частині протоколу, у дослідницькій частині чи додатку до висновку експерта. Крім того, законом не заборонене, а відтак теоретично можливе використання засобів аналогової фотозйомки й відеозапису для фіксації доказової інформації в кримінальному провадженні.

Сторона захисту (та, певною мірою, потерпілий і представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження) також можуть застосовувати технічні засоби з метою наочно-образної фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні, хоча такі можливості є суттєво обмеженими.

Зокрема, абз. 3 ч. 1 ст. 107 КПК України гарантує стороні захисту право безперешкодного фіксування проведення обшуку за допомогою відеозапису. П. 8 ч. 1 ст. 20 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» уповноважує адвоката застосовувати технічні засоби, у тому числі для копіювання матеріалів справи, у якій адвокат здійснює захист, представництво або надає інші види правничої допомоги, фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь, а також хід судового засідання в порядку, передбаченому законом[1]. Утім, виготовлені на реалізацію наведених повноважень фотознімки чи відеозаписи матимуть доказове значення лише в контексті спорів щодо законності рішень, дій чи бездіяльності уповноважених осіб, які проводили такі процесуальні дії.

Чи не єдиним реальним процесуальним інструментом наочно-образної фіксації ходу та результатів процесуальних дій під час досудового розслідування для згаданих суб'єктів є передбачене ч. 1 ст. 107 КПК України право клопотати перед уповноваженою особою про застосування технічних засобів фіксування. Хоч задоволення такого клопотання є обов'язковим, як і у випадках з ініціюванням проведення слідчих (розшукових) дій, неможливо забезпечити належну старанність уповноваженої особи, яка за клопотанням учасника процесуальної дії здійснює її технічне фіксування.

Крім того, ч. 4 ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» дозволяє особам, присутнім в залі судового засідання, представникам

[1] Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17. (дата звернення: 25.07.2024).

засобів масової інформації проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених законом[1]. Утім, ч. 6 ст. 27 КПК України дещо звужує це загальне правило. Так кожен, хто присутній у залі судового засідання в кримінальному провадженні, може вільно вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Але проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються тільки на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду. Водночас офіційним записом судового засідання, відповідно до ч. 5 ст. 27 КПК України, є лише технічний запис, здійснений судом у порядку, передбаченому цим Кодексом. Тобто будь-які технічні записи судового засідання, виконані іншими учасниками провадження, не матимуть жодного доказового значення під час апеляційного та касаційного перегляду судових рішень.

У випадку перспективного розширення доказових можливостей сторони захисту, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, перед ученими-криміналістами постане завдання опрацювання доступних переліченим суб’єктам криміналістичних засобів наочно-образної фіксації доказової інформації.

3.3.4. Графічна форма фіксації доказової інформації

Графічна форма фіксації доказової інформації полягає у відображенні об’єктів шляхом зарисовки (замальовування) або використання графічних знаків, які певним чином виражають фіксовані відомості[2]. За допомогою цієї форми фіксації виготовляються наочні або схематичні зображення джерел (носіїв) доказової інформації. При цьому графічна форма відрізняється від наочно-образної тим, що в результаті її застосування виготовляються суб’єктивні моделі, які пройшли через свідомість суб’єкта доказування (або за-

[1] Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19. (дата звернення: 25.07.2024).

[2] Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. С. 32.

лученого спеціаліста) та перенесені на матеріальний носій (найчастіше папір) чи в електронну (цифрову) форму комп'ютерних даних.

Зауважимо, що з широким розповсюдженням науково-технічних засобів наочно-образної фіксації потреба у виконаних людиною наочних малюнків у кримінальному провадженні практично відпала. Чи не єдиною сферою кримінальної юстиції, у якій до останнього часу використовувалися малюнки, було виготовлення суб'єктивних мальованих та композиційно-мальованих наочних портретів особи[1]. Водночас, з розвитком сучасної комп'ютерної техніки правоохоронці практично повністю перейшли до виготовлення фотокомпозиційних суб'єктивних портретів осіб, які за своєю природою є схематичними. Носієм відомостей про ознаки зовнішності певної людини для потреб виготовлення суб'єктивних портретів є пам'ять особи, яка цю людину раніше сприймала. Указані відомості мають бути отримані шляхом проведення допиту особи, у межах якого залучений спеціаліст виконує той чи інший наочний портрет особи. Тому, як зауважує Д. В. Затенацький, наочні суб'єктивні портрети виступають способами матеріалізації слідів пам'яті очевидців[2].

Поза межами створення наочних суб'єктивних портретів зовнішності особи графічна форма фіксації доказової інформації переважно використовується у виді складання схем, планів чи креслень, які являють собою зображення криміналістично значущих об'єктів, виготовлені з використанням умовних знаків та позначок. Основними вимогами до планів та схем, як засобів збереження доказової інформації, на думку А. П. Гагаловської, є дотримання єдиного масштабу зображення, їх повнота і якість, використання загальноприйнятих позначень, а також доповнення ілюстративними фотозображенням[3].

Об'єктом фіксації за допомогою схемування найчастіше виступає речова обстановка приміщення або місцевості, на яких було виявлено сліди кримінального правопорушення. Зокрема, відповідно до підзаконних НПА, за результатами огляду місця події, на якому було виявлено труп з ознаками насильницької смерті, обов'язково

[1] Жолнович І. В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за зовнішністю: автореф. дис. … канд. юрид. наук. Київ, 2007. С. 10.

[2] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія. Харків: Право, 2010. С. 75.

[3] Гагаловська А. П. Плани та схеми як додатки до протоколів слідчих дій: правила складання та процесуальне значення. *Адвокат*. 2009. № 9 (108). С. 39.

складається схема, план чи креслення оглянутого місця[1], хоча на період дії правового режиму воєнного стану така вимога була тимчасово скасована[2]. Схемування відіграє визначальну роль під час фіксації результатів огляду місця кримінально караної дорожньо-транспортної пригоди. Так, на думку І. Мороз, основним призначенням схеми огляду місця ДТП є фіксація взаємного розташування найбільш важливих об'єктів і місця події щодо елементів проїзної частини та ймовірного місця зіткнення із зображенням на ній проведених вимірювань[3]. При всьому схема місця ДТП є одним з об'єктів, які обов'язково направляються судовим експертам для проведення автотехнічних і транспортно-трасологічних експертиз[4].

Крім того, складання планів та схем є ефективним способом фіксації обстановки великих за площею місцевостей. Зокрема, науковці наполягають на необхідності складання схем за результатами оглядів місць вчинення незаконних порубок лісу[5], незаконного видобування корисних копалин[6], кримінальних пожеж[7] тощо.

На сучасному етапі найбільш технологічним та прогресивним варто визнати метод складання схеми (плану) оглянутого місця по-

---

[1] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. МВС України, МОЗ України, Генеральна прокуратура України; Наказ від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299–17. (дата звернення: 13.04.2024).

[2] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України. Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317–22. (дата звернення: 14.04.2024).

[3] Мороз І. Тактика дій працівників поліції під час оформлення додатків до протоколу огляду дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 287.

[4] Див.: Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та […]. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98. (дата звернення: 12.01.2024); Грига М. А., Осетрова О. С. Судові експертизи, що проводяться під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 174.

[5] Пилипенко О. М. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2 (82). С. 283.

[6] Див.: Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 189; Ревенко О. І. Основи методики розслідування незаконного видобування вугілля: дис. … канд. юрид. наук. Сєвєродонецьк, 2018. С. 125.

[7] Кузьменко М. М. Графічне оформлення обстановки під час огляду місця пожеж. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 164–169.

дії шляхом нанесення відповідних позначок на супутниковий знімок місцевості (отриманий із відкритих джерел, наприклад, сервісу Google Maps) або на аерофотознімки, виконані за допомогою пілотованих чи безпілотних літальних апаратів.

Зокрема, описаний метод схемування активно використовується вітчизняними правоохоронцями під час досудового розслідування воєнних злочинів, вчинених військовослужбовцями держави-агресора. На супутникових знімках розмічається локалізація слідів застосування зброї дальнього ураження (мінометів, ствольної та ракетної артилерії) з метою подальшого призначення комплексної судової експертизи зброї та слідів її застосування і судово-військової експертизи для встановлення орієнтовних місць, з яких така зброя застосовувалася. Основним завданням згаданих експертиз є визначення напряму (із зазначенням території, населеного пункту), з якого (яких) були відстріляні боєприпаси та виключення інших напрямів здійснення артилерійського обстрілу. Судові експерти наголошують, що вирішення завдань указаної експертизи можливе виключно за умови належного фіксування органами досудового розслідування місця обстрілу із застосуванням фото-, відеозйомки, а також складанням планів і схем[1].

В окремих випадках також можуть виконуватися схематичні зображення та креслення окремих об’єктів – деталей пристроїв, елементів механізмів, окремих слідів та їх груп (наприклад, доріжки слідів ніг людини) тощо.

Під час проведення процесуальних дій схеми (плани) можуть виконуватися на міліметровому чи звичайному папері або складатися з використанням комп’ютерної техніки та роздруковуватися чи зберігатися в електронному (цифровому) вигляді. На практиці для складання електронних (цифрових) схем та планів найчастіше використовуються ноутбуки та/або плашетні комп’ютери, а також програмне забезпечення для проектування і креслення (наприклад ПЗ AutoCAD та його аналоги). Виготовлені у такий спосіб графічні зображення визнаються похідними документами, додатками до протоколу відповідної процесуальної дії[2].

---

[1] Богданюк І. В., Чупрун В. Т., Устименко В. А., Шипілов М. Ю. Особливості судово-експертних досліджень випадків артилерійських обстрілів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 20. № 2. С. 269.

[2] Коваленко А. В. Сучасний стан використання графічної форми фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та кри-*

Перспективним способом графічної фіксації доказової інформації, на нашу думку, є виготовлення суб'єктивних комп'ютерних планів (цифрових 3D-моделей) оглянутих предметів, приміщень чи місцевостей. Описані методи фіксації доказової інформації можна об'єднати під назвою 3D-реконструкція, яку ми пропонуємо визначити як процес побудови людиною суб'єктивної електронної (цифрової) 3D-моделі криміналістично значущого об'єкта.

Переваги цього методу фіксації полягають у скороченні часу, який витрачається на схематичне відтворення об'єкта; можливості подальшого детального дослідження обстановки місця події в будь-який час та на значній відстані від нього; високому рівні візуалізації та наочності змодельованої обстановки; і здатності з використанням VR-технологій «опинитися» на віртуальному місці події для його вивчення[1].

Такий вид реконструкції (моделювання) здійснюється залученим спеціалістом із використанням комп'ютерної техніки та спеціального програмного забезпечення. Для цього можуть використовуватися програми для 3D-моделювання та редагування тривимірних моделей (Autodesk 3ds Max, Blender, Cinema 4D, Maya, Zbrush тощо), програми для архітектурної візуалізації (AutoCAD, Sketchup, Revit та інші), програмні (ігрові) рушії (CryEngine, Godot, idTech, Unity, Unreal Engine) тощо. Низка з перелічених додатків є повністю або умовно (для некомерційного використання) безкоштовними.

У ході 3D-реконструкції спеціаліст використовує, трансформує та поєднує базові об'ємні геометричні фігури, а також готові типові 3D-моделі для відтворення тривимірного зображення оригінального об'єкта. Джерелом інформації про реконструйований об'єкт можуть бути опис у протоколі певної слідчої (розшукової) дії, його фотознімки, візуальне сприйняття об'єкта спеціалістом, показання очевидця тощо. При цьому ознаки об'єкта переносяться на модель опосередковано, суб'єктивно (через свідомість особи яка здійснює реконструкцію чи надає вихідну інформацію про об'єкт).

міналістики: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 05.09.2024). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 226.

[1] Моргунов В. О., Арланов О. Д. Використання можливостей ігрового рушія Unreal Engine 5 для моделювання обстановки місця події. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення):* матер. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Дніпро, 2 грудня 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 186.

Суб'єктивний характер перенесення ознак впливає на доказове значення інформації, яку несе реконструйована 3D-модель. Самі собою описані моделі в більшості випадків є джерелами орієнтуючої інформації. З процесуального погляду, найближчим аналогом 3D-реконструкції є складання фотокомпозиційного портрету за описом ознак особи. Отримане в такий спосіб зображення має лише орієнтуюче значення в кримінальному провадженні, використовується для розшуку особи, а причетність розшуканої особи до вчинення кримінального правопорушення потім має бути підтверджена доказовою інформацією. Варто зазначити, що сьогодні існує низка додатків, які дозволяють складати тривимірні фотокомпозиційні портрети (3D Head, 3D Фоторобот, Identikit та інші), виготовлення яких також є різновидом 3D-реконструкції[1].

Аналогічно зі складанням тривимірного фотокомпозиційного портрету, за описом особи може бути реконструйована обстановка місцевості чи приміщення, яку така особа сприймала в минулому. Така обстановка може бути відтворена спеціалістом із використанням баз готових 3D-моделей основних предметів побуту, шляхом розміщення цих моделей на тривимірній сцені відповідно до пояснень особи. Наприклад, за допомогою готових базових моделей основних об'єктів (живої людини, трупа, зброї, будівель, рослин тощо), які будуть використані як умовні позначки, спеціаліст може достатньо швидко виготовити тривимірну схему та позначити на ній взаємне розміщення й лінійні розміри всіх оглянутих об'єктів. Виготовлена 3D-модель – схема місця події може бути долучена до протоколу огляду як його додаток і, таким чином, набути доказового значення. Через це 3D-реконструкція вже сьогодні може замінити виготовлення класичних двовимірних схем місця події.

З використанням додатків для 3D-моделювання та спеціальних знань у галузі антропології за будовою черепа може бути реконструйована 3D-модель зовнішності померлої людини[2], що може бути корисним для ідентифікації жертви та розслідування кримінального правопорушення. Вважаємо, що в поєднані з ДНК-фенотипуван-

---

[1] Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D-моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 423.

[2] da Costa Moraes C. A., Dias P. E. M., Melani R. F. H. Demonstration of protocol for computer-aided forensic facial reconstruction with free software and photogrammetry. *Journal of Research in Dentistry*. 2014. Vol. 2. № 1. Pp. 77–90.

ням[1] описана технологія в перспективі дозволить достатньо точно реконструювати зовнішність особи за формою її черепа та наявною в кісткових залишках генетичною інформацією. Н. В. Павлюк пропонує використовувати реконструйовані за вербальним описом 3D-моделі об'єктів під час проведення допиту та слідчого експерименту з метою актуалізації забутого, викриття неправдивих показань тощо[2]. Реконструйована за допомогою комп'ютерного 3D-моделювання обстановка може також використовуватися для проведення слідчого експерименту у випадках неможливості безпосереднього доступу до такого місця (наприклад, якщо місце події знаходиться на тимчасово непідконтрольних українській владі територіях або відтворення обстановки в натурі може створити небезпечні для учасників слідчої (розшукової) дії умови)[3]. Крім того, реконструйована 3D-модель того чи іншого об'єкта, місця або обстановки може використовуватися для вирішення організаційних завдань: для підготовки та планування обшуку, слідчого експерименту, операцій із затримання озброєних злочинців тощо.

Електронні (цифрові) суб'єктивні 3D-моделі-плани криміналістично значущих об'єктів після їх виготовлення поміщуються на носії комп'ютерних даних та додаються до протоколу відповідної процесуальної дії як невід'ємні додатки.

3.3.5. Предметно-образна форма фіксації доказової інформації (3D-сканування)

Жодна з відомих науці та практиці традиційних форм фіксації доказової інформації не є ідеальною. Зокрема, натурна та предметна форми фіксації завжди пов'язані з ризиком видозміни (пошкодження, знищення) фіксованого об'єкта, саме тому їх застосовують в останню чергу. Класичні наочно-образні форми фіксації (фото- та відеозйомка, замальовування, складання схем тощо) мають

[1] Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрямки розвитку. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 97.

[2] Павлюк Н. В. Застосування 3D-моделювання під час допиту та слідчого експерименту. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці:* матеріали Міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 грудня 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 114.

[3] Коваленко А. В. Перспективи використання комп'ютерного моделювання при проведенні слідчого експерименту в ході розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях:* матеріали ІІ круглого столу (3 листопада 2017 р.). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 55.

спільний недолік – відсутність можливості відображення розмірно-просторових ознак фіксованого об'єкта в об'ємі. Отримані з їх використанням зображення є «пласкими» й двовимірними, тобто відображають ознаки об'єкта в рамках двох осей координат (в одній проєкції).

Сучасний рівень розвитку науки та техніки дозволяє вирішити окреслену проблему за допомогою використання технологій 3D-сканування, яке полягає в безпосередній фіксації зовнішніх просторових ознак об'єкта за допомогою спеціального програмно-апаратного комплексу, із подальшим формуванням електронної (цифрової) тривимірної моделі оригінального об'єкта. При цьому ознаки об'єкта переносяться на модель об'єктивно, поза участі свідомості людини. Достовірність та точність отриманої моделі залежить від обраного методу сканування, скануючого пристрою та правильності їх використання.

У результаті застосування даної технології створюється об'єктивна електронна (цифрова) тривимірна модель фіксованого матеріального об'єкта. При цьому сам об'єкт після сканування може бути як вилучений у натурі, так і лишитися в навколишній обстановці (як, наприклад, об'ємний слід взуття), і тоді в доказуванні буде використовуватися лише його модель[1].

Сучасні методи 3D-сканування прийнято поділяти на контактні та безконтактні. За контактного методу, зчитуюча голівка спеціального сканера має доторкнутися до кожної точки на поверхні сканованого об'єкта, а 3D-модель формується на основі аналізу змін положення зчитуючої голівки в просторі. У такому випадку досить обмеженими є швидкість, точність та деталізація сканування, а також габарити об'єкта який сканується. Більш перспективним є безконтактне 3D-сканування, яке так само буває активним та пасивним. Активні 3D-сканери направляють на об'єкт пучок спрямованих хвиль і фіксують їх відбиття для з'ясування просторових ознак об'єкта. З цією метою використовуються радіохвилі, світло, звукові коливання, рентгенівське випромінення тощо. Пасивні ж сканери фіксують відбиття від об'єкта випромінення, яке

[1] Коваленко А. В. Процесуальні аспекти застосування 3D-сканування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 119.

вже наявне в навколишньому середовищі (найчастіше – видимого світла)[1].

3D-сканування криміналістично значущих об'єктів може здійснюватися як із використанням побутових цифрових фото- й відеокамер, із застосуванням фотограмметричного методу судової фотозйомки[2], так із використанням спеціальних 3D-сканерів. Точність (допустима похибка) сканування сучасних 3D-сканерів досягає 10 мкм (0,01 мм)[3] та буде тільки збільшуватися з розвитком технології, що вже сьогодні дозволяє достатньо достовірно зафіксувати розмірно-просторові ознаки більшості криміналістично значущих матеріальних об'єктів.

3D-сканування, як засіб наочно-предметної фіксації доказової інформації, може використовуватись кримінальному провадженні під час проведення огляду місця події та огляду речей, обшуку, слідчого експерименту, освідування, отримання тимчасового доступу до речей (як спосіб їх копіювання) та під час проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

Розглянемо правові підстави застосування 3D-сканування під час проведення названих процесуальних дій. Так ч. 7 ст. 237 КПК України дозволяє слідчому, прокуророві або за їх дорученням залученому спеціалістові під час огляду проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі й документи, які мають значення для кримінального провадження. Аналогічним чином сформульовані й положення ч. 7 ст. 236, ч. 5 ст. 240 КПК України щодо фіксування доказової інформації під час проведення обшуку та слідчого експерименту відповідно.

Очевидно, цитовані положення, які є незмінними з моменту прийняття кодексу у 2012 році, не містять прямих вказівок на можливість застосування 3D-сканування під час проведення згаданих слідчих (розшукових) дій. Водночас, на нашу думку, неправильно

[1] Коваленко А. В. Перспективи використання технологій 3D сканування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу:* матеріали ІІ Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Київ, 19 листопада 2020 р.). Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. С. 236–237.

[2] Коваленко А. Фотограмметричний метод судової фотозйомки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія: Право. Вип. (29) 2020. С. 255–257.

[3] Artec Micro II. *Artec 3D*. URL: https://www.artec3d.com/ru/portable-3d-scanners/artec-micro-v2. (дата звернення 04.04.2024).

вважати, що наведений перелік способів фіксування доказової інформації є виключним. Зокрема, ч. 7 ст. 237 КПК України не містить вказівки на всі можливі способи виготовлення копій, зразків об'єктів, речей і документів, котрі за п. 1 ч. 2 ст. 105 КПК України можуть бути додатками до протоколу. Тому можна зробити висновок, що наведений у ч. 7 ст. 237 КПК України перелік від початку замислювався законодавцем як відкритий, а тому будь-які науково-обґрунтовані передові способи й методи фіксації доказової інформації можуть і мають запроваджуватися до правозастосовної практики.

При цьому положення Глави 15 КПК України в принципі не містять вказівок на способи копіювання речей та документів, до яких отримується тимчасовий доступ, а абз. 3 ч. 3 ст. 241 КПК України під час проведення освідування прямо дозволяє застосовувати інші, не названі цією нормою технічні засоби. Таким чином, вважаємо, що чинний КПК України не містить положень, які б унеможливлювали застосування 3D-сканування під час проведення огляду та інших наведених вище процесуальних дій. Таку ж позицію підтримали опитані нами практики й науковці: 64,5% респондентів переконані, що чинний КПК України не містить закритого переліку способів та форм фіксації доказової інформації, тому застосовуватися можуть будь-які науково-обґрунтовані технічні засоби, за умови їх належного відображення у протоколі процесуальної дії. Водночас задля забезпечення можливості подальшого впровадження в правозастосовну діяльність передових науково-технічних засобів рекомендуємо внести зміни до ч. 7 ст. 236, ч. 7 ст. 237, ч. 5 ст. 240 КПК України та передбачити можливість використання «інших технічних засобів» під час проведення даних С(Р)Д за аналогією з ч. 3 ст. 241 КПК України.

3D-сканер може застосовувати залучений спеціаліст або особа, яка проводить процесуальну дію самостійно (за наявності в неї необхідних навичок). Вважаємо, що в протоколі процесуальної дії доцільно вказати на факт застосування відповідного науково-технічного засобу, зазначити його модель, серійний номер та використане разом із ним програмне забезпечення, об'єкти, що були відскановані, а також спосіб збереження виготовлених 3D-моделей та їх долучення до протоколу як додатків.

На нашу думку, 3D-модель, як результат використання 3D-сканера, у розумінні ч. 2 ст. 105 КПК України має вважатися спеці-

ально виготовленою цифровою копією сканованого об'єкта. Але оскільки комп'ютерні дані не мають власного матеріального виразу, така модель має бути поміщена на певний носій, котрий і буде додатком до протоколу процесуальної дії. Крім того, ефективним є створення друкованої фототаблиці зі скриншотами 3D-моделі для простоти й швидкості сприйняття інформації про сканований об'єкт[1]. Оскільки 3D-моделі зберігаються та оброблюються в електронній (цифровій) формі, їх незмінність може забезпечуватись шляхом обрахування геш-суми файлу, який містить модель. Так геш-сума обраховується одразу після створення 3D-моделі та заноситься до протоколу слідчої (розшукової) дії, у рамках якої модель було виготовлено. Перед кожним використанням моделі геш-сума файлу перерозраховується. Її співпадіння із значенням, занесеним до протоколу, вказує на те, що до файлу, який містить 3D-модель, зміни не вносилися.

У випадках, коли виготовлення 3D-моделей, 3D-аеропанорам, 3D-аеротурів криміналістично значущих об'єктів здійснюється у фотограмметричний спосіб (на основі комп'ютерної обробки фотознімків або кадрів відеозапису), до протоколу процесуальної дії, окрім виготовлених спеціалістом 3D-моделей, мають також долучатися оригінальні файли фото- й відеозапису[2].

За умови дотримання процесуальних вимог до застосування технічних засобів фіксації криміналістично значущої інформації, скановані 3D-моделі набувають статусу джерел доказової інформації в кримінальному провадженні. З процесуальної точки зору, найближчим аналогом 3D-сканування є цифрова фотозйомка з тією лиш різницею, що отримані в результаті фотозйомки зображення є двомірними (пласкими). Тому 3D-сканування може ефективно застосовуватися в усіх сферах судово-слідчої діяльності, де вже встигло себе зарекомендувати фотографування[3].

[1] Коваленко А. В. Процесуальні аспекти застосування 3D-сканування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 119–120.

[2] Когут А. А., Білоус В. В., Костенко Ю. О., Старостін Ю. О. Застосування безпілотних літальних апаратів під час досудового розслідування: практич. порадник. Харків: ФОП Бровін О. В., 2024. С. 50.

[3] Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 425.

Так під час проведення огляду місця події доцільно з використанням 3D-сканування здійснювати орієнтуючу та оглядову фіксацію навколишньої обстановки (за допомогою фотограмметричної зйомки з безпілотного літального апарата[1] або 3D-сканера з великим «полем зору»). Отримана в такий спосіб оглядова 3D-модель дослідженої обстановки буде мати достатньо високий рівень деталізації, щоб замінити орієнтуючі, оглядові та навіть вузлові фотознімки. Виготовлена модель має бути долучена як додаток до протоколу огляду місця події та може використовуватися для візуалізації оглянутої обстановки й ходу проведення огляду.

Детальна 3D-фіксація криміналістично значущих об'єктів під час огляду місця події може здійснюватися з використанням більш точних 3D-сканерів, що забезпечить максимальну деталізацію зображення. При цьому доцільно спочатку відсканувати об'єкт у тому стані, у якому він знаходиться на місці події. Після цього, за можливості, потрібно вилучити криміналістично значущий об'єкт із навколишньої обстановки в натурі та провести його повторний огляд та детальне сканування в лабораторних умовах.

Загальний алгоритм 3D-сканування окремих матеріальних об'єктів є таким:

1. Сканування об'єкта з використанням безконтактного 3D-сканера. Отримані в такий спосіб кадри (проєкт 3D-моделі) зберігаються в пам'яті сканера чи на комп'ютері, до якого під'єднано сканер.

2. Експорт (перенесення) проєкту 3D-моделі на комп'ютер для подальшої обробки в спеціалізованому ПЗ.

3. Обробка експортованих кадрів та отримання 3D-моделі відсканованого об'єкта з використанням спеціалізованого ПЗ (виокремлення зображень високої роздільної здатності, вирівнювання кадрів один відносно іншого, «склеювання» та текстурування моделі, для об'ємних слідів також інвертування нормалей моделі з метою отримання «цифрового зліпка» слідоутворюючого об'єкта). Для подальшого дослідження доцільно виготовляти як геометричні (не забарвлені), так і текстуровані моделі об'єкта[2].

---

[1] Cherniavskyi S. S., Tychyna D. M., Pertsev R. V. International experience of forensic support for crime investigation. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. № 12 (3). P. 11.

[2] Коваленко А. В. Фіксація та дослідження об'ємних слідів взуття з використанням технологій 3D-сканування. *Криміналістика і судова експертиза.* Київ, 2022. Вип. 67. С. 470–471.

4. Поміщення отриманої цифрової 3D-моделі на носій комп'ютерних даних (лазерний диск чи флеш-накопичувач) і долучення цього носія до протоколу як невід'ємного додатку.

У подальшому отримані в такий спосіб детальні 3D-моделі криміналістично значущих об'єктів із використанням спеціального програмного забезпечення (зручними для цього є ігрові рушії), можуть бути поміщені на відскановану або реконструйовану модель місцевості, де вони були виявлені як LOD-об'єкти[1].

3D-сканування також може використовуватися для фіксації ознак зовнішності людей і, внаслідок цього, успішно замінити сигналетичну фотозйомку. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування людини варто визначити як процес фіксації розмірно-просторових та кольорових характеристик ознак зовнішності людини за допомогою спеціалізованого програмно-апаратного комплексу задля отримання цифрової тривимірної моделі тіла людини чи окремих елементів її зовнішності.

Залежно від застосованого обладнання, криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування людини може здійснюватися з використанням серійних цифрових фотокамер (за методом поліфотограметричної фотозйомки), із використанням вузькоспеціалізованих приладів, призначених для 3D-сканування зовнішності людини та за допомогою 3D-сканерів загального призначення.

Найбільш зручним є використання 3D-сканерів, спеціально призначених для фіксування зовнішності людини. Наприклад, вузькоспеціалізований 3D-сканер тіла людини Shapify Booth від компанії Artec 3D здатний в автоматичному режимі відсканувати дорослу людину за 12 секунд[2]. По суті, Shapify Booth є системою безконтактних 3D-сканерів та освітлювальних приладів (випромінювачів), що обертаються навколо платформи, на якій стоїть сканована людина. У даному випадку алгоритм 3D-сканування є максимально автоматизованим: сканована особа поміщується на спеціальну платформу, процес сканування запускається з персонального комп'ютера, до якого підключено сканер. Отримані сирі дані (набір кадрів, зроблених скане-

---

[1] LOD (level of detail) – технологія, яка використовується в програмних рушіях та дозволяє відмальовувати на екрані користувача 3D-моделі різного рівня деталізації залежно від відстані до такого об'єкта. Чим ближче камера до такого об'єкту, тим більш якісна (і складна для обробки комп'ютером) версія моделі буде відображатися та навпаки.

[2] Artec Shapify Booth. Artec 3D. URL: https://www.artec3d.com/portable-3d-scanners/shapifybooth. (дата звернення 04.04.2024).

ром) обробляються в програмному забезпеченні з подальшим формуванням 3D-моделі зовнішності людини. Утім, варто зазначити, що прилади, спеціально призначені для 3D-сканування тіла людини, є коштовними, мало розповсюдженими та великогабаритними, що ускладнює їх використання у правоохоронній практиці.

Тому більш реалістичним у сучасних умовах видається 3D-сканування зовнішності людини з використанням безконтактних 3D-сканерів загального призначення. Указані пристрої розраховані на сканування широкого спектру об'ємних предметів та працюють шляхом фіксування випромінення, котре відбивається від сканованого об'єкта (найчастіше світла інфрачервоного чи видимого спектру). Вартість 3D-сканерів загального призначення починається від 1000$, а самі пристрої відрізняються габаритами, швидкістю сканування, деталізацією виготовлених моделей, розмірами «поля зору» тощо.

Конкретний алгоритм дій з криміналістичного 3D-сканування зовнішності людини залежить від сканованого об'єкта. Так, можна виокремити 3D-сканування обличчя, погруддя чи всього тіла людини, а також сканування окремих власних елементів зовнішності (частин тіла) або супутніх елементів зовнішності. Окрім того, варто розмежувати 3D-сканування живих осіб та трупів. Останні можуть сканватися за місцем їх виявлення разом з елементами навколишньої обстановки та в лабораторних умовах після вилучення з місця події.

Зокрема, 3D-сканування обличчя живої особи доцільно почати з однієї його сторони та рухати сканер по колу через підборіддя до іншої. При цьому скановану особу потрібно попросити не рухати головою, м'язами обличчя та не кліпати очима. Середній час, необхідний для сканування обличчя із застосуванням 3D-сканера загального призначення, становить 10–15 секунд. Для сканування погруддя та всього тіла потрібно від обличчя продовжити рух сканера навколо сканованої особи спадаючою спіраллю через плечі, грудну клітину, спину, живіт і так далі. Під час сканування обличчя чи погруддя особа може стояти або сидіти, під час сканування всього тіла має стояти у стійкій позі. Час, необхідний для сканування всього тіла людини із застосуванням 3D-сканера загального призначення, становить близько 80 секунд[1].

[1] Коваленко А. В. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування зовнішності людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 256.

Після закінчення 3D-сканування в пам'яті сканера або під'єднаного до нього комп'ютера зберігаються сирі дані, які надалі мають бути оброблені у відповідному ПЗ, поміщені на носій комп'ютерних даних та доєднані до протоколу процесуальної дії, у межах якої здійснювалася 3D-фіксація ознак зовнішності людини (огляд трупа чи освідування).

Отримані в такий спосіб 3D-моделі точно передають форму, розмір та колір відсканованих елементів зовнішності людини. Модель може бути оглянута на екрані комп'ютера з усіх боків, а також виміряна в будь-яких проєкціях.

Очевидні переваги 3D-сканування перед фото- відеозйомкою дозволяють спрогнозувати успішне використання даної технології в правоохоронній практиці в найближчому майбутньому. Основними перспективними напрямами застосування криміналістичного (сигналетичного) 3D-сканування зовнішності людини під час збирання, дослідження та використання доказів є:

– криміналістична реєстрація осіб за тривимірними моделями їх зовнішності;
– поширення інформації про зовнішність людини задля її розшуку (за умови, що така особа раніше була відсканована);
– фіксування результатів освідування (3D-сканування окремих власних елементів зовнішності (частин тіла) особи з метою збереження та вимірювання ознак тілесних ушкоджень, шрамів, татуювань, пірсингів, вроджених та набутих морфологічних особливостей тіла тощо);
– наочно-предметне фіксування трупів за місцем їх виявлення та в лабораторних умовах;
– проведення пред'явлення для впізнання за 3D-моделлю людини;
– комп'ютерне моделювання обстановки місця події з поміщенням у таку обстановку відсканованих 3D-моделей учасників такої події;
– комп'ютерне моделювання під час проведення слідчого експерименту[1] з використанням 3D-моделей учасників відтворюваної події;

[1] Коваленко А. В. Перспективи використання комп'ютерного моделювання при проведенні слідчого експерименту в ході розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали ІІ круглого столу (м. Київ, 3 листопада 2017 року). Національна академія прокуратури України, 2018. С. 55–57.

3D-моделі криміналістично значущих об'єктів можуть застосовуватися і в судово-експертній діяльності. Такі моделі є універсальним засобом експертного дослідження об'єктів, які не можуть бути відділені від навколишньої обстановки. 3D-сканування слідів ніг (взуття), протекторів шин, слідів знарядь злому, інших об'ємних слідів відкриває якісно нові можливості дослідження, порівняно із традиційним фотографуванням. Ідентифікаційні завдання, наприклад, можуть вирішуватися шляхом програмного порівняння 3D-моделей слідоутворюючого об'єкта та сліду, з автоматичним позначенням їх спільних та відмінних ознак. Уже сьогодні судові експерти НДЕКЦ МВС України використовують у своїй роботі систему балістичної ідентифікації АБІС «BalScan»[1], яка дозволяє отримувати якісні 2D- та 3D-зображення куль та гільз для вирішення діагностичних та ідентифікаційних завдань при проведенні судової балістичної експертизи.

Позитивний вітчизняний досвід застосування систем BalScan дозволяє говорити про перспективи використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. Безпосередніми об'єктами такого дослідження можуть виступати відскановані цифрові 3D-моделі об'ємних матеріально-фіксованих слідів, відскановані 3D-моделі вірогідних слідоутворюючих об'єктів, або такі об'єкти в натурі. У другому випадку експерт має виготовити 3D-модель направленого в натурі об'єкта за методом 3D-сканування та/або виконати експериментальні відтиски і виготовити 3D-моделі експериментальних слідів[2].

Трасологічна експертиза за 3D-моделями сліду та вірогідного слідоутворюючого об'єкта має проводитися з використанням комп'ютерного обладнання та спеціалізованого програмного забезпечення. У межах дослідження можна використовувати методи візуального спостереження 3D-моделей досліджуваних об'єктів, вимірювання розмірів однойменних елементів 3D-моделей досліджуваних об'єктів, суміщення 3D-моделей досліджуваних об'єктів в цілому та їх окремих елементів, а також накладання зображень

[1] BalScan. Ballistic Identification System (bullets, cartridge cases, firearms). *Laboratory Imaging s.r.*o. URL: https://www.forensic.cz/en/products/balscan. (дата звернення 13.05.2024).

[2] Коваленко А. В. Перспективи запровадження 3D-технологій в судово-експертну діяльність. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті:* матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 89.

окремих елементів 3D-моделей досліджуваних об’єктів із використанням прозорості[1].

Вважаємо, що найближчим часом 3D-сканування також може стати основою інструментарію судово-медичних, інженерно-технічних, судово-військових[2] та інших видів експертиз. Водночас можливості застосування новітніх технологій під час їх проведення потребують додаткового дослідження.

3.3.6. Натурна форма фіксації доказової інформації

Натурна форма фіксації доказів полягає у вилученні та збереженні джерела (носія) доказової інформації в натурі (тобто в незмінному стані). Об’єктами такої фіксації виступають речі й документи (предмети матеріального світу), які несуть інформацію, що має значення для кримінального провадження, та які можуть бути відділені від навколишньої обстановки без руйнації чи суттєвого видозмінення самих об’єктів та слідової картини місця їх виявлення. Натурна фіксація доказів включає у себе дії уповноважених осіб з вилучення (відділення від навколишньої обстановки або отримання від інших осіб), упакування та транспортування до місця зберігання матеріальних джерел (носіїв) доказової інформації.

Стаття 41 Конституції України та ст. 16 КПК України гарантують недоторканність права приватної власності на всій території нашої держави. Тому, примусове вилучення потенційно-доказових об’єктів у кримінальному провадженні має здійснюватися із суворим дотриманням визначених законом процедур.

За загальним правилом, позбавлення чи обмеження права власності особи на певний криміналістично значущий об’єкт має здійснюватися на підставі вмотивованого судового рішення. Так, наприклад, відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 235 КПК України, ухвала суду про дозвіл на проведення обшуку має містити перелік речей та документів, для виявлення яких проводиться обшук.

[1] Коваленко А. В., Остафіїв Б. Л., Стахів Н. В. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. № 4 (104). С. 271–274.

[2] Нестор Н. 3D-сканування як інструмент дослідження ракет під час проведення судової експертизи. *Проблемні питання та особливості проведення судових вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної та артилерійської зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії*: зб. мат-лів міжнар. наук. – практ. конф. (Київ, 17.10.2024). Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 70.

Майно, яке вилучається під час затримання особи в порядку ст. ст. 207, 208, 298–2 КПК України, а також у межах проведення огляду та обшуку без попереднього дозволу суду вважається тимчасово вилученим. Відповідно до ч. 2 ст. 167 КПК України, матеріальні об'єкти (речі, документи) можуть бути тимчасово вилучені за умови, що вони відшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено.

Після тимчасового вилучення певного об'єкта уповноважена особа зобов'язана не пізніше наступного робочого дня звернутися до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на таке майно, а якщо майно було тимчасово вилучено під час проведення обшуку – протягом 48 годин після його вилучення.

Водночас без додаткових застережень можуть вилучатися «безхазяйні» матеріальні об'єкти, виявлені на місці події: каміння, палиці, недопалки, порожні пластикові й скляні пляшки тощо. Крім того, під час огляду та обшуку, незалежно від наявності дозволу суду, обов'язково вилучаються предмети, які виключені законом з обігу (наркотичні засоби, прекурсори та їх аналоги, зброя, вибухові пристрої тощо). Указані об'єкти не набувають статусу тимчасово вилученого майна та, за загальним правилом, не потребують накладення арешту. Проте, на момент їх вилучення уповноважена особа не може напевне знати, чи відносяться вони до категорії, вилученої з обігу. Так, наприклад, статус виявленої речовини як наркотичної на практиці може бути підтверджений тільки за результатами проведення щодо неї судової хімічної експертизи. Тому рекомендуємо суб'єктам доказування звертатися до слідчого судді за накладенням на такі об'єкти арешту перед їх направленням для проведення судових експертиз.

Натурна форма фіксації доказової інформації застосовується також унаслідок витребування й отримання уповноваженими особа-

ми матеріальних об'єктів (речей і документів) в порядку ст. 93 КПК України. У цих випадках криміналістично значущі об'єкти переходять у розпорядження суб'єкта доказування з ініціативи чи за згодою їх володільця (розпорядника) і тому не вважаються тимчасово вилученим майном. Згадані способи збирання доказів доступні також і стороні захисту, потерпілому та представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проте процесуальний порядок їх реалізації згаданими особами чинним законодавством не визначено. Задля збереження отриманих криміналістично значущих об'єктів, переліченим суб'єктам доказування рекомендується дотримуватися загальних техніко-криміналістичних правил поводження з речовими доказами та документами.

Зауважимо, що до живих людей, як джерел (носіїв) доказової інформації, натурна форма фіксації не застосовується з морально-етичних міркувань. Проте у випадках, визначених законом, жива особа може бути затримана, щодо неї можливе здійснення примусових особистого обшуку та освідування, відібрання біологічних зразків, а також направлення для проведення судово-медичних та психіатричних експертиз. У натурі можуть бути вилучені одяг, інші супутні ознаки зовнішності людини (прикраси, аксесуари тощо). Крім того, зі структури тканин та порожнин тіла людини можуть бути в натурі вилучені сторонні предмети (найчастіше під час надання особі медичної допомоги чи в ході проведення судово-медичної експертизи).

Трупи людей у натурі вилучаються з місця їх виявлення в порядку ст. 238 КПК України та обов'язково направляються для проведення судово-медичної експертизи. З місця поховання тіло померлої людини може бути ексгумовано в порядку ст. 239 КПК України за постановою прокурора. Техніко-криміналістичні, тактико-організаційні й судово-медичні засади вилучення, упакування й транспортування трупів були неодноразово розглянуті в спеціальній літературі[1]. Водночас тривале зберігання трупів упродовж досудового розслідування та судового розгляду є недоречним, адже з розвитком природніх трупних явищ сліди кримінального право-

[1] Див.: Первинний огляд трупа на місці виявлення: навчально-методичний посібник. / Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці: БДМУ, 2010. 212 с.; Бідняк Г. С., Пантелеєв К. М. Використання спеціальних медичних знань під час огляду пошкоджень трупа на місці його виявлення. Криміналістичний вісник. 2017. № 1. С. 111–116; Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України: навчальний посібник. / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.

порушення на трупі неминуче руйнуються. Відтак, після проведення огляду й судово-медичної експертизи трупа та встановлення причини смерті, тіло померлої особи, як правило, з письмового дозволу прокурора видається її родичам для поховання.

Техніко-криміналістичні й тактико-організаційні особливості вилучення, упакування й транспортування окремих видів речей та документів були достатньо детально розглянуті ученими-криміналістами в наукових працях щодо тактики проведення огляду місця події, обшуку, отримання тимчасового доступу до речей і документів тощо. Тому ми не будемо окремо висвітлювати ці питання та зосередимося на викладені загальних закономірностей застосування натурної форми фіксації доказової інформації.

Оскільки унаслідок вилучення певного криміналістично значущого матеріального об’єкта з навколишнього середовища порушується (а іноді й руйнується) більш широка слідова картина, загальна речова обстановка обов’язково має бути попередньо зафіксована з використанням неінвазійних форм фіксації. Як зауважує А. М. Тимчишин, вилучення будь-яких виявлених об’єктів відбувається тільки після фіксації місця їх розташування, взаємного розміщення з іншими об’єктами, опису навколишньої обстановки та індивідуальних ознак об’єктів у протоколі[1]. Указані дії вчиняються залученим спеціалістом або уповноваженою особою самостійно на статичній стадії процесуальної дії.

Безпосереднє вилучення матеріальних об’єктів у натурі, як правило, відбувається в межах динамічної стадії відповідної процесуальної дії. З цією метою мають застосовуватися науково-технічні засоби, спрямовані на максимальне збереження оригінального стану об’єкта, що вилучається, та навколишньої обстановки. Для належного вилучення й упакування матеріальних джерел (носіїв) доказової інформації доцільно залучати спеціалістів-криміналістів, проте може виникнути потреба й в отриманні допомоги носіїв спеціальних знань інших профілів. Наприклад, вилучення вибухових пристроїв слід доручати спеціалістам-вибухотехнікам; речовин біологічного походження – спеціалістам-біологам; трупів та їх частин – спеціалістам судово-медичним експертам; слідів пожеж – спеціалістам пожежотехнікам тощо.

[1] Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика: дис. … д-ра юрид. наук. Кропивницький, 2023. С. 151.

Цілісні об’єкти (речі та документи) вилучають у незмінному вигляді та належним чином пакують. Будь-які дії з вилученими об’єктами необхідно здійснювати в рукавичках, щоб не допустити залишення на них слідів особи, яка їх вилучала. Для вилучення матеріальних об’єктів також може використовуватися низка спеціальних приладів: пінцети, магнітні підіймачі, механічні маніпулятори, безпілотні літальні апарати з крюками, безпілотні наземні апарати з руками-маніпуляторами тощо.

За потреби дослідження великої партії однорідних об’єктів можуть бути вилучені декілька одиниць, а всі інші – арештовані на підставі ухвали слідчого судді та залишені на відповідальне зберігання володільцю чи розпоряднику.

Сліди кримінального правопорушення за можливості вилучаються разом зі слідосприймаючим об’єктом[1]. Сліди нашарування, неглибокі об’ємні та сліди відшарування в сипучих речовинах (наприклад пилу) іноді можуть бути вилучені в натурі шляхом перенесення такої речовини на клейку плівку.

Якщо ж можливість вилучити матеріально-фіксований слід у натурі відсутня, застосовуються форми фіксації, спрямовані на створення матеріальних або електронних (цифрових) моделей слідоутворюючого об’єкта (фотографування, виготовлення зліпків, 3D-сканування та ін.). Крім того, у випадках, коли відсутня можливість повного вилучення сипучих та рідких речовин, у тому числі й слідів нашарування, відбираються їх зразки, які набувають юридичного статусу похідних речових доказів (зразків речових доказів).

До натурної форми фіксації доказової інформації також можна умовно віднести відібрання від людини біологічних зразків для проведення судових біологічних та молекулярно-генетичних експертиз, адже під час таких дій певна кількість речовини біологічного походження відділяється від тіла та зберігаються в незмінній формі. Водночас питання доказового статусу зразків для порівняльного дослідження в наукових колах лишається дискусійним.

Натурна форма фіксації доказової інформації завжди застосовується в комплексі з іншими. Так усі вилучені стороною обвинувачення (або судом під час судового огляду) матеріальні об’єкти мають бути детально оглянуті, описані в письмовій вербальній

[1] Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика: дис. … д-ра юрид. наук. Кропивницький, 2023. С. 161.

формі в тексті протоколу та, з урахуванням вимог ч. 2 ст. 100 КПК України, сфотографовані. Інші форми фіксації доказової інформації (схемування, замальовування, копіювання, 3D-сканування тощо) застосовуються на розсуд суб'єкта збирання доказів. Окремої фіксації може потребувати й стан навколишньої обстановки після вилучення з неї певного об'єкта, адже під ним могли бути приховані інші криміналістично значущі сліди чи речі. Зокрема, традиційною є рекомендація оглядати та фіксувати ложе трупа після вилучення тіла померлої людини з поверхні, на якій його було виявлено[1].

Сам процес вилучення (відділення від навколишньої обстановки) та упакування криміналістично значущих об'єктів доцільно наочно фіксувати шляхом відеозапису. Це дозволить у динаміці зберегти оригінальну речову обстановку до видалення з неї певного об'єкта, застосовані уповноваженими особами прийоми й методи вилучення, індивідуальні ознаки об'єкта й спосіб його упакування, а також стан речової обстановки після видалення з неї об'єкта. Крім того, як зауважує В. В. Горошко, безперервна відеофіксація процесуальних дій, під час яких здійснюється тимчасове вилучення майна, дозволяє в конфліктних ситуаціях виключити посилання володільців таких речей на незаконність дій правоохоронців[2].

Після вилучення всі криміналістично значущі об'єкти мають бути належними чином упаковані. Упакування виконує дві основні функції: 1) унеможливлення видозміни об'єкта під час транспортування та зберігання; 2) забезпечення можливості його ідентифікації після вилучення. Спосіб пакування обирається уповноваженою особою або залученим спеціалістом індивідуально з урахуванням особливостей вилученого об'єкта. У заключній частині протоколу процесуальної дії, у ході якої застосовано натурну форму фіксації доказової інформації, обов'язково зазначаються відомості про кожен вилучений об'єкт, спосіб його упакування та ідентифікації. Самі вилучені в натурі криміналістично значущі об'єкти долучаються до матеріалів кримінального провадження як речові докази чи документи і зберігаються стороною, яка їх вилучила, за загальними правилами ст. 100 КПК України.

[1] Первинний огляд трупа на місці виявлення: навчально-методичний посібник. / Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці: БДМУ, 2010. С. 33.

[2] Горошко В. В. Порядок здійснення тимчасового вилучення майна під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 209.

Натурна форма фіксації доказової інформації в зашифрованій формі комп'ютерних даних (електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення) насамперед виявляється у їх вилученні разом із носієм, на якому вони розміщені. Такі носії, своєю чергою, доцільно поділити на внутрішні та зовнішні. Зовнішні носії призначені для зберігання даних поза межами електронно-обчислювального приладу та використовуються для переміщення інформації між такими приладами (CD, DVD, Blue-Ray диски, USB флеш-диски, флеш-карти пам'яті, зовнішні жорсткі диски тощо). Внутрішні носії призначені для зберігання даних у межах електронно-обчислювального приладу й забезпечення його роботи, розміщуються всередині корпуса комп'ютера та, своєю чергою, поділяються на від'єднувані та невід'єднувані. Від'єднувані внутрішні носії обладнані необхідними інтерфейсами підключення та можуть бути вилучені з корпуса одного комп'ютерного пристрою та підключені до іншого (внутрішні жорсткі диски, модулі оперативної пам'яті).

Дані, які містяться на зовнішніх та деяких від'єднуваних внутрішніх носіях, можуть вилучатися разом із носієм та досліджуватися з використанням службових комп'ютерів уповноважених осіб. Невід'єднувані внутрішні носії являють собою чипи пам'яті, розпаяні на платах усередині електронно-обчислювального пристрою (флеш-пам'ять мобільних пристроїв, роутерів, побутової техніки, кеш-пам'ять процесорів та ін.). За загальним правилом, дані, які містяться на таких чипах, вилучаються в натурі разом із приладом, частиною якого вони є[1].

Крім того, деякі запам'ятовувальні пристрої для роботи потребують постійного електричного живлення, тобто є енергозалежними чи волатильними (наприклад, оперативна пам'ять DRAM та SRAM, кеш-пам'ять процесорів тощо). Описані носії здатні забезпечити більш високі швидкості читання та запису даних, проте не придатні для їх довготривалого зберігання. Після від'єднання живлення від такого пристрою вся інформація у його пам'яті втрачається. Через це дані, які містяться на енергозалежних носіях, потребують специфічного поводження: їх потрібно скопіювати, поки пристрій увімкнено, або вилучити сам пристрій, забезпечуючи його живлення (наприклад, вилучення ноутбуків, смартфонів,

[1] Коваленко А. В. Класифікація електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 210.

іншої техніки, що має вбудовані акумулятори, включеними задля збереження даних в оперативній пам'яті). О. В. Манжай наголошує, що в енергозалежних запам'ятовувальних пристроях часто містяться чи не найважливіші для розслідування дані: ключі до різних криптоконтейнерів, останні повідомлення в мережі, відкриті документи тощо[1]. Своєю чергою, енергонезалежні носії не потребують постійного живлення, а дані, які вони містять, не втрачаються із від'єднанням від живлення. Прикладами таких носіїв є HDD та SSD диски, флеш-пам'ять, лазерні (оптичні) CD, DVD, Blue-Ray диски тощо.

Безпосередній доступ уповноважених осіб до носіїв криміналістично значущих комп'ютерних даних має бути отримано в спосіб, передбачений кримінальним процесуальним законодавством. Зокрема, це може бути отримання чи витребування електронно-обчислювальної техніки або носіїв комп'ютерних даних у порядку ч. 2 ст. 93 КПК України; отримання тимчасового доступу до таких об'єктів на підставі ухвали слідчого судді, виявлення й вилучення під час проведення огляду місця події, обшуку, а також унаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У такому випадку носій комп'ютерних даних долучається до матеріалів кримінального провадження як речовий доказ, а його вміст може бути досліджений у порядку огляду комп'ютерної техніки та комп'ютерних даних або під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи[2].

Водночас абз. 2 ч. 2 ст. 168 КПК України забороняє тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний із подоланням системи логічного захисту. В усіх інших випадках органи досудового розслідування мають із залученням профільного спеціаліста копіювати відповідні комп'ютерні дані на заздалегідь підготовані носії.

[1] Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 116.

[2] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 122.

Зауважимо також, що носії комп'ютерних даних та комп'ютерні системи, частинами яких вони є, після вилучення мають бути упаковані та переміщені в спосіб, який унеможливлює несанкціонований доступ до них та захищає їх від пошкоджень. Так персональні комп'ютери (системні блоки) мають бути упаковані таким чином, щоб запобігти підключенню до них живлення чи периферійних приладів, відкриттю корпусу тощо; ноутбуки доцільно упаковувати в спосіб, який унеможливлює доступ до їх клавіатури та екрана, а також зовнішніх портів підключення; мобільні телефони, смартфони та планшети рекомендується упаковувати у спосіб, що захищає від доступу до їх сенсорних екранів та фізичних елементів управління. Правила поводження з носіями комп'ютерних даних залежать від їх типу. Так лазерні (оптичні) диски мають бути захищені від впливу високої температури, прямих сонячних променів, механічного пошкодження робочої поверхні; магнітні HDD-диски є чутливими до ударів та вібрації; носії на основі-флеш пам'яті можуть бути виведені з ладу дією електромагнітних хвиль тощо. Упакування носіїв комп'ютерних даних також має запобігати їх несанкціонованому підключенню до електронно-обчислювальних приладів[1].

Водночас, для комп'ютерних даних натурна форма фіксації набуває також і нового змісту, адже їх характерною особливістю є відсутність жорсткої прив'язки до носія. Зокрема, на це звертають увагу Г.К. Авдєєва та С.В. Стороженко. Цитовані науковці зазначають, що електронні сліди не мають нерозривного зв'язку з матеріальним носієм та можуть бути миттєво перенесені між пристроями, у тому числі з однієї частини земної кулі в іншу[2]. Тому основна інформація, яку несуть комп'ютерні дані, у більшості випадків може бути повністю відтворена шляхом їх копіювання. На відміну від матеріально фіксованих слідів, котрі не можливо повністю скопіювати чи відтворити в натурі, комп'ютерні дані, за дотримання правил поводження з ними, можуть бути скопійовані необмежену кількість разів без зміни їх змісту. За загальним правилом, копії комп'ютерних даних відрізняються від оригіналів лише окремими метаданими (змінюються каталог розміщення, дата ство-

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусєва, В.В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 125–126.

[2] Авдєєва Г.К., Стороженко С.В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 171.

рення, найменування користувача, який створив файл, тощо)[1]. Описана властивість комп'ютерних даних знайшла відображення й у чинному кримінальному процесуальному законодавстві: відповідно до ч. ч. 3, 4 ст. 99 КПК України, відображення електронного документу, а також копії інформації, у тому числі комп'ютерних даних, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах, їх невід'ємних частинах, виготовлені слідчим, прокурором із залученням спеціаліста, визнаються судом як оригінал документа.

Частина 4 ст. 99 КПК України вимагає обов'язкового залучення спеціаліста під час створення копій комп'ютерних даних для того, щоб такі копії (дублікати) в майбутньому могли бути визнані судом як оригінал електронного документа. Видається, що описана вимога продиктована потребою унеможливити внесення змін до комп'ютерних даних під час їх копіювання, з чим, на думку законодавця, здатний упоратися тільки спеціаліст. У цьому аспекті ми не погоджуємося з формулюванням ч. 4 ст. 99 КПК України і вважаємо, що суд має оцінювати не присутність спеціаліста під час копіювання комп'ютерних даних, а дотримання техніко-криміналістичних і комп'ютерно-технічних вимог щодо їх копіювання. Утім, поки згадані вимоги наявні в ст. 99 КПК України, рекомендуємо все ж таки залучати спеціаліста до проведення огляду комп'ютерних даних та виготовлення додатків до протоколу цієї процесуальної дії[2].

Унаслідок їх копіювання, комп'ютерні дані поміщуються на заздалегідь підготований носій (CD, DVD-диски, флеш-диски, HDD накопичувачі тощо), який долучається до протоколу процесуальної дії як його невід'ємний додаток. У такий спосіб можуть бути збережені фото-, відео- та аудіофайли, вебсторінки й інші типи оглянутих комп'ютерних даних. За результатами огляду даних, що містяться на оригінальному носієві, доцільно створювати як мінімум два носії з копіями даних. На першому має міститися повна

[1] Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 232.

[2] Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). Ч. 2. С. 194.

незмінна копія всіх даних (наприклад, побітна копія чи образ носія, на якому вони містилися). При всьому, цілком слушною є пропозиція І. Г. Каланчі та А. М. Гаркуші щодо обов'язкового застосування вимог ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 та підтвердження цілісності й справжності скопійованих даних шляхом гешування первинної інформації та її копій із подальшим порівнянням геш-значень[1]. На другому носії доцільно розмістити копії лише тих даних, які мають безпосереднє значення для кримінального провадження, скриншоти та записи екрану, виготовлені під час огляду тощо.

Окремо зауважимо, що американськими та британськими ученими було розроблено так званий протокол Берклі[2] – комплекс рекомендацій щодо ефективного виявлення, збереження та використання цифрової інформації з відкритим доступом під час розслідування міжнародних порушень права прав людини та гуманітарного права. Вважаємо, що вказані рекомендації можуть бути адаптовані до норм українського законодавства та вітчизняної правоохоронної практики, що дозволить ефективно їх використовувати для фіксації комп'ютерних даних, як електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення.

3.3.7. Предметна форма фіксації доказової інформації

Предметна форма фіксації доказової інформації полягає у створенні матеріальної предметної моделі джерела (носія) доказової інформації, яка передає розмірно-просторові характеристики оригінального об'єкта.

Предметні моделі криміналістично значущих об'єктів можуть бути об'єктивними та суб'єктивними. Перші з них виготовляються з використанням науково-технічних засобів шляхом механічного перенесення (копіювання) окремих розмірно-просторових характеристик оригінального об'єкта на модель. У другому випадку перенесення ознак на модель здійснюється уповноваженою особою чи залученим спеціалістом, а тому доказова інформація проходить через свідомість людини. До такого, наприклад, можна віднести

---

[1] Каланча І. Г., Гаркуша А. М. Копія електронної інформації як доказ у кримінальному провадженні: процесуальний та технічний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 338.

[2] Berkeley Protocol on Digital Open-Source Investigations. The Human Rights Center at the University of California, Berkeley; UN Human Rights office of the High Commissioner. New York, Geneva, 2022. 102 p.

скульптурні суб'єктивні портрети осіб. Зауважимо, що в сучасній правоохоронній практиці суб'єктивні матеріальні предметні моделі майже не використовуються.

Об'єктами, щодо яких застосовується предметна форма фіксації, найчастіше виступають об'ємні матеріально-фіксовані сліди контактної взаємодії. Основним способом предметної фіксації таких відображень варто визнати виготовлення зліпків. Указаний метод полягає в нанесенні на певний об'єкт пластичної маси (гіпсового розчину, силіконової чи полімерної пасти, пластиліну тощо) та набрання цією масою розмірно-просторових характеристик оригінального об'єкта унаслідок затвердіння.

Схожим чином можуть копіюватися й вірогідні слідоутворюючі об'єкти. Для цього уповноваженою особою виконується відтиск об'єкта в товщі пластичної речовини (тобто, виготовляється його експериментальний слід). Найчастіше описаний метод використовується в судово-експертній практиці з метою проведення ідентифікаційних досліджень.

Видається, що з розвитком 3D-сканування, як способу наочно-предметної фіксації криміналістично значущих об'єктів, предметна форма, як більш складна та інвазійна, поступово буде втрачати своє значення. Водночас актуальними лишаються питання запровадження в практику новітніх копіювальних матеріалів, зокрема силіконових та полімерних мас[1].

Предметна форма фіксації може також застосовуватися й до деяких видів слідів нашарування, передусім відбитків папілярних візерунків шкіри людини. Потожировий слід є слідом нашарування, який утворюється в результаті перенесення певної кількості потожирової речовини зі шкіри людини на слідосприймаючу поверхню. Таке відображення структурно повторює унікальний візерунок папілярних ліній та пор поверхні шкіри, якою воно було залишене. Предметна фіксація таких слідів здійснюється шляхом нанесення на слідосприймаючу поверхню високодисперсного порошку контрастного до поверхні кольору, який адгезує до неї лише в тих місцях, де поверхня містить потожирову речовину. Після цього утворений порошком візерунок копіюється за допомогою клейкої плівки

[1] Гайдук О.Г., Гонгало С.Й. Застосування силіконових відтискних мас «Stomaflex solid» та «Zetaplus» для отримання зліпків з об'ємних слідів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2014. № 1 (9). С. 1–19.

та переноситься на певний носій (папір, плівку тощо) контрастного до застосованого порошку кольору. Під час виконання описаних дій оригінальний потожировий слід невідворотно руйнується, тому перед копіюванням його необхідно обов'язково виміряти, описати та сфотографувати.

Унаслідок контактної взаємодії, можуть також утворюватися негативні відображення папілярного візерунку – сліди, у яких відбилися не папілярні лінії, а міжпапілярні борозенки[1]. Залежно від їх типу (нашарування, відшарування чи об'ємні), для предметної фіксації таких слідів може застосовуватися копіювання з використанням клейких плівок, виготовлення об'ємних копій за допомогою пластичних мас тощо.

Отримані в такий спосіб копії слідів папілярних візерунків є матеріальними предметними об'єктивними моделями скопійованих відображень. Описані об'єкти після їх виготовлення додаються до протоколу відповідної процесуальної дії як невід'ємні додатки.

У предметній формі може здійснюватися фіксація ознак зовнішності померлих людей. Зокрема, під час проведення огляду трупа або судово-медичної експертизи може бути виготовлено зліпок обличчя померлої людини (так звану посмертну маску). До розглянутої форми фіксації можна також віднести дактилоскопіювання людини з використанням барвників, як спосіб «копіювання» папілярних візерунків шкіри фаланг пальців, долонь та іноді стоп людини.

Крім того, до предметної форми фіксації доказової інформації ми пропонуємо віднести створення матеріальних об'єктів – результатів демонстрації та перевірки навичок людини. Наприклад, якщо особа в межах проведення слідчого експерименту продемонструвала навичку виготовлення підроблених грошових знаків, виконану нею підробку можна визнати матеріальною моделлю, яка містить інформацію про зовнішні прояви функціональних ознак цієї людини.

За описаної логіки в предметній формі на папері фіксуються й особливості почерку особи під час відбирання від неї експериментальних зразків. Водночас, укотре зауважимо, що більшість вітчизняних учених не відносять зразки для порівняльного дослідження

[1] Кобзар С. І., Сегай М. Я. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект): монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С. 120.

до доказів. Тому відбирання експериментальних зразків почерку особи є способом предметної фіксації криміналістично значущої інформації про функціональні ознаки її зовнішності.

У протоколі процесуальної дії, у межах якої застосовано предметну форму фіксації доказів, обов'язково має бути описано всі дії уповноважених осіб, виконані для виготовлення предметної моделі. Оскільки результати застосування предметної форми фіксації доказів є матеріальними моделями, які містять на собі інформацію про розмірно-просторові характеристики оригінальних об'єктів, пошкодження чи видозміна указаних моделей призведе до втрати доказової інформації. Тому після їх виготовлення, описані моделі мають бути упаковані в спосіб, здатний забезпечити їх цілісність та незмінність. При цьому, у протоколі процесуальної дії обов'язково описується спосіб пакування та ідентифікації кожного такого об'єкта. Предметні матеріальні моделі криміналістично значущих об'єктів, виготовлені відповідно до вимог процесуального закону, набувають статусу додатків до протоколів процесуальних дій – похідних речових доказів.

РОЗДІЛ 4.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКАЗІВ

4.1. Поняття та сутність дослідження доказів у кримінальному провадженні

Станом на сьогодні у спеціальній літературі відсутній єдиний підхід до розуміння змісту категорії «дослідження доказів», що створює певну прогалину у кримінальній процесуальній теорії доказування та у криміналістичному вченні про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні, а також суттєво ускладнює розробку практично-орієнтованих криміналістичних рекомендацій щодо доказової діяльності суб'єктів кримінального провадження. Наведене дає підстави наголосити на винятковій актуальності, науковій та практичній цінності з'ясування й обґрунтування сутності дослідження доказів у кримінальному провадженні.

Не вдаючись до аналізу віх наукових поглядів щодо даного терміна, наведемо найбільш типові у вітчизняних джерелах підходи до його розуміння.

Насамперед варто зауважити, що більшість сучасних вітчизняних учених взагалі не вважають дослідження доказів самостійною складовою доказової діяльності, попри використання такого терміна в КПК України. При всьому, одні з них застосовують термін «дослідження доказів» разом із класичними збиранням, перевіркою та оцінкою виключно в контексті судового провадження, та не розкривають його зміст[1], інші повністю відмовляються від використання аналізованої нами категорії (наприклад, М. А. Погорецький, за-

[1] Див.: Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків: Фактор, 2013. С. 58; Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 167; Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Формування доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 126.

місто дослідження, пише про перевірку й оцінку фактичних даних та їх джерел[1]).

Другий підхід прослідковуємо в працях Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського[2], О. В. Литвин[3], А. В. Заклюки[4] та інших вітчизняних науковців, які підтримують позицію щодо тотожності термінів «дослідження» й «перевірка» доказів. Серед наведених понять Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський віддають перевагу останньому та наголошують, що перевірці мають піддаватися всі зібрані у кримінальному провадженні докази, а також процесуальні джерела, у яких вони містяться. Водночас, згадані автори справедливо зазначають, що дослідження змісту доказів не може здійснювались у відриві від процесуальної форми їх одержання (збирання)[5]. Зі свого боку Б. В. Шабаровський вважає, що поняття «дослідження» та «перевірка» ототожнюються лише в окремих нормах КПК України[6].

Третій підхід представлено позиціями В. М. Тертишника та С. В. Сліонька[7], В. Г. Гончаренка[8], М. Г. Щебраковського[9], С. О. Данькової[10] та інших учених, які виокремили дослідження як самостійну складову доказування разом зі збиранням, перевіркою, оцінкою та використанням доказів. На думку В. М. Тертишника та С. В. Сліонька дослідження доказів варто розуміти як з'ясу-

[1] Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71.

[2] Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2006. С. 56.

[3] Литвин О. В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 732.

[4] Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. С. 9.

[5] Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, 2006. С. 56.

[6] Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. С. 172.

[7] Тертишник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. С. 57.

[8] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 8.

[9] Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 90.

[10] Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 6. С. 630.

вання їх сенсу й інформаційного значення[1]. Дана теза знаходить подальшого розвитку в підручнику з теорії доказів за редакції В. М. Тертишника. З погляду авторів видання, дослідження доказів нерозривно пов'язане з їх збиранням, перевіркою та оцінкою. Воно має місце вже в ході віднайдення джерел доказової інформації. Дослідження доказів в цьому плані має характер опанування їх смислу та інформаційного значення[2].

Зауважимо, що обидва вищенаведені підходи розглядають дослідження як пізнавальний процес та допускають його здійснення одночасно зі збиранням доказів, що в основному відповідає запропонованому нами в попередніх розділах цієї книги погляду на співвідношення таких складових кримінального процесуального доказування.

Ще однією достатньо поширеною опцією є застосування терміна «дослідження» до обставин кримінального провадження в цілому, і тоді він, на думку науковців, включає збирання й перевірку доказів, а іноді – й увесь процес доказування[3].

Найбільш раціональною, на наш погляд, є позиція вчених, які об'єднують у межах дослідження пізнавальну діяльність суб'єктів доказування, а також певні складові перевірки та оцінки доказів. Зокрема, В. Г. Лукашевич зазначив, що дослідження доказів є обов'язковим елементом процесу доказування. Так оцінювання й використання доказів неможливе без попереднього пізнання доказової інформації. На його думку, дослідження доказів полягає в пізнанні їх змістовного боку (що включає також перевірку вірогідності цього змісту) і встановленні рівності, несуперечливості доказів між собою[4]. Отже, можна зробити висновок, що В. Г. Лукашевич включає перевірку доказів та окремі елементи їх оцінки до структури дослідження. В. В. Вапнярчук достатньо послідовно[5] розглядає

---

[1] Тертишник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. С. 57.

[2] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 79.

[3] Див.: Дєєв М. В. Кримінально-процесуальне доказування як різновид процесу пізнання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2015. Вип. № 4. С. 316; Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. С. 172.

[4] Лукашевич В. Г. Доказування як процесуальна форма та криміналістичний метод пізнання. *Вісник Запорізького національного університету.* Юридичні науки. 2005. № 1. С. 190–191.

[5] Див.: Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2019. С. 146; Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад.

дослідження доказів як складову доказування-пізнання та включає до змісту цього терміна перевірку й оцінку доказів. На жаль, згаданий автор не розкриває зміст та мету дослідження доказів, зупиняючись лише на аналізі складових такої діяльності.

Підтримуючи останній із наведених підходів, зазначимо, що, на наше переконання, закріплені в КПК України операції «перевірка» та «оцінка» не розкривають усього змісту терміна «дослідження доказів», так само як не вичерпують операції, необхідні для формування доказу для його подальшого використання у кримінальному провадженні. Відтак, з'ясування сутності аналізованого нами терміна набуває виняткової актуальності.

Хоча в ч. 2 ст. 91 КПК України дослідження доказів не включено до переліку складових доказування, у чинному Кодексі цей термін неодноразово використаний у контексті різних процедур та суб'єктів. Мабуть, найбільш характерним випадком його застосування є вимоги ст. 23 КПК України, відповідно до якої докази (відомості), які мають лягти в основну рішення у кримінальному провадженні по суті, повинні бути безпосередньо досліджені судом. Як пише О. Г. Дехтяр, безпосередність у цьому випадку варто розуміти як особисте сприйняття судом відомостей, щодо обставин кримінального провадження, які містяться в показаннях обвинуваченого, потерпілого, свідків та експертів, а також у речових доказах, документах та висновках експерта[1]. Відтак, з'ясування сутності аналізованої операції з доказами доцільно розпочати саме з розгляду їх судового дослідження.

Згадана процесуальна діяльність учасників судового провадження розпочинається визначенням порядку дослідження доказів. Відповідно до ст. 349 КПК України, сторони провадження за бажанням виголошують свої вступні промови, у яких, зокрема, пропонують власний погляд на обсяг та порядок дослідження доказів. Інші учасники судового розгляду після закінчення вступних промов також можуть висловити власні думки з цього приводу. Обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження визначаються ухвалою суду і в разі необхідності можуть бути змінені.

прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 196.

[1] Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: автореф. … дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. С. 13.

Аналіз положень КПК України дає підстави виокремити три основних сценарії дослідження доказів у судовому провадженні. Відповідно до першого, досліджуються речові докази, документи чи висновки експерта (у судовому розгляді щодо кримінального проступка – також і передбачені ст. 298–1 КПК України процесуальні джерела доказів), подані судові сторонами провадження. Суд особисто, з використанням власних органів відчуття оглядає речові докази, після чого подає їх для ознайомлення учасникам судового провадження; зміст документів (у тому числі висновків експерта й спеціаліста) зачитується вголос, звукозаписи – відтворюються, а відеозаписи – демонструються. За таких процедур суд досліджує і процесуальне джерело доказів (як певний матеріальний об'єкт), і фактичні дані, що в ньому містяться.

Зауважимо, що подані судові процесуальні джерела доказів (так звані досудові докази) були сформовані ще на етапі досудового розслідування: зібрані, перевірені, оцінені та використані сторонами провадження. На їх підставі уповноважені особи від сторони обвинувачення вже прийняли відповідні процесуальні рішення (зокрема й про звернення до суду з обвинувальним актом чи передбаченим ст. 283 КПК України клопотанням), а представники сторони захисту – прийняли непроцесуальні рішення та вчинили певні процесуальні дії. У судовому дослідженні таких об'єктів сторони кримінального провадження та інші учасники судового розгляду беруть опосередковану участь: вони разом із судом ознайомлюються з їх змістом та після цього, у межах судових дебатів, висловлюють свої позиції щодо досліджених доказів, результатів та наслідків їх дослідження.

Водночас, відповідно до ч. 2 ст. 23 КПК України, відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, за загальним правилом не можуть бути визнані доказами. Відтак, з моменту подання доказів судові для дослідження їх формування починається наново: суд досліджує процесуальне джерело, ознайомлюється зі змістом фактичних даних, які воно несе, перевіряє отримані відомості, оцінює кожен доказ на предмет належності, допустимості та достовірності, а сукупність уже досліджених доказів – щодо їх достатності й взаємозв'язку. За результатами дослідження доказів суд приймає рішення про їх використання: для перевірки чи отримання інших

доказів або для прийняття та обґрунтування у кримінальному провадженні рішення по суті. Очевидно, що оцінка, надана дослідженим доказам судом, може відрізнятися від оцінки, яка була їм надана сторонами провадження.

За другим сценарієм відбувається отримання та дослідження судом показань обвинуваченого, потерпілого та свідків. Хоча відповідні допити вже були проведені стороною обвинувачення на етапі досудового розслідування (за власною ініціативою чи на підставі клопотання сторони захисту), а фактичні дані були отримані та використані для прийняття рішень, КПК України вимагає від суду особисто та безпосередньо отримати усні показання таких осіб. Під час проведення процесуальної дії – судового допиту, фактично відбувається повторне збирання (отримання) таких доказів. Участь у цьому процесі, крім суду, беруть сторони провадження, потерпілий та інші учасники судового розгляду. При всьому, їх роль є більш активною, порівняно з дослідженням речових доказів, документів та висновків експерта. Названі учасники можуть ставити запитання допитуваним особам, заявляти клопотання про виклик з метою допиту інших осіб та висловлювати свої позиції щодо отриманих у межах судових допитів відомостей під час судових дебатів. Відтак «подання» таких доказів судові є достатньо специфічним: за загальним правилом сторони під час прямого та перехресного допитів ставлять особі необхідні в межах тактики захисту та обвинувачення запитання, а відповіді допитуваних сприймаються судом. Аналогічним шляхом отримуються та досліджуються й показання експерта, з тією головною відмінністю, що останній не може бути попередньо допитаний під час досудового розслідування. Показання допитуваних осіб, як інформація вербального характеру, досліджується судом насамперед шляхом її сприйняття органами слуху.

Третій сценарій судового дослідження доказів пов'язаний із ситуаціями, коли суд зобов'язаний проявити або на власний розсуд проявляє ініціативу в з'ясуванні обставин кримінального провадження. Зокрема, це стосується повноваження головуючого ставити під час допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого та експерта власні запитання, що є проявом певної активності суду у встановлені обставин кримінального правопорушення. Як правило, суд користується такими повноваженнями у випадках, коли поставлені сторонами та іншими учасниками судового розгляду запитання

не дозволили отримати від допитуваного інформацію, необхідну для з'ясування обставин кримінального провадження. Крім того, головуючий має право за протестом сторони знімати запитання, які не стосуються суті кримінального провадження (ч. 8 ст. 352 КПК України) та конкретизувати поставлені запитання з метою отримання від особи чіткої відповіді «так» чи «ні» (ч. 11 ст. 352 КПК України). Ще одним проявом активності суду в з'ясуванні обставин кримінального провадження є проведення експертизи за ухвалою суду. Так, за наявності підстав, передбачених ст. 242 КПК України, суд має право без клопотання сторін провадження або потерпілого призначити експертне дослідження. Власну ініціативу суд може проявити й шляхом виклику експерта для допиту з метою роз'яснення висновку, а також шляхом залучення спеціаліста для отримання усних консультацій чи письмових висновків (зокрема й з метою оцінки висновку експерта[1]).

Незалежно від сценарію, дослідження доказів у судовому провадженні полягає в отриманні судом (а також іншими учасниками розгляду та всіма присутніми особами) певних відомостей із використанням їх органів відчуття. Така діяльність є пізнавальною та призводить до формування у свідомості суду ідеальних моделей досліджених об'єктів, події кримінального правопорушення, поведінки й правових позицій учасників провадження тощо. Такий процес безпосередньо пов'язаний із процесуальною активністю сторін, кожна з яких намагається реалізувати власний процесуальний інтерес. Р. Колома слушно зазначає, що доказова діяльність у судовому розгляді полягає в побудові сторонами розповіді, наративу, який дозволяє перейти від засобів доказування до гіпотез про подію кримінального правопорушення та у зворотному напрямку[2]. Так сторони провадження за результатами досудового розслідування формують власні позиції щодо обставин кримінального провадження та їх правової оцінки. Вони намагаються донести відповідну позицію судові, використовуючи раніше сформовані докази шляхом їх подання останньому для дослідження. Подані докази (а також висловлені на дебатах аргументи) дозволяють сторонам

[1] Zhuravel V. A., Konovalova V. O., Avdeyeva G. K. Reliability evaluation of a forensic expert's opinion: World practices and Ukrainian realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine.* 2021. Issue 28 (2). P. 259.

[2] Coloma, Rodrigo: «¿Por qué (a veces) las teorías de la prueba nos parecen inútiles?» *Polít. Crim*. 2020. Vol. 15, Nº 30 (Diciembre). Art. 4. P. 617.

опосередковано формувати внутрішнє переконання суду, на підставі якого буде прийняте те чи інше судове рішення у кримінальному провадженні. Описана діяльність сторін є вольовою та цілеспрямованою, а відтак – має вважатися формою використання доказів та складовою тактики й стратегії обвинувачення й захисту відповідно. Своєю чергою, дослідження судом доказів (як кожного окремого, так і їх сукупності) не є довільним, адже саме сторони провадження визначають, які відомості у якому порядку й контексті мають бути подані суду.

Дослідження судом кожного конкретного доказу розпочинається в момент його подання, але не закінчується з поданням наступного, завершенням стадії з’ясування обставин та перевірки їх доказами чи виходом суду до нарадчої кімнати. Кожен новий досліджений доказ (так само як і висловлені під час дебатів аргументи сторін) здатний вплинути на розуміння судом змісту інших доказів, їх сукупності, обставин кримінального провадження тощо. Так, наприклад, за результатом огляду певного речового доказу суд отримує та зберігає у власній свідомості певний обсяг інформації про нього. Надалі, досліджуючи висновок експерта за результатами експертного дослідження такого об’єкта, суд отримує додаткові кримінально-релевантні відомості про нього, які можуть радикально змінити думку суду щодо належності, допустимості чи достовірності оригінального речового доказу. У зв’язку із цим погоджуємося із твердженням В. Г. Лукашевича про те, що дослідження доказів є повторюваним процесом, який здійснюється щоразу, коли відбувається доказування. Процес дослідження доказів є ситуаційним, що виражається у потребі виборі засобів і методів дослідження доказів, в окремих цілях дослідження, тобто в характері вирішуваних питань, які залежать від конкретної обстановки судового дослідження[1].

Відтак, випадки, коли суд (або інший суб’єкт доказування) прямо взаємодіє з певним процесуальним джерелом доказів (оглядає річ, читає документ, заслуховує показання) та отримує від такого джерела певні відомості, варто вважати безпосереднім дослідженням. Пізнання ознак дослідженого джерела в такому випадку має насамперед емпіричний характер. Своєю чергою, у випадках, коли

[1] Лукашевич В. Г. Доказування як процесуальна форма та криміналістичний метод пізнання. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2005. № 1. С. 190–191.

суб'єкт доказування отримує додаткову інформацію про певний об'єкт непрямо, шляхом безпосереднього сприйняття інших об'єктів (тобто в ситуаціях, коли з'ясування сутності одних доказів впливає на розуміння змісту інших), дослідження варто вважати опосередкованим. За таких умов поєднується емпіричне та раціональне пізнання: ознаки об'єкта, з яким прямо взаємодіє суб'єкт доказування, пізнаються емпірично, а ознаки об'єкта, який досліджується опосередковано, – раціонально. Вважаємо, що ідея «опосередкованого дослідження доказів судом» не суперечить вимогам ст. 23 КПК України, за умови, що кожне процесуальне джерело доказів обов'язково досліджується судом безпосередньо, та, за потреби, додатково досліджується опосередковано.

Дослідження доказів судом (як і доказування в цілому) містить практичну (інструментальну) та мисленнєву (когнітивну) складові. Перша виявляється в діях сторін щодо подання доказів судові, звернення його уваги на певні ознаки цих об'єктів, у поставленні запитань допитуваним особам, а також у діях суду щодо огляду речових доказів, проголошення змісту документів тощо. На когнітивному рівні дослідження насамперед полягає в з'ясуванні змісту доказу та нерозривно пов'язане з його перевіркою й оцінкою. Такий мисленнєвий процес вперше відбувається із сприйняттям інформації від поданого судові джерела, повторюється кожного разу, коли наступний досліджений доказ впливає на розуміння попередніх, і в останній раз відбувається вже після виходу суду до нарадчої кімнати, де з'ясовується та оцінюється зміст усієї доказової бази в сукупності і на її підставі приймається певне підсумкове рішення. Відтак, дослідження доказу судом полягає в його ознайомленні з процесуальним джерелом доказу, з'ясуванні його змісту (отриманні фактичних даних, які таке джерело містить), перевірці цих даних, та оцінці кожного доказу з погляду належності, допустимості та достовірності. На основі поданих сторонами провадження даних суд поступово формує власне внутрішнє переконання про зміст конкретного доказу, сутність й обставини досліджуваної події в цілому, винуватість обвинуваченого тощо.

Аналогічні когнітивні процеси відбуваються й у свідомості сторін судового провадження. Вони разом із судом сприймають ту саму потенційно доказову інформацію, адже під час дослідження речові докази демонструються всім присутнім, документи зачи-

туються в голос, а показання проголошуються усно. Нові та наново досліджені відомості про обставини кримінального провадження в реальному часі впливають на правові позиції сторін, їх тактику й стратегію в судовому розгляді. Наприклад, цілком очевидно, що на момент початку судового провадження прокурор оцінює власну доказову базу як достатню для доведення обвинувальної тези, бо інакше він не прийняв би рішення про закінчення досудового розслідування та спрямування обвинувального акта до суду. Водночас протягом усього розгляду цей суб'єкт доказування сприймає результати судового дослідження доказів та постійно коригує власну оцінку належності, достовірності й допустимості кожного окремого доказу та достатності їх сукупності. Якщо у якийсь момент прокурор, за результатами такої оцінки, дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він на підставі ч. 1 ст. 340 КПК України має відмовитися від підтримання публічного обвинувачення.

Водночас для оперування сформованими доказами (у тому числі й у судовому провадженні), побудови та валідації версій, перевірки інших доказів, формування внутрішнього переконання та прийняття рішень чи вчинення процесуальних дій суб'єкти доказування повинні попередньо, ще до початку судового провадження, з'ясувати сутність та зміст кожного наявного у них процесуального джерела й фактичних даних, які воно містить. Такі мисленнєві процеси є невід'ємною складовою загального процесу формування доказів і не обмежуються логічними операціями щодо їх оцінки та перевірки.

Відтак, не можна стверджувати, що дослідження доказів відбувається тільки в судовому розгляді, за головування суду та факультативної участі інших процесуальних осіб. Навпаки, когнітивні складові дослідження доказу розпочинаються ще в момент первинного виявлення джерела (носія) потенційно доказової інформації, продовжуються зі збиранням доказу (його закріпленням в належну процесуальну форму) та дослідженням інших доказів. Зокрема, на етапі збирання доказу розуміння суті виявленого об'єкта дозволяє уповноваженій особі обрати релевантний, передбачений законом спосіб отримання від нього інформації та її закріплення. Надалі кожен наступний зібраний та досліджений доказ впливає на розуміння змісту раніше отриманих, оцінку

наявної доказової бази, висунення версій про подію кримінального правопорушення тощо[1].

Практична (інструментальна) складова дослідження доказів під час досудового розслідування пов'язана з активною діяльністю уповноваженої особи щодо отримання від такого об'єкта кримінально-релевантної інформації. Так суб'єкти доказування сприймають виявлені ними джерела (носії) потенційно доказової інформації з використанням власних органів відчуття, (зору, слуху, дотику, нюху), отримують від них певну інформацію та зберігають її у власній пам'яті. Крім того, від самого моменту виявлення об'єктів, які можуть потенційно нести доказову інформацію, уповноважені суб'єкти здатні застосовувати певні інструментальні методи їх дослідження (наприклад, виявлені документи оглядаються з використанням збільшувальних приладів, в інфрачервоних чи ультрафіолетових променях тощо). У результаті власних практичних дій уповноважена особа з'ясовує сутність та криміналістично значущі ознаки досліджуваного об'єкта, зміст фактичних даних, які він несе, висуває первинні версії про його зв'язок із подією кримінального правопорушення. Одночасно з цим, формований доказ у свідомості особи зіставляється з раніше зібраними, проходить первинну оцінку та перевірку. Дослідження джерела (носія) доказової інформації також є необхідною передумовою фіксації отриманих від нього відомостей. Зокрема, суб'єктивні форми фіксації полягають у перетворенні таких відомостей свідомістю уповноваженої особи, а об'єктивні – вимагають від суб'єкта доказування обрання відповідних науково-технічних засобів. Подальше інструментальне дослідження доказів можливе шляхом направлення кримінально-релевантних об'єктів для проведення судової експертизи або проведення інших (наступних) процесуальних дій.

Один із прикладів дослідження доказів на стадії досудового розслідування прямо регламентований ст. 266 КПК України. Так дослідження інформації, отриманої в результаті застосування технічних засобів під час проведення негласних (слідчих) розшукових, дій передбачає аудіовізуальне сприйняття слідчим відео-, аудіозаписів, фотознімків та інших результатів застосування технічних засобів

[1] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 322.

з метою виявлення відомостей, які мають значення для досудового розслідування та судового розгляду. За умови їх виявлення, такі відомості мають бути зафіксовані в протоколі, а технічні засоби й первинні носії інформації, які застосовувалися під час проведення відповідної негласної (слідчої) розшукової дії, мають зберігатися до набрання законної сили вироком суду. По суті, така діяльність слідчого виявляється в дослідженні процесуального джерела (носія комп'ютерних даних – диску чи флеш-карти, що містить запис), ознайомленні з фактичними даними, які в ньому містяться, та їх оцінці на предмет належності, достовірності й допустимості. Лише відомості, яким притаманні наведені властивості, будуть занесені до протоколу та в подальшому використані для доведення певних обставин кримінального правопорушення.

Окрім того, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ст. 106–1, 221, 290 КПК України) також, по суті, являє собою дослідження доказів, які були сформовані іншою стороною на відповідному етапі кримінального провадження. Зокрема, матеріали досудового розслідування містять документи й речові докази, які в подальшому будуть використані обвинуваченням у судовому розгляді. У процесі ознайомлення з ними сторона захисту досліджує процесуальні джерела доказів, що містяться в матеріалах, з'ясовує фактичні дані, які несуть відповідні джерела, здійснює їх перевірку (шляхом зіставлення доказів обвинувачення між собою та з доказами захисту) та оцінку. Надалі зібрані обвинуваченням докази можуть бути використані захистом у судовому провадженні: щодо частини з них будуть заявлені клопотання про визнання недопустимим, щодо інших – підібрані контраргументи, треті – звернені на користь сформульованих захистом версій тощо. Описаний процесуальний механізм діє й у зворотному напрямку, адже, відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України, прокурор вправі вимагати розкриття доказів, які сторона захисту має намір використати в судовому провадженні.

Також варто зазначити, що слідчий суддя є одним із суб'єктів, які досліджують докази на стадії досудового розслідування кримінального правопорушення. Зокрема, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 178 КПК України, при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу згаданий суб'єкт, серед іншого, зобов'язаний оцінити вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим

кримінального правопорушення. Задля цього слідчий суддя на підставі ч. 4 ст. 193 КПК України може заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення питання про застосування запобіжного заходу, що відповідає всім вищенаведеним ознакам дослідження доказів.

Очевидно, що основною формою дослідження доказів є саме судове, адже тільки за його результатами може бути сформоване внутрішнє переконання суду – суб'єкта, який уповноважений вирішити кримінально-правовий спір по суті і, таким чином, виконати основне завдання конкретного кримінального провадження. Водночас, як було продемонстровано, дослідження доказів відбувається також і за межами зали судового засідання, зокрема й на стадії досудового розслідування. Така активність уповноважених осіб в цілому призначена саме для забезпечення можливості подальшого судового дослідження тих доказів, які суб'єкти доказування вирішать використовувати на обґрунтування власних правових позицій у судовому провадженні. Зауважимо, що в спеціальній літературі та в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутня єдина назва для таких поза- й досудових форм дослідження доказів. Попри те, що в криміналістичних джерелах термін «попереднє дослідження» традиційно застосовується до інструментального вивчення матеріальних об'єктів із використанням спеціальних знань[1], ми пропонуємо поширити це поняття на всі форми позасудового дослідження доказів. Наведений підхід підтримала панівна більшість (91,1%) опитаних нами науковців та практиків: на думку респондентів, суб'єкти доказування під час досудового розслідування здійснюють попереднє дослідження зібраних ними та відкритих іншими учасниками провадження доказів. Також додамо, що, на відміну від судового дослідження, попереднє може здійснюватися як у процесуальний, так і в непроцесуальний спосіб.

Специфічною формою дослідження доказів варто визнати їх направлення для проведення судової експертизи. У такому випадку,

[1] Див.: Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Використання спеціальних знань у досудовому провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2010. № 1. С. 4; Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 213; Арешонков В. В. Технічне забезпечення техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 88. С. 5

криміналістично значущі відомості від певного об'єкта за ініціативи суб'єкта доказування отримує інший суб'єкт, носій спеціальних знань – судовий експерт. Результати такого дослідження викладаються в окремому процесуальному документі, висновку експерта, який передається ініціатору проведення експертизи. Саме з цього документа суб'єкт доказування отримує нові відомості про направлений для проведення експертизи об'єкт. У зв'язку з тим, що дана форма дослідження доказів суттєво відрізняється від попереднього й судового та може здійснюватися як на стадії досудового розслідування, так і в судовому провадженні, вважаємо, що експертне дослідження доказів потребує окремого науково-теоретичного опрацювання.

Попереднє, судове та експертне дослідження доказів у кримінальному провадженні, їх процесуальні форми та криміналістичні засоби, які використовуються в межах їх здійснення, будуть більш детально розглянуті далі на сторінках цього розділу книги.

Викладене дає можливість навести наступну сукупність практичних (інструментальних) та когнітивних (мисленнєвих) операцій, з яких складається дослідження доказів у кримінальному провадженні:

- ознайомлення з виявленим джерелом (носієм) потенційно доказової інформації, визначення його сутності та способів отримання від нього інформації; або ознайомлення з процесуальним джерелом доказів та оцінка законності його отримання (оцінка на предмет допустимості);
- отримання фактичних даних (доказової інформації) із використанням органів відчуття та, за потреби, науково-технічних засобів, їх перенесення у свідомість особи, яка досліджує доказ;
- з'ясування змісту та сутності отриманої інформації, її оцінка на предмет належності;
- перевірка отриманих фактичних даних (як «інтелектуальна», шляхом зіставлення з іншими доказами, так і «інструментальна», шляхом проведення додаткових процесуальних дій) та, як результат, оцінка на предмет достовірності;
- опосередковане отримання відомостей від інших доказів та повторні когнітивні операції опрацювання змісту раніше дослідженого доказу.

Видається, що перелічені операції нерозривно пов’язані між собою у практичній діяльності та свідомості суб’єктів доказування, містять традиційне розуміння перевірки доказів, а також певні складові їх оцінки. Так результати оцінки кожного окремого доказу суб’єктом доказування на предмет належності, допустимості та достовірності є динамічними. Наприклад, вилучений на місці події об’єкт одразу після проведення огляду оцінюється слідчим як належний доказ, здатний підтвердити або спростувати факти, які мають значення для кримінального провадження. Водночас після його подальшого дослідження (зокрема експертного) результати такої оцінки можуть змінитися. Якщо з урахуванням нових даних об’єкт буде оцінений як неналежний, недостовірний чи недопустимий, він виключається з доказової бази та не використовується на обґрунтування наступних рішень суб’єкта доказування. Через це перевірку кожного індивідуального доказу та його оцінку на предмет належності, допустимості та достовірності ми пропонуємо вважати невід’ємними складовими дослідження.

Своєю чергою, результати оцінки сукупності доказів на предмет їх достатності є індивідуальними для кожного конкретного рішення, в інформаційну основу якого така сукупність лягає. Так на обґрунтування процесуальних рішень допускається використання лише доказів, які на переконання уповноваженого суб’єкта, на момент їх прийняття оцінюються як належні, допустимі й достовірні (нагадуємо, що надалі така оцінка може змінитися, і виключені з доказової бази відомості не будуть враховуватися під час прийняття наступних рішень). Тому, ми вважаємо, що оцінка доказів на предмет їх достатності для прийняття певного рішення є складовою їх використання і виходить за межі когнітивних складових дослідження.

Безпосереднім об’єктом дослідження доказів завжди виступає певне матеріалізоване джерело (носій) доказової інформації. При всьому, залежно від етапу доказової діяльності, процесуальний статус такого об’єкта різниться. Якщо дослідження відбувається одночасно зі збиранням доказів, такий об’єкт ще не має визначеного процесуального статусу. Своєю чергою, у випадках, коли досліджується раніше зібраний (сформований) доказ (у ході повторного попереднього, експертного дослідження, ознайомлення з матеріалами іншої сторони чи судового дослідження), такий об’єкт має статус

процесуального джерела доказів. Специфічну природу мають показання, адже вони є вербальним виразом відомостей (ідеальних слідів пам'яті, уявних образів), які містяться у свідомості й пам'яті живої людини. Щодо цього, слушною є думка Є. Д. Лук'янчикова, що й такі відомості мають матеріальну природу, адже формуються та зберігаються в матеріальному середовищі, яким у даному разі є мозок людини[1].

Предметом дослідження доказів виступає потенційно доказова інформація, яку несе досліджуваний об'єкт. Як правило, її зміст становлять певні характеристики джерела (носія) як об'єкта матеріального світу – форма, колір, розмір, вага, хімічний склад та фізичні властивості тощо. У випадках, коли досліджується (уже сформоване) процесуальне джерело доказів, також отримується й інформація про спосіб його збирання з метою подальшої оцінки допустимості доказу. Для показань предметом дослідження виступає перетворена у вербальну (словесну) форму інформація про об'єкти, події та явища, які допитувана особа раніше сприймала, запам'ятала, та про які повідомила під час проведення допиту (а під час допиту судового експерта, також і його суб'єктивні оцінки, надані на основі спеціальних знань).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що дослідження доказів є складовою процесу доказування, однією з операцій із доказами (разом із їх збиранням та використанням), яка полягає в ознайомлені суб'єкта доказування з певним джерелом (носієм) доказової інформації, отриманні та з'ясуванні змісту фактичних даних, що містяться в такому джерелі, оцінці джерела на предмет допустимості, перевірці фактичних даних, їх оцінці на предмет належності й достовірності. Результатом дослідження є формування у свідомості суб'єкта доказування ідеальної моделі опрацьованого об'єкта, а також інших об'єктів, подій та явищ, відомості про які несе досліджений доказ.

[1] Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. С. 14–15.

4.2. Криміналістичні засоби попереднього дослідження доказів

4.2.1. Сутність та засоби попереднього дослідження доказів у кримінальному провадженні

Суб'єкти доказування у кримінальному провадженні постійно опрацьовують джерела (носії) доказової інформації та отримують від них кримінально-релевантні відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження. Така пізнавальна активність уповноважених осіб відбувається як у судовому провадженні, так і за його межами. При всьому, у науковій літературі відсутня єдина позиція щодо спільної назви та сутності до- і позасудових форм дослідження доказів. На наше переконання, усі форми дослідження доказів, які передують та слугують майбутньому судовому дослідженню, можливо об'єднати під назвою «попереднє дослідження доказів».

Водночас у криміналістичній літературі цей термін уже знайшов своє поширення та, переважно, тлумачиться більш вузько, порівняно із запропонованим нами поглядом на нього. Зокрема, О. О. Волобуєва визначила попереднє дослідження як непроцесуальну пізнавальну діяльність, яка може здійснюватися як слідчим самостійно, так і залученим спеціалістом щодо визначення відносності виявлених слідів до розслідуваної події, установлення механізму їхнього утворення й ознак слідоутворюючих об'єктів для одержання орієнтовних даних[1]. О. В. Бишевець відносить попередні дослідження до непроцесуальних форм використання спеціальних знань та визначає їх як криміналістичні непроцесуальні дослідження, які проводяться як до, так і після відкриття кримінального провадження з метою виявлення ознак злочинної діяльності та причетності до неї конкретних осіб, а також швидкого отримання орієнтуючої інформації у кримінальному провадженні[2]. А. Лазебний відніс попередні дослідження, які проводить залучений слідчим спеціаліст, до непроцесуальних форм використання спеціальних знань[3]. На думку

[1] Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. С. 14.

[2] Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 213.

[3] Лазебний А. Форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти громадського порядку. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. С. 132.

М. Г. Щербаковського, проведення попередніх досліджень слідів є однією з функцій спеціаліста. Такі дослідження здійснюються з метою оперативного отримання слідчим даних про видову належність та зв'язок слідів зі злочином, а при позитивному рішенні – надання орієнтуючої розшукової інформації щодо об'єктів, які їх залишили. Цитований учений також наголошує, що описані дослідження проводяться в непроцесуальній формі[1].

В. В. Арешонков розглядає попереднє дослідження об'єктів (у ході слідчих (розшукових) дій та поза ними) як один із різновидів техніко-криміналістичного дослідження разом із пошуком об'єктів, оглядом об'єкту, перевіркою за обліками та проведенням експертизи. На його думку, піддаватися такому дослідженню можуть вогнепальна зброя, боєприпаси, сліди пострілу, холодна зброя, сліди рук, документи, матеріали, речовини і вироби тощо[2]. В іншій праці В. В. Арешонков зауважив, що для попереднього дослідження об'єктів використовуються техніко-криміналістичні засоби спеціаліста, які є складнішими, порівняно з технікою слідчого, і потребують обов'язкового володіння спеціальними знаннями. Об'єктами попереднього дослідження, на переконання цитованого автора, виступають об'єкти, які містять інформацію за кримінальним провадженням, та можуть стати речовими доказами, а саме попереднє дослідження він ототожнює з техніко-криміналістичними дослідженнями на місці події, під час обшуку чи освідування[3].

До попередніх вітчизняні науковці також відносять так звані експрес-дослідження (експрес-аналізи), які дозволяють із використанням спеціальних приладів або хімічних реактивів оперативно протестувати певні предмети чи речовини на предмет наявності і них окремих властивостей. На думку О. В. Бишевець, за загальним правилом такі дослідження здійснюються залученими спеціалістами, проте в окремих випадках за наявності стандартизованих методик вони можуть здійснюватися й безпосередньо слідчими (наприклад, визначення наркотичного засобу за допомогою екс-

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 53.

[2] Арешонков В. В. До питання структури техніко-криміналістичних досліджень. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 15. С 143, С. 147.

[3] Арешонков В. В. Технічне забезпечення техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 88. С 5.

прес-тестів)[1]. Серед науково-технічних засобів «експрес-аналізу» учені наводять детектор вибухових речовин RVD-3000, хімічні тести для виявлення наркотичних засобів «Herosol», «Coca-test», «Narcotics identification kit», пристрої діагностики наявності дорогоцінних металів «Проба-М» та «ДеМон-Ю» тощо[2]. Ефективною на практиці також виявилась система автоматичного швидкісного встановлення ДНК-профілю людини – Rapid DNA з використанням приладів ANDE Rapid DNA 6C[3].

Зауважимо, що в умовах дії КПК України 1960 року «попереднє дослідження» також розглядалося як непроцесуальний аналог судово-експертного дослідження, який проводився до порушення кримінальної справи[4] та, відповідно, відрізнявся від судової експертизи лише моментом здійснення та недоказовим статусом результатів[5]. Водночас в сучасних умовах наведене розуміння аналізованої категорії втратило свою актуальність, адже за чинних положень КПК України проведення будь-яких лабораторних досліджень носіїв (джерел) доказової інформації до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР не допускається. Нарешті, окрім наведеного, попереднє дослідження розглядається як початковий етап проведення судової експертизи[6], однак це розуміння терміна стосується окремої форми опрацювання доказів у кримінального провадженні – їх експертного дослідження.

Таким чином, під «попереднім дослідженням» у вітчизняних криміналістичних джерелах найчастіше розуміється отримання спеціалістом чи слідчим орієнтуючої інформації від певних криміналіс-

---

[1] Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 213.

[2] Тертишник В. М., Соколенко О. Л., Сачко О. В. Сучасний стан експрес-аналітичних методів дослідження матеріальних об’єктів у кримінальному процесі. *Journal of Chemistry and Technologies*. 2019. № 27 (1). С. 66–67.

[3] Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В., Шульга О. О. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія «Право». 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 154.

[4] Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. С. 53.

[5] Лук’янчиков Б. Є., Лук’янчиков Є. Д. Використання спеціальних знань у дослідчому провадженні. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2010. № 1. С. 5.

[6] Див.: Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. за заг. ред. О. Г. Рувіна. Видавництво Ліра-К, 2019. С. 33; Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні: дис. … доктора філософії 081 – Право. Кропивницький, 2023. С. 45.

тично значущих матеріальних об'єктів із використанням спеціальних знань і специфічних науково-технічних засобів, зокрема шляхом їх «експрес-аналізу» за допомоги певних приладів та/або реактивів. Переважна більшість учених наполягає на непроцесуальній формі попередніх досліджень, хоча А. В. Кофанов, наприклад, навпаки, вважає, що попереднє дослідження об'єктів у кримінальному провадженні має обов'язково здійснюватися спеціалістом у правовій формі з належним фіксуванням процесуальними засобами[1].

Водночас у наукових колах спостерігається й тенденція до розширення змісту терміна «попереднє дослідження» (а також поняття «криміналістичне дослідження», яке іноді використовується синонімічно першому). Наприклад, В. Г. Гончаренко вважав, що криміналістичне дослідження об'єктів в цілому містить робочий процес як слідчого, так й експерта, а слідчий огляд можна трактувати як один із методів такого дослідження[2]. М. В. Салтевський зауважував, що всі матеріальні джерела за місцем їх виявлення підлягають органолептичному дослідженню шляхом безпосереднього сприйняття їх зовнішнього вигляду (форми, розміру і розташування об'єкта) з використанням засобів польової криміналістики[3]. В. І. Алєксєйчук пропонує розрізняти попереднє дослідження об'єктів, проведене на підставі застосування спеціальних знань із використанням спеціальних методів і засобів (суб'єктом якого, на думку цитованої авторки, є тільки спеціаліст), та попереднє дослідження, точніше, детальний аналіз об'єктів, у тому числі із застосуванням оптичних, пошукових, освітлювальних та інших технічних засобів, здійснюваний самим слідчим, що є, по суті, невід'ємним етапом криміналістичного аналізу обстановки місця події[4]. З погляду В. Ю. Шепітька, попереднє дослідження документів може здійснювати слідчий, при цьому огляд та попереднє дослідження таких об'єктів науковець поставив в один ряд[5]. Об'єктом попереднього дослідження, на думку

[1] Кофанов А. В. Щодо окремих аспектів проблематики оптимізації попередніх досліджень спеціаліста. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики:* зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф. – полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 43.

[2] Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике: монография. Киев: Вища школа, 1984. С. 25–27.

[3] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 311.

[4] Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: дис. … канд. юрид. наук: 12:00:09. Харків, 2007. С. 58–59.

[5] Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 162.

цитованого ученого, можуть також виступати й показання; таке дослідження здійснюється шляхом їх зіставлення з іншими даними, які є в розпорядженні слідчого[1].

В. М. Ревака слушно зауважив, що проведення вимірювань у межах огляду місця події, на яке вказувала ч. 3 ст. 191 КПК України 1960 року, варто тлумачити як складову дослідження об'єктів під час проведення такої процесуальної дії[2]. Аналогічні положення наявні й у чинному КПК України: під час обшуку (ч. 7 ст. 236), огляду (ч. 7 ст. 237), огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією (ч. 6 ст. 239), слідчого експерименту (ч. 2 ст. 240) дозволяється здійснювати вимірювання. Що цікаво, в усіх наведених нормах вимірювання поставлене законодавцем в один ряд з формами фіксації криміналістично значущої інформації: фотографуванням, звуко- чи відеозаписом, складанням планів і схем, виготовленням графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, виготовлення відбитків та зліпків (ч. 7 ст. 237 КПК України) та може здійснюватися як слідчим, дізнавачем, прокурором самостійно, так і залученим спеціалістом.

Крім того, під час проведення огляду дозволяється «оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження», а під час обшуку «оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження». Указані правомочності сторони обвинувачення ми пропонуємо тлумачити як можливості проведення детального огляду виявлених під час проведення цих слідчих (розшукових) дій об'єктів. У цьому контексті цінною є позиція В. Г. Гончаренка, який писав, що кваліфікований та проведений слідчим із використанням науково-технічних засобів огляд, результати якого мають визначене законом процесуальне значення, являє собою головний спосіб пізнання та доказування під час розслідування кримінальних правопорушень[3]. Тому можливість проведення детального огляду виявлених слідчим, дізнавачем чи прокурором об'єктів ми схильні розуміти саме як форму їх дослідження.

[1] Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 326.

[2] Ревака В. М. Попереднє дослідження об'єктів у стадії порушення кримінальної справи. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 184.

[3] Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике: монография. Киев: Вища школа, 1984. С. 30.

Аналізуючи значення терміна «попереднє дослідження», Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков та О. Б. Микитенко зауважують, що, судячи з його назви, таке дослідження чомусь передує – експертному чи судовому дослідженню. Проте, на думку цитованих науковців, наведений підхід є сумнівним, адже в деяких випадках після таких досліджень відпадає потреба в проведенні будь-яких інших[1], з чим важко повною мірою погодитися. За запропонованого нами погляду, попереднє дослідження є необхідною умовою для подальшого використання доказів суб'єктами доказування. Саме за його результатами приймаються рішення щодо необхідності (або її відсутності) призначати судові експертизи, проводити наступні процесуальні дії для перевірки наявних і збирання нових доказів та, нарешті, подання чи неподання окремих доказів судові для їх судового дослідження. Головним призначенням попереднього дослідження є сприяння подальшому «основному» судовому дослідженню. При всьому, називати цей різновид дослідження доказів «досудовим» не варто, адже така назва асоціюється насамперед зі стадією досудового розслідування та, очевидно, не охоплює непроцесуальне позасудове дослідження доказів сторонами провадження на стадії судового розгляду, котре здійснюється як елемент підготовки до дослідження таких доказів у суді або їх обговорення на судових дебатах.

З урахуванням викладеного вважаємо за доцільне застосувати широкий підхід до тлумачення поняття «попереднє дослідження доказів» і пропонуємо розуміти його як сукупність позасудових неекспертних практичних дій та когнітивних операцій суб'єктів доказування щодо опрацювання джерел (носіїв) доказової інформації, отримання від них і з'ясування змісту відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

Об'єктами попереднього дослідження доказів є матеріалізовані джерела (носії) потенційно доказової інформації (фактичних даних). Якщо певний матеріальний об'єкт (річ або документ) досліджується одночасно з його виявленням і закріпленням у формі вилучення (тобто збиранням), він ще не має процесуального (доказового) статусу та є матеріальним джерелом (носієм) потенцій-

[1] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Попереднє дослідження слідової інформації в процесі розслідування. *Проблеми європейської та світової безпеки: правові вектори*: матеріали круглого столу (Київ, 10 травн. 2023 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. С. 45.

но доказової інформації. Статусу процесуального джерела доказів (речового доказу або письмового документа) такий об'єкт може набути вже за результатами його попереднього дослідження в межах детального огляду. В інших випадках попередньому дослідженню підлягають предмети, які вже набули доказового статусу, унаслідок їх збирання (отримання) в порядку, передбаченому ст. 93 КПК України. Специфічними об'єктами попереднього дослідження є тіла живих людей і тварин та трупи, які не набувають статусу процесуальних джерел доказів, проте можуть виступати цінними джерелами (носіями) доказової інформації. У межах дослідження ідеальних слідів пам'яті особи уповноважені суб'єкти безпосередньо сприймають їх вербальний (словесний) вираз в усній або письмовій формі.

Суб'єктами попереднього дослідження доказів є суб'єкти доказування у кримінальному провадженні, крім слідчого судді й суду, які не мають права ознайомлюватися з доказами та їх змістом за межами судового розгляду. Допомогу з виявленням та розумінням характеристик досліджуваних об'єктів можуть надавати залучені спеціалісти, які, проте, не набувають статусу суб'єктів доказування.

Предметом попереднього дослідження є (потенційно) доказові відомості (фактичні дані), які містяться в досліджуваному джерелі (носії) та які можуть бути використані для встановлення наявності чи відсутності фактів, що мають значення для кримінального провадження. За результатами попереднього дослідження доказу може бути здійснена його оцінка на предмет належності, достовірності й допустимості, прийняте рішення про потребу проведення його подальшого експертного дослідження, а також про можливість його використання під час досудового розслідування та в судовому провадженні.

Попереднє дослідження доказів можна класифікувати за низкою підстав: 1) за суб'єктами здійснення: стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження); 2) за характером взаємодії з джерелом (носієм) даних: безпосереднє та опосередковане; 3) за стадією провадження: до його початку (виключно в межах невідкладного огляду місця події), під час досудового розслідування, позасудове дослідження на стадії судового розгляду; 4) за процесуальною формою (процесуальне та непроцесуальне); 5) за порядком здійснення (первинне, повторне) тощо.

Безпосереднє попереднє дослідження доказів суб'єктами доказування здійснюється шляхом органолептичного сприйняття ознак їх матеріалізованих джерел (носіїв). У межах цієї діяльності уповноважені особи застосовують низку методів і прийомів пізнання, заснованих на функціонуванні органів відчуття людини та її когнітивній розумовій діяльності. Домінуючим при цьому виступає метод спостереження, який за потреби доповнюється вимірюванням, порівнянням, експериментом тощо[1]. Для поглибленого вивчення об'єктів, а також при опосередкованому дослідженні доказів широко використовуються логічні методи та інші пізнавальні прийоми, зокрема аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія тощо, характерні для всього процесу пізнання[2].

Якщо попереднє дослідження доказів здійснюється в межах і в порядку процедур, визначених чинним кримінальним процесуальним законодавством, його варто називати процесуальним.

Для сторони обвинувачення основною процесуальною формою попереднього дослідження речових доказів (включаючи речові докази – документи) та їх матеріальних джерел під час досудового розслідування є огляд. Так, відповідно до ч. 2 ст. 100 КПК України, речові докази, які отримані або вилучені слідчим (дізнавачем), прокурором, оглядаються, фотографуються та докладно описуються в протоколі огляду. Крім того, закон зобов'язує сторону обвинувачення фіксувати за допомогою фотографування чи відеозапису та докладно описувати [*в протоколі огляду*] об'єкти, визначені ч. 6 ст. 100 КПК України: речові докази, що не містять слідів кримінального правопорушення, у вигляді предметів, великих партій товарів, зберігання яких через громіздкість або з інших причин неможливо без зайвих труднощів або витрати по забезпеченню спеціальних умов зберігання яких співмірні з їх вартістю, а також речові докази у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню.

Процесуальною формою попереднього дослідження стороною обвинувачення письмових документів (за аналогією з речовими доказами) є їх огляд. І хоча ст. 100 КПК України прямо

[1] Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. № 2. С. 152.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 545.

не вимагає оглядати отримані стороною обвинувачення документи, практика пішла саме таким шляхом, що ми вважаємо правильним. Комп'ютерні дані, тобто електронні (цифрові) документи, досліджуються шляхом сенсорного сприйняття їх аудіовізуального виразу з обов'язковим використанням комп'ютерної техніки за правилами огляду комп'ютерних даних (ч. 2 ст. 237 КПК України).

Процесуальною формою попереднього дослідження тіла живої людини є освідування в порядку ст. 241 КПК України (у межах цієї процесуальної дії досліджується й одяг особи), а також слідчий експеримент (ст. 240 КПК України) та, певною мірою, пред'явлення особи для впізнання (ст. 228 КПК України). Процесуальне попереднє дослідження трупів здійснюється у формі їх огляду в порядку ст. ст. 238, 239 КПК України.

Висновки експертів (та спеціалістів), а також інші процесуальні документи (наприклад, протоколи С(Р)Д) попередньо досліджуються як письмові документи шляхом їх прочитання та візуального сприйняття їх ілюстративних додатків у непроцесуальний спосіб. При всьому, отримання висновку експерта, ознайомлення з ним та пізнання, завдяки його змісту, ознак певного кримінально-релевантного об'єкта ми вважаємо складовими експертного дослідження доказів, яке буде більш детально розглянуте окремо.

Дещо специфічними в цьому плані є відомості, які містяться в пам'яті підозрюваних, потерпілих та свідків (тобто ідеальні сліди кримінального правопорушення). Така інформація сприймається й аналізується суб'єктами доказування одночасно з її збиранням під час проведення допиту, як єдиного способу формування показань, у порядку ст. ст. 224, 226, 232 КПК України. Вербальна доказова інформація також може отримуватися й досліджуватися під час проведення пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту та інших змішаних процесуальних дій.

Процесуальні джерела доказів, характерні для кримінального провадження щодо кримінальних проступків, є похідними від класичних, визначених ч. 2 ст. 84 КПК України. Водночас, через суттєві прогалини в чинному законодавстві, названі ст. 298–1 КПК України процесуальні джерела на практиці майже не використовуються. За аналогією припустимо, що пояснення мають отримуватися й досліджуватися за правилами формування показань, висно-

вки спеціалістів та результати медичного освідування – у порядку дослідження письмових документів, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису – за правилами дослідження комп'ютерних даних (електронних (цифрових) документів).

При всьому, попереднє дослідження матеріальних об'єктів стороною обвинувачення може здійснюватися як у формі окремої процесуальної дії, так і як складова інших дій, у межах яких цей доказ було зібрано (обшук, огляд місця події, тимчасовий доступ до речей і документів тощо). Наприклад, документ або інший матеріальний об'єкт, вилучений під час проведення огляду місця події, за сприятливих умов може бути детально оглянутий на місці з фіксуванням усіх його суттєвих ознак у відповідному протоколі. Водночас, як зауважує В. О. Малярова, з метою більш ретельного дослідження нерідко виникає потреба провести повторний детальний огляд об'єктів і після того, як вони були оглянуті за місцем виявлення[1]. На думку М. Є. Шумила, огляд предметів і документів у кабінеті слідчого із застосуванням науково-технічних засобів в умовах спокійної обстановки, зосередженості дає змогу глибше вивчити стан, властивості, ідентифікаційні ознаки слідів, предметів, усебічно оцінити їх у системі доказових матеріалів[2]. До того ж у випадку, якщо під час проведення основної процесуальної дії можливість детально оглянути такий об'єкт була відсутня, він може бути досліджений шляхом проведення додаткового огляду за місцем проведення досудового розслідування. Аналогічно й зовнішнє дослідження трупа може бути здійснено як за місцем його виявлення, так і за місцем його зберігання.

Крім того, закон жодним чином не забороняє слідчому, дізнавачу та прокурору здійснювати непроцесуальне попереднє дослідження зібраних ними доказів (читати документи, переглядати та прослуховувати відео-, аудіозаписи, візуально спостерігати речові докази тощо). Винятком із цього правила є матеріальні об'єкти,

[1] Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; За заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 285.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 548.

які зберігаються в сторони обвинувачення в належному упаковані, адже їх дослідження може здійснюватися виключно в процесуальний спосіб. Порушення цілісності пакування без фіксування цієї процедури в протоколі огляду та подальшого перепакування напевне призведе до подальшого визнання такого об'єкта недопустимим доказом.

Своєю чергою, сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, під час та після збирання доказів у спосіб, дозволений законом, також здійснюють їх органолептичне попереднє дослідження, тобто пізнають (отримують) інформацію від таких об'єктів для її подальшого використання. Закон не встановлює конкретних вимог щодо способу, у який реалізується таке дослідження. Очевидно, для цього використовуються відчуття згаданих осіб, у першу чергу зір, слух та дотик (останнє є особливо важливим для осіб з вадами зору, які читають текст, виконаний шрифтом Брайля).

Сторони провадження, потерпілий та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження, також мають процесуальні можливості досліджувати докази, сформовані іншими суб'єктами доказування. Традиційно така діяльність асоціюється з процедурою судового розгляду, де сторони та інші учасники кримінального провадження подають власні докази для дослідження судові та ознайомлюються зі змістом матеріалів, поданих іншими суб'єктами.

Водночас для належної реалізації принципів змагальності та рівності процесуальних можливостей сторін, які визначені ст. 129 Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), ст. 22 КПК України), сторони провадження ще до початку судового розгляду мають отримати можливість ознайомитися з доказами, сформованими іншою стороною, щоб належними чином підготуватися до судового слухання. Згадана гарантія є особливо важливою для сторони захисту, яка під час досудового розслідування має менше процесуальних засобів збирання доказів порівняно зі стороною обвинувачення. Зокрема, Європейський суд з прав людини у § 37 рішення у справі Rowe and Davis v. The United Kingdom (Application no. 28901/95) наголосив, що процедура відкриття прокурором як обвинувальних, так і виправдувальних матеріалів стороні захисту є необхідною скла-

довою засади змагальності в розумінні § 1 ст. 6 ЄКПЛ[1]. До того ж п. b § 3 ст. 3 ЄКПЛ гарантує кожному обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення достатні час і можливості для підготовки свого захисту. Під указаними можливостями слід розуміти також реальну здатність обвинуваченого ознайомитися з матеріалами сторони обвинувачення[2].

Під час досудового розслідування сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звертатися до слідчого, дізнавача та прокурора з клопотаннями про надання матеріалів досудового розслідування для ознайомлення (ч. 1 ст. 221 КПК України). Для сторони обвинувачення задоволення такого клопотання є обов'язковим; проте, зміст та обсяг матеріалів, які будуть надані для ознайомлення, слідчий, дізнавач чи прокурор визначають на власний розсуд. Так чинне законодавство дозволяє не відкривати за запитами в порядку ст. 221 КПК України матеріали про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а також ті матеріали, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню. Зауважимо, що останнє формулювання є дуже загальним, а тому може тлумачитися стороною обвинувачення занадто широко.

Окрім того, відповідно до ч. 2 ст. 184 КПК України, сторона обвинувачення має не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу надати підозрюваному, обвинуваченому копію клопотання та матеріалів, якими воно обґрунтовується. Ознайомлення зі змістом таких матеріалів передує судовому розгляду у провадженні слідчого судді, а відтак, може вважатися попереднім дослідженням доказів, які обвинувачення планує використати під час розгляду.

Своєю чергою сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, під час досудового розслідування не зобов'язані ділитися власними доказовими матеріалами зі стороною обвинувачення. Утім, названі суб'єкти можуть на свій розсуд подавати слідчому, дізнавачу чи прокуророві речі й документи, а також заявляти клопотання про

[1] Case of Rowe and Davis v. The United Kingdom (Application no. 28901/95). *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng? I=001–58496.

[2] Case of Huseyn and others v. Azerbaijan (Application nos. 35485/05, 45553/05, 35680/05 and 36085/05). *European Court of Human Rights.* URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng? I=001–105823.

проведення процесуальних дій за участі підозрюваних, потерпілих чи свідків зі стратегічних міркувань.

До того ж, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, обов'язкове відкриття матеріалів провадження відбувається одразу після закінчення досудового розслідування в порядку, визначеному ст. 290 КПК України.

Так на основі положень ч. ч. 2, 3 ст. 290 КПК України, прокурор або слідчий за його дорученням мать надати стороні захисту для ознайомлення всі докази, які прокурор збирається використати в суді. Крім наведеного, для ознайомлення мають бути надані й усі докази, які самі собою або сукупно з іншими можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, чи сприяти пом'якшенню покарання (незалежно від того, чи збирається прокурор використовувати такі виправдувальні докази під час судового розгляду). Схожа процедура передбачена ч. 5 ст. 301 КПК України для закінчення досудового розслідування у формі дізнання: у разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру він зобов'язаний забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб.

Своєю чергою, і сторона обвинувачення на основі ч. 6 ст. 290 КПК України вправі вимагати від захисту відкриття матеріалів, котрі останні збираються використати в суді. Для цього прокурор повинен звернутися до сторони захисту з відповідним запитом. За таких умов захист має право не відкривати матеріали, які, на їхню думку, можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення.

Недотримання сторонами провадження описаних процедур призведе до того, що суд відмовиться прийняти як докази ті матеріали, які не були вчасно відкриті іншій стороні.

Про відкриття сторонами кримінального провадження власних матеріалів також мають бути повідомлені потерпілий, представник

юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач та цивільний відповідач. Указані особи можуть ознайомитися зі змістом відкритих сторонами доказів в тій частині, яка стосується їх процесуальних інтересів.

Процедура відкриття доказів може реалізовуватися також і після закінчення досудового розслідування. Як визначає ч. 11 ст. 290 КПК України, у випадку отримання сторонами провадження нових доказів після моменту закінчення досудового розслідування й до завершення судового розгляду, вони також мають відкривати такі матеріали іншій стороні. Крім того, відповідно до ч. 6 ст. 333 КПК України, прокурор має надати іншим учасникам судового провадження для ознайомлення всі матеріали, які були отримані внаслідок проведення слідчих (розшукових) дій за дорученням суду.

Зауважимо, що під матеріалами досудового розслідування ст. 290 КПК України розуміє, зокрема, будь-які докази, зібрані стороною обвинувачення під час досудового розслідування: речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. При всьому поняття «матеріали досудового розслідування» є дещо ширшим за сукупність досудових доказів, сформованих стороною обвинувачення в межах відповідної стадії кримінального провадження. До переліку об'єктів, які мають бути надані захисту для ознайомлення, входить також і низка технічних процесуальних документів сторони обвинувачення, як-то постанови про доручення на проведення досудового розслідування, про долучення об'єкта до матеріалів провадження як речового доказу, про об'єднання чи виділення матеріалів досудового розслідування, про зупинення й відновлення досудового розслідування тощо, які, відповідно до практики ККС Верховного Суду, не вважаються доказами у кримінальному провадженні[1]. Для ознайомлення також надається (за її наявності) заява потерпілого про вчинення кримінального правопорушення, яка теж не є доказом у кримінальному судочинстві[2].

[1] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.06.2023 у справі № 759/9497/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111972757.

[2] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.05.2023 у справі № 761/13685/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111339388.

Оскільки сторона захисту під час досудового розслідування не складає процесуальних документів, предметом відкриття з її боку є тільки досудові докази. Процесуальні джерела, сформовані стороною захисту, Кодекс називає просто «матеріалами». Водночас, з урахуванням засади змагальності та визначених ч. 3 ст. 93 КПК України доказових повноважень сторони захисту, вважаємо за доцільне називати «матеріалами досудового розслідування» і докази сторони обвинувачення, і докази сторони захисту. У даному контексті словосполучення «досудове розслідування» має розумітися як указівка на стадію кримінального провадження, у межах якої сторонами провадження були сформовані відповідні (досудові) докази.

Ознайомлення зі змістом матеріалів іншої сторони здійснюється шляхом їх органолептичного сприйняття (огляд речових доказів, читання документів тощо), а також шляхом створення їх копій або відображень, що цілком відповідає сформульованій вище концепції попереднього дослідження доказів. Безпосереднім об'єктом дослідження виступають певні матеріальні об'єкти, котрі, унаслідок відповідності вимогам ст. 84 КПК України та застосування суб'єктами доказування до них визначених законом процедур, мають статус процесуальних джерел доказів. На основі інформації, отриманої під час ознайомлення з такими матеріалами, сторони провадження формують власну стратегію на стадію судового розгляду, планують порядок подання судові своїх доказів, формулюють власні правові позиції та аргументи на їх підтримку, прогнозують правові позиції іншої сторони тощо.

Варто також зауважити, що прийняття та реалізація рішення про надання доказів іншій стороні для ознайомлення є формою їх використання. Зокрема, для сторони обвинувачення прийняття такого рішення по завершенні досудового розслідування є їх обов'язком, незалежно від того, чи проявив захист ініціативу в ознайомленні з відповідними матеріалами. Своєю чергою, для сторони захисту обов'язок відкриття власних матеріалів виникає тільки за наявності ініціативи (запиту) прокурора. З урахуванням викладеного вважаємо, що відкриття матеріалів (доказів) та ознайомлення з ними сторонами провадження є невід'ємною складовою дослідження та використання доказів у межах процесу доказування в кримінальному судочинстві[1].

[1] Коваленко А. В. Роль відкриття доказів як складової процесу доказування в українському кримінальному судочинстві. *International scientific conference «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system»:* conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 167.

Наголосимо, що застосування лише норм кримінального процесуального закону може бути недостатнім для належного попереднього дослідження доказів (джерел та носіїв доказової інформації). Через певні особливості таких об'єктів, для ефективного з'ясування їх змісту та значення для кримінального провадження необхідно застосовувати специфічні криміналістичні засоби попереднього дослідження, до яких варто віднести:

– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо організації та проведення огляду матеріалізованих джерел (носіїв) доказової інформації, трупів, а також освідування й слідчого експерименту, як інструментів пізнання ознак тіла живої людини;
– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо найбільш ефективного здійснення процесуального спілкування з метою отримання й дослідження ідеальних слідів пам'яті живих осіб;
– техніко-криміналістичні прийоми, способи, методи та науково-технічні засоби, які застосовуються для отримання доказової інформації від її матеріалізованих джерел (носіїв), а також від живих осіб;
– методико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо специфіки попереднього дослідження доказів під час розслідування окремих груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень.

До найбільш загальних правил (принципів) попереднього дослідження доказів можна віднести такі:

– забороняється застосовувати прийоми й методи, які можуть призвести до пошкодження, знищення чи видозмінення досліджуваного об'єкта;
– дослідження повинно бути повним та всебічним[1] (тобто суб'єкт доказування має отримати від досліджуваного об'єкта всю, яку можливо на даному етапі, криміналістично значущу інформацію);
– під час дослідження необхідно застосовувати відповідні поставленим завданням науково-технічні засоби (від польових і до лабораторних);

[1] Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. № 2. С. 154.

– застосування суб'єктами доказування, за потреби, спеціальних знань (як власних, так і залучених спеціалістів);
– повторюваність використання окремих методів дослідження, наприклад, вимірювання лінійних розмірів, ваги об'єктів тощо[1];
– у результаті застосування процесуальних форм попереднього дослідження обов'язково здійснюється належне фіксування його ходу та результатів.

Зауважимо, що конкретні кримінальні процесуальні й криміналістичні засоби попереднього дослідження обираються уповноваженими особами залежно від характерних ознак об'єкта, який опрацьовується. Раніше ми виокремили матеріальні (речові) об'єкти, комп'ютерні дані, а також тіло та свідомість людини як джерела (носії) доказових відомостей, що потребують специфічного поводження. Тому й відповідні засоби попереднього дослідження доказів ми будемо класифікувати та розглядати з огляду на об'єкти, від яких отримується доказова інформація.

4.2.2. Криміналістичні засоби попереднього дослідження речових джерел доказової інформації

Речі й документи є одними з основних джерел (носіїв) доказової інформації у кримінальному судочинстві. Такі матеріальні об'єкти несуть на собі сліди вчиненого кримінального правопорушення та містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Через це описані об'єкти мають високу інформаційну цінність і потребують належного поводження та ретельного дослідження.

Основним процесуальним засобом попереднього дослідження матеріальних об'єктів є доступна стороні обвинувачення слідча (розшукова) дія – огляд речей чи документів. Своєю чергою, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, досліджують кримінально-релевантні матеріальні об'єкти у непроцесуальний спосіб з дотриманням загальних тактичних рекомендацій щодо детального огляду таких об'єктів.

[1] Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике: монография. Киев: Вища школа, 1984. С. 106.

Якщо огляд певного матеріального об'єкта проводиться як складова іншої процесуальної дії, підготовка до нього, як така, відсутня. В описаних ситуаціях уповноважені особи мають насамперед належним чином підготуватися до проведення основної процесуальної дії (огляду місця події, місцевості або приміщення, обшуку, отримання тимчасового доступу до речей та документів тощо).

У випадках, коли огляд речей чи документів проводиться як самостійна процесуальна дія, суб'єкту доказування необхідно здійснити такі підготовчі заходи:

– дослідити матеріали провадження (або матеріали, наявні в сторони захисту, потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) та отримати загальні відомості про об'єкт, який буде досліджуватися, і його зв'язок з обставинами, що мають значення для кримінального провадження та підлягають з'ясуванню;
– визначити межі огляду. Речі та документи можуть оглядатися як індивідуально (по одному), так і групами. У другому випадку їх дослідження має здійснюватися методично та послідовно з дотриманням принципу повноти огляду кожного об'єкта. У випадках, коли досліджувані об'єкти мають спільні або взаємопов'язані ознаки, можливий їх одночасний детальний огляд (наприклад, слідосприймаючого та вірогідного слідоутворюючого об'єкта, об'єктів, які могли бути частинами одного цілого, документів, які могли бути виготовлені однією особою тощо). За потреби дослідження серії однорідних об'єктів (наприклад, партії виробів), можливе здійснення огляду декількох одиниць із метою виявлення та попереднього фіксування їх групових ознак;
– обрати час та місце проведення огляду. Як правило, місцем його проведення є службовий кабінет уповноваженої особи. Водночас, на розсуд суб'єкта дослідження, для цих цілей може бути обране будь-яке належним чином обладнане місце, зокрема й робочий кабінет залученого спеціаліста. Якщо досліджуваний об'єкт є невід'ємним від навколишньої обстановки або великогабаритним, огляд може проводитися за місцем його перебування чи зберігання. Час проведення такого дослідження обирається на розсуд уповноваженого

суб'єкта, проте можливі випадки, коли огляд доцільно провести невідкладно (наприклад, якщо необхідно дослідити об'єкти, які піддаються швидкому псуванню);

– визначити коло учасників огляду (до проведення такого дослідження доцільно залучати спеціаліста-криміналіста та, за потреби, інших профільних спеціалістів; до проведення огляду можуть бути залучені потерпілий чи сторона захисту, якщо дослідження здійснюється за їх клопотанням, а також у випадках, коли участь цих осіб, на думку уповноваженої особи, є корисною; поняті запрошуються на розсуд уповноваженої особи, адже їхня участь під час проведення огляду як окремої процесуальної дії, відповідно до ч. 7 ст. 223 КПК України, не є обов'язковою);

– визначити та забезпечити наявність необхідних науково-технічних засобів. Як зауважує Г.К. Тетерятник, вибір криміналістичної та спеціальної техніки, яка є необхідною для організації й проведення огляду, обумовлюється обставинами та обстановкою цієї С(Р)Д[1]. Як правило, під час огляду речей застосовуються засоби польової криміналістики, за необхідності залучені спеціалісти можуть використовувати засоби лабораторної криміналістики та інші специфічні технічні прилади.

Якщо огляд речей чи документів проводиться стороною обвинувачення як самостійна слідча (розшукова) дія, а досліджуваний об'єкт був попередньо належним чином запакований, на початку дослідження фіксується спосіб його пакування та процес розпакування. Указані дії необхідні для підтвердження автентичності й незмінності дослідженого об'єкта та забезпечення його допустимості як доказу.

Попереднє дослідження речових доказів та їх потенційних джерел здійснюється з метою отримання від них даних, які мають значення для кримінального провадження. На основі отримання, перевірки та оцінки такої інформації суб'єкт доказування приймає рішення про належність дослідженої речі як речового доказу. Як зауважують вітчизняні вчені, розшифровка доказових якостей таких

[1] Тетерятник Г.К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 285.

об'єктів може вимагати застосування інструментальних та інших методів дослідження[1].

На загальній стадії попереднього дослідження (огляду) речей встановлюються загальні ознаки таких об'єктів: зовнішній вигляд, матеріал, розмірні характеристики, вага, тип та найменування об'єкта (якщо відомо) тощо. Унаслідок візуального сприйняття, відчуття на дотик, вимірювання і зважування досліджуваного об'єкта, наведені дані відбиваються у свідомості суб'єкта дослідження. Надалі ці відомості мають обов'язково бути зафіксовані в описовій частині протоколу процесуальної дії в текстовому вигляді. Вимірювальні засоби та допустимі при вимірюванні відхилення (допуски) обираються залежно розмірів досліджуваного об'єкта. З цією метою можуть використовуватися штангенциркулі, лінійки, рулетки тощо; для вимірювання великогабаритних об'єктів – рулетки, лазерні дальноміри, тахеометри та ін.

На детальній стадії попереднього дослідження (огляду) речових доказів чи їх джерел встановлюються специфічні, індивідуалізуючі ознаки таких об'єктів: розмірні характеристики, форма, матеріал, забарвлення окремих елементів; позначки, написи та маркування; дефекти, пошкодження та сліди нашарування тощо.

Залежно від розмірів указаних елементів, їх дослідження може здійснюватися як шляхом безпосереднього візуального сприйняття органами відчуття людини, так і з використанням оптичних засобів та методів дослідження. До останніх можна віднести лупи, мікроскопи та інші пристрої оптичного та цифрового збільшення, а також джерела експертного світла. Під час проведення попереднього дослідження окремих речей (речових доказів) можливе також і застосування пошукових науково-технічних засобів. Так ручні металошукачі можуть допомогти виявити металеві елементи чи вставки в структурі предмета, щупи – виявити порожнини, ендоскопічні камери – дослідити вміст таких порожнин тощо. Залежно від індивідуальних особливостей досліджуваних об'єктів, може бути доцільним застосування й інших науково-технічних засобів. Указані пристрої можуть використовуватися як суб'єктом здійснення детального огляду самостійно, так і залученими спеціалістами.

---

[1] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 79.

Варто пам'ятати, що один речовий доказ (предмет) може бути носієм низки слідів різного типу: наприклад, унаслідок дорожньо-транспортної пригоди, можуть утворитися об'єкти, які несуть одночасно сліди механічної і термальної дії та сліди біологічного походження тощо. Для виявлення, дослідження та фіксування кожного типу слідів доцільно обирати відповідні науково-технічні засоби. Крім того, під час попереднього дослідження речей потрібно враховувати особливості проведення огляду їх окремих категорій, які були доволі докладно описані в спеціальній літературі. Зокрема, власну специфіку мають огляди транспортних засобів[1], комп'ютерної техніки[2], зброї[3], вибухових речовин та пристроїв[4], об'єктів біологічного походження[5] тощо. Особливості огляду речей під час розслідування певних груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень на сучасному етапі є традиційною складовою окремих криміналістичних методик розслідування.

У випадку, якщо попереднє дослідження (огляд) речей здійснюється у процесуальний спосіб, на його заключному етапі обов'язково здійснюється фіксування ходу та результатів такої процесуальної дії. За запропонованого нами підходу до визначення структури доказування у кримінальному провадженні указані дії варто вважати складовою збирання доказів.

---

[1] Див.: Бузина С. О., Лук'янова В. О. Особливості огляду транспортного засобу як об'єкта судової транспортно-товарознавчої експертизи. *Молодий вчений*. 2022. № 6 (106). С. 79–82; Чердинцев Ю. Г., Черемнова А. І. До питання тактики огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, що сталася в темний час доби. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 208–211.

[2] Див.: Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О. В. Одерій, С. О. Корона, С. В. Самойлов. Донецьк, 2010. 88 с.; Захарова О. В. Особливості проведення огляду вилученої комп'ютерної техніки під час розслідування комп'ютерних злочинів. *Слідча практика*. 2012. № 3. С. 169–175; Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 111–120.

[3] Див.: Бондар В. С. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуванням вогнепальної зброї: метод. реком. для практ. працівн. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 148 с.; Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 189–197.

[4] Див.: Комісарчук Р. В. Особливості тактики огляду місця події при розслідуванні терористичних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 135–138.

[5] Див.: Матарикіна О. В. Проблемні питання, що виникають у ході огляду місця події: виявлення й вилучення слідів біологічного походження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 146–153.

Окрім того, у загальному процесуальному порядку огляду речей здійснюється попереднє дослідження живих тварин (птахів). За М. Є. Шумилом, предметом такого огляду виступають ушкодження, завдані тваринам внаслідок кримінально-протиправних дій, ознаки, які підтверджують їх належність власникам тощо[1]. Як зауважує К. О. Чаплинський, для правильного визначення породи, віку та індивідуальних особливостей тварин, виявлення та опису їх специфічних ознак, під час огляду необхідно залучати відповідних спеціалістів (наприклад, ветеринара, зоотехніка, фельдшера)[2].

Безпосереднє попереднє дослідження матеріально-фіксованих слідів та інших об'єктів, які не можна вилучити в натурі, здійснюється за місцем їх виявлення з дотриманням наведених вище загальних тактико-організаційних рекомендацій. У ході їх огляду обов'язково з'ясовується та фіксується місце знаходження кожного об'єкта та їх взаємне розташування. Після фіксації таких об'єктів можливе їх опосередковане дослідження шляхом ознайомлення з протоколом відповідної процесуальної дії та додатками до нього (фотознімками, матеріальними (предметними) копіями, 3D-моделями оригінального об'єкта тощо).

Дослідження обстановки певного місця в цілому здійснюється логічним шляхом, завдяки узагальненню у свідомості уповноваженої особи даних, отриманих від кожного окремого її елементу та побудови логічних зв'язків між ними. Процесуальними засобами дослідження загальної слідової картини можна визнати огляд місця події (місцевості, приміщення), обшук, деякі НС(Р)Д. Загальна речова обстановка певної місцевості також може сприйматися уповноваженими особами під час проведення слідчого експерименту, допиту на місці, отримання тимчасового доступу до речей і документів тощо.

Доказові дані про речові докази (їх матеріальні джерела) можуть також отримуватися шляхом проведення слідчого експерименту. Відповідно до ч. 1 ст. 240 КПК України, указана слідча (розшукова) дія може здійснюватися, зокрема, шляхом відтворення

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С. 548.

[2] Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: РВВ ДДУВС, 2006. С. 55.

дій, обстановки чи обставин певної події, а також проведення дослідів чи випробувань. Унаслідок проведення таких дій, суб'єкти доказування можуть отримувати відомості про місце певного матеріального об'єкта в механізмі вчинення кримінально-протиправного діяння; можливість його використання як знаряддя вчинення кримінального правопорушення; механізм утворення слідів на матеріальному об'єкті тощо.

Указаний процесуальний засіб попереднього дослідження доказів насамперед доступний стороні обвинувачення, яка уповноважена проводити цю процесуальну дію. Слідчий експеримент може також проводитися за клопотанням сторони захисту, потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. У таких випадках перелічені особи залучаються до проведення такої процесуальної дії та беруть опосередковану участь у дослідженні речових доказів.

Безперечно, найбільшу інформаційну цінність має слідчий експеримент, який проводиться з використанням оригінальних матеріальних об'єктів (речових доказів), які є елементами механізму розслідуваної кримінально-релевантної події. У таких випадках їх дослідження відбувається безпосередньо. Водночас використання реальних знарядь кримінального правопорушення, зокрема зброї і конструктивно схожих з нею предметів, інших речових доказів є небажаним, адже може привести до створення небезпеки для учасників процесуальної дії, пошкодження чи знищення речових доказів, втрати слідів кримінального правопорушення тощо. Тому в межах підготовки до слідчого експерименту за можливості бажано заздалегідь підготувати аналогічні предмети або безпечні масо-габаритні копії зброї та інших знарядь.

У випадку, коли під час слідчого експерименту використовуються описані вище аналоги чи замінники, дослідження оригінального матеріального об'єкта здійснюється опосередковано, з використанням такого логічного прийому, як аналогія. Зокрема, якщо дослідженому замінникові притаманні ті чи інші ознаки (наприклад, він може бути використаний як знаряддя вчинення певних дій, або в результаті відтворення механізму події на ньому утворилися аналогічні оригінальному об'єктові сліди), суб'єкт доказування може дійти логічного висновку про притаманність цих ознак й оригінальному об'єктові.

Для забезпечення достовірності отриманої в такий спосіб інформації, під час проведення слідчого експерименту потрібно використовувати замінники, максимально наближені до оригінального об'єкта за розмірами, масою, формою, матеріалом тощо. Якщо оригінальні матеріальні об'єкти є речами масового виготовлення (сокира, фомка, заводська зброя, цеглина тощо), доцільно використовувати аналогічні об'єкти фабричного виробництва. У випадках, коли аналог фабричного виготовлення отримати неможливо, а також у ситуаціях коли досліджуваний об'єкт є рідкісним або унікальним, практикам доводиться спеціально виготовляти замінники для проведення слідчого експерименту. На сучасному етапі 3D-друк є ефективним способом виготовлення таких копій. Оригінальний предмет може бути відсканований із використанням 3D-сканера, роздрукований на 3D-принтері в повному розмірі та пофарбований у кольори оригіналу. Вагу виготовленого в такий спосіб предмета можливо регулювати шляхом додавання свинцевих обтяжувачів до порожнин в середині нього. Описані масо-габаритні копії можуть ефективно використовуватися для демонстрації та відтворення дій учасників кримінально-релевантної події[1].

Процесуальний статус та способи й методи **попереднього дослідження документа** залежать від того, які його складові містять інформацію, що має значення для кримінального провадження. Якщо доказову інформацію несе зміст документа, то він вважається письмовим доказом (документом у розумінні ст. 99 КПК України); якщо таку інформацію несуть його зовнішні (матеріальні) ознаки – речовим доказом. Тому процедура попереднього дослідження цих об'єктів має бути спрямована на отримання інформації як від їх зовнішніх (матеріальних), так і від внутрішніх (змістовних) ознак.

На початковому етапі попереднього дослідження (огляду) документа вивчається його зміст[2], тобто інформація, яку він несе. Така форма опрацювання документа здійснюється шляхом сприйняття його змісту з використанням органів відчуття. Текстові докумен-

[1] Коваленко А.В. Перспективи використання 3D-друку у діяльності із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики:* зб. мат-лів Міжнар. наук. – практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», 2023. С. 183.

[2] Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 311.

ти (у тому числі й висновки експертів та спеціалістів) читаються, графічні – сприймаються органами зору. У випадках, коли суб'єкт дослідження не володіє мовою, якою виконано текстовий документ, до детального огляду доцільно залучити перекладача, а у випадках, якщо зміст документа пов'язаний із певними специфічними питаннями науки, техніки чи культури – спеціаліста у відповідній галузі. На цьому етапі суб'єкт дослідження ознайомлюється з інформацією, яку несе основний зміст документа, та здійснює його оцінку на предмет належності як письмового доказу.

Крім того, під час дослідження змісту документа можливе виявлення ознак його інтелектуальної підробки. Під указаним видом підробки в теорії криміналістики розуміється внесення до документа завідомо неправдивих відомостей особою, яка уповноважена його складати[1]. При інтелектуальній підробці документ створюється з використанням справжніх бланків, печаток, ставиться підпис посадової особи, проте його зміст не відповідає дійсності. Ознаки інтелектуальної підробки документа, як правило, виявляються логічним шляхом (у результаті зіставлення відомостей про зміст досліджуваного документа та інших доказів у кримінальному провадженні).

На другому етапі попереднього дослідження (огляду) документа аналізується його зовнішній вигляд[2] – матеріал, спосіб виготовлення, наявність захисних елементів, пошкоджень, слідів нашарування тощо. З'ясування зовнішніх (матеріальних) ознак документа дозволяє суб'єкту доказування оцінити його належність як речового доказу. Одним із головних завдань такого обстеження є виявлення ознак можливої матеріальної підробки документа, яка може бути повною, коли несправжній документ виготовляється повністю, та частковою, коли вносяться несанкціоновані часткові зміни до справжнього документа[3]. Ознаки вірогідної матеріальної підробки можуть бути встановлені як логічним, так і інструментальним шляхом, унаслідок виявлення уповноваженою особою специфічних матеріальних ознак документа.

---

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р.Л. Степанюк, В.О. Гусєва, В.В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 246.

[2] Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 311.

[3] Koppenhaver, Katherine Mainolfi. Forensic document examination. Principles and practice. Humana Press, Totowa NJ, 2007. P. 58

У зарубіжній літературі документи, справжність або авторство яких оспорюється в юридичному процесі, традиційно називають сумнівними[1]. На нашу думку, наведений термін є вдалим та може бути запозичений вітчизняною теорією криміналістичного документознавства для позначення документів, щодо справжності яких наявні сумніви. Хоча закон цього прямо і не вимагає, на практиці питання автентичності документа вирішується виключно експертним шляхом. Виявлення ознак можливої підробки (і матеріальної, й інтелектуальної) під час попереднього дослідження є підставою для подальшого призначення відповідної судової експертизи.

В окремих випадках встановленню підлягають також і зовнішні ознаки документів, справжність яких не ставиться під сумнів, як-то матеріал носія, спосіб і час створення, авторство рукописних елементів тощо. Указані відомості можуть слугувати з'ясуванню інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, та дотично пов'язані з досліджуваним документом[2].

Як зазначав М. В. Салтевський, попереднє органолептичне дослідження документів є зовнішнім і неповним, адже деякі невидимі та маловидимі їх ознаки не можуть бути виявлені органами відчуття людини[3]. Тому для більш детального та ефективного дослідження матеріальних ознак документів доцільно застосовувати спеціальні науково-технічні засоби. Найчастіше з цією метою використовуються методи та відповідні пристрої для цифрового та оптичного збільшення, джерела світла видимого та невидимого спектра, світлофільтри, фотографічні засоби тощо.

Окрім того, стрімкий розвиток науки і техніки дозволив у межах попереднього дослідження документів застосовувати інструменти, які раніше були доступні тільки судовим експертам. Зокрема, ефективним у польових умовах є застосовування мобільних відеоспектральних аналізаторів документів, які поєднують усі описані вище спеціальні методи дослідження. До указаної категорії пристроїв можна віднести сукупність науково-технічних засобів (програмно-апаратних комплексів), призначених для поглибленого техні-

[1] Ellen D., Day S., Davies C. Scientific examination of documents: methods and techniques. CRC Press, Boca Raton, FL, 2018. P. 5.

[2] Zhuravel V., Kovalenko A., Kovalenko V. From a piece of paper to court evidence: the means of collection and examination of physical documents in Ukrainian criminal justice. *Archives Des Sciences*. 2024. Vol. 74, Issue 2. P. 199.

[3] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 310.

ко-криміналістичного дослідження документів та наочно-образної фіксації їх матеріальних ознак з використанням джерел світла різних спектрів. Відеоспектральні аналізатори документів переважно обладнані оглядовою поверхнею, джерелами видимого, інфрачервоного й ультрафіолетового світла, цифровою камерою з можливістю наближення зображення, вбудованим екраном, інтерфейсами виведення зображення та можливістю зберігати їх у пам'ять пристрою, а також додатковою зовнішньою камерою. Під час досудового розслідування слідчі, дізнавачі й прокурори або залучені ними спеціалісти здатні використовувати відеоспектральні аналізатори для огляду й поглибленого попереднього дослідження документів суворої звітності, а також документів, які містять рукописний текст, відтиски печаток чи підписи. Алгоритм використання таких приладів під час огляду зводиться до послідовного дослідження та фотофіксації документа (його частин) у видимих, інфрачервоних та ультрафіолетових променях світла з описом у протоколі виявлених у такий спосіб ознак. Отримані з використанням приладу зображення можуть бути поміщені до описової частини протоколу як ілюстрації, до фототаблиці, а також збережені у електронній (цифровій) формі на носії та долучені до протоколу як додатки[1].

За загальним правилом, професійні юристи представники сторони обвинувачення та адвокати в межах юридичної освіти отримують спеціальну криміналістичну підготовку, яка має дозволити їм із певним успіхом самостійно застосовувати техніко-криміналістичні засоби попереднього дослідження документів. Утім, на практиці застосування таких засобів вимагає більш ґрунтовних спеціальних знань та навичок. Слушною видається позиція вчених, які рекомендують залучати спеціалістів для здійснення спільного аналізу речових доказів, слідів та документів під час досудового розслідування[2]. Тому детальний огляд сумнівних документів рекомендуємо проводити із залученням спеціаліста-криміналіста.

Заключний етап попереднього процесуального дослідження документів в цілому відповідає аналогічному етапові дослідження речових доказів та полягає у процесуальному оформленні резуль-

[1] Коваленко А. В. Використання портативних відеоспектральних аналізаторів під час проведення огляду документів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. № 3 (107). С. 241.

[2] Klymchuk M., Marko S., Priakhin Y., Stetsyk B., Khytra A. Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. Issue 38. P. 208.

татів огляду. У випадку, якщо попереднє дослідження документа здійснювалося у непроцесуальний спосіб, етап процесуального закріплення його результатів, вочевидь, відсутній.

Зауважимо, що вітчизняними науковцями активно розробляються тактико-організаційні рекомендації щодо огляду документів стороною обвинувачення у кримінальному провадженні. На методико-організаційному рівні специфіка попереднього дослідження документів під час розслідування певних груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень висвітлюється в межах розроблення відповідних окремих криміналістичних методик. Указані рекомендації включають узагальнення щодо категорій документів, які підлягають дослідженню, їх змісту, типових способів виготовлення чи підробки, профільних спеціалістів, які залучаються до їх огляду тощо.

Своєю чергою, суб'єкти, названі ч. 3 ст. 93 КПК України, здійснюють безпосереднє попереднє дослідження документів у непроцесуальний спосіб. При цьому вони можуть послуговуватися загальними техніко-криміналістичними рекомендаціями та науково-технічними засобами для отримання криміналістично значущих відомостей від документів, а також залучати до таких дій спеціалістів. Заразом згадані особи можуть бути присутні під час проведення огляду документа стороною обвинувачення. Усі суб'єкти доказування здатні також опосередковано досліджувати документи шляхом ознайомлення з їх копіями, протоколами їх огляду, висновками відповідних судових експертиз тощо.

4.2.3. Криміналістичні засоби попереднього дослідження комп'ютерних даних

Попереднє дослідження комп'ютерних даних, які після процесуального закріплення набувають статусу електронних (цифрових) документів, має низку спільних ознак з описаним вище дослідженням фізичних документів. Водночас їх специфіка виявляється насамперед у тому, що комп'ютерні дані зберігаються в зашифрованій формі, призначеній для обробки обчислювальними пристроями комп'ютерної техніки. Такі дані за своїм визначенням є нематеріальним об'єктом, характеристики якого не можуть бути опрацьовані органами відчуття людини без додаткового перетворення (інтерпретації) за допомогою комп'ютерної техніки в аудіовізуальну

форму. Тому в межах дослідження комп'ютерних даних безпосередньому сприйняттю уповноваженими особами підлягає саме їх аудіовізуальний вираз.

Процесуальною формою попереднього дослідження комп'ютерних даних, яка здійснюється стороною обвинувачення, є їх огляд (ч. 2 ст. 237 КПК України). Таке дослідження може проводитися як самостійна слідча (розшукова) дія або як складова інших процесуальних дій: огляду комп'ютерної техніки, огляду місця події, обшуку, отримання тимчасового доступу до речей та документів, окремих НС(Р)Д тощо. У першому випадку з використанням службової комп'ютерної техніки оглядаються комп'ютерні дані, які були вилучені (отримані, витребувані) разом із носієм даних або скопійовані на заздалегідь підготований носій, а також дані, розміщені в мережі Інтернет. У другому випадку дослідження здійснюється з використанням апаратних та програмних засобів комп'ютерної техніки, яка була виявлена та оглядається під час проведення іншої процесуальної дії. У цілому співвідношення оглядів комп'ютерних даних та комп'ютерної техніки можна умовно порівняти зі співвідношенням огляду місця події, де виявлено труп, та огляду трупа. Останній може проводитися як одночасно з ОМП за місцем виявлення трупа, так й окремо – за місцем його зберігання[1].

Сутність огляду, як засобу збирання й дослідження доказів, та вимоги абз. 2 ч. 2 ст. 237 КПК України указують на те, що під час огляду комп'ютерних даних уповноважені особи мають особисто, з використанням власних органів відчуття, сприйняти зміст аудіовізуального виразу комп'ютерних даних та відобразити його в протоколі процесуальної дії і додатках до нього у формі, придатній для сприйняття такого змісту іншими людьми. Для безпосереднього сприйняття людиною комп'ютерні дані, що містять текст, зображення, звуки та інші аудіовізуальні форми інформації, можуть бути відтворені через пристрої виведення даних (екран, аудіо-пристрої, принтери тощо), а код, який містить алгоритми дій, може бути виконано (запущено програму)[2]. Після цього інтерпре-

[1] Коваленко А. В. До питання розмежування огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 квітня 2023 року). Національна академія внутрішніх справ, 2023. С. 112.

[2] Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Юридичні науки». 2023. № 4. С. 56.

товані дані сприймаються органами відчуття суб'єкта доказування (зір та слух).

Відтак, основними науково-технічними засобами, які використовуються під час дослідження комп'ютерних даних, є комп'ютерна техніка (персональний комп'ютер, ноутбук, планшет тощо), пристрої виведення даних (монітор, колонки чи навушники, гарнітури віртуальної реальності та ін.), а також відповідне програмне забезпечення, яке дозволяє інтерпретувати ті чи інші види даних.

До технічних засобів, необхідних для проведення огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних, дослідники відносять портативний комп'ютер з автономним джерелом живлення; комплекти запасних батарей; привод CD-ROM (DVD-ROM); диски з операційними системами та іншими програмними засобами, накопичувачі інформації, зокрема носій, ємністю більшою від ємності накопичувача, який підлягає огляду; блокувач жорсткого диска та/або набір дублікаторів; викрутки та інші інструменти; польовий комплект спеціаліста-криміналіста тощо[1]. Серед специфічних криміналістичних програмних засобів, призначених для загального та поглибленого аналізу комп'ютерних даних, Б. Б. Теплицький наводить Mobile Phone Examiner Plus (MPE), «Мобільний Криміналіст», MOBILedit!, XRY тощо[2]. Завдання підготовки відповідних науково-технічних засобів покладається на залученого спеціаліста або уповноважену особу, яка проводить огляд комп'ютерних даних самостійно.

Як зазначалося в попередньому розділі цієї книги, ч. 4 ст. 99 КПК України вимагає залучення спеціаліста до процедури створення копій комп'ютерних даних. Тому у випадках, коли досліджуються комп'ютерні дані, які містяться в пам'яті оглядуваної комп'ютерної техніки, використання допомоги спеціаліста є обов'язковим. З цією метою доцільно залучити особу, яка має комп'ютерно-технічну або комп'ютерно-інженерну освіту та досвід роботи з комп'ютер-

[1] Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій: навчальний курс / А. Вінаков, В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков, В. Носов, О. Соловйов. Київ, 2017. С. 103–104.

[2] Теплицький Б. Б. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 251–252.

но-технічними засобами і програмними продуктами. Водночас за наявності необхідних знань і технічних навичок дослідження комп'ютерних даних може проводитися слідчим (дізнавачем, детективом), прокурором, оперативним співробітником самостійно без залучення спеціалістів[1]. За аналогією з фізичними документами, до процесу дослідження їх електронних (цифрових) аналогів залежно від змісту можуть залучатися перекладачі, а також спеціалісти в інших сферах науки, техніки чи культури.

У межах робочої стадії огляду комп'ютерних даних уповноважені особи мають ознайомитися зі змістом комп'ютерних даних та вжити заходів до їх фіксування (збереження) у формі, доступній для сприйняття людиною.

Огляд комп'ютерних даних, що були скопійовані правоохоронцями на окремі носії або вилучені разом з оригінальними носіями, здійснюється шляхом підключення такого носія до службового комп'ютера, відкриття (виконання) файлів засобами асоційованого програмного забезпечення та безпосереднього сприйняття уповноваженою особою інформації, котру несуть такі дані. Варто пам'ятати, що вилучені носії комп'ютерних даних можуть містити шкідливий код (так звані «віруси»). Задля убезпечення робочого комп'ютера та збереження досліджуваних даних від видалення антивірусними програмами, огляд даних доцільно здійснювати з використанням так званих «віртуальних машин»[2]. Крім того особа, яка проводить огляд (або залучений спеціаліст), має вжити заходів для недопущення внесення змін до оглядуваних даних під час їх дослідження.

Дані, що містяться в мережі Інтернет у відкритому доступі (на вебсайтах), оглядаються з використанням службового комп'ютера з доступом до мережі Інтернет та програмного забезпечення веббраузера. Комп'ютерні дані, що містяться на публічних ресурсах у межах сторінок, груп, пабліків у месенджерах (Telegram, Viber, WhatsApp, Signal, WeChat тощо), можуть бути оглянуті з використанням вебверсії відповідного месенджера засобами програми веббраузера, а за відсутності вебверсії – із використанням програми-клієнта такого месенджера.

[1] Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія «Юридичні науки». 2023. № 4. С. 55.

[2] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 124.

Укотре наголосимо, що будь-які дії з комп'ютерними даними мають здійснюватися уповноваженими особами виключно за допомогою сертифікованого і справного службового обладнання, із використанням ліцензійного програмного забезпечення. Застосування несертифікованого, несправного обладнання або неліцензійного програмного забезпечення може призвести до викривлення інформації, отриманої із комп'ютерних даних, через апаратні та/або програмні збої та помилки[1]. У випадках, коли досліджуваний носій комп'ютерних даних захищений чи зашифрований, та у випадках, коли у залученого спеціаліста відсутні технічні можливості дослідити його вміст (наприклад, відсутній необхідний інтерфейс підключення або програмне забезпечення), носій може бути направлений для дослідження в межах судової експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів.

Дані, які не можуть бути скопійовані (наприклад, переписки в месенджерах), оглядаються з використанням пристрою, у пам'яті котрого вони містяться. Задля фіксування таких даних доцільно здійснювати безперервну відеофіксацію екрану пристрою. При цьому прилади, що можуть під'єднуватися до телекомунікаційних й інтернет-мереж (мобільні телефони, смартфони, ноутбуки, «розумна» побутова техніка, мережеве обладнання тощо), мають оглядатися в умовах, які унеможливлюють підключення та віддалений доступ до них (наприклад, після переведення пристрою в режим «польоту» чи з використанням клітки Фарадея).

О. В. Манжай слушно наводить загальний порядок виявлення та дослідження комп'ютерних даних, що зберігаються на носіях: 1) аналіз доступних (відкритих) файлів шляхом контекстуального пошуку за ключовими фразами; 2) пошук прихованих і зашифрованих, тимчасових, специфічних даних; 3) спроба відновлення видалених файлів[2].

Виявлення електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення під час огляду комп'ютерних даних, що містяться на носієві, може здійснюватися шляхом пошуку необхідних даних за реквізитами (контекстом) засобами операційної системи чи сто-

[1] Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1 (88). С. 184.

[2] Манжай О. В. Особливості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 118.

ронніх програм, а також шляхом суцільного дослідження файлів. Деякі з них можуть бути прихованими; для їх виявлення потрібно увімкнути відображення прихованих файлів у налаштуваннях програми-файлового менеджера[1]. Щодо спроб виявлення та відновлення видалених файлів, то традиційно описані операції відносяться до завдань експертизи комп'ютерної техніки і програмних продуктів[2], а відповідно, є складовою експертного дослідження комп'ютерних даних. Водночас виконання таких дій можливе й у межах попереднього дослідження комп'ютерних даних під час їх огляду із залученням спеціаліста.

Предметом дослідження комп'ютерних даних виступають кримінально-релевантні відомості, які у зашифрованому виді зберігаються в пам'яті носіїв даних. Як правило, такі дані запаковані в контейнери (файли), що містять у зашифрованому вигляді структуровану, відповідно до вимог певного формату, інформацію щодо роботи електронно-обчислювального приладу та операцій користувачів з таким приладом. Згадані дані можна назвати основними (А. С. Колодіна та Т. С. Федорова пропонують називати їх контентом[3]), і вони підлягають першочерговому дослідженню та фіксуванню у межах огляду комп'ютерних даних. У доказуванні можуть використовуватися відомості про тип основних даних, їх формат (розширення назви та внутрішня структура), каталог розміщення кожного файлу, а також зміст (за формулюванням КПК України «інформація, яку вони містять»)[4].

Водночас комп'ютерні системи створюють та зберігають також і додаткову інформацію, яка характеризує основні дані (файл «контейнер» даних або каталог «папку» індексації даних). Таку інформацію прийнято називати метаданими[5] (від давньогрецького μετά – після, за межами та англійського data – дані). Указані дані

[1] Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. С. 124.

[2] Теплицький Б. Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 27.

[3] Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 1. С. 187.

[4] Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102) Ч. 2. С. 191.

[5] Renu Gopal Mani, Rahul Parthasarathy, Sivaraman Eswaran and Prasad Honnavalli. A Survey on Digital Image Forensics: Metadata and Image forgeries. *Workshop on Applied Computing*, January, *2022, 27–28*. Chennai, India. P. 22.

також здатні нести криміналістично значущі відомості, а відтак мають виявлятися та досліджуватися уповноваженими особами під час проведення огляду комп'ютерних даних.

Перелік та зміст метаданих залежить від формату основних даних, операційної системи, типу файлу та програмного забезпечення, з яким даний файл асоційовано тощо. В операційних системах Microsoft Windows метадані файлу можна відобразити на екрані за кліком по ньому правою кнопкою миші та вибором опції «Властивості». Базовими метаданими є розмір файлу (міра кількості даних, вихідною одиницею є байт), назва, розширення назви (наприклад *.doc, *.exe), назва асоційованого програмного забезпечення за замовченням, каталог розташування, час створення, час останнього редагування, час останнього відкриття, кількість редакцій, найменування користувача, який створив чи останнім редагував файл тощо.

Базові метадані притаманні більшості форматів файлів та підлягають обов'язковому дослідженню й фіксуванню під час проведення огляду комп'ютерних даних. Зокрема зазначення у протоколі назви, розміру та каталогу розміщення кожного файлу дозволяють їх належними чином ідентифікувати та індивідуально позначити. Відомості про час створення й редагування певного файлу та найменування користувача, котрий його створив чи редагував, є основою для висунення версій щодо хронології та обставин утворення основних комп'ютерних даних. Крім того, велике значення має розширення назви і формат кожного дослідженого файлу, адже така інформація дозволяє підібрати відповідне асоційоване програмне забезпечення, що дозволить вивчити основний вміст таких даних.

В окремих випадках дослідженню й фіксуванню також підлягають специфічні метадані, що притаманні певним різновидам комп'ютерних файлів. Так доказове значення можуть мати метадані характерні для текстових файлів, зображень, аудіо- та відеофайлів, виконуваних файлів тощо.

Зокрема, для текстових документів у метаданих, як правило, додатково зберігаються відомості про кількість сторінок, слів, знаків, строк, абзаців, відповідність шаблону, наявність посилань, мову документа, час останнього друку тощо.

Для зображень притаманні такі специфічні метадані, як роздільна здатність, глибина кольору, кольоровий простір (напри-

клад, RGB, sRGB, DCI-P3 та ін.), ступінь стиснення тощо. До того ж, для графічних файлів певних форматів, зокрема фотознімків, розроблено спеціальний стандарт опису додаткової інформації Exif (Exchangeable image file format). Метадані, створені відповідно до згаданого стандарту, можуть містити відомості про модель та виготовлювача камери, значення діафрагми, витримки, швидкості ISO, експокорекції, фокусної відстані та про геолокацію місця виконання знімку (за умови що відповідна камера обладнана системами геопозиціювання, наприклад, GPS) тощо. Перелічені exif-дані можуть бути досліджені як із використанням засобів стандартної програми-провідника операційної системи, так і за допомогою специфічного програмного забезпечення (ExifTool, Exif Viewer та ін.).

Під час дослідження цифрових фотознімків рекомендується в обов'язковому порядку перевіряти наявність exif-даних та фіксувати в протоколі основні відомості, які вони несуть. Особливо цінною в даному контексті є інформація про місце (gps-координати) та час зйомки, а також камеру (або інший пристрій), за допомогою якого було виконано фотознімок. Згадані дані можуть дозволити прив'язати основний вміст файлу-зображення до конкретної місцевості, часових меж та осіб, які могли виконати знімок. Вміст exif-даних також є одним із об'єктів дослідження під час проведення судових фототехнічних експертиз.

Для мультимедійних аудіо-, відеофайлів притаманні такі специфічні метадані, як: довжина, роздільна здатність, швидкість передачі даних, частота кадрів, бітова частота передачі, кількість каналів, частота дискретизації звуку та інше. В окремих випадках згадані метадані також можуть нести цінну для органів досудового розслідування та суду інформацію[1].

Огляд комп'ютерних даних завершується фіксацією його результатів, особливості здійснення якої були детально розглянуті в підрозділі 3.3. цієї книги.

Методико-організаційні криміналістичні рекомендації щодо особливостей попереднього дослідження комп'ютерних даних на сьогодні переважно розробляються в межах окремих методик

[1] Коваленко А. В. Метадані як джерело криміналістично значущої інформації. *Використання цифрових технологій в криміналістиці і судовій експертизі:* матеріали Міжнар. наук. – практ. круглого столу (м. Харків, 11.12.2023 р.). Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2024. С. 83–84.

розслідування «комп'ютерних» кримінальних правопорушень[1]. Водночас відбувається й поступове накопичення науково-методичного матеріалу щодо специфіки такого дослідження під час розслідування інших видів кримінально-караних діянь[2].

Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, досліджують комп'ютерні дані в непроцесуальний спосіб із дотриманням наведених вище загальних тактичних рекомендації щодо проведення огляду таких даних. На попередніх сторінках цієї роботи ми запропонували уповноважити згаданих суб'єктів на проведення процесуального огляду комп'ютерних даних (а конкретно – загальнодоступних вебресурсів), що потребуватиме розроблення специфічних тактико-криміналістичних рекомендацій щодо дослідження й фіксації отриманої в такий спосіб доказової інформації.

4.2.4. Криміналістичні засоби попереднього дослідження тіла людини

Основним процесуальним засобом безпосереднього попереднього дослідження тіла живої людини є освідування (ст. 241 КПК України), яке можна визначити як гласну слідчу (розшукову)

[1] Див.: Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 19 с.; Теплицький Б. Б., Шарай Л. Г., Ковальов К. М., Кузьмін С. А. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: спеціальні питання кваліфікації, проведення слідчих (розшукових) дій, призначення комп'ютерно-технічних судових експертиз: наук. – практ. посіб. Київ: Паливода А. В., 2019. 168 с.; Черняховський Б. В. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 58–68; Теплицький Б. Б. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 248–255; та ін.

[2] Див.: Пчеліна О. В. Тактичні особливості огляду документів під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 248–255; Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2017. № 1 (88). С. 182–191; Гутник А. В. Огляд сторінки у соціальній мережі під час розслідування онлайн-шахрайств. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (02 грудня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 42–44; Ревак І. О., Підхомний О. М., Яворська Т. В. Необхідність та можливості використання електронних доказів у фінансових розслідуваннях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2023. № 29 (57). С. 60–64; та ін.

дію, що полягає в огляді (безпосередньому сприйнятті зовнішніх ознак) тіла та одягу живої людини з метою відшукання на них слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідуванню можуть піддаватися потерпілі, підозрювані та свідки. Так тіла й одяг живих потерпілих найчастіше оглядаються з метою відшукання на них матеріально-фіксованих слідів кримінального правопорушення, зокрема слідів нашарування та тілесних ушкоджень. Підозрювані, як правило, освідуються задля відшукання на їх тілі особливих прикмет, які раніше сприймали та запам'ятали свідки чи потерпілі, та слідів кримінального правопорушення. Зокрема, наявність на тілі чи одязі такої особи слідів нашарування може свідчити про її участь в події кримінального правопорушення, а наявність тілесних ушкоджень – про боротьбу з потерпілим чи особами, які затримували підозрюваного тощо.

Рідше проводиться освідування свідків. Огляд тіла свідка-очевидця, як зауважують Є. Д. Лук'янчиков та Б. Є. Лук'янчиков, може здійснюватися для того, щоб пересвідчитися, що така особа дійсно була на місці події[1]. Так на її тілі чи одязі можуть бути виявлені сліди, характерні для місцевості, де було вчинено кримінальне правопорушення, або для його механізму. Також як свідок може бути освідувана особа, яка зазнала, унаслідок вчинення кримінального правопорушення моральної, фізичної або майнової шкоди, але не подала заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення та не надала згоди на визнання її потерпілою постановою слідчого, дізнавача чи прокурора.

Основним безпосереднім об'єктом дослідження під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії є тіло живої людини. Погоджуємося з Є. Д. Лук'янчиковим та Б. Є. Лук'янчиковим, що під час освідування як простого огляду тіла людини можна виявити лише зовнішні ознаки на ньому. Водночас внутрішні властивості та стани організму мають встановлюватися в межах проведення спеціальних досліджень[2] (судово-медичної, судово-психіатричної та судово-психологічних експертиз, за потреби в комплексі з інши-

[1] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Освідування особи – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. № 1. С. 152.

[2] Там само. С. 151.

ми видами судово-експертних досліджень). Частина 1 ст. 241 КПК України також встановлює обмеження, відповідно до якого в ході освідування не можуть встановлюватися обставини для з'ясування яких потрібно проводити судово-медичну експертизу.

До того ж у межах проведення такої слідчої (розшукової) дії можна здійснювати огляд одягу, у якому перебуває освідувана особа. Таке дослідження здійснюється в процесуальному порядку ст. 241 КПК України з урахуванням загальних тактичних рекомендацій до проведення детального огляду речей.

Відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, освідування, як засіб кримінального процесуального доказування, проводиться з метою встановлення двох груп обставин: а) наявності (та характеру) слідів кримінального правопорушення на тілі та одязі живої людини; б) особливих прикмет освідуваної особи. Указані обставини формують предмет дослідження під час проведення цієї С(Р)Д.

Під «слідами кримінального правопорушення» в цьому разі варто розуміти матеріально-фіксовані сліди контактної, термальної, хімічної або іншої дії, які утворюються на тілі (шкірі, слизових оболонках, нігтях, волосяному покриві) та одязі людини в результаті її участі в кримінально-релевантній події. Своєю чергою, такі відображення можна поділити на сліди нашарування, тілесні ушкодження, пошкодження одягу й інші сліди нетравматичного характеру.

Сліди нашарування утворюються внаслідок перенесення на тіло або одяг особи речовин, об'єктів чи їх частин. Це можуть бути об'єкти й речовини, які містилися в навколишній обстановці місця події (ґрунт, пісок, пил, пилок рослин тощо), частини приладів і механізмів, з якими взаємодіяла особа (фарба, мастила, порошинки від пострілу і таке інше), об'єкти біологічного походження (кров, сеча, слина, сперма, потожирова речовина, частинки шкіри, волосся, фрагменти нігтьових пластин та ін.), зокрема й такі, що належать самій освідуваній особі тощо. Інформаційна цінність описаних слідів полягає в тому, що їх дослідження, зокрема подальше експертне, може дати змогу визначити походження та механізм утворення таких відображень. За результатами виявлення й попереднього дослідження слідів нашарування на тілі та одязі людини можуть призначатися судові трасологічні, хімічні, біологічні, молекулярно-генетичні та інші види судових експертиз.

Поняття тілесних ушкоджень на тілі людини визначено на підзаконному рівні як порушення анатомічної цілості тканин, органів та їх функцій, що виникає як наслідок дії одного чи кількох зовнішніх ушкоджуючих факторів[1]. З огляду на механізм слідоутворення, це можуть бути як сліди відшарування (відділення від тіла частини тканин, втрата біологічних рідин тощо), так і результати дії інших чинників (фізичного, термального, хімічного тощо впливу). Слід зауважити, що освідування не є процесуальним засобом встановлення та оцінки характеру тілесних ушкоджень. З цією метою, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 242 КПК України, має обов'язково здійснюватися експертне дослідження тіла живої людини в межах проведення судово-медичної експертизи. Як зауважує О.О. Волобуєва, у разі виявлення на тілі людини ознак, характерних для тілесних ушкоджень, результати освідування можуть стати приводом для призначення судово-медичної експертизи[2]. Крім того, С(Р)Д, передбачена ст. 241 КПК України, доцільно використовувати для виявлення та фіксування тілесних ушкоджень, які можуть швидко зникнути через природні механізми загоювання. У випадку виявлення таких слідів судово-медичному експертові для дослідження можуть направлятися протокол освідування особи та фототаблиця до нього.

Пошкодження на одязі можуть виявлятися у вигляді порушення його цілісності, відшарування окремих частин тощо. Дослідження таких слідів може допомогти суб'єктам доказування встановити ознаки слідоутворюючого об'єкта та механізм слідоутворення. До того ж пошкодження на одязі часто відповідають тілесним ушкодженням, та, відповідно, мають досліджуватися з ними в комплексі. За результатами виявлення та попереднього дослідження пошкоджень на одязі людини можуть призначатися судові трасологічні, хімічні та інші експертизи, зокрема в комплексі з судово-медичними дослідженнями.

Окрім зазначених вище, під час проведення освідування ситуативно можуть виявлятися й досліджуватися інші сліди (зміни)

[1] Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Наказ МОЗ України; Правила від 17.01.1995 № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255–95. (дата звернення: 01.06.2024).

[2] Волобуєва О.О. Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: проблемно-дискусійні аспекти освідування. *Правовий часопис Донбасу.* 2018. № 1 (62). С. 178.

нетравматичного й неруйнівного характеру на тілі й одязі людини (наприклад, засмага, вицвітання волосся внаслідок дії сонячного світла, почервоніння чи обвітрювання шкіри, прим'ятість одягу тощо). Такі сліди, як і тілесні ушкодження за умови їх зовнішнього прояву, можна водночас уважати ознаками зовнішності людини.

Особливі прикмети людини як предмет дослідження під час проведення освідування науковці найчастіше розуміють у габітоскопічному значенні такого терміна, як відмітні особливості, що мають цінність і значення для ідентифікації людини за ознаками зовнішності. Зокрема, В. Ю. Шепітько поміж них наводить татуювання, родимки, шрами тощо[1]; Ю. П. Аленін – родимі плями, татуювання, шрами, рубці, бородавки, відсутність будь-яких частин тіла, сліди колишніх хвороб тощо[2]; Ж. В. Удовенко – уроджені й набуті особливості, аномалії анатомічної будови; особливості окремих елементів зовнішності; ознаки, що свідчать про діяльність особи, яка підлягає освідуванню[3]. Ж. В. Удовенко також запропонувала визначення поняття особливих прикмет, які виявляються під час проведення освідування, як ознак зовнішності, що виникають і виявляються як відхилення від природної (нормальної) анатомічної та морфологічної будови й розвитку тіла людини, зовнішнього вияву функцій організму, які можна сприймати на чуттєвому рівні, та які надають можливість установлювати тотожність конкретної особи[4].

З-поміж наведених цитованою авторкою характеристик ознак зовнішності особи головною, на нашу думку, є їх придатність для використання в процесі ототожнення особи. У цьому плані цікавою є позиція К. О. Чаплинського, який не обмежує предмет дослідження під час проведення освідування лише слідами кримінального правопорушення та особливими прикметами. На його думку, освідування, як огляд тіла живої людини, можна проводити також

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 655.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 422.

[3] Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекцій. За заг. ред. Галагана В. І. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. С. 158.

[4] Там само.

із метою виявити та зафіксувати інші ознаки і властивості тіла, які мають значення для кримінального провадження[1], що ми вважаємо слушним.

У зв'язку із наведеним зауважимо, що чинний КПК України не містить окремого процесуального механізму дослідження та процесуального закріплення загальних анатомічних ознак зовнішності особи. Жодна із існуючих процесуальних дій безпосередньо не спрямована на пізнання ознак зовнішності особи, здійснення їх вербального опису та наочно-образного фіксування. Для потреб виготовлення експериментальних фотознімків особи для призначення та проведення судової портретної експертизи фотозйомка може проводитися в порядку ст. 245 КПК України. Водночас не існує процесуальних механізмів фотографування особи для подальшого проведення пред'явлення для впізнання за фотознімком чи пред'явлення такого зображення іншій особі під час допиту.

У такому разі ми пропонуємо розглядати освідування як процесуальний інструмент отримання та закріплення інформації про ознаки зовнішності особи загалом, а не лише її особливих прикмет. У межах чинної процедури огляду тіла живої людини можуть бути виявлені та зафіксовані його загальні анатомічні ознаки, які М. В. Салтевський визначив як уроджені особливості форми, розміру і розташування (локалізації) окремих частин тіла людини[2]. Водночас поняття «особливі прикмети» чинним законодавством не визначене та залежно від ситуації може тлумачитися правозастосовувачами доволі широко. Для потреб практики цей термін може позначати будь-які індивідуалізуючі ознаки зовнішності людини, придатні до використання у процесі її ідентифікації. За такого підходу під час проведення освідування можливе, наприклад, вимірювання зросту особи та розмірних характеристик окремих частин її тіла, зважування, складання її словесного портрету, наочно-образне фіксування ознак її зовнішності тощо.

Наприклад, якщо висновком судово-медичної експертизи було встановлено, що тілесні ушкодження потерпілому могла нанести тільки особа певного зросту або ваги, освідування може стати процесуальним засобом визначення, відповідно, зросту та ваги підо-

[1] Чаплинський К. О. Освідування як об'єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 2. С. 452.

[2] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 141.

зрюваного для перевірки версії про його причетність до вчинення розслідуваного діяння. Така форма дослідження є більш процесуально економною, порівняно із проведенням слідчого експерименту, та має йому передувати. Своєю чергою, слідчий експеримент доцільно проводити лише якщо дані про певні фізичні характеристики особи, отримані під час освідування, підтверджують версію про її участь у події кримінального правопорушення.

До того ж у межах освідування можливе виявлення та дослідження окремих уроджених і набутих функціональних ознак тіла живої людини. Наприклад, якщо свідок або потерпілий під час допиту зазначають про певні функціональні особливості особи, яку вони раніше сприймали, як-от: порушення рухомості окремих суглобів (не згинається рука, постійно загнутий один із пальців тощо), – то ці ознаки можуть бути виявлені у межах проведення освідування. Водночас для встановлення та безпосереднього дослідження складних динамічних властивостей (функціональних ознак) людини доцільно проводити слідчий експеримент.

Тому слова «особливі прикмети» у ст. 241 КПК України ми пропонуємо тлумачити дещо ширше, як будь-які індивідуалізуючі (особисті) анатомічні ознаки зовнішності особи. Запропонований підхід дасть змогу використовувати згадану С(Р)Д як процесуальний інструмент дослідження та фіксування зовнішності людини в цілому. Це уможливить також здійснення сигналетичної фотозйомки та 3D-сканування особи з метою наочного фіксування ознак її зовнішності під час проведення освідування. Водночас, із метою дотримання принципу правової визначеності, пропонуємо відобразити обґрунтований вище підхід у тексті ч. 1 ст. 241 КПК України та замінити словосполучення «виявлення особливих прикмет» на вираз «*виявлення та фіксування ознак зовнішності такої особи*»[1].

Під час проведення освідування уповноважені суб'єкти застосовують низку криміналістичних засобів дослідження тіла живої людини, які ми пропонуємо розуміти як сукупність науково-технічних засобів, а також техніко-криміналістичних і тактико-організаційних рекомендацій щодо їх застосування, спрямованих

[1] Коваленко А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні засоби попереднього дослідження тіла живої людини. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 35 (2). С. 65.

на якнайбільш повне, ефективне, безпечне та етичне отримання криміналістично значущої інформації від тіла людини[1].

Загальною тактико-організаційною рекомендацією щодо проведення освідування є залучення до цієї С(Р)Д як спеціалістів носіїв спеціальних знань. Так до процесу попереднього дослідження тіла живої людини як спеціаліст може залучатися лікар (якщо досліджуються вірогідні тілесні ушкодження, сліди біологічного походження на тілі та одязі особи, а також особливі прикмети, які можуть бути пов'язані з дефектами індивідуального розвитку або травмами тощо). У таких випадках залучений лікар може застосовувати методи зовнішнього медичного обстеження та допомогти з виявленням та правильним описом ушкоджень на тілі особи. Крім того, як зауважує К. О. Чаплинський, заслуговує на увагу пропозиція науковців про залучення лікаря до проведення примусового освідування для здійснення контролю за інтенсивністю застосовуваних до освідуваної особи засобів впливу[2]. Спеціаліст-криміналіст може залучатися для надання допомоги з виявленням та фіксацією слідів на тілі й одязі особи. Якщо освідуванню піддається неповнолітня або малолітня особа, з огляду на вимоги ст. 227 КПК України, до проведення процесуальної дії як спеціалісти обов'язково залучаються педагог або психолог та, за потреби, лікар (обов'язковою також є присутність законного представника та захисника, якщо освідується неповнолітній підозрюваний чи обвинувачений). Спеціалісти іншого профілю до проведення освідування можуть залучатися ситуативно.

Тіло живої людини слідчий, дізнавач або прокурор досліджують шляхом його візуального сприйняття (спостереження). Залучений лікар може також застосовувати методи зовнішнього медичного обстеження, зокрема поверхневу пальпацію для локалізації набряків, вивихів, шрамів тощо. Із метою виявлення на тілі особи невидимих та маловидимих слідів кримінального правопорушення, зокрема слідів нашарування біологічного походження, можуть застосовуватися засоби оптичного чи цифрового збільшення, дже-

---

[1] Коваленко А. В. Людина як джерело криміналістично значущої інформації в кримінальному провадженні. *Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів*: мат-ли Всеукр. наук. – практ. конф. (м. Харків, 28 березня 2024 року). Харків, 2024. С. 104.

[2] Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. С. 94.

рела видимого й невидимого світла тощо. Для вимірювання анатомічних показників особи, розмірів окремих елементів зовнішності та слідів використовуються лінійки, рулетки, штангенциркулі, ваги та інші прилади; для вимірювання температури тіла – термометри. А. Таранова слушно зауважує, що вимірювання розмірів виявлених пошкоджень, а також окремих особливих прикмет доцільно доручати залученому спеціалісту-лікарю[1]. Вважаємо, що під час проведення освідування в окремих випадках також може застосовуватися оперативне ультразвукове та рентгеноскопічне дослідження, зокрема для виявлення в пустотах тіла особи сторонніх предметів (наприклад, контейнерів із наркотичними засобами, які особа могла попередньо проковтнути). Указані види досліджень має проводити залучений спеціаліст-лікар.

П. Є. Антонюк та Н. О. Кононенко виокремлюють два основних сценарії проведення освідування людини. У першому випадку, якщо уповноваженій особі заздалегідь відомо орієнтовне місце розташування на тілі людини певних ознак, освідуваній особі може бути запропоновано продемонструвати відповідну частину тіла (або її оглядатимуть примусово), після чого всі учасники процесуальної дії візуально сприймають такі ознаки, здійснюється їх фіксування. У другому випадку, коли суб'єкт проведення процесуальної дії не володіє конкретною інформацією про особливі прикмети чи сліди на тілі та одязі освідуваної особи, така слідча (розшукова) дія набуває пошукового характеру. У описаних ситуаціях здійснюється методичне суцільне візуальне обстеження спочатку одягу, а потім і тіла освідуваної особи[2]. Суцільне дослідження тіла живої особи розпочинається із загального огляду поверхні одягу, взуття, відкритих ділянок тіла, насамперед обличчя, шиї, рук. По завершенню загального огляду освідуваній особі пропонується послідовно знімати та надавати уповноваженому суб'єктові предмети одягу, кожний із яких має бути потім уважно оглянутий[3]. Після цього здійснюється огляд частин тіла особи, які раніше були приховані під одягом.

[1] Таранова А. Участь спеціаліста в організації та проведенні освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 4. Т. 1. С. 144.

[2] Антонюк П. Є., Кононенко Н. О. Тактичне забезпечення освідування особи. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 219–220.

[3] Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. С. 102.

Ще одним процесуальним інструментом дослідження тіла живої людини можна визнати її особистий обшук (ч. 3 ст. 208, ч. 5 ст. 236 КПК України). Зауважимо, що обшук передусім є пошуковою слідчою (розшуковою) дією, спрямованою на виявлення джерел (носіїв) доказової інформації. Водночас у ході його проведення здійснюється детальний огляд виявлених та вилучених об'єктів. Так у межах особистого обшуку особи може бути здійснене зовнішнє дослідження її тіла та одягу. Зокрема, В. М. Шевчук звертає увагу на те, що особи, які незаконно перевозять наркотичні засоби, можуть приховувати їх у волоссі, пахових западинах, роті, носі, вухах, статевих органах, між пальцями ніг, прикріплюючи до ступні за допомогою лейкопластиру тощо[1]. Саме обшук виступає основним способом виявлення і фіксації таких об'єктів.

Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, можуть здійснювати безпосереднє дослідження тіла живої людини за її згодою у непроцесуальний спосіб або брати участь у процесуальному освідуванні як залучені особи. Опосередковане дослідження тіла живої людини указані суб'єкти можуть здійснити шляхом ознайомлення з протоколом освідування, особистого обшуку, висновком судово-медичної експертизи, показаннями осіб, які містять відомості про характеристики тіла цієї людини тощо.

Суттєве доказове значення у кримінальному провадженні можуть також мати відомості про особливості поведінки особи, утілені в зовнішніх виявах функціювання її організму. У теорії криміналістики такі властивості називають функціональними ознаками зовнішності живих осіб, які В. Ю. Шепітько визначив як рухові, мовні та інші функції, які виявляються зовнішньо в межах поведінки особи[2].

Основним процесуальним засобом виявлення й попереднього дослідження таких ознак є слідчий експеримент. Завдяки названій С(Р)Д, може бути встановлено наявність та досліджено три основні групи функціональних ознак зовнішності людини: (1) її можли-

[1] Шевчук В. М. Тактико-психологічні аспекти проведення обшуку при розслідуванні контрабанди. *Митна справа*. 2002. № 2. С. 80–61.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. С. 552.

вість учинити якісь дії в певних умовах (щось побачити, почути, подолати відстань за визначений час тощо); (2) наявність в особи професійних та інших спеціальних, зокрема кримінальних, навичок; (3) наявність психофізіологічних реакцій на певні подразники (зовнішні прояви упізнавання предметів, місцевостей, звуків тощо). Указані обставини формують предмет дослідження тіла людини в межах слідчого експерименту.

Так можливість особи вчинити певні дії та наявність у неї спеціальних навичок перевіряються шляхом відтворення таких дій (навичок) у штучно створених умовах, максимально наближених до обстановки, у якій особа, вірогідно, вчиняла їх раніше в межах кримінально-релевантної події.

Для цього необхідно ретельно дослідити наявні матеріали кримінального провадження, точно встановити обставини та умови, у яких вчинялися дії, що перевіряються. Із цією метою В. В. Коваленко пропонує попередньо допитувати особу, чиї функціональні ознаки будуть досліджені в межах проведення слідчого експерименту, та з'ясовувати, наприклад, спосіб виготовлення певного об'єкта, матеріали, використані під час учинення протиправних дій, наявність в особи спеціальних навичок і досвіду тощо. Надалі, під час проведення слідчого експерименту, такій особі створюються умови, наближені до описаних нею під час допиту, та пропонується відтворити (продемонструвати) певні дії. Якщо особа в експериментальних умовах не здатна відтворити дії, які перевіряються, це, може свідчити про відсутність у неї навичок, про які вона заявляла[1]. У цьому контексті слідчий експеримент може одночасно виступати й засобом перевірки достовірності показань особи, чиї функціональні ознаки досліджуються.

Водночас варто погодитися з О. І. Котюком, що негативний результат слідчого експерименту варто оцінювати акуратно й сукупно з іншими доказами. Неможливість відтворити певні обставини (або дії) в умовах цієї С(Р)Д часто свідчить не про принципову неможливість їх існування, а про те, що в ході експерименту якісь його умови могли бути не враховані[2]. Зокрема, на практиці неодноразово

[1] Коваленко В. В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза.* 2014. Вип. 59. С. 150–151.

[2] Котюк О. І. Слідчий експеримент: процесуальні аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2013. № 3. С. 134.

виникали ситуації, коли особи в межах механізму кримінального правопорушення під впливом стресу та підвищеного вироблення організмом адреналіну вчиняли певні дії (долали значні відстані, піднімали важкі предмети, зупиняли фізично сильніших осіб тощо), які потім не могли відтворити в більш спокійних експериментальних умовах.

До проведення такої слідчої (розшукової) дії рекомендується залучати спеціалістів-криміналістів для надання допомоги з моделюванням умов проведення експериментальних дій та їх фіксуванням. Крім того, у випадках, коли перевіряється наявність в особи професійних чи інших спеціальних навичок, до проведення слідчого експерименту бажано як спеціаліста залучати особу, яка дійсно має такі навички і здатна оцінити правильність їх застосування особою, чиї функціональні ознаки зовнішності досліджуються. Така обізнана особа також може надати специфічні пристрої й технічні засоби, необхідні для проведення експериментальних дій. Наприклад, до процесу перевірки наявності в особи навичок відмикання (подолання) замків доцільно залучити професійного слюсаря «ведмежатника». Такий спеціаліст може допомогти підібрати замки, аналогічні зламаним під час учинення кримінального правопорушення, надати різного типу відмички, оцінити рівень володіння особою такими засобами, сформулювати питання, які дадуть змогу перевірити ступіть професійної обізнаності особи, тощо.

Відомості про наявність в особи зовнішніх реакцій на певні подразники можуть, зокрема, досліджуватися уповноваженими суб'єктами у ході слідчого експерименту, який проводиться для перевірки показань особи на місці та для визначення ступеня її обізнаності про певні обставини. Наприклад, показання свідка про факт його перебування в певній місцевості та особисте сприйняття кримінально-релевантних подій можуть бути перевірені шляхом доправлення такої особи на відповідне місце та спостереження за її поведінкою. Якщо за таких обставин особа губиться, довго вивчає місцевість, бачить певні об'єкти «ніби вперше», у її поведінці можуть виявлятися відповідні психофізіологічні прояви. Для виявлення та правильної оцінки описаних ознак до проведення слідчого експерименту як спеціаліста доцільно залучати психолога-біхевіоролога (*біхевіоризм* – напрям у психології, який полягає в дослідженні поведінки людей і тварин зі складною нервовою

системою як зовнішнього вияву їхньої психологічної активності[1]). Встановлені в такий спосіб дані про функціональні ознаки особи зазвичай мають орієнтуюче значення в кримінальному провадженні. На основі їх спостереження уповноважена особа може висунути версії про ступінь обізнаності особи, яка бере участь у слідчому експерименті, правдивість її показань тощо. Надалі такі версії мають бути перевірені в ході проведення цієї та інших процесуальних дій. Наголосимо, що недопустимим, як із погляду ч. 4 ст. 240 КПК України, так і з етичних міркувань, є використання слідчого експерименту для встановлення наявності в особи хворобливих реакцій на зовнішні подразники (наприклад, наявність епілептичних реакцій на світло, яке миготить, тощо). Указані ознаки мають встановлюватися виключно в межах проведення судово-медичних та судово-психіатричних експертиз.

Функціональні ознаки зовнішності людини також можуть досліджуватися під час проведення інших вербальних і змішаних процесуальних дій. Так у ході проведення допиту уповноваженому суб'єктові рекомендується слідкувати за невербальними реакціями допитуваної особи на поставлені їй запитання, пред'явлені докази тощо. Л. Д. Удалова наголошує, що спостереження за поведінкою допитуваної особи є однією з найважливіших умов правильного оцінювання результатів допиту[2]. О. П. Ващук вважає, що сприйняття й аналізування антроподжерельної невербальної інформації під час проведення допиту допомагає уповноваженій особі побудувати тактику цієї процесуальної дії та встановити психологічний контакт з допитуваною особою[3]. Отримані в такий спосіб відомості дозволяють висувати версії про ступінь обізнаності особи, правдивість і точність її показань, причини розбіжностей у них тощо та відповідним чином коригувати тактику допиту. Під час проведення обшуку традиційно рекомендується спостерігати за поведінкою обшукуваної особи: зі зміною ситуації цієї С(Р)Д вона може проявляти невимушені психофізіологічні реакції різного ступеня вираженості (спітніння, тремор усього тіла, рук чи ніг, зміна виразу

[1] Див.: Бондаренко О. В., Слюсаренко Ю. Л. Біхевіоризм від Джона Б. Уотсона до Е. Толмена. *Наукові горизонти.* 2019. № 2 (75). С. 80.

[2] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. Київ: А. В. Паливода, 2005. С. 210.

[3] Ващук О. П. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 361.

обличчя, тембру голосу тощо), які можуть свідчити про успішність обшуку та допомогти обрати необхідні засоби допустимого психологічного впливу. У межах проведення пред'явлення для впізнання доцільно спостерігати за психофізіологічними реакціями впізнаваної та впізнаючої осіб: у такий спосіб можливо виявити вірогідні ознаки взаємного впізнання, наявності психологічного впливу, зовнішніх проявів сильних емоцій учасників процесуальної дії тощо. Водночас описані відомості про функціональні ознаки зовнішності людини не набувають доказового значення та мають виключно орієнтуючий характер.

Під час проведення допиту для фіксування психофізіологічних реакцій допитуваної особи на поставлені запитання та інші подразники можуть застосовуватися так звані поліграфи. Під цією назвою об'єднано низку різнорідних приладів, які фіксують зміни в часі психофізіологічних показників організму людини[1]: найчастіше частоти серцебиття та дихання, артеріального тиску, ступеня потовиділення (через шкірно-гальванічну реакцію), температури тіла тощо. У науково-популярній літературі поліграфологічні дослідження найчастіше описують як спосіб виявлення неправдивих показань, а термін «поліграф» на побутовому рівні часто використовується як синонім «детектора брехні». Водночас до сьогодні зв'язок між зміною психофізіологічних показників особи та даванням нею неправдивих показань ще не було науково обґрунтовано, у зв'язку із чим у наукових колах точаться дискусії щодо можливості, доцільності й етичності використання таких приладів.

Ми переконані, що на сучасному етапі поліграфи, як науково-технічні засоби, варто сприймати саме такими, якими вони є, – пристроями для фіксування окремих психофізіологічних показників організму особи. Інформація, яка отримується за допомогою поліграфа під час проведення допитів у кримінальних провадженнях, має виключно орієнтуючий характер. Застосування таких приладів у межах проведення вербальних та змішаних процесуальних дій можна віднести до тактичних прийомів психологічного впливу на особу. При всьому, ми вважаємо недопустимим уведення такої особи в оману шляхом перебільшення реальних можливостей по-

[1] Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців: методичні рекомендації / Автори-упорядники: М.С. Цуцкірідзе, О.В. Одерій, В.В. Бурлака та ін. Київ. 2024. С. 5.

лiграфа або висловлення погроз притягти її до відповідальності за давання завідомо неправдивих показань на основі показників такого приладу. До того ж, відповідно до чинного законодавства, застосування поліграфологічних досліджень під час проведення будь-яких процесуальних дій у кримінальному провадженні є суто добровільним[1].

Безпосереднє попереднє дослідження трупів людей, як правило, здійснюється стороною обвинувачення та лише в процесуальній формі – шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, передбачених ст. ст. 238, 239 КПК України. Зовнішній огляд трупа може здійснюватися як за місцем його виявлення (у ході проведення огляду місця події або ексгумації), так і за місцем його зберігання (у медичних, патолого-анатомічних чи судово-медичних установах). Зокрема, тимчасовий порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України[2] допускає проведення огляду трупа за місцем його зберігання в разі неможливості здійснення такого дослідження на місці його виявлення через обстріли, проведення бойових дій тощо (п. 1 розділу III Порядку). Водночас загальний Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини[3] (який має поновити свою чинність після завершення дії правового режиму воєнного стану) встановлює обов’язковість проведення огляду трупа за місцем його виявлення в кожному випадку надходження повідомлення про факт насильницької смерті

---

[1] Коваленко А. В. Засоби попереднього дослідження функціональних ознак зовнішності людини у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17 травня 2024 року). Харків: ННЦ ІСЕ ім. Засл. проф М. С. Бокаріуса, 2024. С. 107.

[2] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при […]. Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317–22. (дата звернення: 14.04.2024).

[3] Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. Наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України; від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299–17. (дата звернення: 13.04.2024).

людини чи підозри на таку, або встановлення таких фактів під час лікарського огляду трупа (частини трупа) людини, що померла раптово або при нез'ясованих обставинах, а також при виявленні трупа невстановленої особи (п. 2 Розділу IV Порядку). Після цього може бути проведений повторний або додатковий зовнішній огляд трупа за місцем його зберігання.

В окремих випадках під час проведення указаних слідчих (розшукових) дій можуть бути присутні представники сторони захисту та потерпілі (у кримінальному процесуальному розумінні цього терміна, наприклад, родичі загиблої особи), які в такий спосіб беруть участь у процесуальному попередньому дослідженні трупа. Зокрема, повторний та додатковий огляд трупа за місцем його зберігання, а також його ексгумація можуть проводитися за клопотанням сторони захисту чи потерпілих у кримінальному провадженні. В описаних випадках, відповідно до ч. 6 ст. 223 КПК України, сторона обвинувачення має забезпечити можливість участі ініціатора слідчої (розшукової) дії у її проведенні. Теоретично можливе також і здійснення непроцесуального попереднього дослідження трупа потерпілими (родичами загиблої особи) після його видачі й до захоронення шляхом проведення зовнішнього візуального огляду.

Попереднє дослідження трупів людей, відповідно до ч. 1 ст. 238 КПК України, здійснюється із обов'язковим залученням спеціаліста – судово-медичного експерта, а за його відсутності – лікаря; до огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, як спеціаліст має залучатися саме судово-медичний експерт. Указаний фахівець надає допомогу з установленням факту смерті й давності її настання, правильним описом трупа, виявленням та вилученням слідів біологічного походження[1], визначенням розташування й характеру ушкоджень на тілі, вилученням предметів одягу трупа[2], висуненням версій про місце вчинення посягання, можливе переміщення трупа, положення особи в момент нанесення їх тілесних ушкоджень[3] тощо.

До участі в указаних процесуальних діях доцільно також залучати спеціаліста-криміналіста, який може допомогти з виявленням

[1] Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник. Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці: БДМУ, 2010. С. 16.

[2] Гудков І. І. Особливості призначення та проведення судово-медичної експертизи при розслідуванні вбивств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 752.

[3] Галдецька І. Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. С. 47.

деяких видів слідів, фотофіксуванням та дактилоскопіюванням трупа тощо. Ситуативно можуть залучатися й інші спеціалісти, наприклад, особа, обізнана в значенні татуювань (за наявності таких на трупі), ентомолог (якщо на шкірі або в пошкодженнях на трупі виявлено специфічних комах), пожежник, вибухотехнік, хімік, інженер-електрик та інші (якщо цього потребує специфіка ушкоджень на тілі загиблої особи). До огляду трупа за місцем його виявлення (поєднаного з оглядом місця події) також долучаються обізнані особи, сфера спеціальних знань яких пов'язана з обстановкою місця події (наприклад, екологи, ботаніки, дендрологи, ґрунтознавці, автотехніки тощо).

Унаслідок попереднього дослідження, від трупа може бути отримано такі відомості:

– про ознаки зовнішності загиблої людини (загальні анатомічні, особливі прикмети й помітні ознаки, а також супутні – одяг та аксесуари, які були при тілі);
– про позу трупа та його взаєморозташування з іншими об'єктами (під час огляду за місцем виявлення);
– про наявність та ступінь розвитку трупних явищ;
– температуру трупа (під час огляду за місцем виявлення; В. І. Цимбалюк рекомендує вимірювати її двічі – на початку та в кінці огляду; крім того, вимірюється температура й вологість навколишнього повітря[1]);
– наявність, характер та локалізацію на тілі та одязі загиблої особи слідів, зокрема й ушкоджень.

У випадках, коли труп оглядається за місцем його виявлення, обов'язковому попередньому дослідженню також підлягають навколишня обстановка та предмети, ложе трупа тощо. Отримані від таких об'єктів дані можуть опосередковано свідчити про властивості досліджуваного тіла загиблої людини. Виявлені при трупі матеріальні об'єкти (документи, аксесуари, особисті речі тощо) досліджуються з дотриманням загальних тактичних рекомендацій проведення огляду речей та документів.

Сукупність описаних відомостей, отриманих від трупа та навколишньої матеріальної обстановки, дасть можливість побудувати та перевірити версії про особу загиблого (анкетні дані, вік, стать,

[1] Цимбалюк В. І. Правові та медичні особливості огляду трупа. *Право і суспільство.* 2015. № 1. С. 258.

професію та ін.), час, місце та обставини смерті, її причини, осіб які могли її заподіяти або сприяти її настанню тощо.

Зокрема, сукупна оцінка слідів крові на місці події, одязі, взутті і шкірних покривах трупа допомагає визначити, у якому саме місці (місцях) завдавалися ушкодження, кількість завданих ударів, положення тіла потерпілого і його частин, а також положення злочинця, чи змінювалося їх взаємо розташування, пересувався або переміщався потерпілий після заподіяних йому ушкоджень тощо[1]. У цілому, за результатами зовнішнього огляду трупа залучений судово-медичний експерт може надати слідчому орієнтовні попередні дані про причину смерті особи, час її настання, наявні на тілі ушкодження, їх характер і локалізацію, знаряддя, якими вони могли бути заподіяні, можливе переміщення тіла до та після смерті тощо[2]. Утім, конкретні доказові відомості про характеристики виявленого й вилученого трупа можуть бути отримані тільки в результаті здійснення експертного дослідження шляхом його направлення для проведення судово-медичної експертизи.

Попереднє дослідження трупів слідчим, прокурором та іншими присутніми під час огляду особами здійснюється шляхом візуального сприйняття (спостереження) зовнішніх ознак тіла загиблої особи. Залучений спеціаліст судово-медичний експерт або лікар також може застосовувати методи зовнішнього медичного обстеження, зокрема пальпацію, методи перевірки м'язових та нервових реакцій, а також відчуття запаху. Метод вимірювання застосовується для визначення розмірних характеристик окремих частин тіла загиблої особи, тілесних ушкоджень та інших слідів, а також для точної локалізації трупа в навколишній обстановці.

Під час огляду трупа активно застосовуються традиційні науково-технічні засоби польової криміналістики: джерела освітлення, вимірювальні прилади, засоби оптичного збільшення, фото-, відеотехінка тощо. До специфічних науково-технічних засобів судово-медичного експерта (лікаря) учені відносять лінійки, ліхтар, динамометр, термометр, корнцанг, ножиці, скальпелі, пінцети, рукавички, лупи, зокрема з підсвіткою, набір для надання медичної

[1] Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник. / Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці, 2010. С. 55.

[2] Цимбалюк В. І. Правові та медичні особливості огляду трупа. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 260.

допомоги тощо[1]. Завдання забезпечення наявності медичного приладдя покладається на залученого спеціаліста.

Тіло загиблої людини досліджується та фіксується в тому стані, у якому його було виявлено, або у якому воно зберігається. У межах попереднього дослідження трупа недопустимим є вчинення будь-яких дій, що можуть призвести до зміни його стану. Так В. І. Цимбалюк пише, що особі, яка проводить огляд, та залученому судово-медичному експертові не можна проводити дослідження, які порушують цілісність органів і тканин трупа, вносити будь-які речовини на поверхню, у порожнини чи рани на трупі, вчиняти дії, які можуть призвести до втрати слідів на тілі та одязі[2]. Перед попереднім дослідженням трупа не здійснюється його туалет (на відміну від пред'явлення трупа для впізнання).

Специфічною процесуальною формою попереднього дослідження тіла померлої людини є огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. На наше переконання, ексгумацію варто визнавати не самостійною С(Р)Д, а насамперед, способом отримання доступу до трупа людини, який був захоронений (так само, як передбачене ст. 233 КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи визнається способом проведення окремих слідчих (розшукових) дій – обушку, огляду, слідчого експерименту). Огляд ексгумованого трупа відрізняється додатковими організаційними заходами, пов'язаними з його проведенням (зокрема, підняттям трупа з місця захоронення, відновлення стану місця поховання після закінчення), а також станом самого трупа (тіло, як правило, захоронюється після здійснення його туалету, у неоригінальному одязі тощо).

Огляд трупа завершується складанням відповідного протоколу й додатків до нього. Тіла з ознаками насильницької смерті обов'язково направляються для проведення подальшого судово-медичного експертного дослідження. Зауважимо також, що, відповідно до загальних тактичних правил огляду трупів людей, здійснюється також й огляд трупів тварин та птахів (з тією основною різницею, що до їх проведення, замість медиків, залучаються спеціалісти ветеринари або біологи, орнітологи).

[1] Первинний огляд трупа на місці виявлення. Навчально-методичний посібник. / Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці, 2010. С. 34–36.

[2] Цимбалюк В. І. Правові та медичні особливості огляду трупа. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 260.

Сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не мають процесуальних механізмів самостійного попереднього дослідження трупів. Оскільки огляд трупа за місцем його виявлення є невідкладною первинною С(Р)Д, у більшості видків не є можливим і залучення перелічених осіб до його проведення як додаткових учасників. Водночас суб'єкти, названі ч. 3 ст. 93 КПК України, можуть клопотати перед слідчим, прокурором про проведення додаткового чи повторного огляду трупа за місцем його зберігання та брати субсидіарну участь у таких процесуальних діях.

Опосередковане попереднє дослідження трупа здійснюється суб'єктами доказування шляхом дослідження прижиттєвої медичної документації загиблого, лікарського свідоцтва про смерть, протоколу огляду трупа, висновка судово-медичної експертизи, показань свідків-очевидців посягання, осіб, які надавали першу допомогу, лікарів тощо.

4.2.5. Криміналістичні засоби попереднього дослідження ідеальних слідів пам'яті особи

Як уже зазначалося, інформація, котра міститься у свідомості особи, не може бути отримана проти її волі. До того ж, як наголошує Л. Д. Удалова, не існує технічних можливостей спостерігати й опрацьовувати зміст ідеальних образів у пам'яті інших людей інакше як шляхом спілкування з ними[1]. Тому безпосереднє дослідження ідеальних слідів пам'яті особи завжди відбувається одночасно з їх збиранням у формі процесуального спілкування.

Основною процесуальною формою фіксації (закріплення) слідів пам'яті особи є показання. Єдиним процесуальним засобом формування указаного процесуального джерела доказів є допит. При всьому, отримані під час досудового розслідування показання, за загальним правилом (крім винятку, встановленого ч. 11 ст. 615 КПК України), мають доказове значення лише на цій стадії провадження, адже суд у свої рішеннях може спиратися виключно на відомості, отримані безпосередньо під час судового розгляду. Своєю чергою, передбачений ст. 225 КПК України допит у провадженні слідчого судді під час досудового розслідування, на наше переко-

[1] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2005. С. 191.

нання, варто вважати специфічним різновидом саме судового формування й дослідження показань, адже його результати можуть безпосередньо використовуватися судом під час вирішення кримінально-правового спору по суті.

За своєю інформаційною природою показання (як і названі, проте не регламентовані Законом пояснення), завжди виступають інструментом опосередкованого дослідження об'єктів, процесів і явищ, які особа раніше сприймала, запам'ятала і про які вона може повідомити уповноваженому суб'єктові. Безпосереднім об'єктом дослідження в цьому випадку виступає вербальний вираз уявного образу (ідеального сліду) в пам'яті людини. У випадках, коли особа сумлінно дає правдиві показання (пояснення), такий вербальний вираз (зміст показань) достовірно передає наявний у її пам'яті уявний образ; якщо ж вона свідомо дає неповні чи неправдиві показання – їх зміст не відповідає інформації, яку насправді несе слід пам'яті. До того ж, особа може цілком сумлінно неправильно описувати об'єкти чи явища, які вона добре пам'ятає, але природу яких не розуміє через відсутність у неї необхідних спеціальних знань.

Водночас і сам образ (ідеальний слід) у пам'яті особи може бути неповним, викривленим чи помилковим через особливості сприйняття, запам'ятовування та відтворення інформації[1]. Кожен з елементів цієї системи реалізується під дією сукупності об'єктивних (незалежних від особи) та суб'єктивних (залежних її від волі та свідомості) чинників, які можуть впливати на якість ідеальних образів як позитивно, так і негативно[2]. До об'єктивних чинників учені відносять умови, у яких сприймалася подія, тривалість спостереження, якість освітлення, відстань, метеорологічні чинники тощо. Суб'єктивні фактори включають стан органів відчуття, емоційний стан людини, втому, стан здоров'я, рівень розумового розвитку, освіту, наявність тих чи інших професійних навичок, спеціальних знань, життєвого досвіду та ін.[3].

[1] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2008. С. 104.

[2] Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. С. 48.

[3] Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Право.* 2015. № 12. С. 142.

У зв'язку з викладеним, основним завданням суб'єктів доказування під час дослідження слідів пам'яті людини є отримання якнайбільш повних і точних відомостей про об'єкти, події чи явища, які особа раніше сприймала та запам'ятала.

У межах процесуального спілкування усне мовлення особи сприймається вповноваженим суб'єктом із використанням органів слуху, а викладені письмово показання й пояснення читаються з використанням зору. Особи з порушеннями мовлення можуть висловлюватися за допомогою мови жестів. У таких випадках передану ними інформацію сприймає візуально залучений перекладач, який надалі передає ці відомості уповноваженій особі усно або письмово.

У ході проведення вербальних та змішаних процесуальних дій з метою отримання й опрацювання ідеальних слідів пам'яті уповноважені суб'єкти застосовують сукупність методів вивчення особи (насамперед спостереження, бесіда, незалежних характеристик, тестів тощо)[1], комунікативних методів (бесіда, або поставлення запитань[2], сприйняття й аналіз вербальної та невербальної інформації[3], передача інформації та ін.), а також методів психологічного впливу на особу[4] (переконання, сугестія, емоційний експеримент, демонстрація предметів тощо). Наведена методологія запозичується криміналістикою та юридичною психологією від психології загальної, адаптується для цілей кримінального судочинства і викладається у виді відповідних тактико-організаційних рекомендацій, насамперед тактичних прийомів та їх систем.

Окремі вчені також допускають використання в межах процесуального спілкування деяких нетрадиційних методів (гіпнозу[5], аналізу біологічних ритмів особи[6], використання допомоги екстра-

---

[1] Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків: Консум, 1999. С. 33–36.

[2] Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. С. 24; С. 44.

[3] Тіщенко В. В., Ващук О. П. Сприйняття та використання вербальної і невербальної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 175.

[4] Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків: Консум, 1999. С. 144.

[5] Див.: Качурін С. Г. Нетрадиційні криміналістичні засоби і методи в розслідуванні злочинів: можливості використання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 308–309; Узунова О. В., Кальонов О. О. Процесуальна модель проведення допиту з використанням гіпнозу на досудовому розслідуванні. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 227–234.

[6] Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. С. 99.

сенсів тощо). У цьому питанні ми підтримуємо позицію В. О. Коновалової щодо невідповідності таких методів вимогам науковості й апробованості[1], а відтак і недопустимості їх застосування у правоохоронній практиці.

Крім того, під час отримання й опрацювання слідів пам’яті уповноважені суб’єкти використовують сукупність традиційних логічних прийомів пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування тощо).

Основним процесуальним способом збирання та дослідження ідеальних слідів є допит, котрий В. Ю. Шепітько визначає як регламентований кримінальними процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для кримінального провадження[2]. Загальним завданням суб’єкта, який проводить допит, є отримання повних та правдивих показань від допитуваної особи[3], що в будь-яких ситуаціях, крім найбільш сприятливих, вимагає докладання певних зусиль. З погляду уповноваженого суб’єкта, допит є пов’язаним зі здійсненням психологічного впливу на допитуваного процесом спілкування з особою-носієм певної інформації[4] з метою отримання від неї криміналістично значущих відомостей.

Процесуальний порядок проведення допиту під час досудового розслідування визначено ст. ст. 224, 226, 232 КПК України. Допитуватися в цій стадії провадження можуть підозрюваний, потерпілий та свідок.

Як одна з найбільш розповсюджених та водночас найскладніших слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні, допит є широко забезпеченим відповідними криміналістичними засобами його проведення.

Тактико-організаційні рекомендації з підготовки до проведення допитів під час досудового розслідування традиційно описують су-

[1] Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків: Консум, 1999. С. 153.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2018. С. 192.

[3] Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: Лекція. Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. С. 4.

[4] Весельський В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. № 2 (28). С. 155.

купність дій із: 1) вивчення матеріалів кримінального провадження; 2) формулювання предмету допиту відповідно до поточної ситуації; 3) визначення осіб, які підлягають допиту, та послідовності спілкування з ними; 4) вивчення особи допитуваного (демографічних, соціальних та психологічних характеристик); 5) формулювання запитань та обрання тактичних прийомів; 6) підготовки доказів, які можуть бути пред'явлені допитуваній особі; 7) обрання часу й місця проведення допиту; 8) підготовки науково-технічних засобів фіксації допиту; 9) визначення додаткових учасників проведення процесуальної дії[1].

Обов'язковими учасниками допиту неповнолітніх, малолітніх осіб є педагог або психолог (як спеціалісти), і законний представник, а під час допиту підозрюваних – також і захисник (ч. 1 ст. 226, п. 1 ч. 2 ст. 52 КПК України). Залежно від змісту інформації, яка отримується від особи, можуть залучатися й інші профільні спеціалісти, які надають допомогу з формулюванням запитань та роз'яснюють відповіді особи, якщо це потребує спеціальних знань. У випадках, коли допитувана особа не володіє державною мовою на належному рівні, до цієї процесуальної дії залучається перекладач.

Науково-технічні засоби, які використовуються під час отримання показань, переважно пов'язані з їх фіксацією. Якщо допит проводиться в режимі відеоконференції, у його ході використовують камери, мікрофони, пристрої відтворення звуку й відповідне програмне забезпечення[2], а також комп'ютерну техніку та мережеве обладнання. Крім того, з метою пред'явлення допитуваній особі доказів в електронній (цифровій) формі уповноважені суб'єкти можуть використовувати комп'ютерну техніку та відповідні пристрої виводу даних: екрани (монітори, телевізори, планшети) та засоби відтворення звуків. Зауважимо, що проблеми техніко-криміналістичного забезпечення проведення допитів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень були неодноразово висвітлені вітчизняними ученими[3].

[1] Див.: Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: Лекція. Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. С. 9–11; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 272–276; Чаплинська Ю. А. Організаційне забезпечення проведення допиту. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 190–192.

[2] Бортун М. Актуальні питання проведення допиту в режимі відеоконференції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 67.

[3] Див.: Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного у вчиненні вбивства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (87). С. 295–301; Пиріг І. В., Кайко В. І., Варда-

З метою забезпечення ефективності процесу отримання показань, ученими-криміналістами розробляється комплекс тактичних прийомів допиту. Залежно від їх цільової спрямованості, В. Ю. Шепітько виокремлює системи приймів, призначені для 1) встановлення психологічного контакту з допитуваним; 2) спонукання його до давання показань; 3) уточнення свідчень й усунення в них суперечностей; 4) актуалізацію забутого в пам'яті допитуваного; 5) викриття неправди; 6) усунення перекручень при добросовісній помилці допитуваного тощо[1].

Передовим підходом до проведення допитів варто визнати процесуальне інтерв'ю, котре вітчизняні учені визначають як сукупність методів і прийомів допиту, спрямованих на збір максимально об'єктивної інформації (на противагу більш традиційному «обвинувальному» стилю процесуального спілкування). До основних засадничих принципів процесуального інтерв'ю відносять ретельну підготовку та планування допиту, постійне підтримання психологічного контакту з допитуваною особою, здійснення спілкування без упереджень, надання переваги відкритим запитанням, а також відмову від психологічних маніпуляцій та повідомлення допитуваному неправдивої інформації[2].

Своєю чергою, допит, як пізнавальна процесуальна дія, може виступати однією зі складових систем процесуальних дій (тактичних операцій та комбінацій), спрямованих на отримання й перевірку доказових відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження.

У науковій літературі також активно висвітлюються методико-організаційні рекомендації щодо специфіки проведення допитів під час досудового розслідування певних груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. З огляду на характерні осо-

нян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126–131; Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 66–74; Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування: дис. … д-ра філософії 081 – Право. Львів, 2022. 230 с.; та ін.

[1] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 285.

[2] Стандарти процесуального інтерв'ю. За ред. С. Рокуня, Т. Філоненка, Ю. Білоусова та В. Яворської. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. С. 20–21.

бливості делікту, можуть бути типізовані відомості про: перелік осіб, які традиційно допитуються під час розслідування; особливості підготовки до здійснення допиту; профільних спеціалістів, які можуть залучатися до його проведення; орієнтовний предмет допиту (перелік обставин, які підлягають з'ясуванню); типові ситуації допиту та алгоритми дій (включаючи тактичні прийоми) для їх вирішення; способи перевірки показань та їх використання в доказуванні тощо.

Зауважимо також, що в ході проведення допиту постійно й безперервно здійснюється його фіксація в протоколі та/або з використанням аудіо-, відеозапису.

Оскільки під час проведення допиту уповноважена особа сприймає обставини кримінального провадження виключно опосередковано (зі слів особи, яка дає показання), у межах дослідження слідів пам'яті додаткового значення набувають перевірка й оцінка показань на предмет їх достовірності. Така перевірка може реалізовуватися як логічним, так й інструментальним шляхом.

Логічна (інтелектуальна) перевірка показань здійснюється, завдяки аналізу їх змісту та порівнянню отриманих від допитуваної особи відомостей з іншими, уже наявними у провадженні доказами. Ю.І. Лозинська та Р.М. Шехавцов до критеріїв оцінки достовірності показань віднесли наявність або відсутність внутрішніх суперечностей, неточностей та прогалин в отриманих відомостях, а також зовнішніх розбіжностей з іншими доказами у провадженні[1].

Інструментальна (практична) перевірка показань може здійснюватися одночасно з їх отриманням під час проведення допиту шляхом застосування відповідних тактичних прийомів: поставлення уточнюючих, повторних, змінених запитань, допущення легенди, відволікання уваги допитуваного, зміни теми й темпу допиту, пред'явлення доказів, які спростовують показання особи, тощо.

Окрім того, отримані й зафіксовані у відповідному протоколі показання можуть перевірятися шляхом проведення інших (наступних) процесуальних дій та порівняння їх результатів з результатами допиту. Зауважимо, що така перевірка не обов'язково пов'язана з припущенням уповноваженої особи про недостовірність пока-

---

[1] Лозинська Ю.І., Шехавцов Р.М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. С. 172.

зань, адже будь-який доказ у кримінальному провадженні має бути перевірений (підтверджений чи спростований) сукупністю інших доказів. З такою метою на основі фактів, пізнаних із показань, можуть прийматися рішення про проведення повторних допитів, одночасних допитів двох або більше раніше допитаних осіб, слідчого експерименту, обшуку, призначення судових експертиз тощо. У межах таких процесуальних дій додатково досліджуються джерела інформації про обставини і факти, які наводилися в показаннях.

Важливим процесуальним засобом збирання й дослідження слідів пам'яті особи, а також перевірки її показань виступає слідчий експеримент. Якщо така С(Р)Д проводиться з метою перевірки отриманих від особи відомостей, слідчий (дізнавач, прокурор) взаємодіє з джерелом, у ролі якого виступає людина[1]. Сама ж перевірка показань являє собою процес зіставлення інформації, отриманої під час допиту (та/або ідеальних слідів пам'яті), з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються, з метою виявлення її поінформованості про дані, що перевіряються або уточнюються, а також встановлення нових фактичних даних[2].

У такий спосіб можуть перевірятися як обставини сприйняття особою кримінально релевантної інформації (як складова процесу формування показань), так і зміст повідомлених нею відомостей. Перевірка можливості формування показань полягає в дослідженні функціональних ознак організму людини в спеціально відтворених умовах у межах слідчого експерименту. У даному випадку перевіряється можливість особи реально сприймати інформацію, про яку вона повідомила під час допиту (бачити, чути, відчувати запахи тощо). Перевірка достовірності змісту показань полягає у їх порівнянні з реальною обстановкою певної місцевості чи відтвореними в ній діями учасників кримінально-релевантної події.

Розмежувати слідчий експеримент у формі перевірки показань та допит на місці події можна за рахунок послідовності та завдань проведення цих процесуальних дій. Допит, переважно, передує слідчому експериментові, метою його проведення у місці, де відбувалося сприйняття, є актуалізація забутого в пам'яті особи. Таку

[1] Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. С. 192.

[2] Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. С. 7.

С(Р)Д не рекомендовано проводити у випадках, коли є припущення, що допитуваний може дати неправдиві показання. Своєю чергою, слідчий експеримент, з метою перевірки показань, проводиться тільки після їх отримання, його головним завданням є виявлення можливих невідповідностей повідомлених особою даних реальним обставинам події кримінального правопорушення.

У випадку, якщо результати слідчого експерименту спростовують зміст показань, які перевіряються, доцільно також з'ясовувати причини такої невідповідності: мало місце забування, добросовісна помилка чи давання завідомо неправдивих показань.

Ще одним поширеним процесуальним інструментом дослідження слідів пам'яті особи є пред'явлення для впізнання – слідча (розшукова) дія, під час проведення якої особа, котра спостерігала й сприймала об'єкт, що має значення для розслідування, здійснює його ототожнення за образом, що зберігся у її пам'яті[1]. Указана С(Р)Д є основною процесуальною формою ідентифікації об'єктів за ідеальними образами у пам'яті (свідомості) особи[2].

Процесуальний порядок проведення цієї слідчої (розшукової) дії на стадії досудового розслідування визначено ст. ст. 228–232 КПК України. Пред'являтися для впізнання можуть живі особи, трупи, а також речі (і тварини, й птахи за правилами впізнання речей). Як зауважував М. Я. Сегай, під час пред'явлення живої особи, впізнання може здійснюватися за різними видами ідентифікаційних зв'язків – ознаками її зовнішності, манерою поведінки, голосом тощо[3]. Загальною для цих різновидів процесуальної дії є вимога пред'явлення певного об'єкта разом з не менш як трьома аналогами (крім трупів та унікальних речей, що існують в єдиному екземплярі, які пред'являються без аналогічних об'єктів).

Частина 1 ст. 228 та ч. 1 ст. 229 КПК України вимагають перед проведенням пред'явлення для впізнання допитувати особу щодо можливості впізнати певний об'єкт, ознак, за якими може бути здійснена ідентифікація, та обставин його первинного сприйняття. На практиці такі відомості переважно з'ясовуються в ході прове-

[1] Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С. Ю. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями: монографія Київ: НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. С. 19.

[2] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 50.

[3] Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Киев, 1970. С. 246.

дення основного допиту та входять до змісту отриманих від особи показань. З урахуванням цього пред'явлення для впізнання варто визнати процесуальним засобом перевірки показань особи. Водночас присутній під час проведення впізнання суб'єкт доказування здійснює і безпосереднє дослідження впізнаваного об'єкта, адже встановлення й перевірка тотожності завжди потребують одночасного опрацювання ідентифікованого та ідентифікуючого об'єктів.

У межах аналізованої процесуальної дії упізнаюча особа та інші присутні з використанням власного зору сприймають ознаки впізнаваного об'єкта (ознаки зовнішності живої особи чи трупа, зовнішні характеристики речі), а також пред'явлених аналогічних об'єктів (статистів чи схожих речей). Якщо впізнання живої особи здійснюється за її мовленням, то, відповідно, використовуються органи слуху.

При всьому, ідентифікацію за уявним образом здійснює лише особа, яка безпосередньо спостерігала та впізнає об'єкт[1]. Інші учасники процесуальної дії сприймають та оцінюють результати такої ідентифікації, унаслідок чого отримують криміналістично значущу інформацію про ідентифікований об'єкт. Зокрема, впізнаючій особі за результатами ознайомлення з представленими їй об'єктами ставляться запитання про можливість впізнати один із них та конкретні ознаки чи сукупність ознак, за якими відбулося впізнання. Відповіді особи на ці питання (відомості у вербальній формі) сприймаються уповноваженою особою та іншими присутніми з використанням органів слуху. Водночас усі учасники процесуальної дії візуально сприймають упізнаний об'єкт та аналізують його з метою перевірки реального існування ознак, за якими впізнаюча особа здійснила ідентифікацію.

Таким чином, пред'явлення для впізнання виступає одночасно процесуальним засобом дослідження ознак об'єкта, який пред'являється, та ідеальних слідів пам'яті упізнаючої особи, а також засобом перевірки її показань.

Якщо пред'явлення проводиться за фотознімком, аудіо- чи відеозаписом, дослідження впізнаваного об'єкта здійснюється опосередковано, за його моделлю. Такі моделі можна класифікувати за прикладом зразків для порівняльного дослідження: експеримен-

[1] Безкоровайний Б. В. Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. С. 71.

тальними є моделі, спеціально створені з метою проведення процесуальної дії (найчастіше це фотознімки, хоча законом не заборонено виготовляти та пред'являти впізнаючій особи аудіо- й відеозаписи об'єкта); умовно-вільними є моделі виготовлені поза межами провадження після його початку, вільними – до початку досудового розслідування (фотознімки з офіційних документів, відеозаписи з камер відеоспостереження, аудіозаписи публічних промов особи тощо; такі моделі є доказами-документами та мають набуватися стороною обвинувачення в порядку, передбаченому КПК України).

Перспективним є передовий метод пред'явлення особи для впізнання за 3D-моделлю її зовнішності. Так, замість особи, у натурі за аналогією з фотознімками й відеозаписами для впізнання може пред'являтися відсканована 3D-модель (3D-скан) її зовнішності. На виконання вимог ч. 2 ст. 228 КПК України разом із 3D-моделлю впізнаваної особи мають пред'являтися 3D-моделі не менш як трьох інших осіб (статистів) тієї ж статі, котрі не мають різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі. Експериментальні моделі впізнаваної особи та статистів мають бути заздалегідь виготовлені за правилами криміналістичного (сигналетичного) 3D-сканування[1].

Перед запрошенням упізнаючої особи до приміщення, де проводиться процесуальна дія, за її відсутності рекомендуємо запропонувати понятим обрати для моделі впізнаваної особи будь-яке місце серед статистів. У випадках коли поняті не залучаються, місце моделі впізнаваної особи може бути обрано випадково (за допомогою генератора випадкових чисел), що обов'язково потрібно зафіксувати за допомогою відеозйомки та в протоколі слідчої (розшукової) дії.

Після здійснення описаних підготовчих заходів упізнаюча особа має бути запрошена до місця проведення впізнання. 3D-моделі можуть бути пред'явлені на екрані монітора, у віртуальній реальності (з використанням VR-окулярів чи шолома) або в доповненій реальності (з використанням AR-окулярів). У першому випадку слідчий (дізнавач), упізнаюча особа, поняті та інші залучені учасники С(Р)Д розміщуються перед монітором. У другому та третьому випадках упізнаюча особа сприймає інформацію через екрани VR- або AR-окулярів, водночас для усіх інших учасників С(Р)Д зображення ду-

[1] Див.: Коваленко А. В. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування зовнішності людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3(99). С. 253–263.

блюється на окремий екран. Керування презентацією 3D-моделей доцільно доручити залученому спеціалісту.

Спочатку упізнаючій особі варто продемонструвати 3D-моделі зовнішності упізнаваної особи та статистів разом (одночасне пред'явлення моделей для впізнання). При цьому, віртуальну камеру (і, відповідно, зображення на екрані) можна переміщувати навколо продемонстрованих 3D-моделей, наближувати чи віддаляти від них, обертати моделі, змінювати їх пози тощо. Окрім того, проведення пред'явлення для впізнання за 3D-моделями дає можливість комбінувати одночасне та послідовне пред'явлення об'єктів. І хоча британські учені наголошують на очевидній перевазі одночасного пред'явлення об'єктів над послідовним[1], вважаємо за доцільне надавати упізнаючій особі можливість також ознайомлюватися з кожною презентованою 3D-моделлю окремо. Тому після ознайомлення з усіма пред'явленими об'єктами у єдиній сцені, упізнаючій особі варто запропонувати оглянути пред'явлені 3D-моделі ізольовано від інших. Для цього обрана 3D-модель демонструється на екрані комп'ютера (чи у віртуальній реальності) окремо, така модель може бути наближена, віддалена, оглянута з будь-якої сторони, поставлена в будь-яку позу (наприклад, у ту позу, у якій особа перебувала в момент сприйняття інформації). Кожна 3D-модель також може бути приведена у рух (анімована) задля демонстрації виконання нею певних дій.

Варто підтримати А. О. Григоренка в тому, що ефективним є проведення впізнання в тих умовах, яких було сприйнято відповідний об'єкт[2]. Відомо, що відтворення обстановки первинного сприйняття інформації допомагає актуалізувати пам'ять особи та посилює ідентифікаційні процеси у її свідомості. Тому під час проведення впізнання особи за 3D-моделлю кожний із пред'явлених об'єктів може бути поміщений у модель обстановки, у якій відбувалося первинне сприйняття ознак особи.

Після демонстрації всіх описаних вище віртуальних сцен впізнаючій особі пропонується вказати на особу, яку вона впізнала, і пояснити, за якими ознаками вона здійснила ідентифікацію[3].

---

[1] Seale-Carlisle T, Wetmore S. A, Flowe H. Mickes L. Designing police lineups to maximize memory performance. *Journal of Experimental Psychology: Applied*. 2019. Vol. 25. No. 3. P. 428.

[2] Григоренко А. О. Проблеми реалізації методу реконструкції під час пред'явлення для впізнання. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2021. № 1 (42). С. 154

[3] Коваленко А. В. Пред'явлення особи для впізнання за 3D-моделлю її зовнішності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 199–201.

Оскільки чинним законодавством не передбачена вищеописана форма проведення впізнання, рекомендуємо внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства та викласти ч. 6 ст. 228 КПК України в такій редакції: *«За необхідності впізнання може провадитися за фотознімками, матеріалами відеозапису, 3D-моделями (виготовленими способом 3D-сканування) з додержанням вимог, зазначених у частинах першій і другій цієї статті. Проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису, 3D-моделями виключає можливість у подальшому пред'явленні особи для впізнання в натурі»*; ч. 7 ст. 228 КПК України в наступній редакції: *«Фотознімок чи 3D-модель з особою, яка підлягає впізнанню, пред'являється особі, яка впізнає, разом з іншими фотознімками (3D-моделями), яких повинно бути не менше трьох. Фотознімки (3D-моделі), що пред'являються, не повинні мати різких відмінностей між собою за формою та іншими особливостями, що суттєво впливають на сприйняття зображення. Особи на інших фотознімках (3D-моделях) повинні бути тієї ж статі і не повинні мати різких відмінностей у віці, зовнішності та одязі з особою, яка підлягає впізнанню»*.

Вітчизняними ученими активно розробляються криміналістичні засоби забезпечення ефективного проведення пред'явлення для впізнання.

Технічні засоби, які використовуються в межах цієї процесуальної дії, насамперед пов'язані з фіксацією її ходу та результатів. Для цього залученим спеціалістом може здійснюватися фото-, аудіо- та відеофіксація дій усіх учасників С(Р)Д. Якщо пред'явлення для впізнання здійснюється в режимі відеоконференції, у його ході використовуються аналогічні допиту технічні засоби аудіо-, відеофіксації, виводу даних та мережевого зв'язку.

Важливою складовою техніко-криміналістичного забезпечення проведення цієї С(Р)Д є наявність спеціально обладнаного приміщення для проведення впізнання поза візуальним та аудіоспостереженням впізнаваної особи. На переконання І. В. Басистої, таке приміщення має бути поділене на дві частини перегородкою з прозорого лише з однієї сторони скла, із різним ступенем освітлення та можливістю обміну вербальною інформацією[1]. На сучас-

[1] Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням: дис. … канд. юрид. нак: 12.00.09. Київ, 2006. С. 76.

ному етапі з цією метою також можуть використовуватися різні приміщення: в одному з них доцільно встановити системи камер та мікрофонів, які фіксують впізнавану особу й статистів, а в іншому – монітори та динаміки, які в реальному часі демонструють впізнаючій особі обстановку першого приміщення. Видається, що такі дії не варто вважати пред'явленням для впізнання в режимі відеоконференції, адже всі учасники С(Р)Д при цьому фізично заходяться в приміщенні органу досудового розслідування. Якщо ж спеціально обладнана кімната відсутня чи недоступна, К. О. Чаплинський рекомендує створювати умови для такої форми впізнання шляхом використання спрямованих на впізнавану особу та статистів джерел світла, поміщення впізнаючої особи до неосвітленої частини приміщення, приховування її обличчя під маскою тощо або проведення пред'явлення для впізнання за фотознімками чи відеозаписами[1].

Традиційні тактико-організаційні рекомендації щодо проведення цієї С(Р)Д включають створення сприятливих умов для впізнання та побудову психологічного контакту з упізнаючою особою[2], порядок запрошення учасників процесуальної дії до приміщення, де вона проводиться[3], способи вирішення конфліктних ситуацій упізнання (зокрема, шляхом його здійснення поза аудіовізуальним спостереженням впізнаваної особи)[4], проведення процесуальної дії в місці, де відбувалося первинне сприйняття[5] тощо.

На методико-організаційному рівні учені-криміналісти розробляють рекомендації щодо особливостей проведення пред'явлення для впізнання під час розслідування окремих груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. В указаних рекомендаціях

[1] Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи: навчально- практичний посібник. Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. С. 38–39.

[2] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 50.

[3] Див.: Басиста І. В. Особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2005. Т. 38. С. 16–17; Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи: навчально-практичний посібник. Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. С. 30.

[4] Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи: навчально-практичний посібник. Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. С. 37–39.

[5] Бишевець О. В. Тактико-психологічні засади пред'явлення для впізнання. *Форум права*. 2015. № 1. С. 30.

можуть узагальнюватися відомості про упізнаючих осіб, предмет та певні особливості їх попереднього допиту, перелік специфічних речей, які можуть пред'являтися для впізнання, типові слідчі ситуації, за яких доцільно проводити таку С(Р)Д, та ін.

Окрім розглянутих гласних слідчих (розшукових) дій, своєрідними процесуальними засобами попереднього дослідження слідів пам'яті особи варто визнати деякі доступні стороні обвинувачення негласні слідчі (розшукові) дії (аудіо-, відеоконтроль особи чи місця, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем, контроль за вчиненням злочину тощо). У результаті їх проведення уповноважені суб'єкти здатні отримувати, сприймати та фіксувати вербальну криміналістично значущу інформацію від інших осіб. Головна відмінність таких НС(Р)Д від гласних вербальних та змішаних С(Р)Д полягає у відсутності спілкування уповноваженого суб'єкта з особою-носієм криміналістично значущих відомостей та приховання від останньої факту втручання у її спілкування.

Своєю чергою сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, не мають власних процесуальних засобів безпосереднього попереднього дослідження слідів пам'яті особи. Указані суб'єкти можуть лише клопотати перед стороною обвинувачення про проведення допиту, пред'явлення для впізнання чи слідчого експерименту за участі особи, якій відомі ті чи інші кримінально-релевантні обставини. Абзац 2 ч. 6 ст. 223 КПК України уповноважує особу, яка ініціювала проведення такої С(Р)Д, ставити запитання, висловлювати свої пропозиції, зауваження та заперечення щодо порядку проведення відповідної дії, які заносяться до протоколу. Ю. П. Аленін зазначає, що вказана норма, серед іншого, дає можливість ініціатору проведення процесуальної дії ставити питання особам, яких допитують; зі свого боку слідчий може відхилити такі запитання, але зобов'язаний все ж занести їх до протоколу[1].

Відтак суб'єкти, визначені ч. 3 ст. 93 КПК України, здійснюють безпосереднє попереднє дослідження слідів пам'яті людини у формі непроцесуального спілкування з нею. Так, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК України, сторона захисту, потерпілий, представ-

[1] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 388.

ник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснення, які не є джерелом доказів.

Опосередковане попереднє дослідження слідів пам'яті особи можуть здійснювати всі суб'єкти доказування шляхом ознайомлення зі змістом процесуальних документів (протоколів процесуальних дій та додатків до них), у яких були закріплені отримані від неї відомості.

4.3. Криміналістичні засоби судового дослідження доказів

Як було наголошено на початку цього розділу, головною формою дослідження доказів у кримінальному провадженні є судове. З урахуванням змісту ст. ст. 17, 22, 23 КПК України, кримінально-правовий спір може бути вирішено по суті лише на основі інформації, отриманої судом безпосередньо від поданих сторонами провадження показань, речей та документів.

Безпосередність у даному контексті означає, що судді мають особисто дослідити докази – допитати обвинувачених, потерпілих, свідків, викликати експерта для допиту з метою роз'яснення висновку, оглянути речові докази, оголосити протоколи слідчих (розшукових) дій, інші документи, долучені до матеріалів кримінального провадження, відтворити звукозапис і відеозапис, провести огляд на місці тощо[1]. Безпосереднє сприйняття доказів дозволяє судові належним чином дослідити і перевірити їх (як кожний доказ окремо, так і у взаємозв'язку з іншими доказами), здійснити оцінку за критеріями, визначеними ч. 1 ст. 94 КПК України, і сформувати повне та об'єктивне уявлення про фактичні обставини конкретного кримінального провадження[2].

Водночас у контексті засади змагальності (ст. 22 КПК України), у дослідженні доказів участь беруть також і сторони та інші

[1] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 58.

[2] Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. С. 13.

зацікавлені учасники кримінального провадження. Зокрема, сторона захисту та обвинувачення подають судові процесуальні джерела доказів для дослідження, висловлюють свої позиції та застосовують інші дозволені законом засоби з метою формування в суду внутрішнього переконання про необхідність прийняття в судовому провадженні тих чи інших проміжних та підсумкових процесуальних рішень. В окремих випадках досліджуватися також можуть й отримані за власною ініціативою суду докази.

За своєю сутністю судове дослідження доказів насамперед виявляється в отриманні судом з використанням органів відчуття кримінально-релевантних відомостей від процесуальних джерел доказів, які подаються сторонами та іноді іншими учасниками судового провадження. Аналогічні пізнавальні дії вчиняють і сторони провадження: вони безпосередньо досліджують (сприймають) як власні, так і подані іншою стороною матеріали. Крім того, як неодноразово зазначалося в цьому розділі книги, результати дослідження кожного нового доказу впливають на розуміння суб'єктом доказування змісту раніше досліджених. Тому в судовому провадженні також відбувається й опосередковане дослідження (осмислення) учасниками провадження кожного елементу загальної доказової бази. Це дозволяє захисту й обвинуваченню адаптувати власну тактику і стратегію в судовому розгляді по ходу дослідження доказів та використовувати доказові відомості приймаючи низку проміжних непроцесуальних рішень, спрямованих на досягнення власних цілей у кримінальному провадженні.

Судове дослідження доказів здійснюється в межах етапу розгляду, який називається «з'ясування обставин та перевірка їх доказами», «судовий розгляд у вузькому розумінні» або «судове слідство» (ст. 349–363 КПК України). У межах цієї стадії провадження можуть бути безпосередньо досліджені речові докази (у тому числі й за місцем їх перебування), документи (включно з висновками експертів та спеціалістів), а також показання обвинуваченого, потерпілого, свідків та судового експерта. Своєрідною формою дослідження речей та ознак зовнішності людини, а також слідів пам'яті осіб, які їх сприймали та можуть упізнати, є пред'явлення для впізнання під час судового провадження (ст. 355 КПК України). Особливості процесуального порядку проведення відповідних процесуальних дій та застосовані у їх межах криміналістичні засоби дослідження будуть більш детально розглянуті далі за текстом підрозділу.

Водночас існують певні категорії джерел (носіїв) доказової інформації, процесуальний порядок безпосереднього дослідження яких у судовому провадженні чинним законодавством не передбачений. Насамперед до таких можна віднести трупи людей та тварин, хоча цьому існує цілком логічне пояснення: у зв'язку з природніми трупними явищами зберегти такий об'єкт у незмінному стані до моменту судового розгляду практично неможливо. Крім того, КПК України не передбачено судового аналога освідування – огляду тіла живої людини. Очевидно, що проведення такої процесуальної дії з метою дослідження ушкоджень та інших слідів на тілі особи в судовому провадженні не має сенсу через нетривале в часі існування згаданих ознак. Разом із тим, під час судового розгляду може виникнути потреба упевнитися в наявності на тілі людини особливих прикмет, тому запровадження судового освідування ми вважаємо в цілому доцільним. Тим часом тіла живих людей, а також трупи людей і тварин досліджують у судовому провадженні виключно опосередковано, шляхом ознайомлення з вторинними процесуальними документами, у яких під час досудового розслідування було закріплено їх ознаки: протоколами огляду трупа, освідування та додатками до них, висновком судово-медичного експерта тощо.

Дослідження доказів у судовому розгляді завжди є процесуальним. Відповідно до вимог ст. 23 КПК України, суд не може ґрунтувати власні рішення на інформації, отриманій ним поза судовим провадженням. Процесуальними інструментами судового дослідження є передбачені КПК України судові дії. Так пізнавальну природу насамперед мають судово-слідчі дії, які, на думку І. І. Когутича, є здійснюваними в рамках судового дослідження доказів під організаційним керівництвом суду спільними процесуальними діями відповідних учасників кримінального провадження, що мають своїм призначенням збирання, перевірку, оцінку доказів[1]. До них можна віднести допити обвинуваченого, свідка, потерпілого та експерта (ст. ст. 351–354, 356 КПК України), пред'явлення для впізнання (ст. 355 КПК України) та дослідження (огляд) речових доказів і документів (ст. ст. 357–359, 361 КПК України). Ю. М. Мирошниченко також виокремлює інші судові дії пізнавальної спрямовано-

[1] Когутич І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина ІІ. Продовження]. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. № 2. С. 201.

сті, метою яких є отримання додаткових джерел фактичних даних щодо предмета судового дослідження чи об'єктів, які підлягають дослідженню (отримання зразків для експертного дослідження, витребування речей і документів, надання тимчасового доступу до речей і документів, доручення органу досудового розслідування про проведення окремих слідчих (розшукових) дій)[1]. Допоміжним процесуальним інструментом є отримання усних консультацій та письмових роз'яснень спеціаліста (ст. 360 КПК України), проте самостійного доказового значення отримані від фахівців відомості не мають. Зауважимо також, що під час апеляційного провадження (яке, відповідно до ч. 1 ст. 405 КПК України, здійснюється за загальними правилами судового розгляду в суді першої інстанції), дослідження доказів здійснюється в порядку, визначеному ст. ст. 349–363 КПК України. Своєю чергою у межах касаційного провадження суд не здійснює дослідження доказів, а, натомість, перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального й процесуального права, правової оцінки обставин (ч. 1 ст. 433 КПК України).

Судовому дослідженню доказів завжди передує визначення порядку, у якому вони подаватимуться судові. Відповідно до ч. 1 ст. 349 КПК України, сторони провадження у своїх вступних промовах зазначають, які докази вони планують використати на підтвердження власних правових позицій, та висувають пропозиції щодо порядку їх дослідження. Інші учасники судового провадження також можуть висловити свою думку про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження після закінчення вступної промови сторони захисту. Власне порядок, у якому докази будуть досліджуватися, встановлюється ухвалою суду та, за потреби, може коригуватися по ходу судового слідства.

На думку М.Й. Вільгушинського, судові дії певним чином взаємопов'язані поміж собою, і тому мають обиратися з урахуванням визначеної послідовності[2]. В.М. Шевчук наголошує, що системи (комплекси) судових дій є важливим засобом криміналістичної техніки, а успішне здійснення судового розгляду значною мірою зале-

[1] Мирошниченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. С. 176.

[2] Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. С. 9.

жить від обраного судом порядку дослідження доказів[1]. З погляду суду, має бути обраний такий порядок та обсяг дослідження доказів, який би забезпечив високу якість судового процесу, його повноту, об'єктивність та всебічність[2]. Своєю чергою, з погляду сторін провадження, має обиратися саме той порядок й обсяг дослідження доказів, який здатний забезпечити формування у свідомості суду внутрішнього переконання про необхідність прийняття рішень, які відповідають тактичним і стратегічним цілям учасника провадження. Тому підготовка сторін до судового дослідження доказів розпочинається ще на етапі формулювання вступних промов, планування порядку подання власних доказів та прогнозування доказів й аргументів, які можуть бути заявлені іншою стороною. При всьому, за загальним правилом, першими досліджують докази зі сторони обвинувачення, а докази захисту – другими (абз. 7 ч. 1 ст. 349 КПК України). Первинною судово-слідчою дією, традиційно, є допит обвинуваченого (крім випадків, коли він відмовився від давання показань, та спеціального судового розгляду in absentia).

Окремо зауважимо, що на підставі ч. 3 ст. 349 КПК України суд має право, якщо проти цього не заперечують учасники судового провадження, визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. У такому випадку встановлення відповідних обставин кримінального провадження здійснюється на основі безспірних (визнаних) фактів, які заразом із доказами визнаються процесуальними засобами доказування у кримінальному провадженні.

Отримання та дослідження показань обвинуваченого, потерпілого, свідків та судових експертів під час судового провадження здійснюється у формі судового допиту (ст. ст. 351–354, 356 КПК України). Процесуальний порядок проведення указаних судових дій був неодноразово висвітлений у спеціальній літературі[3], а також розглядався нами у підрозділі 4.1. цієї книги, тому зосередимо

[1] Шевчук В. М. Наукові підходи до розуміння тактико-криміналістичних комплексів і проблеми їх практичного застосування. *Теорія та практика суд. експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 30.

[2] Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис… д- ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 21.

[3] Див.: Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.; Сольонова О. Порядок допиту потерпілого під час судового розгляду. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2017. № 2 (24). 293–206; Шепітько І. І. Судовий допит у змагальному кримінальному процесі. *Вісник Львівського торгівельно економічного університету*. 2018. № 6. С. 157–168; та ін.

свою увагу на окремих криміналістичних аспектах отримання й дослідження показань у судовому провадженні.

Н. М. Максимишин визначає судовий допит як регламентований кримінальними процесуальними нормами й тактично забезпечений інформаційно-психологічний процес спілкування в судовому провадженні осіб, які беруть у ньому участь, спрямований на одержання, перевірку, оцінку й використання уповноваженими на це особами доказів та іншої інформації від допитуваного про відомі йому обставини, що мають значення для кримінального провадження[1]. Як уже зазначалося, згадана судова дія одночасно виступає процесуальним засобом збирання, дослідження та використання (презентації судові) доказів – фактичних даних про суттєві для кримінального провадження обставини, які можуть повідомити допитувані особи. Так чином, під час проведення судового допиту насамперед відбувається опосередковане дослідження кримінально-релевантних об'єктів, подій та явищ, які особа раніше особисто сприймала, запам'ятала, та відомості про які повідомляє учасникам судового розгляду. Специфічним у цьому плані є лише допит експерта, предметом якого визначено обставини та результати раніше проведеного ним експертного дослідження. Тому допит указаного суб'єкта ми розглядаємо насамперед як процесуальний засіб опосередкованого дослідження висновку судової експертизи.

З урахуванням засад гласності та усності під час проведення судового допиту відомості отримуються від допитуваних в усній вербальній формі, крім випадків, коли особа через проблеми зі здоров'ям не може говорити. Відповідно, вербальна інформація від допитуваних осіб сприймається учасниками судового розгляду з використанням їхніх органів слуху.

Судовий допит, на відміну від його досудового аналогу, проводиться на змагальних засадах. У його проведенні на рівних беруть участь сторони, а також, за потреби, потерпілий та інші учасники судового провадження. І. І. Шепітько наголошує, що залежно від механізму його проведення, виокремлюють прямий, перехресний та шаховий судовий допит (хоча КПК України безпосередньо передбачає процедуру проведення лише перших двох різновидів)[2].

[1] Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. С. 194.

[2] Шепітько І. І. Судовий допит у змагальному кримінальному процесі. *Вісник Львівського торгівельно-економічного університету*. 2018. № 6. С. 160.

Прямим є перший допит викликаної до суду особи, який проводиться суб'єктом доказування, зацікавленим у використанні отримуваних від допитуваного показань[1]. Прямий допит свідка проводить та сторона, яка презентує показання цієї особи судові (ч. 6 ст. 352 КПК України). У межах його здійснення заборонено ставити навідні запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї. За аналогією, наведені положення можуть бути поширені й на допити потерпілого (його прямий допит проводить прокурор), експерта (прямий допит здійснює сторона, яка його залучала) та, певною мірою, обвинуваченого (прямий допит проводять і прокурор, і захисник). При всьому, О. Ю. Костюченко наполягає, що прямий допит свідка й потерпілого суттєво відрізняється від такого допиту обвинуваченого, експерта[2].

Після проведення прямого допиту іншій стороні провадження надається право здійснити перехресний допит, у межах якого вже допускається поставлення навідних запитань. Водночас можливість проведення перехресного допиту обвинуваченого (у контексті поставлення йому навідних запитань) за чинних положень ст. 351 КПК України лишається дискусійною.

Своєю чергою шаховий допит у судовому провадженні (коли питання почергово ставляться різним допитуваним особам), на думку І. І. Шепітько, може бути реалізований лише шляхом здійснення одночасного допиту раніше допитаних осіб[3].

Окремо зауважимо, що під час судового розгляду учасники провадження можуть ставити присутнім спеціалістам питання щодо досліджених речових доказів та документів, проте, відповідно до чинного законодавства, таке процесуальне спілкування не вважається допитом, а отримані від фахівця відомості не мають безпосереднього доказового значення.

Суттєвою складовою тактики судового допиту варто визнати підготовку учасників розгляду до його проведення. Так сторони провадження мають насамперед ознайомитися з матеріалами кри-

[1] Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. С. 191.

[2] Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного допиту свідків і потерпілого. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 67.

[3] Шепітько І. І. Судовий допит у змагальному кримінальному процесі. *Вісник Львівського торгівельно-економічного університету*. 2018. № 6. С. 161.

мінального провадження, відібрати осіб, яких планують допитати в суді, а також заздалегідь спрогнозувати, яких осіб у судове засідання може викликати інша сторона.

У межах підготовки до проведення допиту конкретного учасника провадження доцільно вивчити його особу (демографічні, вікові, психологічні й соціальні ознаки), а також характер зв'язку з подією кримінального правопорушення. Якщо така особа допитувалася під час проведення досудового розслідування, також обов'язково необхідно ознайомитися з її минулими показаннями, а якщо особа їх уже змінювала – з динамікою таких змін.

Я. П. Зейкан рекомендує адвокатам «готувати свідків до надання показань». На думку цитованого автора, така підготовка включає селекцію (відбір) відомостей, які має повідомити свідок, скорочення його показань, тренування свідка, як поводитися в залі судового засідання, зокрема коригування сили його голосу, зорового контакту, проведення «репетиції» допиту з поставленням свідку реальних питань щодо предмету судового розгляду тощо[1]. Описана взаємодія зі свідком, очевидно, межує з незаконною, адже ні адвокат-захисник, ні будь-яка інша особа не вправі впливати на зміст показань, які особа надасть як свідок чи потерпілий під час її допиту. Виявлення таких «скоригованих» показань є одним із тактичних завдань прокурора у судовому провадженні. Своєю чергою, окремі інші складові «підготовки» свідка захисту, зокрема коригування його поведінки в судовому засіданні, видаються нам допустимими.

Водночас аналогічна «підготовка» професійними захисниками обвинувачених, на наше переконання, є цілком законною та навіть логічною в умовах кримінальної процесуальної змагальності. Як зауважив Р. В. Мудрецький, ані зміна показань, ані надання неправдивих чи недостовірних показань обвинуваченим не є протизаконною, а відтак, не може вважатися формою протидії судовому розгляду[2]. Тому сторона захисту може обрати давання обвинуваченим неправдивих, модифікованих показань як один із варіантів власної тактики. У таких випадках завдання виявлення та викриття неправдивих показань лягає на прокурора, як публічного обвинувача, хоча

[1] Зейкан Я. П. Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допит і вступної промови. Харків: Фактор, 2016. С. 59–60.

[2] Мудрецький Р. В. Подолання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. С. 145–146.

внутрішні неточності у їх змісті можуть виявити й суд та інші учасники провадження.

Під час проведення судового допиту уповноважені особи здатні застосовувати низку засобів тактико-організаційної та методико-організаційної природи. Зокрема, серед загальних тактичних прийомів судового допиту І. І. Когутич наводить такі: зіставлення різних варіантів змінених показань між собою та з іншими доказами у провадженні, послідовне дослідження показань, постановка контрольних, уточнюючих, нагадуючих запитань; конкретизація непевних, неповних показань, суперечностей; постановка запитань для повторного викладу окремих чи всіх фактів; пред'явлення допитуваному доказів тощо[1]. Допити в структурі логічно поєднаної системи процесуальних та непроцесуальних дій можуть виступати й елементами судових тактичних операцій, спрямованих на вирішення тактичних завдань суду, прокурора-обвинувача, захисника[2].

Суттєвими для практиків можуть виявитися перспективні методико-організаційні рекомендації щодо особливостей проведення допитів під час судового розгляду окремих категорій (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. Специфіка таких судових дій проявляється в змісті предметів допиту для кожної групи допитуваних осіб, відомостях про осіб, які найчастіше допитуються, ситуаціях таких допитів та відповідних їм алгоритмах дій (комплексах тактичних прийомів) для їх вирішення. Через свою повторюваність та логічний зв'язок з особливостями складу кримінального правопорушення, наведені відомості можуть бути типізовані та викладені у формі окремих криміналістичних методик судового розгляду, або окремих комплексних методик досудового розслідування та підтримання публічного обвинувачення в суді.

Серед техніко-криміналістичних засобів отримання й дослідження показань у судовому провадженні насамперед варто навести технічні засоби проведення допиту в режимі відеоконференції, а також технічні засоби фіксації судового розгляду.

Додатково зауважимо, що чинний КПК України не передбачає можливості проведення допитів за межами зали судового засідання, окрім допиту в режимі відеоконференції, що унеможливлює

[1] Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис… д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 19.

[2] Шевчук В. М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці: автореф. дис… д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. С. 23.

ефективне проведення допиту на місці або, наприклад, допиту малолітньої, неповнолітньої особи за методом «зеленої кімнати».

Судове дослідження речових доказів здійснюється на підставі положень ст. ст. 357, 361 КПК України у формі специфічної процесуальної дії – судового огляду. М. Й. Вільгушинський справедливо зауважує, що ця дія відрізняється від її досудового аналога, як за процедурними, так і за сутнісними ознаками[1].

Предметом дослідження під час проведення судового огляду речей виступають їх зовнішні (фізичні) ознаки – розмір, вага, форма, колір, матеріал, наявність та конфігурація окремих елементів (написів чи маркувань, пошкоджень, слідів нашарування) тощо – за умови, що такі ознаки мають значення для кримінального провадження. В. М. Фігурський та В. Є. Тимощук додають, що огляд речей у судовому провадженні також дозволяє перевірити правильність фіксації їх ознак у протоколах огляду, обшуку, які проводилися під час досудового розслідування[2]. У цьому контексті безпосереднє дослідження речових доказів сприяє опосередкованому дослідженню (перевірці) похідних процесуальних документів.

У структурі судового огляду можливо виокремити його підготовчий та робочий етапи.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 357 КПК України, учасники судового провадження, які беруть участь у дослідженні речових доказів, мають право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом. Зазначені особи під час огляду можуть наголосити на обставинах, пов'язаних як із самою річчю (матеріал, форма, розміри, колір), так і з процесом її огляду (указати на наявність пошкоджень, індивідуальні якості, особливості тощо), що, на їхню думку, заслуговують на увагу суду та мають значення для кримінального провадження[3]. Уявляється, що в межах цієї процедури згадані особи можуть також просити суд здійснити їх поверхневе інструментальне дослідження (виміряти розміри, зважити тощо). Тому задля забезпечення ефективності огляду та досягнення

[1] Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. С. 15.

[2] Фігурський В. М., Тимощук В. Є. Порядок огляду речових доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 252–256.

[3] Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Вищий спеціалізований суд; Лист від 05.10.2012 № 223–1446/0/4–12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740–12. (дата звернення: 03.08.2024).

власних тактичних цілей, сторони провадження та інші учасники провадження мають належним чином заздалегідь готуватися до судового огляду речових доказів.

Зокрема, доцільно попередньо дослідити такі об'єкти (безпосередньо чи опосередковано шляхом ознайомлення з протоколом їх досудового огляду), виокремити їх криміналістично значущі ознаки, спланувати порядок і послідовність їх дослідження, побудувати логічні зв'язки між такими ознаками і власними правовими позиціями учасника провадження. Сторона провадження, у розпорядженні якої перебуває відповідний речовий доказ, має доставити його до зали судового засідання, забезпечити присутність спеціаліста (якщо для дослідження чи правильного розуміння змісту речового доказу необхідні спеціальні знання), підготувати відповідні науково-технічні засоби. Своєю чергою, друга сторона провадження (та, за потреби, інші учасники судового розгляду) має спланувати коментарі й репліки, які доцільно висловити у зв'язку з певними ознаками кожного речового доказу.

На початку робочого етапу огляду речові докази подаються судовому розпоряднику, який, своєю чергою, передає їх судові (за відсутності у провадженні судового розпорядника – секретарю судового засідання або судові напряму). Сторона, яка подає доказ, може одразу висловити власні ремарки щодо його природи, походження, ознак та зв'язку з обставинами, які встановлюються і перевіряються в судовому провадженні. Крім того, учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які брали участь в огляді. Що цікаво, указана норма не уповноважує суд ставити питання щодо досліджуваних доказів сторонам провадження чи потерпілому. Очевидно, з цією метою потрібно проводити повторний судовий допит таких осіб. Водночас, з урахуванням наведеного вище, судовий огляд може мати змішаний (невербальний та вербальний) характер, адже в межах його проведення поєднується інструментальне дослідження матеріального об'єкта та взаємодія між учасниками кримінального провадження.

Суд, відповідно до вимог ч. 1 ст. 357 КПК України, оглядає подані йому речі самостійно. Як писав П. М. Каркач, під час огляду речових доказів головуючий суду визначає та оголошує назву, призначення, форму, розмір, колір, характерні особливості, індивіду-

альні дані предмета, наявність на ньому слідів, їх розмір, форму й особливості[1]. Після цього головуючий надає досліджені об'єкти для ознайомлення іншим учасникам судового розгляду.

Дослідження речових доказів у судовому провадженні є зовнішнім та здійснюється в органолептичний спосіб. С.О. Ковальчук зауважує, що, з погляду гносеології, фізичні властивості таких об'єктів сприймаються з використанням методу спостереження[2]. М.П. Каркач слушно наголосив, що в межах огляду речових доказів суд також може застосовувати методи вимірювання, опису, порівняння, експерименту тощо[3]. При всьому, суб'єкти дослідження використовують власний зір, відчуття дотику та, іноді, слуху чи нюху (наприклад, учасники судового розгляду можуть звернути увагу суду на специфічні звуки, які можуть свідчити про наявність в оглядуваному об'єкті пустот, або на його специфічний запах тощо).

Серед основних принципів судового огляду речових доказів М.П. Кракач навів активне застосування науково-технічних засобів, до яких, серед іншого, можливо віднести мікроскопи, лупи, додаткові джерела освітлення, випромінювачі ультрафіолетового світла тощо[4]. Основною вимогою до таких засобів варто визнати можливість їх доставлення та використання в залі судового засідання.

За потреби, у процедурі судового огляду речових доказів можуть брати участь спеціалісти з метою надання допомоги в застосуванні науково-технічних засобів, а також усних консультацій чи письмових роз'яснень. Так спеціаліст-криміналіст може допомогти з вимірюванням чи зважуванням речей, надати консультації та роз'яснення щодо механізму утворення певних слідів тощо. Інші спеціалісти залучаються ситуативно, залежно від затребуваної під час огляду сфери спеціальних знань.

У процесі огляду речових доказів суд може як застосовувати власні спеціальні знання, так і, відповідно до ст. 360 КПК України, скористатися усними консультаціями або письмовими роз'яс-

---

[1] Каркач П.М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури: навч. – метод. посіб. Харків: Право, 2007. С. 124.

[2] Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 232.

[3] Каркач П.М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури: навч. – метод. посіб. Харків: Право, 2007. С. 125.

[4] Там само.

неннями спеціаліста. Утім, варто зауважити, що українські судді в більшості випадків уникають безпосереднього використання спеціальних знань під час дослідження речових доказів та документів і, натомість, обмежуються дослідженням висновків судових експертиз, які були проведені раніше[1].

На відміну від його досудового аналогу, у структурі судового огляду речових доказів не доцільно виокремлювати заключну стадію, адже фіксація ходу та результатів його проведення здійснюється в реальному часі секретарем судового засідання в журналі, а також засобами технічного фіксування судового розгляду.

Крім того, у виняткових випадках, якщо певні матеріальні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні, неможливо доставити в судове засідання, суд може прийняти рішення про здійснення їх дослідження (огляду) за місцем розташування в порядку ст. 361 КПК України. За місцем фактичного знаходження оглядаються речові докази, які є невід'ємними від навколишньої обстановки, занадто великогабаритними для їх доставлення в залу судового засідання або вимагають особливих умов зберігання тощо. У такому порядку як речові докази можуть оглядатися й деякі письмові документи, зокрема в разі коли вони мають вкрай зношений стан та їх транспортування може призвести до пошкодження і втрати доказової інформації тощо[2].

Частина 2 ст. 361 КПК України визначає, що такий огляд має здійснюватися за загальними правилами огляду під час досудового розслідування. Хід проведення цієї судової дії та її результати обов'язково фіксуються у протоколі, який має відповідати загальним вимогам ст. 104–105 КПК України, а також рекомендаціям щодо форми та змісту протоколів огляду місця події чи речей відповідно. На практиці указані протоколи складаються секретарями судового засідання. Застосування технічних засобів фіксування такого огляду, відповідно до ч. 5 ст. 361 КПК України, є факультативним та здійснюється на розсуд головуючого. З цією метою

[1] Zhuravel V., Kovalenko A., Kovalenko V. From a piece of paper to court evidence: the means of collection and examination of physical documents in Ukrainian criminal justice. *Archives Des Sciences*. 2024. Vol. 74, Issue 2. P. 199.

[2] Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Вищий спеціалізований суд; Лист від 05.10.2012 № 223–1446/0/4–12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740–12. (дата звернення: 03.08.2024).

можуть застосовуватися фотозйомка, відеозапис (зокрема й аерофотозйомка та аеровідеозапис), 3D-сканування, аудіозапис тощо. Для допомоги із застосуванням відповідних засобів можуть залучатися спеціалісти-криміналісти та фахівці інших профілів. Водночас варто зауважити, що на процедуру судового огляду на місці розповсюджуються вимоги ч. 1 ст. 107 КПК України: за клопотанням учасників цієї процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Тому судові доцільно заздалегідь підготувати необхідні технічні засоби та забезпечити присутність профільних спеціалістів.

Керування оглядом на місці здійснюється головуючим судового засідання[1]. Відповідно до ч. 3 ст. 361 КПК України, під час проведення такої процесуальної дії її учасникам (сторонам провадження, потерпілому, а також свідкам, спеціалістам і експертам, за умови їх залучення) можуть ставитися питання, пов'язані з проведенням огляду. Процитована норма дещо відрізняється від змісту аналогічних положень ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 358 КПК України, де зазначено, що під час дослідження речових доказів та документів, відповідно, учасники можуть ставити питання тільки свідкам, експертам та спеціалістам.

Вважаємо, що під час проведення судового огляду на місці застосовними є загальні техніко-криміналістичні й тактико-організаційні рекомендації щодо проведення відповідних видів досудового огляду (ОМП чи огляду речей). На методико-організаційному рівні перспективною є розробка рекомендацій щодо специфіки огляду речових доказів під час судового розгляду окремих груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. Так, залежно від особливостей кримінального правопорушення, можуть бути узагальнені відомості про типові об'єкти, які підлягають дослідженню, та їх характерні ознаки, науково-технічні засоби, що використовуються в межах цієї судової дії, спеціалістів, які залучаються до її проведення тощо.

Дослідження документів в судовому провадженні відбувається за обов'язкової участі суду у формі їх судового огляду. Дослідження фізичних письмових документів здійснюється в порядку, визначеному ст. 358 КПК України, а документів-речових доказів –

[1] Тимощук В. Є. Судовий огляд: процесуальне та криміналістичне дослідження: дис. ..на здобуття ступеня доктора філософії – 081 «Право». Львів, 2022. С. 137.

за правилами ст. 357 КПК України; у другому випадку порядок дій учасників судового розгляду в цілому відповідає описаному вище алгоритму огляду речових доказів. Крім того, як письмові документи, досліджуються депоновані в порядку ст. 225 КПК України показання свідків, потерпілих, за умови, що допитати таку особу безпосередньо неможливо.

Після їх подання суд проголошує (зачитує) зміст текстових документів, у тому числі й висновків експерта чи спеціаліста, особисто оглядає не текстові фізичні документи (наприклад, зображення, схеми) та документи-речові докази, після чого передає їх для ознайомлення іншим учасникам судового розгляду. У межах такого огляду суд та інші учасники судового розгляду використовують органолептичні методи дослідження – зір під час ознайомлення зі змістом текстових документів, документів-зображень та відеозаписів, а слух – під час зачитування судом змісту текстових документів, відтворення аудіовідеозаписів.

У випадках, коли хтось із учасників судового розгляду не володіє мовою, якою виконано письмовий документ, залучається відповідний перекладач, який зачитує зміст текстового документа та перекладає його необхідною мовою.

Під час дослідження документів у судовому провадженні можуть застосовуватися науково-технічні засоби польової криміналістики: пристрої оптичного чи цифрового збільшення, джерела світла видимого та невидимого спектру тощо. Для допомоги з їх застосуванням можливе залучення спеціалістів-криміналістів.

Якщо долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа (ч. 3 ст. 358 КПК України).

КПК України не передбачає можливості проведення огляду комп'ютерних даних як самостійної судової дії. Під час судового розгляду дослідженню підлягають лише електронні документи – у порядку ст. 358 КПК України у випадках, коли первинні комп'ютерні дані містять текстову інформацію, та в порядку ст. 359 КПК України у випадках, коли первинні комп'ютерні дані несуть інформацію в іншій аудіовізуальній формі. Водночас відкритим ли-

шається питання про порядок судового дослідження комп'ютерних даних, які не відповідають ознакам документа (наприклад, пошкоджених, фрагментарних даних тощо)[1].

Звуко- й відеозаписи, які досліджуються судами, в абсолютній більшості випадків подаються в електронній формі на відповідних носіях та, за визначенням, є комп'ютерними даними. Дослідження таких записів здійснюється шляхом їх відтворення з використанням комп'ютерної техніки, відповідного програмного забезпечення, пристрою відтворення звуку та/або екрану. Водночас усе ще можливі випадки подання судові для дослідження записів, збережених в аналоговій формі на відповідних носіях (магнітній плівці, платівках тощо). Опрацювання аналогових звуко- й відеозаписів здійснюється за тими ж загальними правилами, що й цифрових, з поправкою на потребу використання достатньо рідкісного в сучасних умовах аналогового обладнання. З урахуванням загальної розповсюдженості цифрових форматів медіаданих, для роботи з аналоговим аудіовідеообладнанням може знадобитися допомога відповідного спеціаліста.

Частина 2 ст. 359 КПК України дозволяє судові за потреби досліджувати тільки певні частини (відтинки) звуко- й аудіозаписів, які містять дані, що мають значення у кримінальному провадженні. Тому за потреби дослідження довгих записів сторони провадження мають належним чином підготуватися до проведення цієї процесуальної дії, попередньо дослідити відповідні файли чи аналогові носії та визначити, які відтинки кожного запису (з якої відмітки часу по яку відмітку часу), на їхню думку, доцільно відтворити в судовому засіданні.

Сумніви щодо автентичності досліджених у судовому провадженні звуко- й відеозаписів вирішуються аналогічно сумнівам у справжності письмових документів (ч. 4 ст. 359 КПК України). З цією метою судом за клопотанням учасників судового провадження можуть призначатися судові експертизи аудіо- та відеозаписів, а також судова комп'ютерно-технічна експертиза.

Дослідження висновків експерта (та, за аналогією, спеціаліста) здійснюється в загальному процесуальному порядку дослідження письмових документів шляхом їх зачитування (проголошен-

---

[1] Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). Ч. 2. С. 191.

ня) головуючим у судовому засіданні. Водночас висновок експерта за своєю інформаційною природою є носієм відомостей про інші об'єкти. А тому дослідження цього процесуального джерела доказів є, по суті, засобом опосередкованого дослідження об'єктів, які піддавалися експертному дослідженню.

Ю. М. Мирошниченко справедливо зауважує, що в сучасних умовах на озброєнні судових експертів перебуває широкий спектр прийомів та методів, які спираються на здобутки багатьох галузей науки і техніки. У зв'язку з цим сприйняття висновку судового експерта на вербальному рівні (на слух) є майже неможливим[1]. Сторони провадження мають можливість детально дослідити висновки експертів ще до початку судового розгляду, зокрема в порядку ст. 290 КПК України. Тому вони повинні заздалегідь вивчити зміст кожного висновку та сформувати власні позиції щодо його належності, допустимості, достовірності, науковості й методичної правильності тощо. Своєю чергою, для суду кожен досліджений висновок судового експерта несе нові відомості, що, звичайно, ускладнює його розуміння.

Вважаємо, що актуальними для судового дослідження висновків експерта лишаються загальні тактико-організаційні рекомендації щодо їх оцінки. Свого часу Пленум Верховного Суду України за результатами дослідження такого процесуального джерела доказів суд рекомендував судам з'ясовувати таке: чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи, чи не було обставин, які виключали участь експерта у провадженні (та, у результаті, оцінити висновок на предмет його допустимості); а також компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень, достатність поданих експертові об'єктів дослідження, повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним, узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи (оцінка на предмет допустимості й достовірності); обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи (оцінка на предмет належності й достовірності)[2].

[1] Мирошниченко Ю. М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 446.

[2] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного суду України від 30.05.1997 № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700–97. (дата звернення: 23.04.2024).

Як було наголошено вище, допит експерта в судовому засіданні ми вважаємо процесуальним засобом опосередкованого дослідження його висновку, адже ч. 1 ст. 356 КПК України чітко визначає мету такої процесуальної дії – роз'яснення висновку.

До таких міркувань підштовхує і зміст визначеного ч. 3 ст. 356 КПК України предмету допиту експерта: йому можуть бути поставлені запитання щодо наявності в експерта спеціальних знань та кваліфікації з досліджуваних питань (освіти, стажу роботи, наукового ступеня тощо), дотичних до предмета його експертизи; використаних методик та теоретичних розробок; достатності відомостей, на підставі яких готувався висновок; наукового обґрунтування та методів, за допомогою яких експерт дійшов висновку; застосовності та правильності застосування принципів та методів до фактів кримінального провадження; інші запитання, що стосуються достовірності висновку. Очевидно, що всі ці обставини пов'язані саме зі змістом висновку та застосованими під час проведення судової експертизи прийомами й методами. Отже, як наголошує В.О. Попелюшко, без дослідження висновку, незалежно від того, був експерт присутнім при цьому в суді чи ні, його допит завжди буде безпредметним[1].

Пред'явлення для впізнання в судовому провадженні (ст. 355 КПК України) може проводитися з метою ідентифікації речей чи осіб за ідеальними слідами пам'яті свідків, потерпілих чи обвинувачених. Як зауважують автори науково-практичного коментаря до КПК України, на практиці така судова дія проводиться вкрай рідко. Зокрема, якщо впізнання проводилося під час досудового розслідування, то його повторення в судовому засіданні не має сенсу. Недоцільно пред'являти й обвинуваченого для впізнання потерпілому або свідкові, які бачили його під час досудового розслідування чи в підготовчій частині судового засідання[2].

Уявляється, що така судова дія мала би проводитися з дотриманням загальних правил її досудового аналогу. Зокрема й ч. 2 ст. 355 і ч. 1 ст. 228, і ч. 1 ст. 229 КПК України вимагають попереднього допиту впізнаючої особи на предмет можливості впізнати особу або річ та ознаки, за якими вона може це зробити. Під час пред'яв-

[1] Попелюшко В.О. Експертні знання в кримінальному провадженні за новим КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип. 58 (2). С. 70.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 593.

лення особи чи речі для впізнання особа, яка впізнає, повинна зазначити, чи впізнає вона особу або річ і за якими саме ознаками. Утім, на цих двох положеннях процесуальна регламентація судового впізнання фактично завершується. Тому, за відсутності інших опцій, пропонуємо до пред'явлення для впізнання в судовому розгляді за аналогією застосовувати положення ст. ст. 228–229 КПК України: щодо заборони попередньої демонстрації впізнаваній особі об'єкта, який упізнається; щодо пред'явлення об'єкта разом з трьома іншими об'єктами одного виду (особами тієї ж статі, які не мають суттєвих відмінностей у зовнішності); щодо можливості проведення впізнання особи поза зоровим сприйняттям та у режимі відеоконференції; а також, щодо можливості пред'явлення для впізнання осіб чи речей за фотознімками.

Під час проведення судового пред'явлення для впізнання суд та сторони провадження можуть застосовувати типові для досудового аналога цієї процесуальної дії техніко- й тактико-криміналістичні засоби. З урахуванням низької якості правового регулювання та незначного розповсюдження такої судової дії на практиці, розробка окремих тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення судового впізнання видається нам недоречною.

Крім того, у межах судового провадження може здійснюватися експертне дослідження доказів шляхом призначення судом за клопотанням сторін провадження або за власною ініціативою судових експертиз. Специфіку та криміналістичні засоби такого різновиду дослідження доказів буде розглянуто в наступному підрозділі цієї праці.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що основною формою дослідження доказів у кримінальному провадженні є судове дослідження, яке відбувається в межах етапу розгляду «з'ясування обставин та перевірка їх доказами» (ст. ст. 349–363 КПК України). Воно виявляється в безпосередньому отриманні судом (та іншими учасниками розгляду) з використанням органів відчуття кримінально-релевантних відомостей від процесуальних джерел доказів, які подаються сторонами та, іноді, іншими учасниками судового провадження. У такий спосіб можуть бути досліджені речові докази (у тому числі й за місцем їх перебування), документи (включно з висновками експертів та спеціалістів), а також показання обвинуваченого, потерпілого, свідків та судового експерта. Тіла живих

людей, а також трупи людей і тварин досліджуються в судовому провадженні опосередковано, шляхом ознайомлення з вторинними процесуальними документами, складеними на стадії досудового розслідування.

Під час проведення судово-слідчих дій учасники розгляду (як суд, так і сторони провадження) використовують низку криміналістичних засобів судового дослідження доказів, до яких можна віднести:

– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо організації та планування судового розгляду в цілому[1] та його стадії «з’ясування обставин та перевірки їх доказами»;
– тактико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо організації та проведення окремих судових дій, спрямованих на дослідження поданих сторонами провадження доказів: допиту та огляду (речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів);
– специфічні тактичні прийоми, тактичні операції та комбінації судових процесуальних дій;
– техніко-криміналістичні прийоми, способи, методи та науково-технічні засоби, які застосовуються для отримання доказової інформації від її матеріалізованих джерел (носіїв) у судовому провадженні;
– методико-організаційні наукові положення (рекомендації) щодо судового розгляду в кримінальних провадженнях про певні групи кримінальних правопорушень (окремі методики судового розгляду)[2].

Специфічною формою судового розгляду за чинним КПК України є **провадження слідчого судді**, який у межах реалізації функції судового контролю на досудовому розслідуванні уповноважений вирішувати низку суттєвих для кримінального провадження питань.

[1] Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. С. 10–11.

[2] Див.: Когутич І.І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. … дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 22; Журавель В.А. Криміналістичні методики судового розгляду окремих категорій кримінальних справ: проблеми формування та реалізації. *Наукові праці національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 130–138; Одерій О.В., Гєрцик Р.В. Методика судового розгляду кримінальних проваджень (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81), том. 2. С. 178–184; Мирошниченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. С. 393.

Так указаний суб’єкт розглядає відводи під час досудового розслідування; за клопотаннями учасників кримінального провадження приймає рішення про застосування майже всіх заходів забезпечення кримінального провадження (у тому числі й запобіжних заходів); санкціонує проведення обшуку, огляду, слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, більшості негласних (слідчих) розшукових дій; призначає судові експертизи за клопотанням сторони захисту[1]; надає дозвіл на проведення спеціального досудового розслідування; встановлює окремі строки та продовжує строки досудового розслідування після повідомлення особі про підозру; розглядає скарги на окремі форми рішень, дій та бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора; призначає стаціонарні судові психіатричні експертизи; затверджує згоду особи на екстрадицію в спрощеному порядку тощо.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 110 КПК України, усі рішення слідчого судді є процесуальними, а тому, з урахуванням положень ст. 94 КПК України, мають обов’язково ґрунтуватися на результатах оцінки поданих цьому суб’єктові доказів. Своєю чергою, належна оцінка таких доказів потребує ознайомлення з відповідними джерелами (носіями) доказової інформації, отримання та осмислення таких відомостей, тобто здійснення дослідження доказів.

Попри те, що провадження слідчого судді є складовою стадії досудового розслідування, за своєю процесуальною природою та формою воно є похідним від судового. Чинним законодавством не передбачено самостійної процедури судового розгляду у провадженні цього суб’єкта. Окремі норми КПК України регламентують повноваження слідчого судді, порядок подачі йому клопотань та скарг, окремі підготовчі дії до проведення розгляду, вимоги щодо обов’язкової участі в ньому певних осіб, предмет доказування під час розгляду, зміст та форму рішень слідчого судді та окремі інші питання.

На практиці судовий розгляд у провадженні слідчого судді здійснюється з дотриманням загальних правил провадження в суді першої інстанції. Так, наприклад, ч. 1 ст. 306 КПК України визна-

[1] Протягом 2017–2019 років на підставі т. зв. «поправок Лозового» (Закон України від 03.10.2017 № 2147а-VIII) судові експертизи під час досудового розслідування призначалися виключно ухвалою слідчого судді за клопотанням сторін провадження чи потерпілого. Дана практика була негативно оцінена науковцями та правозастосовниками і з часом скасована Законом України від 04.10.2019 № 187-IX.

чає, що скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора розглядаються слідчим суддею, згідно з правилами судового розгляду, передбаченими статтями 318–380 КПК України, з урахуванням положень глави 26 Кодексу. Зокрема, Д. Є. Крикливець вважає, що під час розгляду таких скарг у провадженні слідчого судді здійснюється судове слідство, у межах якого можливе проведення допитів свідка, потерпілого, у тому числі малолітніх або неповнолітніх, пред’явлення для впізнання, допиту експерта в суді, дослідження речових доказів, документів, звуко- і відеозаписів, використання консультацій та роз’яснень спеціаліста, а також проведення огляду на місці[1]. Що ж до інших форм провадження слідчого судді (застосування ЗЗКП та запобіжних заходів, санкціонування проведення обшуку та НС(Р)Д тощо), КПК України не містить такої вказівки. Таким чином, у низці випадків положення Глави 28 КПК України застосовуються щодо провадження слідчого судді за аналогією.

Крім того, чинний КПК України не містить чіткої та послідовної позиції відносно моменту та порядку подання доказів, які обґрунтовують доводи клопотань[2] та щодо обов’язковості та порядку їх дослідження слідчим суддею. Зокрема, низка норм КПК України уповноважує слідчого суддю за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслуховувати будь-якого свідка чи досліджувати будь-які матеріали, що мають значення для вирішення по суті поставленого перед ним питання (ч. 4 ст. 151, ч. 5 ст. 156, ч. 4 ст. 172, ч. 4 ст. 193, ч. 5 ст. 244, ч. 3 ст. 297–3 КПК України). Ч. 1 ст. 194 КПК України зобов’язує слідчого суддю досліджувати подані сторонами докази під час розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів. Водночас ст. ст. 142, 146, 156, 163, 172, 234, 248, 295–1 не містять прямої вказівки на право слідчого судді досліджувати докази. При цьому положення ст. ст. 141, 145, 234, 295–1, зобов’язують слідчого (дізнавача) і прокурора додавати до відповідних клопотань оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими обґрунтовують доводи клопотання. У низці інших випадків, як-то: розгляд скарг на рішення, дії, бездіяльність органів досудо-

[1] Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. С. 199.

[2] Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. … доктора філософії – 081 «Право». Одеса, 2017. С. 105.

вого розслідування, розгляд відводів тощо – чинне законодавство не містить жодної вказівки на випадки та порядок дослідження доказів у провадженні слідчого судді[1].

Видається, що описані вище колізії та прогалини законодавства щодо обов'язковості та порядку дослідження доказів у провадженні слідчого судді сьогодні можуть бути вирішені шляхом застосування положень статей 23 та 94, а також Глави 28 (за аналогією) КПК України. З огляду на перелічені нормативні вимоги, вважаємо, що у процесі прийняття власних рішень слідчий суддя все ж таки зобов'язаний досліджувати докази незалежно від наявності в Законі окремої вказівки на обов'язковість такого дослідження; загальний порядок такого дослідження має відповідати вимогам до аналогічних процедур у межах судового розгляду в суді першої інстанції. Водночас, задля дотримання принципу правової визначеності, вважаємо за доцільне доповнити КПК України нормою, яка б додатково регламентувала процесуальний статус слідчого судді, чітко визначала перелік його повноважень та прямо встановлювала правило про те, що судовий розгляд цим суб'єктом питань у межах його повноважень здійснюється за загальними правилами ст. ст. 318–380 КПК України, з урахуванням особливостей, визначених Кодексом.

Аналіз 100 ухвал слідчих суддів судів першої інстанції[2], постановлених протягом 2020–2024 років, показав, що в переважній більшості випадків (92%) слідчі судді під час здійснення своїх повноважень досліджували докази, якими обґрунтовувалися подані клопотання, заяви та скарги, а також заперечення проти них. Випадки, коли ухвали не містять посилання на досліджені слідчим суддею докази (8%), як правило, пов'язані із ненаданням суб'єктом подання клопотання, заяви або скарги відповідних матеріалів[3]).

[1] Коваленко А. В. Проблеми дослідження доказів у провадженні слідчого судді. *Кримінальний процес: сучасний вимір та проспективні тенденції:* VI Харківський кримінальний процесуальний полілог (м. Харків, 17 квіт. 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 184.

[2] Варто зауважити, що абсолютна більшість ухвал слідчих суддів, які опубліковано в ЄДРСР, характеризується низьким ступенем інформативності. Указані суб'єкти переважно посилаються на положення ч. 2 ст. 376 КПК України та публікують в реєстрі тільки вступну і резолютивну частину рішення; у низці випадків відсутнє навіть посилання на згадану норму.

[3] Див., наприклад: Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Миколаїв від 22 червня 2021 року у справі № 489/3967/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97813178; Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 02 червня 2023 року у справі № 757/20281/23-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113267092.

Опрацювання положень чинного кримінального процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що дослідження доказів у провадженні слідчого судді може здійснюватися за трьома основними сценаріями:

1) дослідження матеріалів, які були подані сторонами розгляду як додатки до клопотань, заяв, скарг та заперечень. Додатками до клопотань, відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, можуть бути тільки письмові документи (допускається подання слідчому судді як оригіналів, так і копій). Такі докази були досліджені слідчими суддями у всіх вивчених нами випадках, коли дослідження в принципі здійснювалося (92% від загальної кількості ухвал). Водночас речові докази, зокрема й речові докази-документи, та показання свідків за такого сценарію досліджуватися не можуть та мають бути подані вже під час розгляду;

2) дослідження доказів, які подаються сторонами під час процедури розгляду або які витребуються слідчим суддею за їх клопотаннями. У межах вивчення ухвал слідчих суддів нами не було обліковано таких ситуацій. Вірогідно, в ухвалах за результатами судового розгляду слідчі судді не диференціюють докази, подані як додатки до клопотань, та докази, подані в межах самого розгляду;

3) дослідження доказів, які були витребувані слідчим суддею за власною ініціативою. Такі ситуації були виявлені нами лише у 2 опрацьованих провадженнях (2%) В обох випадках, слідчі судді зобов'язували слідчих надати для дослідження матеріали кримінального провадження: під час розгляду питання про скасування арешту земельної ділянки[1]; та під час розгляду клопотання до надання тимчасового доступу до речей та документів[2].

Об'єкти дослідження в даному контексті можуть дещо відрізнятися від доказів, які досліджуються під час судового розгляду кримінальних справ по суті. Так під час вирішення слідчим суддею питань, пов'язаних із наявністю обґрунтованої підозри (застосування запобіжних заходів, оскарження повідомлення про підозру тощо), у судовому розгляді досліджуються «традиційні докази»,

[1] Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Київ від 19 травня 2021 року у справі № 761/12718/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 97057084.

[2] Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 23 листопада 2023 року у справі № 336/1016/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115134547.

які, на думку сторони обвинувачення, мають свідчити про причетність особи до вчинення певного кримінального правопорушення.

Дискусійним є питання про обсяг та наслідки їх дослідження, перевірки й оцінки слідчим суддею. Зокрема, слідчі судді Вищого антикорупційного суду в ухвалах за результатами розгляду клопотань про застосування та продовження строку дії запобіжних заходів послідовно зазначають, що «на цій стадії кримінального провадження слідчий суддя повинен лише надати оцінку тому чи достатньо отриманої інформації та досліджених доказів, для того щоб допустити можливість, що особа, щодо якої вирішується питання про застосування запобіжного заходу, могла вчинити кримінальне правопорушення, яке їй інкримінується. Питання ж оцінки доказів з погляду їх достатності й допустимості для визнання особи винною чи невинною у вчиненні того чи іншого злочину входить до компетенції суду під час розгляду кримінального провадження по суті»[1]. Мотивувальні частини окремих ухвал слідчих суддів ВАКС містять блок «Щодо обґрунтованості підозри», де проаналізовано зібрані стороною обвинувачення докази, а також доводи сторін розгляду[2]. Статею 198 КПК України визначено, що висловлені в ухвалі слідчого судді за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, обвинувачення не мають преюдиціального значення. Утім, суддя ВАКС В. В. Михайленко наголошує, що слідчий суддя все ж має відігравати превентивну роль у питанні допуску до провадження неякісних, з погляду допустимості, доказів, адже надання ним дозволів на проведення процесуальних дій на основі недопустимих доказів може призвести до визнання незаконними результатів таких дій за принципом «плодів отруйного дерева»[3].

Водночас у провадженні слідчого судді можуть досліджуватися й докази інших обставин, які мають суттєве значення для вирішення поставленого перед ним питання. Так, наприклад, під час

[1] Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 30 червня 2020 року з справі № 991/5278/20. / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90166039.

[2] Див., наприклад: Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19 жовтня 2020 року у справі № 991/8588/20. / *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92340706.

[3] Михайленко В. В. Проблемні аспекти оцінки доказів слідчим суддею у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 229.

розгляду клопотання про надання дозволу на виїзд підозрюваного, до якого застосовано запобіжний захід у виді особистого зобов'язання (включно з обов'язком не покидати межі м. Києва та Київської області без дозволу слідчого, прокурора, суду), слідчий суддя дослідив первинний документ – запрошення для участі в експертній зустрічі на ім'я підозрюваного (клопотання було задоволено)[1]; у межах розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу слідчий суддя дослідив надані захистом документи – електронний лист від матері підозрюваного з проханням приїхати до неї, її медичну документацію (у задоволенні клопотання було відмовлено)[2]. Указані документи не стосуються події кримінального правопорушення та не можуть бути визнані належними доказами під час вирішення відповідного кримінально правового спору по суті. Утім, вони здатні прямо чи непрямо підтвердити існування обставин, які мають значення для вирішення слідчим суддею конкретного поставленого перед ним питання, і в цьому конкретному контексті є належними доказами.

Тому предметом дослідження доказів у провадженні слідчого судді варто визначити відомості (фактичні дані), що містяться в поданих сторонами розгляду або витребуваних слідчим суддею джерелах, та підтверджують або спростовують факти, на основі яких указаний суб'єкт приймає певне рішення в межах своїх повноважень. Сукупність фактів, які мають бути встановлені задля прийняття слідчим суддею певного рішення, визначаються предметом доказування в межах кожної форми розгляду. Варто зауважити, що для деяких рішень слідчого судді локальні предмети доказування визначені чинним законодавством окремо (наприклад ст. ст. 194, 234 та інші норми КПК України); в інших випадках, як-то ст. 303 КПК України, предмет доказування в провадженні слідчого судді законодавством не визначено взагалі[3].

Загальні засади дослідження доказів у провадженні слідчого судді в цілому аналогічні судовому розгляду в суді першої інстан-

[1] Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 14 липня 2023 року у справі № 991/6242/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112293869.

[2] Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 17 листопада 2023 року у справі № 991/9862/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115096699.

[3] Kovalenko A. Criminal procedural means of examining evidence in investigating judge's proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2024. № 3. P. 111–112.

ції. Зокрема, таке дослідження здійснюється тільки в процесуальній формі і, як зауважує Ю. В. Сухомлин, реалізується на основі засади змагальності у кримінальному провадженні[1]. Як і в стадії судового розгляду, учасники провадження в слідчого судді відстоюють власні правові позиції, беруть участь у дослідженні доказів та впливають на формування в цього суб'єкта внутрішнього переконання про потребу прийняття того чи іншого процесуального рішення. Наприклад, у межах процедури обрання запобіжного заходу, сторона захисту (особа, щодо якої вирішується питання про обрання запобіжного заходу, її захисник та законний представник) мають право досліджувати речові докази, документи, показання, на які посилається прокурор (п. 6 ч. 2 ст. 193 КПК України).

В окремих випадках у провадженні слідчого судді бере участь тільки сторона обвинувачення, як ініціатор розгляду (наприклад, під час розгляду клопотань про дозвіл на проведення обшуку, НС(Р)Д тощо). За таких умов засада змагальності реалізується шляхом покладання на сторону обвинувачення тягаря подолання презумпції недоцільності обмеження прав і свобод учасників кримінального провадження. Крім того, як уже зазначалося, у низці випадків слідчий суддя може заслуховувати свідків чи досліджувати певні матеріали на власний розсуд.

Процесуальний порядок дослідження доказів у провадженні слідчого судді відповідає процедурі здійснення аналогічних дій у провадженні суду першої інстанції. Зокрема, дослідження речових доказів та документів (у тому числі й звуко-, відеозаписів) здійснюються за загальними правилами ст. ст. 357–359 КПК України: слідчий суддя особисто оглядає речові докази та зачитує документи і висновки експертів, звуко- і відеозаписи відтворюються в використанням відповідних технічних засобів.

Крім того, слідчий суддя може за клопотанням сторін або за власною ініціативою заслуховувати свідків. На переконання І. В. Гловюк, таке «заслуховування» має здійснюватися в процесуальній формі допиту[2]. З урахуванням змісту ст. 65 КПК України зауважимо, що свідком у даному контексті буде вважатися особа, якій

[1] Сухомлин Ю. В. Деякі питання процесуального порядку подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 235.

[2] Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадженні слідчим суддею. *Право України*. 2014. № 10. С. 103.

відомі або можуть бути відомі обставини, що мають значення для вирішення слідчим суддею питання, віднесеного до його компетенції, та яка була викликана для давання показань. Допит свідків у провадженні слідчого судді має здійснюватися із дотриманням загальних вимог ст. 352 КПК України. Водночас заслуховування слідчим суддею доводів особи, яка подала клопотання (заяву, скаргу), на нашу думку, не є її допитом та відповідає судовим процедурам вступних промов і дебатів.

Аналіз судової практики показав, що в усіх випадках, коли здійснювалося дослідження доказів (92%), слідчі судді ознайомлювалися зі змістом письмових процесуальних документів, які були долучені сторонами розгляду до клопотань, заяв, скарг та заперечень на них. Сторона, яка подає відповідне клопотання, заяву або скаргу, за загальним правилом, має додавати до нього копії або оригінали документів на його підтвердження, забезпечувати доставлення в залу судового засідання будь-яких матеріалів, присутність свідків тощо.

Зауважимо, що сторона обвинувачення, як правило, має перевагу перед захистом в обсязі часу на підготовку до розгляду питань про застосування запобіжних заходів. Своєю чергою сторона захисту, зазвичай, має обмежені можливості підготовки до розгляду слідчим суддею такого питання, адже копія відповідного клопотання та матеріалів, яким воно обґрунтовується, надається підозрюваному, обвинуваченому не пізніше ніж за три години до початку розгляду (ч. 2 ст. 184 КПК України). Сторона обвинувачення з тактичних міркувань часто надає такі матеріали захисту в останній момент або навіть із пропуском визначеного законом строку. Крім того, В. А. Завтур справедливо зауважує, що чинне законодавство не регламентує порядок ознайомлення захисту з такими матеріалами, а також наслідки недотримання такої вимоги[1], тому на практиці можливі випадки, коли захист не має достатнього часу на ознайомлення з ними. У таких ситуаціях сторона захисту може заявити слідчому судді клопотання про надання додаткового часу на ознайомлення з матеріалами, і такі клопотання, зазвичай, задовольняються.

Лише в одному (1%) з досліджених проваджень слідчим суддею було допитано свідка за клопотанням особи, яка подала заяву про

[1] Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. … доктора філософії – 081 «Право». Одеса, 2017. С. 118.

відвід слідчого. Так допитано бабусю підозрюваного, яка була присутня під час спілкування слідчого з її онуком та підтвердила, що спілкування відбувалося «не таким тоном»[1]. Серед обставин, які ускладнюють реалізацію слідчими суддями такого повноваження, С. Л. Шаренко наводить тривалість стандартної процедури виклику особи, яка в окремих випадках перевищує граничний строк здійснення судово-контрольного провадження[2].

Що ж до дослідження речових доказів у провадженні слідчого судді, то нами не було обліковано жодного такого випадку.

Таким чином, на практиці можливості дослідження доказів у провадженні слідчого судді не використовуються повною мірою. Причинами цього, на нашу думку, є недосконалість кримінального процесуального законодавства та небажання слідчих суддів витрачати додаткові зусилля на виклик та допит свідків і дослідження речових доказів.

Криміналістичні засоби дослідження доказів у провадженні слідчого судді аналогічні засобам, які застосовуються під час доказування на стадії судового розгляду. Учасники такого провадження можуть використовувати тактичні прийоми судових огляду речей та документів, допитів, техніко-криміналістичні засоби дослідження матеріальних об'єктів, техніко- й тактико-криміналістичні рекомендації щодо перевірки й оцінки висновків експерта тощо. КПК України не містить прямої вказівки на можливість залучення до провадження слідчого судді спеціаліста, проте ми вважаємо, що в даному випадку за аналогією застосовними є загальні правила ст. 360 КПК України. Водночас серед 100 досліджених ухвал слідчих суддів нами не було виявлено випадків залучення ними спеціалістів до судового розгляду.

Зауважимо, що перспективним є розроблення тактико-організаційних рекомендацій щодо проведення окремих пізнавальних судових дій у провадженні слідчого судді. Проте для цього, насамперед, потрібно належним чином унормувати цю процедуру в КПК України.

---

[1] Ухвала слідчого судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 18 січня 2021 року у справі № 233/4886/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94240249.

[2] Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. С. 16.

4.4. Експертне дослідження доказів у кримінальному провадженні

У багатьох випадках належне опрацювання джерела (носія) доказової інформації, з'ясування та розуміння змісту відомостей, які в ньому містяться, потребує від суб'єктів доказування використання відсутніх у них специфічних знань та навичок у певних галузях науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо. У таких ситуаціях до процесу дослідження доказів залучаються носії спеціальних знань – обізнані особи. Однією із процесуальних форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є судова експертиза, проведення якої може бути ініційоване уповноваженими особами як під час досудового розслідування, так і в межах судового розгляду. Унаслідок проведення судової експертизи та дослідження висновку експерта, складеного за її результатами, суб'єкти доказування отримують нову або додаткову інформацію про направлене експертові джерело (носій) доказових відомостей, що варто визнати специфічним різновидом процесу дослідження доказів. Водночас, на нашу думку, дослідження доказів суб'єктами доказування та дослідження судовим експертом направлених йому об'єктів є різними формами процесуальної діяльності та потребують розмежування. При всьому, питання сутності експертного дослідження доказів та його місця в структурі діяльності кримінального процесуального доказування лишаються дискусійними, що додатково підкреслює актуальність доктринального опрацювання цього питання.

На законодавчому рівні судова експертиза визначена ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів із метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду[1]. Варто зауважити, що висновки судових експертів використовуються у всіх формах судочинства і положення Закону України «Про судову експертизу» у даному контексті є універсальними. Унаслідок цього, кримінальне процесуальне розуміння судової експертизи та її місце в структурі кримінального процесуального доказування потребують уточнення.

[1] Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038–12. (дата звернення: 25.07.2024).

КПК України не містить окремого визначення поняття судової експертизи і натомість регулює відносини щодо її ініціювання, регламентує процесуальний статус експерта, встановлює вимоги до висновку експерта та закріплює способи його використання у кримінальному провадженні. При цьому, процесуальний статус судової експертизи та дій уповноважених суб'єктів щодо її ініціювання у кримінальному провадженні лишається дискусійним.

Аналіз положень чинного кримінального процесуального законодавства показав, що процедура ініціювання судової експертизи має низку розрізнених назв. Серед них можливо виокремити такі: «проведення експертизи» (назва ст. 242, назва та ч. 1 ст. 244, ст. ст. 245, 332 КПК України); «залучення експерта» (ч. 6 ст. 69, ч.ч. 1, 8 ст. 101, ч. 1 ст. 242, ст. 243, пп. 1, 2 ч. 1, ч.ч. 2, 8, 9 ст. 244, ч. 1 ст. 509 КПК України); «забезпечення проведення експертизи» (ч. 2 ст. 242 КПК України); «доручення провести експертизу» (ч.ч. 1, 5, 7 ст. 69, ч. 1 ст. 242, п. 4 ч. 2, ч.ч. 6, 7 ст. 244 КПК України); «призначення судової експертизи» (ч. 7 ст. 69, ч. 1 ст. 245, ч. 3 ст. 358 КПК України, п. 6 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5); «призначення судового експерта» (п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про судову експертизу»); «отримання висновку експерта» (чч. 2, 3 ст. 93 КПК України); «одержання висновку експерта» (п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); «замовлення експертизи» (ст. ст. 6, 7–1, 9, 14, 15 Закону України «Про судову експертизу»). Для прикладу, тільки в ч. 1 ст. 244 КПК України формулювання «проведення експертизи» використовується двічі, а формулювання «залучення експерта» – п'ять разів; у п. 4 ч. 2 даної статті указано, що конкретний експерт «залучається», а експертній установі «доручається» проведення експертизи, водночас, відповідно до ч. 6 даної статті, слідчий суддя «доручає» проведення експертизи і конкретному експертові, і експертам чи експертній установі. Видається, що через свої семантичні відмінності наведені вище терміни (формулювання) не можуть розглядатися як синонімічні та взаємозамінні.

За своєю суттю усі процедури ініціювання судової експертизи зводяться до одного загального алгоритму дій: уповноважений суб'єкт доходить переконання про потребу проведення судової експертизи обирає її вид та експерта (експертів, експертну установу),

який її проведе, готує відповідні матеріали (об'єкти, питання), складає передбачений законом процесуальний документ і передає його разом з матеріалами відповідному експертові (експертам, експертній установі). Останній на підставі згаданого процесуального документа здійснює судово-експертне дослідження, викладає у висновку вмотивовані відповіді на поставлені перед ними питання та передає його суб'єктові, який ініціював проведення експертизи. Наявність як мінімум дев'яти різних назв однієї процедури у чинному законодавстві свідчить про низьку якість наведених норм та значно ускладнює їх застосування на практиці[1]. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати зміст і значення основних використаних у законодавстві формулювань та спробувати попутно з'ясувати кримінальну процесуальну природу судової експертизи.

Термін «проведення експертизи», очевидно, має стосуватися саме дослідження, яке проводиться судовим експертом, та не містити передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність суб'єктів доказування щодо ініціювання здійснення такого дослідження чи оцінювання висновку за його результатами. Зауважимо, що в низці процесуальних норм (ч.ч. 1, 3, 4, 5 ст. 69, ч. 1 ст. 101, ст. 509 КПК України, п. 7 ч. 1 ст. 4, ст. ст. 5, 6, 7–1 та інші положення Закону України «Про судову експертизу» тощо) використано термін «проведення судової експертизи» конкретно в контексті здійснюваного експертом дослідження, а не процедури його ініціювання. Це можливо прослідкувати на прикладі ч. 1 ст. 509 КПК України, яка встановлює, що «Слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані залучити експерта (експертів) для проведення психіатричної експертизи…». З цього формулювання випливає, що судову експертизу проводять не слідчий, дізнавач чи прокурор, а залучений ними експерт.

Тому ми погоджуємося з І. В. Пирогом, який вважає, що судову експертизу, яка проводиться судовим експертом, не варто ототожнювати зі слідчою (розшуковою) дією, передбаченою ст. ст. 242–243 КПК України[2]. Згадана С(Р)Д проводиться уповноваженими суб'єктами сторони обвинувачення – слідчим, дізнавачем чи проку-

[1] Коваленко А. В. Проблеми понятійно-термінологічного апарату процедури ініціювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (104). С. 179.

[2] Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 59.

рором – та полягає в підготовці матеріалів, складанні та направленні суб'єктові судово-експертної діяльності відповідної вмотивованої постанови та об'єктів дослідження. Саме в таких діях суб'єктів доказування В. К. Весельський вбачав тактичну складову: на його думку, тактикою призначення експертизи варто вважати визначення її завдань, обрання моменту призначення та суб'єкта експертної діяльності[1].

Своєю чергою судовий експерт не є суб'єктом, уповноваженим на проведення слідчих (розшукових) дій у розумінні ст. 223 КПК України та не діє в інтересах сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Як слушно зауважує О. В. Ряшко, «Експертна діяльність виходить за межі кримінального судочинства, є самостійною та регулюється спеціальними нормативними актами. Вирішення питання про спосіб проведення експертизи входить у спеціальну компетенцію експерта»[2]. Указаний суб'єкт, діючи самостійно та без втручання з боку сторони обвинувачення, проводить судову експертизу, у межах якої досліджує матеріальні об'єкти, що були йому надані, та з використанням власних спеціальних знань і навичок отримує від них певні відомості, відповідно до поставлених перед ним питань. За результатами проведеного дослідження експерт складає висновок та направляє його ініціатору проведення експертизи. Саме цей висновок надалі може використовуватися в доказуванні, проте без участі судового експерта. Крім того, як було зазначено вище, судово-експертне дослідження може бути проведене в межах інших форм судочинства: адміністративного, цивільного та господарського, у той час як слідчі (розшукові) дії є унікальним для кримінального провадження способом збирання та перевірки доказів.

Проведення судової експертизи є специфічною формою саме процесуальної діяльності, адже ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» визначає, що вона спрямована виключно на вирішення питань, які є або будуть предметом судового розгляду. Дослідження,

[1] Весельский В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2012. № 2 (28). С. 157.

[2] Ряшко О. В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: призначення психіатричної експертизи та особливості предмета доказування. Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P 1. С. 545.

які проводяться атестованими судовими експертами поза межами судових процесів, прийнято називати «позасудовими експертизами»[1], або просто «експертними дослідженнями»[2]. Це створює певну плутанину, адже, як зауважує С. Перлін, «фактично, судова експертиза і є експертним дослідженням». При цьому непроцесуальні експертні дослідження він називає «експертними дослідженнями у вузькому значенні» та наполягає на їх розмежуванні з судовими експертизами. Погоджуємося з цитованим автором, що судова експертиза проводиться тільки в судовому провадженні за зверненням спеціально уповноваженого суб'єкта, водночас як «експертні дослідження у вузькому значенні» – в усіх інших випадках, не пов'язаних із судочинством[3]. Як зазначала Н. І. Клименко, судові та несудові експертизи різняться насамперед тим, що для перших із них чинне законодавство встановлює права й обов'язки осіб, котрі беруть участь їх проведенні, їх правовідносини з іншими учасниками процесу, зміст основних процесуальних документів, які при цьому складаються, та інші питання, пов'язані з порядком залучення експерта, призначення й проведення експертизи[4]. Експерт, відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, є учасником кримінального провадження, його процесуальне положення регламентоване ст. ст. 69–70 КПК України. Таким чином, у кримінальному (і не тільки) судочинстві він здійснює саме процесуальну діяльність, яка, утім, відрізняється від діяльності суб'єктів доказування в таких процесах.

Відтак, ініціювання судової експертизи стороною обвинувачення та її проведення судовим експертом є двома різними формами процесуальної діяльності. Наголосимо, що, зважаючи на аналогічні міркування, доцільно також розмежовувати проведення судової експертизи судовим експертом та процесуальні рішення слідчого судді та суду, а також дії сторони захисту чи потерпілого щодо ініці-

[1] Клименко Н. І. Несудова експертиза, або експертиза соціуму. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 424–429.

[2] Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98 (дата звернення: 12.01.2024).

[3] Перлін С. Співвідношення судової експертизи та експертного дослідження в діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 285.

[4] Клименко Н. І. Несудова експертиза, або експертиза соціуму. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 425.

ювання експертного дослідження. З огляду на викладене, під «проведенням судової експертизи» доцільно розуміти власне процес судово-експертного дослідження, передбачений ст. 1 Закону України «Про судову експертизу». Даний термін не містить процесуальних дій та рішень уповноважених суб'єктів доказування щодо ініціювання проведення експертизи.

Що ж до інших наведених вище формулювань, то всі вони так чи інакше стосуються саме процедури ініціювання здійснення експертного дослідження. Серед них одним із найбільш розповсюджених та традиційних є «призначення судової експертизи». Зауважимо, що наведений термін несе додаткове смислове навантаження та вказує на імперативний характер відносин щодо ініціювання проведення експертизи. Так великий тлумачний словник української мови визначає слово «призначати» як «визначати, встановлювати кому-небудь щось; покладати обов'язок виконати що-небудь, присуджувати щось кому-небудь»[1]. Через це формулювання «призначення експертизи» може бути застосовним тільки до процесуальної діяльності суб'єктів владних повноважень у кримінальному провадженні – сторони обвинувачення, слідчого судді та суду.

На користь цього підходу також свідчить зміст ч. 1 ст. 7–1 Закону України «Про судову експертизу», де визначено, що підставою проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, а якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб – відповідний договір[2]. При цьому рішення сторони обвинувачення, слідчого судді та суду, відповідно до ст. 110 КПК України, є процесуальними та обов'язковими до виконання. Відносини між ініціатором проведення експертизи та суб'єктом її виконання в даному випадку є імперативними, суб'єкт судово-експертної діяльності може відмовитися від виконання такого рішення тільки на підставі ч. 4 ст. 69 КПК України та несе кримінальну відповідальність за відмову від виконання цього обов'язку без поважних причин (ст. 385 КК України). Відтак, формулювання «призначення судової експертизи» семантично відповідає змісту описаної процедури та має застосовуватися до ви-

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.); голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1116.

[2] Аналогічні положення наведені й у п. 1.8 Розділу І Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5.

падків ініціювання проведення експертизи стороною обвинувачення (як слідча (розшукова) дія з такою назвою), а також слідчим суддею чи судом (як судова процесуальна дія).

Своєю чергою, правові відносини щодо ініціювання проведення судової експертизи іншими суб'єктами на договірних засадах мають ознаки диспозитивного методу правового регулювання. Так, проведення судових експертиз є платною послугою, яка надається на договірних засадах судово-експертними установами Міністерства внутрішніх справ[1] та Міністерства юстиції[2]. Інструкція про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах, встановлює, що такі особи проводять експертні дослідження на договірних засадах, але не уточнює порядок укладання відповідних договорів[3]. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України не містить прямої вказівки на проведення судових експертиз на договірних засадах[4], проте архівна версія сайту Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України (матеріали до 22.07.2020) містить зразок договору про надання послуг з проведення судової експертизи[5]. Указана послуга передбачена єдиним закупівельним

[1] Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розмір плати за їх надання. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2007 № 795 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26.10.2011. № 1098). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795–2007-%D0%BF. (дата звернення: 21.04.2024).

[2] Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 № 804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804–2011-%D0%BF. (дата звернення: 21.04.2024).

[3] Про затвердження інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.09.2015 № 1659/5). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431–11. (дата звернення: 23.04.2024).

[4] Про затвердження інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України. Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 № 371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738–15. (дата звернення: 23.04.2024).

[5] Судово-експертна діяльність Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України. Служба безпеки України (архівна версія сайту, матеріали до 22.07.2020). URL: http://193.29.204.72:8080/ua/pages/282. (дата звернення: 31.04.2024).

словником за кодом ДК 021:2015, № 71319000–7 – «Експертні послуги»[1].

Вітчизняні науковці слушно зауважують, що описані платні послуги надаються суб'єктами судово-експертної діяльності на умовах публічної оферти, яку має акцептувати (прийняти) замовник судової експертизи. Формою такого правочину може бути як договір (у його класичному розумінні), так і письмова заява замовника, платіжний документ тощо. Водночас, незалежно від форми правочину, договірними є суттєві умови надання послуг із проведення судових експертиз: вид, складність, вартість тощо[2]. Між ініціатором проведення судової експертизи та суб'єктом судово-експертної діяльності фактично укладається договір «про надання послуг (з проведення експертного дослідження)» в розумінні ст. 901 ЦК України[3]. Відносини щодо його укладання, попри певну специфіку правового регулювання, усе ж не мають імперативної складової. Через це формулювання «призначення експертизи» за своєю семантикою не має застосовуватися до процедури ініціювання судово-експертного дослідження на договірних засадах стороною захисту, потерпілим чи представником юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Водночас, на нашу думку, найбільш адекватним у даному контексті є використане в Законі України «Про судову експертизу» слово «замовлення», адже в українській мові воно традиційно застосовується відносно категорії «послуги» та за своїм значенням відповідає змісту описаних відносин (замовляти – доручати кому-небудь виготовити, виконати, підготувати або доставити що-небудь у певний, наперед визначений строк[4]). Тому процедуру ініціювання проведення судової експертизи на договірних засадах стороною захисту, потерпілим чи представником юридичної особи,

[1] Єдиний закупівельний словник ДК 021:2015, затв. наказом Мінекономрозвитку України від 23.12.2015. № 1749. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України. URL: https://mspu.gov.ua/diyalnist/oboronni-zakupivli/yedinij-zakupivelnij-slovnik-dk-0212015. (дата звернення: 23.04.2024).

[2] Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник.* 2014. № 2 (22). С. 32.

[3] Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон від 16.01.2003 № 435-IV. Нормативно-правова база «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15. (дата звернення: 01.02.2024).

[4] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.); голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 406.

щодо якої здійснюється кримінальне провадження, доцільно називати «замовлення (послуги з проведення) судової експертизи».

Формулювання «залучення експерта» видається нам не коректним із таких міркувань. У чинному кримінальному процесуальному законодавстві термін «залучення» традиційно використовується відносно додаткових учасників конкретних процесуальних дій (спеціаліст, перекладач, понятий) та щодо осіб, які приступають до системної участі у кримінальному провадженні після його початку (захисник, законний представник, потерпілий). На нашу думку, судового експерта не можна віднести до жодної із наведених категорій. Указаний суб’єкт не є системним (постійним) учасником кримінального провадження та бере участь лише у двох видах процесуальних дій. Перший із них – процедури ініціювання проведення судової експертизи. Вважаємо, що експерт не бере участі у процесуальних складових ініціювання експертизи та лише виступає адресатом рішення суб’єкта доказування про потребу у проведенні експертизи. Навіть якщо атестований судовий експерт надає уповноваженій особі консультації щодо підготовки матеріалів для експертизи, він виступає у процесуальному статусі спеціаліста. У другому різновиді процесуальних дій, судовому допиті, експерт бере участь як його обов’язковий учасник та аналогічно з обвинуваченим, потерпілим та свідком викликається для його проведення (ст. 356 КПК України). Тому ми пропонуємо відмовитися від використання формулювання «залучення судового експерта» у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві.

Крім того, у ч. 3 ст. 242 КПК України слово «залучення» використовуються уже по відношенню до живої людини, як об’єкта примусових судово-медичних та психіатричних експертиз. Вважаємо, що в даному випадку більш коректним є використання формулювання «направлення особи для проведення … експертизи».

Термін «доручення (на) проведення експертизи» також є не точним, адже жоден із можливих ініціаторів проведення експертизи не закріплює відповідне рішення документом (актом), який називається доручення. Так сторона обвинувачення призначає експертизу вмотивованою постановою (хоча це прямо і не передбачено КПК України), слідчий суддя, суд – ухвалою; сторона захисту, потерпілий – шляхом укладання відповідного договору. Водночас доручення, як окремий процесуальний документ, передбачене КПК України

як форма надання прокурором вказівок слідчому чи дізнавачу (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України), форма надання прокурором, слідчим та дізнавачем вказівок оперативним співробітникам (ст. 41 КПК України); форма звернення до органів надання безоплатної вторинної правової допомоги для залучення адвоката для здійснення захисту за призначенням (ст. 49 КПК України) тощо.

Варто зауважити, що КПК України достатньо послідовно (п. 4 ч. 2 ст. 244, ст. 332 КПК України) використовує формулювання «доручати проведення експертизи» саме відносно процесуальних дій суду та слідчого судді щодо ініціювання її проведення. Утім, дослідження відповідних ухвал судів першої інстанції та слідчих суддів показало, що їх резолютивні частини переважно починаються зі слів «Призначити у кримінальному провадженні … експертизу». При цьому слово «доручити» використовується суддями далі за текстом ухвали в контексті визначення конкретного суб'єкта експертної діяльності, який має провести експертизу: «Проведення експертизи доручити експерту/експертам …»[1]. Водночас, з урахуванням того, що доручення є окремим та достатньо поширеним процесуальним документом, з метою уникнення плутанини пропонуємо не використовувати це слово відносно процедури ініціювання проведення судової експертизи.

Нарешті, формулювання «отримання (витребування) висновку експерта» використовується законодавцем тільки в ст. 93 КПК України як один зі способів збирання доказів сторонами провадження. Вважаємо його використання в ч. 3 ст. 93 КПК України в контексті способів збирання доказів стороною захисту, потерпілими та представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, виправданим, адже вказана норма називає лише групи способів збирання доказів та не розкриває їх зміст. Конкретні процесуальні можливості перелічених суб'єктів або більш деталь-

[1] Див., наприклад: Ухвала Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 29 січня 2024 року у справі № 209/4151/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116591881; Ухвала Новоселицького районного суду Чернівецької області від 26 січня 2024 року у справі № 720/2786/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116564810; Ухвала слідчого судді Кобеляцького районного суду Полтавської області від 08 серпня 2019 року у справі № 532/1888/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83581937; Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 15.01.2024 року у справі № 554/2347/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116309912.

но описані далі за текстом Кодексу (отримання тимчасового доступу до речей та документів, ініціювання проведення процесуальних дій стороною обвинувачення, замовлення експертизи тощо), або взагалі не регламентовані законом (отримання копій документів тощо). За таких умов слово «отримання» узагальнює групу процедур, яка містить і замовлення судової експертизи. Щодо ч. 2 ст. 93 КПК України, то використання формулювання «отримання висновку експерта» може стосуватися тільки випадків, коли сторона захисту або потерпілий подає стороні обвинувачення висновки замовлених ними експертиз. Для сторони обвинувачення єдиним ініціативним процесуальним способом формування такого процесуального джерела доказів є слідча (розшукова) дія «призначення судової експертизи».

Використання інших, менш розповсюджених термінів, що позначають процедури ініціювання проведення судової експертизи в різних нормативно-правових актах, ми вважаємо недоцільним. Натомість, відповідні положення КПК України мають бути приведені до єдиної системи понять, а інші нормативно-правові акти – до відповідності з указаним Кодексом. Крім того, варто зауважити, що положення Закону України «Про судову експертизу» мають також узгоджуватися з відповідними нормами адміністративного, цивільного та господарського законодавства[1].

З урахуванням викладеного, пропонуємо внести зміни до КПК України та викласти ст. 242 Кодексу в такій редакції:

«Стаття 242. Підстави проведення експертизи

1. Судова експертиза проводиться суб'єктом судово-експертної діяльності за ініціативи суб'єктів, визначених частиною 1 статті 243 цього кодексу якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

2. Сторона обвинувачення зобов'язана призначити судову експертизу щодо:

1) встановлення причин смерті;

2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень;

[1] Коваленко А. В. Проблеми понятійно-термінологічного апарату процедури ініціювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (104). С. 185.

3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності;

4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості;

6) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням.

3. Примусове направлення особи для проведення судово-медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.»

Статтю 243 КПК України пропонується викласти в такій редакції:

«Стаття 243. Порядок ініціювання проведення судової експертизи

1. Проведення судової експертизи ініціюється за наявності підстав, визначених ч. 1 ст. 242 цього Кодексу.

Слідчий, дізнавач або прокурор призначають судову експертизу умотивованою постановою, у якій має бути зазначено підстави для проведення експертизи, суб'єкта судово-експертної діяльності, об'єкти, які направляються на дослідження, питання, з яких має бути наданий висновок, та додаткові матеріали, що надаються суб'єктові судово-експертної діяльності для ознайомлення.

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, замовляють проведення судової експертизи шляхом укладання договору про надання послуг з суб'єктом судово-експертної діяльності. Істотними умовами такого договору є вид судової експертизи, строк та вартість її проведення, об'єкти, що направляються на дослідження, та питання, які ставляться перед суб'єктом судово-експертної діяльності.

Судова експертиза може бути призначена ухвалою слідчого судді за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження, у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу.

Під час судового розгляду судова експертиза може бути призначена ухвалою суду у випадках та порядку, передбачених статтею 332 цього Кодексу.».

Таким чином, передбачену кримінальним процесуальним законодавством діяльність уповноважених суб'єктів доказування щодо ініціювання судової експертизи та діяльність судового експерта щодо її проведення (здійснення судово-експертного дослідження) варто визнати різними видами процесуальної діяльності. Процедура призначення судової експертизи стороною обвинувачення в порядку ст. ст. 242, 243 КПК України є слідчою (розшуковою) дією; процедура призначення експертизи слідчим суддею (ст. 244 КПК України) – процесуальним рішенням за результатами розгляду; судом (ст. 332 КПК України) – процесуальною судовою дією; процедура замовлення експертизи та отримання висновку експерта іншими суб'єктами на договірних засадах, відповідно, процесуальними діями сторони захисту, потерпілого чи представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Спільною для перелічених процедур назвою є «ініціювання проведення судової експертизи». Своєю чергою, проведення судової експертизи є окремою специфічною формою процесуальної діяльності, яка полягає у здійсненні судовим експертом на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо дослідження об'єктів із метою надання висновку з питань, які є або будуть предметом судового розгляду.

Безпосередньою метою застосування суб'єктами доказування описаних вище процедур є отримання (формування) нового процесуального джерела доказів – висновку експерта. Водночас, з урахуванням інформаційної природи таких висновків та їх специфічної ролі у кримінальному процесуальному доказуванні зауважимо, що основним призначенням ініціювання проведення судової експертизи є отримання нової (додаткової) інформації про об'єкти, які направляються на дослідження.

Так дослідження доказів у кримінальному провадженні відбувається не миттєво. Пізнання суб'єктом доказування інформації, яка міститься в певному джерелі, здійснюється поступово: когнітивні процеси дослідження доказу розпочинаються в момент первинного виявлення джерела потенційно доказової інформації та продовжуються зі збиранням (закріпленням у належну процесуальну форму) та використанням доказу. Зокрема, кожен новий зібраний (отриманий, поданий судові) і досліджений доказ здатний вплинути на розуміння суб'єктом доказування інших, раніше зібраних. Тобто, ког-

нітивні процеси з'ясування змісту та доказового значення певної інформації повторюються у свідомості суб'єкта доказування кожного разу, коли наступний досліджений доказ впливає на розуміння попередніх[1].

Висновок експерта в описаному механізмі відіграє специфічну роль, адже назване процесуальне джерело доказів містить інформацію про певні направлені на судову експертизу об'єкти і має доказове значення виключно в сукупності з ними та в контексті їх правильного розуміння. Як похідний доказ, висновок експерта не може бути використаний у кримінальному провадженні окремо від первинних доказів, що були направлені експертові для дослідження. Так навіть якщо в межах проведення судової експертизи об'єкт її дослідження буде знищено або суттєво видозмінено, отриманий за її результатами висновок може бути використаний саме як джерело інформації про цей об'єкт.

Судова експертиза, як єдиний передбачений законом спосіб збирання (формування) висновку експерта, насамперед, спрямована на перевірку, уточнення та розширення раніше отриманих у кримінальному провадженні відомостей. Відповідно до ч. 1 ст. 242 КПК України, проведення судової експертизи ініціюється у випадках, коли для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Пізнавальна сутність цієї процесуальної дії полягає в можливості суб'єктів її ініціювання та інших осіб, які ознайомлюються зі змістом висновку експерта, отримати завдяки наявним у судового експерта спеціальним знанням нові або додаткові відомості про об'єкти, направлені на дослідження.

При цьому важко погодитися з позицією, що судова експертиза має обов'язково бути *єдиним* [курсив наш – А. К.] способом отримання певних фактичних даних[2]. У більшості випадків указана форма використання спеціальних знань є лиш одним із можливих засобів пізнання певних обставин і фактів та має використовуватися в сукупності з іншими способами збирання й дослідження

[1] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 321.

[2] Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 89.

доказів. Наприклад, як зауважує В. В. Коваленко, з метою встановлення особи виконавця спірного підпису (або рукописного тексту) можуть бути допитані його вірогідний виконавець або призначена ідентифікаційна почеркознавча експертиза[1]. У випадку якщо допитана особа визнає авторство виконаного підпису і цей факт підтверджується сукупністю інших доказів у кримінальному провадженні, з урахуванням принципу процесуальної економії, призначення судової почеркознавчої експертизи може бути зайвим. Водночас, якщо вірогідний виконавець підпису заперечує факт його виконання або відсутня можливість допитати таку особу, а також у випадках, коли наявні докази не усувають сумнівів щодо авторства того чи іншого рукописного реквізиту документа, призначення судової почеркознавчої експертизи є виправданим.

З огляду на встановлену ст. 26 КПК України засаду диспозитивності, суб'єкти доказування на власний розсуд приймають рішення про доцільність ініціювання тієї чи іншої судової експертизи, крім випадків, передбачених ч. 2 ст. 242 КПК України. Проте й обов'язкові, у розумінні згаданої норми, судові експертизи не є, строго кажучи, єдиним способом отримання відповідної інформації. Так, наприклад, відомості про причини смерті особи можуть бути отримані з протоколу паталогоанатомічного обстеження; дані про тяжкість та характер тілесних ушкоджень, про психічний стан підозрюваного (обвинуваченого) – з медичної документації тощо. В описаних випадках висновок за результатами проведення судової експертизи є обов'язковим, але не єдиним можливим джерелом таких даних. До того ж з урахуванням положення ч. 2 ст. 94 КПК України, що жоден доказ не має наперед встановленої сили, зауважимо, що будь-яка суттєва для кримінального провадження обставина за загальним правилом має підтверджуватися (або спростовуватися) декількома різними доказами. Не дарма Верховний Суд України свого часу наголошував, що висновок експерта не має переваги над іншими джерелами доказів, а його перевірка й оцінка мають включати з'ясування його обґрунтованості та узгодженості з іншими доказами у провадженні[2].

[1] Коваленко В. В. Процесуальна регламентація випадків обов'язкового залучення експерта для проведення експертизи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 102.

[2] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного суду України від 30.05.1997 № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700–97.

Тож проведення судової експертизи, за загальним правилом, ініціюється уповноваженими суб'єктами доказування на власний розсуд. Так якщо у межах попереднього або судового дослідження певного джерела доказової інформації суб'єкт доказування виявить ознаки, правильне розуміння яких потребує застосування спеціальних знань, він може прийняти рішення про направлення такого об'єкта для проведення судової експертизи. Отриманий висновок міститиме певні, нові для ініціатора експертизи, відомості про направлений на дослідження об'єкт, які здатні суттєво вплинути на розуміння та оцінку джерела доказової інформації.

Наприклад, під час попереднього дослідження документа, суб'єкт доказування може виявити ознаки його вірогідної матеріальної або інтелектуальної підробки. Виявлення таких ознак є достатньою підставою для ініціювання проведення відповідної судової експертизи (технічної експертизи документів, почеркознавчої, авторознавчої тощо). За її результатами експерт надасть ініціатору висновок, який міститиме відповіді на запитання про суттєві для кримінального провадження ознаки цього документа. І якщо до проведення експертизи оригінальний документ оцінювався як сумнівний, то після ознайомлення з висновком експерта його статус у свідомості суб'єкта доказування може змінитися на «справжній» чи «підроблений»[1].

Схожа ситуація можлива й під час судового розгляду, де, унаслідок подання та дослідження певного доказу, у сторін провадження чи потерпілого можуть виникнути питання до його змісту, вирішення яких потребує застосування спеціальних знань. У такому випадку вказані особи можуть заявити клопотання про призначення судом відповідної судової експертизи. (ст. ст. 242, 332 КПК України). Наприклад, ч. 3 ст. 358 КПК України визначає: якщо наявний у матеріалах провадження або наданий суду для ознайомлення документ викликає сумніви щодо його достовірності, учасники провадження мають право просити суд про призначення відповідної експертизи для його дослідження. Крім того, в окремих випадках суд може проявити ініціативу та призначити експертизу на власний розсуд, якщо: 1) суду надані кілька висновків експертів, які супе-

[1] Zhuravel V., Kovalenko A., Kovalenko V. From a piece of paper to court evidence: the means of collection and examination of physical documents in Ukrainian criminal justice. *Archives Des Sciences*. 2024. Vol. 74, Issue 2. P. 199.

речать один одному, а допит експертів не дав змоги усунути виявлені суперечності; 2) під час судового розгляду виникли підстави, передбачені частиною другою статті 509 КПК України; 3) існують достатні підстави вважати висновок експерта (експертів) необґрунтованим чи таким, що суперечить іншим матеріалам справи або викликає інші обґрунтовані сумніви в його правильності.

З урахуванням наведеного, механізм використання судових експертиз (та їх висновків) у кримінальному процесуальному доказуванні ми вбачаємо таким. За результатами попереднього або судового дослідження певного доказу (джерела чи носія доказової інформації), у суб'єкта доказування формується внутрішнє переконання про те, що для належного розуміння ознак та інформаційного наповнення такого об'єкта необхідне застосування спеціальних знань, які в нього відсутні, а залучення спеціаліста до проведення відповідних процесуальних дій є недостатнім; *або*, проведення судової експертизи для належного дослідження такого об'єкта є обов'язковим відповідно до вимог закону. На основі описаного внутрішнього переконання, уповноважений суб'єкт приймає рішення про ініціювання проведення судової експертизи, та реалізує його шляхом учинення відповідних, передбачених законом, процесуальних дій[1]. Надалі, після проведення суб'єктом судово-експертної діяльності судової експертизи, суб'єкт доказування отримує висновок експерта, досліджує його як письмовий документ (з'ясовує його зміст, перевіряє та оцінює), та здійснює повторне опосередковане дослідження оригінального доказу (джерела доказової інформації) з урахуванням відомостей, які містяться у висновку. Таке повторне дослідження може бути як повністю когнітивним (суб'єкт доказування переосмислює інформаційний зміст доказу з урахуванням нових даних), так і інструментальним (суб'єкт доказування ще раз вчиняє практичні дії для його дослідження – оглядає, вимірює, читає тощо). Таким чином, ініціювання проведення судової експертизи та дослідження висновку за її результатами спрямовані на отримання суб'єктами доказування додаткових відомостей про певні об'єкти, які мають доказове значення у кримінальному провадженні. Самостійного (окремого

[1] Зауважимо, що прийняття та реалізація рішення про ініціювання проведення судової експертизи з метою здійснення експертного дослідження певного доказу є формою його використання.

від досліджуваних об'єктів) доказового значення вказані процесуальні дії не мають[1].

З огляду на єдину цільову спрямованість та взаємозалежність описаних дій суб'єктів доказування, вважаємо за доцільне об'єднати їх під загальною назвою «експертне дослідження доказів». Указана форма дослідження є додатковою (у випадку обов'язкових експертиз) і факультативною (в усіх інших випадках) по відношенню до попереднього і судового дослідження.

Зауважимо, що судовий експерт не є суб'єктом здійснення такої діяльності, а поняття «експертне дослідження доказів» та «судова експертиза» не є рівнозначними. Дослідження доказів полягає в ознайомленні з певним джерелом доказової інформації, отриманні інформації та з'ясуванні її змісту, а також у перевірці та оцінці здобутих таким чином фактичних даних[2]. Указана складова доказування реалізується уповноваженими особами – стороною обвинувачення, стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слідчим суддею та судом. Перелічені суб'єкти, відповідно до своїх процесуальних функцій та інтересів, досліджують джерела (носії) доказової інформації, пізнають фактичні дані, які вони несуть, беруть участь у встановленні обставин, що мають значення для кримінального провадження, формують на основі цих обставин власні правові позиції щодо предмету кримінально-правового спору та приймають певні рішення або аргументовано доводять свої позиції суб'єктам їх прийняття.

Водночас судовий експерт не є суб'єктом доказування і виконує у кримінальному провадженні додаткову функцію, спрямовану на забезпечення здійснення процесу доказування[3]. Указаний учасник кримінального провадження не має власного або представницького інтересу у вирішенні кримінально-правового конфлікту, однак має низку інтересів процесуальних, а також права та обов'язки, спрямовані на забезпечення належного руху кримінального про-

[1] Коваленко А. В. Ініціювання проведення судової експертизи як засіб кримінального процесуального доказування. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 129.

[2] Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 2. С. 325.

[3] Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 234.

вадження та реалізацію його загальних завдань, викладених у ст. 2 КПК України[1]. На відміну від слідчого, прокурора та сторони захисту експерт не уповноважений збирати докази[2], не бере самостійної та ініціативної участі у встановлені обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Судові експертизи проводяться виключно за ініціативи уповноважених суб'єктів доказування, експерти не мають права проводити їх на власний розсуд. Перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та питання, які ставляться перед експертом, обираються суб'єктом ініціювання експертизи на свій розсуд (хоча експерт може вийти за межі поставлених перед ним питань на підставі п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України). Крім того, відповідно до ч. 9 ст. 101 КПК України, висновок експерта передається суб'єктові, який ініціював проведення судової експертизи. Далі цей суб'єкт ознайомлюється зі змістом висновку, перевіряє, оцінює та приймає рішення про доцільність його подальшого використання як доказу. Своєю чергою судовий експерт не має жодного впливу на те, чи буде його висновок використаний у кримінальному провадженні та яким чином. У межах експертного дослідження доказів він виступає таким собі «посередником» між фактичними даними, які містяться в направленому на його дослідження об'єкті, та свідомістю суб'єкта доказування (ініціатора проведення експертизи), якому не вистачає власних знань для отримання та належного опрацювання такої інформації.

Тому, на нашу думку, суб'єктами експертного дослідження доказів є саме суб'єкти доказування, які мають право ініціювати проведення судової експертизи та використовувати в доказуванні висновки експерта: це сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, та суд. Указані учасники кримінального провадження ініціюють проведення судової експертизи, отримують висновки експерта за результатами її проведення та досліджують певні докази з урахуванням змісту отриманих висновків. Водночас слідчий суддя не є суб'єктом експертного дослідження доказів, адже він не може самостійно призначити проведення судової експертизи,

[1] Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис… док. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. С. 360.

[2] Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. С. 187.

і лише бере участь у процедурі її ініціювання стороною захисту в порядку ст. 244 КПК України.

Варто також наголосити, що чинне кримінальне процесуальне законодавство жодним чином не забороняє суб'єктам доказування звертатися до суб'єктів експертної діяльності для отримання висновків за результатами непроцесуального дослідження певних об'єктів. Описане дослідження можна вважати розширеною консультацією спеціаліста, його результати не мають доказового значення у провадженні, а отримані внаслідок його проведення висновки є джерелом виключно орієнтуючої інформації. Межі між непроцесуальним експертним дослідженням та попереднім дослідженням доказів за участі спеціаліста є розмитими. Водночас, з урахуванням положень ст. ст. 69, 101, 102, 242–245, 332 КПК України, ст. ст. 1, 7–1 Закону України «Про судову експертизу», єдиним процесуальним механізмом експертного дослідження доказів варто визнати ініціювання проведення судової експертизи та використання отриманого за її результатами висновку.

Об'єктами експертного дослідження доказів виступають матеріалізовані джерела (потенційно) доказової інформації, від яких, завдяки спеціальним знанням експерта, отримується нова криміналістично значуща інформація[1]. При цьому об'єктом дослідження не завжди виступає об'єкт, який направляється для проведення експертизи. Експертне дослідження, як і дослідження доказів у кримінальному провадженні в цілому, може бути безпосереднім чи опосередкованим. Другий різновид дослідження відбувається у випадках, коли відомості про однин об'єкт отримуються шляхом безпосереднього опрацювання іншого. Наприклад, у випадках, коли досліджуються слідосприймаючі об'єкти, безпосередньо отримується інформація про такий носій відомостей, опосередковано – про слідоутворюючий об'єкт. Експертові для дослідження також можуть направлятися матеріальні чи електронні (цифрові) моделі оригінальних об'єктів, які цікавлять суб'єкта доказування (зліпки, вербальні описи, фотознімки, відеозаписи тощо). Наприклад, судово-медичний експерт може досліджувати тіло людини як безпосередньо, так й опосередковано (за медичною документацією); під час проведення експертизи дорожньо-транспортної пригоди опосередковано

[1] Коваленко А. В. Експертне дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 201.

(через протокол огляду місця події та схему) досліджуються сліди на місці, які, своєю чергою, несуть інформацію про елементи механізму ДТП – транспортні засоби, їх водіїв та пасажирів, пішоходів, статичні перешкоди, інші елементи дорожньої обстановки.

Крім того, дискусійним є процесуальне становище об'єктів, які направляються судовим експертам для дослідження. Для їх позначення КПК України використано терміни «об'єкт судової експертизи» та «об'єкт дослідження» в контексті прав та обов'язків експерта (ч. ч. 3, 5 ст. 69 КПК України): останній має право бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження; ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження; та зобов'язаний забезпечити збереження об'єкта експертизи. Водночас, у ч. 4 ст. 69 та ст. ст. 101, 102 КПК України законодавець використовує термін «матеріали, надані на дослідження». У Законі України «Про судову експертизу» використовуються формулювання «об'єкт дослідження» (ст. ст. 5, 6, 14) і «матеріали експертизи» (ст. 13).

Якщо експертне дослідження доказів здійснюється в межах судового провадження або під час досудового розслідування стороною обвинувачення (тобто у випадках, коли сторона обвинувачення виступає ініціатором проведення судової експертизи), об'єкти, що направляються на дослідження, як правило, мають статус процесуальних джерел доказів – речових доказів чи документів (за окремими винятками, які будуть розглянуті далі).

Частина 5 ст. 101 КПК України визначає, що висновок експерта не може ґрунтуватися на доказах, які визнані судом недопустимими. Тобто, якщо під час судового розгляду або у нарадчій кімнаті суд визнає недопустимим доказ, на якому ґрунтується висновок експерта, то й сам висновок, автоматично має бути визнаний недопустимим. До таких доказів варто віднести об'єкти, які направляють на дослідження, а також інші докази, які стали підставою для проведення експертизи. Щодо об'єктів експертного дослідження (і судової експертизи), положення ч. 5 ст. 101 КПК України ми пропонуємо тлумачити таким чином: до направлення на дослідження згадані об'єкти мають бути отримані у спосіб, передбачений законом, для того щоб висновок експерта за результатами їх дослідження був допустимим доказом. Визнання судом об'єктів експертизи недопустимими доказами, відповідно, призводить до недопусти-

мості висновку експерта. Зокрема, на це указують А. Ф. Волобуєв та В. В. Бажанюк: однією з типових причин відхилення судом висновку експерта є порушення порядку отримання та подання експертові об'єктів дослідження[1]. Відтак, на дослідження експерту мають направлятися ті об'єкти, які вже набути статусу процесуального джерела доказів унаслідок їх отримання уповноваженими особами в спосіб, передбачений законом[2].

У контексті з'ясування процесуального статусу матеріальних об'єктів, які можуть направлятися для експертного дослідження, М. Г. Щербаковський також виокремлює предмети, що ймовірно мають відношення до розслідуваного кримінального правопорушення, але до проведення щодо них експертизи ще не мають статусу речових доказів. Як приклади таких об'єктів він наводить предмети, які можуть бути віднесені до зброї, наркотичних засобів чи інших кримінально-релевантних категорій тільки на підставі висновку експерта. Тобто, на думку згаданого автора, такі об'єкти набувають статусу речових доказів уже після отримання суб'єктом доказування відповідного позитивного висновку судового експерта. Водночас цитований учений наголошує, що наведені речі все ж мають певну процесуальну форму, адже вони повинні бути офіційно надані в розпорядження судового експерта в порядку, визначеному чинним законодавством[3]. Зауважимо, що схожий статус у кримінальному провадженні мають усі об'єкти, доказове значення яких до проведення судової експертизи не є очевидним: документи, щодо справжності яких наявні сумніви, копії слідів, які могли буди залишені учасникам кримінально-релевантної події або іншим особам, зразки біологічних речовин, вилучених на місці події, які можливо пов'язані з кримінальним правопорушенням тощо. Усі описані об'єкти поєднує те, що для категоричного вирішення питання про їх належність як доказів потрібно провести відповідні судові експертизи.

[1] Волобуєв А. Ф., Бажанюк В. В. Проведення експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Кривий Ріг: Видавець Чернявський Д. О., 2023. С. 86.

[2] Коваленко А. В. Джерела доказової інформації та процесуальні джерела доказів: співвідношення і значення для формулювання криміналістичних рекомендацій. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 06.10.2023). ОДУВС. Одеса, 2023. С. 92.

[3] Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. С. 111.

На нашу думку, указані «сумнівні» об'єкти експертного дослідження все ж мають статус досудових процесуальних доказів (речових чи документів), з огляду на такі міркування. Будь-який матеріальний об'єкт до направлення стороною обвинувачення судовому експертові, відповідно до вимог ст. ст. 93, 100 та інших положень КПК України, має бути отриманий у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, детально оглянутий та належним чином зафіксований у процесуальних документах. Тобто на момент проведення експертного дослідження такий «сумнівний» об'єкт уже пройшов процедури збирання, попереднього дослідження та процесуального закріплення і був використаний як підстава для прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії – призначення відповідної експертизи. При всьому, ст. 84 КПК України визначає доказами фактичні дані, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Після здійснення експертного дослідження такий «сумнівний» об'єкт буде повторно оцінений уже в сукупності з висновком експерта та, скоріше за все, втратить свою «сумнівність». Так якщо висновок експерта підтвердить зв'язок дослідженого об'єкта з подією кримінального правопорушення, останній буде надалі використовуватися у кримінальному провадженні як доказ. У випадку, якщо висновок експерта буде негативним та спростує версію про зв'язок об'єкта дослідження з подією кримінального правопорушення, указаний матеріальний об'єкт буде використаний для встановлення відсутності відповідного факту чи обставини. Надалі такий об'єкт або втратить доказове значення та буде виключений із доказової бази, або буде використаний стороною захисту разом із відповідним висновком експерта як виправдувальний доказ.

Водночас окремі об'єкти, які можуть піддаватися експертному дослідженню в кримінальному провадженні, не мають чітко визначеної доказової процесуальної форми та не набувають статусу процесуального джерела доказів. Насамперед мовиться про живих людей і тварин, а також їх трупи, котрі, як уже зазначалося, не набувають процесуального статусу речових доказів.

Утім і трупи, і живі люди, попри невизначеність їх доказового статусу, мають попередньо досліджуватися і направлятися для про-

ведення судових експертиз за процедурою, чітко визначеною законом. Так, труп або його частини до призначення судово-медичної експертизи мають бути оглянуті в порядку ст. ст. 238 або 239 КПК України. Живі люди (після освідування або без такого) для проведення судових експертиз направляються за їх згодою або примусово на підставі ухвали слідчого судді чи суду. Унаслідок здійснення експертного дослідження таких специфічних об'єктів, суб'єкти доказування отримують відповідну кримінально релевантну значущу інформацію, яка закріплюється у висновку експерта та надалі використовується у кримінальному процесуальному доказуванні. Тому живих людей та тварин, їх трупи варто визнати матеріалізованими джерелами криміналістично значущої інформації та специфічними об'єктами експертного дослідження доказів.

Своєрідний процесуальний статус також мають зразки для проведення судової експертизи. Порядок їх відібрання визначений ст. 245 КПК України: зразки з речей та документів відбираються в порядку тимчасового доступу до речей і документів (ст. ст. 160–166 КПК України), а відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами освідування (ст. 241 КПК України). Переважна більшість вітчизняних науковців вважають, що такі об'єкти не є доказами у кримінальному провадженні[1]. Аргументація наведеної тези зводиться до того, що перелічені об'єкти не несуть інформацію про саму кримінально-релевантну подію і виконують допоміжну роль у дослідженні основних об'єктів, направлених для проведення судової експертизи. Водночас варто погодитися з С. О. Ковальчуком, що зразки речових доказів (наприклад, зразки крові, виявленої на місці події) все ж варто вважати похідними речовими доказами у кримінальному провадженні[2].

У випадках, коли експертне дослідження доказів здійснюється стороною захисту, потерпілим чи представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, тобто ініціаторами проведення судової експертизи виступають указані особи, процесуальний

[1] Див.: Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 120; Жеребко О. І. Юридична природа зразків для порівняльного дослідження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 193; Коропецька С. О., Юрчишин В. М., Савченко В. А. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: монографія. Чернівці: Технодрук, 2019. С. 21; та ін.

[2] Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 120.

статус досліджуваних об'єктів визначити складніше, адже в багатьох випадках закон не регламентує порядок їх збирання (отримання) такими особами. Якщо збирання таких об'єктів здійснювалося у процесуальному порядку (отримання тимчасового доступу за ухвалою слідчого судді, проведення С(Р)Д стороною обвинувачення за клопотанням наведених вище суб'єктів), то направлені для експертного дослідження об'єкти уже мають статус відповідних процесуальних джерел доказів. В інших випадках указані об'єкти мають своєрідний квазідоказовий статус. З одного боку, за чинної редакції ст. 84 КПК України, вони набудуть статусу доказів тільки тоді, коли суб'єкт їх використає шляхом подання стороні обвинувачення чи судові. З іншого, такі об'єкти вже були отримані, попередньо досліджені та використані шляхом направлення експертові із загальною їх метою подальшого використання в суді, адже судова експертиза за визначенням проводиться щодо питань, які є або будуть предметом судового розгляду. Відтак, незалежно від подальших дій ініціатора судової експертизи, експерт має ставитися до направлених йому об'єктів як до доказів.

Предметом експертного дослідження доказів є певні відомості про досліджувані об'єкти, які можуть бути отримані експертом з використанням його спеціальних знань та викладені у відповідному висновку. При цьому, предмет дослідження конкретизується його ініціатором шляхом формулювання питань, які ставляться перед експертом.

Водночас у більшості випадків суб'єкти ініціювання проведення судової експертизи у зв'язку з відсутністю у них спеціальних знань не здатні повною мірою спрогнозувати, які відомості від певного матеріального об'єкта зможе отримати експерт. Тому достатньо традиційною є криміналістична рекомендація отримувати консультації від спеціалістів відповідного профілю під час підготовки до ініціювання судової експертизи щодо можливостей дослідження певних об'єктів та правильності формулювання запитань, які ставляться перед експертом. Крім того, п. 4. ч. 3 ст. 69 КПК України допускає вихід експерта за межі поставлених йому запитань у межах так званої «експертної ініціативи».

Таким чином, експертне дослідження доказів можна визначити як процес отримання суб'єктом доказування відомостей від певного джерела (носія) доказової інформації шляхом ініціюван-

ня проведення судової експертизи та ознайомлення з її висновком. Суб'єктами, які здійснюють експертне дослідження доказів, є уповноважені суб'єкти доказування, які ініціюють проведення судової експертизи, отримують та використовують у доказуванні її висновок. Предметом дослідження виступають криміналістично значущі відомості, які отримуються від об'єктів судовим експертом та викладаються у його висновку. Запропонований нами підхід до визначення доказової природи судової експертизи підтримало 41,9% опитаних слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів та науковців. Цікаво, що більшість респондентів (52,7%) вважають саме судового експерта суб'єктом дослідження направлених йому доказів, з чим нам важко погодитися у зв'язку із наведеними вище аргументами.

Зауважимо, що з метою забезпечення ефективності здійснення експертного дослідження доказів ученими-криміналістами розробляється, а уповноваженими особами застосовується комплекс криміналістичних засобів, до яких можна віднести:

– тактико-криміналістичні прийоми та загальні тактичні рекомендації щодо підготовки та ініціювання проведення судової експертизи;
– техніко- й тактико- криміналістичні прийоми, методи й засоби (рекомендації) щодо відібрання (отримання) зразків для експертизи;
– методико-організаційні рекомендації щодо особливостей ініціювання судових експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду щодо окремих груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень;
– техніко-криміналістичні методи, прийоми й засоби, які використовуються судовими експертами під час проведення криміналістичних судових експертиз;
– тактико-організаційні рекомендації щодо оцінки висновку експерта та його використання у доказуванні (також техніко-криміналістичні рекомендації щодо оцінки висновків криміналістичних судових експертиз).

РОЗДІЛ 5.
КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ

5.1. Поняття та сутність використання доказів. Прийняття рішень у кримінальному провадженні як форма використання доказів

Як уже було наголошено, закріплений чинним кримінальним процесуальним законом погляд на структуру доказування (збирання, перевірка, оцінка доказів), не є оптимальним і не включає всі когнітивні (мисленнєві) та практичні (інструментальні) складові діяльності суб'єктів доказування. Зокрема, поза змістом ч. 2 ст. 91 КПК України лишається діяльність уповноважених осіб щодо оперування доказами з метою виконання проміжних та підсумкових завдань у кримінальному провадженні. У спеціальній літературі описану складову доказування прийнято називати використанням доказів.

Попри відсутність категорії «використання доказів», серед передбачених ч. 2 ст. 91 КПК України складових доказової діяльності, даний термін у різних варіаціях вживається законодавцем у низці інших статей чинного Кримінального процесуального кодексу. На використання доказів як операцію із ними прямо указується в ст. ст. 85, 86, п. 4. ч. 2 ст. 88, 88–1, ч. 2 ст. 100, ч. ч. 2, 3 ст. 290, 295, 295–1, 298–1, 319, 549, 553, 615 КПК України. Окрім того, КПК України містить низку непрямих вказівок на використання доказів: у процесі доказування можуть використовуватися інформація (ст. ст. 14, 15, 255, 259 КПК України), відомості (ст. ст. 98, 99, п. 6 ч. 2 ст. 160, 290, 622, 626 КПК України), речі й документи (ч. 5 ст. 132, ч. 4 ст. 252 КПК України), матеріали ревізій і перевірок (ч. 2 ст. 79 КПК України), результати НС(Р)Д (ст. ст. 256, 257 КПК України) тощо.

Тлумачний словник української мови визначає дієслово «використовувати» як «застосовувати, вживати що-небудь з користю,

користуватися чимось»[1]. З огляду на його морфологію (префікс «ви-» та корінь «корист»), а відтак і семантику, досліджуваний термін варто розуміти як отримання користі від чогось, застосування чогось із користю, отримання позитивного, корисного результату від застосування чогось. Схожої логіки дотримується й більшість авторів доктринальних дефініцій поняття «використання доказів», значення якого зводиться до оперування ними (доказами, їх процесуальними джерелами, доказовою інформацією) для виконання проміжних і кінцевих завдань (тобто досягнення певних позитивних результатів) у кримінальному провадженні[2], з чим ми цілком погоджуємося. Водночас у спеціальній літературі відсутня єдина позиція щодо місця використання доказів у системі складових доказової діяльності, суб'єктів, механізму та форм реалізації даного елементу доказування.

Найчастіше вітчизняні учені асоціюють використання доказів з обґрунтуванням правових позицій та прийняттям процесуальних рішень уповноваженими учасниками кримінального провадження. Зокрема, за В. Г. Гончаренком, докази використовуються для доказування і прийняття процесуальних рішень на основі доказування[3]. М. А. Погорецький розглядає використання доказів як наступний (завершальний) етап доказування після їх отримання, що має дві складові: з одного боку, практичну процесуальну діяльність, а з іншого – розумову, яка ґрунтується на законах логіки й знаннях психології та інших наук. На його думку, використання доказів, як діяльність, полягає в оперуванні ними, у встановленні на їх підставі обставин, що мають значення для кримінального

---

[1] Словник української мови: в 11 томах. / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 1. Київ: Наук. думка. 1970. 722 с.

[2] Див.: Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71; Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2017. № 2 (77). С. 93; Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 160; Стратонов В. М. Поняття, завдання слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 149; Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. С. 9; Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності.* 2015. № 1 (52). С. 149; та ін.

[3] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 13.

провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження, в обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, у тому числі й для перевірки вже отриманих доказів та для отримання нових доказів тощо[1]. За М. Г. Щербаковським, використання доказів у кримінальному провадженні є наступним після їх збирання, перевірки та оцінювання етапом доказування, зміст якого становить розумове (логічне) та праксеологічне (діяльнісне) оперування встановленою доказовою або орієнтуючою інформацією з метою вирішення кримінально-правових, процесуальних, криміналістичних і кримінологічних завдань[2]. С. О. Ковальчук підтримує виокремлення використання доказів як самостійного елемента доказування та розуміє його як «розумово-практичну діяльність суб'єктів доказування з оперування доказами, спрямовану на встановлення фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню». З позиції цитованого автора, розумова складова використання доказів являє собою доказування-обґрунтування, виступає зовнішнім вираженням результатів оцінки доказів і завершальним етапом доказування[3].

Наведений підхід цілком кореспондує положенням чинного кримінального процесуального законодавства. Відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ щодо належності, допустимості й достовірності, а сукупність зібраних доказів – щодо їх достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Водночас слушною є позиція Ю. М. Грошевого та С. М. Стахівського, котрі зауважили, що оцінка доказів та прийняття процесуального рішення не становлять єдиної складової доказування: «оцінка доказів та їхніх процесуальних джерел завжди завершується прийняттям певного процесуального рішення

[1] Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 71.

[2] Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2017. № 2 (77). С. 93.

[3] Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. С. 160.

та його обґрунтування, на якому б етапі розслідування це не відбувалось. І ці два елементи не утворюють одного цілого, тобто оцінка не включає в себе прийняття рішення та його мотивацію, останні виступають як результат оцінки доказів та їхніх джерел»[1]. Схожого переконання досяг і О. О. Торбас, який зазначає, що прийняття процесуального рішення є результатом оцінки доказів. Так, на його думку, суб'єкти доказування спочатку встановлюють властивості доказів, а після цього – використовують результати встановлення цих властивостей для прийняття процесуального рішення[2].

Наголосимо, що КПК України встановлює чітку вимогу прийняття кримінальних процесуальних рішень уповноваженими особами на основі оцінки наявних доказів, за умови, що останні є належними, допустимими, достовірними і достатніми для прийняття конкретного процесуального рішення. Водночас ст. 85 КПК України як одну з умов належності доказів визначає їх здатність прямо чи непрямо підтверджувати можливість чи неможливість *використання* інших доказів. Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України, недопустимий доказ не може бути *використаний* при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при ухваленні судового рішення.

Системне тлумачення цитованих положень ст. ст. 85, 86, 94 КПК України дає змогу дійти висновку, що належність, допустимість, достовірність і достатність доказів є одночасно необхідними умовами для їх використання та для прийняття на їх основі процесуальних рішень, а ч. 2 ст. 86 КПК України фактично ототожнює дані категорії. Зазначимо, що за результатами оцінки доказів у свідомості уповноважених суб'єктів формується внутрішнє переконання про необхідність або обов'язок прийняття відповідного процесуального рішення, котре реалізується шляхом вчинення процесуальних дій та/або складання процесуальних документів. Метою ж такої поведінки уповноваженої особи є виконання власних процесуальних завдань у кримінальному провадженні. Таким чином, на нашу думку, прийняття та реалізація уповноваженою особою процесуального рішення за результатами оцінки наявних у провадженні доказів є окремим випадком (формою) використання доказів у кримінальному провадженні.

[1] Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С. Я. 2006. С. 49.

[2] Торбас О. Роль слідчого судді в процесі оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 310.

Крім того, аналіз ч. 2 ст. 22, ч. 1 ст. 349, ч. 1 ст. 363 КПК України показує, що в судовому розгляді під час з'ясування обставин та перевірки їх доказами сторони кримінального провадження мають підтверджувати заявлені ними обставини доказами, шляхом подання їх судові. У межах судових дебатів сторони та інші визначені ч. 1 ст. 364 КПК України учасники провадження висловлюють власні правові позиції щодо окремих складових предмету кримінально-правового спору та обґрунтовують їх із посиланням на раніше досліджені за участі суду докази. Тобто сторони провадження на реалізацію тактики й стратегії обвинувачення та захисту відповідно подають докази судові для дослідження, висловлюють позиції щодо їх належності, достовірності, допустимості й достатності для прийняття судом певних рішень. Метою описаної поведінки сторін є формування в суду певного внутрішнього переконання щодо обставин кримінального правопорушення та результатів провадження, котре стане підставою прийняття останнім власних процесуальних рішень.

Описана діяльність сторін судового розгляду згадується законодавцем і у ст. 290 КПК України. Відповідно до ч.ч. 2, 3 указаної норми, прокурор, слідчий зобов'язані надати стороні захисту доступ до матеріалів досудового розслідування, зокрема будь-яких доказів, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути *використані* для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання; будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них…, якщо прокурор має намір *використати* відомості, що містяться в них, як докази у суді. Аналогічно, відповідно до ч. 6 ст. 290 КПК України, і сторона захисту за запитом прокурора зобов'язана надати доступ до речових доказів або їх частин, документів або копії з них…, якщо сторона захисту має намір *використати* відомості, що містяться в них, як докази в суді. Системне тлумачення положень ст. ст. 22, 290, 349 КПК України показує, що, з погляду законодавця, подання сторонами провадження доказів судові для обґрунтування власних правових позицій є тотожним використанню доказів.

Описане цілком відповідає наведеному раніше розумінню використання доказів як оперування ними для досягнення певної мети, визначеної, у даному випадку, процесуальними функціями обви-

нувачення і захисту відповідно. Оскільки вибір порядку подання доказів, формулювання, обґрунтування та висловлювання позицій щодо їх значимості є проявами усвідомленої, вольової і цілеспрямованої поведінки учасників кримінального провадження, вважаємо, що в описаних випадках використання доказів здійснюється саме шляхом прийняття і реалізації відповідних рішень у кримінальному провадженні.

Формулювання, обґрунтування доказами та висловлювання правових позицій учасників провадження відбувається і на етапі досудового розслідування. Наприклад, ч. 1 ст. 184 КПК України вимагає від слідчого, прокурора в клопотанні про застосування запобіжного заходу наводити, серед іншого, обставини, на підставі яких указані особи дійшли висновку про наявність одного або кількох ризиків, зазначених у клопотанні, і посилання на матеріали, що підтверджують ці обставини. Відповідно до ч. 3 згаданої статті, до клопотання мають бути додані копії матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання та перелік свідків, яких слідчий, прокурор вважає за необхідне допитати під час судового розгляду щодо запобіжного заходу. На думку О. Г. Шило, вимога викладення в клопотанні відповідних підстав і мотивів, дослідження їх у судовому засіданні забезпечують можливість спрогнозувати ймовірну негативну поведінку особи й досягти того стандарту доказування, що буде визнаний достатнім для застосування запобіжного заходу й обмеження конституційного права людини[1]. Своєю чергою особа, щодо якої вирішується питання про застосування запобіжного заходу, під час розгляду клопотання має право давати необхідні пояснення, надавати речі, документи, показання інших осіб на спростування доводів прокурора (ч. 2 ст. 193 КПК України). Схожі прояви доказування-обґрунтування виявляються й під час вирішення питання про застосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, при поданні та розгляді слідчим суддею скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого, дізнавача і прокурора, під час подання та розгляду клопотання про призначення судової експертизи за ініціативи захисту та навіть під час подання захистом, потерпілим клопотань до слідчого, дізнавача, прокурора в порядку ст. 220

[1] Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 25. С. 271.

КПК України. Таким чином, приймаючи та реалізуючи рішення про подання клопотань і скарг, сторони кримінального провадження, потерпілий, інші особи використовують докази для обґрунтування власних правових позицій та формування внутрішнього переконання в адресата відповідного клопотання чи скарги.

Рішення про проведення слідчих (розшукових) дій (і вчинення інших пізнавальних процесуальних дій) стороною обвинувачення також потребують обґрунтування доказами, як з огляду на вимоги процесуального закону, так і з міркувань криміналістичної тактики. Відповідно до чч. 1, 2 ст. 223 КПК України, С(Р)Д є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні; фактичною підставою їх проведення є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення мети такої дії. В окремих випадках названі відомості можуть мати форму орієнтуючої інформації, наприклад, допускається проведення допиту свідка на основі результатів його опитування оперативним співробітником. Але в більшості випадків фактичною підставою для прийняття рішень про проведення С(Р)Д, як слушно наголошує О. В. Капліна, є сукупність доказів[1].

Щодо деяких процесуальних дій, законом прямо передбачена процесуальна вимога обґрунтування їх проведення (вчинення) саме доказами. Зокрема, не допускається використання недопустимих доказів (у тому числі орієнтуючої інформації, отриманої у недоказовий спосіб) як підстави проведення процесуальних дій, які потребують дозволу слідчого судді (тимчасовий доступ до речей і документів, обшук, огляд житла чи іншого володіння особи, НС(Р)Д тощо); висновок експерта (а відповідно, й рішення про призначення судової експертизи) не може ґрунтуватися на недопустимих доказах. Крім того, відповідно до доктрини «плодів отруйного дерева», докази, похідні від недопустимих, можуть бути визнані недопустимими – це означає, що рішення про проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання нових доказів, можна ґрунтувати виключно на допустимих первинних доказах.

З погляду криміналістичної тактики, окремі процесуальні дії є засобом виконання проміжних (ситуаційних) завдань у криміналь-

[1] Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 42.

ному провадженні. Зміст таких завдань насамперед продиктований потребою отримання нових та перевірки вже зібраних доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Рішення про проведення одиничних процесуальних дій або їх комплексів (комбінацій), а також рішення меншого масштабу (наприклад, про обрання відповідних тактичних прийомів під час проведення окремих процесуальних дій) прийнято називати тактичними. Інформаційною основною прийняття таких рішень, як зазначає О. Ю. Булулуков, є саме доказова інформація[1]. До того ж термін «використання доказів» також застосовується для позначення пред’явлення доказів під час допитів, впізнання, судового слідства тощо[2]. Описані операції є достатньо типовим для вербальних і змішаних слідчих (розшукових) та судових дій тактичним прийомом «пред’явлення доказів». Рішення про застосування згаданого прийому є тактичним і може вважатися використанням доказів у вузькому значенні.

Таким чином, рішення сторони обвинувачення про черговість та спрямованість проведення С(Р)Д, вчинення інших процесуальних дій, обрання й застосування необхідних тактичних прийомів та науково-технічних засобів обґрунтовується насамперед наявною доказовою інформацією та потребою її перевірки і розширення, а відтак мають вважатися формами використання доказів.

Наведена аргументація є застосовною і до рішень сторони захисту, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Очевидно, що вказані суб’єкти мають значно менше можливостей збирання й дослідження доказів порівняно із стороною обвинувачення. Однак перелічені особи також отримують доказові відомості та використовують їх для прийняття й реалізації відповідних (непроцесуальних в розумінні ст. 110 КПК України) рішень на виконання власних завдань у кримінальному процесі. Зокрема, захист приймає та реалізує рішення про отримання чи витребування речей та копій документів, замовлення судової експертизи, подання клопотань про ініціювання проведення обвинуваченням певних процесуальних дій, залучення спеціалістів, а також низку інших рішень, з огляду на власні тактичні й стратегічні завдання, зва-

[1] Булулуков Ю. О. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 84–85.

[2] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д.ю.н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 81.

жаючи на наявний доказовий матеріал та з метою його розширення. Відтак, сторона захисту, потерпілий та представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, є суб'єктами використання доказів у формі обґрунтування, прийняття й реалізації власних рішень під час досудового розслідування та судового розгляду.

Окрім того, ще одним проявом використання доказів варто визнати рішення про надання їх для ознайомлення іншій стороні провадження в порядку ст. 221 та ст. 290 КПК України.

Варто зауважити, що вітчизняні науковці до форм використання доказів у кримінальному провадженні також відносять формулювання (висування) та перевірку версій. Зокрема, М. В. Салтевський зазначав, що побудова й перевірка версій здійснюється шляхом оперування доказами[1]; В. О. Коновалова наголошувала, що джерелом формування версій є доказова інформація, аналіз та синтез котрої створює необхідні передумови для виникнення та конструювання версій різного спрямування[2] тощо. Утім, як слушно зазначає Б. В. Шабаровський (котрий, до речі, тяжіє до класичної трьохелементної структури доказування, без виокремлення такої складової як «використання доказів»), «висунення версій та формування висновків у кримінальному провадженні не є самостійними компонентами доказування»[3]. Погоджуючись із цією тезою, додамо, що формування внутрішнього переконання суб'єкта (а також висунення й перевірка версій, як складова такого процесу), не є та не може бути самоціллю діяльності доказування. З огляду на розуміння дефініції «використання», як отримання певного корисного результату, вважаємо, що сформоване на основі доказової інформації внутрішнє переконання має знайти свій зовнішній вираз у прийнятті рішення та в певній поведінці суб'єкта на його реалізацію для досягнення поставлених перед ним цілей у кримінальному провадженні. Водночас наголосимо, що версіювання, а також формування внутрішнього переконання суб'єкта є невід'ємними складовими механізму прийняття рішень у кримінальному провадженні, що буде додатково обґрунтовано далі за текстом цього розділу нашої книги.

[1] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х чч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 12.

[2] Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. С. 28.

[3] Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. С. 26.

Усі вищеописані форми використання доказів у кримінальному провадженні об'єднує спільність механізму їх реалізації. У дещо спрощеному вигляді його можна описати таким чином: докази (інформація, яку вони несуть) виступають однією із головних підстав формування в суб'єкта внутрішнього переконання про необхідність (обов'язок) прийняття і реалізації певного рішення у кримінальному провадженні. Для процесуальних рішень, з огляду на положення ст. 94 КПК України, таке розуміння їх механізму є традиційним. Водночас роль доказів у механізмі прийняття непроцесуальних рішень у кримінальному провадженні у вітчизняній спеціальній літературі ще не була належним чином висвітлена.

Оскільки докази (доказова інформація) виступають інформаційною основою підготовки та прийняття суб'єктами доказування рішень, використанню доказів має передувати їх дослідження (та, у деяких випадках, збирання). Тобто, щоб використати певні відомості, уповноважена особа має їх попередньо отримати із джерела (носія) інформації, зберегти у власній пам'яті та опрацювати (осмислити). При всьому, використання доказів не варто вважати останньою, завершальною операцією з ними: під таке визначення підпадають лише підсумкові процесуальні рішення у кримінальному провадженні. Що ж до проміжних рішень, то вони, як правило, запускають наступні ітерації процесу збирання, дослідження і використання доказів, поки не будуть виконані головні (стратегічні) завдання суб'єкта у кримінальному провадженні. Використання доказів шляхом прийняття на їх основі певних проміжних рішень можливе одночасно з їх збиранням та дослідженням. Зокрема, як зазначалося в розділах 3 та 4 цієї праці, уповноважені суб'єкти доказування мають використовуючи наявну доказову інформацію обирати належні та найбільш ефективні засоби пошуку, фіксації та дослідження наявних і нових доказів.

Крім того, аналогічним чином на обґрунтування рішень у кримінальному провадженні можуть використовуватися й інші засоби доказування: презумпції, преюдиції, безспірні й загальновідомі факти. Наприклад, відповідно до ч. 3 ст. 349 КПК України, суд за погодженням учасників судового провадження має право визнати недоцільним дослідження доказів щодо тих обставин, які ніким не оспорюються. Надалі такі «безспірні» відомості про зміст цих обставин будуть покладені в основу рішення суду, замість відомо-

стей про них, що могли бути отримані за наявності спору під час дослідження доказів. Наголосимо, що особливості використання указаних засобів доказування у кримінальному провадженні потребують окремого дослідження.

З урахуванням викладеного пропонуємо розуміти використання доказів як складову процесу доказування, сукупність логічних та інструментальних операцій, що полягають в обґрунтуванні доказами (доказовою інформацією), прийнятті та реалізації суб'єктом доказування рішень з метою виконання власних завдань у кримінальному провадженні[1]. Запропонований підхід підтримала панівна більшість опитаних нами практиків та науковців (85,2%).

Безпосереднім об'єктом використання в такому разі виступають доказові відомості (фактичні дані), які були отримані суб'єктом у результаті дослідження джерел (носіїв) доказової інформації та покладені в інформаційну основу рішення. Водночас питання місця доказів у механізмі прийняття рішень у кримінальному провадженні потребує подальшого більш детального опрацювання.

Суб'єктами використання доказів насамперед є уповноважені суб'єкти доказування, які ґрунтують власні рішення на наявній доказові інформації. Зауважимо, що інші учасники кримінального провадження (спеціалісти, експерти, секретарі судових засідань та судові розпорядники тощо) також можуть приймати рішення на основі доказів, тобто використовувати їх, утім у межах процесу доказування вони виконують другорядні, субсидіарні функції.

За своєю природою кожне рішення полягає в обранні суб'єктом найбільш ефективної моделі власної поведінки в певній ситуації. Своєю чергою, одним із головних завдань науки криміналістики є наукове забезпечення підвищення ефективності діяльності з розкриття, розслідування та судового розгляду щодо кримінальних правопорушень, а будь-які криміналістичні рекомендації спрямовані на підтримку й оптимізацію прийняття учасниками кримінального провадження власних рішень. Зокрема, рекомендації техніко-криміналістичного характеру спрямовані на допомогу практикам у виборі та застосуванні адекватних до поточної ситуації науково-технічних засобів; тактико-організаційні – допомагають обирати відповідні засоби тактичного впливу на ситуацію; методико-орга-

[1] Коваленко А. В. Використання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 581.

нізаційні так само виступають певними орієнтирами для прийняття оптимальних рішень під час досудового розслідування та судового розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень. Окрім положень криміналістичних техніки, тактики й методики, основні закономірності прийняття рішень учасниками кримінального провадження також виступають предметом дослідження криміналістичної ситуалогії та перспективного криміналістичного учення про прийняття рішень у кримінальному судочинстві.

Відтак, криміналістичними засобами використання доказів у кримінальному провадженні варто визнати:

– техніко-криміналістичні рекомендації щодо обрання й особливостей застосування науково-технічних засобів збирання та дослідження доказів (джерел, носіїв доказової інформації);
– тактико-організаційні рекомендації щодо обрання й особливостей застосування засобів криміналістичної тактики під час збирання й дослідження доказів;
– методико-організаційні рекомендації щодо найбільш раціонального використання засобів криміналістичних техніки й тактики, а також доказових та орієнтуючих відомостей під час досудового розслідування та судового розгляду щодо окремих груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень.

З урахуванням викладеного наголосимо, що запорукою розробки будь-яких криміналістичних рекомендацій щодо здійснення доказування у кримінальному провадженні є правильне розуміння змісту, видів та механізму прийняття рішень як форми використання доказів у кримінальному провадженні.

5.2. Сутність та види рішень у кримінальному провадженні

Поведінка учасників кримінального провадження завжди має цілеспрямований та вольовий характер і є скерованою на реалізацію їх власних цілей, які випливають зі змісту загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) та конкретизу-

ються з огляду на низку факторів (процесуальний статус та інтерес суб'єкта, етап провадження, ситуацію, що склалася, професійні і моральні якості особи тощо). Указані персональні завдання, як і способи та засоби їх виконання, є різноманітними. Досягнення кожної поставленої цілі – від поточних і до найбільш глобальних – потребує обрання правильних засобів, прийомів і методів, вдалого моменту їх застосування, напрямів докладання зусиль тощо. У зв'язку з цим, виконуючи власні завдання у кримінальному провадженні, його учасники постійно приймають низку рішень, від грамотності яких залежить успішність виконання процесуальних функцій згаданих осіб та ефективність кримінального судочинства в цілому. В. А. Журавель зауважив, що досудове розслідування за своєю сутністю є безперервним процесом прийняття уповноваженими суб'єктами відповідних рішень, спрямованих на розв'язання різноманітних завдань пізнавального, евристичного, процесуально-правового, тактико-психологічного, організаційного, матеріально-технічного характеру[1]. Вважаємо, що ця теза є цілком справедливою і відносно стадії судового розгляду, де уповноважені особи та інші учасники провадження приймають та реалізують низку усвідомлених рішень, спрямованих на реалізацію власних завдань та досягнення загальної мети кримінального провадження.

При всьому, рішення, за визначенням, є вольовим актом, який В. Ю. Шепітько характеризує як свідому та цілеспрямовану дію, прояв вищих психічних функцій людини, що виявляється в здатності долати перешкоди під час здійснення мотивованої діяльності. «Для складного вольового акту характерне те, що дії передує врахування наслідків, усвідомлення мотивів, прийняття рішення тощо»[2]. Тобто, будь-яка усвідомлена вольова поведінка особи заснована на її рішенні діяти певним чином. У зв'язку з цим, з'ясування сутності й механізму прийняття рішень у кримінальному провадженні є необхідною передумовою розробки рекомендацій щодо оптимізації діяльності учасників кримінального провадження, зокрема й пов'язаної з доказуванням.

[1] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 11.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 8.

Тлумачний словник української мови визначає слово «рішення» у таких значеннях: 1) дія за значенням дієслова «рішати», її результат; 2) вирок суду, постанова, розпорядження якої-небудь організації, зборів і т. ін.; 3) продуманий намір зробити що-небудь, якось вчинити; 4) спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь[1]. Аналогічний зміст вкладається в це слово і в англійській мові, де іменник «decision» (рішення) оксфордським словником англійської мови визначається як: 1) висновок чи резолюція, досягнуті внаслідок розгляду чогось; 2) дія щодо вирішення чогось або знаходження відповіді на питання; 3) здатність чи звичка приймати рішення швидко. Дієслово «decide» (вирішувати) визначено цитованим словником як: 1) доходити до висновку чи результату у свідомості внаслідок розгляду; 2) обирати серед альтернатив; 3) здійснювати судження щодо фактів або юридичної справи; 4) доходити до рішення щодо (чогось); 5) вирішити (питання чи якісь обставини)[2]. На найбільш загальному рівні Н. В. Глинська визначила рішення (безвідносно сфери його прийняття) як вольовий, свідомий акт вибору конкретним суб'єктом на підставі наявної в його розпорядженні інформації цілей майбутньої поведінки для оптимального вирішення конкретного завдання за допомогою адекватних способів та заходів досягнення поставлених цілей[3].

Закономірності прийняття людиною рішень є предметом наукового пошуку з боку наук психології, психіатрії, математичної теорії ігор та окремого спеціалізованого вчення – теорії прийняття рішень. Крім того, специфіка рішень, які приймаються в певних сферах, стає предметом інтересу науковців відповідних напрямів: ученими досліджуються рішення у сфері управління підприємствами, в економіці, медицині, юриспруденції тощо. Своєю чергою, сутність та закономірності прийняття рішень у царині кримінального судочинства відносять до предмету наук юридичної психології, кримінального процесу, криміналістики, кримінології, судової статистики тощо.

Необхідною умовою з'ясування сутності та розробки практико-орієнтованих рекомендацій щодо оптимізації прийняття та ре-

[1] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1228.

[2] Oxford English Dictionary. Third edition. (2010). *Oxford University Press.* P. 453.

[3] Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. С. 9.

алізації рішень у кримінальному провадженні є їх розподіл на різновиди за певними процесуально та криміналістично значущими критеріями, адже кожен вид рішень має власну специфіку.

Чинний КПК України прямо називає і безпосередньо регламентує тільки один різновид рішень – процесуальні. Частина 1 ст. 110 Кодексу визначає, що процесуальними є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду. Згадані рішення, відповідно до ч. 1 ст. 94 КПК України, приймаються на основі оцінки доказів на предмет належності, допустимості, достовірності, достатності і взаємозв'язку, а тому мають вважатися формою їх використання.

Одним з основних принципів вітчизняного кримінального судочинства є засада публічності, відповідно до якої досудове розслідування, підтримання публічного обвинувачення та судовий розгляд здійснюються органами досудового розслідування, прокуратурою та судом відповідно в інтересах захисту всього українського суспільства. У зв'язку із цим слідчий (дізнавач, детектив), прокурор, слідчий суддя та суд наділені державно-владними повноваженнями, спрямованими на реалізацію їх суспільно-важливих кримінальних процесуальних функцій. Суттєва частка рішень вищезгаданих учасників кримінального провадження закріплюється індивідуальними правозастосовними актами, які безпосередньо впливають на перебіг кримінальних процесуальних відносин, встановлюють права й обов'язки їх учасників, керують рухом кримінального провадження тощо. Указані рішення на основі ч. 1 ст. 110 КПК України визнаються процесуальними. Утім, очевидно, що згадані суб'єкти в межах своєї професійної діяльності також приймають і реалізують низку непроцесуальних (у розумінні ст. 110 КПК України) рішень пізнавального, організаційного, побутового й іншого характеру. Такі рішення не мають правозастосовної природи, а закономірності їх прийняття та реалізації іноді суттєво відрізняються від процесуальних.

Тому першою підставою поділу рішень у кримінальному провадженні варто визнати **характер їх впливу на кримінальні процесуальні відносини**. За цим критерієм можливо виокремити процесуальні рішення, які є правозастосовними актами, та непроцесуальні (у розумінні ст. 110 КПК України) рішення, котрі безпосередньо не впливають на перебіг кримінальних процесуальних

відносин і не встановлюють прав та обов'язків їх учасників. Відповідно, положення ч. 1 ст. 110 КПК України про те, що *всі* рішення слідчого (дізнавача) прокурора, слідчого судді та суду є процесуальними, не варто тлумачити буквально. Зауважимо, що думки опитаних нами науковців та практиків з цього приводу розділилися: 39,9% респондентів підтримують запропонований нами обмежувальний спосіб тлумачення положень ст. 94, ч. 1 ст. 110 КПК України, тоді як 60,1% анкетованих віддали перевагу буквальному тлумаченню цих норм. Водночас дві третини (67,5%) фахівців у галузі кримінальної юстиції погодилися з тезою, що всі рішення в кримінальному провадженні варто поділяти на процесуальні та непроцесуальні.

Як було наголошено вище, однією із загальновизнаних сутнісних ознак процесуальних рішень у кримінальному провадженні є їх правозастосовний характер[1]. У теорії права правозастосування визначають як правову форму діяльності уповноважених суб'єктів у забезпеченні реалізації норм права щодо конкретних життєвих випадків шляхом ухвалення індивідуально-правових рішень[2]. До правозастосовної діяльності теоретики права, серед іншого, відносять досудове розслідування кримінально караних діянь та здійснення правосуддя[3].

На думку І. І. Сливича, кримінально-процесуальні акти (процесуальні рішення та дії) є кримінальними процесуальними юридичними фактами[4] котрі разом з іншими юридичними фактами є підставами настання встановлених нормами правових наслідків, у тому числі виникнення, зміни, призупинення, припинення або відновлення процесуальних правовідносин, набуття учасниками кримінально-процесуальної діяльності процесуальної правосуб'єк-

[1] Див.: Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування. автореф. дис. … д-ра юрид. наук:12.00.09. Запоріжжя, 2014. С. 28; Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. С. 32; Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2015. С. 28; Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. С. 20.

[2] Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. С. 408.

[3] Там само. С. 411.

[4] Сливич І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України. автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12:00:09. Одеса. 2007. С. 10.

тності[1]. Процесуальні рішення як владні правозастосовні акти прямо впливають на кримінальні процесуальні відносини шляхом зміни прав та обов'язків їх учасників. Процес прийняття та реалізації таких рішень є різновидом юридично-значущої поведінки у кримінальному провадженні, яка, своєю чергою, виявляється у формі певної дії (складання процесуального документа, висловлювання змісту рішення, виконання інших дій), регулюється нормами права і несе по собі юридичні наслідки (безпосередньо впливає на перебіг кримінальних процесуальних відносин).

Суб'єктами прийняття процесуальних рішень у кримінальному судочинстві є тільки уповноважені представники держави – правозастосовувачі, перелічені в ч. 1 ст. 110 КПК України. Щодо інших учасників кримінального провадження, зокрема й суб'єктів доказування (підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий та ін.), погодимося з В. В. Вапнярчуком, що вказані особи не виконують державно-владних функцій, не вирішують правового конфлікту шляхом прийняття обов'язкових до виконання рішень, а тому не є правозастосовувачами[2]. Крім того, правозастосовна діяльність здійснюється уповноваженими суб'єктами в «чужому інтересі»[3] (у випадку кримінального судочинства – насамперед, публічному), а перелічені вище суб'єкти мають або представляють у провадженні приватні інтереси. Тому процесуальна діяльність інших, крім сторони обвинувачення, слідчого судді та суду, учасників кримінального провадження не підпадає під ознаки правозастосовної, а відтак рішення таких осіб не можна вважати процесуальними[4].

Положення ст. 110 КПК України окремо характеризують процесуальні рішення суду (ч. 2) та органів досудового розслідування й прокурора (ч. ч. 3–7). Більш дискусійною у наукових колах є друга категорія процесуальних рішень, якій варто приділити окрему увагу.

Відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК України, рішення слідчого, дізнавача й прокурора приймаються у формі постанов. На перший погляд, цитоване положення видається імперативним, таким, що

[1] Сливич І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12:00:09. Одеса. 2007. С. 14.

[2] Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія Харків: Юрайт, 2017. С. 75.

[3] Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. С. 409.

[4] Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності КПР: монографія. Київ: Істина, 2014. С. 39–40.

має тлумачитися буквально, як «процесуальними є тільки ті рішення, що приймаються у формі постанови». Вважаємо наведений підхід хибним із таких міркувань.

По-перше, згадана норма містить указівку на те, що постанова виноситься у випадках, передбачених КПК України (тобто у випадках, коли процесуальна форма рішення наперед визначена законом, як-то постанова про визнання особи потерпілою та ін.), а також у випадках, коли слідчий, дізнавач і прокурор вважають це за необхідне. Тобто, указані суб'єкти здатні на власний розсуд обирати рішення, які будуть закріпленні шляхом складання постанов. На основі викладеного можна дійти висновку, що вибір формату постанови для оформлення власних процесуальних рішень є одним із дискреційних повноважень уповноважених осіб органів досудового розслідування, прокурора. Відповідно, допускається прийняття цими суб'єктами процесуальних рішень, які оформлюються інакше ніж шляхом складання письмової постанови.

По-друге, ст. 110 КПК України прямо визначає, що процесуальні рішення можуть виражатися у формі інших процесуальних документів. Частина 4 ст. 110 КПК України визнає обвинувальний акт специфічним процесуальним рішенням прокурора, яким останній висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення. Вимоги до змісту цього рішення та відповідного процесуального документа визначені ст. ст. 290, 291 КПК України. Аналіз положень ч. 1 ст. 290 КПК України показує, що обвинувальний акт як письмовий процесуальний документ закріплює рішення прокурора про завершення досудового розслідування, тобто знаменує перехід провадження до його наступного суттєвого етапу – судового розгляду. Особа, щодо якої складено аналізований документ, набуває процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), отримує низку нових прав та обов'язків, пов'язаних з участю у судовому провадженні. За наведеними критеріями обвинувальний акт варто розглядати як індивідуальний правозастосовний акт сторони обвинувачення, а тому його віднесення до переліку процесуальних рішень не викликає заперечень. Таку саму юридичну природу мають й інші процесуальні документи, котрими прокурор здатний закінчити досудове розслідування, та які не оформлюються вмотивованими постановами: клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та про застосування до неї примусових

заходів виховного чи медичного характеру. Відтак, рішення про закінчення досудового розслідування зі складанням цих документів, за аналогією зі складанням обвинувального акту, мають вважатися процесуальними.

Навіть більше, вітчизняні учені-процесуалісти цілком обґрунтовано доводять, що повідомлення про підозру також варто вважати процесуальним рішенням сторони обвинувачення[1]. Їхні аргументи можна підсумувати таким чином: рішення про повідомлення особі про підозру приймається виключно на основі наявних у провадженні доказів; письмове повідомлення про підозру є обов'язковим до виконання правозастосовним актом сторони обвинувачення; цей акт суттєво змінює права та обов'язки іншого учасника провадження (особа набуває статусу підозрюваного), є підставою руху кримінального провадження та переходу на новий етап досудового розслідування; документ має чітко регламентовану законом процесуальну форму тощо.

Деякі учені-процесуалісти тлумачать поняття «процесуальне рішення» більш широко. Зокрема, С. Шульгін аргументовано відносить до категорії процесуальних рішення слідчого, дізнавача й прокурора про внесення відомостей про ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР, а також письмові вказівки прокурора[2]. З цією тезою варто погодитися, адже обидва наведені різновиди рішень можуть бути характеризовані як правозастосовні. У першому випадку дії уповноваженої особи дають старт усьому кримінальному провадженню та запускають ланцюжок кримінальних процесуальних правовідносин; у другому – встановлюють юридичний обов'язок адресата доручення вдатися до певної поведінки.

Слушною також видається позиція Ю. П. Аленіна, який до процесуальних рішень сторони обвинувачення, що приймаються в стадії досудового розслідування, відніс рішення, направлені на зби-

[1] Див.: Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 162; Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. С. 11; Гуртієва Л. М. Наукові концепції підстав прийняття рішення про повідомлення про підозру. *Правова держава.* 2017. № 28. С. 102; Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 210; Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. С. 183; та ін.

[2] Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 208–214.

рання та перевірку доказів: про провадження гласних і негласних слідчих (розшукових) та інших пізнавальних процесуальних дій[1]. Пізніше, у межах розробки науково-практичного коментаря до КПК України, згаданий науковець зауважив, що кожна слідча (розшукова) дія є актом правозастосовної діяльності[2]. Відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства, рішення про проведення перелічених цитованим ученим процесуальних дій не оформлюються шляхом складання постанови (крім примусового освідування, ексгумації та призначення судової експертизи). Водночас варто погодитися з Н. В. Глинською, що деякі «усні» рішення не мають конкретного передбаченого законом документального виразу та можуть знаходити письмове вираження в інших процесуальних документах (протоколах, дорученнях, вказівках, листах, запитах, повідомленнях та ін.)[3]. Схожу позицію висловив і О. І. Марочкін, котрий поділяє процесуальні рішення слідчого на такі, що потребують та не потребують письмового вираження[4].

Щоб довести, що рішення слідчого, дізнавача, прокурора про проведення процесуальних дій пізнавального характеру є процесуальними, необхідно продемонструвати їх правозастосовну природу. Головним юридичним наслідком проведення таких дій є надання їх результатам специфічного юридичного статусу процесуальних джерел доказів. Зокрема, вилучені стороною обвинувачення в натурі об'єкти визнаються первинними речовими доказами чи документами, отримана під час допиту вербальна інформація – показаннями, спеціально виготовлені моделі, на які переносяться доказові відомості – похідними документами та речовими доказами. Вважаємо, що об'єктом правозастосування в даному випадку є певні матеріальні об'єкти (а під час проведення допиту – отримані від особи вербальні відомості), до яких застосовуються положення КПК України щодо способів збирання й перевірки доказів, а також щодо вимог до процесуальних джерел доказів.

---

[1] Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. – метод. посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк та ін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 30.

[2] Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 384.

[3] Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. С. 10.

[4] Марочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2015. С. 37.

Що цікаво, ст. ст. 79 та 83 КПК України 1960 року вимагали складання окремих постанов для визнання речей і документів доказами та їх приєднання до матеріалів кримінальної справи[1], що відповідає загальній концепції оформлення правозастосовних рішень сторони обвинувачення саме цим документом. За чинного кримінального процесуального законодавства первинне надання певним об'єктам статусу процесуальних джерел доказів відбувається в межах самих процесуальних дій, під час яких вони збираються. Попри це, на практиці все ще трапляються випадки складання слідчими (дізнавачами, детективами) окремих постанов про визнання речей та документів доказами та їх долучення до матеріалів кримінального провадження (хоча КПК України 2012 року цього й не вимагає).

Окрім того, способи збирання доказів стороною обвинувачення переважно пов'язані із застосуванням того чи іншого обсягу процесуального примусу. У такому випадку об'єктом правозастосування виступають особи – до них застосовуються додаткові примусові процесуальні інструменти забезпечувального характеру: виклик, тимчасове вилучення майна, затримання, проникнення до житла чи іншого володіння особи без дозволу слідчого судді тощо. Рішення про застосування перелічених заходів забезпечення кримінального провадження, до речі, теж не закріплюються шляхом складання письмових постанов, хоча цілком очевидно мають правозастосовний характер.

Наприклад, за наведених аргументів, рішення про проведення допиту свідка має вважатися процесуальним, попри те, що воно не потребує окремого документального закріплення. Таке рішення є вольовим актом слідчого як суб'єкта владних повноважень у кримінальному провадженні спрямованим на вирішення поставлених перед ним завдань шляхом збирання й дослідження доказів (отримання показань особи); є правозастосовним актом – до особи застосовуються положення ст. 65, 95, 223, 224 та інших норм КПК України; у результаті його прийняття та реалізації змінюються кримінальні процесуальні правовідносини – особа набуває процесуального статусу свідка, у неї виникає юридичний обов'язок давати правдиві показання; за відмову від виконання наведеного обов'язку може наставати юридична відповідальність; отримані від допиту-

[1] Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон 28.12.1960 № 1001–05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001–05. (дата звернення: 23.03.2024).

ваного відомості набувають юридичного статусу процесуального джерела доказів – показань. Обов'язок свідка прибути для давання показань виникає унаслідок прийняття окремого процесуального рішення про застосування до такої особи заходу забезпечення кримінального провадження – виклику, передбаченого ст. 133–139 КПК України. Аналогічним чином може бути продемонстровано правозастосовний характер усіх гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, отримання та витребування речей та документів та інших процесуальних засобів збирання доказів.

Дещо складнішим є питання щодо процесуальної природи окремих рішень, які можуть прийматися під час проведення одиничних процесуальних дій. Наприклад, відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 236 КПК України, слідчий, прокурор мають право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню цієї процесуальної дії. Рішення про таку заборону має всі ознаки правозастосовного: у межах його прийняття та реалізації уповноважений суб'єкт у певних життєвих обставинах застосовує до іншої особи положення цитованої норми; адресат такого рішення набуває нового юридичного обов'язку не залишати місце проведення процесуальної дії або не вчиняти певні інші дії; рішення виражається зовні в усному проголошенні його змісту; за його невиконання може наступати юридична відповідальність. Тобто, описане рішення також можна визнати процесуальним в розумінні ст. 110 КПК України. Водночас процесуальна природа таких правозастосовних рішень незначного масштабу потребує додаткового дослідження.

Своєю чергою, спірним, на нашу думку, є віднесення окремими науковцями до процесуальних рішень сторони обвинувачення клопотань слідчого, дізнавача та прокурора[1] (крім вищезгаданих клопотань, передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України, якими завершується досудове розслідування, та які мають правову природу, аналогічну обвинувальному акту). Вважаємо, що клопотання є процесуальною дією – юридичним фактом, який є підставою для розгляду спірного питання іншим уповноваженим суб'єктом (слідчим суддею, судом)

[1] Див.: Басиста І.В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2014. С. 13; Марочкін О.І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2015. С. 35; Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 211.

та саме по собі не є правозастосовним актом, не застосовує норми права до інших суб'єктів і безпосередньо не змінює кримінальні процесуальні правовідносини. Процесуальні рішення приймаються іншими суб'єктами на основі розгляду таких клопотань.

Дану тезу можна проілюструвати на прикладі клопотання про отримання тимчасового доступу до речей чи документів, котре слідчому судді може подати і сторона обвинувачення, і сторона захисту. Юридичні наслідки подання відповідного клопотання сторонами провадження є ідентичними: у слідчого судді виникає обов'язок його розглянути та прийняти позитивне чи негативне рішення. Якщо вважати, що клопотання слідчого, дізнавача, прокурора є процесуальними рішеннями, то варто вважати процесуальними рішеннями й аналогічні клопотання сторони захисту, потерпілого, що прямо протирічить положенням ст. ст. 94 та 110 КПК України.

Відтак, процесуальними ми пропонуємо вважати правозастосовні рішення сторони обвинувачення, як такі, що оформлюються шляхом складання постанови, так і ті, що закріплюються шляхом складання інших процесуальних документів або взагалі не мають документального оформлення. Серед другої категорії до процесуальних варто віднести рішення про внесення відомостей про ознаки кримінального правопорушення до ЄРДР, письмові доручення, рішення про проведення процесуальних дій пізнавального характеру, застосування забезпечувальних заходів (виклик, затримання без ухвали слідчого судді та ін.), про складання та вручення особі повідомлення про підозру, про закінчення досудового розслідування та складання обвинувального акта чи передбачених ч. 2 ст. 283 КПК України клопотань тощо.

Своєю чергою, судові процесуальні рішення приймаються у формах ухвали, постанови або вироку (ч. 2 ст. 110 КПК України). Ухвали можуть бути усними та письмовими (усні фіксуються в журналі судового засідання), а вироки місцевих і апеляційних судів, а також постанови Верховного Суду – виключно письмовими. Кримінальний процесуальний закон чітко визначає підстави та форму ухвалення відповідних письмових рішень статтями 369, 371–374 КПК України.

Процесуальна природа письмових судових рішень та усних ухвал є цілком зрозумілою. Вони є вольовими індивідуальними правозастосовними актами, якими суд (слідчий суддя) на основі влас-

них судово-владних повноважень встановлює права та обов'язки учасників провадження або юридичний статус досліджених процесуальних джерел доказів. Чи не єдиним дискусійним питанням у цій сфері є процесуальна природа рішень суду про проведення окремих судово-слідчих дій (допиту, огляду речового доказу, дослідження документа тощо). Вважаємо, що за аналогією з рішеннями сторони обвинувачення про проведення пізнавальних процесуальних дій описані усні рішення суду слід вважати правозастосовними, а відтак і процесуальними в розумінні ст. 110 КПК України.

Таким чином, суттєвими ознаками процесуальних рішень у кримінальному провадженні варто визнати такі: вони є актами вольової поведінки; приймаються виключно суб'єктами, визначеними ч. 1 ст. 110 КПК України; є проявом владних повноважень; полягають у застосуванні норм кримінального процесуального права та безпосередньо впливають на процесуальні відносини; спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження; обов'язково обґрунтовуються доказовою інформацією (ст. 94 КПК України); мають зовнішній вираз у певних процесуальних діях, які можуть проявлятися в складанні процесуальних документів, усному виголошенні змісту рішення чи іншій поведінці суб'єкта.

Своєю чергою, непроцесуальними (у розумінні ст. 110 КПК України) є рішення сторони обвинувачення та суду, які не мають правозастосовного характеру, тобто не встановлюють на основі державно-владних повноважень права та обов'язки інших учасників кримінального провадження та не призводять до надання доказового значення певним відомостям. До них можна віднести рішення про обрання загальних напрямів досудового розслідування, застосування того чи іншого тактичного прийому, обрання певного науково-технічного засобу виявлення й фіксації доказової інформації тощо. Непроцесуальними також є всі рішення інших учасників кримінального провадження, зокрема й названих ч. 3 ст. 93 КПК України суб'єктів доказування (сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження).

М. Готтфредсон та Д. Готтфредсон у структурі рішення вбачають три основні компоненти, найпершим серед яких є ціль (або набір цілей), котру бажає досягти суб'єкт його прийняття. Так, якщо існує якась проблема, уповноважена особа бажатиме вплинути на ситуа-

цію таким чином, щоб її виправити[1]. Під проблемою (проблемним питанням), у даному контексті, варто розуміти певне завдання[2], відносно якого ціль (мета) виступає уявним бажаним результатом його виконання. У кримінальному судочинстві завдання, що постають перед його учасниками, залежно від функцій уповноваженого суб'єкта, етапу провадження, ситуації, що склалася, змістової спрямованості тощо можуть мати різний масштаб – від поточних і до глобальних, з чим погодилися 91,6% опитаних нами науковців та практиків. Тому логічно було б класифікувати рішення учасників кримінального провадження також і **за обсягом (масштабом) виконуваного шляхом їх прийняття та реалізації завдання**.

У вітчизняних доктринальних джерелах завдання кримінального провадження, залежно від їх обсягу, найчастіше поділяють на тактичні та стратегічні. Але якщо існування тактичних завдань (і відповідних рішень) на сучасному етапі учені не піддають сумніву, то щодо існування та змісту стратегічних завдань кримінального провадження в наукових колах точаться активні дискусії (зауважимо, що питання сутності стратегічних рішень вітчизняні учені взагалі практично не ставили). Аналіз спеціальної літератури дозволив нам виокремити два основних підходи до розуміння категорій «стратегія» та «стратегічний» у криміналістиці в цілому та відносно завдань у кримінальному провадженні зокрема.

Відповідно до першого з них, найбільш глобальні завдання, які постають перед учасниками кожного кримінального провадження, варто вважати стратегічними. Існування названих завдань у кримінальному судочинстві визнають С. В. Веліканов[3], А. Ф. Волобуєв[4], В. Д. Берназ і П. В. Берназ[5], В. А. Журавель[6], Г. А. Матусовський[7],

---

[1] Gottfredson, Michael R. & Gottfredson Don M. (1988). Decision making in criminal justice. Toward the Rational Exercise of Discretion. Second Edition. Plenum Press, 1988. P. 3.

[2] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 14.

[3] Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. С. 6.

[4] Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84.

[5] Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 30.

[6] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 16.

[7] Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. С. 152.

О. В. Пчеліна[1], Д. А. Скоромний[2], В. В. Тіщенко[3], В. М. Шевчук[4] та інші вітчизняні вчені. У зв'язку із цим, можливо стверджувати про існування стратегії діяльності учасників кримінального провадження, яка втілюється у життя через прийняття й реалізацію рішень відповідного масштабу. У такому випадку криміналістична стратегія розглядається як сфера наукових знань, спрямована на забезпечення ефективності виконання стратегічних завдань у кримінальному судочинстві.

Другий підхід полягає в тому, що категорії «стратегія» і «стратегічний» мають позначати глобальні державні або регіональні процеси боротьби з кримінально-протиправною діяльністю засобами, що розроблені криміналістикою. Відповідно до описаної концепції, криміналістична стратегія розуміється як сфера знань із протидії злочинності криміналістичними засобами на віддалену перспективу[5]. М. В. Шепітько визначив криміналістичну стратегію як один із різновидів кримінальної політики (за вертикаллю)[6], а Р. В. Комісарчук прирівняв її до стратегічних цілей розвитку держави[7].

В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітько пояснюють, що криміналістика, на відміну від інших наук кримінально-правового циклу, традиційно та історично використовує термін «криміналістична стратегія» як замінник та синонім терміна «політика»[8]. На думку М. В. Шепітька, місце криміналістичної стратегії в системі криміналістики лишається дискусійним. Так у німецькій школі криміналістична стратегія є окремим розділом, поряд із криміналістичною

[1] Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 2. С. 157.

[2] Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. С. 22.

[3] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 275.

[4] Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для формування тактичних операцій. 2014. *Юридична наука*. № 3. С. 10.

[5] Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. 2021. *Право України*. № 8. С. 21.

[6] Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. С. 16.

[7] Комісарчук Р. В. Криміналістичний моніторинг в Україні: перспективи становлення та розвитку. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 102.

[8] Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 13.

технікою, тактикою й методикою, і пов'язується з цілями розслідування, кримінальною та криміналістичною політикою. Водночас, зазначає цитований учений, іноді криміналістична стратегія розглядається як окрема категорія – стратегія розслідування кримінальних правопорушень[1], що відповідає наведеному вище першому підходу до її розуміння.

Свого часу В. Ю. Шепітько писав, що виокремлення завдань стратегічного рівня в межах досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому є некоректним. Зокрема, на його переконання, категорія «стратегічне» повинна мати більш глобальний характер та виходити за межі конкретного кримінального провадження[2]. Проте пізніше цитований науковець зазначив, що підходи деяких учених-криміналістів, які виокремлюють стратегічне в розслідуванні злочинів, усе ж заслуговують на увагу: «…формування і пропонування типових тактичних операцій певним чином співвідноситься із постановленням та вирішенням стратегічних (перспективних) завдань»[3].

Підтримувана В. Ю. Шепітьком та М. В. Шепітьком позиція є цілком логічною, адже тлумачні словники української мови як одне із визначень слова «стратегія» пропонують її розуміння саме як глобальної державницької діяльності: «стратегія – це мистецтво економічного, суспільного, політичного керівництва масами, що має визначити головний напрям їхніх дій, вчинків»[4], і таке розуміння аналізованого терміна (поряд із його військовим значенням) є достатньо традиційним.

Водночас загальноприйнятим є й інше розуміння стратегії як способу (порядку) дій певного суб'єкта. Один із «батьків» теорії прийняття рішень, американський психолог Уорд Едвардс писав, що в контексті теорії ігор, стратегія – це набір персоналізованих правил гри. «Для кожного можливого першого ходу з вашої

---

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 782.

[2] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 175.

[3] Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 448–449.

[4] Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів; за ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків, ВД. «ШКОЛА», 2011. С. 637.

сторони, опонент матиме набір можливих відповідей. Для кожної можливої відповіді опонента ви матимете набір власних відповідей, і так далі по ходу гри. Стратегія – це список правил, що визначають, яким має бути ваш хід у відповідь на кожен можливий попередній хід у межах гри»[1]. Варто зауважити, що в теорії ігор поняття «гра» тлумачиться дуже широко. Як один із прикладів гри цитований науковець навів трудовий спір та зазначив, що будь-яка ситуація, у якій цінний результат може бути досягнутий унаслідок грамотного обрання стратегії, може розумітися як гра[2].

Уорд Едвардс запропонував найпростіше розуміння стратегії для ігор з двома учасниками, інтереси яких очевидно протиставлені. Утім, наведена концепція цілком застосовна і до кримінального провадження, як складної багатоетапної та багатосторонньої гри, кожен учасник якої має власні професійні чи особисті інтереси й цілі. Корисним у цьому плані є спостереження О. Г. Яновської, яка, аналізуючи можливості застосування теорії ігор для визначення найбільш ефективних стратегій обвинувачення і захисту, зазначила, що «стратегія прокурорської та адвокатської діяльності, як і сама діяльність, є похідною від діяльності другої (протилежної) сторони». Цитована авторка наголошує, що стратегія кожної сторони кримінального провадження обирається у відповідь на розвиток стратегії іншої сторони[3], що, на нашу думку, цілком відповідає викладеній Уордом Едвардсом концепції стратегії в межах гри. На думку В. Д. Берназа і П. В. Берназа, стратегія учасників кримінального провадження прямо пов'язана з обранням ними оптимальних варіантів поведінки. Цитовані учені визначають стратегію як діяльність уповноважених осіб по вибору оптимальних стрижневих варіантів напрямів при виявленні, припиненні, попередженні, розкритті й розслідуванні кримінальних правопорушень з метою формування й успішної реалізації реальної моделі підготовки й проведення головних дій, що визначають судову перспективу кримінального провадження[4]. Стратегічне в діяльності сторін прова-

---

[1] Ward Edwards. The theory of decision making. *Psychological bulletin*. 1954. Vol. 51. No. 4. P. 406.

[2] Ibid.

[3] Яновська О. Г. Ефективна реалізація функцій обвинувачення та захисту як умова змагального кримінального судочинства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 2 (96). С. 17–18.

[4] Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 30.

дження вбачають і судді Верховного Суду. Так Колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду зауважила, що сторона захисту самостійно визначає стратегію і тактику захисту[1].

Відтак, за наведеного розуміння стратегії як мистецтва прийняття правильних рішень, вважаємо, що в діяльності окремих учасників кримінального провадження все ж таки наявна стратегічна складова і вони виконують стратегічні завдання шляхом прийняття і реалізації рішень відповідного масштабу.

З урахуванням викладеного, доцільно розмежувати завдання, а відповідно, і рішення, тактичного і стратегічного масштабу. В. М. Шевчук указує, що критеріями розрізнення таких завдань є їх походження, зміст, обсяг вирішуваних питань та засоби реалізації (вирішення)[2], з чим варто погодитися.

Щодо походження та змісту завдань стратегічного масштабу, то вони, вочевидь, мають прямо випливати із загальних завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України. Серед наведених в указаній нормі завдань, центральним є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Але цитоване завдання виконується не в одиничних кримінальних провадженнях, а через діяльність системи кримінальної юстиції в цілому.

Водночас завдання забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду задля притягнення до відповідальності винної особи в міру її вини є більш конкретним та може (і має) бути виконаним у кожному індивідуальному проваджені. У цьому контексті важко погодитися з О. В. Пчеліною, яка зазначила, що цитоване положення ст. 2 КПК України є єдиним і спільним для кожного кримінального провадження стратегічним завданням[3]. Глобальні завдання кримінального судочинства конкретизуються відповідно до процесуальних функцій основних учасників провадження і виражаються у їх власних стратегічних завданнях, які зводяться до досягнення єдиної мети – досягнення справедливості, але різними засобами.

---

[1] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.10.2023 у справі № 638/18452/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/114423816.

[2] Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для формування тактичних операцій. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 10.

[3] Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 157.

Як відомо, у кримінальному провадженні доказування є єдиним засобом встановлення й доведення винуватості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. В. А. Журавель слушно зауважує, що в судово-слідчій практиці стратегія, як головний напрям діяльності її носіїв, визначається предметом доказування, тобто обставинами, що підлягають з'ясуванню у кримінальному провадженні, наповненими змістом відповідної кримінально-правової норми[1]. Тому стратегічні завдання і рішення у кримінальному провадженні за своїм змістом та спрямованістю завжди мають пізнавальний і проєктно-реалізаційний характер та виконуються шляхом здійснення доказової діяльності.

Щодо походження тактичних завдань, слушною є теза А. Ф. Волобуєва, що вказані завдання є окремими (проміжними) на шляху вирішення певного загального (стратегічного) завдання кримінального судочинства[2]. На необхідний зв'язок між тактичними та стратегічними рівнями діяльності під час розслідування указують також В. Д. Берназ і П. В. Берназ: «не можна відривати стратегію від тактики – ці поняття взаємозалежні як у теоретичному плані, так і з практичної прикладної сторони, оскільки неможливо застосовувати тактичні прийоми, комбінації, операції, не враховуючи при цьому стратегічні цілі розслідування й, навпаки, стратегії без тактики не буває й бути не може»[3]. Аналогічно й тактичні рішення є необхідними проміжними кроками на шляху реалізації стратегічних завдань та прийняття стратегічних рішень. Д. А. Скоромний зазначає, що під час досудового розслідування приймаються тактичні рішення щодо проведення окремих процесуальних дій для збирання необхідної у кримінальному провадженні інформації. Надалі така інформація узагальнюється та систематизується у вигляді обвинувального акта, що спрямовується до суду. У такий спосіб, на його думку, проявляється вертикальна кооперація процесуальних рішень, де одні випливають з інших[4]. На даному прикладі можливо

[1] Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України.* 2009. № 2 (57). С. 203.

[2] Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84.

[3] Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 30.

[4] Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. С. 25.

прослідкувати, що рішення представників сторони обвинувачення про проведення окремих процесуальних дій слугують виконанню проміжних завдань та перебувають на тактичному рівні, тоді як рішення про завершення досудового розслідування та інші рішення, котрими ініціюються чи завершуються стадії кримінального провадження, є засобами виконання основних завдань та перебувають на стратегічному рівні.

Водночас В. В. Тіщенко називає наявність специфічних стратегічних завдань одним із критеріїв виокремлення етапів досудового розслідування[1], тобто, на його думку, завдання такого рівня можуть бути притаманні не тільки стадіям провадження в цілому, а і їх суттєвим складовим. Так, наприклад, у доктрині криміналістики в структурі досудового розслідування прийнято виділяти його початковий і подальший етапи. Перший із них, як зауважує О. В. Одерій, завершується рішенням про повідомлення про підозру[2], унаслідок чого досудове розслідування спрямовується на перевірку причетності конкретних (підозрюваних) осіб до вчинення кримінального правопорушення. Описана зміна спрямованості та змісту досудового розслідування є достатньо суттєвою, що дозволяє охарактеризувати рішення про повідомлення особі про підозру як стратегічне. З урахуванням наведеного наголосимо, що до стратегічних варто також віднести процесуальні рішення, які ініціюють початок чи завершення суттєвих етапів досудового розслідування чи судового розгляду у кримінальному провадженні.

З огляду на масштаб виконуваних у кримінальному судочинстві завдань, вважаємо, що стратегія (а відтак і завдання й рішення стратегічного масштабу) можуть бути притаманні лише учасникам кримінального провадження, які виконують основні кримінальні процесуальні функції та мають глобальні завдання у кримінальному провадженні. У межах обрання й реалізації оптимальної стратегії такі особи приймають і реалізують рішення стратегічного масштабу. На впровадження в життя обраної стратегії ці суб’єкти виконують низку тактичних завдань шляхом прийняття та реалі-

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 275.

[2] Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4 (72). С. 262.

зації відповідних рішень. Зі свого боку учасники кримінального провадження, які здійснюють допоміжні кримінальні процесуальні функції та виконують проміжні завдання, діють лише на тактичному рівні.

Тобто, стратегічні рішення приймають прокурор, котрий здійснює функцію підтримання публічного обвинувачення, сторона захисту, яка здійснює, власне, функцію захисту, та суд, котрий здійснює функцію судового розгляду (правосуддя). Водночас дискусійним є питання про те, чи є на сучасному етапі слідчий, дізнавач та детектив суб'єктами, уповноваженими приймати стратегічні рішення під час досудового розслідування

Зокрема, в умовах дії КПК України 1960 року Г. А. Матусовський писав: «розслідування злочинів вимагає вирішення складних завдань різноманітного характеру й обсягу: від загальних, що стосуються повного розкриття і розслідування злочину, встановлення усіх обставин, що підлягають доказуванню по даній справі, викриття винних, до завдань, що вирішуються для встановлення окремих сторін розслідуваної події, забезпечення умов для досягнення загальної мети розслідування. У цьому зв'язку можна говорити про стратегічну лінію в розслідуванні і вирішення тактичних завдань – два взаємозалежних напрями в діяльності слідчого»[1]. При всьому чинним КПК України можливість слідчих (дізнавачів, детективів) самостійно приймати процесуальні рішення стратегічного масштабу було суттєво обмежено. Так рішення про повідомлення про підозру, закінчення досудового розслідування у формі складання обвинувального акту, закриття провадження (за окремими підставами) слідчий не може прийняти без участі прокурора. Дискусійною є й реальна можливість слідчих (дізнавачів, детективів) самостійно приймати непроцесуальні стратегічні рішення щодо обрання та зміни загальних напрямів досудового розслідування тощо. У цьому контексті цікавою є теза Ю. М. Середи, який ще на зорі існування чинного КПК України дійшов висновку, що процесуальна самостійність слідчого є декларативною, адже цей суб'єкт «фактично не приймає самостійно жодного процесуального рішення», а основною процесуальною фігурую у провадженні став прокурор[2].

[1] Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. С. 152.

[2] Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. С. 9.

Результати проведеного нами опитування показали, що лише третина респондентів (30,5%) вважає слідчого (дізнавача, детектива) самостійним суб'єктом прийняття рішень стратегічного масштабу у кримінальному провадженні (серед самих слідчих таку позицію підтримало 51,4% опитаних). Майже половина анкетованих (49,3%) вважає, що рішення стратегічного масштабу приймаються спільно слідчими та процесуальними керівниками. Нарешті 20,2% опитаних переконані, що суб'єкт, який здійснює досудове розслідування, не здатний самостійно приймати рішення стратегічного масштабу та діє виключно на тактичному рівні. З урахуванням викладеного наголосимо, що проблема процесуальної самостійності слідчого (дізнавача, детектива) у вітчизняному кримінальному процесі є винятково актуальною та потребує додаткового опрацювання.

Характерними ознаками тактичних завдань у кримінальному провадженні слід визнати їх ситуативність (обумовленість поточною слідчою або судовою ситуацією), обмежену, локальну сферу реалізації, проміжний характер (тобто вони є складовими більш глобальних завдань), вибірковість і рухомість, а також власні засоби їх вирішення, розроблені, насамперед, криміналістичною тактикою[1]. Виконуються вказані завдання шляхом прийняття й реалізації тактичних рішень, котрі В. А. Журавель визначає як інтелектуально-вольові акти, спрямовані на остаточне визначення одного єдиного максимально ефективного способу досягнення результату через застосування відповідних тактичних засобів[2].

Як специфічну ознаку, котра покликана відмежувати тактичні від інших видів завдань, вітчизняні науковці називають використання криміналістичних методів для їх виконання[3]. Вважаємо, що криміналістична тактика має розробляти засоби й рекомендації щодо виконання завдань тактичного рівня для всіх суб'єктів, котрі приймають рішення відповідного масштабу у кримінальному провадженні. Тому розуміння предмету криміналістичної тактики має бути похідним від сучасного змісту та спрямованості тактичних за-

[1] Див.: Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 14; Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для формування тактичних операцій. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 10.

[2] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 16.

[3] Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84.

вдань і відповідних рішень учасників кримінального судочинства. Наведений підхід дозволить адаптувати криміналістичну науку до реалій змагального процесу, інтегрувати та обґрунтувати існування таких нових галузей як тактика захисту (досудового та судового), тактика судового обвинувачення, тактика судового розгляду тощо.

Своєю чергою, характерними ознаками завдань стратегічного рівня слід визнати їх походження від загальних завдань кримінального провадження, доказову спрямованість, притаманність носіям головних кримінальних процесуальних функцій, комплексність, реалізацію у масштабах етапів та стадій кримінального провадження. Виконуються такі завдання шляхом прийняття і реалізації, відповідно, стратегічних рішень. Аналогічно до тактики і криміналістичну стратегію можна розуміти як сукупність криміналістичних наукових положень щодо найбільш ефективного виконання учасниками кримінального судочинства завдань стратегічного масштабу. Сьогодні указана галузь криміналістичних знань фактично розвивається у формі методики розслідування як стратегії слідства й обвинувачення під час досудового розслідування. Зокрема, В. В. Тіщенко достатньо послідовно наполягає, що положення, які розробляються криміналістичною методикою розслідування кримінальних правопорушень, варто відносити до категорії стратегічних[1]. На його думку, «до методико-організаційних засобів [*криміналістики*] належать комплекси слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій, слідчі технології спрямовані на вирішення стратегічних завдань розслідування»[2]. З цією тезою варто погодитися, адже методика поєднує положення техніко-криміналістичного й тактико-організаційного характеру для формування рекомендацій щодо виконання завдань стратегічного масштабу під час розслідування певних груп (родів, видів, підвидів) кримінальних правопорушень. Водночас вважаємо актуальними подальший розвиток методики судового розгляду,

[1] Див.: Тіщенко В. В., Барицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. С. 138; Тіщенко В. В. Щодо поняття, завдань і змісту криміналістичної тактики. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє:* матер. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х тт. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 409.

[2] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 301.

а також розробку методик публічного обвинувачення, захисту (досудового й судового) як криміналістичних положень, спрямованих на оптимізацію виконання стратегічних завдань, прийняття й реалізації стратегічних рішень судом, прокурором та стороною захисту, відповідно.

З урахуванням викладеного актуальним є також і питання пошуку місця криміналістичної політики в системі криміналістики. Як зазначає американський учений А. Ґаррісон, політика (зокрема й кримінальна) починається тоді, коли наявне поєднання ідеології, переконань та інтересів, котрі застосовуються через публічну силу політиками, суспільними групами та/або засобами масової інформації, для створення клімату, у якому політична ініціатива може бути розглянута, сформульована й реалізована[1]. Видається, що проблеми формування та реалізації кримінальної (карної) політики перебувають на стику предметів усіх основних наук кримінально-правового циклу: кримінального матеріального і процесуального права, кримінології, криміналістики, кримінально-виконавчого права, судової статистики тощо. Своєю чергою, криміналістичні засоби протидії кримінально-караній діяльності за межами конкретного кримінального провадження (тобто в масштабі населеного пункту, регіону, держави чи всього світу), які останніми роками активно досліджують українські учені, ми пропонуємо віднести до сфери криміналістичної політики, котра, зі свого боку, може вважатися складовою кримінальної (карної) політики як більш широкої категорії. За такого підходу криміналістична політика може розглядатися як перспективний п’ятий розділ вітчизняної криміналістики.

Варто зазначити, що наведений вище поділ рішень на стратегічні й тактичні не охоплює всього масиву випадків, коли учасники кримінального провадження мають здійснювати усвідомлений вибір варіанту своєї поведінки. Зокрема, таким особам регулярно доводиться виконувати завдання меншого, порівняно з тактичними, масштабу та приймати й реалізовувати відповідні рішення. Як їх окремі приклади можна навести вибір спеціалістом того чи іншого технічного засобу виявлення й фіксації сліду під час проведення огляду місця події; обрання слідчим конкретного питання в межах застосування тактичного прийому під час проведення допиту; рі-

[1] Garrison Arthur H., The Influence of Research on Criminal Justice Policy Making. *Professional Issues in Criminal Justice*. 2009. Vol. 4. No. 1. P. 11.

шення про посилання на певний доказ під час формулювання репліки прокурора чи захисника в судових дебатах тощо. Такі рішення мають вищий, порівняно із тактичними, ступінь ситуативності. Суб'єкти їх прийняття повинні реагувати на швидкоплинну ситуацію та обирати оптимальні засоби вирішення поточних проблем незначного масштабу.

Дискусійним є питання найменування описаного різновиду рішень. Окремі учені вбачають у них тактичний елемент, з чим важко погодитися. Так, наприклад, В. В. Коваленко вважає, що у виборі техніко-криміналістичних чи загально-технічних засобів та методів їх застосування наявна тактична складова, а відтак, варто говорити про тактику застосування науково-технічних засобів у ході розслідування[1]. Водночас, як зазначає В. Ю. Шепітько, основним структурним елементом криміналістичної тактики є тактичний прийом[2] – спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, заснований на психологічному механізмі його реалізації, найбільш раціональний і ефективний у певних ситуаціях[3]. Тактичний прийом є базовою одиницею криміналістичної тактики та засобом виконання тактичних завдань найнижчого рівня. Утім, у межах реалізації одного тактичного прийому учасники кримінального провадження можуть виконувати десятки ситуативних завдань меншого обсягу та приймати й реалізовувати відповідні рішення. Відтак, вважаємо віднесення описаних рішень до категорії тактичних некоректним. Крім того, варто погодитися з В. В. Тіщенком і А. А. Барицькою, які писали, що операції (маніпуляції) з тими чи іншими об'єктами під час проведення слідчих дій (вимірювання сліду, здійснення фотознімка, дослідження об'єкта металошукачем, складання плану місця події тощо) не варто називати діями технологічного рівня, адже такий підхід значно звужує розуміння криміналістичної технології[4].

У теорії менеджменту, залежно від масштабу, тривалості та горизонтів його реалізації, управління поділяється на стратегічне

[1] Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведені слідчих дій: Монографія. МВС України, Луган. держ. університет внутрішніх справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. С. 39.

[2] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 28.

[3] Там само. С. 37.

[4] Тіщенко В. В. , Барицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. С. 93.

(довгострокове), тактичне та оперативне (короткострокове), де оперативний рівень є найнижчим та покликаний вирішувати поточні, або такі, що виникають унаслідок небажаних відхилень, проблеми[1]. Аналогічно й планування у теорії менеджменту поділяють на три види (або рівні): стратегічне (довгострокове), тактичне (короткострокове) та оперативне (поточне)[2]. Тлумачний словник прирівнює оперативне управління до ситуаційного та визначає, що воно полягає в прийнятті управлінських рішень у разі виникнення проблем відповідно до наявної ситуації[3]. Указаний підхід цілком відповідає розглянутому нами поділу завдань і рішень у кримінальному провадженні на стратегічні й тактичні, а також ураховує наведене вище розуміння завдань, які мають менший обсяг, ніж тактичні. З огляду на це, завдання та рішення учасників кримінального провадження найнижчого рівня (найменшого обсягу) ми пропонуємо називати оперативними.

Таким чином, залежно від обсягу виконуваних завдань, рішення у кримінальному провадженні доцільно поділити на оперативні, тактичні та стратегічні.

Оперативними є рішення найнижчого рівня, що приймаються і реалізуються миттєво, період їх планування як такий відсутній. Указані рішення характеризуються високим ступенем ситуативності, обмеженими строками реалізації та незначним масштабом проблем, що вирішуються. Реалізуються вони шляхом вчинення одиничних дій у межах виконання завдань тактичного рівня. З-поміж засобів реалізації оперативних рішень можна, зокрема, навести науково-технічні засоби та техніко-криміналістичні прийоми їх найбільш ефективного застосування.

Тактичні рішення полягають в обранні та реалізації суб'єктом оптимальної моделі поведінки під час виконання проміжних завдань кримінального провадження. Реалізуються вони шляхом

---

[1] Див.: Гребінчук О. М. Стратегічне, тактичне та оперативне управління виробництвом машинобудівних підприємств. *Ефективна економіка*. 2010. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=349.; McNair C. J., Vangermeersch R. Total capacity management: optimizing at the operational, tactical, and strategic levels. CRC Press. Boca Raton, London, New York, 1998. 352 p.

[2] Див.: Мармаза О. І. Основи теорії менеджменту. Харків: ТОВ «Планета-принт», 2015. С. 68; Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. С. 54.

[3] Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1321.

застосування конкретних тактичних прийомів, проведення одиночних або невеликих груп процесуальних дій, складання відповідних актів. Строк планування та період їх реалізації, як правило, є незначним і становить від декількох хвилин (наприклад, коли приймається рішення про застосування тактичного прийому у ході проведення процесуальної дії) до кількох тижнів (коли реалізується тактична комбінація).

Сутність стратегічних рішень полягає в обранні й реалізації учасником кримінального провадження основних напрямів своєї діяльності. Указані рішення є комплексними та реалізуються через групи проміжних рішень та дій меншого масштабу, а також шляхом вчинення процесуальних дій, які починають чи завершують стадії та етапи кримінального провадження. Наприклад, серед процесуальних рішень стратегічний масштаб мають рішення сторони обвинувачення про початок кримінального провадження, повідомлення про підозру, закінчення досудового розслідування; рішення прокурора про відмову від підтримання обвинувачення, зміну чи висунення нового обвинувачення в судовому провадженні; рішення суду про початок та завершення стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами, про закриття кримінального провадження, вироки, ухвали та постанови, які вирішують справу по суті, тощо. Серед непроцесуальних (у розумінні ст. 110 КПК України), стратегічний масштаб мають рішення сторони обвинувачення про визначення основних напрямів та пріоритетів розслідування, обрання стратегії обвинувачення в судовому провадженні; рішення сторони захисту щодо обрання стратегії під час досудового розслідування і судового розгляду тощо. Строки планування та періоди реалізації стратегічних рішень можуть бути значними (залежно від складності кримінального провадження – від місяців і до років)[1].

Відтак, ключовими для розробки криміналістичних рекомендації ми вважаємо поділи рішень у кримінальному провадженні за характером їх впливу на кримінальні процесуальні відносини (на процесуальні та непроцесуальні) та за об'ємом виконуваних завдань (на оперативні, тактичні й стратегічні). Водночас, рішення учасників кримінального судочинства можна класифікувати й за низкою інших суттєвих критеріїв.

[1] Коваленко А. В. Класифікація рішень у кримінальному провадженні за обсягом виконуваних завдань. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 1. С. 311–312.

За спрямованістю завдань, виконуваних унаслідок прийняття та реалізації рішення. Так рішення учасників кримінального провадження, внаслідок реалізації яких отримується нова та перевіряться вже наявна інформація про обставини кримінального правопорушення мають пізнавальний характер. До них, наприклад, можна віднести рішення про поставлення конкретного питання під час допиту (на оперативному рівні), про проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії (на тактичному рівні) та про обрання загального напряму й пріоритетів досудового розслідування (на стратегічному рівні) тощо. Водночас низка рішень у кримінальному судочинстві спрямовані на забезпечення реалізації пізнавально-доказової діяльності, створення необхідних умов для виконання основних завдань учасників кримінального провадження, проте їх прийняття та реалізація безпосередньо не призводять до отримання або перевірки доказової інформації у кримінальному провадженні. На нашу думку, такі рішення мають організаційний характер. До них, наприклад, можна віднести рішення про обрання тих чи інших НТЗ під час підготовки до проведення процесуальної дії (на оперативному рівні); вибір часу та місця проведення процесуальної дії, залучення певного спеціаліста (на тактичному рівні), рішення про повідомлення про підозру чи завершення досудового розслідування (на стратегічному рівні) тощо. Також варто виокремити побутові рішення, які приймаються учасниками кримінального провадження не у зв’язку з їх процесуальною діяльністю (наприклад, обрання часу власного відпочинку, вибір канцелярського приладдя тощо).

Рішення у кримінальному провадженні також можна поділити **за суб’єктом їх прийняття**. Зауважимо, що абсолютно всі учасники кримінального провадження, крім неосудних осіб, діють свідомо, а тому є суб’єктами прийняття певних рішень. Водночас кожна процесуальна особа має власні процесуальні інтереси й цілі, діє на певних стадіях провадження, а тому рішення різних суб’єктів завжди мають певну специфіку.

По-перше, це рішення учасників кримінального провадження від сторони обвинувачення. Слідчий, дізнавач, детектив та прокурор здатні приймати широкий спектр рішень: процесуальні й непроцесуальні, оперативні, тактичні і стратегічні, організаційні та пізнавальні тощо; оперативний співробітник (який, відповідно до ст. 41 КПК України, не має процесуальної самостійності) може

приймати тільки непроцесуальні оперативні й тактичні рішення. Керівники органів досудового розслідування приймають процесуальні та непроцесуальні рішення тактичного масштабу виключно організаційної спрямованості (наприклад рішення про доручення досудового розслідування конкретному слідчому чи дізнавачу, про формування слідчо-оперативної групи, про звернення до директора обласного НДЕКЦ МВС України із запитом про залучення пересувної криміналістичної лабораторії тощо).

По-друге, рішення учасників кримінального провадження, які мають власні процесуальні інтереси, та їх представників. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, їх захисники, законні представники, а також потерпілий, цивільний позивач і відповідач та їх представники, законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження приймають і реалізовують виключно непроцесуальні рішення будь-якого масштабу (оперативні, тактичні і стратегічні), як пізнавальної, так і організаційної спрямованості. Зауважимо, що перспективним є окреме дослідження механізму прийняття рішень учасниками кримінального провадження, які представляють інтереси інших осіб (захисником, представником, законним представником).

По-третє, це рішення слідчого судді та суду як представників судової влади у кримінальному провадженні. Указані суб'єкти приймають процесуальні і непроцесуальні рішення, оперативного, тактичного і стратегічного масштабу будь-якої цільової спрямованості.

Нарешті всі інші учасники кримінального провадження (експерт, спеціаліст, свідок, секретар судового засідання тощо) у межах реалізації власних кримінально-процесуальних функцій приймають непроцесуальні рішення оперативного та, іноді, тактичного масштабу.

За стадією (етапом) кримінального провадження можливо виокремити рішення, які приймаються на стадії початку кримінального провадження (про проведення невідкладного ОМП, про внесення відомостей до ЄРДР), у межах початкового та наступного етапів досудового розслідування, у провадженні слідчого судді, у підготовчому судовому провадженні, на різних стадіях судового розгляду в суді першої інстанції, у межах перегляду судових рішень.

За обов'язковістю їх прийняття рішення у кримінальному провадженні можна поділити на обов'язкові та факультативні.

Обов'язковими до прийняття є окремі рішення у випадках, коли це прямо передбачено кримінальним процесуальним законом. Наприклад, ст. 238 КПК України зобов'язує слідчого чи прокурора приймати тактичне рішення про залучення спеціаліста судово-медичного експерта або лікаря в межах підготовки до проведення кожного огляду трупа. Зауважимо, що прийняття обов'язкового рішення вимагає від уповноваженого суб'єкта проаналізувати ситуацію, обрати та правильно застосувати необхідну норму, а відтак є проявом складного вольового акту особи. Усі інші рішення є факультативними та приймаються на власний розсуд відповідного суб'єкта[1].

Зауважимо, що наведений перелік підстав класифікації рішень у кримінальному провадженні є невичерпним та може бути розширеним за результатами подальшого наукового пошуку.

Опрацювання різних видів рішень, які приймаються в межах кримінального судочинства його учасниками, дозволило нам узагальнити їх спільні ознаки. До них варто віднести такі:

– є вольовими актами учасників кримінального провадження, які проявляються в їх усвідомленій та цілеспрямованій поведінці;
– сфера прийняття та реалізації рішень – кримінальне судочинство;
– спрямовані на виконання завдань різного масштабу, які витікають зі змісту ст. 2 КПК України та конкретизуються за рахунок процесуального інтересу і процесуального статусу особи, яка приймає рішення, а також конкретної ситуації кримінального провадження;
– полягають в обранні найбільш ефективного варіанту поведінки, а відтак рекомендації щодо їх оптимізації мають праксеологічний характер;
– характеризуються певним рівнем правового регулювання процесу прийняття та реалізації (більш високий для процесуальних рішень);
– інформаційною основою їх прийняття є відомості про обставини кримінального правопорушення (залежно від виду

[1] Коваленко А. В. Підстави класифікації рішень учасників кримінального провадження. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама:* зб. тез доп. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 538.

рішень або тільки доказова інформація, або доказова та орієнтуюча), а також характеристика поточного стану кримінального провадження. У цьому контексті прийняття й реалізація рішення, яке спирається на доказову інформацію, варто вважати формою використання доказів у кримінальному провадженні.

З урахуванням викладеного та з огляду на вищенаведені словникові, а також доктринальні[1] визначення іменника «рішення» і дієслів «рішати/рішити/вирішувати», пропонуємо розуміти рішення у кримінальному провадженні як процес (та результат) усвідомленого вольового обрання й реалізації суб'єктом варіанту поведінки, спрямованого на найбільш ефективне виконання певного завдання.

5.3. Місце доказів та доказової інформації в механізмі прийняття рішень у кримінальному провадженні

Практично всі рішення, які приймають учасники кримінального провадження, прямо чи опосередковано пов'язані з доказовою діяльністю. Так процесуальні рішення, відповідно до ст. 94 КПК України, мають ґрунтуватися на достатній сукупності належних, достовірних і допустимих доказів. Серед непроцесуальних рішення пізнавальної спрямованості приймаються з метою збирання та дослідження доказів, а рішення організаційної – переважно призначені забезпечувати здійснення пізнавальної діяльності суб'єктами доказування у кримінальному провадженні. Лише незначна частка організаційних, а також побутові рішення у кримінальному провадженні можуть жодним чином не ґрунтуватися на використанні доказової інформації (її джерел та носіїв).

Як і всяка усвідомлена вольова активність людини, прийняття й реалізація рішень є складною за своєю структурою діяльністю.

[1] Див.: Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., переоб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 34; Кушлик-Дивульстка О. І., Кушлик Б. Р. Основи теорії прийняття рішень. Київ, 2014. С. 4; Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. С. 9; Булулуков О. Ю. Предмет тактичного рішення в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2020. Вип. 22. С. 48.

Зокрема, В. П. Гмирко називає цей процес «виробленням рішень», наголошуючи на його активному аспекті, на противагу широко вживаному терміну «приймання рішення», який, на думку науковця, є кальккованим з російської мови та на семантичному рівні несе значення «пасивного очікування», що раптом хтось з'явиться і «подарує» рішення»[1]. Варто погодитися з цитованим автором, що прийняття рішення (й особливо, правильного й своєчасного) вимагає від суб'єкта докладання певних зусиль. Тому розуміння основних закономірностей та детермінант прийняття рішень у кримінальному провадженні є необхідною умовою розробки практико-орієнтованих рекомендацій щодо їх оптимізації. З урахуванням викладеного, а також з огляду на запропоноване нами розуміння використання доказів як прийняття та реалізації на їх основі уповноваженими суб'єктами рішень, вважаємо за доцільне з'ясувати місце доказової інформації та її джерел (носіїв) в механізмі прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Зауважимо, що погляди вітчизняних та зарубіжних учених на структуру рішення та механізм його прийняття різняться. За В. О. Коноваловою та В. Ю. Шепітьком, кожен складний вольовий акт (складовою якого є вольові рішення людини) проходить через декілька етапів: 1) спонукання до його здійснення (виникнення певної потреби); 2) уявлення мети дії; 3) уявлення засобів, які необхідні для досягнення мети; 4) намір здійснити певну дію; 5) рішення виконати дію; 6) вольове зусилля; 7) прийняття рішення; 8) виконання та поточне коригування рішення[2]. Американські дослідники М. Готтфредсон та Д. Готтфредсон у структурі рішення вбачають три основні компоненти: ціль (або набір цілей), котрі бажає досягти суб'єкт прийняття рішення; альтернативні варіанти поведінки та інформацію, яка керує обранням якоїсь із альтернатив[3]. На думку В. А. Журавля, основні етапи (фази) прийняття рішення включають: а) інформаційну підготовку рішення (аналіз вихідної інформації, тобто аналіз слідчої ситуації, що склалася на момент його прийняття); б) постановку завдання, побудову поточних об-

[1] Гмирко В. П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. С. 37.

[2] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Хакрів: Право, 2008. С. 32.

[3] Gottfredson Michael R., Gottfredson Don M. Decision making in criminal justice. Toward the Rationl Exercise of Discretion. Second Edition. Plenum Press, 1988. P. 3–4.

разів; в) саму процедуру прийняття рішення (формування й зіставлення еталонних і поточних образів, прогнозування можливих варіантів настання результату, корекцію образів, обрання й побудову еталонної гіпотези або програми дій). Водночас, на думку цитованого автора, структура й механізм прийняття рішення не є стабільними та універсальними[1].

В. Г. Пожар у механізмі прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні виокремив три етапи: 1) встановлення фактичних обставин справи; 2) встановлення нормативної основи справи; 3) вибір та формулювання процесуального рішення, тобто застосування конкретних процесуальних норм до встановлених фактичних обставин справи[2], у чому прослідковуються виведені вченими-теоретиками права основні етапи правозастосування[3]. На думку В. Д. Берназа, тактичне рішення складається з цілі, якою воно обумовлено суб'єктом чи суб'єктами його прийняття, та засобів досягнення цілі[4]. До елементів механізму прийняття тактичного рішення О. Ю. Булулуков відніс: 1) аналіз інформації щодо різних сторін процесу встановлення обставин кримінального правопорушення; 2) постановку мети тактичного впливу; 3) формулювання завдання, яке необхідно вирішити; 4) визначення засобів і способів вирішення завдання; 5) обрання тактичного рішення з можливих варіантів; 6) реалізацію рішення[5]. С. С. Барган до інтелектуального механізму прийняття тактичних рішень відніс: 1) діагностування слідчої ситуації, зокрема визначення її компонентів, отримання інформації, відсіювання зайвих даних; 2) оцінку інформації з метою визначення причин проблеми, яка виникла; 3) ідентифікацію обмежень та критеріїв прийняття рішення; 4) виявлення, оцінку та вибір альтернатив; 5) визначення способу реалізації обраної альтернативи[6].

[1] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 16.

[2] Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. – метод. посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк та ін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 14.

[3] Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. С. 412–413.

[4] Берназ В. Д. Тактичне рішення слідчого в умовах протидії розслідуванню: криміналістичні та психологічні проблеми дослідження. *Право і безпека*. 2004. № 3, № 1. С. 45.

[5] Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2018. Вип. 18. С. 82.

[6] Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти: дис. … д-ра філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2024. С. 94–97.

Чи не найбільш розгорнуту узагальнену схему механізму прийняття рішень наводять Л. С. Файнзільберг, О. А. Жуковська та В. С. Якимчук: 1) аналіз поточної ситуації, тобто проблеми, яка потребує прийняття оптимального рішення; 2) прогноз розвитку цієї ситуації; 3) постановка задачі прийняття рішень (змістовна або формальна); 4) формування множини можливих варіантів (альтернатив); 5) формування принципу оптимальності рішень, зокрема, критеріїв для оцінки рішень; 6) розробка індикаторів для моніторингу реалізації окремих рішень; 7) моделювання та порівняльна оцінка рішень; 8) вибір найкращого (оптимального) рішення; 9) реалізація прийнятого рішення та його моніторинг; 10) загальне оцінювання результату вирішення проблеми[1].

Таким чином, погляди науковців на структуру механізму прийняття рішень взагалі та у кримінальному провадженні зокрема суттєво різняться. Утім, окремі його складові, як-то опрацювання інформаційної основи, постановлення завдань та обрання варіантів їх виконання є в цілому загальновизнаними. Водночас варто погодитися з О. Ю. Булулуковим, що будь-який поділ механізму прийняття рішень на окремі елементи є певною мірою умовним, адже більшість таких складових є когнітивними (відбуваються у свідомості особи) та не можуть бути сприйняті зовнішніми спостерігачами[2]. Крім того, унікальним є процес мислення кожної окремої людини. Попри це, вважаємо, що все ж можливо прослідкувати певні закономірності в процесі прийняття рішень у кримінальному провадженні.

Зокрема, з огляду на наведені позиції учених та наукові положення загальної психології, видається, що найпершим елементом механізму прийняття будь-якого рішення є його **інформаційна підготовка**, тобто аналіз вихідних даних, на основі яких воно буде прийматися. Як справедливо зазначають М. Готтфредсон та Д. Готтфредсон, необхідними елементом структури будь-якого рішення є інформація, на основі якої суб'єкт його прийняття обирає серед альтернативних варіантів поведінки[3]. Американський уче-

[1] Файнзільберг Л. С., Жуковська О. А., Якимчук В. С. Теорія прийняття рішень: підручник для студентів спеціальності «Комп'ютерні науки та інформаційні технології», спеціалізації «Інформаційні технології в біології та медицині». Київ: Освіта України, 2018. С. 14–15.

[2] Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2018. Вип. 18. С. 88.

[3] Gottfredson Michael R., Gottfredson Don M. Decision making in criminal justice. Toward the Rational Exercise of Discretion. Second Edition. Plenum Press, 1988. P. 4.

ний-процесуаліст Дж. Інграм визначає інформацію, на основі якої особа може прийняти рішення, як докази (безвідносно судового процесу). Для ілюстрування цієї тези він наводить таку неюридичну аналогію: «Перед тим як придбати вживаний автомобіль, варто розпитати продавця про стан транспортного засобу, а в деяких випадках−навіть оглянути автомобіль за участі механіка. Отримана таким чином інформація, або докази, мають бути враховані перед прийняттям рішення про купівлю автомобіля»[1]. О. Ю. Булулуков наполягає, що аналіз вихідної інформації під час прийняття тактичних рішень дозволяє звузити напрями здійснення тактичного впливу та впритул підійти до постановки мети тактичного впливу[2]. На думку Л. А. Кірмач, інформація виступає вихідним матеріалом для вироблення певного алгоритму при прийнятті рішення для досягнення успіху в реалізації своїх функцій слідчим[3]. Наголосимо, що навіть найбільш швидкі й спонтанні рішення ґрунтуються на певній інформації, наявній у суб'єкта на момент їх прийняття.

Видається, що інформаційною основою прийняття будь-якого рішення у кримінальному провадженні є відомості про обставини, котрі у певний момент суттєво впливають на перебіг кримінального провадження. Сукупність таких обставин формує конкретну ситуацію, яка й визначає модель поведінки його учасників[4].

Ситуацію у кримінальному провадженні, як слушно зазначав С. В. Веліканов, потрібно розглядати в двох взаємообумовлених аспектах. Перший із них є об'єктивним та поєднує абсолютно всі фактори, які тим чи іншим чином впливають на кримінальне провадження, а другий – суб'єктивним, і включає тільки ті явища, які певний суб'єкт здатний сприйняти, оцінити та використати[5], адже, як правило, не всі суттєві для провадження чинники є однаково очевидними та зрозумілими. В. Ю. Шепітько пов'язує наведені аспекти

[1] Ingram Jefferson L. Criminal Evidence. 14th edition. Routledge, New York, 2021. P. 18.

[2] Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 85.

[3] Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. С. 7.

[4] Коваленко А. В. Використання ситуаційного підходу при розробці наукових криміналістичних рекомендацій щодо доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу:* мат. Міжн. наук. – практ. конф. (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, КНДІСЕ. 2019. С. 254.

[5] Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. С. 6.

з широким та вузьким поглядами на ситуацію. У широкому розумінні згаданий учений характеризує її як сукупність усіх умов, що впливають на провадження і визначають його особливості. Більш практично значимим, на його думку, є вузьке розуміння ситуації – як характеристики інформаційних даних, які має суб'єкт на конкретному етапі провадження[1]. Схожу позицію підтримує і В. В. Тіщенко: з його погляду, у розумінні ситуації головну роль відіграє її інформаційна основа – співвідношення між наявними та відсутніми відомостями про обставини кримінального провадження[2].

Таким чином, саме інформаційний підхід до визначення сутності ситуації – наявність чи відсутності у суб'єкта відомостей, які мають значення для кримінального провадження[3], є основним для осмислення інформаційної основи прийняття рішень у кримінальному судочинстві (так само як і для типізації ситуацій з метою формулювання криміналістичних рекомендацій). Психологи наголошують, що суб'єктивна інтерпретація ситуації є більш значущим чинником ухвалення рішення, ніж її «об'єктивне значення». Крім того, різні люди по-різному «бачать», оцінюють обставини, у яких вони діють[4]. З цієї причини зміст ситуації, у якій готується та приймається певне рішення, також залежить і від точки зору та цілей учасника кримінального провадження. Так одна й та сама сукупність суттєвих обставин певного моменту стадії досудового розслідування буде по-різному сприйматися, оцінюватися та використовуватися сторонами обвинувачення й захисту.

Серед усіх різновидів ситуацій, які можуть складатися у кримінальному провадженні, найбільш дослідженою є слідча ситуація, тобто сукупність характерних ознак певного моменту стадії досудового розслідування з погляду сторони обвинувачення. Окрім слідчих, у науковій та енциклопедичній криміналістичній літературі також використовуються поняття судово-експертної ситуації[5],

---

[1] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 128.

[2] Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 963.

[3] Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. Агенція «Апостиль», 2012. С. 195.

[4] Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 70.

[5] Щербаковський М. Г. Види та сутність судово-експертних ситуацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3 (71). С. 178–186.

ситуації слідчої (розшукової) дії (зокрема ситуації допиту, ситуації огляду місця події та ін.)[1], судової ситуації[2], оперативно-розшукової ситуації[3], техніко-криміналістичної ситуації[4], ситуації захисту (або захисної ситуації)[5] тощо. Протягом усього кримінального провадження складаються ситуації різного масштабу та різної складності, які характеризують процес розслідування і судового розгляду та визначають поведінку уповноважених осіб відповідно до їх завдань у провадженні. Такі ситуації пов'язані між собою, у тому числі й причинно-наслідковими зв'язками, які полягають у тому, що вирішення однієї з них призводить до формування наступної аж до моменту, коли з вирішенням останньої мета відповідного учасника кримінального судочинства буде досягнута, або його участь у провадженні завершиться в інший спосіб (наприклад, у зв'язку із його закриттям).

З урахуванням завдань та загальної спрямованості кримінального провадження, на вирішення кримінально-правового спору шляхом встановлення обставин кримінального правопорушення, спільною складовою інформаційної основи процесу прийняття рішень у кримінальному судочинстві в цілому варто визнати саме відомості про такі обставини. Найбільшого значення указана інформація набуває для діяльності суб'єктів, які здійснюють кримінальне процесуальне доказування. Як зазначає В. А. Журавель, закономірності одержання, дослідження та використання інформації про кримінальне правопорушення в доказуванні проявляються ситуаційно, залежно від конкретних кримінальних і слідчих ситуацій, індивідуальних властивостей й ознак об'єктів дослідження, неод-

---

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 739–746.

[2] Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. … дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. С. 20.

[3] Меживой О. В. Оперативно-розшукова ситуація як підстава для вибору та застосування оперативної комбінації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 366–373.

[4] Бондар В. С. Особливості вирішення техніко-криміналістичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики:* зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф. – полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 110.

[5] Войтович І. І. Окремі питання тактики захисту під час проведення невідкладних слідчих дій. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. № 61. С. 461.

нозначності форм взаємозв'язків між ними[1]. На думку В.М. Шевчука, правильне оцінювання ситуацій та обрання на цій основі варіантів поведінки є важливими умовами цілеспрямованості доказування, прийняття науково обґрунтованих й оптимальних рішень тактичного, методичного та техніко-криміналістичного характеру[2]. Водночас однаково важливими для прийняття суб'єктами доказування рішень є й відомості про етап та хід провадження, поведінку й правові позиції інших його учасників, час, який минув від вчинення кримінального правопорушення[3], доступність науково-технічних та організаційних засобів, психологічний стан, професійні здібності й ступінь завантаженості суб'єктів доказування тощо.

Ситуація, яка склалася на тому чи іншому етапі кримінального провадження, визначає те, як суб'єкт доказування буде використовувати вже наявні докази та які способи та засоби доказування він обере надалі, який буде обраний перелік і порядок вчинення процесуальних дій та організаційних заходів, які тактичні прийоми та науково-технічні засоби будуть використані в процесі їх проведення[4]. Указане дає підстави говорити про ситуаційну обумовленість кримінального процесуального доказування, загальні закономірності якої виражаються у впливі поточної ситуації на рішення, які приймає кожен суб'єкт доказування.

Сформульоване є цілком справедливим і щодо рішень інших учасників кримінального провадження. Наприклад, вихідна інформація про ознаки кримінального правопорушення та відомості про професійні здібності слідчих впливають на вибір керівником слідчого підрозділу особи, якій буде доручене здійснення досудового розслідування; на обрання спеціалістом чи експертом, які не є суб'єктами доказування, тих чи інших науково-технічних засобів впливають види, особливості та кількість об'єктів, які необхідно дослідити й зафіксувати, а також зовнішні умови, як-то якість освітлення, вологість повітря, швидкість вітру тощо.

[1] Журавель В. А. Предмет криміналістики: генезис та сучасний стан. / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостиль», 2016. С. 9.

[2] Шевчук В.М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 149.

[3] Тіщенко В.В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 962.

[4] Коваленко А.В. Ситуаційна обумовленість збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 243.

Чинна ситуація, як сукупність усіх умов, що впливають на перебіг кримінального провадження в певний конкретний момент часу, постійно сприймається та аналізується кожним учасником кримінального провадження. На основі наявної інформації про такі суттєві фактори суб'єкт прийняття рішення будує у своїй свідомості складну ідеальну (уявну) інформаційну модель поточної ситуації, яка включає субмоделі події кримінального правопорушення, її окремих елементів, поведінки інших учасників кримінального провадження (зокрема й прогнозованої майбутньої) тощо. Указана модель є динамічною і постійно коригується в міру набуття учасником кримінального провадження нових релевантних даних про поточну ситуацію.

Водночас, будь-яке знання, яке отримується в межах кримінального процесуального доказування, є вірогідним[1] з великою кількістю змінних. Так кримінальне правопорушення завжди досліджується уповноваженими особами як невідома подія минулого, яка з певним ступенем точності моделюється (реконструюється) суб'єктами доказування за залишеними нею слідами[2]. Аналогічно й поведінка інших учасників кримінального провадження часто є неочевидною та має прогнозуватися з певною неминучою похибкою.

Тому сторона обвинувачення, суд та інші суб'єкти доказування ніколи не можуть бути абсолютно впевнені у правильності встановлених у межах розслідування та судового розгляду фактів. Можливо говорити тільки про певний рівень знань про обставини кримінального провадження, котрий є *достатнім* для прийняття того чи іншого рішення. Через це, будь-які судження учасників доказової діяльності про обставини кримінального правопорушення, поведінку інших учасників провадження (зокрема й майбутню) варто вважати гіпотезами (припущеннями) різного рівня обґрунтованості та достовірності[3]. У теоріях криміналістики та кримінального процесу обґрунтовані припущення про певні суттєві для кримінального провадження обставини прийнято називати версіями.

[1] Грошевий Ю. М. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 3. С. 143.

[2] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ: Прецедент, 2014. С. 7.

[3] Коваленко А. В. Версіювання як необхідна складова процесу доказування у кримінальному провадженні. *Міграційна безпека: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти:* матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2023). ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка ДонДУВС. Івано-Франківськ, 2023. С. 39.

Версія є однією із базових категорій криміналістичної тактики. Ученими-криміналістами підготовано низку наукових праць та практичних рекомендацій щодо формулювання й перевірки версій; типові версії, які висуваються на початковому етапі розслідування тих чи інших видів кримінальних правопорушень, є традиційним елементом окремих криміналістичних методик. І хоча слово «версія» жодного разу не використовується в чинному КПК України, учені аргументовано наголошують, що кожна зі складових процесу доказування незмінно супроводжується висуненням, побудовою та перевіркою версій, уявним моделюванням події кримінального правопорушення та процесів відображення його у зовнішньому середовищі, динаміки слідоутворення, перевіркою висунутих версій та оптимізацією подальшого евристичного пошуку й дослідження доказової інформації[1].

У слідчій та судовій діяльності версії являють собою припущення слідчого (дізнавача, прокурора) або суду про наявність чи відсутність подій або фактів, які мають значення для прийняття правильного рішення. Такі припущення обґрунтовуються доказами та іншими наявними матеріалами і будуються з урахуванням досвіду розслідування аналогічних подій, а також логіки можливого пояснення їх виникнення і змісту[2]. Так само й потерпілий, сторона захисту та інші учасники процесу доказування висувають, перевіряють та використовують власні версії щодо певних невідомих їм суттєвих для кримінального провадження обставин.

Відтак, ідеальна інформаційна модель поточної ситуації у кримінальному провадженні складається з достеменно відомих фактів (відомості про які суб'єкт може сприйняти безпосередньо, наприклад, наявність певного об'єкта на місці події, позиція підозрюваного щодо давання показань тощо) та висунутих учасником кримінального провадження версій про невідомі обставини минулого, теперішнього чи майбутнього. Для її формування використовується як доказова, так і недоказова (орієнтуюча) інформація, хоча пріоритет, звичайно, має віддаватися доказовій, адже вона має перевагу юридичної властивості достовірності та може бути використана в обґрунтування прийняття майбутнього рішення. Таку модель

[1] Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д. ю. н., професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. С. 65.

[2] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Академія адвокатури України. Київ.: Прецедент, 2014. С. 30.

ситуації можна вважати вихідною, а рішення буде спрямоване на вплив на реальну ситуацію задля досягнення суб'єктом певної мети. Вихідна інформаційна модель ляже в основу обґрунтування прийнятого рішення (як фактична підстава його прийняття[1]), а у випадку письмових процесуальних рішень – навіть знайде вербальний вираз у тексті процесуальних документів, що буде продемонстровано далі на сторінках цього підрозділу роботи.

При всьому, інформаційна основа рішення (а конкретно – її проблемність) виступає поштовхом до його прийняття. Проблемність тут можна розуміти як наявність суперечностей між реальним та необхідним (бажаним) станом ситуації[2], а наявність проблеми є основою постановлення завдання щодо її вирішення[3]. Усвідомлення наявності проблеми та формування настанови на її вирішення (проблематизація ситуації) є невід'ємною складовою прийняття кожного рішення адже, як зауважує П. А. М'ясоїд, вольовим є рішення виконати дію, необхідність якої усвідомлюється[4].

Крім того, на думку М. Готтфредсона та Д. Готтфредсона, вихідні дані для прийняття будь-якого рішення мають відповідати поставленим цілям, а відтак, вихідна інформація має бути релевантною. Релевантність у цьому контексті цитовані автори розуміють як придатність інформації до зменшення ступеню невизначеності щодо наслідків прийнятого рішення[5]. Тому конкретний зміст вихідної інформації, яка має бути опрацьована та покладена в обґрунтування рішення, залежить від цілей (мети) та завдань, що стоять перед суб'єктом його прийняття. Зокрема, як зауважує С. С. Барган, отримавши певну сукупність відомостей про подію кримінального правопорушення, слідчий видозмінює інформаційну модель чинної ситуації, аналізує її, співвідносить з поставленими перед ним завданнями та виокремлює ту інформацію, яка необхідна для по-

[1] Див.: Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. – метод. посібник / Ю. П. Аленін, В. Г. Пожар, І. В. Гловюк та ін. Одеса: Фенікс, 2012. С. 14; Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. С. 386.

[2] Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 368.

[3] Журавель В. А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2017. Вип. 17. С. 14.

[4] М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. С. 389.

[5] Gottfredson Michael R., Gottfredson Don M. Decision making in criminal justice. Toward the Rationl Exercise of Discretion. Second Edition. Plenum Press, 1988. P. 3–4.

будови логічних висновків та прийняття відповідних рішень[1]. У загальній психології мисленнєвий процес обрання та об'єднання інформації, яка необхідна для прийняття певного рішення залежно від потрібного результату (цілі, мети), називають аферентним синтезом[2]. Видається, що в процесі прийняття рішень у кримінальному провадженні можливо виокремити два різновиди аферентного синтезу: 1) відібрання відомостей, які є релевантними (належними) для кримінального провадження в цілому; 2) відібрання відомостей, які є релевантними (належними) для виконання конкретного завдання в ході кримінального провадження.

Відтак, наступним елементом механізму прийняття рішення у кримінальному провадженні варто визнати **постановлення завдання**, яке суб'єкт бажає виконати в конкретній проблемній ситуації. Зауважимо, що цей мисленнєвий процес є так само динамічним як і вихідна для нього ситуація, адже завдання ставляться, коригуються, виконуються та замінюються новими по мірі руху кримінального провадження, отримання його учасником нової суттєвої інформації. Якщо в розрізі механізму прийняття конкретного одиничного рішення складові інформаційної підготовки та постановлення завдання можна розмежувати, то в контексті процесуальної діяльності в цілому згадані мисленнєві операції здійснюються учасниками кримінального судочинства одночасно й постійно.

Кожен учасник кримінального провадження, включно із суб'єктами доказування, у межах власних процесуальних функцій переслідує певні цілі та має власні визначені законом завдання, які він виконує шляхом цілеспрямованого та вольового прийняття й реалізації рішень. У межах нашого дослідження науковий інтерес становить процес цілепокладання у кримінальному провадженні та вплив цілей і завдань, які постають перед суб'єктами доказування, на прийняття ними рішень. Зв'язок між специфікою прийняття рішень учасниками доказової діяльності та завданнями й цілями, які стоять перед цими суб'єктами, можливо прослідкувати через призму філософської концепції телеології[3].

[1] Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти: дис. … д-ра філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2024. С. 65.

[2] М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. С. 92.

[3] Kovalenko A. Teleological conditionality of the collection, examination and use of evidence by the prosecution party in criminal proceedings. *Polski interdyscyplinarny przegląd naukowyp*. 2021. № 1 (01). P. 11.

У спеціальній літературі телеологію визначають як вчення про ціль, доцільність, згідно з яким людська діяльність спрямована до певної цілі та підпорядковується їй, а також як розгляд речей, явищ з погляду доцільності на противагу причинній необхідності, або як доповнення до неї. Телеологічний підхід акцентує увагу на питанні – для чого, задля якої цілі здійснюється той чи інший процес[1]. У правовій доктрині закономірності телеології знаходять свій вираз у принципі доцільності.

Доцільність є одним із ключових постулатів юридичної відповідальності, де згадана засада полягає у відповідності заходів юридичного впливу його цілям[2]. На думку теоретиків права, родовим по відношенню до доцільності є загально-правовий принцип розумності, згідно з яким юридична діяльність має відповідати здоровому глуздові та який втілює цінність людського інтелекту[3]. Важливим для розуміння доцільності також є загальноправовий принцип пропорційності, який встановлює вимогу відповідності правових засобів легітимній меті їх застосування[4]. У матеріальному кримінальному праві принцип доцільності розкривається через такі ключові характеристики, як необхідність досягнення цілей та завдань кримінального права, вибір тих кримінально-правових засобів, які здатні досягти цілей та завдань кримінального права, відповідність кримінально-правових засобів конкретним обставинам і тенденціям розвитку кримінального права[5].

У межах кримінального процесуального права згаданий принцип не був виокремлений законодавцем як самостійна засада кримінального провадження. Однак системний аналіз положень кримінального процесуального законодавства дозволяє стверджувати про його суттєвий вплив на кримінальне судочинство та процесуальну діяльність усіх його учасників. Погоджуємося с І.Г. Івасюком, який вважає, що принцип доцільності притаманний кримінальному процесу будь-якої держави, у тому числі й українському. На думку цитованого автора, досудове розслідування та судовий розгляд мають

---

[1] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 623.

[2] Загальна теорія права: підручник. За ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 358.

[3] Там само. С. 197.

[4] Там само. С. 199–201.

[5] Степаненко О.В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. С. 199.

бути раціональними, такими, щоб найбільш ефективно виконати завдання кримінального процесу, з одного боку, та забезпечити дотримання прав і свобод його учасників – з іншого[1].

Доцільність у кримінальному провадженні можна розглядати в широкому та у вузькому значенні. У широкому значенні даний принцип спрямовує діяльність учасників кримінального процесу на реалізацію загальних завдань кримінального провадження. Такі завдання формують мету, цілі, які мають бути досягнуті в результаті процесуального вирішення будь-якого кримінально-правового конфлікту. Найбільш загально згадані завдання викладені в ст. 2 КПК України. Для досягнення наведених у Кодексі цілей мають бути обрані виключно законні засоби (ч. ч. 1, 2 ст. 9 КПК України), що, до речі, демонструє нерозривний зв'язок принципу доцільності та засади законності.

С. О. Патюк слушно стверджує, що згадані завдання є загальними, проте існують і завдання, які притаманні певним стадіям кримінального процесу, сторонам провадження тощо[2]. Тому вузьке розуміння принципу доцільності у кримінальному судочинстві, на нашу думку, пов'язане з диференціацією процесуальних функцій та завдань його учасників. Таке розуміння полягає в спрямованості діяльності кожного учасника кримінального процесу на реалізацію його особистих процесуальних завдань, досягнення персональних процесуальних цілей[3].

Індивідуальні завдання всіх суб'єктів доказування у кримінальному провадженні тим чи іншим чином спрямовані на реалізацію загальних завдань провадження та випливають із них. Конкретні завдання учасників кримінального судочинства насамперед визначаються їх процесуальними функціями. І. В. Гловюк пропонує розуміти останні як напрями кримінальної процесуальної діяльності, які характеризуються наявністю власних завдань, на досягнення яких спрямована діяльність суб'єктів відповідної функції. Кримінальна процесуальна функція визначає права та обов'язки суб'єкта

---

[1] Івасюк І. Г. Доцільність як філософсько-правова категорія та її прояв у системі засад кримінального провадження. *Наше право*. 2013. № 8. С. 123.

[2] Патюк С. О. Завдання кримінального провадження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 96.

[3] Kovalenko A. Teleological conditionality of the collection, examination and use of evidence by the prosecution party in criminal proceedings. *Polski interdyscyplinarny przegląd naukowyp*. 2021. № 1 (01). P. 13.

процесу, його призначення та роль[1]. Зокрема, для суб'єктів доказування доказова діяльність є однією з основних складових їх процесуальних функцій, а діяльність інших учасників кримінального провадження прямо чи дотично спрямована на сприяння реалізації процесуального доказування.

Ще одним критерієм, який формує конкретні цілі діяльності учасників кримінального провадження, є їх процесуальні інтереси. І.В. Гловюк визначила процесуальний інтерес як обумовлене матеріально-правовим інтересом або необхідністю реалізації кримінальної процесуальної компетенції / кримінального процесуального обов'язку усвідомлене прагнення суб'єкта кримінального провадження, спрямоване на ефективне задоволення публічних, суспільних або приватних потреб при здійсненні кримінального провадження шляхом використання правових засобів, передбачених кримінальним процесуальним законом[2]. О.П. Шпотаківська вважає, що для кримінального процесу найбільш притаманні суспільні (публічні) та особисті інтереси. Суспільний інтерес цитована авторка пов'язує із завданнями кримінального судочинства, а його реалізацію – із діяльністю та правомочністю посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Особисті інтереси, на її думку, насамперед притаманні особам, які безпосередньо зацікавлені в результатах провадження. Такими особами є підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач[3].

Таким чином, сторона обвинувачення, слідчий суддя і суд у кримінальному провадженні не мають особистих приватних кримінальних процесуальних інтересів, а натомість, керуються інтересом суспільним, публічним. Наявність у таких осіб приватних інтересів у судочинстві є достатньою підставою для їх відводу та заміни іншою, незацікавленою процесуальною особою.

Завдання учасників провадження від сторони обвинувачення конкретизуються під впливом положень ст. 25 КПК України (засада публічності), ч. 2 ст. 9 КПК України (вимога всебічності, повноти й неупередженості дослідження обставин кримінального прова-

[1] Гловюк І.В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. С. 40.

[2] Там само. С. 43.

[3] Шпотаківська О.В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. С. 9.

дження, зокрема й тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого), ст. 92 КПК України (обов'язок і тягар доказування), ч. 1 ст. 91 (загальний предмет доказування), ч. 5 ст. 223 КПК України тощо. Згадані особи мають обирати найбільш ефективні та раціональні способи, засоби збирання й дослідження доказів, приймати доцільні та законні рішення з метою всебічного, повного і неупередженого встановлення обставин кримінального провадження та притягнення до відповідальності саме тієї особи, яка вчинила кримінально-каране діяння.

Зі свого боку потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, засуджений, цивільний позивач і відповідач, та, певною мірою, юридична особа, щодо якої здійснюється провадження (через представника), мають та відстоюють у кримінальному судочинстві особисті приватні інтереси, які жодним чином не залежать від інтересів публічних. Крім того, указані особи можуть мати представників, законних представників та захисників, які зобов'язані діяти на реалізацію інтересів особи, яку представляють.

Індивідуальні цілі й завдання вказаних осіб конкретизуються не за рахунок вимог чинного законодавства, а на основі їх приватних інтересів. Наприклад, на відміну від сторони обвинувачення, процесуальна функція та мета діяльності сторони захисту (і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження) не вимагають від них встановлення та доведення обставин події кримінального правопорушення. Зокрема, як зауважує Ю.М. Мирошниченко, встановлення обставин кримінального правопорушення входить до завдань захисника тільки за умови, що це відповідає інтересам його клієнта[1]. Такий стратегічний напрям діяльності може бути обраний на їх розсуд в окремих випадках, наприклад, коли підозрюваний, обвинувачений помилково притягується до відповідальності, або коли стороною обвинувачення неправильно встановлено ознаки правопорушення, а виправлення таких помилок призведе до покращення процесуального становища особи, яка притягається до відповідальності. В інших же випадках телеологічна спрямованість доказової діяльності цих суб'єктів може буде пов'язана з дискредитацією висунутої обвинувальної тези та доказової бази, якою вона підтримується. Методи, які вико-

[1] Мирошниченко Ю.М. Тактика суду в системі криміналістики: структурно- функціональний аналіз: монографія. Харків, 2019. С. 144.

ристовує захист у таких ситуаціях, можуть різнитися: від законних (пошук та вказівка на помилки допущені стороною обвинувачення в процесі доказування) до «сірих» (зловживання процесуальними правами, тобто використання так званих процесуальних диверсій) та протизаконних (фабрикація доказів, вплив на свідків чи потерпілих тощо). Останні дві групи методів варто вважати формами протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду.

Особистий процесуальний інтерес потерпілого у кримінальному провадженні пов'язаний з потребою офіційного визнання порушення його прав, а також отримання сатисфакції шляхом відновлення цих прав (наскільки це можливо) та притягнення до кримінальної відповідальності порушника[1]. Проте, з урахуванням вимог засади публічності, обов'язок реалізації цих інтересів перекладається на сторону обвинувачення, яка має встановити обставини кримінального правопорушення, особу порушника та довести перед судом його винуватість. Сам потерпілий у цьому процесі відіграє допоміжну роль, повідомляючи органам досудового розслідування та судові відомі йому обставини кримінально караного діяння та беручи субсидіарну участь у доказуванні. Лише у випадку відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення в суді (ст. 340 КПК України) на потерпілого за його згоди може бути покладено обов'язок активного доведення винуватості підсудної особи.

Що ж до завдань суду, то вони визначаються публічним інтересом та змістом функції правосуддя, якій не було надано дефініції на законодавчому рівні і яка, за слушним зауваженням В. С. Бігуна, визначається залежно від виду судочинства[2]. У кримінальному судочинстві, як зазначила І. В. Гловюк, правосуддя безпосередньо пов'язане з вирішенням кримінально правового конфлікту кримінальними процесуальними засобами[3]. В умовах засади змагальності роль суду полягає в безсторонньому дослідженні презентованих сторонами провадження доказів, встановленні на їх основі обставин кримінального правопорушення та надання цим обстави-

[1] Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінального процесуального права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 251.

[2] Бігун В. С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя). *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9.

[3] Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2016. С. 248.

нам кримінально-правової оцінки. При всьому, питання щодо допустимості ініціативної активності суду у кримінальному процесуальному доказуванні в науковій літературі лишається дискусійним.

Наведені завдання суб'єктів доказування, навіть з урахуванням їх конкретизації, є достатньо глобальними та не можуть бути виконані шляхом прийняття та реалізації одного-двох рішень. Як зазначає М. Й. Варій, для досягнення кінцевого результату може знадобитися різна кількість проміжних актів, які зумовлюють поступову зміну вихідної ситуації[1]. Тому з метою їх реального досягнення поставлені глобальні цілі розбиваються на окремі складові стратегічного, тактичного й оперативного масштабу. Виконання одного проміжного завдання, досягнення певної ситуативної цілі, призводить до оновлення вихідної ситуації, постановлення наступного завдання та прийняття і реалізації відповідних рішень на його виконання, поки не будуть досягнуті цілі глобальні.

Своєю чергою інші учасники кримінального провадження, які виконують допоміжні процесуальні функції, діють із загальною метою сприяти реалізації виконання основних, глобальних завдань суб'єктами доказування у кримінальному провадженні. Так свідки повідомляють суб'єктам доказування відомості про кримінально-релевантні обставини, які раніше особисто сприймали; спеціалісти та експерти надають уповноваженим особам для використання власні спеціальні знання; секретарі судового засідання й судові розпорядники забезпечують здійснення судового розгляду тощо. Як уже зазначалося, такі процесуальні особи діють на оперативному й тактичному рівнях, проте і їх завдання можуть виконуватися шляхом прийняття та реалізації системи проміжних рішень. Наприклад, проведення судової експертизи (а рішення про складання її висновку має, очевидно, тактичний масштаб) потребує від експерта виконання низки проміжних завдань шляхом прийняття і реалізації відповідних рішень.

Таким чином, цільова (телеологічна) спрямованість діяльності всіх учасників кримінального провадження прямо чи опосередковано пов'язана з реалізацією основних кримінальних процесуальних функцій, зокрема шляхом прямої участі в процесі доказування або забезпеченні його здійснення. Індивідуальні завдання кожного

[1] Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 369.

учасника кримінального судочинства випливають із загальних завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України) та конкретизуються за рахунок його процесуальних функцій, процесуальних інтересів (публічних чи приватних), за потреби поділяються на проміжні підзавдання стратегічного, тактичного чи оперативного рівня та надалі уточнюються з урахуванням особливостей конкретної проблемної ситуації, у якій діє відповідний суб'єкт.

Одним із необхідних елементів кожного завдання є мета (ціль), яка розуміється як усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності[1]. Зокрема, у контексті прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії О.В. Капліна визначила мету такої дії як ідеальну модель того результату, якого намагається досягти суб'єкт прийняття рішення[2]. Відтак, мету можна розуміти як ідеальну (уявну) модель бажаного для суб'єкта прийняття рішення стану ситуації кримінального провадження.

У випадку, якщо така бажана модель відрізняється від вихідної, у суб'єкта виникає потреба (настанова) вчинити певні дії (або утриматися від їх учинення) для досягнення проміжної чи глобальної мети шляхом впливу на вихідну ситуацію. Пошук шляхів вирішення поставленого завдання здійснюється, завдяки проєктуванню бажаної ситуації на вихідну, аналізу можливих засобів впливу та прогнозуванню результатів їх застосування. Таким чином, наступним елементом механізму прийняття рішення у кримінальному провадженні варто визнати **обрання засобів впливу на вихідну ситуацію** (засобів виконання поставленого завдання).

Засоби виконання завдань у кримінальному провадженні є різноманітними. До них можна віднести окремі процесуальні дії та їх системи (операції, комбінації), організаційні заходи, тактичні й техніко-криміналістичні прийоми, науково-технічні засоби тощо. Обрання конкретного засобу досягнення мети залежить від ситуації та поставленого завдання й тому розглянути їх детально в межах нашого дослідження неможливо. Натомість, вважаємо за необхідне коротко проаналізувати загальні засади їх обрання під час прийняття рішень у кримінальному провадженні.

---

[1] Див.: Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання. Київ: Абрис, 2002. С. 371; Котюк І.І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. С. 389.

[2] Капліна О.В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 42.

Чи не головним принципом обрання засобів виконання поставленого завдання є їх **доцільність**, яку в цьому окремому контексті можна визначити як відповідність обраного засобу поставленій цілі, або як прогнозовану можливість досягнення цілі (мети) за допомогою даного засобу. Як зазначає В. А. Журавель, прогнозування у кримінальному провадженні, серед іншого, пов'язане з моделюванням перспектив розслідування і судового розгляду у провадженні в цілому, наслідків окремих процесуальних рішень, що приймаються, результативності запланованих тактичних операцій, слідчих (розшукових) дії та НС(Р)Д, окремих прийомів та науково-технічних засобів тощо. Висновки такого прогнозування є невід'ємною складовою процесу доказування щодо забезпечення планування, визначення найбільш прийнятних форм взаємодії, можливих варіантів розвитку слідчих і судових ситуацій та ін.[1]. Тобто, обираючи той чи інший засіб впливу на вихідну ситуацію, суб'єкт прийняття рішення має спрогнозувати результати його застосування, визначити, чи буде досягнута поставлена ним мета, а також оцінити ризики отримання негативних наслідків. Для кожного альтернативного варіанту вибору у свідомості суб'єкта будується окрема ідеальна (уявна) модель прогнозованих результатів його застосування. Якщо такий результат відповідає раніше змодельованому бажаному, а ступінь ризиків влаштовує суб'єкта – обирається саме цей варіант. Водночас залежно від масштабу та складності рішення суб'єкту його прийняття може знадобитися заздалегідь спрогнозувати декілька варіантів розвитку ситуації, яка буде оновлюватися в міру реалізації проміжних рішень та виконання відповідних їм завдань. Зокрема, як зауважував В. К. Весельський, у межах визначення тактики допиту необхідно передбачати можливі опції розвитку цієї слідчої (розшукової) дії та для кожної з них підбирати відповідні варіанти поведінки уповноваженого суб'єкта[2].

Доцільними мають бути всі рішення та дії у кримінальному провадженні. Своєю чергою кожен доступний учаснику кримінального судочинства процесуальний та непроцесуальний засіб має

[1] Велика українська юридична енциклопедія: у 20 тт. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. С. 665.

[2] Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1999. С. 13–14.

власне призначення, можливості й особливості його застосування, які повинні враховуватися суб'єктами прийняття рішень. Відтак, підставою вчинення певних дій у кримінальному провадженні є переконаність суб'єкта в реальній можливості досягнення їх мети.

Для всіх процесуальних дій пізнавальної спрямованості їх загальною метою є отримання нової криміналістично значущої (бажано доказової) інформації, що є самоціллю пізнавальної діяльності в цілому. Крім того, такі дії спрямовані на перевірку, коригування й уточнення версій, які увійшли в інформаційну основу рішення про їх проведення (а відтак, і перевірку раніше зібраних доказів). Так, на думку В. О. Коновалової, істинність версії визначається не тільки тим, як вона здатна пояснити раніше відомі обставини, а й тим, як вона пояснює нові обставини, що стали відомі у ході її верифікації[1]. Останнім етапом перевірки версій, на переконання В. Г. Гончаренка, є оцінка одержаних фактичних даних та висновок про істинність однієї з них і хибність решти[2].

Своєю чергою процесуальні й непроцесуальні дії організаційного характеру прямо чи не прямо впливають на можливість здійснення доказування та/або керують рухом кримінального провадження. Так, наприклад, рішення слідчого про визнання особи потерпілою від кримінального правопорушення надає цій особі відповідного процесуального статусу, створює можливість її допитати, надає їй повноваження брати участь у доказуванні в кримінальному провадженні; рішення прокурора про повідомлення певній особі про підозру надає їй відповідного статусу підозрюваного, спрямовує досудове розслідування на перевірку причетності цієї конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення, дає можливість проводити за її участі пізнавальні процесуальні дії; рішення слідчого судді про застосування до особи запобіжного заходу спрямоване на запобігання протидії цією особою досудовому розслідуванню та, відповідно, сприяє здійсненню доказової діяльності; обрання слідчим чи залученим спеціалістом того чи іншого науково-технічного засобу під час проведення окремої процесуальної дії покликане забезпечити отримання доказової інформації тощо. Власне, такі додаткові засоби впливу на ситуацію обирають-

[1] Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. С. 23.

[2] Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Академія адвокатури України. Київ: Прецедент, 2014. С. 30.

ся за умови, що вони здатні посприяти реалізації основних доказових завдань у кримінальному провадженні.

Вимога **законності** засобів виконання завдання випливає з однойменної засади кримінального провадження (ст. 9 КПК України), яка зобов'язує представників державної влади (та інших учасників кримінального провадження) неухильно додержуватися вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Відтак, суттєвим фактором, який впливає на процес обрання засобів реалізації рішень у кримінальному провадженні, є правове регулювання діяльності відповідних суб'єктів їх прийняття.

Очевидно, що найбільш врегульованими вітчизняним законодавством є процесуальні рішення. Оскільки суб'єктами їх прийняття та реалізації є уповноважені представники держави, а сутність цих рішень полягає у застосуванні норм права, для них, як і для всякої правозастосовної діяльності, встановлюється спеціально-дозвільний тип правового регулювання «дозволено лише те, що прямо передбачено законом»[1]. Це означає, що на реалізацію процесуальних рішень можуть використовуватися лише ті засоби, які безпосередньо дозволені кримінальним процесуальним законодавством (зауважимо, що реалізація процесуального рішення, як правило, вимагає прийняття низки проміжних рішень, які, своєю чергою, можуть бути непроцесуальними та не регулюватися законом). Так, наприклад, докази не можуть збиратися в способи, які не дозволені законом, а порушення цього правила переважно призводить до визнання отриманих матеріалів недопустимими.

Зауважимо також, що необхідним етапом всякої правозастосовної діяльності є обрання юридичної норми, яка підлягає застосуванню до певної ситуації[2]. Тому відповідні положення кримінального процесуального законодавства також можна віднести до засобів юридичного впливу на вихідну ситуацію провадження. Указані норми виступають юридичною підставою прийняття процесуального рішення та застосування правового засобу його реалізації.

---

[1] Лоскутов Т.О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 138.

[2] Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М.В. Цвіка та О.В. Петришина. Харків: Право, 2011. С. 412.

Своєю чергою, до процесу прийняття й реалізації непроцесуальних рішень застосовується загальнодозвільний тип правового регулювання «дозволено все, що не заборонено законом». Наприклад, КПК України не містить жодної згадки про консультативну допомогу спеціаліста, проте такий напрям взаємодії з обізнаними особами активно й ефективно здійснюється органами досудового розслідування як непроцесуальна форма використання спеціальних знань. На противагу цьому, Конституцією України, чинними міжнародними договорами та КПК України заборонено застосування катування, приниження, нелюдського поводження тощо під час вчинення будь-яких дій у кримінальному провадженні. Відповідно, такі заборонені законом засоби за жодних умов не можуть використовуватися для впливу на ситуацію кримінального провадження.

За загальним правилом, суб'єкт прийняття рішення обирає конкретні засоби його реалізації на власний розсуд. Проте в окремих випадках обставини прийняття певного рішення та його зміст наперед визначені чинним законодавством. За таких умов суб'єкт має правильно ідентифікувати визначену законом ситуацію та вчасно використати передбачені для неї засоби. Наприклад, ч. 3 ст. 233 КПК України зобов'язує слідчого, прокурора звертатися до слідчого судді невідкладно після проникнення до житла чи іншого володіння особи без відповідної ухвали; ч. 2 ст. 242 КПК України визначено перелік випадків, коли слідчий (дізнавач) чи прокурор зобов'язані прийняти рішення про призначення судової експертизи тощо. Як було наголошено в минулому підрозділі цієї праці, такі обов'язкові до прийняття рішення все ж лишаються вольовими актами уповноваженого суб'єкта, заснованими на усвідомленому виборі. Предметом вибору тут є конкретна ситуація, у якій потрібно застосувати наперед визначені законом засоби. У деяких випадках законодавство надає суб'єкту прийняття процесуального рішення декілька альтернативних способів юридичного впливу на поточну ситуацію. Усвідомлене та вольове обрання одного з таких альтернативних варіантів, на думку О. О. Торбаса, являє собою реалізацію розсуду уповноваженого суб'єкта[1].

Непроцесуальні рішення учасників кримінального провадження переважно законом не врегульовані. Уповноважена особа

[1] Торбас О. О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації: монографія. Одеса: Юридична література, 2020. С. 276.

на свій розсуд обирає порядок і спрямованість неюридичного впливу на ситуацію, прийоми, методи й засоби досягнення власних цілей. Утім, в окремих випадках законодавство прямо регламентує обов'язковість застосування певних тактичних, техніко-криміналістичних чи організаційних засобів. Наприклад, залучення обізнаних осіб до проведення процесуальних дій за загальним правилом здійснюється на вільний розсуд уповноваженої особи, з огляду на необхідність вирішення завдань, що потребують застосування спеціальних знань. Водночас чинне законодавство містить вимоги щодо обов'язкового залучення спеціалістів до проведення певних процесуальних дій: огляд трупа має здійснюватися за участі судово-медичного експерта або лікаря (ст. 238 КПК України), усі слідчі (розшукові) дії щодо неповнолітніх і малолітніх осіб – за участі педагога або психолога (ст. 227 КПК України) тощо. Обов'язковим може бути й застосування в певних ситуаціях окремих науково-технічних засобів, наприклад фото- й відеозйомки (ч. 2 ст. 100, ч. 10 ст. 236 КПК України тощо).

У наукових колах відсутня єдина позиція щодо природи тактичних (*і техніко-криміналістичних* – А. К.) рекомендацій, які знайшли закріплення у процесуальному законі: одні науковці вважають, що такі рекомендації зберігають тактичний характер, поки інші наполягають, що з моменту законодавчого закріплення вони втрачають зміст рекомендацій, адже «там, де немає вибору, немає й тактики»[1]. Не заглиблюючись в описану дискусію, зазначимо, що, приймаючи непроцесуальне рішення тактичного чи оперативного масштабу, уповноважена особа має перевірити, чи не існує норма закону, яка наперед визначила результат такого вибору.

Засада **пропорційності** в контексті засобів юридичного (у нашому випадку кримінального процесуального) впливу на ситуацію означає відповідність ступеня втручання в особисте життя, права й свободи осіб досягнутому суспільно-корисному результату. Указана вимога є суттєвою умовою реалізації завдання недопущення необґрунтованого процесуального примусу (ст. 2 КПК України),

[1] Див.: Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. д-ра юрид. наук:12.00.09. Київ, 2005. С. 28; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Хакрів: Харків юридичний, 2007. С. 42–43; Стратонов В. М. До методологічних проблем криміналістичної теорії пізнавальної діяльності. *Учені записки Таврічного національного університету ім. В. І. Вернадського.* Серія «Юридичні науки». 2010. № 2. Т. 23 (62). С. 264.

адже будь-який процесуальний засіб, чи то допит особи, чи обрання до неї запобіжного заходу, пов'язаний із певним примусом, тимчасовим обмеженням її прав. Відповідно до ст. ст. 21, 33–36, 64 та інших положень Конституції України, окремі права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені тільки у випадках, передбачених Конституцією та законами України. Суспільно-корисний результат від застосування таких обмежень має, за загальним правилом, переважати збитки заподіяні самими обмеженнями. Відтак, обґрунтованим можна вважати лише законний, доцільний та пропорційний процесуальний примус.

Сукупність вимог доцільності та пропорційності дозволяє сформулювати таке загальне правило обрання засобів виконання завдань у кримінальному провадженні: уповноважений суб'єкт має обирати найменш інвазійний засіб, який реально дозволяє досягти легітимної (тобто законної) мети впливу. Своєю чергою засоби, пов'язані з більшим ступенем втручання в особисте життя особи, мають застосовуватися виключно за умови, що менш інвазійні є недостатньо ефективними.

Наприклад, рішення про витребування речей і документів, як способу збирання доказів, на думку А.В. Крушеницького, приймається у випадку, якщо суб'єкт доказування має достатньо підстав вважати, що розпорядник таких об'єктів не чинитиме перешкод в їх отриманні, не буде намагатися їх змінити або знищити та добровільно передасть за запитом або вимогою[1]. Своєю чергою, більш інвазійні способи збирання речей та документів можуть бути застосовані виключно за умови, якщо менш інвазійні не дозволять досягнути поставленої мети. Зокрема, п. 5 ч. 5 ст. 234 КПК України вимагає від прокурора (слідчого, дізнавача) доводити перед слідчим суддею, що за даних обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукання та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанню в особисте і сімейне життя особи. Доведення пропорційності цього процесуального засобу вимагає, серед іншого, обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститися,

[1] Крушеницький А.В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні: дис. …д-ра філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2023. С. 194.

неможливо отримати органом досудового розслідування у добровільному порядку шляхом витребування речей, документів, відомостей відповідно до частини другої ст. 93 КПК України, або за допомогою інших процесуальних дій, передбачених цим Кодексом.

Водночас вимогу пропорційності варто поширити й на процес обрання непроцесуальних засобів впливу на вихідну ситуацію. Наприклад, указана вимога є ключовою під час прийняття рішення про застосування руйнівних методів пошуку чи фіксації доказів. Руйнівні науково-технічні засоби мають застосовуватися тільки у випадках, коли інші (неінвазійні) форми фіксації уже були застосовані, а прогнозований корисний результат від використання руйнівних засобів переважає ризик знищення чи пошкодження джерела (носія) доказової інформації, про що вже йшлося в підрозділі 3.3. цієї праці.

Окремою складовою пропорційності можна визнати принцип **економічності** (як процесуальної, так й організаційно-матеріальної). В. О. Коновалова під економією розуміла раціональну вибірковість використання процесуальних засобів[1]. Відповідно до вимог наведеної засади, витрати часу, зусиль, матеріальних та організаційних засобів мають відповідати цінності отриманого результату. Наприклад, нераціональним є проведення пред'явлення для впізнання, якщо впізнаюча особа повідомляє, що погано пам'ятає впізнаваний об'єкт; немає сенсу залучати пересувну криміналістичну лабораторію з коштовним обладнанням до проведення огляду місця події з невеликою кількістю добре видимих слідів тощо.

Засаду **етичності** пропонується розуміти як відповідність засобів виконання поставленого завдання нормам моралі й етики, які діють у суспільстві. В. М. Шевчук наголошує, що згадана засада є одним з основних принципів кримінального судочинства в цілому, а тому будь-який криміналістичний спосіб, засіб, прийом, метод мають повною мірою відповідати її вимогам[2].

Засада **науковості** (наукової обґрунтованості) традиційно застосовується до тактичних прийомів[3] та науково-технічних засобів[4]

[1] Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. Киев, 1973. С. 27.

[2] Шевчук В. Принципи формування тактичних операцій: теорія та методологія дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1 (25). С. 236.

[3] Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. С. 48.

[4] Салтевський М. В. Криміналістика. Підручник: У 2-х чч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. С. 106.

й означає їх попереднє наукове опрацювання, теоретичне та практичне підтвердження їх ефективності. Водночас указана вимога має бути застосована й до процесуальних засобів впливу на ситуацію кримінального провадження. У певних типових ситуаціях уповноважені суб'єкти повинні обирати саме ті засоби, які були опрацьовані науковцями та апробовані правоохоронною практикою. Орієнтиром для таких рішень можуть виступати доктринальні розробки з кримінального процесу та наукові криміналістичні рекомендації з розкриття й розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, тактики організації досудового розслідування чи судового розгляду, проведення окремих слідчих (розшукових) дій тощо. У цьому аспекті перспективною також є розробка сучасних науково-обґрунтованих комп'ютеризованих систем підтримки й автоматизації прийняття рішень у кримінальному провадженні[1], зокрема й заснованих на технологіях машинного навчання[2].

Нарешті, усі наведені вище засади обрання засобів виконання завдань у кримінальному провадженні зводяться до загальної вимоги їх **ефективності** – тобто придатності для досягнення найкращого результату за найменших витрат та з мінімальним ризиком небажаних наслідків. На психологічному та еволюційному рівнях прийняття будь-якого рішення – це обрання з великої кількості варіантів тієї опції, яка дозволяє людському організму досягти найбільшої ефективності[3]. Відтак, саме ефективність є визначальним критерієм кінцевого вибору серед групи засобів, які в цілому підходять для досягнення поставленої мети. Зауважимо також, що під кутом праксеологічного підходу, підвищення ефективності та оптимізація діяльності учасників кримінального судочинства є одним з суттєвих завдань науки криміналістики[4]. Тому наукові праці з криміналістичної техніки, тактики й методики традиційно спрямовані

[1] Хахановський В.Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис. … д-ра.юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. С. 14.

[2] Див.: Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45–57; Блізнюк В. Можливості використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.* Серія «Право». 2023. № 36. С. 180–189.

[3] М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. С. 93.

[4] Коваленко А.В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки Національний університет «Києво-Могилянська академія».* Юридичні науки. 2020. Т. 5. С. 36.

на пошук та обґрунтування найбільш ефективних засобів виконання завдань учасників кримінального провадження.

У результаті обрання певного засобу (засобів) виконання поставленого в конкретній ситуації завдання, у свідомості суб'єкта прийняття рішення утворюється ідеальна модель його майбутньої поведінки. Утім, існування такої моделі ще не означає, що особа готова діяти. Як зазначив О. Ю. Булулуков, теоретична конструкція рішення має перетворитися на реальну поведінку суб'єкта його прийняття[1]. Відтак, урахування також потребують психологічні та психофізіологічні механізми переходу від уявної моделі майбутньої поведінки та настанови діяти до її зовнішнього прояву у формі реальної діяльності.

В. О. Коновалова й В. Ю. Шепітько зазначили, що процес прийняття рішень засновано на переконаності діяти відповідним чином[2]. В. Д. Берназ та С. М. Смоков вважають, що певна дія, рішення є результатом та змістовним проявом формування внутрішнього переконання[3]. У психології переконання визначають як знання, ідеї, погляди, що є мотивами поведінки людини, стають рисами її характеру та визначають ставлення до дійсності, вчинки, поведінку[4]. У контексті мотивації прийняття конкретного рішення, під переконанням (переконаністю) варто розуміти психологічний стан упевненості у власному виборі, який спонукає суб'єкта до певної поведінки на реалізацію рішення. Тому, з урахуванням наведеного, наступним елементом механізму прийняття рішень у кримінальному провадженні ми вважаємо **формування внутрішнього переконання суб'єкта щодо правильності рішення та потреби його реалізації** (або прийняття рішення у вузькому значенні).

Концепція внутрішнього переконання є традиційною в доктрині кримінального процесуального права. В. В. Вапнярчук зауважує, що це поняття може розглядатися і як метод, і як результат, і як суб'єктивний критерій оцінки доказів[5]. За Д. О. Бочаровим,

[1] Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2018. Вип. 18. С. 88.

[2] Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: Підручник. 2-ге вид., переоб. і доп. Харків: Право, 2008. С. 179.

[3] Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): монографія. Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту НУВС, 2005. С. 32.

[4] Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 624.

[5] Вапнярчук В. В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному

внутрішнє переконання правозастосовувача виступає специфічною інтелектуально-психологічною реакцією на сформовану у справі конкретну сукупність доказів[1]. На думку В. Д. Берназа, у гносеологічному аспекті переконання – це результат пізнання, моделювання у свідомості суб'єкта доказування події кримінального правопорушення та обставин, які необхідно доказати у кримінальному провадженні, з обов'язковою функцією критичного ставлення до досягнених результатів[2]. З погляду цитованого автора, діяльність слідчого ґрунтується на низці психічних процесів, як когнітивних, так й інших – емоційних, вольових, мотиваційних, у ході яких оцінюються виявлені матеріальні сліди та сліди в пам'яті людей, а також речі, документи, фактичні дані і відповідно до слідчих ситуацій формується переконання та на його основі готуються, приймаються і реалізуються організаційні, тактичні, стратегічні та процесуальні рішення у кримінальному провадженні[3].

Стаття 94 КПК України визначає, що для прийняття кожного процесуального рішення уповноважені суб'єкти мають оцінити наявні в них докази за своїм внутрішнім переконанням. Як результат оцінки доказування, внутрішнє переконання означає впевненість суб'єкта в достовірності й значимості висновків, до яких він прийшов у ході кримінального процесуального доказування[4].

Таким чином, у механізмі прийняття рішень у кримінальному провадженні внутрішнє переконання варто визначити як психологічний стан суб'єкта прийняття рішення, який характеризується упевненістю в необхідності та ефективності застосування певних засобів для впливу на вихідну ситуацію задля досягнення поставленої перед ним законної мети.

На думку Д. О. Бочарова, внутрішнє переконання, яке виникає у правозастосовувача внаслідок оцінки ним доказів, є явищем психологічним і неочевидним, а відтак потребує об'єктивізації та ра-

доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 80.

[1] Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. С. 12.

[2] Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 14–15.

[3] Там само. С. 12.

[4] Вапнярчук В. В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 80.

ціоналізації[1]. Зокрема, у контексті процесуальних рішень, уповноважений суб'єкт має переконати у їх правильності не тільки себе, а й інших учасників процесу. Тому внутрішнє переконання щодо їх реалізації набуває додаткового прояву в необхідності обґрунтування кожного рішення. Н. В. Глинська слушно наголошує, що в теорії та практиці кримінального процесу існує консенсус щодо думки, що обґрунтованими мають бути всі рішення у кримінальному провадженні[2]. Проте, щодо процесуальних рішень, вимога їх обґрунтування регламентована законом окремо.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 370 КПК України, судове рішення є обґрунтованим, якщо воно ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до статті 94 цього Кодексу. Для інших видів процесуальних рішень чинне законодавство не формулює конкретних критеріїв їх обґрунтованості. На доктринальному рівні Н. В. Глинська визначила обґрунтованість кримінальних процесуальних рішень як підтвердження правильності всіх висновків, які містяться в конкретному рішенні, посиланнями на певні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів[3]. З погляду суб'єкта прийняття рішення в його обґрунтованості можна виокремити дві складові: внутрішню (обґрунтованим є те рішення, у правильності якого він упевнений (переконаний) особисто) та зовнішню (обґрунтованим є те рішення, у правильності якого можливо переконати інших учасників кримінального провадження). За такого підходу внутрішня обґрунтованість є психологічним станом внутрішнього переконання, а зовнішня – знаходить свій вираз у тексті процесуального документа, яким закріплюється рішення, в усному роз'ясненні його змісту тощо.

Своєю чергою внутрішнє переконання має включати впевненість суб'єкта прийняття рішення в повноті розуміння та правильності оцінки вихідної ситуації (тобто інформаційної основи рішення) та в ефективності обраних засобів впливу на неї. Оскільки перша

[1] Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків: НЮАУ, 2007. С/ 10.

[2] Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. С. 219.

[3] Там само. С. 221.

складова переконання безпосередньо пов’язана з доказами та доказовою інформацією, як основним предметом нашого дослідження, її ми розглянемо більш детально.

Загальновизнаною (та законодавчо закріпленою) є теза про те, що внутрішнє переконання суб’єкта прийняття процесуального рішення утворюється на основі доказів (доказової інформації). Відтак, критеріями його формування можна визнати зміст, якість та повноту наявних у суб’єкта доказових відомостей про вихідну ситуацію, у якій приймається рішення, тобто його інформаційну основу.

Щодо змісту даних, які необхідно використати для прийняття того чи іншого процесуального рішення у кримінальному провадженні, то він визначається відповідним предметом доказування. Загальний предмет доказування, як перелік обставин, які необхідно встановити для вирішення кримінально-правового спору по суті (і прийняття підсумкового рішення у провадженні), визначений ч. 1 ст. 91 КПК України. Утім, як зауважує В. А. Журавель, запропонований Кодексом загальний перелік є абстрактною інформаційною моделлю, котра для потреб формування методико-криміналістичних рекомендацій щодо розслідування конкретизується за рахунок особливостей кримінально-правової та криміналістичних характеристик відповідного діяння[1]. У кожному індивідуальному кримінальному провадженні такий перелік обов’язкових до встановлення обставин додатково уточнюється на основі унікальних особливостей конкретного кримінального правопорушення, поведінки та правових позицій учасників провадження тощо. Цьому питанню присвячено достатньо широкий перелік наукових праць, у яких було висвітлено як загальнотеоретичні основи формулювання групових предметів доказування[2], так і конкретні переліки обставин, які мають бути встановлені у провадженнях щодо певних груп кримінальних правопорушень (груповий предмет доказування або перелік обставин, які підлягають з’ясуванню/встановленню,

[1] Журавель В. А. Обставини, що підлягають з’ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12.

[2] Див.: Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.; Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 320 с.; Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія Хакрів: Вид. агенція «Апостиль», 2012. 304 с.

сьогодні є типовим структурним елементом окремих криміналістичних методик).

Предмет доказування, необхідний для прийняття кожного виду проміжних процесуальних рішень, у науковій літературі іменується локальним[1]. В окремих випадках перелік обставин, що виступають необхідною передумовою прийняття певного виду процесуальних рішень, наперед визначений законом (зокрема, для рішень про застосування запобіжних заходів, затримання особи без ухвали слідчого судді, проведення обшуку, НС(Р)Д тощо). Такі переліки, звичайно, надалі уточнюються в кожному окремому кримінальному провадженні. Якщо ж конкретний локальний предмет доказування законодавством заздалегідь не встановлений, то перелік обставин, які його складають, визначається індивідуально суб'єктом прийняття процесуального рішення. Обставини, визначені відповідними предметами доказування, мають бути з'ясовані з використанням засобів, передбачених законом, та підтверджені достатньою та взаємоузгодженою сукупністю належних, достовірних і допустимих доказів.

Головним критерієм якості знань суб'єкта прийняття процесуального рішення можна визнати їх доказовість. Відповідно до ст. ст. 94, 110, 370 та низки інших положень КПК України, інформаційною основою прийняття таких рішень мають виступати саме доказові дані про подію кримінального правопорушення. З приводу окремих рішень стратегічного масштабу, ст. 17 КПК України окремо встановлено заборону їх юридичного обґрунтування недоказовими відомостями (повідомлення про підозру, обвинувачення, вирок суду тощо).

Уповноважений суб'єкт не може обґрунтувати прийняття процесуального рішення лише посиланням на оперативну інформацію, чутки, домисли, аналогію, власну інтуїцію тощо. Порушення цього правила здатне призвести до визнання дії, вчиненої на основі такого рішення, незаконною, а отриманих унаслідок цієї дії доказів – недопустимими. Процесуальні рішення стадії досудового розслідування обов'язково перевіряються на предмет їх обґрунтованості під час судового розгляду, а процесуальні рішення стадії судового

[1] Аленін Ю. П., Лукашина Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222–228.

провадження – можуть перевірятися під час їх перегляду в судах апеляційної чи касаційної інстанції.

З урахуванням вимог ст. 94 КПК України, кожен доказ, який формує інформаційну основу прийняття процесуального рішення, має відповідати вимогам (властивостям) належності щодо кримінального провадження в цілому, достовірності й допустимості. При чому, оцінка доказів на предмет указаних властивостей є складовою їх дослідження, а результати такої оцінки є динамічними.

Своєю чергою належність доказових даних для обґрунтування індивідуального рішення визначається відповідним локальним предметом доказування. Обрання конкретних відомостей, які є належними в контексті певного рішення та будуть використані на його обґрунтування (аферентний синтез), відбувається після постановлення завдання та обрання засобів впливу. Оцінка відібраної сукупності доказів на предмет взаємозв'язку та достатності для конкретного рішення здійснюється безпосередньо перед його реалізацією. До такої сукупності включаються лише ті докази, які на момент формування внутрішнього переконання оцінюються як належні, допустимі й достовірні. У зв'язку з цим виокремлення сукупності доказів, яка буде покладена в обґрунтування певного рішення, а також її оцінку на предмет достатності та взаємозв'язку ми відносимо до когнітивних складових використання доказів у кримінальному провадженні.

Водночас, на переконання Є. Д. Лук'янчикова, підставою для прийняття процесуальних рішень є сукупність не тільки доказів, але всієї встановленої інформації, якою володіє суб'єкт на момент їх прийняття[1]. Відтак можна дійти висновку, що доказова інформація є обов'язковою, але не єдиною можливою складовою обґрунтування прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні. В. Д. Берназ та С. М. Смоков справедливо зазначають, що «до джерел, які впливають на формування внутрішнього переконання слідчого, також належить і непроцесуальна інформація, здобута у провадженні, хоча й на її підставі слідчий не вправі приймати [*процесуальні*] рішення»[2]. В окремих випадках підставою

[1] Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. С. 27.

[2] Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти). Монографія. Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту НУВС, 2005. С. 44.

для проведення слідчих (розшукових) дій може виступати й оперативна інформація[1]. Зокрема, за умови встановлення оперативними підрозділами вірогідних очевидців розслідуваної події, такі особи можуть бути викликані для їх допиту як свідків тощо. Додатковим інформаційним підґрунтям прийняття процесуальних рішень можуть виступати статистичні дані й накопичений роками практичний досвід, наприклад, криміналістична характеристика кримінального правопорушення[2], типові слідчі ситуації та науково-обґрунтовані рекомендації щодо їх вирішення[3], типові для розслідування певних видів кримінальних правопорушень системи слідчих (розшукових) дій та рекомендації щодо їх проведення[4] тощо. Указані узагальнені дані можуть, зокрема, використовуватися для формування ідеальних моделей вихідної та бажаної ситуацій кримінального провадження за методом аналогії[5].

Крім того, як уже зазначалося, суттєве значення для прийняття будь-якого рішення у кримінальному судочинстві також мають дані, які не стосуються події кримінального правопорушення, а характеризують саме кримінальне провадження, його певний етап, конкретну ситуацію, у якій приймається рішення. Наприклад, навіть за достатності доказів для повідомлення про підозру одному з членів злочинної організації, слідчий з тактичних міркувань може відкласти прийняття такого рішення до моменту, коли буде зібрано достатньо доказів і щодо інших учасників угрупування.

Результати проведеного нами опитування практиків та науковців у сфері кримінальної юстиції показали, що доказові відомості про обставини кримінального правопорушення є головним елементом інформаційної основи прийняття процесуальних рішень (середня оцінка ваги такого елементу склала 4,32 з 5). Істотними, на переконання респондентів, виявилися дані про поведінку інших учасників кримінального провадження (середня оцінка 3,46). Під

[1] Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. С. 25.

[2] Страхова С. В. Теоретичні основи підготовки й прийняття процесуальних і тактичних рішень слідчим: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. С. 184.

[3] Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 143.

[4] Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 198.

[5] Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. С. 21.

час прийняття процесуальних рішень також ураховуються й використовуються орієнтуючі недоказові відомості про обставини кримінального правопорушення (середня оцінка 3,35), дані про стан організаційного та матеріально-технічного забезпечення досудового розслідування чи судового розгляду (середня оцінка 3,12), а також статистично-довідкові матеріали (середня оцінка 3,09).

Зауважимо, що вимоги до якості недоказової інформації, яка використовується як додаткова складова інформаційної основи процесуального рішення, у цілому відповідають властивостям доказових відомостей. Орієнтуюча інформація про обставини кримінального правопорушення та інші дані про перебіг кримінального провадження мають бути належними (тобто корисними для прийняття цього рішення) та достовірними (не протирічити іншим, насамперед, доказовим відомостям). Якщо недоказові дані не відповідають наведеним критеріям, вони не мають ураховуватися уповноваженою особою під час прийняття процесуального рішення. Водночас до недоказових відомостей не застосовується вимога допустимості, адже відсутність цієї властивості є головним критерієм їх відмежування від доказів.

Таким чином, об'єктом визначеної ст. 94 КПК України оцінки та джерелом формування внутрішнього переконання суб'єкта виступає вся інформаційна основа прийняття процесуального рішення: і доказова інформація про подію кримінального правопорушення (як обов'язкова складова), і недоказові відомості про вихідну ситуацію провадження (як факультативна допоміжна складова).

Вимоги до повноти знань суб'єкта прийняття процесуального рішення про вихідну ситуацію можна пов'язати з властивістю достатності сукупності доказів, які формують його інформаційну основу (та, відповідно, з межами доказування у кримінальному провадженні). До основних компонентів достатності доказів М. М. Стоянов відніс логічну послідовність, однозначність висновків, погодженість і несуперечність доказів та встановлених обставин, стійкість знання, повноту встановлених обставин предмета доказування та інваріантність (сталість змісту) знання незалежно від його подальшого обґрунтування[1]. При всьому, такі вимоги зростають у міру руху кримінального провадження, що можливо

[1] Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. С. 14.

прослідкувати за загальновизнаними стандартами доказування, структура яких є ієрархічною і кожен наступний стандарт вимагає більш обґрунтованого (вірогідного) та повного знання порівняно з попереднім[1].

Повертаючись до тези про те, що будь-яке судження суб'єктів доказування про обставини кримінального правопорушення є обґрунтованим припущенням (тобто версією), вважаємо за доцільне продемонструвати, що в основних документах, якими оформлюються процесуальні рішення (котрі, своєю чергою, асоціюються з певними стандартами доказування), на обґрунтування їх прийняття викладаються саме версії уповноважених осіб як їх офіційні правові позиції і стан їх внутрішнього переконання.

Так найперші версії формулюються слідчим (дізнавачем, детективом), прокурором ще на етапі виявлення ознак кримінального правопорушення. Підставою внесення до ЄРДР відповідних відомостей є обґрунтоване припущення уповноваженого суб'єкта про факт вчинення певного кримінально-протиправного діяння. Указана версія будується на основі вихідних даних про подію кримінального правопорушення, які були повідомлені потерпілим, заявником чи виявлені правоохоронцями самостійно. Процесуальне рішення про початок досудового розслідування обґрунтовується шляхом внесення такої версії у відповідні графи форми ЄРДР, де наводиться короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення[2]. Указане рішення асоціюється з найбільш м'яким стандартом доказування «prima facie» («ймовірне припущення», «за зовнішніми ознаками»)[3].

У результаті проведення первинних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, висувається низка версій про подію кримінального правопорушення, які перевіряються й уточнюються аж до моменту, поки гіпотеза про причетність певної особи (осіб) до вчинення розслідуваного діяння не набуде достатньої переконливості. Для подальшого відпрацювання такої версії відповідні особи

[1] Nor V., Mazur M., Slyusarchuk K. Standards of proof in criminal justice of Ukraine: the essence of the concept and the purpose of implementation. *Cadernos de Dereito Actual.* 2021. Nº 15. Núm. Ordinario, P. 33.

[2] Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ v0298905–20. (дата звернення: 30.03.2024).

[3] Нор В., Слюсарчук Х. Заявник – суб'єкт доказування? *Вісник Львівського університету.* Серія «Юридична». 2021. Вип. 72. С. 148.

мають бути повідомлені про підозру. У результаті прийняття такого процесуального рішення досудове розслідування переходить на наступний (особовий) етап і спрямовується на безпосередню перевірку причетності підозрюваних осіб до вчинення кримінального правопорушення.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК України, повідомлення про підозру має обов'язково містити стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент вчинення цієї процесуальної дії. Ю. П. Аленін та І. В. Гловюк вважають, що повідомлення про підозру містить власну думку слідчого, прокурора про винуватість особи, яка склалась на підставі оцінки фактичних даних, наявних у кримінальному провадженні на момент прийняття відповідного рішення. Такий висновок про винуватість, хоч і є офіційним, але все ж таки лишається суб'єктивною думкою слідчого, прокурора[1]. За О. В. Капліною, підозра є попереднім висновком, імовірним судженням, припущенням, яке має бути перевірено й оцінено перш ніж викладати його в обвинувальному акті[2].

Для повідомлення про підозру ступінь знань сторони обвинувачення про подію кримінального правопорушення не має бути абсолютним, на що, зокрема, вказує і Європейський суд з прав людини. Так у рішенні в справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04) ЄСПЛ наголошує: «термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчините правопорушення»[3]. Тобто підставою для підозри має бути обґрунтоване доказами припущення сторони обвинувачення про вчинення кримінального правопорушення особою (групою осіб) за певних обставин. За описаних умов стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, який міститься у повідомленні про підозру та використовується на обґрунтування цього

[1] Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2014. № 1. С. 164.

[2] Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 240.

[3] Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04). *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

рішення, є основною робочою версією сторони обвинувачення, що має бути ретельно перевірена на подальшому (особовому) етапі кримінального провадження.

Аналогічно й обвинувальний акт (а так само й клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та про застосування примусових заходів) у частині викладу фактичних обставин кримінального правопорушення (п. 5 ч. 2 ст. 292 КПК України), фактично, є фінальною версією сторони обвинувачення, переконливість і правильність котрої прокурор буде доводити в суді. Обвинувальний акт складається й затверджується тоді, коли прокурор переконаний (має внутрішнє переконання) у достатності зібраних під час досудового розслідування доказів для доведення в суді версії про винуватість певної особи (групи осіб). І якщо сама версія, викладена в обвинувальному акті, ще може корегуватися в судовому провадженні в порядку ст. 338, 339 КПК України, то докази, які можуть бути використані прокурором на її підтвердження й обґрунтування, за загальним правилом вичерпуються зібраними під час досудового розслідування.

Таким чином, версії, які висуваються й перевіряються стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування, прямо пов'язані зі стандартами доказування, котрі застосовуються під час прийняття процесуальних рішень про початок досудового розслідування, повідомлення про підозру та складання й направлення до суду обвинувального акту. Процесуальні документи, якими закріплюються згадані рішення, відповідно до вимог КПК України, повинні містити основні (для відповідного етапу провадження) робочі версії сторони обвинувачення щодо фактичних обставин кримінального правопорушення[1]. Своєю чергою стандарти доказування, асоційовані з переліченими рішеннями, висувають найбільш загальні вимоги щодо повноти та якості підтверджених доказами знань уповноваженої особи про обставини кримінального правопорушення.

Описані закономірності є цілком застосовними і до процесуальних рішень суду. Так вирок, відповідно до ч. 3 ст. 374 КПК України, повинен містити формулювання обвинувачення, яке суд *визнав*

[1] Коваленко А. В. Версіювання як необхідна складова процесу доказування у кримінальному провадженні. *Міграційна безпека: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти:* матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2023). ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка ДонДУВС. Івано-Франківськ, 2023. С. 41.

доведеним (для обвинувального) або недоведеним (для виправдувального). Щодо обвинувальних вироків, таке «формулювання обвинувачення» включає відомості про місце, час, спосіб вчинення кримінального правопорушення, форму вини і мотиви порушника, тобто її суттєві обставини, встановлення яких входить до завдань сторони обвинувачення. Відповідно до ч. 2 ст. 17 КПК України, вина кожної засудженої особи та існування наведених вище обставин мають бути доведені поза розумним сумнівом.

Погоджуємося з Ю. А. Комісарчук, що в ході досудового розслідування і судового розгляду мають бути сформовані всі можливі версії, що випливають з обставин кримінального провадження, їх потрібно ретельно перевірити, для чого необхідно зібрати докази щодо кожної з них. Версії, які не підтвердились у процесі перевірки, відпадають, а на основі отриманих даних висуваються та перевіряються нові, і так доти, доки одна з них не залишається єдиною можливою, підтвердженою доказами[1]. О. В. Ряшко слушно зазначає, що доведення обвинувачення неможливе без перевірки та спростування версій, які йому суперечать. Тому мають бути перевірені та оцінені також і всі докази, на які посилається підозрюваний та його захисник[2]. Наведені тези кореспондують положенням ч. ч. 1, 2, 4 ст. 17 КПК України, зокрема й згаданій вище вимозі доведення винуватості особи, яка притягається до відповідальності, «поза розумним сумнівом». У науковій літературі[3] та в національній правозастосовній практиці[4] дане положення розглядається як вказівка на об'єктивний стандарт доказування, а відсутність розумних сумнівів тлумачиться як відсутність правдоподібних альтернативних версій (пояснень), що не були відкинуті обвинуваченням за допомогою доказів.

[1] Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 77.

[2] Ряшко О. В. Значення та використання обвинувальних і виправдувальних доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2014. № 2. С. 368.

[3] Див.: Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одесса, 2017. С. 181; Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., Kret G. The standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga.* 2021. № 10 (46). P. 287.

[4] Див., наприклад: Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 750/11509/18 від 01 квітня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88601586.

За В. П. Гмирком, версія в разі її перевіряння на реалізованість через аргументаційні процедури доведення та спростування може перетворитися з «уявленнєвих» креслень на бажаний кінцевий продукт діяльності доказування у кримінальному процесі – шукану юридичну конструкцію як основу для видання відповідного правного рішення[1]. При всьому, на наше глибоке переконання, припущення від його перевірки в судовому провадженні не перестає бути припущенням. Будь-яка версія, унаслідок її перевірки й доведення у змагальному судовому процесі, лише *юридично* втрачає статус гіпотези (адже всі «розумні» альтернативні версії, відповідно до стандарту доказування «поза розумним сумнівом», у судовому проваджені були відкинуті). Відтак, викладені у мотивувальній частині обвинувального вироку суду суттєві відомості про подію кримінального правопорушення є версією, яка, унаслідок реалізації змагальних процедур судового розгляду, була визнана судом як доведена. Аналогічно й письмові ухвали слідчого судді та суду, відповідно до ч. 1 ст. 372 КПК України, містять встановлені судом обставини, тобто версії, висунуті учасниками провадження, у правильності (вірогідності) яких вони змогли переконати даного суб'єкта.

Таким чином, достатність, як характеристика повноти знань суб'єкта прийняття процесуального рішення про його інформаційну основу, є властивістю динамічною. Вимоги достатності змінюються від одного рішення до іншого та, переважно, посилюються в міру руху кримінального провадження. При всьому, стандарти доказування визначають кількісні та якісні характеристики доказів, використання котрих обвинуваченням чи судом створює переконання, достатнє для прийняття певного рішення[2]. Вимога достатності традиційно застосовується саме до доказових відомостей про подію кримінального правопорушення, як до обов'язкової складової інформаційної основи прийняття процесуальних рішень. Проте ми переконані, що достатніми мають бути також і наявні в уповноваженого суб'єкта відомості про інші складові інформаційної основи рішення (поведінку та позиції учасників провадження, стан

[1] Гмирко В. П. Мета доказування в кримінальному процесі: діяльнісний погляд. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 234.

[2] Nor V., Mazur M., Slyusarchuk K. Standards of proof in criminal justice of Ukraine: the essence of the concept and the purpose of implementation. *Cadernos de Dereito Actual.* 2021. Nº 15. Núm. Ordinario, P. 17.

організаційного та матеріального-технічного забезпечення досудового розслідування чи судового розгляду тощо).

Своєю чергою, перехід до реалізації рішень, які не є процесуальними в розумінні ст. 110 КПК України, також потребує формування внутрішнього переконання суб’єкта їх прийняття. Щодо інформаційної основи таких рішень, то чинне кримінальне процесуальне законодавство її жодним чином не регламентує. Непроцесуальні рішення можуть ґрунтуватися як на доказових, так і на недоказових відомостях. Зокрема, непроцесуальні рішення оперативного (наприклад, щодо обрання того чи іншого пошукового науково-технічного засобу для виявлення невидимих слідів) й тактичного (обрання тактичного прийому під час проведення допиту) масштабу можуть прийматися на основі інформації, яка ще не була зафіксована в протоколі закінченої С(Р)Д, а відтак не набула доказового значення.

Результати проведеного нами анкетування практиків та вчених у сфері кримінальної юстиції показали, що головним елементом інформаційної основи прийняття непроцесуальних рішень (так само, як і процесуальних) є доказові відомості про обставини кримінального правопорушення (середня оцінка ваги такого елементу склала 3,95 з 5). В основу прийняття таких рішень також покладаються дані про поведінку інших учасників кримінального провадження (середня оцінка 3,39), орієнтуючі недоказові відомості про обставини кримінального правопорушення (середня оцінка 3,47), дані про стан організаційного та матеріально-технічного забезпечення досудового розслідування чи судового розгляду (середня оцінка 3,15) та статистично-довідкові матеріали (середня оцінка 3,14).

Водночас вищенаведені загальні закономірності обґрунтування процесуальних рішень застосовні й до їх непроцесуальних аналогів. Внутрішнє переконання суб’єкта прийняття рішення так само ґрунтується на його знанні про вихідну ситуацію та упевненості в прогнозованій ефективності обраних неюридичних засобів впливу на неї.

У контексті змісту даних, які використовується під час прийняття таких рішень, можна говорити про певний аналог предмета доказування – сукупність обставин, які необхідно встановити для прийняття непроцесуального рішення. Такий перелік завжди визначається на розсуд суб’єкта прийняття рішення шляхом здійснення

аферентного синтезу – відібрання доказових та орієнтуючих відомостей, релевантних для цієї конкретної ситуації. Критеріями відбору виступають власні криміналістичні знання, особистий досвід суб'єкта, поради колег, інтуїція тощо. Орієнтовна сукупність відомостей, на основі яких можуть прийматися окремі непроцесуальні рішення, викладається у відповідних рекомендаціях техніко-криміналістичного, тактико-організаційного та методико-організаційного характеру.

Щодо якості знань суб'єкта прийняття непроцесуального рішення про його інформаційну основу, то, як було зазначено вище, такі дані мають бути належними (корисними для прийняття цього конкретного рішення, виконання поставленого завдання) та достовірними (адекватно описувати реальність, не протирічити іншим даним). Критерій допустимості під час прийняття непроцесуальних рішень не застосовується.

Повнота знання суб'єкта про інформаційну основу непроцесуального рішення так само визначається індивідуально. У цьому аспекті, аналогічно з оцінкою доказів, варто говорити про достатність та взаємозв'язок наявних даних для прийняття відповідного рішення.

Таким чином, внутрішнє переконання щодо необхідності реалізації рішення включає впевненість суб'єкта його прийняття в повноті розуміння та правильності оцінки вихідної ситуації (тобто інформаційної основи рішення) та у прогнозованій ефективності обраних засобів впливу на неї. Серед критеріїв формування такого переконання варто назвати зміст, якість та повноту наявних у суб'єкта відомостей (і доказових, й орієнтуючих) про вихідну ситуацію, у якій приймається рішення. Конкретне наповнення згаданих даних визначається предметом доказування; за критерієм якості всі відомості мають бути належними (у контексті конкретного рішення) та достовірними, а доказова інформація також і допустимою; вимоги до повноти знань суб'єкта про вихідну ситуацію можна пов'язати з властивістю достатності. Встановлення указаних властивостей даних здійснюється суб'єктом у результаті оцінки доказів та інших складових інформаційної основи прийняття рішення.

Також наголосимо, що за наведеного підходу оцінку доказів у кримінальному провадженні здійснюють не тільки суб'єкти, назва-

ні ст. 94 КПК України, а й інші учасники доказової діяльності. Так, за аналогією з класифікацією видів тлумачення норм права, можливо розрізняти офіційну та неофіційну оцінку доказів. Першу здійснюють тільки слідчий (дізнавач, детектив), прокурор, слідчий суддя та суд у межах механізму прийняття власних процесуальних рішень, другу – усі учасники кримінального провадження (включно із суб'єктами, названими ч. 3 ст. 93 КПК України) у ході прийняття рішень непроцесуальних. Зауважимо, що пропоновану тезу підтримала переважна більшість опитаних нами науковців та практиків (74,9%).

Після формування внутрішнього переконання щодо правильності прийнятого рішення суб'єкт переходить до певної поведінки на його **реалізацію.** Питання того, чи варто включати реалізацію рішення в його структуру (а відповідно, й у механізм його прийняття) лишається дискусійним. У цьому ми приєднуємося до Ю.О. Булулукова, який справедливо зазначає: «Спрямовуючись на досягнення певної мети, вольовий акт завершується після виконання необхідних дій». Тому, на його думку, реалізація рішення є невід'ємною складовою його прийняття[1]. Погоджуючись із наведеною тезою, додамо, що рішення, яке не було реалізовано, перетворене на життя певним чином, не має сенсу.

Реалізація рішення полягає в певній поведінці суб'єкта його прийняття, дієвому впливі на вихідну ситуацію з метою виконання поставленого завдання та досягнення сформульованої мети.

Процесуальні рішення, як зауважує Д.А. Скоромний, можуть мати зовнішній вияв як у формі складання правозастосовного акта-документа, так і бути процесуальною дією (активною поведінкою) без документального оформлення[2]. Непроцесуальні рішення, своєю чергою, можуть реалізовуватися шляхом активної дії чи бездіяльності. Наприклад, тактичний прийом допиту «допущення легенди/алібі» полягає в наданні можливості допитуваному повністю викласти свої думки, попри те, що слідчий знає, що такі показання є неправдивими[3]. Метою описаного прийому, за В.К. Весельським,

---

[1] Булулуков О.Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2018. Вип. 18. С. 82.

[2] Скоромний Д.А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. С. 19.

[3] Климчук М.П., Фурман Я.В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угрупувань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 177.

є переконання особи в тому, що її легенда прийнята, та отримання від неї широкої бази інформації для наступної перевірки та викриття[1]. На найбільш базовому рівні реалізація цього прийому полягає в утриманні слідчого від указівки допитуваному на неправдивість показань останнього та від втручання в його розповідь будь-яким чином (тобто, у локальній бездіяльності особи, яка проводить допит). Водночас на більш просунутому рівні, за наявності відповідних психологічних та акторських навичок, слідчий може «підіграти» допитуваному, щоб додатково переконати, що його версії вірять. Така поведінка слідчого, відповідно, буде класифікована як активна.

Варто ще раз наголосити, що рішення стратегічного та іноді тактичного масштабу можуть бути складними й містити у своїй структурі низку проміжних рішень, які реалізовуються послідовно чи одночасно. Відповідно, процес реалізації більш глобальних рішень може коригуватися в міру впровадження в життя їх складових частин. При всьому, ситуація кримінального провадження оновлюється динамічно, суб'єкт прийняття рішення має постійно її моніторити та коригувати власні вольові акти в ході їх реалізації. Наприклад, як зазначає Л. П. Ковтуненко, кожен обраний та реалізований суб'єктом, відповідно до ситуації слідчої (розшукової) дії, тактичний прийом впливає на вихідну ситуацію та регулює її в певному напрямі[2]. Тому в міру реалізації окремого рішення уповноважена особа може та має коригувати заздалегідь спланований порядок власних дій.

Нарешті, із закінченням реалізації рішення перед суб'єктом постає питання, чи було досягнуто його мети та чи було виконано поставлене перед ним завдання. Тому фінальною складовою механізму прийняття рішення варто визнати **оцінку результатів його реалізації**.

На думку М. Й. Варій, для того щоб оцінити результати реалізації рішення, до ситуації, яка змінилась, застосовуються всі ті ж характеристики (критерії), що й до початкової ситуації[3]. Тому

[1] Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: НВТ «Правник» НАВСУ, 1999. С. 83.

[2] Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. С. 14.

[3] Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. С. 370.

суб'єкт прийняття рішення має сприйняти й проаналізувати ситуацію кримінального провадження після застосування засобів впливу на неї. Зокрема, за результатами проведення процесуальних дій пізнавального характеру досліджуються нові отримані докази, на основі уточнених та розширених даних будуються (висуваються) нові та коригуються існуючі версії, а у свідомості суб'єкта доказування утворюється ідеальна модель актуальної поточної ситуації провадження. Указана модель має бути порівняна з раніше змодельованою бажаною ситуацією (метою), а також з інформаційною моделлю ситуації вихідної. Якщо нова, актуальна ситуація повністю відповідає раніше визначеній меті, суб'єкт прийняття рішення може оцінити результат його реалізації як позитивний та повний. У випадках, коли поточний стан кримінального провадження не відповідає бажаному, результат реалізації рішення оцінюється як частковий або негативний тощо.

За умови, що кінцева мета суб'єкта у кримінальному провадженні не була досягнута, він визначає наступну проміжну ціль, ставить нове завдання, обирає засоби його реалізації тощо і, таким чином, запускає механізм прийняття й реалізації іншого рішення. Як зазначалося, описаний процес є ітеративним і буде повторюватися до моменту досягнення суб'єктом власної глобальної мети або припинення його участі в кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що до елементів механізму прийняття рішень у кримінальному провадженні ми віднесли: 1) інформаційну підготовку рішення (сприйняття вихідної ситуації провадження, як інформаційної основи рішення, її аналіз та проблематизацію); 2) постановлення завдання, яке потрібно виконати в поточній ситуації (де метою виступає бажаний для суб'єкта стан ситуації); 3) обрання засобів впливу на вихідну ситуацію; 4) формування внутрішнього переконання суб'єкта щодо правильності рішення та потреби його реалізації (або прийняття рішення у вузькому значенні); 5) реалізацію прийнятого рішення (дієвий вплив на вихідну ситуацію); 6) оцінку результатів реалізації рішення (порівняння актуальної ситуації з вихідною та бажаною).

Переважна більшість рішень у кримінальному провадженні спрямована або на отримання та перевірку доказових відомостей про подію кримінального правопорушення, або на сприяння здійсненню такої доказової діяльності. Наявна в суб'єкта прийняття

рішення доказова інформація про подію кримінального правопорушення разом з орієнтуючими даними та відомостями про перебіг кримінального провадження формує ідеальну модель вихідної ситуації, а відтак, виступає необхідним елементом інформаційної основи більшості рішень (а для процесуальних рішень – її обов'язковою складовою). Доказові відомості також лягають в обґрунтування вольового акту та виступають детермінантою формування внутрішнього переконання суб'єкта в правильності прийнятого рішення. Мисленнєві операції побудови та аналізу ідеальної моделі вихідної ситуації, висування та перевірки версій, обрання даних, релевантних для конкретного рішення (аферентного синтезу), формування внутрішнього переконання суб'єкта, а також обґрунтування рішення безпосередньо пов'язані з оперуванням доказовими відомостями. У зв'язку із цим докази та доказова інформація посідають важливе місце в механізмі прийняття рішень у кримінальному провадженні, який, своєю чергою, варто визнати проявом використанням доказів.

Зауважимо, що запропонований погляд на механізм прийняття рішень у кримінальному провадженні не можна вважати повним та вичерпним. За межами нашого дослідження лишилися вольові й емоційні аспекти, які на думку психологів, поряд з пізнавальними, відіграють важливу роль у механізмі прийняття рішень[1], а також питання впливу інтуїції та підсвідомих психологічних процесів, індивідуальних здібностей, стану здоров'я та інших характеристик суб'єкта на прийняття ним рішення тощо. Перспективним є доктринальне опрацювання закономірностей прийняття та реалізації рішень різними учасниками кримінального провадження на його різних етапах, вирішення проблем вироблення рішень в умовах інформаційної невизначеності, тактичного й стратегічного ризику, стресу та психологічного навантаження тощо. Наведене засвідчує потребу в розробці самостійного комплексного криміналістичного учення про прийняття рішень у кримінальному провадженні. Крім того, науковий інтерес для учених-криміналістів та спеціалістів у сфері юридичної психології можуть становити закономірності прийняття рішень правопорушником під час підготовки та вчинення кримінального правопорушення,

[1] М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. С. 389.

протидії досудовому розслідуванню та судовому розгляду в межах кримінального провадження.

Розглянуті в цьому підрозділі закономірності прийняття рішень учасниками кримінального провадження дозволяють прослідкувати зв'язок між якістю та обсягом наявної доказової інформації та обранням уповноваженим суб'єктом найбільш ефективних засобів доказування у кримінальному провадженні. Відтак, наведені наукові положення є важливою складовою криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Авдєєва Г. К., Стороженко С. В. Електронні сліди: поняття та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. 1 (77). С. 169–176.

2. Аленін Ю. П., Гловюк І. В. Повідомлення про підозру: загальна характеристика та проблеми удосконалення. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 161–169.

3. Аленін Ю. П., Лукашина Т. В. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222–228.

4. Алєксєйчук В. І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). *Право і суспільство*. 2016. № . 6. С. 162–166.

5. Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія: дис. … канд. юрид. наук: 12:00:09. Харків, 2007. 240 с.

6. Антонюк П. Є., Кононенко Н. О. Тактичне забезпечення освідування особи. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 215–221. DOI: https://doi.org/10.32842/2078–3736/2022.6.33.

7. Арешонков В. В. До питання структури техніко-криміналістичних досліджень. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 15. С. 141–148. DOI: https://doi.org/10.32850/LB2414–4207.2020.15.19.

8. Арешонков В. В. Технічне забезпечення техніко-криміналістичних досліджень у розслідуванні злочинів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 88. С. 3–10. DOI: https://doi.org/10.32837/apdp.v0i88.3049.

9. Ахтирська Н. М. Безоплатна правова допомога та приватна детективна діяльність у змагальному кримінальному процесі України. *Віче*. 2011. № 24. С. 2–4.

10. Бабіков О. П. Негласні слідчі (розшукові) дії: правове регулювання, організація проведення, тактика, зразки процесуальних документів. Наук. – дослід. ін-т публіч. права. Київ: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2022. 392 с.

11. Бабченко живий: замах на нього був спецоперацією українських спецслужб. *Hromadske*. URL: https://hromadske.ua/posts/smert-zhurnalista-babchenka-instsenuvaly. (дата звернення: 25.09.2024).

12. Бажанюк В. В. Правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні: дис. … доктора філософії 081 – Право. Кропивницький, 2023. 256 с.

13. Барвенко В. Пошук і встановлення джерел доказової інформації під час розслідування екологічних злочинів. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2018. № 5. С. 187–189. DOI: https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).383.

14. Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти: дис. … д-ра філософії, 081 – Право. Кропивницький, 2024. 258 с.

15. Басиста І. В. Особливості проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням особи. *Наукові записки.* Юридичні науки. 2005. Т. 38. С. 16–18.

16. Басиста І. В. Правові основи прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування. автореф. дис. … д-ра юрид. наук:12.00.09. Запоріжжя, 2014. 43 с.

17. Басиста І. В. Пред'явлення особи для впізнання поза її візуальним спостереженням: дис. … канд. юрид. нак: 12.00.09. Київ, 2006. 231 с.

18. Басиста І. В., Гаврилюк Л. В., Гутник А. В., Хитра А. Я. Використання цифрових даних з відкритих джерел під час розслідування кримінальних правопорушень: окремі аспекти. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького: Журнал*. Серія: Право. 2024. Вип. 17 (29). С. 227–243. DOI: https://doi.org/10.33098/2078–6670.2024.17.29.227–243.

19. Баулін О. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 75–81.

20. Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002): монография. Киев: Охрана труда, 2002. 268 с.

21. Безковайний Б. В. Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 210 с.

22. Березюк В. В. Фіксування судового провадження як гарантія права на справедливий суд у кримінальному процесі: дис. доктора філософії: 081 – Право. Харків, 2022. 257 с.

23. Берназ В. Д. Правові та психологічні аспекти оптимізації формування переконання слідчого у кримінальному провадженні

як основа оцінки доказів. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 11–21.

24. Берназ В. Д. Тактичне рішення слідчого в умовах протидії розслідуванню: криміналістичні та психологічні проблеми дослідження. *Право і безпека*. 2004. № 3, № 1. С. 45–47.

25. Берназ В. Д., Смоков С. М. Рішення слідчого (криміналістичний, процесуальний та психологічний аспекти): монографія. Одеса: Видавництво Одеського юридичного інституту НУВС, 2005. 151 с.

26. Берназ В. Д., Берназ П. В. Криміналістична стратегія як наукова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 28–32.

27. Бєль Б., Бурмагін О., Патора Т., Хоменок О. Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. Київ, 2013. 190 с.

28. Бишевець О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 209–215.

29. Бишевець О. В. До питання про поняття тактики державного обвинувачення та її засоби. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 128–132.

30. Бишевець О. В. Тактико-психологічні засади пред'явлення для впізнання. *Форум права*. 2015. № 1. С. 24–31.

31. Бігун В. С. Правосуддя як мета та мета правосуддя (до питання про філософію правосуддя). *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 9–13.

32. Бідняк Г. С., Пантелєєв К. М. Використання спеціальних медичних знань під час огляду пошкоджень трупа на місці його виявлення. *Криміналістичний вісник*. 2017. № 1. С. 111–116.

33. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. 96 с.

34. Білоус В. В. Вербальне та наочно-образне фіксування доказової інформації технічними засобами у законодавстві України. *Право і суспільство*. 2018. № 2. С. 214–220.

35. Білоус Р. В., Василинчук В. І., Таран О. В. Використання методів кримінального аналізу під час оперативного провадження та досудового розслідування. *Науковий вісник Національної ака-*

демії внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 131–137. DOI: https://doi.org/10.33270/01211181.131.

36. Блізнюк В. Можливості використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право». 2023. № 36. С. 180–189. DOI: https://doi.org/10.26565/2075–1834–2023–36–22.

37. Бобченко Н. Р., Фігурський В. М. Поняття засобів кримінального процесуального доказування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 309–316. DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2023–5/77.

38. Богданюк І. В., Чупрун В. Т., Устименко В. А., Шипілов М. Ю. Особливості судово-експертних досліджень випадків артилерійських обстрілів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Т. 20. № 2. С. 264–280. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2.2019.20.

39. Бондар В. С. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених із застосуваннямвогнепальної зброї: метод. реком. для практ. працівн. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 148 с.

40. Бондар В. С. Особливості вирішення техніко-криміналістичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф. – полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 109–111.

41. Бондаренко О. В., Слюсаренко Ю. Л. Біхевіоризм від Джона Б. Уотсона до Е. Толмена. *Наукові горизонти*. 2019. № 2 (75). С. 80–85. DOI: https://doi.org/10.332491/2663–2144–2019–75–2–80–85.

42. Бортун М. Актуальні питання проведення допиту в режимі відеоконференції. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 64–70.

43. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні проблеми: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2007. 21 с.

44. Бузина С. О., Лук’янова В. О. Особливості огляду транспортного засобу як об’єкта судової транспортно-товарознавчої експертизи. *Молодий вчений*. 2022. № 6 (106). С. 79–82. DOI: https://doi.org/10.32839/2304–5809/2022–6–106–17.

45. Булулуков О. Ю. Предмет тактичного рішення в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 41–51. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.03.

46. Булулуков О. Ю. Тактичні рішення в теорії криміналістики: проблеми їх прийняття. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 81–90. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2018.09.

47. Бульба Т. М. Виявлення, попереднє дослідження та вилучення саморобних вибухових пристроїв: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 20 с.

48. Вапнярчук В. В. Сутність внутрішнього переконання в кримінальному процесуальному доказуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 31. Т. 3. С. 78–81.

49. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.

50. Вапнярчук В. В. Щодо особливостей окремих способів збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2022. Вип. 70. С. 405–410. DOI: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2022.70.65.

51. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

52. Ващук О. П. Антроподжерельна невербальна інформація в кримінальному провадженні: криміналістичні засади: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 510 с.

53. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 19: Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол.: В. Т. Нор (голова) та ін.; Нац. акад. прав, наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.

54. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 952 с.

55. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад, і голов., ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

56. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій у криміналістичній методиці: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 22 с.

57. Весельский В. К. Концептуальні основи тактики слідчих дій (слідчий огляд, допит, призначення і проведення судових експертиз). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2 (28). С. 151–158.

58. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1999. 22 с.

59. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. Київ: НВТ «Правник» НАВСУ, 1999. 126 с.

60. Використання електронних доказів під час досудового розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (Протокол Берклі): наук. – практ. порадник / Л. В. Гаврилюк, І. В. Басиста, Д. С. Афонін, А. В. Шевчишен та ін.; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе. Київ: ДНДІ МВС України; Вид-во «Політехніка», 2024. 196 с.

61. Виноградова А. І. Докази і доказування у кримінальному та цивільному процесах: порівняльний аналіз. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1–2. С. 156–169. DOI: https://doi.org/10.17721/2413–5372.2022.1–2/156–169.

62. Вирок Київського районного суду м. Харкова у справі № 953/1240/23 від 02 березня 2023 р. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109609026.

63. Виявлення, попередження та розслідування злочинів торгівлі людьми, вчинених із застосуванням інформаційних технологій: навчальний курс / А. Вінаков, В. Гузій, Д. Девіс, В. Дубина, М. Каліжевський, О. Манжай, В. Марков, В. Носов, О. Соловйов. Київ, 2017. 148 с.

64. Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 19 с.

65. Войтович І. І. Окремі питання тактики захисту під час проведення невідкладних слідчих дій. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 61. С. 458–466.

66. Волинець І. В. Петльовська С. І. Особливості виявлення, фіксації, вилучення та упакування мікрооб'єктів біологічного походжен-

ня. *Науковий огляд.* 2019. Т. 7. № 60. URL: https://naukajournal.org/index.php/ naukajournal/article/view/1892. (дата звернення: 13.04.2024).

67. Волобуєв А. Ф. Криміналістика в умовах реформування кримінального судочинства. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 153–157.

68. Волобуєв А. Ф. Поєднання методів криміналістики та орд у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального права, процесу і криміналістики, удосконалення судової і правоохоронної систем*: матер. Всеукр. наук. – практ. конф. (м. Сєвєродонецьк, 19 трав. 2017 р.). Сєвєродонецьк: ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 79–83.

69. Волобуєв А. Ф. Поліграф: техніко-криміналістичний засіб виявлення і фіксації доказів чи інструмент експертного дослідження? *Криміналістичний вісник*. 2018. № 30 (2). С. 55–63. DOI: https://doi.org/10.37025/ 1992–4437/2018–30–2–55.

70. Волобуєв А. Ф. Тактика допиту: Лекція. Харків: Університет внутрішніх справ, 1997. 28 с.

71. Волобуєв А. Ф. Тактичні завдання розслідування розкрадань майна у сфері підприємницької діяльності. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. № 3. С. 84–90.

72. Волобуєв А. Ф., Бажанюк В. В. Проведення експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Кривий Ріг: Видавець Чернявський Д. О., 2023. 228 с.

73. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 22 с.

74. Волобуєва О. О. Розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи: проблемно-дискусійні аспекти освідування. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 1 (62). С. 177–182.

75. Гагаловська А. П. Плани та схеми як додатки до протоколів слідчих дій: правила складання та процесуальне значення. *Адвокат*. 2009. № 9 (108). С. 39–41.

76. Гайдук О. Г., Гонгало С. Й. Застосування силіконових відтискних мас «Stomaflex solid» та «Zetaplus» для отримання зліпків з об'ємних слідів. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2014. № 1(9). С. 1–19. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n1/14hohzos.pdf.

77. Галдецька І. Г. Правові та наукові основи використання спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 231 с.

78. Гарасимчук В. В., Волошин О. Г. Історія криміналістичної фотографії. *Теорія та практика судово-експертної діяльності*: матеріали VIII Міжвідомчої конференції (27 листопада 2019 року, м. Київ). Київ: НАВС, 2019. С. 114–116.

79. Гвоздік О. І. Судово-процесуальне доказування в логічному вимірі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 1 (17). С. 83–89. DOI: https://doi.org/10.33270/01191702.83.

80. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 469 с.

81. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності КПР: монографія. Київ: Істина, 2014. 590 с.

82. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 42 с.

83. Глинська Н. В. Обґрунтування рішень у кримінальному процесі: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 20 с.

84. Гловюк І. Депонування показань свідка, потерпілого за кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. *Юридичний вісник*. 2014. № 16. С. 274–281.

85. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадженні слідчим суддею. *Право України*. 2014. № 10. С. 97–105.

86. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теоретико-методологічні засади і практика реалізації: дис… док. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 602 с.

87. Гловюк І. В., Андрусенко С. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження, спрямований на збирання та перевірку доказів. *Порівняльно-аналітичне право*. № 3–2. 2013. С. 293–297.

88. Гмирко В. Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального ко-

дексу України). *Право України*. 2019. № 9. С. 31–49. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2019–09–031.

89. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2010. 314 с.

90. Гмирко В. П. Мета доказування в кримінальному процесі: діяльнісний погляд. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 229–236.

91. Гончаренко В. Г. Доказування в кримінальному провадженні: науково-практичний посібник. Київ.: Прецедент, 2014. 42 с.

92. Гончаренко В. Г. Методологічні проблеми вчення про предмет криміналістики. *Актуальні проблеми криміналістики*: матеріали міжнар. наук. – прак. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.). Харків: Гриф, 2003. С. 11–13.

93. Гончаренко В. Г. Право і криміналістика. *Вісник Академії прокуратури України*. 2004. Вип. 1. С. 40–43.

94. Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике. Киев: Вища школа, 1984. 152 с.

95. Горбаньов І. М., Кузнєцов В. В. Використання можливостей прес-конференцій у ході розслідування злочинів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 2. С. 64–68.

96. Городецька М. С. Застосування стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 2 (2). С. 67–74. DOI: https://doi.org/10.32366/2709–9261–2021–2–2–67–74.

97. Горошко В. В. Порядок здійснення тимчасового вилучення майна під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 5. С. 208–211.

98. Гребінчук О. М. Стратегічне, тактичне та оперативне управління виробництвом машинобудівних підприємств. *Ефективна економіка*. 2010. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=349. (дата звернення: 15.08.2024).

99. Гречана С. Тактичні прийоми допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні слідчим суддею: криміналістична та психологічна характеристики. *Юридична психологія*. 2023. № 2. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.33270/03233302.71.

100. Грига М. А., Осетрова О. С. Судові експертизи, що проводяться під час розслідування дорожньо-транспортних пригод. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 172–178.

101. Григоренко А. О. Проблеми реалізації методу реконструкції під час пред'явлення для впізнання. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. № 1 (42). С. 152–158. DOI: 10.31359/2079–6242–2021–42–152.

102. Грошевий Ю. М. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук*. 2004. № 3. С 135–141.

103. Грошевий Ю. М. Поняття і класифікація засобів доказування в кримінальному процесі. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 3 (10). С. 69–76.

104. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі: науково-практичний посібник. Київ: КНТ, Видавець Фурса С. Я. 2006. 272 с.

105. Гудков І. І. Особливості призначення та проведення судово-медичної експертизи при розслідуванні вбивств. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 750–753. DOI: https://doi.org/10.32782/ 2524–0374/2023–10/182.

106. Гумін О. М., Коваль М. М. Докази у кримінальному процесі України: поняття та класифікація. *Приватне та публічне право*. 2018. № 3. С. 63–66.

107. Гуртієва Л. М. Наукові концепції підстав прийняття рішення про повідомлення про підозру. *Правова держава*. 2017. № 28. С. 102–106.

108. Гусєва В. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 3–1 (31). С. 111–114.

109. Гутник А. В. Огляд сторінки у соціальній мережі під час розслідування онлайн-шахрайств. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування*: тези доповідей учасників науково-практичного семінару (02 грудня 2022 року). Львів: ЛьвДУВС. 2022. С. 42–44.

110. Гутник А. В., Хитра А. Я. Кримінальні процесуальні та криміналістичні основи використання електронних документів у доказуванні: колективна монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 204 с.

111. Данькова С. О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правоз-*

навство». 2023. № 6. С. 628–632. DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2023.06.111.

112. Даньшин М. В. Про об’єкт і предмет криміналістики та її зв’язки з іншими юридичними науками. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2013. Вип. 20. 98–107.

113. Дем’янчук В. А. Фіксація інформації при розгляді кримінальної справи у суді: автореф. дис. … канд. юрид. наук:12.00.09. Київ, 2009. 22 с.

114. Дехтяр О. Г. Засада безпосередності дослідження показань, речей і документів та її реалізація у кримінальному провадженні: автореф. … дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 22 с.

115. Деякі питання надання платних послуг науково-дослідними установами судових експертиз Міністерства юстиції. Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 № 804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804–2011-%D0%BF. (дата звернення: 21.04.2024).

116. Дєєв М. В. Кримінально-процесуальне доказування як різновид процесу пізнання. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Вип. 4. С. 314–323.

117. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

118. Доказування у кримінальному провадженні: курс лекцій; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.

119. Дульський О. Л. Основи криміналістичного забезпечення збирання доказів захисником у кримінальному провадженні. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С 130–138. DOI https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.02.111.

120. Дуфенюк О. М. Баланс у кримінальному провадженні: інституційний, правозастосовний, особистісний рівні: монографія. Львів: Растр-7, 2023. 508 с.

121. Дякін Я. О. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов’язані з незаконним заволодінням землею: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 235 с.

122. Єдиний закупівельний словник ДК 021:2015, затв. наказом Мінекономрозвитку України від 23.12.2015. № 1749. Міністер-

ство з питань стратегічних галузей промисловості України. URL: https://mspu.gov.ua /diyalnist/oboronni-zakupivli/yedinij-zakupivelnij-slovnik-dk-0212015. (дата звернення: 23.04.2024).

123. Жеребко О.І. Юридична природа зразків для порівняльного дослідження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. Вип. 63. С. 185–195.

124. Жолнович І.В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за зовнішністю: автореф. дис. … канд. юрид. наук.: 12.00.09. Київ, 2007. 19 с.

125. Журавель В.А. Тактичні завдання та механізм їх вирішення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 11–18.

126. Журавель В. Загальна теорія криміналістики: підходи до формування та розуміння. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Т. 21. № 1. С. 7–24. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_01.

127. Журавель В. Міжнаукові зв'язки криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 227–237.

128. Журавель В. Системи слідчих дій та тактичні операції в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 2 (57). С. 197–208.

129. Журавель В. Формування та розвиток окремих криміналістичних теорій (учень). *Право України*. 2021. № 8. С. 65–76. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2021–08–065.

130. Журавель В.А. Деякі проблеми інтеграції та диференціації знань у криміналістиці. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 1 (36). С. 191–198.

131. Журавель В.А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.

132. Журавель В.А. Закономірності які вивчає криміналістика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 1. С. 227–249. DOI: https://doi.org.10.31359/1993–0909–2023–30–1–227.

133. Журавель В.А. Криміналістична прогностика. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Том 31, № 3. С. 183–197. DOI: https://doi.org/10.31359/1993–0909–2024–31–3–183.

134. Журавель В. А. Криміналістичні методики судового розгляду окремих категорій кримінальних справ: проблеми формування та реалізації. *Наукові праці національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 130–138.

135. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. Агенція «Апостиль». 2012. 304 с.

136. Журавель В. А. Методи в криміналістиці. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. Вип. 19. С. 21–31. DOI: https: //doi.org/10.32353/khrife.1.2019.02.

137. Журавель В. А. Науковий пошук у криміналістиці: засоби та шляхи здійснення. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 166–173.

138. Журавель В. А. Об'єкт і предмет криміналістики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. (90). С. 120–132.

139. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню, у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 12–20.

140. Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування: монографія. Харків: Право, 1999. 304 с.

141. Журавель В. А. Система криміналістики: традиційні підходи та новаторські пропозиції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2 (89). С. 130–134.

142. Журавель В. А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22–30.

143. Журавель В. А. Технології побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Юридична». 2015. № 2. С. 305–315.

144. Журавель В. А. Фіксація вербальної інформації: правові та організаційні проблеми. *Юрист України*. 2011. № 1 (14). С. 33–39.

145. Журавель В. А. Фіксація доказової інформації: сучасний стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 164–169.

146. Журавель В. А., Коваленко А. В. Дослідження доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Віс-*

ник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29. № 2. С. 313–328. DOI: https://doi.org/10.31359/jnalsu.29(2).2022.313–328.

147. Журавель В. А. Предмет криміналістики: генезис та сучасний стан. / Вибрані твори. Харків: Вид. агенція «Апостиль», 2016. С. 5–11.

148. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: дис. …доктора філософії – 081 «Право». Одеса, 2017. 237 с.

149. Загальна теорія держави і права: Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. За ред. М. В. Цвіка та О. В. Петришина. Харків: Право, 2011. 584 с.

150. Загальна теорія права: підручник. За ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.

151. Заклюка А. В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 23 с.

152. Застосування поліграфування у внутрішньослужбовій діяльності поліцейських та державних службовців: методичні рекомендації / Автори-упорядники: М. С. Цуцкірідзе, О. В. Одерій, В. В. Бурлака та ін. Київ. 2024. 112 с.

153. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації): монографія; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2010. 160 с.

154. Захарова О. В. Особливості проведення огляду вилученої комп'ютерної техніки під час розслідування комп'ютерних злочинів. *Слідча практика*. 2012. № 3. С. 169–175.

155. Зейкан Я. П. Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допит і вступної промови. Харків: Фактор, 2016. 160 с.

156. Іваницький Я. О. Закономірності адвокатської діяльності як складова предмета криміналістики: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2018. 227 с.

157. Іваницький Я. О. Сучасне розуміння предмета криміналістики. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 5. Т. 2. С. 145–149.

158. Івасюк І. Г. Доцільність як філософсько-правова категорія та її прояв у системі засад кримінального провадження. *Наше право*. 2013. № . 8. С. 122–127.

159. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків, «Фоліо», 2002. 541 с.

160. Іщенко А. В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень: монографія. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. 359 с.

161. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.

162. Кайло І. Ю. Допустимість доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Хакрів, 2016. 218 с.

163. Каланча І. Г., Гаркуша А. М. Копія електронної інформації як доказ у кримінальному провадженні: процесуальний та технічний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 336–339. DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2021–8/77.

164. Калужна О. Тактика збирання речей і документів як доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2 (40). С. 83–90.

165. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 27 листопада 2013 р.). Одеса: Юридична література, 2013. С. 223–229.

166. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 238–242.

167. Капліна О. В. Проблеми вдосконалення нормативного регулювання проведення слідчих (розшукових) дій. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 40–48.

168. Капліна О., Маринів Н. Проведення ревізій та перевірок у кримінальному провадженні: дисонанс законодавства та правозастосовної практики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 197–206.

169. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури: навч. – метод. посіб. Харків: Право, 2007. 208 с.

170. Качурін С. Г. Нетрадиційні криміналістичні засоби і методи в розслідуванні злочинів: можливості використання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2013. № 26. С. 302–311.

171. Кириченко С. А. Сутність і класифікація доказів та їх джерел у кримінальному судочинстві: генезис і можливості удосконалення: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 23 с.

172. Кірмач Л. А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2003. 13 с.

173. Клименко Н. И. Общая и частные криминалистические теории. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия «Юридические науки». 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 226–232.

174. Клименко Н. І. Криміналістичні знання, їх вдосконалення і розвиток. *Вісник Академії прокуратури України*. 2008. Вип. 12. С. 74–78.

175. Клименко Н. І. Несудова експертиза, або експертиза соціуму. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 424–429.

176. Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угрупувань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 174–177.

177. Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186–190.

178. Кобзар С. І., Сегай М. Я. Криміналістичне дослідження слідів рук людини (праксіологічний аспект): монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 208 с.

179. Коваленко А. Фотограмметричний метод судової фотозйомки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2020. № 29. С. 253–260. URL: https://doi.org/10.26565/2075–1834–2020–29–34.

180. Коваленко А. В. Версіювання як необхідна складова процесу доказування у кримінальному провадженні. *Міграційна безпека: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2023). ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка ДонДУВС. Івано-Франківськ, 2023. С. 38–42.

181. Коваленко А. В. Взаємодія органів досудового розслідування із засобами масової інформації під час збирання, дослідже-

ня та використання доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2022. Т. 38. № 2. С. 48–59. DOI: https://doi.org/10.37025/1992–4437/2022–38–2–48.

182. Коваленко А. В. Використання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 576–582. DOI: https://doi.org/10.24144/2788–6018.2024.01.101.

183. Коваленко А. В. Використання портативних відеоспектральних аналізаторів під час проведення огляду документів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 227–234. DOI: https://doi.org/10.32782/2786–9156.107.3.227–234.

184. Коваленко А. В. Використання ситуаційного підходу при розробці наукових криміналістичних рекомендацій щодо доказування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: мат. Міжн. наук. – практ. конф. (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, КНДІСЕ Мінюста України. 2019. С. 253–256.

185. Коваленко А. В. Висновок спеціаліста як нове процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні (проблеми та перспективи). *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 грудня 2020 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. 2. С. 187–190.

186. Коваленко А. В. Джерела доказової інформації та процесуальні джерела доказів: співвідношення і значення для формулювання криміналістичних рекомендацій. *Актуальні аспекти криміналістичного та психологічного забезпечення правоохоронної діяльності*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 06.10.2023). С. 88–93.

187. Коваленко А. В. До питання виокремлення криміналістичного дослідження електронних (цифрових) слідів як самостійної галузі криміналістичної техніки. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Дніпро, 25 травня 2023 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 65–68.

188. Коваленко А. В. До питання розмежування огляду комп'ютерної техніки та огляду комп'ютерних даних. *Кримінальне су-*

дочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 28 квітня 2023 року). Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2023. С. 110–112.

189. Коваленко А. В. До питання сутності та форм фіксування кримінального провадження. *Право на справедливий суд у кримінальному провадженні*: матеріали круглого столу (24 травня 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 145–149.

190. Коваленко А. В. Експертне дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 194–207. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.18.

191. Коваленко А. В. Електронні докази у кримінальному провадженні: сучасний стан та перспективи використання. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 4 (84). С. 237–245.

192. Коваленко А. В. Засоби попереднього дослідження функціональних ознак зовнішності людини у кримінальному провадженні. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 100-річчя від дня народження М. С. Романова (Харків, 17 травня 2024 року). Харків: ННЦ ІСЕ ім. Засл. проф М. С. Бокаріуса, 2024. С. 106–108.

193. Коваленко А. В. Збирання доказів у кримінальному провадженні як складова процесу доказування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 56–69. DOI: https://doi.org/10.33766/2786–9156.106.2.56–69.

194. Коваленко А. В. Ініціювання проведення судової експертизи як засіб кримінального процесуального доказування. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 126–130.

195. Коваленко А. В. Класифікація електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 161. С. 202–214. DOI: https://doi.org/10.21564/2414–990x.161.278117.

196. Коваленко А. В. Класифікація рішень у кримінальному провадженні за обсягом виконуваних завдань. *Вісник Національної*

академії правових наук України. 2024. Т. 31. № 1. С. 303–316. DOI: https://doi.org/10.31359/1993–0909–2023–31–1–303.

197. Коваленко А. В. Концептуальні засади використання цифрової 3D моделі як засобу пізнання та відображення ознак кримінального правопорушення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 420–430. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2021.66.40.

198. Коваленко А. В. Криміналістичне (сигналетичне) 3D-сканування зовнішності людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3 (99). С. 253–262. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.99.253–262.

199. Коваленко А. В. Криміналістичні засоби кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30. № 4. С. 293–304. DOI: https://doi.org/10.31359/1993–0909–2023–30–4–293.

200. Коваленко А. В. Кримінальні процесуальні та криміналістичні засоби попереднього дослідження тіла живої людини. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. Вип. 35 (2). С. 58–73. DOI: https:// doi.org/10.32353/khrife.2.2024.05.

201. Коваленко А. В. Людина як джерело криміналістично значущої інформації в кримінальному провадженні. *Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів*: мат. Всеукр. наук. – практ. конф. (м. Харків, 28 березня 2024 року). С. 101–105.

202. Коваленко А. В. Метадані як джерело криміналістично значущої інформації. *Використання цифрових технологій в криміналістиці і судовій експертизі*: матеріали Міжнар. наук. – практ. круглого столу (м. Харків, 11.12.2023 р.). Нац. акад. прав. наук України; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків: Право, 2024. С. 82–85.

203. Коваленко А. В. Наукові передумови формування та розвитку криміналістичного вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 4 (113). С. 24–30. DOI: https://doi.org/10.33270/01191134.24.

204. Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних під час розслідування колабораційної діяльності: типові об'єкти та приклади з практики. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уро-*

ки: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 413–417.

205. Коваленко А. В. Огляд комп'ютерних даних: сутність і процесуальний порядок проведення. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 3 (102). Ч. 2. С. 187–197. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.3.41.

206. Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2023. № 4. С. 53–58. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2307–8049/2023–4–9.

207. Коваленко А. В. Особливості виявлення ознак колабораційної діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3 (103). С. 165–176. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.103.165–176.

208. Коваленко А. В. Особливості проведення огляду вебресурсів як різновиду огляду комп'ютерних даних. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали V Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.). КНДІСЕ, 2023. С. 199–202.

209. Коваленко А. В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1 (88). С. 182–191.

210. Коваленко А. В. Перспективи використання 3D-друку у діяльності із розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*: зб. мат-лів Міжнар. наук. – практ. конф. з нагоди 100-річчя Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (Харків, 10.11.2023). Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. С. 182–184.

211. Коваленко А. В. Перспективи використання комп'ютерного моделювання при проведенні слідчого експерименту в ході розслідування злочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях. *Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях*: матеріали II круглого столу (3 листопада 2017 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 55–57.

212. Коваленко А. В. Перспективи використання космічної (супутникової) фотозйомки під час огляду місць застосування ракетної та артилерійської зброї. *Проблемні питання та особливості проведення судових вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної та артилерійської зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії*: зб. мат-лів міжнар. наук. – практ. конф. (Київ, 17.10.2024). Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 46–48.

213. Коваленко А. В. Перспективи використання технологій 3D сканування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали ІІ Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Київ, 19 листпада 2020 р.). Київ: Видавництво Ліра-К, 2020. С. 235–238.

214. Коваленко А. В. Перспективи впровадження категорії «електронні докази» в кримінальний процес України. *Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми*: збірник матеріалів Всеукр. наук. – практ. конф. (23.11.2018, м. Харків). Харків, ХНУВС, 2018. С. 49–51.

215. Коваленко А. В. Перспективи запровадження 3D-технологій в судово-експертну діяльність. *Криміналістика та судова експертиза у ХХІ столітті*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 89–81.

216. Коваленко А. В. Підстави класифікації рішень учасників кримінального провадження. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі*: міждисциплінарна панорама: зб. тез доп. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Вінниця, 19 квіт. 2024 р.). Вінниця: ХНУВС, 2024. С. 535–539.

217. Коваленко А. В. Поняття та сутність електронних (цифрових) слідів кримінального правопорушення. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 4 (100). С. 226–236. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.100.226–236.

218. Коваленко А. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело формування криміналістичних рекомендацій щодо збирання дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Актуальні питання розвитку державності*

та правової системи в сучасній Україні: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 30–31 жовтня 2020 року). Запоріжжя: ЗНУ, 2020. С. 165–167.

219. Коваленко А. В. Пред'явлення особи для впізнання за 3D-моделлю її зовнішності. *Криміналістика і судова експертиза*. 2023. Вип. 68. С. 196–204. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2023.68.19.

220. Коваленко А. В. Проблеми взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації під час досудового розслідування кримінальних правопорушень в умовах правового режиму воєнного стану. *Організаційно-правові аспекти взаємодії правоохоронних та судових органів під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з військовою агресією рф проти України*: матер. науково-практичного семінару (м. Дніпро, 30 квітня 2022 р.). Дніпро: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2022. С. 86–90.

221. Коваленко А. В. Проблеми дослідження доказів у провадженні слідчого судді. *Кримінальний процес: сучасний вимір та проспективні тенденції*: VI Харківський кримінальний процесуальний полілог (м. Харків, 17 квіт. 2024 р.). Харків: Право, 2024. С. 183–186.

222. Коваленко А. В. Проблеми понятійно-термінологічного апарату процедури ініціювання проведення судової експертизи у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1 (104). С. 176–187. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2024.1.15.

223. Коваленко А. В. Процесуальні аспекти застосування 3D-сканування у кримінальному провадженні. *Актуальні питання кримінального провадження у сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 31 травня 2023 р.). Одеса: ОДУВС, 2023. С. 118–120.

224. Коваленко А. В. Рівність сторін кримінального провадження під час доказування: міф чи досяжна реальність? *Вимоги верховенства права і забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності та при здійсненні судочинства*: матеріали всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 23 листопада 2023 року). Кропивницький, 2024. С. 57–61.

225. Коваленко А. В. Роль відкриття доказів як складової процесу доказування в українському кримінальному судочинстві.

International scientific conference «Scientific innovations in law amidst the impact of the Russian-Ukrainian war on the legal system»: conference proceedings (February 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. С. 164–168.

226. Коваленко А. В. Ситуаційна обумовленість збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 4 (88). С. 240–250. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.88.240–250.

227. Коваленко А.В. Сутність та методологічне значення праксеологічного підходу в криміналістиці. *Наукові записки Національний університет «Києво-Могилянська академія».* Юридичні науки. 2020. Т. 5. С. 32–39. DOI: https://doi.org/10.18523/2617–2607.2020.5.32–39.

228. Коваленко А. В. Сучасний стан використання графічної форми фіксації доказової інформації у кримінальному провадженні. *Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики*: збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 05.09.2024). Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. С. 224–228.

229. Коваленко А. В. Тактика огляду речей у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 82 (2). С. 77–82. DOI https://doi.org/10.24144/2307–3322.2024.82.3.12.

230. Коваленко А. В. Фіксація доказової інформації у кримінальному провадженні у вербальній формі: сутність та способи. *Теорія і практика використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (Дніпро, 30 травня 2024 р.). Дніпро: Дніпровський держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 40–43.

231. Коваленко А. В. Фіксація та дослідження об'ємних слідів взуття з використанням технологій 3D-сканування. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2022. Вип. 67. С. 465–472. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.46.

232. Коваленко А. В. Цифрові чи електронні? До питання йменування нової категорії доказів та слідів кримінального правопорушення. *Застосування інформаційних технологій в правоохоронній діяльності*: матеріали круглого столу (м. Харків, 14 грудня 2022 р.).

Харківський національний університет внутрішніх справ, 2022. С. 47–49.

233. Коваленко А. В. Щодо можливостей використання безпілотних літальних апаратів під час проведення огляду місця події. *Причорноморські публічно-правові читання*: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Миколаїв, 10–12 вересня 2021 р.). Миколаїв: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Ч. 2. С. 122–124.

234. Коваленко А. В. Щодо правової регламентації застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. *Проблеми теорії та практики кримінального провадження*: матеріали круглого столу (м. Харків, 17 червня 2021 р.). Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2021. С. 156–158.

235. Коваленко А. В., Остафіїв Б. Л., Стахів Н. В. Використання 3D-технологій під час проведення судових трасологічних експертиз. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка.* 2023. № 4 (104). С. 267–278. DOI: https://doi.org/10.33766/2786–9156.104.267–279.

236. Коваленко В. В. Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів під час розслідування діянь, передбачених ч. 1 ст. 111–1 КК України. *Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року). Львів: ЛьвДУВС, 2024. С. 418–421.

237. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведені слідчих дій: Монографія. МВС України, Луган. держ. університет внутрішніх справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. 247 с.

238. Коваленко В. В. Організація й тактика огляду вогнепальної зброї та боєприпасів на місці їх виявлення. *Вісник Луганського державного університету ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 189–197.

239. Коваленко В. В. Процесуальна регламентація випадків обов'язкового залучення експерта для проведення експертизи. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2013. Вип. 4. С. 100–107.

240. Коваленко В. В. Участь спеціаліста-криміналіста у слідчому експерименті, що проводиться з метою встановлення спеціальних чи професійних навичок особи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2014. Вип. 59. С. 148–153.

241. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2018. 626 с.

242. Ковальчук С. О. Структура та зміст збирання доказів як етапу їх формування під час кримінального процесуального доказування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4. Ч. 2. С. 103–107.

243. Ковтун О. В. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 233 с.

244. Ковтуненко Л. П. Ситуаційна зумовленість тактики слідчих дій: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2008. 20 с.

245. Когут А. А., Білоус В. В., Костенко Ю. О., Старостін Ю. О. Застосування безпілотних літальних апаратів під час досудового розслідування: практич. порадник. Харків: ФОП Бровін О. В., 2024. 76 с.

246. Когутич І. Поняття і місце методики підтримання державного обвинувачення в суді у системі криміналістики. *Вісник Львівського університету. Серія «Юридична»*. 2014. Вип. 59. С. 334–342.

247. Когутич І. І. Історія розвитку методології криміналістики. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 3. С. 233–244.

248. Когутич І. І. Криміналістичні знання, їх сутність і потреба розширення меж використання: монографія. Львів: «Тріада плюс», 2008. 420 с.

249. Когутич І. І. Про актуалізацію філософського аспекту розвитку загальної теорії та методології криміналістики. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 35–48. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.01.

250. Когутич І. І. Про окремі виклики криміналістиці та шляхи її усталення. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 5–19. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.01.

251. Когутич І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина І]. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Вип. 1. С. 153–164.

252. Когутич І. І. Тактика у криміналістиці та окремі її предметно-методологічні суперечності [Частина ІІ. Продовження]. *Вісник*

Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2018. Вип. 2. С. 192–205.

253. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді: автореф. дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 40 с.

254. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Кодекс України; Закон, Кодекс від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10. (дата звернення: 11.04.2024).

255. Козак І. А. Доказування у кримінальних провадженнях про одержання службовою особою неправомірної вигоди: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2024. 233 с.

256. Козаченко С. В. Доказування у кримінальних провадженнях, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї або боєприпасів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2023. 234 с.

257. Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права*. 2022. Вип. 1. С. 176–180. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2022.1.27.

258. Комаха В. В. Кабінети науково-судової експертизи як перші криміналістичні установи в Україні на початку XX ст. *Актуальні проблеми держави і права*. 2007. № 36. С. 274–278.

259. Комісарчук Р. Епістемологічні основи криміналістики. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2018. № 2. (30). Ч. 1. С. 163–167.

260. Комісарчук Р. В. Криміналістична адвокатологія (технологія захисту у кримінальному провадженні України): навч. – метод. посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 184 с.

261. Комісарчук Р. В. Криміналістичний моніторинг в Україні: перспективи становлення та розвитку. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 98–104. DOI: https://doi.org/10.32840/pdu.2–2.14.

262. Комісарчук Р. В. Особливості тактики огляду місця події при розслідуванні терористичних актів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. Т. 2. С. 135–138.

263. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 24.08.2024).

264. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков; Консум, 2000. 176 с.

265. Коновалова В. Е. Организационные и психологические основы деятельности следователя. Киев, 1973. 124 с.

266. Коновалова В. О. Допит: тактика і психологія. Харків: Консум, 1999. 157 с.

267. Коновалова В. О. Методологія криміналістики: нова концепція. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 214–219. DOI: https://doi.org/10.32837/npnuola.v19i0.514.

268. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Хакрів: Право, 2008. 240 с.

269. Конституція України. Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення: 24.08.2024).

270. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика: навчальний посібник. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 286 с.

271. Коропецька С. О., Юрчишин В. М., Савченко В. А. Відібрання зразків біологічного походження під час досудового розслідування: монографія. Чернівці: Технодрук, 2019. 184 с.

272. Костюченко О. Ю. Окремі питання вдосконалення змагальної процедури доказування під час досудового розслідування кримінального правопорушення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 37–43.

273. Костюченко О. Ю. Особливості проведення прямого та перехресного допиту свідків і потерпілого. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 66–73.

274. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практика: автореф. дис. … д- ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 37 с.

275. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. … д-ра юрид. наук:12.00.09. Київ, 2008. 436 с.

276. Котюк О. І. Слідчий експеримент: процесуальні аспекти. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 130–135.

277. Кофанов А. В. Щодо окремих аспектів проблематики оптимізації попередніх досліджень спеціаліста. *Актуальні питання су-*

дової експертизи і криміналістики: зб. матеріалів Міжнар. наук. – практ. конф. – полілогу (м. Харків, 15–16 квіт. 2021 р.). Харків: Право, 2021. С. 42–44.

278. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

279. Кофанова О. С. Сучасні можливості та новітні розробки в сфері виявлення слідів дактилоскопічного походження. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2017. Вип. 62. С. 228–235.

280. Кравченко В. Доказування в господарському та кримінальному процесі: порівняльний аспект. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2023. № 1 (7). С. 27–32.

281. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 21 с.

282. Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 321 с.

283. Крикливий Р. М. Деякі питання криміналістичного забезпечення підтримання державного обвинувачення в суді. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. № 47. С. 245–250.

284. Криміналістика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

285. Криміналістика: підручник: у 2 т. Т. 1; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків, 2017. 384 с.

286. Криміналістика: підручник. / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алєксєєв та ін. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

287. Криміналістика. Академічний курс: підручник / Т. В. Варфоломеєва, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

288. Криміналістика: криміналістична техніка: навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. Харків: ХНУВС, 2023. 388 с.

289. Криміналістика: підруч. / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.: за ред. В. Ю. Шепітька. 5-те вид. переробл. та допов. Київ: Ін Юре, 2016. 640 с.

290. Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології: монографія. За ред. П. Д. Біленчука. Київ: ННІПСК КНУВС, 2009. 76 с.

291. Криміналістичне дослідження ДНК: технології та можливості: навчальний посібник / Р. Л. Степанюк та ін. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. 144 с.

292. Кримінальний кодекс України. Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14. (дата звернення: 11.09.2024).

293. Кримінальний процес: навч. посібник / Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша та ін. Одеса: Фенікс, 2020. 582 с.

294. Кримінальний процес: підручник / І. В. Басиста, Р. І. Благута, І. В. Гловюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. Ч. 1. 492 с.

295. Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 544 с.

296. Кримінальний процес: підручник; за заг. ред. О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2018. 584 с.

297. Кримінальний процесуальний Кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю. П. Аленіна; відпов. за вип. І. В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.

298. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/4651–17. (дата звернення: 21.09.2024).

299. Кримінально-процесуальний кодекс України. Закон 28.12.1960 № 1001–05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001–05. (дата звернення: 23.03.2024).

300. Крицька І. О. Доцільність поширення правового режиму депонування на речові докази під час досудового розслідування. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук. – практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ, 2017. С. 37–40.

301. Крицька І. О. Речові докази та цифрова інформація: поняття та співвідношення. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 301–305.

302. Крицька І. О. Речові докази у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2017. 249 с.

303. Крушеницький А. В. Витребування та отримання речей і документів як засіб збирання доказів у кримінальному провадженні: дис. …доктора філософії: 081 – Право. Кропивницький, 2023. 246 с.

304. Крушинський С. А. Проблемні аспекти збирання та подання доказів стороною захисту у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. 2017. № 63. С. 296–310.

305. Крушинський С. А. Співвідношення пізнання та доказування у кримінально-процесуальній доктрині. *Eurasian Academic Research Journal*. 2016. № 4 (04). С. 131–135.

306. Кувшинов О. Д. Отримання висновку спеціаліста як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 93–106. DOI: https://doi.org/10.33766/2786–9156.106.2.93–106.

307. Кузьменко М. М. Графічне оформлення обстановки під час огляду місця пожеж. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 1 (23). С. 164–169.

308. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 36 с.

309. Кушлик-Дивульстка О. І., Кушлик Б. Р. Основи теорії прийняття рішень. Київ, 2014. 94 с.

310. Лазебний А. Форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти громадського порядку. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2015. С. 131–134.

311. Ланцедова Ю О. Сутність і послідовність роботи з особистісними і речовими джерелами доказів у кримінальному судочинстві: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 229 с.

312. Лисаченко Є. І. Тимчасовий доступ до речей і документів як засіб кримінального процесуального доказування: дис. … д-ра філос., 081 – Право. Київ, 2021. 210 с.

313. Лисенко В. В. Проблеми призначення позапланових ревізій (перевірок) у ході досудового розслідування: за матеріалами судової практики. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 1 (97). С. 230–246. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.97.230–246.

314. Лисеюк А.М. Доказування на досудовому етапі кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2018. 20 с.

315. Лисиченко В.К. Юридическое понятие документа и его значение. *Криминалистическая и судебная експертиза*. 1972. Вип. 9. С. 179–188.

316. Литвин О.В. Дослідження доказів у судовому розгляді: деякі питання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 728–734.

317. Літкевич Д.О. Теоретико-правові основи використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальній процесуальній формі: дис. …доктора філософії: 081 – Право. Харків, 2020. 280 с.

318. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2011. № 2 (4). С. 1–18. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11llmopd.pdf. (дата звернення: 12.08.2024).

319. Лобойко Л.М., Банчук О.А. Кримінальний процес: навчальний посібник. Київ: Ваіте, 2014. 280 с.

320. Лозинська Ю.І., Шехавцов Р.М. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с.

321. Лоскутов Т.О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 30. Т. 2. С. 137–140.

322. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д., Петряєв С.Ю. Криміналістична ідентифікація об'єктів за ідеальними відображеннями: монографія Київ: НТУУ «КПІ» Вид-во «Політехніка», 2016. 204 с.

323. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є.Д. Використання спеціальних знань у дослідчому провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2010. № 1. С. 1–8. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n1/10lbeudp.pdf (дата звернення: 12.08.2024).

324. Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 38 с.

325. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Формування доказів у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 118–129.

326. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Освідування особи – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 1. С. 150–154.

327. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Отримання зразків для експертизи за чинним КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 61–68.

328. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є. Пред'явлення для впізнання – засіб інформаційного забезпечення розслідування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 46–53.

329. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Заперечливі обставини та їх значення для встановлення інсценувань кримінальних правопорушень. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 3 (107). С. 235–243. DOI: https://doi.org/10.32782/2786–9156.107.3.235–243.

330. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. Попереднє дослідження слідової інформації в процесі розслідування. *Проблеми європейської та світової безпеки: правові вектори*: матеріали круглого столу (Київ, 10 травн. 2023 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2023. С. 41–46.

331. Лукашевич В. Г. Докази та доказування в кримінально-процесуальному та криміналістичному вимірі. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2016. № 1 (51). С. 74–79.

332. Лукашевич В. Г. Доказування як процесуальна форма та криміналістичний метод пізнання. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2005. № 1. С. 186–192.

333. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.

334. Ляш А. О. Теорія доказів, процес доказування і проблема істини у кримінальному провадженні. *Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства*: тези допов. Всеукр. наук. – практ. конф., Київ 25 березня 2016 р. У 2 чч. Ч. I. Київ, 2016. С. 450–454.

335. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 3-тє вид., випр. Київ: Вища школа, 2004. 487 с.

336. Мазур М. Р. Особливості формування показань свідка в кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Право. 2015. № 12. С. 141–147.

337. Мазурок О. Я. Виявлення, фіксація та вилучення слідів крові під час розслідування фактів безвісного зникнення особи. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 99–103.

338. Макарчук М. Ю., Куценко Т. В., Кравченко В. І., Данилов С. А. Психофізіологія: навчальний посібник. Київ: ООО «Інтерсервіс», 2011. 329 с.

339. Максимишин Н. М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2016. 250 с.

340. Максимюк Н. І. Усність як гарантія права на справедливий суд. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 356–361. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.55.

341. Малахова О. В. Реалізація інституту сприяння захисту у кримінально-процесуальному доказуванні: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12:00:09. Одеса, 2016. 23 с.

342. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283

343. Малюга Р. В. Кримінальне процесуальне доказування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів у досудовому розслідуванні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 273 с.

344. Малярова В. О. Питання класифікації доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 257–260.

345. Малярова В. О. Тактико-криміналістичні та процесуальні основи пошуку та затримання злочинця: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

346. Манжай О. В. Особивості огляду засобів комп'ютерної техніки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 111–120.

347. Мармаза О.І. Основи теорії менеджменту. Харків: ТОВ «Планета-принт», 2015. 139 с.

348. Марочкін О.І. Мотивування процесуальних рішень слідчого: монографія. Київ: Національна академія прокуратури України, 2015. 214 с.

349. Матарикіна О.В. Проблемні питання, що виникають у ході огляду місця події: виявлення й вилучення слідів біологічного походження. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 146–153. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2018.16.

350. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков, 1999. 480 с.

351. Матюшкова Т.П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2006. 255 с.

352. Меживой О.В. Оперативно-розшукова ситуація як підстава для вибору та застосування оперативної комбінації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. Вип. 2. С. 366–373.

353. Мирошниченко Т.М. Щодо питання реалізації нормативного змісту засади забезпечення обвинуваченому права на захист у ході збирання доказів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32. Т. 3. С. 132–137.

354. Мирошниченко Ю.М. Дослідження, перевірка та оцінка судом висновку експерта. *Форум права*. 2009. № 3. С. 445–450.

355. Мирошниченко Ю.М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи: дис. …д-ра юрид. наук: 12.00.09. Кропивницький, 2024. 493 с.

356. Мирошниченко Ю.М. Тактика суду в системі криміналістики: структурно-функціональний аналіз: монографія. Харків, 2019. 228 с.

357. Михайленко В.В. Проблемні аспекти оцінки доказів слідчим суддею у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 225–230.

358. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. Киев, 1984. 132 с.

359. Мовчан А.В. Поняття та сутність аналітичної розвідки як особливої форми інформаційно-аналітичної роботи в ОРД. *На-*

уковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2012. № 3. С. 443–450.

360. Моргунов В.О., Арланов О.Д. Використання можливостей ігрового рушія Unreal Engine 5 для моделювання обстановки місця події. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)*: матер. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 186–188.

361. Мороз І. Тактика дій працівників поліції під час оформлення додатків до протоколу огляду дорожньо-транспортної пригоди. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 286–289.

362. Мудрецький Р.В. Подолання протидії судовому розгляду в кримінальних провадженнях: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 262 с.

363. Назимко Є.С., Коваленко А.В. Сучасні техніко-криміналістичні засоби доказування в кримінальному провадженні: навчально-методичний посібник. Київ: Алерта, 2024. 106 с.

364. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020 924 с.

365. Неганов В.В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 292 с.

366. Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

367. Нестор Н. 3D-сканування як інструмент дослідження ракет під час проведення судової експертизи. *Проблемні питання та особливості проведення судових вибухотехнічних експертиз, експертиз ракетної та артилерійської зброї, здійснення оглядів місць її застосування, ідентифікація в умовах збройної агресії*: зб. мат-лів міжнар. наук. – практ. конф. (Київ, 17.10.2024). Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. С. 69–71.

368. Нор В., Слюсарчук Х. Заявник – суб’єкт доказування? *Вісник Львівського університету*. Серія «Юридична». 2021. Вип. 72. С. 147–154. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vla.2021.72.147.

369. Огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України: навчальний посібник. / В.І. Галаган, М.Й. Кулик, Н.С. Моргун, Ю.В. Терещенко. Київ, 2018. 113 с.

370. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4 (72). С. 258–263.

371. Одерій О. В. Теорія і практика розслідування злочинів проти довкілля: монографія. Харків: Діса плюс, 2015. 528 с.

372. Одерій О. В., Гєрцик Р. В. Методика судового розгляду кримінальних проваджень (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4 (81). Том. 2. С. 178–184. DOI: https://doi.org/10.32782/2523–4269–2022–81–4–2–178–184.

373. Одерій О. В., Кожевніков О. А. Отримання криміналістично значущої інформації шляхом аналізу відкритих інтернет-джерел. *Правовий часопис Донбасу.* 2020. № 4 (73). С. 144–155.

374. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 12–24.

375. Основи кримінального процесу: навч. посіб. / О. В. Пчеліна, Т. Г. Фоміна, В. В. Романюк, Г. І. Глобенко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків: ХНУВС, 2023. 132 с.

376. Павліченко Є. В., Анненко О. С. Правові, організаційні й тактичні аспекти доказової діяльності захисника в кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 91. С. 142–149. DOI: https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3243.

377. Павлюк Н. В. Застосування 3D-моделювання під час допиту та слідчого експерименту. *Інноваційні методи та цифрові технології в криміналістиці, судовій експертизі та юридичній практиці*: матеріали Міжнар. «круглого столу» (Харків, 12 груд. 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 112–114.

378. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 34. Т. 3. С. 87–89.

379. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні: монографія. Харків: Право, 2017. 256 с.

380. Патюк С. О. Завдання кримінального провадження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 95–101

381. Пашковський М. І. Питання цифровізації досудового провадження у стратегічних документах офісу прокурора міжнародного кримінального суду. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 12 (18). С. 632–648. DOI: https://doi.org/10.52058/2786–6300–2023–12(18)-632–648.

382. Пашнєв Д. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, вчинених із застосуванням комп'ютерних технологій: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 19 с.

383. Первинний огляд трупа на місці виявлення: навчально-методичний посібник. / Бачинський В. Т., Кулик О. Ф., Сапка І. Г., Ванчуляк О. Я. Чернівці: БДМУ, 2010. 212 с.

384. Перлін С. Співвідношення судової експертизи та експертного дослідження в діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 2. С. 283–287.

385. Перлін С. І., Лозова С. М. Перспективи використання сучасних засобів фото- та відеозйомки під час розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2020. № 3 (78). С. 103–108. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.3.13.

386. Пилипенко О. М. Особливості організації й тактики огляду місця події при розслідування незаконної порубки лісу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2 (82). С. 280–289.

387. Пиріг І. Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, учинених в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 348–353. DOI: https://doi.org/10.31733/2078–3566–2022–6–348–353.

388. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

389. Пиріг І. В. Щодо питання віднесення судової експертизи до слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 58–68. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.03.

390. Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дні-*

пропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 3. С. 126–131. DOI: https://10.31733/2078–3566–2018–4–126–120.

391. Плахотнік О. В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45–57. DOI: https://doi.org/10.17721/2413–5372.2019.4/45–57.

392. Плетенець В. М. Теоретичні та праксеологічні засади подолання протидії досудовому розслідуванню: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 424 с.

393. Погорецький М. А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1–53.

394. Погорецький М. А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.

395. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. Харків: Арсіс, ЛТД, 2007. 576 с.

396. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 112–123.

397. Поляк Ю. П. Застосування технічних засобів при проведенні слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування: дис. … д-ра філософії 081 – Право. Львів, 2022. 230 с.

398. Попелюшко В. О. Експертні знання в кримінальному провадженні за новим КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип. 58 (2). С. 68–74.

399. Попелюшко В. О. Щодо питання інституту адвокатського розслідування та його джерельної бази. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2008. Вип. 20. С. 276–284.

400. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 750/11509/18 від 01 квітня 2020 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88601586.

401. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.06.2023 у справі

№ 759/9497/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/111972757.

402. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30.05.2023 у справі № 761/13685/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court. gov.ua/Review/111339388.

403. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.10.2023 у справі № 638/18452/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114423816.

404. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 14.09.2020 у справі № 740/3597/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court. gov.ua/Review/91702552.

405. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. МОЗ України; Правила від 17.01.1995 № 6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255–95. (дата звернення: 01.06.2024).

406. Прийняття процесуальних рішень за новим кримінальним процесуальним законодавством України: навч. – метод. посібник / Ю.П. Аленін, В.Г. Пожар, І.В. Гловюк та ін. Одеса: Фенікс, 2012. 138 с.

407. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/5076–17. (дата звернення: 25.07.2024).

408. Про Бюро економічної безпеки України. Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/1150–20. (дата звернення: 25.07.2024).

409. Про віртуальні активи. Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074–20. (дата звернення: 01.10.2024).

410. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів. Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/2147–19. (дата звернення: 23.07.2024).

411. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства Укра-

їни в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору). Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680–19#n6. (дата звернення: 11.09.2024).

412. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового […]. Закон України від 15.03.2022 № 2137-IX / Верховна Рада України. База «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137–20. (дата звернення: 01.08.2024).

413. Про Державне бюро розслідувань. Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/794–19. (дата звернення: 25.07.2024).

414. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. Вищий спеціалізований суд; Лист від 05.10.2012 № 223–1446/0/4–12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740–12. (дата звернення: 03.08.2024).

415. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov. ua/laws/show/2939–17. (дата звернення: 11.04.2024).

416. Про електронні документи та електронний документообіг. Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851–15. (дата звернення: 01.08.2024).

417. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю. Наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 № 383. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052–21. (дата звернення: 23.03.2024).

418. Про затвердження інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах. Наказ Міністерства юстиції України від 12.12.2011 № 3505/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 07.09.2015 № 1659/5). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1431–11. (дата звернення: 23.04.2024).

419. Про затвердження інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України. Наказ Центрального управління Служби безпеки

України від 29.05.2015 № 371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738–15. (дата звернення: 23.04.2024).

420. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705–98 (дата звернення: 12.01.2024).

421. Про затвердження Інструкції щодо роботи з технічними засобами фіксування судового засідання. Наказ ДСА України від 06.06.2022 № 156. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156750–22. (дата звернення:)

422. Про затвердження переліку платних послуг, які надаються підрозділами Міністерства внутрішніх справ, Національної поліції та Державної міграційної служби, і розмір плати за їх надання. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2007 № 795 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 26.10.2011. № 1098). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/795–2007-%D0%BF. (дата звернення: 21.04.2024).

423. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення. Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.06.2020 № 298. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/v0298905–20. (дата звернення: 30.03.2024).

424. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 № 1845/0/15–21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910–21. (дата звернення: 30.03.2024).

425. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини. Наказ МВС України, МОЗ України, Генеральної прокуратури України від 29.09.2017 № 807/1193/279. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1299–17. (дата звернення: 13.04.2024).

426. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту

смерті людини під час воєнного стану на території України. Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317–22. (дата звернення: 14.04.2024).

427. Про звернення громадян. Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80. (дата звернення: 11.04.2024).

428. Про інформаційно-телекомунікаційну систему досудового розслідування «іКейс». Наказ Національного антикорупційного бюро України, Офісу Генерального прокурора, Ради суддів України, Вищого антикорупційного суду від 15.12.2021 № 175/390/57/72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0390886–21. (дата звернення: 30.03.2024).

429. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/580–19. (дата звернення: 25.07.2024).

430. Про оперативно-розшукову діяльність. Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: https://zakon.rada. gov.ua/laws/show/2135–12. (дата звернення: 25.07.2024).

431. Про прокуратуру. Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697–18. (дата звернення: 25.07.2024).

432. Про Службу безпеки України. Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2229–12. (дата звернення: 25.07.2024).

433. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах. Постанова Верховного суду України від 30.05.1997 № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700–97. (дата звернення: 23.04.2024).

434. Про судову експертизу. Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038–12. (дата звернення: 25.07.2024).

435. Про судоустрій і статус суддів. Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19. (дата звернення: 25.07.2024).

436. Проєкт Закону про приватну детективну діяльність від 04.02.2020 № 3010. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68051. (дата звернення: 13.05.2024).

437. Проєкт Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою оптимізації залучення спеціалістів під час досудового розслідування від 20.09.2023 № 10075. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42822. (дата звернення: 01.10.2024).

438. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 155–158.

439. Пчеліна О. В. Тактичні особливості огляду документів під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 248–255.

440. Ревак І. О., Підхомний О. М., Яворська Т. В. Необхідність та можливості використання електронних доказів у фінансових розслідуваннях. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2023. № 29 (57). С. 60–64. DOI: https://doi.org/10.25264/2311–5149–2023–29(57)-60–64.

441. Ревака В. М. Попереднє дослідження об'єктів у стадії порушення кримінальної справи. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 183–189.

442. Ревенко О. І. Основи методики розслідування незаконного видобування вугілля: дис. … канд. юрид. наук. Сєвєродонецьк, 2018. 225 с.

443. Репчонок А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини у сфері економіки: дис. …д-ра філософії – 081 Право. Харків, 2023. 218 с.

444. Рибалка О. В. Участь приватного детектива (детективного агентства) у збиранні доказів стороною захисту. *Право і суспільство*. 2017. № 1. С. 259–263.

445. Рогальська В. В. Національні та міжнародні стандарти проведення окремих видів допитів. *Правова позиція*. 2022. № 4 (37). С. 275–278. DOI: https://doi.org/10.32782/2521–6473.2022–4.512.

446. Рогальська В. В., Броневицька О. М. Повноваження слідчого судді у кримінальному провадженні під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 165–169. DOI: https://doi.org/10.32782/2521–6473.2023–3.32.

447. Рогатюк І. В. Удосконалення тактики дій сторони обвинувачення та захисту під час проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Науковий вісник Національної акаде-*

мії внутрішніх справ. 2021. № 4 (121). С. 66–73. DOI: https://doi.org/10.56215/01211214.66.

448. Розслідування колабораційної діяльності: практ. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ: ВД Дакор, 2023. 260 с.

449. Ряшко О. В. Значення та використання обвинувальних і виправдувальних доказів у кримінальному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридична». 2014. № 2. С. 367–373.

450. Ряшко О.В. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру: призначення психіатричної експертизи та особливості предмета доказування. *Modern achievements of EU countries and Ukraine in the area of law*: Collective monograph. Riga: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 1. C. 534–547.

451. Сабадаш В. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2013. 228 с.

452. Саінчин О. С. Теорія та історія розвитку криміналістики за кордоном. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. XXVI. С. 96–106. DOI https://doi.org/10.32837/npnuola.v26i0.666.

453. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: У 2-х ч. Ч. 1. Харків: Консум, Основа, 1999. 416 с.

454. Самойлова О. Ф., Береговець Я. Б. Значення ілюстративного матеріала у висновках судових експертів. *International scientific e-journal ΛΌГOΣ. ONLINE*. 2020. № 16. DOI: https://doi.org/10.11232/2663–4139.16.07.

455. Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В., Шульга О. О. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія «Право». 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 150–156. DOI: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2024.81.3.22.

456. Севрук В. Г. Взаємодія органів національної поліції України із засобами масової інформації, громадськістю, державними органами й недержавними структурами під час протидії злочинам, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 173–177. DOI: https://doi.org/10.15421/392168.

457. Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Киев, 1970. 256 с.

458. Семеногов В. В. Тактичні особливості обшуку під час розслідування інсценованих вбивств. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 2. С. 178–181. DOI https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).383.

459. Семенюк Э. Л. Общенаучные категории и подходы к познанию. Философский анализ. Львів: Вища школа, 1978. 256 с.

460. Середа Ю. М. Формування доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2012. 16 с.

461. Синчук В. Л. Розслідування вбивств: шляхи вдосконалення: монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля. Харків: Харків юридичний, 2005. 288 с.

462. Скоромний Д. А. Правове регулювання прийняття кримінальних процесуальних рішень: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2018. 242 с.

463. Сливич І. І. Юридичні факти в кримінальному процесі України: автореф. дис. …канд. юрид. наук: 12:00:09. Одеса. 2007. 19 с.

464. Словник української мови: в 11 томах. / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 1. Київ: Наук. думка. 1970. 722 с.

465. Словник української мови: в 11 томах. / Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Т. 3. Київ: Наук. думка. 1972. 744 с.

466. Смик С. І. Процесуальний порядок здійснення допиту свідка, потерпілого на стадії досудового розслідування в судовому засіданні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 193–198.

467. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу. *Криміналістичний вісник*. 2020. № 2 (34). С. 66–74. DOI: https://doi.org/10.37025/1992–4437/2020–34–2–66.

468. Сокиран М. Ф. Застосування технічних засобів фіксації ходу та результатів огляду місця події. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Ч. 1 (20). С. 160–167.

469. Сольонова О. Порядок допиту потерпілого під час судового розгляду. Jurnalul juridic national: teorie şi practică. 2017. № 2(24). 293–206.

470. Справа «А.В. проти України» (Заява № 65032/09). *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a77/.

471. Справа «Зоріна та інші проти України» (Заява № 20295/07 та 3 інші заяви). *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 974_e22.

472. Справа «Нечипорук і Йонкало проти України» (Заява № 42310/04). *Європейський суд з прав людини*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683.

473. Спусканюк А. Ю. Доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з проведенням державних закупівель: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 250 с.

474. Стандарти процесуального інтерв'ю. За ред. С. Рокуня, Т. Філоненка, Ю. Білоусова та В. Яворської. Дніпро: Середняк Т. К., 2022. 182 с.

475. Старенький О. С. Доказування в кримінальному провадженні: до визначення поняття. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2015. № 1 (52). С. 144–152.

476. Старенький О. С. Суб'єкти доказування в кримінальному провадженні: поняття та класифікація. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2014. № 12. С. 232–236.

477. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 31 с.

478. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ, 2005. 272 с.

479. Степаненко А. С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одесса, 2017. 234 с.

480. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.

481. Степанюк Р. Л. Криміналістична розвідка як напрям слідчої та судово-експертної діяльності. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 213–215.

482. Степанюк Р. Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового*

інституту ім. Е. О. Дідоренка. 2024. Вип. 2 (106). Ч. 2. С. 191–203. DOI: https://doi.org/10.33766/2786–9156.106.1.191–203.

483. Степанюк Р.Л., Перлін С.І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрямки розвитку. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 93–99. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2020.2.13.

484. Степанюк Р.Л., Перлін С.І. Напрями розвитку структури і змісту криміналістичної техніки в Україні. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 6–14. DOI: https:/doi.org/10.37025/1992–4437/2019–32–2–6.

485. Стеценко Ю.В. Науково-методичні засади використання засобів масової інформації при розслідуванні злочинів: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 238 с.

486. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 22 с.

487. Стратонов В.М. До методологічних проблем криміналістичної теорії пізнавальної діяльності. *Учені записки Тавричного національного університету ім. В.І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2010. № 2. Т. 23 (62). С. 261–268.

488. Стратонов В.М. Поняття, завдання слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 2. С. 143–155.

489. Стратонов В.М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 36 с.

490. Страхова С.В. Теоретичні основи підготовки й прийняття процесуальних і тактичних рішень слідчим: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 365 с.

491. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. посіб. за заг. ред. О.Г. Рувіна. Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.

492. Судово-експертна діяльність Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України. *Служба безпеки України* (архівна версія сайту, матеріали до 22.07.2020). URL: http://193.29.204.72:8080/ua/pages/282 (дата звернення: 31.01.2024).

493. Сукач І.В., Копетюк М.І. Деякі особливості тактики підтримання прокурором державного обвинувачення в суді. *Науковий*

вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2013. Т. 3. Вип. 23. Ч. 2. С. 146–149.

494. Сухомлин Ю.В. Деякі питання процесуального порядку подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 233–238. DOI: https://doi.org/10.32842/2078–3736/2021.4.31.

495. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів; за ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. Харків, ВД. «ШКОЛА», 2011. 784 с.

496. Сущенко В.М. Журналістське розслідування правопорушень: загальна характеристика та поняття з точки зору правознавства. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Юридичні науки. 2011. Т. 116. С. 26–29.

497. Тактика слідчого огляду комп'ютерних систем та їх елементів / О.В. Одерій, С.О. Корона, С.В. Самойлов. Донецьк, 2010. 88 с.

498. Таранова А. Участь спеціаліста в організації та проведенні освідування під час розслідування неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2019. № 4. Т. 1. С. 142–145.

499. Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.

500. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред.д.ю.н., професора В.М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 294 с.

501. Теплицький Б.Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (18). С. 24–32.

502. Теплицький Б.Б. Особливості застосування техніко-криміналістичних засобів при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 248–255. DOI: https://doi.org/10.32844/2222–5374–2020–108–6–1.30.

503. Теплицький Б.Б., Шарай Л.Г., Ковальов К.М., Кузьмін С.А. Злочини у сфері використання електронно-обчислюваль-

них машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку: спеціальні питання кваліфікації, проведення слідчих (розшукових) дій, призначення комп'ютерно-технічних судових експертиз: наук. – практ. посіб. Київ: Паливода А. В., 2019. 168 с.

504. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі україни. Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

505. Тертишник В. М., Слинько С. В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. 256 с.

506. Тертишник В. М., Соколенко О. Л., Сачко О. В. Сучасний стан експрес-аналітичних методів дослідження матеріальних об'єктів у кримінальному процесі. *Journal of Chemistry and Technologies*. 2019. № 27(1). С. 65–70.

507. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 500 с.

508. Тимощук В. Є. Судовий огляд: процесуальне та криміналістичне дослідження: дис. ..на здобуття ступеня доктора філософії – 081 «Право». Львів, 2022. 266 с.

509. Тимчишин А. М. Спеціальні знання у кримінальному процесі України: теорія та практика: дис. … д-ра юрид. наук. Кропивницький, 2023. 438 с.

510. Тимчишин Д. М. Використання науково-технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю підозрюваного у вчиненні вбивства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (87). С. 295–301.

511. Тищенко В. В. Система криминалистики: история и современное сосотояние. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2008. Т. 7. С. 230–238.

512. Тітко І. Приватний інтерес як категорія кримінального процесуального права. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). С. 249–258.

513. Тіщенко В. В. Виникнення, розвиток і сучасний стан криміналістичної методики розслідування. *Наукові праці національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. XIX. С. 361–381.

514. Тіщенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 139–145.

515. Тіщенко В. В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. № 22. С. 961–965.

516. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса: Фенікс, 2007. 260 с.

517. Тіщенко В. В. Технологічний підхід як новаційний напрямок у розвитку криміналістичної науки. *Науковий вісник Львівської комерційної академії*. Серія «Юридична». 2015. № . 2. С. 316–325.

518. Тіщенко В. В. Щодо змісту і структури теорії криміналістики. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 375–378.

519. Тіщенко В. В. Щодо поняття, завдань і змісту криміналістичної тактики. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матер. Міжнар. наук. – практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2017 р.). У 2-х тт. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 409–411.

520. Тіщенко В. В., Барицька А. А. Теоретичні засади формування технологічного підходу в криміналістиці: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 198 с.

521. Тіщенко В. В., Ващук О. П. Сприйняття та використання вербальної і невербальної інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 169–179. DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2019.64.14.

522. Торбас О. Роль слідчого судді в процесі оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 309–312. DOI: https://doi.org/10.32849/2663–5313/2020.5.54.

523. Торбас О. О. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 180 с.

524. Торбас О. О. Розсуд в кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації: монографія. Одеса: Юридична література, 2020. 284 с.

525. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні

аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 33. Т. 2. С. 165–168.

526. Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримі- нальному процесі України: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2005. 324 с.

527. Удовенко Ж. В. Криміналістика: конспект лекцій. За заг. ред. Галагана В. І. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 320 с.

528. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

529. Узунова О. В., Кальонов О. О. Процесуальна модель проведення допиту з використанням гіпнозу на досудовому розслідуванні. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 227–234.

530. Ухвала Дніпровського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 29 січня 2024 року у справі № 209/4151/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov. ua/Review/116591881.

531. Ухвала Новоселицького районного суду Чернівецької області від 26 січня 2024 року у справі № 720/2786/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116564810.

532. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 14 липня 2023 року у справі № 991/6242/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112293869.

533. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 17 листопада 2023 року у справі № 991/9862/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115096699.

534. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19 жовтня 2020 року у справі № 991/8588/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92340706.

535. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 30 червня 2020 року з справі № 991/5278/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90166039.

536. Ухвала слідчого судді Кобеляцького районного суду Полтавської області від 08 серпня 2019 року у справі № 532/1888/19.

Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/83581937.

537. Ухвала слідчого судді Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 18 січня 2021 року у справі № 233/4886/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 94240249.

538. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Миколаїв від 22 червня 2021 року у справі № 489/3967/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97813178.

539. Ухвала слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави від 15.01.2024 року у справі № 554/2347/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116309912.

540. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 02 червня 2023 року у справі № 757/20281/23-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 113267092.

541. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Запоріжжя від 23 листопада 2023 року у справі № 336/1016/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115134547.

542. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Київ від 19 травня 2021 року у справі № 761/12718/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 97057084.

543. Файнзільберг Л. С., Жуковська О. А., Якимчук В. С. Теорія прийняття рішень: підручник для студентів спеціальності «Комп'ютерні науки та інформаційні технології», спеціалізації «Інформаційні технології в біології та медицині». Київ: Освіта України, 2018. 246 с.

544. Фаринник В. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Харків: Фактор, 2013. 96 с.

545. Фартушна О. Ю. Засоби фіксації доказової інформації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. Вип. 3. С. 88–91.

546. Фігурський В. М., Тимощук В. Є. Порядок огляду речових доказів у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.

547. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

548. Фоміна Т. Г., Рачинський О. О. Електронні докази у кримінальному процесі: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 102 (3) Ч. 2. С. 207–220. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2023.3.43.

549. Хахановський В. Г. Теорія і практика криміналістичної інформатики: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2011. 30 с.

550. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце в системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2013. № 5. С. 256–260.

551. Цивільний кодекс України. Кодекс України; Закон від 16.01.2003 № 435-IV. Нормативно-правова база «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15. (дата звернення: 01.02.2024).

552. Циганюк Ю. В., Кравчук О. В., Крушинський С. А. Процесуальний порядок залучення експерта стороною захисту у кримінальному провадженні. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22). С. 28–36.

553. Цимбалюк В. І. Правові та медичні особливості огляду трупа. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 255–261.

554. Чайка В. М. Основні підходи до розробки концепції і системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2013. Вип. 2. С. 174–181.

555. Чаплинська Ю. А. Організаційне забезпечення проведення допиту. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 189–194.

556. Чаплинський К. О. Освідування як об’єкт криміналістичного дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 449–453.

557. Чаплинський К. О. Тактика пред’явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров’я, волі та статевої недоторканості особи: навчально- практичний посібник. Дніпропетровськ: Свідлер, 2007. 92 с.

558. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: РВВ ДДУВС, 2006. 416 с.

559. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2010. 560 с.

560. Чердинцев Ю. Г., Черемнова А. І. До питання тактики огляду місця дорожньо-транспортної пригоди, що сталася в темний час доби. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6 (47). С. 208–211.

561. Чернецький О. К. Слідчий експеримент в кримінальному судочинстві: тактика і психологія: дис. …канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. 230 с.

562. Чернявський С. С. Теоретичні та практичні основи методики розслідування фінансового шахрайства: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2010. 34 с.

563. Черняховський Б. В. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 58–68. DOI: https://doi.org/10.33270/01201152.58.

564. Чорноус Ю. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 492 с.

565. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2015. 191 с.

566. Чучукало О. І. Процесуальне та криміналістичне забезпечення доказування на судових стадіях кримінального процесу України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

567. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2019. 237 с.

568. Шаповал О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів як засіб доказування у кримінальних провадженнях про економічні злочини. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 194–199.

569. Шаповалов О. О. Виявлення ознак злочинів в процесі досудового розслідування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (13). С. 99–107.

570. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2021. 38 с.

571. Шевчук В. Принципи формування тактичних операцій: теорія та методологія дослідження. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1 (25). С. 235–246.

572. Шевчук В. М. Вплив етапів розслідування на розробку тактичних операцій. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 4 (28). С. 48–53.

573. Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для формування тактичних операцій. 2014. *Юридична наука*. № 3. С. 8–16.

574. Шевчук В. М. Інновації у криміналістичній техніці: сучасні можливості застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія «Юриспруденція». 2020. № 43. С. 146–151.

575. Шевчук В. М. Місце тактичних операцій у системі криміналістики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 21–35.

576. Шевчук В. М. Наукові підходи до розуміння тактико-криміналістичних комплексів і проблеми їх практичного застосування. *Теорія та практика суд. експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 22–33.

577. Шевчук В. М. Слідча ситуація: поняття, структура, види та їх значення для оптимізації розслідування злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 139–143.

578. Шевчук В. М. Структура тактичних операцій: проблеми та пропозиції. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 318–328.

579. Шевчук В. М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах епідемічних загроз та інформаційних впливів. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів*: матеріали VIII Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 5 червня 2020 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 144–152.

580. Шевчук В. М. Тактико-психологічні аспекти проведення обшуку при розслідуванні контрабанди. *Митна справа*. 2002. № 2. С. 57–63.

581. Шевчук В. М. Теоретичні основи формування та реалізації тактичних операцій у криміналістиці: автореф. дис… д-ра юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2013. 49 с.

582. Шевчук М. І. Ініціатива суду та її межі у з’ясуванні обставин кримінального провадження під час судового розгляду: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Львів, 2015. 244 с.

583. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9–20. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.02.

584. Шепітько В. Ю. Змагальна модель досудового розслідування: ілюзія або реальність. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 5–13.

585. Шепітько В. Ю. Криміналістика як система наукових знань в умовах глобальних загроз і трансформації злочинності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 4–9. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.2018.01.

586. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): монографія. Харків: Харків юридичний, 2007. 432 с.

587. Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 445–451.

588. Шепітько В. Ю. Сучасний стан та тенденції криміналістики в її прагматичному аспекті. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Вип. 12. С. 68–73.

589. Шепітько В. Ю. Тенденції та функції криміналістики в умовах змагального кримінального судочинства. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. Вип. 60. 47 С. 67–76.

590. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. 2021. *Право України*. № 8. С. 13–27. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2021–08–012.

591. Шепітько І. І. Судовий допит у змагальному кримінальному процесі. *Вісник Львівського торгівельно економічного університету*. 2018. № 6. С. 157–168.

592. Шепітько М. В. Теоретико-методологічні засади формування системи протидії злочинам у сфері правосуддя: автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.08, 12.00.09. Харків, 2018. 42 с.

593. Шерудило В. О. Процесуальний порядок проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов’язаних з втручанням у приватне спілкування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 264 с.

594. Шестерняк М. М. Методи і форми контролю: проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Економічна. 2017. Вип. 26. Ч. 2. С. 154–165.

595. Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151–156.

596. Шило О. Г. Особливості обґрунтування обрання запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2014. Вип. 25. С. 269–273.

597. Шкільняк М. М, Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л., Демків І. О. Менеджмент: підручник. Тернопіль: ЗУНУ, 2022. 258 с.

598. Шпотаківська О. В. Суспільні та особисті інтереси у кримінальному судочинстві: автореф. дис… канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 16 с.

599. Шукаю свідків! *Магнолія-ТВ*. URL: https://magnolia-tv.com/svidok. (дата звернення 03.08.2024).

600. Шульгін С. Види процесуальних рішень слідчого та прокурора. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 208–214. DOI: https://doi.org/10.32849/2663–5313/2019.8.39.

601. Шумило М. Десятиріччя дії Кримінального процесуального кодексу України 2012 року як нагода для осмислення нового і переосмислення старого. *Право України*. 2023. № 2. С. 111–131.

602. Шумило М. Є. Викладання кримінального процесу: чи не час прощатися із методологічною спадщиною кримінального процесу тоталітарної доби? *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 149–155. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.21

603. Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82–86.

604. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 2 (150). С. 40–48.

605. Шумило М. Є. Поняття доказів у кримінальному процесі: пролегомени до розуміння «невломного» феномена доказового права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104.

606. Щербаковський М. Процесуальні джерела електронних (цифрових) доказів. *Протидія організованій злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту*: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ:

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 04 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 473–475.

607. Щербаковський М. Г. Види та сутність судово-експертних ситуацій. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 3 (71). С. 178–186.

608. Щербаковський М. Г. Використання доказів як етап доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2 (77). С. 88–95.

609. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

610. Щербаковський М. Г. Судова експертиза як засіб отримання доказової інформації з відкритих джерел інтернету. *Криміналістика та судова експертиза у XXI столітті*: матеріали Всеукр. наук. – практ. семінару (м. Київ, 30 травня 2024 р.). Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2024. С. 279–282.

611. Щериця С. І. Докази й доказування у кримінальному провадженні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. Вип. № 1 (II). С. 202–208.

612. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків: Харків юридичний, 2010. 320 с.

613. Юнацький О. В. Криміналістичне моделювання пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. … канд. юрид. наук:12.00.09. Київ, 2004. 19 с.

614. Юридична енциклопедія: У 6 т. Т. 5: П–С. Редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. 736 с.

615. Юсупов В. Історія формування доктрини криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 44–64. DOI: https://doi.org/10.33498/louu-2021–08–044

616. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX – на початку XXI ст. (історико-теоретичне дослідження): автореф. дис. д-ра. юдид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 42 с.

617. Юхно О. О. Проблемні питання проведення огляду місця події та першочергових тактичних дій слідчого при розкритті й розслідуванні зґвалтувань. *Вісник Луганського державного уні-*

верситету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2019. Вип. 1 (95). С. 311–320.

618. Яновська О. Змагальні засади процесу доказування в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 77–82.

619. Яновська О. Г. Ефективна реалізація функцій обвинувачення та захисту як умова змагального кримінального судочинства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2013. № 2 (96). С. 16–19.

620. Яновська О. Г. Роль суду в змагальному кримінальному судочинстві. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 87–91.

621. Artec Micro II. *Artec 3D.* URL: https://www.artec3d.com/ru/portable-3d-scanners/artec-micro-v2. (дата звернення 04.04.2024).

622. Artec Shapify Booth. *Artec 3D* URL: https://www.artec3d.com/portable-3d-scanners/shapifybooth. (дата звернення 04.04.2024).

623. Avdeeva G., Żywucka-Kozlowska E. Problems of Using Digital Evidence in Criminal Justice of Ukraine and the USA. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2023. Issue 1 (30). Pp. 126–143. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2023.06.

624. BalScan. Ballistic Identification System (bullets, cartridge cases, firearms). *Laboratory Imaging s. r.* o. URL: https://www.forensic.cz/en/products/balscan. (дата звернення 13.05.2024).

625. Berkeley Protocol on Digital Open-Source Investigations. The Human Rights Center at the University of California, Berkeley; UN Human Rights office of the High Commissioner. New York, Ceneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022–04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf. (дата звернення 17.06.2024).

626. Bertillon, Alphonse. Identification anthropométrique; instructions signalétiques. Nouvelle edition. Melun: Imprimerie administrative, 1893. 148 p.

627. Bertillon, Alphonse. La Photographie judiciaire, avec un appendice sur la classification et l'identification anthropométriques. Paris: Gauthier-villars et fils, 1890. 144 p.

628. Case of Bannikova v. Russia (Application no. 18757/06). *European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001–101589.

629. Case of Huseyn and others v. Azerbaijan. *European Court of Human Rights*. (Application nos. 35485/05, 45553/05, 35680/05 and 36085/05). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng? I=001–105823.

630. Case of Malininas v. Lithuania (Application no. 10071/04). *European Court of Human Rights*. URL: https://hudoc. echr.coe.int/eng?i=001–87223.

631. Case of Rowe and Davis v. The United Kingdom (Application no. 28901/95). URL: https://hudoc.echr.coe.int/ eng? I=001–58496.

632. Case of Teixeira de Castro v. Portugal (44/1997/828/1034). *European Court of Human Rights*. URL: https:// hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58193.

633. Cherniavskyi S. S., Tychyna D. M., Pertsev R. V. International experience of forensic support for crime investigation. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. № 12 (3). Pp. 9–16.

634. COLOMA, Rodrigo: «¿Por qué (a veces) las teorías de la prueba nos parecen inútiles?» *Polít. Crim*. 2020. Vol. 15, Nº 30, Art. 4, pp. 614–638.

635. da Costa Moraes C. A., Dias P. E. M., Melani R. F. H Demonstration of protocol for computer-aided forensic facial reconstruction with free software and photogrammetry. *Journal of Research in Dentistry*. 2014. Vol. 2. № . 1. 77–90.

636. Drozdov O., Basysta I. Examination of evidence at the initiative of the court of appeal in criminal proceedings. *Social & Legal Studios*. 2023. № 6 (1). Pp. 25–32. DOI: https://doi.org/10.32518/sals1.2023.25.

637. Drozdov O., Hryniuk V., Kovalchuk S., Korytko L., Kret, G. The standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings of Ukraine in the context of the ECHR case-law. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (46). P. 281–289. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2021.46.10.28.

638. Ellen D. Day, S. Davies C. Scientific examination of documents: methods and techniques. CRC Press, Boca Raton, FL, 2018. 248 p.

639. Garrison, Arthur H., The Influence of Research on Criminal Justice Policy Making. *Professional Issues in Criminal Justice*. 2009. Vol. 4. No. 1. Pp. 9–21. DOI: http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1438306.

640. Gottfredson Michael R., Gottfredson Don M. Decision making in criminal justice. Toward the Rational Exercise of Discretion. Second Edition. Plenum Press, 1988. 308 p.

641. Gross Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1908. 544 p.

642. Gross, Hans. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. II. Teil. München: J. Schweitzer Verlag, 1914. 588 p.

643. Gutekunst W. Kryminalistyka. Warszawa, 1965. 489 s.

644. Hanausek T. Kryminalistyka. Zarys wykładu. Kraków, 2009. 243 s.

645. Houck Max M., Siegel Jay A. Fundamentals of Forensic Science. Second Edition. Oxford: Elsevier, 2010. 661 p.

646. Ingram Jefferson L. Criminal Evidence. 14th edition. Routledge, New York, 2021. 1026.

647. Jackson Andrew R. W., Jackson Julie M. Forensic science. 3rd edition. Gosport: Ashford Colour Press Ltd., 2011. 508 p.

648. Karchevskyi M., Kovalenko A., Matviichuk A., Zavalnyi M. Legal aspects of cryptocurrency's circulation: international experience and possibilities of its application in Ukraine. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39 (70) Pp. 153–164.

649. Klymchuk M., Marko S., Priakhin Y., Stetsyk B., Khytra A. Evaluation of forensic computer and technical expertise in criminal proceedings. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. Issue 38. Pp. 204–211. DOI: https:// doi.org/10.34069/AI/2021.38.02.20.

650. Komarnytskyi V., Karchevskyi M., Yakovenko M., Kovalenko A., Kovalenko V. Restoration of criminal justice and introduction of transitional justice in the conditions of restoration of territorial integrity of Ukraine and reintegration of Donbas. *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9. Issue 27. Pp. 349–356. DOI: http://dx.doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.38.

651. Koppenhaver, Katherine Mainolfi. Forensic document examination. Principles and practice. Humana Press, Totowa NJ, 2007. 315 p.

652. Kotarbinski T. Traktat o dobrej robocie. Wroclaw: Wroclawska Drukarnia Naukowa, 1973. 608 s.

653. Kovalenko A. Collection of evidence by the defense in Ukrainian criminal justice: an attempt to achieve equality of arms. *Academia Polonica*. 2024. Vol. 64 № 3. P.P. 165–171. DOI: https://doi.org/10.23856/6420.

654. Kovalenko A. Criminal procedural means of examining evidence in investigating judje's proceedings. *Visegrad journal on human rights*. 2024. № 3. PP. 108–114. DOI: https://doi.org/10.61345/1339–7915.2024.3.15.

655. Kovalenko A. Forensic recommendations for the pre-trial investigation as a means of ensuring the access to a fair trial in criminal proceedings. *International scientific and practical conference «Legal science, legislation and law enforcement practice: regularities and development»*: conference proceedings, October 30–31, 2020. Lublin: Izdenieciba «Baltija Publishing», 2020. 353–355. DOI: https://doi.org/10.30525/978–9934–588–92–1–88.

656. Kovalenko A. Teleological conditionality of the collection, examination and use of evidence by the prosecution party in criminal proceedings. *Polski interdyscyplinarny przegląd naukowyp*. 2021. № 1 (01). Pp. 10–18.

657. Kovalenko A. The sources of forensic recommendations for collection, examinationand use of evidence in criminal proceedings. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4 (92). С. 166–176. DOI: https://doi.org/10.33766/2524–0323.92.

658. Ksenia Kakareko, Jacek Sobczak. Ramy prawne działalności sprawozdawców sądowych w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. *Studia Medioznawcze*. 2020. Vol. 21, Issue 4. P. 798–807. DOI: https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2020.4.321.

659. Maxar Intelligence Releases First Images from Its Next-Generation WorldView Legion Satellites. *Maxar Intelligence*. URL: https://www.maxar.com/press-releases/maxar-intelligence-releases-first-images-from-its-next-generation-worldview-legion-satellites. (дата звернення 01.09.2024).

660. McNair C. J., Vangermeersch R. Total capacity management: optimizing at the operational, tactical, and strategic levels. CRC Press. Boca Raton, London, New York, 1998. 352 p.

661. Mozol V., Balaban S., Kryzhanovskyi O., Oliinyk Y., & Babiak A. Interaction of the National Police with other actors in the area of criminal justice in combating criminal offences in the area of land relations. *Amazonia Investiga*. 2021. 10 (47), P.P. 226–233. DOI: https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.23.

662. Nor V., Mazur M., Slyusarchuk K. Standards of proof in criminal justice of Ukraine: the essence of the concept and the purpose of implementation. *Cadernos de Dereito Actual*. 2021. Nº 15. Núm. Ordinario, P.P. 09–36.

663. Oxford English Dictionary. Third edition. Oxford University Press, 2010. 2112. DOI: https://doi.org/10.1093/acref/9780199571123.001.0001.

664. Reiss, Rudolphe Archibald. Manuel de Police Scientifique (technique). Lausanne: Imperime en Suisse, 1911. 516 p.

665. Renu Gopal Mani, Rahul Parthasarathy, Sivaraman Eswaran and Prasad Honnavalli. A Survey on Digital Image Forensics: Metadata and Image forgeries. *Workshop on Applied Computing*, January, 2022, 27–28. Chennai, India. Pp. 22–55.

666. Ruffio Claire; Hubé Nicolas. Crime News Under Digitization Process in French and German Newsrooms: Standardization and Diversification of News under Web-First Pressure. *Media and Communication*. 2022. Volume 10, Issue 3. P. 78–88. DOI: https://doi.org/10.17645/mac.v10i3.5439.

667. Sampson, Fraser. Intelligent evidence: Using open source intelligence (OSINT) in criminal proceedings. *The Police Journal*. 2016. 90. DOI: https://doi.org/10.1177/0032258X16671031.

668. Seale-Carlisle T, Wetmore S. A, Flowe H., Mickes L. Designing police lineups to maximize memory performance. *Journal of Experimental Psychology: Applied*. 2019. Vol. 25. No. 3. P.P. 410–430. DOI: https://doi.org/10.1037/xap0000222.

669. Stachowiak H. Gedanken zu einer allgemeinen Theorie der Modelle. *Studium Generale*. 1965. H. 7. S. 432–463.

670. Ward Edwards. The theory of decision making. *Psychological bulletin*. 1954. Vol. 51. No. 4. PP. 380–417.

671. Weingart, Albert. Kriminaltaktik: ein Handbuch für das Untersuchen von Verbrechen. Duncker & Humblot, 1904. 420 p.

672. Zhuravel V.A., Konovalova V.O., Avdeyeva G.K. Reliability evaluation of a forensic expert's opinion: World practices and Ukrainian realities. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. Vol. 28 (2), P.P. 252–261.

673. Zhuravel V., Kovalenko A., Kovalenko V. From a piece of paper to court evidence: the means of collection and examination of physical documents in Ukrainian criminal justice. *Archives Des Sciences*. 2024. Vol. 74. Issue 2. P.P. 195–201. DOI: https://doi.org/10.62227/as/74226.

Наукове видання

КОВАЛЕНКО АРТЕМ ВОЛОДИМИРОВИЧ

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ВЧЕННЯ ПРО ЗБИРАННЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Монографія

Редактор Л. Б. Комленко
Комп’ютерна верстка Д. М. Алексєєв

Підписано до друку 27.11.2024 р. Формат 60 x 84 1/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Друк офсетний. Умовн.-друк. арк. 32,43.
Тираж 300 прим.

Видавництво «Алерта»
04210, м. Київ, а/с 112.
Тел.: (044) 223-15-25, (099) 607-97-62.
E-mail: alerta.pravovaednist@gmail.com, веб-сайт: alerta.kiev.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 788 від 29.01.2002 р.